Ксенофонт

ИСТОРИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ

СВЕТОВНО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

СВЕТОВНО
ИСТОРИЧЕСКО
НАСЛЕДСТВО

Редакционна колегия
на поредицата „Световно историческо наследство“

АЛЕКСАНДЪР МИЛЕВ
АЛЕКСАНДЪР ФОЛ
АННА НИКОЛОВА
БИСТРА ЦВЕТКОВА
БОГДАН БОГДАНОВ
БОРА БЕЛИВАНОВА
ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ
ВАСИЛКА ТЪПКОВА-ЗАИМОВА
ВЕРА МУТАФЧИЕВА
ГЕОРГИ МИХАЙЛОВ
ЕМИЛ БОЕВ
ИЛЧО ДИМИТРОВ
КРУМКА ШАРОВА
ХРИСТО ДАНОВ

Специализирана редколегия
„Древни историци“

АННА НИКОЛОВА
БОГДАН БОГДАНОВ
БОРА БЕЛИВАНОВА
ГЕОРГИ МИХАЙЛОВ
МАРГАРИТА ТАЧЕВА
ХРИСТО ДАНОВ

Ксенофонт

ИСТОРИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ

Под редакцията на
БОГДАН БОГДАНОВ

СЪДЪРЖАНИЕ

ИСТОРИКЪТ КСЕНОФОНТ
(ОТ Б. БОГДАНОВ)
7

АНАБАЗИС
(ПРЕВ. М. МИРЧЕВ)
21

ГРЪЦКА ИСТОРИЯ
(ПРЕВ. Р. СТЕФАНОВ)
205

ПОКАЗАЛЕЦ НА ИМЕНАТА
И ХРОНОЛОГИЧЕСКА ТАБЛИЦА
(ОТ Р. СТЕФАНОВ)
419

Ксено

НА ОБЛОЖКАТА: БИТКАТА НА АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ И ДАРИЙ (детайл от мозайка)

ДЪРЖАВНО
ИЗДАТЕЛСТВО
НАУКА
И ИЗКУСТВО

Редакция
„История“

РУСКИ №6
СОФИЯ, 1984

фонт

ИСТОРИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ

Превод
от старогръцки

МИЛКО МИРЧЕВ
РУМЕН СТЕФАНОВ

Предговор
БОГДАН БОГДАНОВ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ

„ΝΑΟΥΚΑ I ΙΣΚΟΥΣΤΟΥΩ" ΣΝ ΣΕΡΔΙΚΗΙ ΕΤΕΙ/1984

© Богдан Иванов Богданов — автор на предговора

©
Милко Йорданов Мирчев,
Румен Ангелов Стефанов
преводачи
1984

c/o Jusautor, Sofia

931/939

ИСТОРИКЪТ КСЕНОФОНТ

Освен сполуката да попадне в александрийския канон на тримата най-добри елински историци наред с Херодот и Тукидид Ксенофонт се радва на още една сполука — оцелява целокупното му творчество, нещо рядко за автор от антично време. За опазването през немарливата късна античност и прекалено отбиращото византийско време принос има практическата насоченост, но преди всичко езикът на Ксенофонтовите творби, считан повече от хилядолетие за образцов. Днес е изключено да разберем защо, имайки пред вид езиковия талант на Ксенофонт, го наричат в античността „атическа пчела“ и „атическа муза“. Докато другото, за което също го ценели — простотата и непосредствеността, е все още жизнено и се чувствува дори в превод. Това качество на Ксенофонтовия стил изпъква особено при сравнение с „тъмния“ почерк на Тукидид.

Ксенофонт има по-богата биография от своя предходник в елинската история. Тя обяснява творческите му вкусове, открива се в съчиненията му, но присъствува в тях и с обратен знак. Творбите на Ксенофонт могат да се тълкуват като идеален осъществител на непостигнатото в житейския път — непознато за епохата на атическата класика отношение между творческо дело и жизнен път, което прави от писателя един от предвестниците на елинизма.

Годината на раждането на Ксенофонт е неизвестна. По някои факти от „Анабазис“ се разбира, че в 400 г. пр. н. е.* той не е навършил тридесет. Рожденатa му година изглежда е 428/7. Баща му се казвал Грил и вероятно е бил богат човек, щом като Ксенофонт е между златната младеж, която се събирала около Сократ, и щом като е слушал сказки на Продик и е учил при Исократ — това се заплащало скъпо.

Най-пълна е биографията на Ксенофонт у Диоген Лаертски. В нея фигурират най-напред анекдотичните факти от ранната му младост, свързани със Сократ. Нищо не пречи да им се вярва. Но, общо взето, изворите за Ксенофонтовата биография не са надеждни. Лексикографът Хезихий и византийската енциклопедия

* Всички приведени по-нататък години са отпреди новата ера.

Свида ползуват Диоген Лаертски, чийто вкус към анекдота понижава неговата стойност на извор. Той от своя страна се основава на недостигнало до нас съчинение на граматика Деметрий от Магнезия, който пък черпи от загубена реч на Динарх. Очевидно, че минала през толкова много посредници, истината се е позатъмнила. Сравнително по-безспорно би трябвало да е това, за което говори сам Ксенофонт.

А то не е малко. Безспорно той е в гръцката наемна войска, участвувала в похода на Кир Млади срещу неговия брат, персийския престолонаследник Артаксеркс. При отстъплението на гръцките наемници след злополучната за Кир битка при Кунакса (септември 401 г.) Ксенофонт заема ръководна длъжност. Поне в началото тя не е главната — главнокомандуващ е спартанецът Хирисоф. След неговото дезинтересиране и недоволството на войниците Ксенофонт може би действително започва да играе централна роля, в която ни се представя във втората част на „Анабазис". На две места, в Понта и във Витиния, той прави опит да основе колония, но поради нежеланието на войниците и интригите на малоазийския сатрап Фарнабаз това не се осъществява. След разпиляването на част от наемниците във Византион и вече действително начело на останалите шест хиляди Ксенофонт прави нов опит да се сдобие със земя за колония — този път в Тракия, в Херсонес (днешния Галиполски п-ов), по същите места, владени от негови съотечественици, съвсем доскоро от Алкивиад. Търсейки и убежище след вероятно преследване от спартанска страна, той се наема на служба у тракийския парадинаст* Севт, като му помага да се справи с отцепили се от него тракийски племена. Но Севт не устоява на обещанието да даде на Ксенофонт земя за колония, нито изплаща уговорената заплата на войниците. Тъкмо тогава, в началото на 399 г., отношенията на Спарта и Персия се обтягат, спартанският стратег Тиброн търси да попълни с наемна войска слабия си контингент от войници и Ксенофонт му отвежда в Мала Азия шестте хиляди гръцки наемници.

Неизвестно е дали участвува във военните операции на Тиброн и Деркилид срещу Персия и дали междувременно се завръща в Атина. Това е малко вероятно след процеса срещу Сократ и „демократическата" реакция, прогонила от Атина много приятели на философа. Но след идването на спартанския цар Агезилай в Мала Азия Ксенофонт е край него. Следва го и по-късно във военните действия срещу организираната от Персия антиспартанска коалиция. В битката при Коронея (394 г.) Ксенофонт воюва на спартанска страна срещу Атина и навярно за това е осъден от родния си град на изгнание.

Известно време прекарва в Спарта, след което се установява

* Ксенофонт го нарича „цар" в „Анабазис" (VII 7, 22), но както е доказано вече (вж. последно у Ал. Фол, Политическа история на траките, С., 1972, с. 134), Севт е само парадинаст на царя на одрисите Медок.

в подареното му от благодарните спартанци имение край Скилунт в Трифилия на двадесет стадия южно от Олимпия. Това е земя, отнета от Елида. Скоро Ксенофонт добавя закупен със собствени средства парцел, където издига светилище на Артемида. За имението си и за живота на неговия стопанин той разказва в „Анабазис“ (V 3, 4—9). Изглежда, е щастлив, постигнал поне това от идеалите си, което се отнася до частното съществуване. Но когато след битката при Левктра (371 г.) Спарта губи заграбената елидска земя, Ксенофонт напуска щастливия кът край Скилунт. Съдбата го отвежда в Коринт, където живее вероятно до смъртта си. Макар че след примирието между Атина и Спарта в 371 г. старата присъда за изгнание бива отменена, Ксенофонт не се завръща в родния град. Двамата му сина обаче служат в атинската конница. Единият — Грил, пада убит в сражение преди битката при Мантинея (462 г.). По този повод естествено в чест на бащата биват написани тържествени слова. Ксенофонт е починал след 355 г., може би осемдесетгодишен.

Своите съчинения той създава главно в периода на щастливото пребиваване в Скилунт и на спокойната старост в Коринт. Изглежда, с напредването на възрастта растяла и писателската му продуктивност. „Анабазис“ и „Гръцка история“ са безспорно неговите съчинения, белязани най-много с това, което и днес продължаваме да смятаме за история. Затова, обединени в една книга, те най-точно представят историка Ксенофонт. Разбира се, и останалите съчинения на писателя са ценни за историята.

В една категория попадат „Похвалното слово за Агезилай“, спартанския цар, комуто Ксенофонт е толкова задължен, и „Възпитанието на Кир“ в осем книги — романна хроника-биография на основателя на персийското царство. И в двете съчинения Ксенофонт изгражда идеален образ на владетел, служейки си в единия случай с готова форма, а в другия създавайки особен жанр новелистична псевдоистория, която не без основание се нарича роман. Въпросът за идеалния владетел вълнува Ксенофонт и в диалога „Хиерон“.

Ценен исторически извор е трактатът „Спартанското държавно устройство“. Към същия научен жанр спадат Аристотеловото „Атинско държавно устройство“, приписваното на Ксенофонт „Атинско държавно устройство“ (в същност принадлежащо на неизвестен олигарх от края на пети век) и един анонимен папирусен фрагмент от „Беотийско държавно устройство“. Също тъй ценен исторически документ е най-късното съчинение на Ксенофонт „Доходи“, написано може би по заръка от Атина и занимаващо се с атинското стопанство и финансово дело. Това е не толкова анализ, колкото предложение за оправяне на атинските финанси. Съвсем по елинистически Ксенофонт разглежда държавата като стопанска и финансова общност.

Изобщо силата му е в практическата област. Опитен военен, както личи и от „Гръцка история“, и сигурно кавалерист, той пи-

ше два трактата „За конното изкуство“ и „За хипарха“, т. е. за ръководителя на конницата, които са изпъстрени с конкретни съвети. Колкото до т. нар. „Кинегетик“ за ловуването, този трактат може би не принадлежи на Ксенофонт, а само следва неговия стил.

Не много различен е писателят в своите сократически произведения. Включвайки се като личен познат на Сократ във вълната на сократическата литература, той пледира не толкова за автентичния Сократ, както смятат учените от предишните поколения. По-скоро подобно на Платон във фиктивни случки и разговори Ксенофонт материализира свои възгледи. По-слабо в „Апология“, в „Пир“ и в „Спомени за Сократ“, това особено личи в диалога „За стопанството“. Точно както в „Закони“ на Платон Сократ е номинална фигура. В противовес обаче на Платоновия Сократ, който се занимава с отвлечени въпроси, Ксенофонтовият слуша най-обикновени препоръки за това, как трябва да се уреди добрият дом на село. Ксенофонт морализира, но същевременно е така конкретен, че този диалог е едва ли не най-добрият извор за устройството на атинската къща-чифлик и за живота в нея.

И тъй Ксенофонт има много лица — историк е, художествен автор, нещо като учен, философ-моралист. Заедно с Платон и Аристотел това последно лице го е отвело в християнската традиция, която дори го изобразява като предхристиянски мъдрец. В същност лицата му се множат, когато към него се подхожда със съвременна мярка или с мярката на други творци на онова време. На Ксенофонт, разбира се, липсва критически метод, какъвто притежава Тукидид, и това е основание да бъде поставян по-ниско от автора на „Пелопонеската война“. От друга страна, той не е философ от ранга на Платон и в сравнение с него прилича на дилетант. За практическите си трактати и за „Киропедия“ няма с кого да бъде сравняван. В тия жанрове той е пръв, елинизмът по-късно ги продължава по друг начин. Тъй че хвален през цялата античност за качества, на които днес не държим, и четен с увлечение чак до осемнадесети век, в деветнадесети век Ксенофонт изведнъж бива поставен твърде ниско.

След усилията на учени, които в последните няколко десетилетия прочетоха Ксенофонт конкретно като документ на времето, прехождащо от класическия полис към елинистическата монархия, днес творческият му стил може да се осъзнае като нещо единно. Беше схванато, че „Анабазис“ и „Гръцка история“ не са отделени с ясна преграда от „Възпитанието на Кир“ и „Агезилай“ и че няма Ксенофонтова творба, която да не засяга някаква актуалност. Това дава основание да бъде наричан политически писател и дори публицист, а творбите му — памфлети.* Дори когато пише биография на цар, живял два века по-рано,

* *Срв. Э. Д. Фролов,* Ксенофонт и его „Киропедия“, в кн.: Ксенофонт. Киропедия, М., 1976, с. 254.

Ксенофонт атакува своето настояще. Миналото е арсенал за примери. Затова и писателската му позиция трябва да се тълкува в контекста на неговото време.

Като се почне от Пелопонеската война, тридесетлетния конфликт между Атина и Спарта и техните съюзници, като се премине през многото междуособици в първата половина на четвърти век и се завърши с битката при Мантинея, сложила край на хегемонията на Тива, по цялото протежение на Ксенофонтовия живот елинският свят преживява сериозна криза. Подложена е на изпитание полисната гражданска система. Външно преодолявана в съюзи на градове около по-силен град, тя не успява да прерасне в елинско държавно обединение. Силни са полисните традиции и партикуларизмът, поддържан от различията между отделните елински племена. Но въпреки това тягата към нова държавна форма в конфликта между Атина и Спарта е налице. Не случайно този конфликт има вид на съперничество на двете основни форми на управление в полиса — демократическата и олигархическата. Че и двете са изживени, се разбира от все по-разпространяващия се след края на Пелопонеската война идеал за добрия монарх, както и от успешната намеса на персийската монархия в политическия живот на елините. Същото се доказва и от ранноелинистическата история, от стълкновението на монархическа Македония и демократическа Атина, доказва се и от вътрешното капитулиране на Александър Македонски пред мащаба на персийската монархична власт.

Външнополитически кризата на елинската полисна система се проявява в плетеница от военни конфликти, съюзи и прегрупирвания между елинските градове. Кризата има не по-малко оплетен вътрешнополитически вид на партийни ежби и комплоти, често поддържани отвън, на преврати и узурпирания на властта от предприемчиви силни личности. Във всички случаи това са действия, насочени срещу полисната гражданска общност и нейните традиционни институти — съвета и народното събрание.

Най-после тази криза се проявява в разколебаване на традиционните общностни идеи и морал. Недоволството от полисния политически ред поражда нови идеи и идеали. Между тях особено се открояват идеалите за образования монарх и за силната личност, която се подчинява направо на знанието и на морала, надхвърлящ рамките на общностната традиция. На фона на тия нови ценности става възможен авантюризмът на атинския демократ Алкивиад и съвсем източните почести, с които бива ограден победителят при Егоспотами, спартанецът Лизандър. Проява на кризата са ексцесите на индивидуализма на границата на пети и четвърти век. Към тях трябва да се отнесат и обикновени неща като откъсването на човека от родния полис, независимостта от род и семейство, любопитството към други начини на живот, вкусът към източен разкош и аскетизъм, излизането извън мерките за добро и лошо, определяни по-рано с традиционен елински мер-

ник. Тази епоха е белязана от безпокойство около идеалите и изобщо от дух на обнова. Той се чувствува в държавната утопия на Платон, в панелинските идеи на Исократ, в позитивното морализиране на Ксенофонт, в похода за идеали извън елинския културен кръг. Това е експанзия, която още преди Александровите походи, и то по-напред в областта на съзнанието, започва да амалгамира елинското с неелинското, да разтваря границите на локалната полисна култура и да я издига към по-универсален хоризонт.

Този процес обяснява не само творчеството, но и житейската съдба на писателя. Ксенофонт рано напуска родния град и повече не се завръща в него. Избира живота на наемен войник, изпълнен с рискове, но предлагащ повече възможности за припечелване и за познание. Възпитан в духа на аристократичния рационализъм на Сократ, той съзнателно търси недемократичен политически идеал. Намира го в държавното устройство на Спарта и на монархична Персия. Спарта му става втора родина; или поточно далече и от Атина, и от Спарта Ксенофонт има възможност да мисли за съдбата на елинския свят не от позициите на полисния партикуларизъм. В това отношение е по-напред от действувалия след него полисен патриот Демостен.

Някои възгледи на Ксенофонт надскачат неговото време. Така например идеята за финансово добре организирана държава с наемна войска е предусещане за държавното устройство, наложило се в епохата на елинизма. Тежнението срещу културата на града, идеализирането на земеделския труд и на живота в селското имение са реакция срещу вече зараждащата се елинистическа цивилизация. Редом с идеализирането на селското битие върви идеализацията на живота на воина, повикът за ред, дисциплина и подчинение. Във всичко това си казва думата военната държава от източен тип, значи едно минало — Ксенофонт блещува за империята на Кир Велики. Само че това е същевременно бъдещето ако не на Александър Македонски и Птолемеите, то съвсем сигурно на Римската империя.

В личното си поведение той е отстранил се от полисното житие-битие наблюдател. По подобен начин в мисленето си Ксенофонт се отстранява и от полисните ценности, за да ги изпита вън от елинското културно пространство. Тази позиция е типична за времето му, представлява определен мирогледен тип, който трябва да се търси проявен и в особеностите на почерка на писателя, и то преди да се преценява неговият талант като историк.

* * *

Първото от двете основни исторически съчинения на Ксенофонт „Анабазис“ е може би неговият шедьовър. По жанр то представлява историческа монография, има и автобиографичен характер — авторът участвува в разказваните събития. Загла-

вието, което означава „поход", принадлежи вероятно на Ксенофонт. Но то се отнася само за началната част на съчинението, в която се разказва за похода на Кир Млади от малоазийския бряг навътре в континента до селището Кунакса, където Кир се среща в сражение с брат си Артаксеркс II Мнемон и бива разбит. В останалите две трети от „Анабазис" се описва отстъплението на гръцките наемници до Евксинския понт при Трапезунт, придвижването им край брега до Византион, прехвърлянето им в Тракия и перипетиите на наемната им служба при тракийския парадинаст Севт. Не на Ксенофонт принадлежи деленето на „Анабазис" на седем книги. Както и при другите Ксенофонтови съчинения, то е направено по-късно, вероятно от александрийските филолози. Деленето пък на глави и подглави е въведено при първите печатни издания в Ренесанса.

„Анабазис" е създаден, изглежда, след установяването на Ксенофонт в Скилунт (390 г.). В 380 г. книгата е вече издадена. Сигурно сам Ксенофонт се е погрижил за това, за да представи пред повече хора участието си в експедицията и да уточни някои факти, останали неизяснени в „Анабазис" на Софенет от Стимфал, един друг участник в похода на Кир. От съчинението на Софенет са запазени само няколко фрагмента. Отделни пасажи в Ксенофонтовия „Анабазис" обаче са вмъкнати по-късно, което показва, че съвременния си вид книгата получава след корекции и доработки, вършени от писателя навярно до смъртта му.

Днес е трудно да се разбере защо Ксенофонт говори от трето лице в своя мемоар и защо го издава под псевдонима Темистогенес.* Може би е искал да усили усещането за обективност, да придаде по-голяма достоверност на това, което е вършил и говорил по време на отстъплението на гръцките наемници. Но дали е имал друг избор? Разказът от трето лице е общоприетата форма за предаване на събития в тогавашната историография. Не бива да се забравя освен това, че за гледната точка на нефиктивен разказ от първо лице би имало нужда от авторско самосъзнание, каквото все още не е достигало на Ксенофонтовото време.

Описаната в „Анабазис" експедиция е известна още като „Похода на десетте хиляди". Интересно е да се отбележи, че събраните за Кир гръцки наемници никога не са били точно толкова. Отначало те са по-малко, после повече от десет хиляди. Преди битката при Кунакса са 12 900, а в Тракия 6000. Числото десет хиляди дава по-скоро идея за големия им брой, отколкото информация за действителното положение. Съставът им е пъстър — най-много са пелопонесците, има няколко атиняни, също и доста траки, гърци от островите и Йония. Повечето са изгнаници, лумпени, които воюват за облага, както се разбира по острата им реакция, когато ги ощетят.

Те са привлечени и от авантюрата на далечния поход, от лю-

* Срв. Гръцка история III 1, 5.

бопитство към друг пейзаж и други нрави. Преживяното от десетте хиляди прилича на репетиция за още по-мащабното врязване в недрата на Азия, осъществено след по-малко от век от Александър Македонски. Според един съвременен историк преодоляването на трудностите при връщането към Европа като психологическо въздействие можело да се сравни само с битката при Термопилите.* Не бива да се пропуска и сътресението, което изпитва елинският дух при съприкосновението с един напълно непознат свят. Това е най-ефикасният начин да се разбере относителността на ценностите на собствената култура. И сигурно на набрания в похода опит дължи Ксенофонт част от своето скептично отношение към гръцката форма на живот и възпитание.

Изказани са доста съмнения относно обективността на историка в „Анабазис", що се отнася до представянето на своята роля при отстъплението на наемниците. В същност съществуват критически средства, за да се отстрани неизбежното преувеличение, допуснато от автора. Но не достоверността, а равнището на достоверност е проблемът, пред който е изправен съвременният читател на „Анабазис". Ксенофонт не се занимава нито с причините на конфликта между Кир и Артаксеркс, нито с пружините на наемничеството на онова време. Ценността на този мемоар е във вкуса към конкретното. Разнообразни обичаи, чужди лица, особености на времето, събития на деня — това никога не убягва на писателя. Като творец на класиката той не се интересува от нюанси и вътрешно мотивиране на човешките постъпки, разказва деловито с едра наброска, отбира случаи и лица, за да морализира. Но по-често представя без втори план, просто така, от уважение към самия факт.

Положени са доста усилия да се докаже, че съчинението е в зависимост от т. нар. „пътешественически мемоари", образци от които е имало и до Ксенофонтово време. Дори и да е съществувал модел, Ксенофонт едва ли се е придържал строго към него. Характеристиките на Кир и на загиналите стратези например са нещо ново за този жанр независимо под чие влияние са създадени. Главно чрез тях Ксенофонт пренася тежестта от любопитството, което будят събитията, към поучението. Тия характеристики вероятно са създадени след първото издание на „Анабазис". Особено в характеристиката на Кир личи влиянието на „Киропедия". Ксенофонт почти смесва Кир Велики и брата на Артаксеркс II. И двамата са идеални образи, защото са преминали степените на по-доброто персийско възпитание, защото са аристократи и воини. Много техни черти напомнят елинския аристократически идеал, т. нар. калокагатия, особено хармонията на физически и духовни добродетели. Но и обратно — чрез тия образи Ксенофонт добавя на елинската калокагатия воинската тенденция в персийската система на възпитание.

* *H. Bengston*, Griechische Geschichte, München, 1965, S. 256.

В „Анабазис“ обаче моралистичната тенденция е нещо странично, добавено, резултат на по-късен опит. Иначе основното е мемоарът за авантюрата на един необикновен поход, за който, както се разбира, може да се разказва и без идеологически подтекст.

* * *

Второто поместено в този сборник съчинение на Ксенофонт „Гръцка история“ с повече право се смята за история. То обхваща събитията в елинския свят за времето между 411 и 361 г. Заглавието, което има варианти „Гръцки събития“ (Hellenikà) и „Продължение на Тукидидовото съчинение“, не принадлежи на Ксенофонт. Това заглавие се използува повсеместно в онази епоха. Теопомп също пише „Hellenikà“ започвайки от недовършените у Тукидид събития. Притежаваме фрагменти и от беотийска „Hellenikà“ занимаваща се пак с десетилетията на границата на двата века.

Ксенофонтовата „Гръцка история“ се състои от две части, писани отделно и по-късно свързани и издадени като цяло. Първата част, завършваща в книга втора (гл. 3, 9), разглежда събитията от 411 г. до края на Пелопонеската война в 404 г. Ксенофонт пише тази част по време на походите на Агезилай до установяването си в Скилунт. Може би това е най-ранната му творба. Както е доказано и от изследователите на езика, тази част е в пълна зависимост от Тукидидовата история. Първоначалното намерение на Ксенофонт е само да довърши ненаписаното от него. Затова започва без увод направо със „след това“. Ксенофонт следва строгия Тукидидов план, точната хронология по лета и зими и тази зависимост или може би неукрепналостта на собствената писателска натура са причина за сухотата и неоживеността на разказа.

С описването на събитията след края на Пелопонеската война Ксенофонт се заема навярно след успеха на „Анабазис“. С това той се занимава дълго и не без прекъсвания. В новата част са представени много събития: историята на олигархическия режим в Атина (II 3, 11 — III 4, 43), персийските войни на Спарта, т. нар. Коринтска война за вдъхновената от Персия коалиция срещу Спарта (III 1 — V 1, 36), спартанското надмощие и упадъкът на спартанската мощ пред издигащата се Тива (V 2—VII 5, 27). С битката при Мантинея в 362 г. Ксенофонт маркира и края на тиванската хегемония в гръцкия свят. В следващата година умира спартанският цар Агезилай и това е като че ли сериозно основание за Ксенофонт да счете труда си за завършен. 360 г. се смята за граница в елинската история и от съвременната историческа наука.*

* *H. Bengston,* цит. съч., с. 285

Във втората част на „Гръцка история“ личи опитът на „Анабазис“. Ксенофонт следи живото в събитията, рисува сцени, предлага диалози и ораторски партии, наистина не с такава мисловна сила, каквито са Тукидидовите, но разнообразни по стил — нещо ново след Тукидид. Нов писателски похват е и драматичното предаване на разсъждения насаме. Изобщо в „Гръцка история“ човешката личност е в центъра на събитията. И макар че също както в „Илиада“ божията сила регулира справедливото противане на основните събития, силните личности определят хода на всичко останало. В крайна сметка читателят остава с впечатление, че чрез и покрай описваните събития Ксенофонт се занимава със силните на деня — Агезиполид, Ификрат, Хабрий, Язон, Епаминонд.

В центъра на действието в книга трета и четвърта е Агезилай. Той е нещо като главен герой на втората част на „Гръцка история“. И това е естествено. Ксенофонт се интересува преди всичко от Спарта, предава историята на нейното издигане и падане в първата половина на четвърти век. Колкото до причините за провала ѝ, за тях само е намекнато. Другаде — в „Спартанското държавно устройство“, те са изказани по-открито. Според Ксенофонт те се коренят в отстъпването от древния спартански строй, дисциплина и традиционно възпитание.*

Общо взето, Ксенофонт е настроен проспартански. Въпреки това той не скрива спартанските грешки и неуспехи — нито бруталността на спартанската хегемония (срв. III 6, 11—13), нито жестокостта при превземането на тиванската крепост (срв. V 4, 1). Обратното му пристрастие към Атина също не е крайно — той казва добри думи за атинската демокрация и всичко би било съвсем наред, ако следейки Спарта, не пропускаше важни събития от атинската история като втория атински морски съюз например. Но „Гръцка история“ не е нито проспартанска, нито антиатинска в степента, в която е антитиванска. Крайно пристрастен към Тива за бедите, които донася на Спарта, като откъсва от нея почти цял Пелопонес, Ксенофонт я смята за главна виновница за размириците в елинския свят. Това пристрастие е проявено в ред премълчавания, между които особено впечатление прави пестеливото представяне на героите на тиванската хегемония Епаминонд и Пелопид. Естествено пристрастията намаляват стойността на „Гръцка история“ като исторически извор.

Когато се обсъждат недостатъците на тази книга като история, към автора се отправя обвинение, че във втората част, където не следва Тукидид, той не проявява грижа за хронологията, че прави големи отстъпления, че е изчерпателен за дреболии. Интересуващ се от делата на изтъкнати личности, той е субективен в избора си — толкова място е отделил за тесалийския тиран Язон от Фера, а за Евагор от Кипър е споменал само мимохо-

* Срв. *W. Jaeger*. Paideia. B. III. Berlin, 1935, S. 243.

дом. На страната на похвалите се изтъква неговата опитност като офицер, съвестното описание на боевете, ценните стратегически преценки, както и спокойният тон на изложение.

Днес е трудно да преценим какъв ефект е имало върху читателската публика свободното изложение на Ксенофонтовата „Гръцка история" с много премълчавания и отстъпления. Но несъмнено този начин на изложение е бил функционален като един вид емоционално отношение към историческата истина, като подстъп към нея с осъзнатата или неосъзнавана цел за въздействие, за налагане на идеи. Според Ксенофонт съвременният нему елински свят страда поради своята разпокъсаност, поради липсата на ред и дисциплина. Нарушена е традицията на строгото военно възпитание, което още от дете учи човека да се подчинява на общността. С тази идея се родее възгледът на Ксенофонт, че историческите събития са донякъде следствие на човешката морална ситуация и на качествата на бележитите личности, които стоят начело. Много неща зависят като че ли от тяхната прозорливост и инициатива. Успехът на тиванците при Мантинея се дължи на военния гений на Епаминонд, тъй смята Ксенофонт, както и, обратно — случайната смърт на водача е причина те да не могат да се възползуват от победата.

Така че не поради умствена повърхностност, както се е смятало, Ксенофонт не достига до разбиране за по-обективна, движеща хода на историческите събития сила. За това има вина неговият волунтаризъм. По начало той смесва съдбата на държавата със съдбата на силната личност, която стои начело. Затова истинските причини за провала на спартанската хегемония убягват на Ксенофонт. Той не улавя дори тия, които са повърхността, като корумпирането на спартиатите например, зависимостта от Персия, увеличаването на обезправеното население, липсата на хора, слабите стопански и културни връзки с останалите елински градове. Когато описва заговора на Кинадон (III 3, 4—11), историкът най-малко набляга на причината за бунта — нарастването на обезправеното население в Спарта. Редно е да разбираме, че Ксенофонт не може да представи действията на Кинадон като следствие на обективно действуваща обществена сила, но е редно също да осъзнаем, че при този начин на мислене събитието естествено се тълкува като дело на Кинадоновата нравствена воля и естествено се развива във фабула. Защото волунтаризмът в историята винаги води до литература.

Тук не е място за преценка на писателската дарба на Ксенофонт — представяме го като историк, а и тази му дарба е проявена не толкова в „Гръцка история", колкото във „Възпитанието на Кир". Колкото до историка, той не е просто по-слаб от Тукидид. Ксенофонт е преди всичко историк от друг тип. Имащ критически метод, различаващ повод от причина, усещащ ред обективни сили, които движат събитията, Тукидид създава история не на човешки личностни прояви, а на движеща се отвътре

човешка маса — това е вече обществена история. Но тя е песимистична. Волунтаристичният Ксенофонтов рационализъм, напротив, е ведър: пропада експедиция или цял полис — дължи се на грешки, които изглеждат отстраними; ако се проумее някакъв принцип или се последва добър пример, обстоятелствата биха се променили. В Ксенофонтовата „Гръцка история“ речите на историческите персонажи подтикват към действие, събитията следват от тях, защото следват от човешка инициатива. У Тукидид речите са по-скоро анализи, чрез тях се прониква в събитията. Тукидидовият рационализъм води до горчивия извод за пасивността на човека, Ксенофонтовият — до вяра в човешката активност. Затова „Гръцка история“ клони към биография. Колкото до обективността на историческия ход, Ксенофонт я отнася към сферата на божията воля, която неговите герои следят съвестно чрез процедурата на жертвоприношението. Тъй волунтаризмът и фатализмът се оказват две страни на цяло, останало несъединено в мисленето на Ксенофонт.

Следствие на липсата на връзка между тия две страни е третата стихия в Ксенофонтовия почерк на историк — позитивното отношение към факта. Нека това да бъде некритичност и нека в това отношение той да отстъпва на Тукидид. Но историческата наука е невъзможна без любуване на фактите, без удоволствието те да се събират и поднасят просто така, поради любопитството, което будят. Това е налице у Ксенофонт и то бива утвърдено по-късно като характерна черта на елинистическата наука. Докато почеркът на Тукидид бива наследен само от Полибий. Разбира се, Ксенофонтовата „фактология“ се отличава от елинистическата — тя е сурова и оголена по класически, далече от всякаква пъстрота и липса на мярка също тъй, както Ксенофонтовото фабулиране е далече от анекдотизма на елинистическите историци.

Характеризирайки почерка на Ксенофонт, редно е да си дадем сметка какво се смята за факт и за събитие в този отрязък от шестдесетина години, когато творят Тукидид и Ксенофонт. Така ще разберем кой е предметът на историята за това време. Във всеки случай историята се занимава с гражданското общество. В нея не попада нищо частно с изключение, разбира се, на тия страни от живота на изтъкнатите личности, които имат отношение към съдбата на обществото — като болестта на Агезилай в „Гръцка история“ на Ксенофонт. Тъй че и да клони към биография, тази история следи личността, проявяваща се на обществения поприще. В историята на гражданското общество се представя преди всичко политическата страна, и то винаги доколкото е външна или вътрешна размирица. Мирното време не се описва не само защото е рядко, а защото в него липсва движение, промяна. Доколкото се описва, то е държавна система. Затова го откриваме само в трактати от типа на Ксенофонтовото „Спартанско държавно устройство“. Мирното време е повторение на

една и съща структура, процесността в него е скрита и практически ненаблюдаема, докато в стълкновението тя става видима. Това, което днес наричаме исторически процес, за онова време бива улавяно само в състезанието на бунта, на войната. Историята се ражда като история на междуособици. Тукидид и Ксенофонт следват примера на Омир от „Илиада".

От друга страна, и историческият анализ в тази история, както личи в ораторските партии у Тукидид, е един вид състезание, премерване силите на противопоставящи се аргументи. По начало в този тип историческо изложение границите на мислимо и реално са размити. Рационалното разположение на аргументи интелектуализира действително случилото се, прави го поценно и в този смисъл по-действително от реалността. Така е у Тукидид. У Ксенофонт пък превесът на идеала над действителността става причина за деформирането на реалните събития и за въздигането им в примери за нравствено или политическо действие. Така че и Тукидидовата „История на Пелопонеската война", и Ксенофонтовата „Гръцка история" трябва да се четат не само като разни типове история и разни нива на успех в историческата наука, но и като специфично антични исторически съчинения, в които историческото изложение е белязано от условен идеологически жест и затова има вид на нещо, което по нашите разбирания прилича повече на художествено произведение, отколкото на научно изследване.

* * *

Влиянието на Ксенофонт в античността е огромно. За нас е донякъде непонятно, че между другото то се дължи на особеностите на неговия език, възприеман за чист и образцов атически диалект. С идеализирането на този диалект върви по-късно и отборът на най-добрите автори, в който едва ли не начело попада Ксенофонт. Днес знаем, че езикът му не е чист атически. Откъснат рано от родния си град, Ксенофонт е от първите писатели на четвърти век, които допускат неатическа лексика и обрати и поставят началото на елинистическото литературно койне.

Влиянието му става особено силно в римско време върху пишещите на гръцки — Ариан го следва в своя „Анабазис", също географът Павзаний, историкът Апиан, такъв пъстър талант като Лукиан. Ксенофонт е образец и за пишещите на латински, в по-старо време за Катон, за Цицерон, който твърди, че от устата му говорят самите музи. Корнелий Непот му подражава в биографиите си, Квинтилиан го споменава често в „Обучението на оратора", макар да го цени повече като философ. А измежду всичко друго след Ренесанса на най-голяма слава се радва „Възпитанието на Кир", най-често превежданата и най-четената книга от Ксенофонт до края на осемнадесети век.

* * *

Двете включени в този сборник съчинения на Ксенофонт са един от сериозните извори за политическата и културната история на нашите земи на границата на пети и четвърти век. Количествено сведенията не са много и се отнасят главно за югоизточната част от древната тракийска територия. Повечето сведения са съсредоточени в седмата книга на „Анабазис". За тази област се съобщава нещо и в „Гръцка история" (IV 8, 26—27). В двете съчинения се откриват отделни сведения и за траки от други области, главно за траките във Витиния („Анабазис" VI 1—4).

В нашата историография Ксенофонтовите сведения са многократно използувани и преценявани. Най-напред те са разгледани от Гаврил Кацаров*, по-късно — от Янко Тодоров**. Специално на Югоизточна Тракия е посветен очеркът на Христо Данов***. В последното десетилетие изворовият материал у Ксенофонт беше преценен от Александър Фол****, който го изпита в широк контекст от сведения на други автори и достигна до извода, че макар и ограничен, този материал е ценен и сигурен източник на сведения. В книгите на Фол е цитирана обилна научна литература, сред която интересуващият се може да открие и чуждите автори, ползували Ксенофонт по въпроси, свързани с историята на тракийските земи на границата на пети и четвърти век.

Откъси от Ксенофонт в превод на български и коментар фигурират в „Извори за старата история на Тракия и Македония" от 1949 г., подобрено и разширено издание на сборника от 1915 г. В момента от Института по тракология при БАН се подготвя том втори на „Извори за историята на Тракия и траките", в който отново ще бъдат представени Ксенофонтовите сведения навярно още по-щателно и изчерпателно.

Както се разбира, с настоящото издание се поставя само начало на съвременното научно представяне в превод на творчеството на Ксенофонт и дано това начало да бъде изведено до успешен край.

БОГДАН БОГДАНОВ

---

* *G. Kazarow*, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker. Sarajevo, 1916.

** *Я. Тодоров*, Тракийските царе: ГСУ — Ист.-филол. ф-т, XXIX, 1933.

*** *Хр. Данов*, Югоизточна Тракия по сведенията на Ксенофонт: ИИБИ, 1951.

**** *Ал. Фол*, Политическа история на траките, цит. съч., от същия автор Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха, С., 1975.

За представянето на „Анабазис“ в настоящия сборник беше използуван преводът на Милко Мирчев от 1942 г. (София, изд. „Българска книга“). В превода бяха внесени подобрения. При редактирането са използувани следните издания: Henophontis expeditio Cyri. Anabasis. Ed. C. Hude, J. Peters. Teubner. Leipzig, 1972; Xènophon, Anabsis. Texte etaoli et traduit par Paul Masqueray. T. I—II. Les Belles Lettres. Paris, 1930—31. Преводът на „Гръцка история“ е направен по изданието Xenophon. Hellenika. Griechisch deutsch. Ed. G. Strasburger. Heimeran Verlag. München, 1970. При редактирането е използувано и изданието Xènophon. Hellèniques Texte ètabli et traduit par J. Hatzfeld. T. I—II. Les Belles Lettres Paris, 1936—39. Колкото до по-старите преводи на Ксенофонт у нас, любопитно е да се знае, че откъс от „Спомени за Сократ“ превежда Гаврил Кръстевич в 1837 г. и че това е един от първите модерни преводи, правени преди Освобождението. Между по-цялостните преводи в нашия век заслужава да се спомената „Учение за стопанството“ (1908 г. прев. Г. Кацаров) и „Киропедия или Възпитанието на Кир“, кн. I (1939 г. прев. Др. Карадимчев). Значителен откъс от „Спомени за Сократ“ наскоро предложи в превод Хр. Данов в книгата на Р. Радев „Сократ“ (Партиздат, 1980).

ОТ РЕДАКЦИЯТА

АНАБАЗИС

КНИГА ПЪРВА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. БОЛЕСТТА НА ДАРИЙ **(1—2)**. СМЪРТТА НА ДАРИЙ. ПЪРВИ ЗАГОВОР НА КИР ПРОТИВ СВОЯ БРАТ АРТАКСЕРКС **(3—4)**. ПОДГОТОВКА НА КИР ЗА ПОХОДА **(5—11)**. *ГЛАВА ВТОРА*. СЪСРЕДОТОЧАВАНЕ НА ВОЙСКИТЕ В САРДИ **(1—4)**. ПОХОДЪТ ДО КЕЛЕНА **(5—6)**. ОПИСАНИЕ НА ТОЗИ ГРАД **(7—9)**. ПОХОДЪТ ПРОДЪЛЖАВА; ПОСЕЩЕНИЕ НА КИЛИКИЙСКАТА ЦАРИЦА **(10—13)**. ПРЕГЛЕД НА ГРЪЦ. КАТА ВОЙСКА **(14—18)**. ВОЙСКАТА ДОСТИГА „ВРАТИТЕ НА КИЛИКИЯ" **(19—22)**. ДОГОВОРЪТ СЪС СИЕНЕС **(23—27)**. *ГЛАВА ТРЕТА*. БУНТ СРЕД ВОЙНИЦИТЕ НА КЛЕАРХ **(1—2)**. РЕЧ НА КЛЕАРХ **(3—6)**. ВТОРА РЕЧ **(7—12)**. СЪВЕЩАНИЕ НА ВОЙНИЦИТЕ **(13—19)**. ОБЕЩАНИЕТО НА КИР **(20—21)**. *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ПРИСТИГАНЕТО НА ХЕЙРИСОФ **(1—3)**. „ВРАТИТЕ НА СИРИЯ" **4—5)**. БЯГСТВО НА ДВАМА ГРЪЦКИ СТРАТЕЗИ **(6—8)**. ВОЙСКАТА ПРИСТИГА В ТАПСАК **(9—11)**. КИР РАЗКРИВА ПРЕД ВОЙСКАТА ЦЕЛТА НА ПОХОДА **(12—13)**. ПРЕМИНАВАНЕ НА РЕКА ЕФРАТ **(14—19)**. *ГЛАВА ПЕТА*. РАСТЕНИЯ И ЖИВОТНИ В АРАБИЯ **(1—3)**. НЕДОСТИГ ОТ ЖИТО **(4—6)**. ТРУДНОСТИ ПО ПЪТЯ **(7—8)**. БЪРЗ ПРЕХОД ДО ХАРМАНДА **(9—10)**. СБИВАНЕ МЕЖДУ ВОЙНИЦИ НА МЕНОН И КЛЕАРХ **(11—17)**. *ГЛАВА ШЕСТА*. ПРЕДАТЕЛСТВОТО НА ОРОНТ **(1—5)**. РАЗПИТЪТ И ОСЪЖДАНЕТО НА ОРОНТ **(6—9)**. ПРЕМАХВАНЕТО НА ОРОНТ **(10—11)**. *ГЛАВА СЕДМА*. ПРЕГЛЕД НА ВОЙСКАТА **(1—2)** РЕЧ НА КИР **(3—4)**. ВОЙСКАТА НА ЦАРЯ И ВОЙСКАТА НА КИР **(9—13)**. *ГЛАВА ОСМА*. БИТКАТА ПРИ КУНАКСА **(1—17)** ПОБЕДАТА НА ГРЪЦКИТЕ НАЕМНИЦИ **(18—20)**. СМЪРТТА НА КИР **(21—29)**. *ГЛАВА ДЕВЕТА*. ХАРАКТЕРИСТИКА НА КИР **(1—6)**. КИР КАТО САТРАП **(7—31)**. *ГЛАВА ДЕСЕТА*. ПЕРСИЙСКИЯТ ЦАР В ЛАГЕРА НА ГЪРЦИТЕ **(1—3)**. ВТОРА СРЕЩА НА ЦАРЯ С ГРЪЦКИТЕ НАЕМНИЦИ **(4—19)**.

ГЛАВА ПЪРВА

1 Дарий и Парисатида имали двама сина, от които по-стар бил Артаксеркс, а по-млад — Кир. Когато Дарий се разболял и почувствувал, че идва краят на живота му, пожелал да се
2 явят пред него и двамата му сина. По-старият бил по това време в двореца, а Кир повикали от областта, на която бил назначен за сатрап[1]; същият бил и началник на всички войски, които се събирали за преглед в равнината на Кастол.[2] Кир тръгнал, като взел за другар и Тисаферн, а също и триста гръцки хоплити[3] заедно с началника им Ксений от Па-
3 разия. Когато Дарий умрял и на престола се възкачил Артаксеркс, Тисаферн наклеветил Кир пред брат му, че уж той готвел заговор срещу него. Артаксеркс повярвал и задържал Кир с намерение да го убие. Но майка му го измолила от него и го изпратила обратно в областта му.

4 Когато Кир си отишъл така изложен на опасност и опозорен, той започнал да крои планове вече не само да не остане под властта на брат си, но ако е възможно, да царува вместо него. Майка му Парисатида му помагала, понеже го обичала
5 повече от царуващия Артаксеркс. Всички, които пристигали от страна на царя при него, той отпращал така предразполагайки ги към себе си, че те ставали повече приятели нему, отколкото на царя. Също така Кир се грижел за варварите[4], които били при него, да бъдат достатъчно на брой, за да во-
6 юват и да са привързани към него. Той започнал да събира и гръцка войска, колкото му било възможно по-тайно, за да изненада царя по-неподготвен. Събирането на войската се извършвало така: той съобщил на всички началници на гарнизони, каквито имал из градовете, да наемат колкото могат повече и по-добри гърци пелопонесци, защото уж Тисаферн кроял заговор срещу тия градове. Йонийските градове били още от по-рано под властта на Тисаферн, дадени му от царя, но по това време всички били минали на страната на Кир
7 освен град Милет. Когато Тисаферн забелязал, че и в Милет някои възнамеряват да направят същото, [а именно, да се при-

съединят към Кир]*, едни от тях той избил, а другите изгонил. Кир прибрал бегълците и като събрал войска, обсадил Милет и по суша, и по море и се опитал да върне обратно изгонените граждани. Това също му послужило за повод да съ-
8 бира войска. Той изпратил хора при царя и поискал да даде нему като на брат тия градове, а не да ги управлява Тисаферн; в това му искане го подкрепяла и майка му. Така че царят не се досещал за заговора срещу него, а мислел, че Кир поддържа войска, за да воюва с Тисаферн; затова той не се и сърдел, че те воюват, а и Кир от своя страна му изпращал събраните данъци от тези градове, които управлявал Тисаферн.

9 Една друга войска започнала да се събира за Кир в Херсонес срещу град Абид по следния начин: спартанецът Клеарх бил изгнаник от отечеството си. Когато Кир се срещнал с него, оценил го високо и му дал десет хиляди дарейки.[5] С тия пари Клеарх събрал войска и излизайки от Херсонес, започнал да воюва с траките, които живеели оттатък Хелеспонт, и с това помагал на гърците. Затова и градовете по Хелеспонт на драго сърце му давали пари за издръжка на войските му. Така тайно се издържала и тази войска за Кир.

10 Аристип от Тесалия бил също негов приятел. Изгонен от своите противници в родината си, той дошъл при Кир и му поискал две хиляди наемници и заплата за тях за три месеца; така той се надявал да надвие противниците си. Кир му дал четири хиляди наемници и заплата за шест месеца, но му поръчал да не се помирява с противниците си, преди да се посъветва с него. Така той и в Тесалия поддържал тайно друга войска.

11 Също така Кир заповядал на беотиеца Проксен, който му бил приятел, да дойде при него по възможност с повече войници, понеже смятал да предприеме поход срещу писидците, които постоянно нападали земите му.

На Софенет от Стимфал и на ахееца Сократ, които също му били приятели, поръчал да дойдат по възможност с повече наемници, защото щял да воюва срещу Тисаферн заедно с милетските бежанци. Те изпълнили заповедта му.

ГЛАВА ВТОРА

1 И когато вече Кир решил да тръгне към вътрешността на страната, изтъкнал като повод желанието си да изгони напълно писидците от земята си и че срещу тях е събрал варварската и гръцката войска. Тогава той съобщил на Клеарх да дойде, като доведе колкото войска има; заповядал на Аристип да се помири с враговете в отечеството си и да му изпрати войската, която имал; също така съобщил на аркадеца Ксе-

* Скобите означават, че текстът е вмъкнат по-късно.

ний, който командувал наемната войска в градовете, да дойде с всички войски, освен тия, които били необходими да пазят
2 крепостите. Кир повикал и тези, които обсаждали Милет, и поканил и бегълците от града да участвуват в похода, като им обещал, че ако завърши благополучно това, за което са тръгнали, нямало да се успокои, докато не ги върне в родния им град. Те на драго сърце го послушали, защото му вярвали, и
3 като се въоръжили, дошли в Сарди. В Сарди пристигнал и Ксений, като събрал от градовете четири хиляди хоплити, а Проксен дошъл с около хиляда и петстотин хоплити и с петстотин лековъоръжени войници[6]; Софенет от Стимфал с хиляда хоплити, а Сократ ахеецът с около петстотин; Пасион от Мегара се явил с триста хоплити и триста пелтасти[7]; той и Сократ били едни от тия, които се сражавали около Милет. Всички те при-
4 стигнали при Кир в Сарди.

Но когато Тисаферн узнал това и сметнал, че тая подготовка е по-голяма, отколкото е необходимо за един поход срещу писидците, бързо отпътувал за столицата с около петсто-
5 тин войници. И царят, щом научил от Тисаферн за похода на Кир, веднага започнал да се готви.

С тези войски, които споменах, Кир тръгнал от Сарди и изминал през Лидия в три прехода двадест и две парасанги[8] до реката Меандър. Ширината на тая река била два плетра[9] и над нея бил построен мост върху седем кораба. След като
6 минал реката, Кир извървял през Фригия в един преход седем парасанги до Колосе, населен, богат и голям град. Тук той останал седем дни. В това време дошъл и тесалиецът Менон
7 с хиляда хоплити и петстотин пелтасти: долопи, ениани, олинтийци. Оттук в три прехода от двадесет парасанги Кир пристигнал в Келена, населен[10], голям и богат град във Фригия. Тук Кир имал дворец и голям парк, пълен с диви животни, където той ходел на лов на кон, когато желаел да упражни било себе си, било пък конете си. През средата на парка тече река Меандър, чиито извори са там, в дворцовите владения; същата
8 река протича и през град Келена. В града се намирал и един укрепен дворец на персийския цар върху изворите на реката Марсий, която изтича из крепостта. И тази река тече през града и се влива в Меандър; ширината ѝ била двадесет и пет стъпки[11]. Разправя се, че тук Аполон, като победил сатира Марсий[12], който се състезавал с него в свирене на флейта, одрал го жив и окачил кожата му в пещерата, където били изворите
9 на реката; оттогава и реката се наричала Марсий. Разправя се също, че Ксеркс построил тук двореца и градската крепост, след като се оттеглил от Гърция, победен във войната.[13]

Тук Кир останал тридесет дни; в това време пристигнал Клеарх, изгнаник от Спарта, с хиляда хоплити, осемстотин тракийци пелтасти и двеста критски стрелци, а едновременно с него и сиракузецът Сосид с триста хоплити и аркадецът Со-

фенет с хиляда хоплити. Тогава Кир направил в парка на двореца преглед и преброяване на гръцката войска. Оказали се всичко единадесет хиляди хоплити и около две хиляди пелтасти.

10 Оттук Кир продължил в два прехода от десет парасанги до Пелте, населен град; тук той останал три дни. През това време Ксений от Аркадия отпразнувал празника на Зевс Ликейски[14] и уредил състезания; за награди били определени златни стленгиди.[15] Кир също наблюдавал борбите. Оттук в два прехода от десет парасанги той дошъл до Керамонагора,
11 населен град, разположен на границата с Мизия. Оттам той пристигнал в три прехода от тридесет парасанги до богатия град Каиструпедион. Тук Кир останал пет дни и вече дължал на войниците заплата за три месеца. Те често идвали пред палатката му и си я искали, а той все им давал надежда, явно било, че нямал пари, защото не било по характера на Кир,
12 като има, да не дава. В това време пристигнала в лагера Епиакса, жена на Сиенес, цар на киликийците. Разнесло се слух, че тя донесла много пари на Кир. Тогава Кир изплатил заплатата на войниците за четири месеца. Киликийката имала стража от киликийци и аспендийци; разправяло се също, че Кир бил в интимни връзки с киликийката.

13 Оттук той изминал два прехода от десет парасанги до Тимбрион, населен град. Тук, край пътя, се намирал извор, наречен на името на Мидас, фригийски цар, при който, както се говори, Мидас уловил жив сатира[16], като смесил водите на тоя извор с вино.

14 Оттук в два прехода от десет парасанги Кир пристигнал в населения град Тириеон и останал в него три дни. Разправят, че киликийката се помолила на Кир да й покаже войската си. Кир се съгласил и направил в полето преглед на гърците и на
15 варварите. Заповядал на гърците да се наредят и застанат тъй, както обикновено се нареждат в сражение, а на стратезите[17] — да наредят своите войници. Войските били наредени в четири редици. Менон с хората си заел дясното крило, Клеарх
16 и неговите войници — лявото, а в средата застанали другите стратези. Кир първо прегледал варварите; те минали край него наредени по конни отряди и пехотни групи. След това прегледал и гърците, като минал край тях на колесница, а Епиакса в покрита пътна кола. Всички гръцки войници били с медни
17 шлемове, пурпурни хитони, наколенници и открити[18] щитове. След като обходил цялата войска, Кир спрял колесницата си пред средата на бойната редица и изпратил преводача Пигрет при гръцките военачалници със заповед, цялата бойна редица да насочи напред копията си и да пристъпи. Военачалниците предали заповедта на войниците си и те, когато Кир им дал знак с тръба, насочили копията си и тръгнали напред. Но не-
18 съзнателно засилвайки с боен вид хода си, те започнали да ти-

чат към палатките. Варварите се уплашили много, а киликийката избягала с колата си; търговците пък избягали от пазара, като изоставили стоките си. Гърците със смях се отправили към лагера. Киликийката останала удивена от бляскавия строй на войската, а Кир се зарадвал, като видял страха на варварите пред гърците.

19 Оттук в три прехода от десет парасанги Кир дошъл в Иконион, последния град на Фригия. Там останал три дни. Оттук в пет прехода от тридесет парасанги той минал през Ликаония и позволил на гърците да разграбят тая земя като неприятелска.[19]

20 Тук Кир по най-късия път изпратил киликийката в Киликия; с нея изпратил и Менон и войниците му, а с останалата войска изминал през Кападокия в четири прехода двадесет и пет парасанги и стигнал до населения, голям и богат град Дана; тук останал три дни. По това време Кир убил персиеца Мегаферн, висш царедворец, и един друг знатен, понеже ги обвинил в заговор срещу него.

21 Оттук се опитали да навлязат в Киликия, но проходът представлявал коларски път, страшно стръмен, по който войската не би могла да мине, ако някой го защищава, а се носел слух, че Сиенес се намира по върховете на планината, пазейки прохода. По тая причина този ден войската останала в полето. На другия ден дошъл вестител, който съобщил, че Сиенес бил напуснал височините, щом като узнал, че войската на Менон е вече в Киликия, отвъд планините и че е пристигнал по море
22 от Йония в Киликия Тамос с триерите[20] на спартанците и на самия Кир; така Кир, без да му попречи някой, се изкачил на планината и видял лагера, където по-рано пазели киликийците. Оттам той слязъл в голяма и хубава долина, добре напоявана, покрита с лозя и различни дървета и богата със сусам, обикновено и лудо просо, жито и ечемик. Висока планина ограждала тая долина в полукръг непрекъснато от бряг до
23 бряг. Слизайки от планината, Кир изминал през тая долина в четири прехода двадесет и пет парасанги и стигнал до Тарси, голям и богат киликийски град, където се издигал дворецът
24 на киликийския цар Сиенес. През средата на града течала реката Киднос, широка два плетра. Всички жители освен дребните търговци напуснали града заедно със Сиенес и се оттеглили в една укрепена местност сред планините. Останали само жителите на крайморските селища Соли и Иси.

25 Епиакса, жената на Сиенес, била пристигнала в Тарси пет дни преди Кир. При преминаване на планината, на слизане в долината се загубили два отряда[21] от войската на Менон. Едни казвали, че били избити от киликийците, когато се отдали на грабеж, а други — че загинали, понеже изостанали и се заблудили, без да могат да намерят нито останалата войска,

26 нито пътя. Те били всичко сто хоплити. Останалите, като пристигнали в Тарси, разграбили и града, и двореца, ядосани заради смъртта на своите другари. Когато Кир влязъл в града, пратил да повикат при него Сиенес, но той отговорил, че не се е покорявал на никой по-силен от него и че и сега няма да се покори на Кир; най-после жена му го убедила и той получил
27 уверения за собствената си безопасност. Когато след това те се срещнали, Сиенес дал на Кир много пари за войската му, а Кир му дал подаръци, които се смятали достойни за цар; а именно: кон със златна юзда, златна огърлица и гривни, златен меч и персийски одежди и му обещал да не опустошава вече земята му и ако залови по пътя си роби, да му ги върне.

ГЛАВА ТРЕТА

1 Кир и войската останали тук двадесет дни, защото войниците отказали да вървят напред; те вече подозирали, че отиват срещу царя, и казвали, че не били наети за това. Клеарх пръв се опитал да накара своите войници да вървят напред, но те започвали да замерват с камъни и него, и обоза му, щом
2 той се опитвал да тръгне. Тогава Клеарх едва се спасил да не бъде убит с камъни; по-късно, когато разбрал, че не ще може да ги принуди, свикал войниците си на събрание. Отначало, застанал прав, той дълго време плакал. Войниците, гледайки
3 го, се чудели и мълчали. Тогава той им казал следното: „Войници, не се чудете, че това, което става, ми тежи, защото на мен Кир ми е приятел и когато аз избягах от отечеството си, той се отнесе не само приятелски с мен, но и ми даде десет хиляди дарейки. Аз взех тия пари, но не ги сметнах за своя собственост, нито пък ги пропилях, а ги употребих за вас. От-
4 начало воювах срещу траките и заедно с вас помагах на Елада, като изгоних от Херсонес тия, които желаеха да отнемат земята на тамошните жители — гърци. По-късно Кир ме повика и аз, като ви взех със себе си, дойдох, за да му помагам, ако се нуждае от нещо, от благодарност за всичко, което получих от него.

5 А тъй като вие сега не желаете да ме следвате, необходимо е или да ви оставя и да запазя приятелството на Кир, или пък да измамя него и да остана с вас. Дали ще постъпя справедливо, не зная, но ще предпочета вас и с вас ще изтърпя, каквото се случи. И никога никой не ще каже, че аз, като съм повел гърци срещу варвари, съм предал гърците, а съм предпочел приятелството на варварите.

6 Но тъй като вие вече не желаете да ме слушате, аз ще вървя с вас и ще изтърпя каквото трябва. Защото мисля, че вие сте ми и отечество, и приятели, и другари по оръжие и с вас вярвам, ще бъда уважаван, където и да съм, а без вас не бих могъл нито на приятел да помогна, нито враг да

сразя. Затова бъдете уверени, че аз ще ида там, където идете и вие!“

7 Това казал Клеарх, а неговите войници и всички други, които чули това, изказали одобренията си, че и той не е съгласен да отиват срещу царя. Повече от две хиляди войници на Ксений и Пасион с оръжията и багажа си се прехвърлили към войската на Клеарх. Кир се намерил в чудо и наскърбен от
8 всичко това, изпратил да повикат Клеарх. Клеарх отказал да отиде, но тайно от войниците изпратил пратеник и му съобщил да бъде спокоен, защото работите щели да се наредят както трябва. Кир отново пратил да го повикат, но той пак отказал да отиде.

9 След това Клеарх отново свикал своите войници, присъединилите се към него и всички, които желаели, и им казал:

„Войници, ясно е, че отношението на Кир към нас е такова, каквото и нашето към него, тъй като нито ние вече сме негови войници, щом не желаем да го следваме, нито пък той
10 вече ще ни плаща заплата. При това аз съм уверен, че той се счита измамен от нас; затова и когато изпрати да ме повикат, аз не пожелах да отида най-вече от срам, тъй като съзнавам, че го излъгах, а също така и от страх да не би да ме хване и да ме накаже за това, за което той мисли, че е измамен от мене.

11 Ето защо според мен сега не е време нито да спим, нито да нехаем, а да решим какво трябва да направим при това положение. Аз мисля, че докато стоим тук, трябва да се погрижим как да останем в най-голяма безопасност; ако пък решим да тръгнем, как ще си тръгнем най-сигурно и как ще си доставим храна; защото без храна нищо не струва нито стра-
12 тегът, нито простият войник. А Кир е неоценим приятел за тоя, комуто е приятел, но е страшен неприятел за тоя, комуто би бил неприятел. Той има войска и пеша, и конна, и морска, която ние всички без изключение виждаме и познаваме, защото, струва ми се, тя е разположена недалеч оттук. Затова време е всеки да каже това, което мисли, че е най-добро.“ Като казал това, Клеарх млъкнал.

13 Тогава станали едни по свое желание, за да кажат, каквото знаят, а други, накарани от Клеарх, за да изтъкнат колко безизходно е положението — и да останат, и да заминат без
14 съгласието на Кир. Един пък, преструвайки се, че бърза да си тръгне за Елада, предложил да си изберат бързо други военачалници, ако Клеарх не желае да ги води, да си купят храна от пазара — а пазарът се намирал в лагера на варварите — и да се приготвят за заминаване. Освен това да отидат при Кир и да му поискат кораби, за да си отплуват, а ако той не им даде кораби, да му поискат водач, който да ги преведе през приятелска земя. Ако пък и водач не им даде, да се приготвят веднага за бой и да изпратят войски, които да заемат

проходите, преди да са ги заели Кир и киликийците, от които те са ограбили много роби и много плячка.

15 Това казал той. След него говорил Клеарх: „Никой от вас не трябва да мисли, че аз ще ръководя този поход, защото имам много причини, поради които не трябва да направя това. Но на мъжа, когото вие бихте избрали, аз ще се подчинявам напълно, за да видите, че и аз зная да се подчинявам по-добре от всеки друг."

16 След Клеарх станал друг и посочил лекомислието на оня, който предлагал да искат кораби, като че ли Кир ще върне назад своя поход, същият изтъкнал и колко лекомислено би било да искат водач от тоя, чиито планове разваляли. „Но ако ние", казал той, „повярваме на водача, който Кир ни даде, какво ни пречи да заповядаме на Кир да заеме за нас прохо-
17 дите? Пък и бих се замислил дали да вляза в корабите, които Кир ни даде, за да не би да ни потопи заедно със самите кораби; бих се страхувал също да следвам водача, който той ни даде, да не би да ни заведе там, откъдето не ще можем да излезем. Аз бих желал, ако си тръгна против желанието на Кир,
18 да си отида тайно от него, а това е невъзможно. Ето защо твърдя, че всичко това са празни приказки и затова предлагам няколко мъже, колкото са необходими, заедно с Клеарх да отидат при Кир и да го попитат какво мисли да прави с нас. Ако работата е подобна на работите, при които и по-рано си е служил с наемници, да го следваме и ние и да се покажем не по-лоши от тия, които по-рано са го следвали. Ако
19 пък начинанието се окаже по-голямо от по-раншните и по-тежко и по-опасно, да поискам или като ни убеди, да ни води, или като го убедим, да ни пусне доброволно. Защото само така, ако речем да го следваме, бихме го следвали драговолно и като приятели, а ако речем да си отидем, бихме си отишли сигурно. А каквото той ни отговори на това, нека те ни го съобщят тук, а ние, като го чуем, ще решим."

20 Предложението се приело. Войниците избрали няколко мъже заедно с Клеарх и ги изпратили да питат Кир за това, което решила войската. Кир им отговорил, че получил сведения за Аброком, негов враг, че бил при река Ефрат, на разстояние около дванадесет прехода оттук и че желаел да тръгне срещу него. „Ако е там", казал Кир, „искам да го накажа, ако пък
21 е избягал, там ще решим какво да правим." Всичко, каквото чули, пратениците съобщили на войниците. Те подозирали, че Кир ще ги води срещу царя, но при все това решили да го следват. Поискали само увеличение на заплатите и Кир им обещал да им даде на всички още по половината от това, което получавали по-рано: на всеки войник вместо една дарейка на месец — дарейка и половина. Във всеки случай и тогава никой не чул открито, че Кир ги води срещу царя.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 Оттук Кир продължил похода и в два прехода от десет парасанги стигнал до река Псар, чиято ширина била три плетра, а оттук в един преход от пет парасанги той дошъл до река Пирам, широка един стадий[22]; след това в два прехода, равни на петнадесет парасанги, Кир пристигнал в Иси, последния
2 град на Киликия, на морето, населен, голям и богат. Тук останали три дни. В това време пристигнали и тридесет и пет кораба за Кир от Пелопонес. С тях бил командуващият, спартанецът Питагор. Тия кораби водел от Ефес египтянинът Тамос, който дошъл и с други двадесет и пет кораба на Кир от Ефес; с тях той обсаждал Милет, когато градът взел стра-
3 ната на Тисаферн и се сражавал срещу него заедно с Кир. С корабите дошъл и спартанецът Хирисоф, повикан от Кир, заедно със седемстотин хоплити, на които началствувал по заповед на същия. Корабите минали край брега недалеч от палатката на Кир. Тук пристигнали и избягалите от Аброком наемници гърци, четиристотин хоплити и взели участие в похода срещу царя.

4 Оттук Кир в един преход от пет парасанги достигнал до „вратите" на Киликия и Сирия. Това били две крепостни стени. Отсамната, откъм Киликия, владеел Сиенес и киликийската стража, а оттатъшната, пред Сирия, се говорело, че я пазели войници на царя. Между тях течала реката Карс, широка един плетър. Цялото разстояние между крепостните стени било три стадия. Насила да се премине там било невъзможно, защото проходът бил тесен, стените достигали до морето, а освен това и скалите били твърде високи. На двете крепостни стени били вградени врати.

5 Заради този проход именно Кир бил повикал корабите, за да стовари хоплити и от вътрешната, и от външната страна на „вратите" и да преминат, като направят пробив, в случай че те пазят при сирийската врата, което Кир се опасявал, че Аброком ще направи, тъй като имал много войска.

Но Аброком не направил това, а като чул, че Кир е в Киликия, оттеглил се от Финикия и отпътувал за столицата, както се говорело, с тристахилядна войска.

6 Оттук през Сирия в един преход от пет парасанги Кир стигнал до Мириандр, град на морето, населен от финикийци. В
7 тоя град-тържище спирали много търговски кораби. В него войската останала седем дни. Стратезите Ксений от Аркадия и Пасион от Мегара се качили на един кораб и като взели със себе си по-ценните си неща, заминали. Според мнението на мнозина те били обидени, че Кир позволил на Клеарх да задържи войниците им, които минали на негова страна, когато искали да си идат обратно в Гърция и да не воюват срещу царя. След като вече изчезнали от погледа, тръгнал слух, че

Кир пратил триери да ги преследват, и едни се радвали, че ще ги хванат, понеже се показали страхливци, а други ги съ-
8 жалявали да не би да бъдат заловени. Тогава Кир свикал стратезите и им казал: „Ксений и Пасион ни напуснаха, но, разбира се, те трябва добре да знаят, че не са ми избягали, защото аз зная къде отиват; те не са се изплъзнали, защото аз имам триери, с които бих могъл да застигна техния кораб; но, бога ми, аз не ще ги преследвам и никой не ще каже, че докато някой е при мен, го използувам, а когато пожелае да си иде, го задържам, наказвам и му отнемам парите. Нека си идат със съзнанието, че се показаха по-лоши към нас, отколкото ние към тях. Освен това аз държа в ръцете си техните жени и деца в Трали, но и от тях не ще бъдат лишени заради по-раншната им привързаност към мен."

9 Това им казал Кир и гърците, дори тия, които били настроени против похода, като чули за благородството му, с удоволствие и на драго сърце продължили с него.

След това Кир в четири прехода от двадесет парасанги стигнал до река Хал, широка един плетър и пълна с големи кротки риби, които сирийците смятали за божества, така както и гълъбите, и не позволявали ловенето им. Селата, в които се настанила войската, били на Парисатида, дадени й за лично ползуване.

10 Оттук той изминал в пет прехода тридесет парасанги и стигнал до изворите на река Дардат, чиято широчина била един плетър. Тук се намирали дворците на Белесис — управителя на Сирия, и огромен прекрасен парк с всичко, което раждат годишните времена. Но Кир изсякъл градината и опожарил двореца.

11 Оттук той стигнал в три прехода от петнадесет парасанги до река Ефрат, широка четири стадия, където се издигал големият и богат град Тапсак. Тук войската останала пет дни. Кир повикал стратезите на гърците и им казал, че походът е срещу великия цар във Вавилон, и им поръчал да кажат това на своите войници и да ги убедят да го следват.

12 Стратезите свикали събрание и съобщили това. Войниците започнали да ругаят военачалниците си и да твърдят, че те са криели това, макар и да са го знаели от по-рано. Казвали, че няма да вървят напред, ако не им се платят толкова пари, колкото са били платени по-рано на наемниците, които отишли с Кир във Вавилон, и то не на война, а защото баща му го по-
13 викал. Всичко това стратезите съобщили на Кир и той обещал, че ще даде на всеки войник по пет сребърни мини[23], когато влязат във Вавилон, и че ще им плаща пълна заплата, докато върне гърците в Йония. С това той убедил по-голямата част от гръцката войска.

Още преди да е станало ясно как ще постъпят останалите войници и дали ще следват Кир или не, Менон събрал войска-

14 та си настрана от другите и им казал: „Войници, ако ме послушате, без да се излагате на опасност и без да направите нещо повече от другите, ще бъдете винаги предпочитани от Кир пред останалата войска. И тъй, какво предлагам? Сега Кир настоява гърците да го следват в похода му срещу царя. Аз мисля, че ще е добре вие да минете река Ефрат, преди да е
15 станало ясно какво ще отговорят другите гърци на Кир. Защото, ако те решат да го следват, ще изглежда, че вие сте станали причина за това, като сте почнали вече прехвърлянето през реката. Кир ще ви благодари и ще ви се отплати с благодарност, защото сте му били по-верни, а той разбира това повече от всеки друг. Ако пък другите решат противното, ние всички ще се върнем, но понеже вие единствени сте го послушали, Кир ще ви използува като най-верни хора и за началници на гарнизони, и като лохази[24], и за всякаква друга служба, каквато поискате, защото съм уверен, че вие ще си спечелите Кир за приятел."

16 Войниците, като чули това, го послушали и преминали реката преди другите да са взели решение. Когато Кир се научил, че са минали, зарадвал се и чрез пратеника Глус им казал: „Войници, аз ви благодаря, но да не съм Кир, ако не направя и
17 вие да ми благодарите!" Войниците, обнадеждени, му пожелали щастие. Говорело се, че на Менон той пратил блестящи дарове. След това Кир преминал реката и останалата войска го последвала. Никой от тия, които минали реката, не се намо-
18 крил по-високо от гърдите. Жителите на Тапсак казвали, че никога дотогава тази река не е могла да се мине пешком, а винаги с лодки, които тогава Аброком, оттегляйки се, бил изгорил, за да не може да мине Кир. Изглеждало, че това е божа поличба, и явно било, че и реката се била подчинила на Кир като на бъдещ цар.

19 Оттук Кир изминал през Сирия в девет прехода петдесет парасанги и дошъл до река Аракс. Тук имало много села, богати с храна и вино. Войските престояли в тях три дни и си набавили храна.

ГЛАВА ПЕТА

1 Оттук Кир изминал през Арабия, все вдясно от Ефрат, в пет прехода през пустинна земя, тридесет и пет парасанги. Цялата местност била равна като морето и обрасла с пелин. Само тук-таме се срещали храсти или тръстика и всички ухаели като благовония.

2 Не се виждало никакво дърво, но затова пък се срещали всякакви животни, а особено диви магарета и щраус; също така имало дропли и газели. Понякога конниците подгонвали тия животни. Подгонени, магаретата се отдалечавали на известно разстояние и се спирали, защото бягали по-бързо от

конете; когато конете ги наближавали, те отново правели същото и нямало да могат да бъдат хванати, ако конниците не заставали раздалечено един от друг и не ги преследвали, сменявайки се поред. Месото на уловените магарета било на вкус
3 като еленовото, но по-крехко. Щраус обаче не можал да улови никой. Тия от конниците, които ги преследвали, бързо се отказвали; защото щраусът, бягайки, се отдалечавал на голямо разстояние, като си служел при бягането както с краката си, така и с крилата, повдигайки ги като корабно платно. Дроплите се ловели лесно, щом се вдигнели, тъй като хвърчели на късо разстояние като патици и скоро се уморявали. Месото им било много вкусно.

4 Пътувайки през тая земя, войските дошли до реката Маск, широка един плетър. Тук се намирал голям град, но изоставен от жителите си, на име Корсоте. Реката Маск го обграждала почти в кръг. Тук войниците останали три дни и се запасили отново с храна.

5 Оттук Кир, имайки от дясната си страна река Ефрат, изминал през пустинна местност в тринадесет прехода шестдесет парасанги и дошъл до град Пиле. През време на тия преходи много от обозния добитък загинал от глад; защото нямало нито паша, нито дървета, а цялата земя била съвсем гола. Жителите се прехранвали, като вадели покрай реката камъни за мелници и след като ги обработвали, ги носели във Вавилон: там те продавали мелничните камъни и си купували храна.

6 В гръцката войска храната се свършила и отникъде не можело да се купи освен от лидийския пазар във варварския лагер на Кир, и то една капита[25] пшенично или ечемично брашно за четири сигли[26]. Един сиглос се равнявал на седем и половина атически обола[27], а една капита била равна на два атически хойника[28]; затова и войниците ядели само месо. Някои
7 от тези преходи били особено дълги; това се случвало, когато Кир искал да стигне до някой извор или до паша за добитъка. Когато веднъж се изпречило на пътя тясно и блатисто място, през което не можели да минат колите, Кир заедно с благородните и знатни перси около него спрял и поръчал на Глус и Пигрет да изтеглят колите с помощта на варварската войска;
8 а когато му се сторило, че те действуват бавно, разсърден, заповядал на благородниците перси около него да помогнат при колите. Тогава се показала тяхната дисциплина. Защото те хвърлили там, дето всеки бил застанал, пурпурните си кафтани[29] и останали по скъпи хитони и пъстри шалвари, а някои и с огърлици по шията и гривни по ръцете се спуснали напред, както би се спуснал някой към победна цел по стръмен хълм. И навлизайки веднага в калта с тези скъпоценности, те повдигнали колите и ги измъкнали по-бързо, отколкото някой можел да си представи.

9 Изобщо ясно било, че Кир през целия път е бързал и спирал само за да се снабди с храна или при друга нужда, тъй като мислел, че колкото по-бързо пристигне във Вавилон, толкова по-неподготвен за сражение ще намери царя, а колкото по-бавно се движи, толкова повече войска би събрал царят. Също така всеки наблюдател можел да разбере, че властта на царя била силна поради обширността на земята и многочислеността на населението, но също така, че била и слаба, в случай че някой нападне царя неочаквано, поради дългите пътища в страната и разпокъсаността на военните й сили.

10 На отвъдния бряг на Ефрат, в пустинната област, по която пътували войската, лежал богатият и голям град Харманда. Оттам войниците си купили храна, като преплували реката със салове по следния начин: напълнили със сено кожите, които им служели за палатки, а след това ги завързали и зашили, за да не се намокри сеното от водата. Качени върху тях, те преминавали реката и си доставяли храна и вино, получено от фурми и хляб от просо, защото по тия места се раждало най-много просо.

11 Тук двама войници — единият на Менон, а другият на Клеарх, се скарали за нещо и Клеарх, като отсъдил, че е виновен войникът на Менон, го наказал с бой. Войникът отишъл при своите и разказал за станалото. Войниците, като чули това,
12 били много недоволни и се разгневили силно на Клеарх. Същия ден Клеарх, след като бил при брода на реката и наблюдавал там пазара, придружен от малцина, се отправил на кон към палатката си през лагера на Менон; Кир по това време бил изостанал с войските си и още не бил пристигнал. Когато един от войниците на Менон, който по това време цепел дърва, видял Клеарх да минава, запратил по него брадвата си, без да го улучи. После друг го замерил с камък, а и много
13 други го последвали. Вдигнал се голям шум. Клеарх избягал в лагера си и веднага вдигнал войниците си на оръжие. Заповядал хоплитите да останат в лагера, като държат щитовете до себе си, а сам с траките и с повече от четиристотин конници, които имал във войската си и от които повечето били траки, се спуснал към войската на Менон; войниците, а и самият Менон, се уплашили и се спуснали към оръжията си, други пък оста-
14 нали по местата си в недоумение от случката. Проксен, който случайно бил пристигнал по-късно със следващата го редица от хоплити, веднага се вмъкнал помежду им, насочил оръжието срещу войниците и помолил Клеарх да се откаже от намерението си. Клеарх се разсърдил, че така спокойно говори за неговото нещастие, когато в същност той за малко щял да бъде
15 убит с камъни, и му заповядал да се отстрани. В това време пристигнал и Кир и се осведомил за станалото. Грабнал две къси копия в ръце и заедно с няколко верни приближени, които били около него, се спуснал между враждуващите и им казал:

16 „Клеархе и Проксене и всички присъствуващи гърци, вие не знаете какво правите! Ако влезете помежду си в бой, то знайте, че аз ще загина същия ден, но също така не много след мен ще загинете и вие! Защото, ако нашите работи тръгнат зле, всички тия варвари, които вие виждате, ще станат за нас много по-големи врагове, отколкото тия, които са при царя.

17 Като чул това, Клеарх се опомнил и двете страни се усмирили и прибрали оръжието си.

ГЛАВА ШЕСТА

1 Когато оттук те продължили пътя си, се появили следи и тор от коне. Изглеждало, че това са следи от около две хиляди конници. Тези конници, движейки се напред, били изгорили тревата и всичко, което би могло да бъде полезно. Оронт, персиец и роднина на царя, който бил смятан за най-опитен от персите във военните работи, замислил зло срещу Кир. Той и по-рано воювал с Кир, но се бил помирил с него.

2 Обещал на Кир, че ако му даде хиляда конници, или ще избие от засада конниците, които изгаряли всичко пред тях, или пък ще хване мнозина от тях живи и ще попречи да опожаряват нататък. Освен това щял да направи така, че да не могат да съобщят на царя, че са видели войската на Кир. Кир го изслушал, намерил предложението му за полезно и му позволил
3 да вземе от военачалниците отделни групи. Оронт, като смятал, че конниците са готови, написал писмо до царя, че ще дойде при него с колкото може повече конници, и го помолил да предупреди хората си да го посрещнат като приятел. В писмото си той напомнял и за по-раншното си приятелство и вярност. Това писмо Оронт дал на един, както си мислел, верен
4 човек, но той, като го взел, го предал на Кир. След като Кир
4 прочел писмото, заловил Оронт и свикал в палатката си седем знатни персийци от свитата си и заповядал на гръцките стратези да доведат хоплитите си и да ги поставят на стража около палатката му. Стратезите изпълнили заповедта и довели около три хиляди хоплити.

5 Кир повикал вътре като съветник и Клеарх, който, изглежда, че от всички стратези бил най-уважаван от Кир и другите персийци. Когато излязъл от събранието, Клеарх разпрашил на другарите си как станало съденето на Оронт — защото това не било тайна.

6 Той казал, че Кир така почнал речта си: „Приятели, свиках ви да се посъветвам с вас и да постъпя с този Оронт така, както е справедливо и пред боговете, и пред хората. Едно време баща ми ми даде този човек да ми служи, но той, подучен, както сам призна, от брат ми, въстана срещу мене, като завладя крепостта в Сарди. Аз така воювах срещу него, че той предпочете да се откаже от войната срещу мен и ние сключихме договор. А

след това, Оронте", продължил Кир, „извършил ли съм нещо несправедливо спрямо тебе?" Оронт отговорил, че в нищо не е бил онеправдан. Тогава Кир отново го попитал: „Все пак по-
7 късно, когато ти в нищо не си бил онеправдан от мен, както сам признаваш, минавайки на страната на мизийците, не опустоши ли, както можа, земята ми?" Оронт признал това. „А нали", продължил Кир, „когато ти отново разбра колко си слаб, дойде при олтара на Артемида и каза, че се разкайваш, и като ме убе-
8 ди, отново се помирихме?" Оронт признал и това. „А в какво", казал Кир, „обиден от мен ти сега за трети път открито заговаряш срещу мене?" Когато Оронт признал, че от нищо не е бил обиден, Кир го попитал: „И тъй признаваш ли, че си постъпил несправедливо към мене?" „Да, трябва да призная" — отговорил Оронт. След това Кир отново го попитал: „Би ли станал отново враг на моя брат, а приятелски разположен и верен към мене?" Оронт му отговорил: „Но, Кире, даже и да бих станал, ти не би ми повярвал."

9 След това Кир се обърнал към присъствуващите: „Този мъж е направил това и го признава. От вас, Клеархе, ти пръв кажи това, което мислиш!" Клеарх казал: „Аз предлагам тоя човек да бъде отстранен веднага, за да не става нужда да се
10 пазим от него, а да използуваме времето си да помагаме на истинските си приятели." С това негово мнение, казал Клеарх, се съгласили и другите.

След това всички, даже и роднините, застанали прави и по предложението на Кир хванали Оронт за пояса, осъждайки го по тоя начин на смърт. После тия, на които било поръчано, го извели. Когато онези, които по-рано му се покланяли, го видели, те пак му се поклонили, макар и да знаели, че го водят на смърт.

11 След като Оронт бил въведен в палатката на Артапад, най-верния от Кировите скиптроносци, никой вече не го видял никога нито жив, нито мъртъв, нито пък някой можел да каже как е загинал; всеки предполагал различно и гроба му никой не бил виждал.

ГЛАВА СЕДМА

1 Оттук през Вавилония Кир изминал в три прехода дванадесет парасанги. През време на третия преход посред нощ сред полето Кир направил преглед на гърците и варварите — защото предполагал, че на разсъмване царят ще нападне с войската си — и заповядал на Клеарх да командува дясното крило, а Ме-
2 нон лявото; сам той лично наредил своите войски. След прегледа веднага с настъпването на деня в лагера дошли бегълци от противната страна и донесли сведения на Кир за войската на царя. Кир свикал стратезите и лохазите на гърците и се посъветвал с тях как да направи сражението. Ободрявайки ги, той им го-

3 ворил така: „Гърци, не от липса на войници ви поведох като съюзници, но понеже съм уверен, че вие сте по-добри и по-храбри от много варвари, затова и ви наех. Така че покажете се достойни мъже за свободата, която притежавате и за която ви облажавам; защото знайте добре, че аз бих предпочел свободата
4 пред всичко, което имам, и пред много повече от това. Но за да знаете в какъв вид бой влизате, аз, понеже добре го познавам, ще ви осведомя. Множеството е огромно и напада с голям вик; но ако вие понесете това, за останалото, мисля, ще ме е срам, когато вие разберете какви са тукашните ни войници. Ако се покажете мъже и работите ми тръгнат добре, аз ще се постарая, щото всеки, който би желал да се върне в родината си, да предизвика завист у своите съграждани; но аз се надявам, че ще накарам мнозина да предпочетат да останат да живеят при мене тук, отколкото да си идат в къщи."

5 Тогава Гавлит, изгнаник от Самос, който присъствувал на събранието и бил верен човек на Кир, го попитал: „Добре, Кире, но някои казват, че ти много обещаваш сега поради положението, в което се намираш, но че ако всичко свърши добре, ти не ще си спомняш вече. Други казват, че ти даже и да си спомняш, и да искаш, не ще можеш да ни дадеш всичко, каквото
6 сега обещаваш." Като чул това, Кир отговорил: „Войници, бащиното ми царство се простира на юг чак дотам, където хората не могат да живеят от горещина, а на север — от студ. Цялата
7 земя в тия граници се управлява от приятели на моя брат. Ако ние победим, на мене ще ми трябват мои приятели за управители на тия земи. Така че не от това се боя, че не ще имам какво да дам на приятелите си, ако всичко стане благополучно, но да не би да нямам достатъчно приятели, на които да
8 дам. А на всекиго от вас, гърците, ще дам и златен венец." Тия, които чули това, се изпълнили с увереност, а съобщили и на другите.

При Кир влезли и някои от гърците, понеже искали да знаят какво ще стане с тях, ако победят. Кир ги отпращал, задоволявайки очакването на всеки.

9 Всички, които разговаряли с него, го съветвали да не се сражава, а да застане зад тях. При удобен случаи Клеарх попитал Кир: „Мислиш ли, Кире, че брат ти ще се сражава с тебе?" „Да, бога ми", отвърнал Кир, „ако той е син на Дарий и Парисатида и мой брат, аз не ще взема без бой властта."

10 Тогава при прегледа числото на гърците се оказало десет хиляди и четиристотин хоплити и две хиляди и петстотин пелтасти, а варварите на Кир излезли сто хиляди с около двадесет
11 бойни колесници. Разправяло се, че войската на неприятеля била около един милион и двеста хиляди с двеста бойни колесници, освен това имало и други шест хиляди конници, на които
12 бил началник Артагерс; те били наредени пред самия цар. Войската на царя се командувала от четирима военачалници —

по триста хиляди на всеки: Аброком, Тисаферн, Гобрий и Арбак. От тях в сражението взели участие деветстотин хиляди войници и сто и петдесет бойни коли, защото Аброком, който идвал от Финикия, закъснял с пет дена.

13 Всичко това съобщили на Кир бегълците от войската на царя още преди битката, а и след сражението заловените покъсно пленици казали същото.

14 Оттук Кир с цялата гръцка и варварска войска, наредена в боен ред, изминал един преход от три парасанги. Той мислел, че в тоя ден царят ще влезе в сражение. По средата на прехода им
15 се изпречил ров, дълбок три разтега[30] и широк пет. Ровът се простирал към вътрешността на страната през полето на около дванадесет парасанги чак до Мидийската стена[31]. [Тук се намират канали, които изтичат от река Тигър. Те са четири, широки са един плетър, но са много дълбоки, по тях плуват кораби с храни. Вливат се в Ефрат; отстоят един от друг на една парасанга и по тях има мостове.] При Ефрат между реката и
16 рова бил оставен проход, широк двадесет стъпки[32]. Този ров Артаксеркс го направил за защита, когато узнал, че Кир е тръгнал срещу него. Кир и войската минали през прохода и се намерили отвъд рова.

17 През този ден царят не влязъл в бой, но ясно се виждали
18 многобройни следи от отстъпващи хора и коне. Тогава Кир повикал Силан, амбракийски гадател, и му дал три хиляди дарейки, защото преди единадесет дни при едно жертвоприношение той му бил предсказал, че царят до десет дена няма да се сражава. Тогава Кир му бил казал: „Ако той не влезе в бой през тия дни, после едва ли ще се сражава. И ако ти ми предскажеш истината, обещавам ти десет таланта.“[33] И понеже тия десет дни били минали, Кир сега му дал парите.

19 И когато царят не попречил при рова на войската на Кир да мине, Кир и всички други помислили, че царят се е отказал от сражението; затова на другия ден Кир продължил по-
20 хода малко по-спокойно. На третия ден той пътувал вече на колесница с много малка група хора пред себе си, готови за бой; по-голямата част от войската го следвала в разбъркан строй, а и много от оръжието на войниците било натоварено на колите и товарните животни.

ГЛАВА ОСМА

1 Вече било около пладне и мястото за лагер, където смятали да спрат, било близо, когато се явил препускащ с всичка сила на запотен кон персиецът Патегий, един от най-верните хора на Кир, и отдалече започнал да вика високо на всеки, когото срещал, на варварски и на гръцки език, че царят с голяма войска идва срещу тях, готов за сражение.

2 Тогава настъпил голям смут, защото гърците и всички

други помислили, че ще бъдат нападнати веднага, преди да са
3 се наредили. Кир, скачайки от колесницата, навлякъл ризницата си, качил се на коня, взел в ръцете си метателни копия и заповядал на всички да се въоръжат и всеки да застане на мястото си в бойната редица.

4 Тогава с голяма бързина всички започнали да се нареждат. Клеарх заел позиция на дясното крило до река Ефрат, до него бил Проксен, до Проксен — другите военачалници. Менон с войската си образувал лявото крило на гръцката войска.

5 Гръцките пелтасти и около хиляда пафлагонски конници от варварската войска застанали на дясното крило при Клеарх, а на лявото застанал Кировият началник на конницата Арией
6 с останалата варварска войска. В средата се намирал Кир с около шестстотин конници, които били въоръжени с ризници и набедреници; също така всички били с шлемове, освен Кир,
7 който влязъл в сражението с гола глава. Всички коне около Кир имали начелници и нагръдници, а конниците били въоръжени с гръцки мечове.

8 Вече било настанало пладне, а неприятелят още не се виждал. Едва след обяд се показал прах като бял облак, а не след дълго някаква черна маса се разстлала широко по полето. Когато неприятелите се приближили, скоро започнали да проблясват тук-там медните оръжия и копията и да се различават редиците им.

9 На лявото крило на неприятелите се намирали конници с бели ризници, чийто началник, говорели, че бил Тисафери; до тях имало войници с плетени щитове[34], а по-нататък хоплити с дълги до земята дървени щитове. Това били, както се говорело, египтяни. След тия идвали други, едни конници, а други стрелци. Всички тези войски се движели наредени по племена в ка-
10 ре[35]. Пред тях на голямо разстояние една от друга се движели колесниците, наречени сърпоноски. Те имали дълги сърпове, прикрепени към осите им, насочени встрани, а други пък под колесницата, обърнати към земята, така че посичали всичко, каквото срещали. Очаквало се те да се втурнат в редиците на
11 гърците и да ги изпосекат. Когато Кир повикал гърците и ги посъветвал да понесат смело вика на варварите, той се измамил, защото в случая те се приближавали не с шум, а доколкото било възможно тихо и спокойно, с равномерен и бавен ход.
12 В този момент Кир, препускайки с преводача Пигрет и с други трима или четирима, викнал на Клеарх да поведе войската си към центъра на неприятеля, понеже там бил царят. „И побе-
13 дим ли там," извикал той, „всичко е вече свършено." Но Клеарх, ако и да виждал гъстата група в центъра на неприятелите и да чул от Кир, че царят се намира извън лявото им крило — защото царят толкова ги надминавал с множеството си, че той, намирайки се в центъра на войската си, бил извън лявото крило на Кир, — при все това Клеарх не пожелал да оттегли дяс-

ното крило от реката, страхувайки се да не бъде обграден, и отговорил на Кир, че той ще се погрижи всичко да стане добре.

14 В това време варварската войска равномерно се приближавала, а гръцката, стоейки на едно място, се попълвала с постоянно пристигащите изостанали войници. Кир, препускайки недалеч от войската си, поглеждал ту към своите, ту към неприятеля.

15 Тогава от гръцката войска го забелязал Ксенофонт и като се приближил насреща му, го запитал какво ново би му съобщил. Кир се спрял и му казал, като му поръчал да каже и на
16 другите, че всички предзнаменования при жертвоприношенията са отлични. При тия думи той чул шум, който се носел по бойните редици, и попитал какво значи това. Ксенофонт му казал, че се предава за втори път паролата[36]. Той се учудил кой я дава и попитал каква е паролата. Ксенофонт му отговорил: „Зевс
17 спасител и победа.“ Кир рекъл: „Добре, приемам я, нека бъде така.“ След това си отишъл на мястото.

И вече двете бойни редици не отстояли на повече от три или четири стадия една от друга, когато гърците запели бойна песен и тръгнали срещу неприятеля. Но когато при движението
18 една част от фалангата се издала напред, изостаналите започнали да тичат. Тогава всички едновременно надали боен вик така, както викат в чест на Ениалий[37]. Някои казват, че удряли с щитовете си по копията, като плашели тъй конете.

19 Преди още да може да ги достигне стрела, неприятелите се обърнали и побягнали. Тогава гърците ги подгонили с всичка сила, като постоянно се подканвали да не тичат, а да вървят в
20 ред. Бойните колесници пък се понесли без кочияши едни през самите неприятели, други през гърците, които, като ги виждали отдалече, се отдръпвали; само един бил настигнат, объркан като на хиподрома. Но се твърдяло, че и той не пострадал. Изобщо в тая битка не пострадал никой от гърците освен един на лявото крило, наранен със стрела.

21 Кир, виждайки, че гърците побеждават и преследват неприятеля, който бил пред тях, макар и радостен и вече поздравяван от околните като цар, не се спуснал и той да преследва варварите, но заедно с бойната редица, образувана от неговите шестстотин конници, следял внимателно какво ще направи царят, защото знаел, че той се намира в центъра на персийската войска.

22 Също така и всички останали военачалници на варварите ръководят своите отделения, като стоят в средата, защото смятат, че не само са на най-сигурното място, щом като войската е от двете им страни, но също и че ако трябва да съобщят не-
23 що, то войската би го научила за двойно по-кратко време. Та царят тогава, макар че се намирал в средата на войската си, все пак бил извън лявото крило на Кир. И понеже нямало никой, който да се сражава насреща му, нито пък с наредените

пред него войници, той огънал дясното крило като за обход.
24 Тогава Кир от страх, че царят може да се намери в гърба на гръцката войска и да я разбие, се спуснал срещу него. Със своите шестстотин конници той нападнал наредените пред царя шест хиляди, победил ги и ги обърнал в бяг. Разказват, че той
25 със собствената си ръка убил началника им Артагерс. При отстъплението им шестстотинте конници на Кир се пръснали в преследване на бегълците и около него останали твърде малко, почти само така наречените сътрапезници[38].
26 Заобиколен само от тях, той забелязал царя и групата около него; веднага, без да се сдържа, с думите „Виждам мъжа" той се спуснал срещу него, ударил го с копието си в гърдите и го наранил през ризницата, както разказва лекарят Ктезий, който
27 лекувал раната му. Но в момента, когато Кир нанасял удара, някой с мятателно копие го ударил силно под окото. А колко души са загинали от приближените на царя, докато той и Кир и техните хора се сражавали, ни разказва Ктезий, който стоял
28 до него. Сам Кир загинал и осем храбри мъже от свитата му паднали до него. Когато Артапат, един от най-верните му скипт-
29 роносци, видял, че Кир е паднат, скочил от коня и се хвърлил към него. Някои казват, че царят заповядал да го убият върху трупа на Кир, други пък — че сам оттеглил меча си и се самоубил. Той носел златен меч, огърлица, гривни и други украшения, каквито носят знатните персийци, защото бил уважаван от Кир заради неговата преданост и вярност.

ГЛАВА ДЕВЕТА

1 Така загинал Кир, мъж, който бил най-царствен и най-
достоен да управлява от всички перси след стария Кир. Така
2 твърдят всички, които са го познавали. Кир още като дете, когато се възпитавал заедно с брат си и другите деца, във всичко
3 бил най-силен от всички. Децата на знатните перси се възпитават при двора на царя. Тук всяко от тях може да се научи на
4 много разум, но не и да чуе или види нещо грозно. Децата забелязват и чуват, че някои се ползуват с милостта на царя, а други биват ругани. Така те още от деца се научават да управ-
5 ляват, но и да бъдат управлявани. Тогава Кир бил най-скромният между връстниците си и се подчинявал на по-старите много повече и от тези, които били по-долни по произход от него; освен това бил голям любител на коне и яздел отлично. Считали го за твърде усърден и любознателен във военното изкуство, особено в стреляне с лък и хвърляне на копие.
6 Когато пораснал, станал голям ловец и проявявал голяма смелост при лова на диви животни. Когато веднъж го нападнала мечка, не избягал страхливо. И макар в началото да бил смъкнат от коня при нападението и да получил тежки рани, от които носел и белези, той накрая я убил. А първия, който

тогава му се притекъл на помощ, Кир направил достоен за завиждане от мнозина.

7 Когато бил назначен от баща си за сатрап на Лидия, Голяма Фригия и Кападокия и обявен за военачалник на всички войски, които били длъжни да се събират на Кастолското поле, най-напред се показал като човек, който най-много държи да остане верен на думата си, ако е обещал някому нещо, или ако
8 е сключил с някого договор или приятелство. Затова и хората, и поставените под негова закрила градове му вярвали. Ако пък някакъв неприятел сключвал мир с Кир, той вече бил уверен,
9 че няма да пострада нищо противно на договора. Затова, когато Тисаферн воювал с него, всички градове предпочели да вземат страната на Кир, отколкото на Тисаферн освен милетчаните. Те се страхували от него, защото Кир не искал да из-
10 остави бегълците. А това той потвърдил на дело, като им казал[39], че щом веднъж им е станал приятел, никога не ще ги изостави, нито ако са по-малко, нито ако положението им стане
11 по-лошо. Ясно било, че той се опитвал да се отплати на всеки, който му е направил някакво добро или зло. А някои разправят, че Кир се молел да живее дотогава, докато се изплати многократно и на тези, които са му вършили добро, и на тези, които са му причинявали зло.

12 Той беше единственият човек от нашите съвременници, на когото повечето хора бяха готови да поверят и парите си, и градовете си, и собствения си живот.

13 Никой не може да каже, че Кир е оставял да се подиграват с него престъпниците и злодейците, защото той ги наказвал най-жестоко: често по многолюдните пътища можело да се видят хора без ръце, крака или очи. Ето защо в областта на Кир всеки грък или варварин, щом не вършел никакво зло, можел да пътува спокойно, където поиска, имайки каквото пожелае.

14 От всички се признава, че Кир особено уважавал добрите войници. Най-напред той водил война с писидците и мизийците. Участвувайки сам във войната срещу тия земи, наблюдавал онзи, които се решавали да се излагат на опасност, и тях по-късно направил управители на завоюваната земя; а
15 след това ги почел и с други подаръци. Очевидно било, че храбрите били най-облагодетелствувани, а страхливците заслужено се смятали техни роби. Затова той разполагал с много хора, които били готови да се излагат на опасност там, където очаквали, че Кир ще забележи.

16 А когато Кир виждал, че някой желае да се прояви в справедливост, той се стараел преди всичко на такъв човек да създаде по-богат живот, отколкото на тия, които се обогатявали
17 чрез неправда. И в много други работи Кир постъпвал справедливо и имал истинска войска. Защото и стратези, и лохази, които идели при него като наемници през морето, разбирали,

че е по-изгодно за тях да служат вярно на Кир, отколкото да
18 получават ежемесечна заплата; и наистина, щом някой из-
пълнявал добре неговата поръка, Кир никога не оставял не-
наградено неговото усърдие. Затова и можел да подбира за вся-
ко дело най-добрите изпълнители.

19 Щом виждал, че някой е способен и честен управител, че
добре стопанисва земята, която управлява, и с това си създава
по-големи доходи, той не му вземал нищо, а му давал още по-
вече. Затова и всички работели с радост и свободно се обогатя-
вали и каквото някой спечелел, не го криел от Кир, защото било
ясно, че той не завиждал на тия, които открито забогатявали,
20 а се опитвал да се възползува от богатството на тия, които го
криели. Всички признавали, че той бил готов да служи по вся-
какъв начин на ония, които направел свои приятели и за които
разберял, че са му верни и че са готови да му помогнат, ако
21 поиска да предприеме нещо. И по същия начин, като смятал,
че има нужда от приятели, за да му помогнат, той се стараел
да бъде най-добър помощник на приятелите си, щом забеле-
22 жел, че някой желае нещо. Аз мисля, че той е бил единстве-
ният човек, който е получавал толкова много подаръци при
толкова случаи; но всички тях той раздавал на приятелите си,
като държал сметка за характера и най-вече за нуждите на
всекиго.

23 И когато някой му пращал украшения, било военни, било
накити за гиздене, разправят, за тях той казвал, че не би мо-
гъл да се украси с всички, но че смятал като най-голяма украса
за човека красиво облечените му приятели.

24 Никак не е чудно, че надминавал приятелите си в голе-
мината на благодеянията си, след като бил по-могъщ; но мис-
ля, че с много по-достойно за учудване това, че той ги надви-
шавал в грижите си за тях и в старанието си да им доставя
удоволствие.

25 Защото често, когато получел хубаво вино, Кир им пра-
щал по половин стомна, като поръчвал да им кажат със забе-
лежката, че от дълго време не му се е случвало вино, по-ху-
баво от това, следното: „Това ти праща Кир и те моли да го
26 изпиеш днес с тия, които ти са най-мили.“ Често той им из-
пращал наполовина изядени гъски и половинки хлябове и дру-
ги такива неща и заповядвал на носещия да каже: „Кир ха-
27 реса това, но иска и ти да го опиташ.“ Където пашата се ока-
жела малко, а сам той лесно можел да си набави поради мно-
гото слуги и предвидливостта си, пращал и на приятелите си,
като им поръчвал това сено да дадат на яздените от тях коне,
така че те сити да носят приятелите му.

28 Когато понякога пътувал и се очаквало, че ще го видят
мнозина, той поканвал приятелите си и повеждал разговор с
тях, за да даде да се разбере, че ги уважава. И така от това,

което слушам, аз мисля, че никой не е бил обичан повече от гърци и варвари.

29 Доказателство за това е и следното. Докато Кир бил васал, никой от неговите хора не минал на страната на царя. Само Ороит се опитал, но скоро разбрал, че и пратеникът, когото смятал, че му е верен, е по-привързан към Кир, отколкото към самия него. Когато те станали врагове, мнозина минали от страната на царя към Кир, и то тия, които най-много обичал, защото смятали, че ако се покажат храбри, ще получат при Кир по-достойна награда, отколкото при царя. Също така и то-
30 ва, което се случило в края на живота му, е едно голямо доказателство, че самият той е бил достоен човек и че правилно е преценил кои са му верни, предани и сигурни хора. Когато бил
31 убит, всичките му приятели и сътрапезници загинали, сражавайки се за неговия труп. Изключение направил Арией, който по това време бил на лявото крило начело на конницата. Когато узнал, че Кир е загинал, той избягал с цялата войска, която предвождал.

ГЛАВА ДЕСЕТА

1 След това главата и дясната ръка на Кир били отрязани, а царят, впускайки се в преследване, дошъл до лагера на Кир. Войските на Арией вече не се намирали там, а били избягали през лагера чак до нощния стан, откъдето сутринта били тръгнали; а, както се казвало, разстоянието било четири парасанги.

2 Царят и хората с него не само заграбили много неща, но хванали и една заложница на Кир от Фокея, която била смя-
3 тана за умна и хубава жена. Друга една, по-млада, от Милет, хваната от хора на царя, избягала гола при гърците, които по това време пазели обоза и оказвайки съпротива, избили много от грабителите, но и от тях някои загинали. Все пак те не избягали и спасили както жената, така и всичко каквото се намирало при тях — и вещи, и хора.

4 По това време царят и гърците отстояли едни от други на около тридесет стадия, едните, преследвайки неприятеля пред себе си, все едно, че са победили всички, а другите — отдавайки се на грабеж, все едно, че са победили навсякъде.

5 Когато гърците узнали, че царят с войската си е при обоза им, а самият цар чул от Тисаферн, че гърците са победили войските, които били пред тях и че преследвайки ги, са продължили напред, той събрал хората си и ги наредил в бойна редица, а Клеарх, като повикал Проксен (защото той се намирал най-близо) се посъветвал с него дали да изпрати само част от войската за защита на лагера, или да идат всички.

6 В тоя момент гърците видели, че царят отново се приближава, и то, както им се струвало, откъм гърба им. Тогава те, като се обърнали кръгом, се приготвили да го посрещнат,

ако тръгне към тях. Но царят не се насочил натам, а по същия път, по който по-рано минал, настрани от лявото им крило, се отдалечил, взимайки със себе си както войските, които отстъпили пред гърците през време на сражението, така и Тисаферн
7 с войската му. Тисаферн при първото сблъскване не избягал, а се насочил покрай реката срещу гръцките пелтасти; минавайки през тях, той не можал да убие никого, защото гърците се разделили и започнали да го нападат с копията си. Началник на пелтастите бил Епистен от Амфиполис и всички казвали, че постъпил съобразително.

8 И така Тисаферн, претърпявайки несполука, се отдалечил и без да се връща назад, стигнал до лагера на гърците, където се срещнал с царя. Тук те се подредили заедно и по-
9 теглили отново. Когато се насочили срещу лявото крило на гърците, те се уплашили да не би да обходят фланга им и обкръжавайки ги от две страни, да ги избият; и затова решили да прегънат крилото във фронт, като оставят реката зад гърба
10 си. Докато гърците още се съветвали върху това, царят, като минал покрай тях, вече наредил бойната редица в същия ред, в който предприел първото нападение. Когато гърците ги видели вече близо и наредени за бой, надали веднага боен вик и се спуснали напред много по-смело, отколкото преди.

11 Варварите не ги дочакали, а започнали да бягат от по-далечно разстояние, отколкото по-рано. Гърците ги преследвали
12 чак до някакво село. Тук се спрели, защото над селото се издигал хълм, по който били застанали хората от свитата на царя. Пеша войска нямало и хълмът бил покрит с конници, така че не можело да се разбере какво става там. Някои казвали, че видели царското знаме — златен орел, разперен върху
13 копие. Когато и тук се приближили гърците, конниците напуснали хълма, но не вкупом, а пръснати в разни посоки. Така хълмът започнал да се опразва от конниците и накрая всички се изтеглили.

14 Клеарх не се изкачил на хълма, но като спрял войската под него, изпратил Ликий Сиракузеца и още един и им поръчал да видят какво е положението отвъд хълма и да му съобщят.

15 Ликий препуснал с коня си и като погледнал отгоре, съобщил, че неприятелите бягат с все сила. Тъкмо по това време и слънцето залязвало.

16 Тогава гърците се спрели, свалили оръжието си и си отдъхнали. В същото време те се чудели, че Кир отникъде не се показва, нито пък идва някой друг от негова страна. Те още не знаели, че той е умрял, а предполагали, че или се е увлякъл в преследване, или пък е отишъл напред, за да заеме важна позиция.

17 Самите започнали да се съветват дали да останат тук, като докарат и обоза, или пък да се върнат в лагера. Решили да се върнат и на стъмване стигнали до палатките си.

18 Такъв бил краят на този ден. Гърците намерили всич-
ките си вещи разграбени, а също така и каквато храна и на-
питки имало. Войските на царя разграбили и колите, пълни с
пшенично брашно и вино — а се говорело, че те били около
четиристотин. Кир ги бил приготвил да ги разпредели между
19 гърците, ако войската изпадне в голяма нужда. Така повечето
от гърците останали без вечеря; а не били и закусвали, защото
царят се явил, преди да разпуснат войската за обяд[40]. Така
прекарали те тая нощ.

КНИГА ВТОРА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. АРИЕЙ МОЛИ ГЪРЦИТЕ ДА ОТИДАТ ПРИ НЕГО **(1—3)**. ОТГОВОРЪТ НА КЛЕАРХ **(4—6)**. ПРИСТИГАНЕТО НА ЦАРСКИТЕ ПРАТЕНИЦИ **(7—8)**. ОТГОВОРИТЕ НА СТРАТЕЗИТЕ **(9—10)**. ВЪЗРАЖЕНИЯТА НА ФАЛИН И ТЕОПОМП **(11—14)**. КЛЕАРХ ОТКАЗВА ДА СЛОЖИ ОРЪЖИЕ **(15—32)**. *ГЛАВА ВТОРА*. ПРАТЕНИЦИТЕ ПРИ АРИЕЙ СЕ ЗАВРЪЩАТ **(1—5)**. ГЪРЦИТЕ ОТИВАТ ПРИ АРИЕЙ **(6—9)**. СЪВЕЩАНИЯ ЗА ОБРАТНИЯ ПЪТ **(10—12)**. ГЪРЦИТЕ ТРЪГВАТ ПРЕСЛЕДВАНИ ОТ НЕПРИЯТЕЛИТЕ **(13—21)**. *ГЛАВА ТРЕТА*. ЦАРЯТ ПРЕДЛАГА ПРИМИРИЕ **(1—9)**. ПОХОДЪТ ПРОДЪЛЖАВА **(10—12)**. ГЪРЦИТЕ УСТРОЙВАТ ЛАГЕР **(13—16)**. ТИСАФЕРН УВЕЩАВА ГЪРЦИТЕ ДА СЕ ВЪРНАТ **(17—21)**. ОТГОВОРЪТ НА КЛЕАРХ **(22—25)**. НОВО ПРИМИРИЕ С ТИСАФЕРН **(26—29)**. *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ПЪРВИ ПРИЗНАЦИ ЗА ИЗМЯНАТА НА АРИЕЙ **(1—4)**. КЛЕАРХ УСПОКОЯВА ВОЙНИЦИТЕ **(5—7)**. НЕДОВЕРИЕ КЪМ ТИСАФЕРН **(8—11)**. „СТЕНАТА НА МИДИЯ“ **(12—15)**. ПРЕМИНАВАНЕТО НА РЕКА ТИГЪР **(16—24)**. ПОХОДЪТ ДО РЕКА ЗАПАТ **(25—28)**. *ГЛАВА ПЕТА*. СРЕЩА МЕЖДУ КЛЕАРХ И ТИСАФЕРН **(1—23)**. ЛЕКОМИСЛИЕТО НА КЛЕАРХ **(24—30)**. ИЗБИВАНЕТО НА СТРАТЕЗИТЕ **(31—33)**. ПРЕДЛОЖЕНИЯТА НА АРИЕЙ **(34—38)**. ОТГОВОРЪТ НА КЛЕАНОР И КСЕНОФОНТ **(39—42)**. *ГЛАВА ШЕСТА*. ХАРАКТЕРИСТИКА НА КЛЕАРХ **(1—15)**. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРОКСЕН **(16—20)**. ХАРАКТЕРИСТИКА НА МЕНОН **(21—29)**. ХАРАКТЕРИСТИКА НА АГИЙ И СОКРАТ **(30)**.

ГЛАВА ПЪРВА

1 [И така как Кир събрал гръцката войска, когато предприел похода срещу брат си Артаксеркс и какво им се случило при пътуването, как станала битката, как загинал Кир и как гърците се прибрали в лагера, мислейки, че победата е пълна и че Кир е жив, всичко това е разказано в предната книга.]

2 На разсъмване стратезите се събрали и започнали да се чудят защо Кир нито праща някого, който да им съобщи какво да правят, нито пък сам идва. Най-сетне решили да си приберат това, което още имали, и въоръжени да продължат на-
3 пред, докато се срещнат с Кир. И вече тръгнали, когато при изгрев слънце дошли Прокъл, управителят на Тевтрания, потомък на спартанеца Демарат и Глус, синът на Тамос. Те известили, че Кир е мъртъв, а Арией заедно с другите варвари е избягал и сега се намирал в лагера, откъдето предния ден били нападнали; той им съобщавал, че щял да ги чака през целия ден, ако искат да дойдат, а на другия ден щял да си за-
4 мине за Йония, откъдето бил дошъл. Стратезите и останалите гърци дълбоко се наскърбили, като узнали това. Клеарх така отговорил на пратениците: „Да беше Кир жив! Но щом той е вече мъртъв, съобщете на Арией, че ние победихме царя и както виждате, никой вече не се сражава с нас; и ако вие не бяхте дошли, ние щяхме да продължим похода си срещу царя. Обещаваме на Арией да го възкачим на царския престол, ако
5 дойде при нас. Защото правото да управляват е на тия, които са победили в сражението.“ Като казал това, Клеарх изпратил вестителите, придружени от спартанеца Хирисоф и тесалиеца Менон; Менон пожелал сам, защото бил близък приятел на Арией.

6 Така те заминали, а Клеарх останал да чака. Войниците се снабдявали, доколкото могли, с храна от обозния добитък, като колели воловете и магаретата. На няколко крачки само от лагера, там, където станало сражението, те събирали вместо дърва многобройните стрели, които дезертьорите от страна на царя, принудени от тях, били захвърлили, а също и плетените и дървените египетски щитове; имало и много кожени щитове и

изоставени коли. Всичко това им послужило да си опекат месото и така те обядвали тоя ден.

7 И било вече пладне, когато дошли от страна на царя и Тисаферн вестители. Повечето били варвари, но между тях имало и един грък — Фалин, който по това време се намирал при Тисаферн и бил уважаван от него, защото си давал вид, че разбира от военно изкуство и тактика.

8 Когато се приближили и повикали стратезите на гърците, те им казали, че понеже царят е успял да победи и убие Кир, той им заповядва да предадат оръжието си и да дойдат пред палатката му, за да измолят, ако могат, някаква милост.

9 Това казали царските пратеници. Гърците с мъка ги изслушали и все пак Клеарх им отговорил само това, че не подхожда на тия, които са победили, да предават оръжието си. „Вие, военачалници, казал той, отговорете им това, което мислите, че е най-достойно и най-добро; а пък аз веднага ще дойда." В това време го бил повикал някой, за да види избраните жертвени

10 животни, защото тъкмо се готвел да принася жертва. Тогава като най-стар им отговорил Клеанор от Аркадия, че те по-скоро биха умрели, отколкото да предадат оръжието си. Тиванецът Проксен пък рекъл: „Аз, Фалине, се чудя дали царят като победител иска оръжието ни, или пък като дар за приятелството ни? Защото, ако се смята за победител, защо трябва да го иска, а не да дойде да го вземе? Ако пък желае да го вземе, като ни убеди, той трябва да ни каже какво ще стане с вой-

11 ниците, ако му предадат оръжието си." На това Фалин отговорил: „Царят мисли, че е победил, щом като е убил Кир. Защото кой може сега да му оспорва властта? Той смята и вас за свои пленници, защото ви държи сред земите си между непребродими реки. Той може да поведе срещу вас такова множество от хора, че дори и да ви се удаде случай, вие не бихте могли да ги избиете."

12 След него говорил и Теопомп от Атина: „Фалине, както виждаш, сега на нас не ни е останало никакво друго богатство освен оръжието и нашата храброст. Но ние мислим, че ако запазим оръжието си, ще се възползуваме и от храбростта си, а ако го предадем, сигурно ще се лишим и от живота си. И тъй ти не мисли, че ние ще ви предадем единственото си богатство,

13 което ни е останало; с него ние ще се борим за нашето благо." Като чул това, Фалин се засмял и казал: „Е, младежо, ти си бил цял философ и говориш приятно, но знай, че си глупак, ако мислиш, че вашата храброст е по-голямата от силата на царя."

14 Говори се, че някои от страх твърдели, че били верни на Кир, но че щели да бъдат полезни и за царя, ако той пожелае да им стане приятел, и щели да му помогнат, ако поиска да ги използува или за нещо друго, или пък за поход срещу Египет.

15 В това време Клеарх се върнал и попитал дали вече са им отговорили. Фалин, взимайки думата, рекъл: „От тези хора

тук, Клеархе, всеки различно приказва; затова ти ни кажи какво мислиш.“ Клеарх отговорил: „Фалине, аз, а, надявам се и
16 всички други, с радост те посрещаме, защото ти си грък, а такива сме и ние всички, които ти виждаш. Сега, понеже се намираме в такова положение, нека се посъветваме с тебе какво трябва да правим относно това, което казваш. И тъй, за бога,
17 посъветвай ни това, което мислиш, че е най-достойно и най-добро и което ще ти донесе слава по-късно, когато ще се разправя, че някога Фалин, изпратен от царя, за да заповяда на гърците да предадат оръжието си, им е дал съвет, когато го питали. А ти знаеш, че ние естествено ще разкажем в Елада какво си ни посъветвал.“

18 Клеарх повел така хитро разговора, защото искал самият пратеник на царя да ги посъветва да не предават оръжие-
19 то си, за да бъдат с по-големи надежди елините, но Фалин отклонил отговора и въпреки очакването му казал: „Ако съществуваше за вас поне най-малката надежда да се спасите, воювайки с царя, аз щях да ви посъветвам да не предавате оръжието си; но тъй като няма никаква надежда за спасение против волята на царя, аз ви съветвам да се спасите само така, както е възможно.“

20 Клеарх му отговорил на това: „Този е значи твоят съвет. Тогава от наша страна съобщи на царя следното: Ние мислим, че ако трябва да бъдем приятели на царя, бихме му били по-ценни приятели, ако запазим оръжието си, отколкото, ако го предадем някому; а ако пък трябва да воюваме с него, много по-добре бихме воювали, като имаме оръжието си, отколкото като го предадем на някой друг.“

21 Фалин отговорил: „Това ние ще съобщим, но царят поръча да ви кажем също, че ще сключи примирие с вас, ако вие останете тук; но тръгнете ли напред или назад, той ще ви обяви война. И така отговорете и на това, дали ще останете тук и по тоя начин ще бъдете в примирие с царя, или пък да му съобщя, че вие от ваша страна сте във война с него.“ Клеарх
22 казал: „Добре, тогава съобщи, че и ние сме на същото мнение, както и царят.“ „Но какво е вашето мнение?“ — попитал Фалин. Клеарх отговорил: „Ако останем — примирие, а ако тръг-
23 нем напред или се върнем — война.“ Онзи отново попитал: „За примирие ли да съобщя, или за война?“ Клеарх отново повторил същото: „Примирие за тия, които останат и война за тия, които тръгнат напред или се върнат.“ Но как щял да постъпи, не казал точно.

ГЛАВА ВТОРА

1 И така Фалин и хората с него си отишли. Прокъл и Хирисоф се завърнали, а Менон останал при Арией. Те съобщили, че Арией им отговорил, че имало много перси по-добри от него,

които не биха допуснали той да стане цар. Ако гърците приемат да тръгнат заедно с него, настоявал да дойдат още тая
2 нощ; ако ли не, рано сутринта той щял да си замине. Клеарх отговорил: „Да, така трябва да стане: ако дойдем, ще бъде, както вие казвате; ако пък не дойдем, правете каквото мислите,
3 че ще ви е най-изгодно.“ А какво щял да предприеме сам Клеарх и на тях не казал. След това, на мръкване, той свикал военачалниците и лохазите и им казал: „Мъже, жертвоприношението, направено от мене, дали да тръгнем срещу царя, не излезе благоприятно и това бе естествено, защото, както сега узнавам, между нас и царя тече пълноводната река Тигър, която ние не бихме могли да преминем без кораби, а кораби нямаме. Но и тук да останем е невъзможно, защото не можем да си набавяме храна. Затова пък жертвоприношението дали да идем при приятелите на Кир, бе твърде благоприят-
4 но; и ние трябва да постъпим така. Сега си идете и се нахранете, с каквото всеки има, а когато се даде с рог сигналът за спане, вие се пригответе, при втория — натоварете обозния добитък, а при третия сигнал тръгнете след водача си. Поставете добитъка откъм реката, а хоплитите от откритата страна.“
5 Като го изслушали, стратезите и лохазите се разотишли и изпълнили заповедта. И по-късно Клеарх така им давал заповеди, а те го слушали, макар и да не го били избрали за върховен началник, защото виждали, че единствен той разбира това, което трябва да знае един началник, докато другите били неопитни.

6 [Пътят, по който дошли от Ефес в Йония до мястото на сражението, бил деветдесет и три прехода от петстотин тридесет и пет парасанги, т. е. 16 050 стадия. От мястото на сражението до Вавилон имало 360 стадия.]

7 Когато се стъмнило, тракиецът Милтокит с около четиридесет свои конници и с близо триста от пешите тракийци избя-
8 гал оттук при царя. А Клеарх, както било уговорено, повел останалите и те го следвали. Около полунощ пристигнали в предишния лагер, при Арией и войската му. След като войската се подредила в боен ред, стратезите и лохазите на гърците се събрали при Арией и заедно с него и най-влиятелните му хора се заклели да не се изоставят едни други и да бъдат съюзници; варварите се заклели освен това, че ще ги водят честно.

9 Заклели се, като заклали бик, глиган и овен върху един щит и като потопили в кръвта им — гърците меч, а варварите копие.

10 След като сключили съюза, Клеарх казал: „Е, Арией, тъй като пътят и за вас, и за нас е един и същ, кажи какво мислиш за пътуването; дали да минем по същия път, по който дойдохме,
11 или пък смяташ, че си измислил някой друг по-добър.“ А той отговорил: „Ако тръгнем по същия път, по който дойдохме, сигурно ще загинем от глад, защото сега ние нямаме никаква хра-

на; през време на последните седемнадесет прехода дотук не можахме да получим нищо от страната, а и това, което имаше в нея, ние, минавайки, унищожихме. Сега мислим да минем по по-дълъг път, но затова пък не ще чувствуваме нужда от хра-
12 на. Ще трябва да направим първите преходи по възможност по-дълги, за да се отдалечим колкото може повече от войските на царя. Защото, ако изведнъж се отдалечим на два или три дена път, царят вече не ще може да ни настигне; с малко войска той не би се осмелил да ни преследва, а пък с голяма — не би могъл да се движи бързо, а сигурно ще му липсва и храна. Това е моето мнение", завършил Арией.

13 И тъй този военен план не предлагал нищо друго освен отстъпление или бягство. Но случаят се оказал по-добър стратег. Когато се съмнало, войските тръгнали на път, като имали слънцето от дясната си страна, надявайки се, че надвечер ще стигнат селата около Вавилон. И действително не се излъгали в
14 това. Вече било късно след пладне, когато им се сторило, че виждат неприятелски конници; онези от гърците, които не били в редиците си, побързали да заемат местата си, а Арией, който по това време, поради раната си, пътувал в кола, слязъл и заедно с хората около него си сложил ризницата.

15 В момента, когато се въоръжавали, изпратените напред съгледвачи се върнали и съобщили, че това не са конници, а товарен добитък, който пасе по полето. Веднага всички разбрали, че някъде наблизо се е настанил на лагер царят, пък и не далеч из селата се виждал пушек.

16 Клеарх не тръгнал срещу неприятеля, защото знаел, че войниците ще откажат, тъй като били гладни, а и вече било твърде късно; все пак той не се отклонил от пътя си, защото се стараел да не изглежда, че бяга, а като вървял все направо, при залез слънце се настанил на лагер с първите отряди в най-близките села, от които войските на царя били задигнали и гредите на къщите.

17 И тъй първите се настанили как да е на лагер, но последните, които пристигнали вече по тъмно, останали да нощуват под открито небе, кой където сварил. Викайки се едни други, те вдигнали такъв голям шум, че неприятелите ги чули и тия от тях, които били най-близо, избягали от палатките си. Това
18 се узнало едва на другия ден, защото наблизо вече не се виждал нито таварен добитък, нито лагер, нито пък дим. Както изглеждало, и царят се бил уплашил от приближаването на войската. Това станало още по-ясно от действията му на следващия ден.

19 През изтеклата нощ и гърците се изплашили и настъпил
20 смут и шум, както става обикновено, когато страх обхване хората. Тогава Клеарх заповядал на елидеца Толмид, един от най-добрите тогавашни глашатаи, който по това време бил при него, да въдвори тишина и да разгласи, че стратезите обявяват

за онзи, който посочи човека, пуснал из лагера едно магаре, награда от един талант[1]. Когато било разгласено това, войни-
21 ците разбрали, че страхът им е бил напразен и че водачите им са живи. Още рано сутринта Клеарх заповядал на гърците да се наредят в боен ред така, както, когато се очаква сражение.

ГЛАВА ТРЕТА

1 Това, което казах, че царят се бил уплашил от приближаването на войската, било вярно, защото, докато предния ден той изпратил пратеници и поискал да предадат оръжието си, сега при изгрев слънце изпратил вестители за примирие.

2 Когато дошли при предните стражи, те потърсили началниците. Стражите съобщили за тях, но Клеарх, който тогава преглеждал бойните редици, им казал да предадат на вести-
3 телите да го почакат, докато си свърши работата. Когато подредил войската, така че сбитата бойна редица да изглежда добре отвсякъде и да не се вижда нито един от невъоръжените, той повикал вестителите и излязъл насреща им заедно с най-добре въоръжените и най-представителни свои войници, като
4 казал и на останалите стратези да направят същото. Когато дошъл при вестителите, той ги попитал какво искат. Те отговорили, че идват за примирие като хора, които са упълномощени да донесат на гърците условията на царя, а и да съоб-
5 щят на царя условията на гърците. Клеарх отговорил: „Съобщете му, че на нас първо ни трябва сражение; защото ние нямаме храна, нито пък човек, който би се осмелил да говори на
6 гърците за примирие, без да им даде храна.“ След тия думи вестителите си отишли, но скоро се върнали; от това станало ясно, че царят бил някъде наблизо или пък че имало някой друг, комуто е било поръчано да води тия преговори. Те съобщили, че царят е разбрал, че те говорят право и затова са дошли заедно с водачи, които, ако се сключи примирие, ще ги отведат
7 там, откъдето бяха могли да си вземат храна. Тогава Клеарх ги попитал дали примирието се отнася само за тия войници, които ще отидат за храна и ще се върнат, или за всички. Пратениците отговорили: „Примирието е за всички, докато ваши-
8 те условия бъдат съобщени на царя.“ След като казали това, Клеарх се отдалечил от тях и започнал да се съветва със своите.

Всички сметнали за необходимо да сключат примирие
9 веднага и спокойно да отидат и си вземат храна. Но Клеарх им казал: „И аз мисля същото, но не ще им съобщя сега, а ще протакам, докато вестителите на царя започнат да се страхуват, че ние може да се откажем да сключим примирието. Разбира се, аз мисля, че у нашите войници ще се породи същият страх.“ И когато Клеарх сметнал, че е настъпил удобният мо-

мент, обявил, че сключва примирие и заповядал веднага да ги заведат към хранителните припаси.

10 Водачите тръгнали напред, а Клеарх ги последвал, като сключил примирието, но държал постоянно войската в боен ред и сам командувал арнергарда. По пътя си те достигнали до канали и ровове, които били изпълнени с вода, за да не могат да преминат без мостове; но войниците направили мостове от паднали или отрязани от тях финикови палми. И при тоя
11 случай можело да се види как командувал Клеарх, с копие в лявата ръка и с тояга в дясната. И щом забележел, че някой от определените за тая работа е бавен, той го отстранявал и заслужено го набивал, но същевременно и сам се залавял за работа, като газел из калта, така че всички ги било срам да
12 не помагат заедно с него. За тая работа били избрани все тридесетгодишни мъже. Но когато по-старите виждали Клеарх
13 да работи, и те почвали да помагат. А Клеарх особено много бързал, защото подозирал, че каналите не са били постоянно така пълни с вода; времето не било такова, че полето да е наводнено[2]. Той смятал, че царят нарочно е наводнил полето, за
14 да бъдат затруднени гърците при пътуването им. Напредвайки така, те достигнали до селата, откъдето водачите им посочили да си вземат храна. Там имало и много храна, и вино от фурми, и оцет, приготвен от същите плодове.

15 Самите фурми, каквито могат да се видят в Елада, се оставяли за храна на слугите, а отбраните, чудно хубави и едри, се отделяли за господарите; по вид те никак не се различавали от кехлибар. Други пък били изсушавани и се поднасяли като десерт. Виното, получено от тях, било вкусно при
16 пиене, но причинявало главоболие. Тогава за пръв път войниците яли и сърцевина от финикови палми и мнозина се чудели на вида и на особения вкус на тоя вид храна, която също им причинявала силно главоболие. Палмата, на която се изваждала сърцевината, изсъхвала.

17 Тук войските останали три дни. В това време дошли при тях от страна на царя Тисаферн братът на царицата и трима други перси. Следвали ги много роби. Когато гръцките стратези се срещнали с тях, пръв Тисаферн чрез преводач казал
18 следното: „Гърци, аз живея като съсед на Елада и когато видях, че вие сте попаднали в тежко и безизходно положение, направих опит, доколкото можах, да измоля от царя позволение да ви отведа благополучно в Елада. Аз мисля, че за това ще имам както вашата благодарност, така и благодарността
19 на цяла Елада. Знаейки това, аз молих царя, като му казвах, че е справедливо и той сега да ми удовлетвори молбата, тъй като аз пръв му съобщих, че Кир тръгва на поход срещу него и едновременно с известието пръв пристигнах, водейки му помощ; аз единствен от тия, които бяха наредени пред вас в сражението, не избягах, а си пробих път и се срещнах с царя чак

във вашия лагер, където той бе дошъл, след като бе убил Кир и бе преследвал неговите войници заедно с тия, които сега са
20 с мене и които му са едни от най-верните хора. Царят ми обеща, че ще си помисли за всичко това, но ми заповяда, като дойда при вас, да ви попитам защо сте тръгнали на поход срещу него. И аз ви съветвам да му отговорите откровено, за да
21 ми бъде по-лесно да измоля от него колкото мога милост за вас." След тия думи на Тисаферн гърците се оттеглили и започнали да се съветват, а когато отсъдили, Клеарх казал: „Ние не се събрахме, за да воюваме с царя, нито пък тръгнахме на поход срещу него, но Кир намираше много предлози, както и ти знаеш добре, за да свари вас неподготвени, а нас да доведе
22 тук. Все пак, когато го видяхме, че се намира в тежко положение, ние, които в миналото сами получавахме благодеяния, се засрамихме и пред боговете, и пред хората да го изоставим.
23 Но щом като вече Кир е мъртъв, ние нито ще водим борба с царя за властта му, нито има защо да желаем да опустошаваме земята му, нито пък бихме искали да го убиваме. И ако някой не ни попречи, ние ще си идем в отечеството си; но тоя, който ни нападне, ние естествено ще се опитаме с помощта на боговете да отблъснем, а ако някой ни направи някаква услуга, и ние според силите си не ще останем назад да му се отблагодарим."

24 Клеарх говорил така. Тисаферн, като го изслушал, казал: „Аз ще съобщя това на царя и ще ви донеса отговора му; докато се върна, примирието нека се запази. Ние ще ви уредим и пазар за хранителни припаси."

25 На другия ден Тисаферн не дошъл и гърците започнали да се безпокоят. Едва на третия ден той пристигнал и съобщил, че идва, след като сполучил да добие от царя правото да спаси гърците, въпреки че мнозина се били противопоставили, защото не било достойно за царя да пусне тия, които са участвували в
26 похода срещу него. Накрая той казал: „Сега вие трябва да получите уверение от нас, че ще имате една приятелска земя пред себе си и че ще ви отведем честно в Елада, като имате постоянно пазар за покупка на храна. А там, където не ще има откъде да си купите, ние ще ви позволяваме да си вземате не-
27 обходимото от самата страна. Също ще трябва и вие да ни се закълнете, че ще минете като през приятелска земя, без да й причинявате щети, взимайки от нея храна и питие само когато не можем да ви уредим пазар; но когато уреждаме, вие ще имате храна само ако си я купувате."

28 Условието се приело, те се заклели и Тисаферн и братът на царицата сключили договора с гръцките стратези и лохази.
29 След това Тисаферн казал: „Сега аз ще ида при царя; след като уредя това, от което имам нужда, ще се върна готов да ви отведа в Елада, а и сам да потегля към моята област.[3]"

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 След това гърците и Арией, настанени на лагер близо едни до други, чакали Тисаферн повече от двадесет дена. През тия дни при Арией започнали да идват и братята му, и другите му роднини, а също и роднини на персийците, които били с него. Те ги насърчавали и им носели уверения от царя, че той нямало да им се сърди нито за участието им в похода на Кир, нито пък за нещо друго от миналото.

2 Поради всичко това хората на Арией явно започнали по-малко да зачитат гърците. Това на мнозина от гърците не се харесало и те често идвали при Клеарх или при другите стра-
3 тези и им казвали: „Защо чакаме? Нима не разбираме, че царят ще предпочете да ни погуби, за да внуши страх у другите гърци, за да не воюват срещу персийския цар? И сега ни залъгва да чакаме, понеже войската му е пръсната; но щом я събере отново, нищо не ще му попречи да ни нападне. Може би
4 пък копае ровове някъде, или преграждa пътя със стена, за да направи пътуването ни невъзможно. Защото никога царят драговолно не ще пожелае да си идем в Елада и там да разправяме, че ако и да сме били толкова малко, сме победили царя почти пред двореца му и сме си дошли, след като сме му се присмели."

5 На тия, които приказвали това, Клеарх отговарял: „Всичко това аз имам пред вид, но мисля, че ако сега тръгнем, ще изглежда, че отиваме на война и че действуваме против договора за примирие. Освен това, първо — никой не ще ни уреди пазар, нито ще има откъде да си доставим храна, и, второ — не ще имаме никакъв водач. Също така, ако направим това, веднага Арией ще се отдели от нас, така че не ще ни остане нито един приятел, а дори и тия, които досега ни бяха приятели, ще
6 ни станат неприятели. Дали ще трябва да минаваме и някоя друга река, не зная; но знаем, че Ефрат не ще можем да преминем, ако ни пречат неприятелите. Ако пък би трябвало да се сражаваме, не ще имаме конници-съюзници, а конниците на неприятеля са и многобройни, и отлични. Така че ако победим, кого ще можем да убием? А ако пък бъдем победени, никой от
7 нас не ще може да се спаси. Освен това аз не разбирам защо царят, който има толкова помощни средства, ако мисли да ни погуби, трябва първо да се кълне, да сключва примирие, а после да обижда боговете и да не удържа на думата си пред гърци и пред варвари?" Такива и много други неща им говорил Клеарх.

8 В това време дошъл Тисаферн с войската си, за да се завърне у дома си, а също и Оронт[4] със своята войска; после-
9 ният имал за съпруга дъщерята на царя. Оттук под водителството на Тисаферн, който им доставял храна срещу заплащане, гръцките войски тръгнали напред. Тръгнал и Арией с

варварската войска на Кир, но заедно с Тисаферн и Ороит и
10 спирал на лагер заедно с тях. Понеже гърците ги подозирали,
вървели отделно с други водачи. Настанявали се на лагер ви-
наги на разстояние едни от други на парасанга, пък и повече.
И двете страни се наблюдавали едни други като врагове и то-
11 ва веднага почнало да поражда подозрение. Понякога, събирайки от едно и също място дърва или храна за добитъка или пък нещо друго, те се сбивали помежду си, а това пък по-
12 раждало вражда между тях. Като изминали три прехода, войските стигнали до така наречената „Мидийска стена“ и минали покрай вътрешната ѝ страна. Стената била построена от кирпичи, споени с асфалт, и била широка двадесет стъпки и висока — сто. Казвало се, че била дълга двадесет парасанги и се намирала недалеч от Вавилон.

13 Оттук изминали още два прехода от осем парасанги и минали през два канала, през единия по готов мост, а през другия — по понтонен мост от седем кораба. Самите канали започвали от река Тигър. От тях пък се разклонявали през страната други канали. Първите — големи, а другите — все по-малки и по-малки. Накрая те представлявали малки вади, също както се прави в Елада при саденето на просо. Така стигнали до река Тигър. При реката, на петнадесет стадия от нея,
14 се намирал големият и многолюден град Ситаке. Гърците се настанили край града близо до голям и красив парк, насаден с всякакви дървета; варварите пък минали Тигър и вече не се видели.

15 След обяд Проксен и Ксенофонт били излезли случайно на разходка пред лагера. Един човек, който идвал насреща, попитал предните стражи, къде би могъл да види Проксен или Клеарх. Менон той не потърсил, при все че идвал от страна на
16 Арией, приятеля на Менон. Когато Проксен му казал, че той е онзи, когото търси, човекът рекъл следното: „Изпратиха ме Арией и Артаоз, които са верни на Кир и добре разположени към вас; те ви съобщават да се пазите да не би варварите да ви нападнат през нощта, защото в близкия парк се намира го-
17 ляма войска. Съветвам ви също да изпратите стража при моста на Тигър, защото Тисаферн възнамерявал да го разруши, ако може през нощта, за да не успеете да минете и по тоя начин да останете между реката и канала.“

18 Като чули това, Проксен и Ксенофонт го отвели при Клеарх и му разправили това, което им казал човекът. При това
19 известие Клеарх се смутил и уплашил. Но един младеж от тия, които присъствували, като съобразил, казал, че няма никакво съгласуване между намерението за нападение и разрушаването на моста. „Защото ясно е,“ казал той, „че нападателите ще трябва или да победят, или да бъдат победени. Ако победят, защо ще трябва да разрушават моста? Та дори и да
20 има много мостове, ние пак не ще можем да се спасим с бягст-

во на никъде. Победим ли пък ние, тогава те не ще могат да избягат, ако мостът бъде разрушен, нито пък някой ще може да им се притече на помощ, макар и да имат отвъд реката много войска."

21 След като Клеарх изслушал тия съображения, попитал вестителя колко голяма е земята между Тигър и канала. Вестителят отговорил, че страната е обширна и че из нея са пръснати много и големи села и градове.

22 Тогава станало ясно, че варварите са изпратили тоя човек, защото се страхували, да не би гърците, като разрушат моста, да останат на тази земя, където биха имали за защита, от една страна, Тигър, а, от друга, канала; оттук биха могли да си доставят и храна, защото страната била обширна и плодородна и с население, което я обработва. Също така тя би представлявала убежище за всеки, който би пожелал да пакости на царя.

23 След всичко това гърците се успокоили, но все пак изпратили стража при моста. А през нощта нито някой нападнал отнякъде, нито пък, както съобщили пазачите, някой от неприятелите се приближил към моста.

24 Когато се съмнало, те минали моста направен от тридесет и седем лодки, колкото можело по-внимателно, защото някои от гърците при Тисаферн им съобщили, че варварите щели да ги нападнат, когато минават реката. Но и това излязло лъжа. Само когато минавали се явил Глус с неколцина други, за да види дали гърците ще минат реката. След като се уверил, той веднага си отишъл.

25 От Тигър те стигнали в четири прехода от двадесет парасанги до река Фиск, широка един плетър. На реката имало мост. Тук се намирал големият град Опид, при който ги пресрещнал незаконнороденият брат на Кир и Артаксеркс, който водел от Суза и Екбатана голяма войска в помощ на царя. Той спрял войската си, наблюдавайки как минават покрай
26 него гръцките войски. А Клеарх повел войската в колона по двама и ту вървял, ту се спирал. А щом спирал челният отряд на колоната, трябвало по необходимост да се спре и цялата войска, така че дори и на самите гърци войската им се видяла твърде голяма, а и персиецът, като я гледал, се удивил. Оттук
27 през Мидия гърците изминали в шест прехода през пустинна местност тридесет парасанги и стигнали до селата на Парисатида, майката на Кир и царя. Понеже Тисаферн решил, че тия села са на Кир, позволил на гърците да ги разграбят, но да не заробват населението. В селата имало много жито, стада от дребен добитък и други богатства.

28 Оттук гърците изминали в четири прехода пак през пустинна местност двадесет парасанги, като имали от лявата си страна реката Тигър. През време на първия преход войските

минали край големия и богат град Кене, който лежал отвъд реката. Оттам варварите пренесли върху кожени салове хляб, сирене и вино.

ГЛАВА ПЕТА

1 След това войските стигнали до реката Запат, широка четири плетра и останали тук три дни. През това време недоверието между гърците и персите продължавало, но явна злоумисъл не се проявявала.

2 Тогава Клеарх решил да се срещне с Тисаферн и ако може някак си да сложи край на недоверието, преди да се дойде поради това до война. Той изпратил едного да каже, че иска да
3 се срещне с него. Тисаферн на драго сърце му предложил да дойде. Когато се срещнали, Клеарх му казал следното: „Зная, Тисаферне, че се заклехме и дадохме дума да не постъпваме
4 несправедливо един към друг. Но виждам, че ти се пазиш от нас като от врагове, а ние, като виждаме това от своя страна също се пазим. И тъй като въпреки наблюденията ми аз не мога да забележа, ти да се опитваш да ни причиняваш зло, а, от друга страна, много добре зная, че и ние дори не мислим за подобно нещо, затова реших да се срещна на разговор с тебе, за да отстраним, ако можем, недоверието помежду си.

5 Аз познавам хора, които, едни поради клевета, а други поради подозрение са се бояли един от друг и от желание да изпреварят, преди да бъдат нападнати, са причинявали непоправими злини на тия, които нямат и наум подобно нещо, нито
6 пък го желаят. И така аз дойдох тук, надявайки се, че тия недоразумения ще се прекратят най-добре с лични обяснения. Съ-
7 що така искам да те уверя, че ти ни подозираш несправедливо. Преди всичко клетвите пред боговете ни спират да бъдем врагове помежду си. А пък тоя, който съзнателно ги пренебрегва, него аз никога не бих облажавал, защото не зная, нито с каква бързина и къде би могъл да избегне войната с боговете, нито в какво скрито място би се притулил или пък как би намерил добро укрепление. Навсякъде всичко е подвластно на боговете и боговете владеят над всички с еднаква сила.

8 Това аз мисля за боговете и клетвите, под закрилата на които ние поставихме сключеното помежду ни приятелство. От всички хора понастоящем аз мисля, че ти си най-добрият за нас, защото с тебе всяко пътуване ще е леко и всяка река ще е
9 проходима и никаква липса на храна не ще почувствуваме. А пък без теб цялото ни пътуване ще бъде като в мрак, защото не познаваме пътя; всяка река ще е непребродима за нас, всяка група от хора опасна, а най-страшното нещо ще бъде пустинята, защото тя е пълна с много трудности.

10 Ако ние обезумели те убием, какво друго бихме спечелили с убиването на благодетеля си, освен война с царя —

най-страшния ни противник? А от колко и какви надежди сам
11 себе си бих лишил, ако се опитам да ти причиня някакво зло, ще ти кажа сега. Аз исках Кир да ми бъде приятел, защото мислех, че от тогавашните хора той е най-способен да извърши добре това, което би поискал. Но сега аз виждам, че ти не само завладя войската и земята на Кир, но запази и собствената си страна, а и властта на царя, към която Кир се отнасяше враждебно, е твоя съюзница.

12 Щом всичко това е така, кой ще е толкова луд, та да не пожелае да ти бъде приятел? Аз ще ти кажа и това, защо имен-
13 но се надявам, че и ти ще поискаш да ни бъдеш приятел. Аз зная, че мизийците, а също и писидците ви създават неприятности, но се надявам, че със сегашната си сила вие ще ги подчините. Чувам, че има и много други такива племена, които, вярвам, ще престанат да ви безпокоят при вашето закрепнало положение. Но аз не виждам с каква друга съюзническа войска освен с тая, която е сега с мен, вие бихте могли да обуздаете египтяните, на които, зная, сте силно разгневени. А колко
14 могъщ приятел би бил ти за тоя от съседите си, комуто би поискал да станеш приятел, и как господарски би се отнесъл към тоя, който би те оскърбил, ако вземеш за помощници нас, които ще ти служим не само заради заплатата, но и от благодарност, каквато ние, спасени от тебе, бихме ти отдавали.
15 Взимайки пред вид всичко това, аз мисля, че твоето недоверие към нас е необяснимо и затова на драго сърце бих желал да узная кой е оня чуден оратор, който те е убедил с думите си, че ние заговаряме против тебе."

След тия думи на Клеарх Тисаферн му отговорил след-
16 ното: „Клеархе, аз се радвам, като слушам умните ти думи. Защото съм уверен в това, че ти, ако ме съветваш нещо лошо, ще се покажеш зложелател не само към мене, но и към самия себе си. А сега ме изслушай, за да разбереш, че вие несправе-
17 дливо не вярвате нито на царя, нито на мене. Ако ние искахме да ви погубим, нима мислиш, че ни липсва конница или пехота, или оръжие, с които бихме могли да ви пречим, без да се излагаме на някаква опасност? Мислиш ли, че нямаме
18 удобни места, където да ви нападнем? Нима не виждате многобройните полета, през които вие минавате с голяма мъка, въпреки че са ви приятелски, или многото планини, които вие трябва да минете и които, ако ние ги заемем, ще станат непроходими за вас? А пък и много са реките, при които можем да определяме по свое желание, с колко от вас бихме искали да се сражаваме; някои от тях вие изобщо не бихте могли да преминете, ако ние не ви преведем.

19 Ако пък и във всичко това не сполучим, тогава огънят е по-силен от житото, защото, като изгорим храните, ние бихме могли да ви противопоставим глада, с който вие, колкото и да
20 сте храбри, не ще можете да се борите. А след като сме въоръ-

жени с толкова много средства за воюване с вас, от които нито едно не е опасно за нас, защо ще трябва да предпочетем от тези средства тъкмо онова, което единствено е престъпно пред
21 боговете и срамно пред хората? Само на престъпниците и на тия, които са попаднали в безизходно и тежко положение и са в нужда, е присъщо да желаят да извършат нещо чрез клетвопрестъпничество към боговете и чрез вероломство към хората.
Ние, Клеархе, не сме нито така безразсъдни, нито пък така
22 глупави. Но защо, щом като ни е възможно да ви унищожим, не пристъпваме към това? Бъдете уверени, че причината за това е моето желание да спечеля доверието на гърците и да се върна силен поради благодеянието си със същата тая наемна войска, с която Кир дойде, уверен в нея поради възнагражде-
23 нието, което й плащаше. А аз много добре зная колко много можете да ми бъдете полезни в това, за което ти спомена. Защото само на царя е позволено да сложи царствена тиара на главата си, но на сърцето си би могъл да сложи и друг с ваша помощ."

24 След тия думи Клеарх решил да говори с него открито и го запитал: „Нали тия, които въпреки добрите условия за приятелство помежду ни се опитват с клевети да ни направят врагове, заслужават да бъдат наказани най-жестоко?"

25 „Да", отговорил Тисаферн „и ако вие, военачалниците и лохазите, решите да дойдете при мене, аз открито ще ви посоча тия, които ме уверяват, че ти заговаряш против мен и
26 моята войска." „Аз", казал Клерах, „ще доведа всички и от своя страна ще ти съобщя от кого пък аз чувам такива неща за тебе."

27 Тисаферн, зарадван от тия думи, му предложил тогава да остане и двамата обядвали заедно. Когато на другия ден Клеарх се върнал в лагера, явно било, че той бил особено приятелски разположен към Тисаферн. Разправил какво му казал и съобщил, че ще трябва да отидат при Тисаферн тия, които споменал; и тия от гърците, които бъдат изобличени, че клеветят, ще трябва да бъдат наказани като предатели и врагове на гърците.

28 Той подозирал, че клеветникът е Менон, защото знаел, че той е не само във връзка с Тисаферн чрез Арией, но че е и враждебно настроен към самия него, и че крои планове да привлече към себе си цялата войска и с това да стане приятел
29 на Тисаферн. А, от друга страна, и Клеарх да има на своя страна цялата войска и да отстрани ония, които му пречат. Някои от войниците му възразили, че не трябва да отидат всички лохази и стратези, нито пък да се вярва на Тисаферн.
30 Но Клеарх настоявал силно, докато най-после се решило да идат пет стратези и двадесет лохази. Придружили ги и около двеста други войници, както, когато ходят на пазар.[5]

31 Щом пристигнали пред стана на Тисаферн, стратезите —

беотиецът Проксен, тесалиецът Менон, аркадецът Агий, спар-
32 танецът Клеарх и ахеецът Сократ били поканени вътре. Лоха-
зите останали при вратите. Не много след това по даден общ
знак, тия, които били вътре, били хванати, а които били от-
вън — избити. Сетне някои от варварите-конници се спуснали
по полето и почнали да убиват всеки срещнат грък, бил той
33 роб или свободен. Гърците, наблюдавайки от лагера, се чудели
на това препускане и недоумявали какво правят, докато най-
после аркадецът Никарх, който бил ранен в стомаха и държал
червата си в ръце, тичайки, дошъл и разправил всичко, как-
34 вото се случило. Тогава всички гърци, ужасени, се спуснали към
оръжието си, мислейки, че неприятелите веднага ще се явят
35 пред лагера им. Но не дошли всички, а само Арией, Артаоз и
Митрадат, които били най-верните хора на Кир. Преводачът
на гърците твърдял, че вижда и разпознава между тях и бра-
та на Тисаферн. Следвали ги около триста други въоръжени
36 перси. Когато се приближили, те предложили, ако има някой
гръцки стратег или лохаг да дойде при тях, за да му съобщят
решението на царя.

37 Тогава, придружени от стража, излезли от гърците стра-
тезите Клеанор от Орхомен и Софенет от Стимфал. С тях оти-
шъл и Ксенофонт от Атина, за да узнае нещо за съдбата на
Проксен. Хирисоф по това време бил в някакво си село заедно
38 с други [стратези] за храна. Когато те застанали на разстоя-
ние да могат да се чуват, Арией казал следното: „Гърци, по-
неже Клеарх се прояви като клетвопрестъпник и нарушител
на примирието, той получи своето наказание и е вече мъртъв,
а Проксен и Менон са на голяма почит, защото разкриха на-
меренията му. От вас царят иска оръжието ви. Той твърди, че
е негово, защото е собственост на Кир, неговия роб."

39 На това от страна на гърците отговорил Клеанор от Орхо-
мен: „Ти, Арией, който си най-лошият от хората, и вие, дру-
гите, които бяхте приятели на Кир, не се ли срамувате от бо-
говете и хората, че след като ни се заклехте да имате с нас
общи врагове и приятели, вие, заедно с Тисаферн, най-безбож-
ния и коварен човек, ни изменихте и погубихте същите тия мъ-
же, на които се заклехте и след като ни предадохте, идвате
сега с неприятелите ни при нас?" Арией отговорил: „Още от
40 по-рано беше ясно, че Клеарх заговаря срещу Тисаферн и Ороит
и срещу нас всички, които сме с тях." На това Ксенофонт така
41 възразил: „Ако Клеарх въпреки клетвите е нарушил договора,
той е получил наказанието си; защото справедливо е клетво-
престъпниците да бъдат убивани. Но тъй като Менон и Про-
ксен са ваши приятели, а същевременно и наши стратези, то
тях трябва да ни върнете; защото ясно е, че те като приятели
42 и на едните, и на другите, ще се стараят да съветват и нас, и
вас към най-доброто." Варварите, след като дълго разисквали

помежду си това предложение, си заминали, без да отговорят нищо.

ГЛАВА ШЕСТА

1 Така уловените стратези били отведени при царя и загинали посечени. Единият от тях — Клеарх, по мнението на всички, които отблизо го познавали, бил мъж опитен във военното
2 изкуство и особено военолюбив. Докато траела войната между спартанците и атиняните,[6] той участвувал в нея; но после, когато се сключил мирът, той убедил своята държава, че траките причиняват вреди на гърците и след като получил най-
после разрешение от ефорите[7], отплувал да воюва с траките, които живеели над Херсонес и Перинт.
3 Но когато ефорите по някаква причина променили решението си в негово отсъствие и се опитали да го върнат от Истъм, Клеарх не им се подчинил и се отправил по море към Хе-
4 леспонт. Тогава за неподчинението си Клеарх бил осъден в Спарта от ефорите на смърт. Като изгнаник той отишъл при Кир и с какви думи го убедил, вече се каза на друго място. Кир му дал десет хиляди дарейки. Като ги взел, Клеарх не се
5 отдал на празен живот, а с тези пари събрал войска и започнал война с траките. Той ги победил в една битка и от тогава постоянно ги грабел и продължавал войната, докато Кир почувствувал нужда от войска. Тогава Клеарх тръгнал с него,
6 пак за да воюва. Затова аз мисля, че това са дела на един военолюбив мъж, който, ако и да можел да живее в мир достойно и без вреда за себе си, предпочел да воюва; макар и да му е било възможно да живее безгрижно, предпочитал трудностите на воюването и макар да е можел да има пари, без да се излага на опасност, предпочитал да ги увеличи, воювайки. Той обичал да харчи пари за водене на война като за някой любимец или за друго удоволствие; дотолкова бил военолюбив. А
7 колко бил войнствен, личало и от това, че той обичал опасностите и се сражавал с неприятеля и денем, и нощем; бил съобразителен в тежки ситуации, както признават и всички негови съвременници.
8 Разправяло се също, че бил и способен военачалник, както би могло да се предполага при характера, който имал. Защото, освен че като никой друг можел добре да обмисля, по какъв начин войската му да има хранителни припаси и да ѝ набавя, също така му се удавало да внушава на околните, че трябва да му се подчиняват.
9 Това той постигал чрез строгия си характер, защото бил намръщен, с груб глас, наказвал сурово, понякога в гневно състояние, така че и сам съжалявал, но понякога наказвал и
10 нарочно, понеже бил на мнение, че една недисциплинирана войска е безполезна. Говорело се, че според него войникът трябва-

ло да се страхува повече от началника си, отколкото от неприятеля, за да може и добре да стои на стража, и на приятели да не вреди, и с желание да тръгне срещу неприятеля.

11 При опасни положения войниците били готови на драго сърце да го слушат и не търсели никого другиго; казвали, че неговото намръщено лице сред лицата на останалите им изглеждало ведро. Строгостта му се превръщала в сила срещу
12 неприятеля и затова не изглеждала вече строга, а спасителна. Но когато войниците се намирали вън от опасност или можели да отидат под командата на другиго, мнозина го напускали; защото Клеарх нямал приветлив вид, а винаги бил строг и су-
13 ров; затова и войниците стояли пред него като деца пред учител. Той никога нямал хора, които да го следват от приятелство и преданост; и тия, които го следвали, били или изпратени от държавата си, или били принудени от нужда, или пък по някоя друга причина; и той ги държал в пълно подчинение.

14 Но когато начело с Клеарх започвали да надвиват неприятеля, тогава излизали на лице причините, които правели войниците му особено способни, защото те не само имали смел дух пред врага, но и страхът пред наказанието от него ги пра-
15 вел дисциплинирани. Такъв началник бил той. Разправяло се, че не обичал твърде да му се заповядва от други. Когато загинал, бил на петдесет години.

16 Беотиецът Проксен още като юноша силно желаел да стане мъж способен за велики дела и заради това си желание плащал на Горгий от Леонтини[8]. След като се изучил при него
17 и сметнал, че е годен вече не само да управлява, а и като приятел на най-знатните граждани да не им отстъпва във вършене на благодеяния, той се впуснал заедно с Кир в това начинание.

Мислел си, че от това ще си спечели известно име, голя-
18 мо влияние и много пари. Но макар и да се стремял силно към тия неща, ясно било, че той не искал да придобие нещо несправедливо; мислел, че трябва да постигне всичко по спра-
19 ведлив и честен начин, а не другояче. Той бил способен да началствува над смели и честни хора, но не и да внуши у войниците достатъчно страх и уважение към самия себе си. Той повече се срамувал от войниците, отколкото войниците от него и било ясно, че се страхувал повече да не би войниците му да го намразят, отколкото да не би да не му се подчиняват.

20 Смятал, че за да си военачалник е достатъчно да хвалиш добрия и да не хвалиш лошия. Затова добрите и честните хора от подчинените му го слушали, но лошите го смятали за човек, с когото лесно могат да се разправят. Когато Проксен умрял, бил на около тридесет години.

21 А за Менон от Тесалия било известно, че жадно се стремял към забогатяване; той искал да властвува, но само за да взема повече, искал да бъде на почит, но за да печели повече.

Стараел се да бъде приятел на властниците, за да не бъде на-
22 казван, когато върши нещо лошо. Мислел, че най-късият път
за постигане на това, което би пожелал, е клетвопрестъпле-
нието, лъжата и измамата и че чистосърдечието и истината не
23 се различават от глупостта. Явно било, че той не обичал ни-
кого, а комуто казвал, че е приятел, явно било, че му замисля
зло. Менон не се присмивал на никой враг, но за всички свои
24 познати приказвал присмехулно. На богатствата на неприяте-
лите си той не хвърлял око, защото смятал, че е мъчно да се
добере до тях, щом те са пазени. Затова пък мислел, че единст-
вен знае, че е най-лесно да се завладее богатството на прия-
25 телите, понеже то не се пази. От тия, които усетел, че са из-
мамници или престъпници, се страхувал като от въоръжени
разбойници, а пък с честните и искрените хора се опитвал да
26 се отнася като със страхливци. Колкото някой се гордее
със своето благочестие, искреност и справедливост, толкова
Менон се гордеел със способността си да мами, с измисляне-
то на лъжи, с осмиването на приятелите си. Смятал, че оня, кой-
то не знае да лъже, е необразован. Опитвал ли се да влезе в
приятелство с някой, той мислел, че това трябва да постигне
27 само като наклевети предишните им приятели. Начин да си
спечели подчинението на войниците си намирал с участието си
в техните престъпления. Изисквал да го уважават и слушат,
като показвал, че твърде много може и желае да им напакос-
ти. Винаги когато някой войник го напускал, Менон смятал,
че му е направил благодеяние, щом, докато е бил на служба
при него, не го е убил.

28 Наистина някои от тия неща са несигурни и може да са
измислени за него, но това, което всички знаят, е следното:
още като младеж той си извоювал от Аристип правото да ко-
мандува наемници: живеел в интимно приятелство и с варва-
рина Арией, защото той обичал хубавите момчета и сам още
безбрад имал за любимец по-възрастния от него Тарип.

29 Когато стратезите били наказани заради участието си в
похода на Кир срещу царя, Менон, макар да бил извършил
същото, не бил убит. Едва след тяхната смърт бил наказан от
царя и умрял, но не както Клеарх и останалите стратези, на
които отсекли главите, която смърт, изглежда, е най-бърза, но
казват, че свършил живота си измъчван цяла година като
престъпник.

30 Загинали също и Агий от Аркадия и Сократ от Ахея. Тях
никой не осмял като лоши стратези във войната, нито пък ги
упрекнал за отношенията им към своите приятели. И двамата
били на около тридесет и пет години.

КНИГА ТРЕТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. УНИНИЕ В ГРЪЦКАТА ВОЙСКА **(1—3)**. КСЕОНФОНТ. ПРИЧИНИ ЗА УЧАСТИЕТО МУ В ПОХОДА **(4—10)**. СЪНЯТ НА КСЕНОФОНТ **(11—14)**. КСЕНОФОНТ НАСЪРЧАВА ГЪРЦИТЕ **(15—31)**. СЪВЕЩАНИЕ НА СТРАТЕЗИТЕ **(32—34)**. РЕЧ НА КСЕНОФОНТ **(35—37)**. ИЗБИРАНЕ НА НОВИ СТРАТЕЗИ **(38—47)**. *ГЛАВА ВТОРА*. НОВИТЕ СТРАТЕЗИ СЪБИРАТ ВОЙНИЦИТЕ **(1—6)**. РЕЧ НА КСЕНОФОНТ **(7—32)** ОТГОВОРЪТ НА ХИРИСОФ **(33)**. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА КОМАНДУВАНЕТО **(34—39)**, *ГЛАВА ТРЕТА*. ПРЕДЛОЖЕНИЕТО НА МИТРАДАТ **(1—2)**. ОТГОВОРЪТ НА СТРАТЕЗИТЕ **(3—5)**. ПРЕМИНАВАНЕ НА РЕКА ЗАПАТ. НАПАДЕНИЕ НА МИТРАДАТ **(6—11)**. РЕЧ НА КСЕНОФОНТ **(12—15)**. ОБРАЗУВАНЕ НА КОННИЦА **(16—20)**. *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ОТБЛЪСВАНЕ АТАКАТА НА МИТРАДАТ **(1—5)**. ПРЕЗ РАЗВАЛИНИТЕ НА АСИРИЙСКИТЕ ГРАДОВЕ **(6—12)**. НАПАДЕНИЕ НА ТИСАФЕРН **(13—15)**. ГЪРЦИТЕ ПРОМЕНЯТ ПОХОДНИЯ СТРОЙ **(13—23)**. НОВО НАПАДЕНИЕ НА ВАРВАРИТЕ **(24—33)**. ГЪРЦИТЕ ПРЕМЕСТВАТ ЛАГЕРА СИ **(34—37)**. ВАРВАРИТЕ ОТНОВО ГИ НАСТИГАТ **(38—41)**. ГЪРЦИТЕ ПРЕВЗЕМАТ ТЕХНИТЕ ПОЗИЦИИ **(42—49)**. *ГЛАВА ПЕТА* ВАРВАРИТЕ ОТСТЪПВАТ, КАТО ОПОЖАРЯВАТ СТРАНАТА **(1—6)**. ПЛАН ЗА ПРЕМИНАВАНЕ НА РЕКА ТИГЪР **(7 - 12)**. ГЪРЦИТЕ РЕШАВАТ ДА НАВЛЕЗАТ В ПЛАНИНАТА НА КАРДУХИТЕ **(13—18)**.

ГЛАВА ПЪРВА

1 [И така в предната книга се разясни какво извършили гърците през време на похода на Кир до сражението и какво им се случило след неговата смърт, когато те си тръгнали, споразумявайки се с Тисаферн.]

2 След като стратезите били заловени и придружаващите ги лохази и войници избити, гърците изпаднали в голямо объркване, защото съзнавали, че се намират насред персийската държава, че навсякъде около тях има много неприятелски племена и градове и че никой вече не ще им предлага пазар. Отстояли от Елада на не по-малко от десет хиляди стадия, нямали водач при пътуването си и дълбоки реки се изпречвали по пътя им към родината. Изменили им варварите, които били тръгнали с Кир и сега били изоставени сами, без да имат нито един конник за съюзник. Ето защо на всички било ясно, че дори и да победят нямало да могат да убият никого, а пък в случай, че бъдат победени никой от тях нямало да оцелее.

3 Имайки пред вид всичко това, те били твърде унили и малцина от тях вечеряли, малцина запалили огън, а мнозина не се и прибрали в лагера тая нощ; всички налягали, където им паднало, без да могат да заспят от скръб и мъка по отечество, родители, жени и деца, които те мислели, че никога вече не ще видят. В такова настроение прекарали нощта всички.

4 Във войската се намирал някой си Ксенофонт от Атина, който участвувал в похода, без да бъде нито стратег, нито лохаг, нито пък войник, а само защото Проксен, негов стар приятел, го повикал от родината му. Той му обещавал, че ако дойде, щял да го направи приятел на Кир, от когото според думите му сам имал по-голяма полза, отколкото от отечест-
5 вото си. Когато Ксенофонт прочел писмото му, допитал се до атинянина Сократ относно пътуването си. Сократ се побоял да не би Ксенофонт да бъде обвинен от държавата, че е станал приятел на Кир, защото се предполагало, че Кир е готов да воюва заедно със спартанците срещу Атина и затова го посъветвал да отиде в Делфи и да попита бога[1] за пътуването си.

6 Ксенофонт отишъл и попитал Аполон на кой от боговете

трябва да принесе жертва и да се помоли, за да извърши най-добре и най-благополучно пътуването, на което решил да се отправи, и след сполучливо пребиваване, да се завърне щастливо в отечеството си. И Аполон му посочил боговете, на които трябвало да принесе жертва. Когато се върнал, Ксенофонт съобщил на Сократ за предсказанието. Сократ, като го изслушал, му се скарал, че не попитал, първо, дали е по-добре за него да отпътува или трябва да си остане, а като решил сам, че трябва да замине, допитал се как най-благополучно би пътувал. „Но щом така си попитал", казал му Сократ, „трябва да направиш това, което ти е отговорил богът."

Така Ксенофонт след като принесъл жертви на боговете, които му посочил Аполон, отплувал и намерил в Сарди Проксен и Кир, които вече се готвели да тръгнат на поход към вътрешността. Там той се запознал с Кир. Понеже Проксен настоявал той да остане, Кир подкрепил молбата му и обещал веднага щом свърши походът да го изпрати обратно. А разправяло се, че походът бил срещу писидите. Така измамен, но не от Проксен, той взел участие в похода, защото нито Проксен, нито някой друг от гърците освен Клеарх знаел, че походът е срещу царя. Разбира се, когато дошли в Киликия, за всички станало ясно, че походът е насочен срещу царя, но повечето, макар и да не искали и да се страхували от пътя, от срам пред себе си и пред Кир, продължили да го следват. Един от тях бил и Ксенофонт.

При сполетялото ги нещастие и той заедно с другите скърбял и не можел да заспи. Но когато задрямал за малко, видял сън. Присънило му се, че мълния със силен трясък пада върху бащината му къща и че тя цялата изведнъж пламва. Уплашен, той веднага се събудил. От една страна, изтълкувал съня си като добро предзнаменование, защото в нужда и опасност видял голяма светлина, пратена от Зевс. Но пък, от друга страна, се страхувал да не би щом сънят му е дошъл от царя Зевс и огънят е пламнал наоколо, той да не може да излезе от земите на персийския цар и да бъде възпрепятствуван отвред от някакви пречки. Но какво означавало това съновидение, можело да се съди от случилото се по-късно. Ето какво станало: веднага след като се събудил, Ксенофонт най-напред си помислил: „Защо ли лежа? Нощта преваля, а на разсъмване сигурно неприятелите ще дойдат. А попаднем ли под властта на царя какво ще му попречи да ни погуби позорно, след като сме видели най-тежкото и сме изпитали най-страшното? И как ще се защитим, когато никой не се готви, нито мисли за това, а всички лежат, като че ли е време да бъдем спокойни? От кой град чакам да дойде стратег, за да стори това? И на каква възраст очаквам да стана? По-стар не ще бъда, ако днес се предам на неприятелите."

Тогава той станал и свикал първо лохазите на Проксен.

Когато те се събрали, Ксенофонт им казал: „Лохази, аз нито мога да спя, както предполагам и вие не можете, нито да ле-
16 жа повече, като виждам в какво положение се намираме. Явно е, че неприятелите не ни обявиха войната, преди да са помислили добре върху собствената си подготовка. А пък от нас ни-
17 кой не се и замисля как да я водим по възможност най-добре. Имаме ли представа, какво ни очаква, ако паднем духом и се предадем на царя, който отряза главата и ръката на своя еднокръвен и вече мъртъв брат и го наби на кол? А какво мислите, че ще изтърпим ние, които нямаме никакъв закрилник и които тръгнахме на поход срещу него, за да го направим от цар роб и дори да го убием, ако можем?

18 А има той не ще опита всичко, за да ни поругае най-жестоко и с това да внуши у всички хора страх да воюват някога срещу него? Така че ние трябва да направим всичко, за да не по-
19 падием под неговата власт. Аз, откакто е започнало примирието, никога не съм преставал да съжалявам самите нас и да завиждам на царя и хората му, гледайки колко хубава и голяма земя имат, колко изобилни припаси, колко много слуги и кол-
20 ко добитък, злато и дрехи. А винаги когато си помислех за положението на войниците, че ние не можем да имаме нищо от тия блага, ако не си ги купим — а знам, че само малцина още имат възможност да купуват и че при това ние сме обвързани с договор да си доставяме храна само срещу пари, — мислейки именно за всичко това, аз се страхувах понякога повече от мира, отколкото сега от войната. Но тъй като неприятелите
21 сложиха край на примирието, мен ми се струва, че се сложи край и на техните безчинства, и на нашите страхове, защото всички тия богатства са определени за награда на тия от нас, които
22 излязат по-храбри. Боговете ще бъдат съдии на това състезание и те естествено ще бъдат с нас, защото неприятелите ги обидиха със своето клетвопрестъпление, а ние, ако и да виждахме толкова богатства пред себе си, твърдо се въздържахме от тях поради клетвата ни пред боговете. Ето защо мен ми се
23 струва, че ние можем да влезем в борбата с много по-голяма увереност, отколкото те. Освен това нашите тела повече от техните са свикнали да търпят и студ, и пек, и трудности, а, слава богу, ние сме и по-смели по дух. Войниците на неприятеля много по-лесно могат да бъдат ранявани и избивани, от-
24 колкото нашите, ако боговете ни дават победи както досега. Но може би и останалите мислят същото; затова, за бога, нека не чакаме други да дойдат при нас да ни призоват към подвизи, а сами да насърчаваме и другите към храброст. Покажете се най-смели от лохазите и по-достойни и от самите стра-
25 тези да командувате. Ако вие се решите на това, аз ще ви следвам, но ако ме определите да ви водя, не ще се оправдавам с младостта си, защото мисля, че съм способен да отстраня злото.“

26 Така говорил Ксенофонт, а лохазите, като го изслушали, всички предложили да ги води, освен някой си Аполонид, който говорел на беотийско наречие. Той възразил, че празни работи говори оня, който твърди, че може да се намери спасение
27 по друг начин, без да се убеди, ако е възможно царят. Веднага след това той започнал да изрежда трудностите, но Ксенофонт го прекъснал и казал следното: „Чудни човече, ти нито, като гледаш, разбираш, нито пък като слушаш, си спомняш. Ти, разбира се, беше също там заедно с тях, когато царят след смъртта на Кир, силно възгордян от това, ни изпрати заповед
28 да предадем оръжието си. А когато ние не го предадохме и въоръжени дойдохме и се спряхме на лагер до него, какво ли не направи той? Нима не пращаше пратеници, не искаше при-
29 мирие и не ни даваше храна, докато най-после не сключи мира? А когато стратезите и лохазите, както ти предлагаш, вярвайки в договора, отидоха при варварите на разговор без оръжие, нима сега не са бити, мъчени, унизявани, без да могат нещастните дори да умрат — нещо, което аз съм уверен те силно желаят? И ти сега, макар и да знаеш всичко това, казваш, че говорят празни работи тия, които предлагат да се
30 защищаваме и настояваш да идем отново и да молим за милост! Войници, на мен ми се струва, че тоя човек ние не трябва да допускаме между нас; нека му отнемем лохагската длъжност и да го назначим при обоза, тъй като той е способен да се занимава само с такива неща. Той безчести отечеството си и цяла Елада, показвайки се такъв негодник, макар и да е грък."
31 Тогава Агасий стимфалецът, като взел думата, казал: „Но той не е нито от Беотия, нито изобщо от Елада, защото аз видях,
32 че и двете му уши са пробити като на лидиец." Това се оказало истина и той бил изгонен.

Другите лохази тръгнали из лагера и там, където бил останал жив военачалник, канели него, където пък бил загинал, викали помощника му, а където бил жив лохагът, викали не-
32 го. И когато се събрали всички, насядали пред лагера; събраните стратези и лохази били около сто. Всичко това станало почти среднощ.

34 Тогава като най-стар от лохазите на Проксен, пръв започнал да говори Хиероним от Елида: „Стратези и лохази, ние, като разгледахме настоящето положение, решихме и сами да се съберем, а и вас да поканим, за да измислим, ако можем, нещо разумно. А ти, Ксенофонте, кажи това, което и на нас каза!"

35 Тогава Ксенофонт казал следното: „Това наистина ние всички знаем, че царят и Тисаферн хванаха тия от нас, които можаха, а ясно е, че те сега замислят да погубят, ако могат, и останалите. Аз мисля, че ние трябва да положим всички усилия да не попаднем под властта на варварите, а по-скоро да успеем те да попаднат под нашата. Също така бъдете уверени,

36 че вие, които сега сте се събрали толкова много на брой, имате особено изгодно положение, защото всички войници гледат към вас. И ако те ви видят отпаднали духом, всички ще се изплашат, а ако вие открито се покажете, че сте готови да излезете срещу неприятеля и призовете и другите, бъдете уверени, че те ще ви последват и ще се опитат да ви подражават. А може
37 би е и необходимо, вие да се различавате по нещо от тях, защото сте стратези, таксиарси[2] и лохази. Вие и в мирно време ги превъзхождате и по заплати, и по почести. А сега, когато сме във война, сами трябва да се стремите да бъдете по-добри от войниците и да се грижите и трудите за тях, ако стане нужда.
38 Сега аз мисля, че вие най-напред бихте помогнали на войската, ако се погрижите да бъдат избрани в най-скоро време военачалници и лохази на мястото на загиналите. Защото, казано накратко, без началници никога не може да се направи нищо хубаво или добро, особено пък по време на война. Защото се знае, че дисциплината спасява, а безредието е погубило
39 мнозина. Аз мисля, че ще постъпите напълно уместно, ако след като изберете колкото стратези трябва, свикате другите войници и ги ободрите.
40 Сега може би и вие сами забелязвате как войниците се прибират в лагера без желание и как без желание отиват на стража; така че аз не зная за какво би могъл някой да ги използува, било денем или нощем, когато са в такова състояние.
41 Но ако някой даде на мислите им друга насока, така че да не мислят само какви страдания ще изпитат, но и какво да на-
42 правят, те ще станат много по-бодри. Защото вие знаете, че не са нито множеството, нито силата, които дават победата във войната, но която от двете войски по-уверено тръгне срещу неприятеля с боговете в душата си, пред нея обикновено дру-
43 гата не устоява. Аз, мъже, съм забелязал и това, че тия, които желаят по какъвто и да е начин да останат живи във време на война, те в повечето случаи загиват зле и позорно, а тия, които смятат, че смъртта е обща и неизбежна за всички хора и които се стараят да намерят почетна смърт, те според мен по-често достигат до дълбока старост и докато са живи, живеят по-
44 щастливо. Сега, като знаем това — защото се намираме в такова положение, — ние самите трябва да бъдем храбри вой-
45 ници, а и другите да насърчаваме.“ С тия думи той завършил речта си.

След него заговорил Хирисоф: „Ксенофонте, за тебе по-рано знаех само това, което чувах, че си бил атинянин; но сега изказвам похвала за това, което говориш и вършиш, и бих желал да има повече такива като тебе, защото това би било за
46 общо добро. А сега, другари, „продължил той,“ нека ние не се бавим, а като си идете, изберете нужните военачалници и след избора се съберете в средата на лагера и доведете избраните. Там ще повикаме и останалите войници. В това ще трябва да

47 ни помага и глашатаят Толмид.“ Веднага след тия думи той
станал, за да извърши необходимото.

Тогава били избрани за стратези на мястото на Клеарх —
дарданецът Тимасион, на мястото на Сократ — ахеецът Ксантикъл, на мястото на Агий — аркадецът Клеанор, на мястото на Менон — ахеецът Филесий, и на мястото на Проксен — атинянинът Ксенофонт.

ГЛАВА ВТОРА

1 Докато ставал изборът, почти вече се било стъмнило и началниците започнали да се събират в средата на лагера. Решили да поставят предни постове и да свикат войниците. Когато и останалите войници се събрали, пръв станал спартанецът Хирисоф и говорил така: „Войници, положението ни е
2 тежко, щом загубихме толкова стратези, лохази и войници, а освен това и хората на Арией, които по-рано ни бяха съюзници, сега ни измениха. Затова при сегашното положение трябва
3 да се покажем храбри мъже и да не падаме духом, а да се опитаме, ако можем, да се спасим, като победим достойно неприятеля. Ако пък това не ни се отдаде, нека поне умрем славно, но никога да не паднем живи в ръцете му; защото аз мисля, че ние ще изпитаме такива мъки, каквито дано боговете причинят на враговете ни.“

4 След него станал Клеанор от Орхомен и казал: „Вие, войници, виждате клетвопрестъпничеството и безбожието на царя, виждате и вероломството на Тисаферн, който, ако и да казваше, че е съсед на Елада и че особено държи да ни спаси, за което ни се закле и се задължи, все пак ни измами и залови стратезите ни; той не се засрами от Зевс, покровителя на гостоприемството[3], а след като седя на една трапеза с Клеарх,
5 измами го с това и погуби хората му. Арией, когото ние искахме да направим цар и с когото разменихме уверения, че ще се мамим взаимно и той сега, без да се страхува от боговете и да се срамува от умрелия Кир, който, докато беше жив, много го почиташе, мина на страната на неговите най-върли врагове и се опитва да пакости на нас, приятелите на Кир. Но тях
6 нека боговете да ги накажат! А ние след всичко това нека никога вече не бъдем мамени от тях, а като се сражаваме, колкото се може по-храбро, да понесем, каквото боговете са ни отредили.“

7 Тогава отново станал Ксенофонт, приготвен за война възможно най-великолепно, защото мислел, че ако боговете му дадат победа, великолепната му украса ще отговаря на победата, а ако трябва да загине, смятал, че щом се е намерил достоен за най-хубавите бойни украшения, трябва да срещне смъртта си с тях.

8 Той започнал речта си така: „За клетвопрестъпничеството и вероломството на варварите ви говори Клеанор, а сигурен съм, че и вие сами го виждате. И ако сега поискаме отново да станем приятели с тях, въпреки че виждаме какво сполетя стратезите, които поради доверието си към тях погубиха сами себе си, това ще значи, че напълно сме се обезверили. А ако решим с оръжие в ръка да ги накажем за това, което направиха, и ако занапред постоянно воюваме с тях, то с божия помощ пред нас се разкриват много и светли надежди за спасение."

9 При тия негови думи някой кихнал[4] и всички войници, като чули кихавицата, едновременно се поклонили на бога, а Ксенофонт продължил: „Войници, понеже тъкмо когато ви говорех за нашето спасение, Зевс спасителят ни прати добро предзнаменование, аз мисля, че трябва да обещаем на тоя бог, че ще му принесем жертва за спасението си, веднага щом стигнем в приятелска земя. Да обещаем също и на другите богове, че и на тях ще принесем жертви според силите си. И който е съгласен с това, нека вдигне ръка." Всички вдигнали ръце. След това те дали обет и запели хвалебна песен. И като изпълнили така дължимото на боговете, Ксенофонт започнал отново:

10 „Току-що казах, че много и светли надежди за спасение се откриват пред нас. Първо, защото ние пазим клетвата си пред боговете, а неприятелите я престъпиха и нарушиха примирието въпреки дадената дума. Затова естествено и боговете ще бъдат противници на враговете ни и наши съюзници; те могат винаги, когато поискат, да направят бързо силните слаби, а слабите, ако са в тежко положение, лесно да спасят.
11 Освен това аз ще ви припомня и преживените опасности от нашите прадеди, за да знаете, че вие трябва да се покажете храбри и че храбрите с божия помощ се спасяват и при най-опасни положения. Когато персите и съюзниците им тръгнаха с огромно множество, за да унищожат Атина[5], атиняните ги
12 победиха, защото дръзнаха да им излязат насреща. Те обещаха на Артемида, че ще ѝ принесат в жертва толкова кози, колкото неприятели убият, но като не можаха да намерят достатъчно кози, решиха да ѝ принасят всяка година по петстотин и това жертвоприношение те извършват и досега.

13 Когато по-късно[6] Ксеркс събра безбройна войска и тръгна срещу Елада, и тогава нашите прадеди победиха прадедите на сегашните ни врагове и по суша, и по море. Като доказателство за всичко това могат да се видят победните паметници[7], а най-голямо доказателство е свободата на градовете, в които вие сте се родили и отраснали, защото вие почитате като
14 ваш господар не някой човек, а боговете. На такива прадеди вие сте потомци и аз не мога да кажа, че ги позорите, защото не са изминали много дни, откакто се опълчихте срещу тия

перси, потомци на някогашните, и ги победихте с божия помощ,
15 макар и да бяха много повече от вас. Тогава вие се показахте
храбри заради величието на Кир, а сега, когато борбата се во-
ди за вашето спасение, вие трябва да бъдете много по-смели
16 и по-мъжествени. На вас сега подобава да бъдете и по решите-
лни пред неприятелите, тъй като преди, без да ги познавахте и без да гледахте безчисления им брой, се осмелихте с присъщата ви храброст да тръгнете срещу тях; а сега, когато вече знаете, че те не могат да устоят пред вас, колкото и много да са, нима трябва да се страхувате от тях?

17 Също така не бива да съжалявате, че хората на Кир, които по-рано бяха с нас, сега са ни оставили; защото са по-лоши и от тия, които ние победихме, затова и ни изоставиха и избягаха при тях. А много по-добре е тия, които винаги са имали желанието да избягат първи, да виждаме наредени
18 между враговете ни, отколкото в нашите бойни редици. Ако някой от вас се безпокои, че ние нямаме конници, а неприятелите имат много, то трябва да съобразите само, че десет хиляди конника не са нищо друго освен десет хиляди войника, защото досега във време на битка никой не е умирал ухапан или ритнат от кон; войниците са тия, които решават битките.

19 Но нима ние не сме на много по-здрава почва, отколкото конниците? Те яздят на коне и се страхуват не само от нас, но и да не паднат от коня, а ние, стъпвайки здраво по земята, с много по-голяма сила ще нанасяме удари на всеки, който се приближи срещу нас, и много по-лесно бихме могли да бъдем там, където искаме. В едно само конниците имат предимство
20 пред нас: те могат по-сигурно да избягат, отколкото ние. Ако сте решени да воювате, но сте недоволни, че Тисаферн вече няма да ни води, нито пък царят ще ни урежда пазар, то помислете сами дали не ще е по-добре, вместо да имаме Тисаферн за водач, който явно ни мисли злото, да хванем някои местни жители и тях да накараме да ни водят, които ще знаят,
21 че ако ни измамят, рискуват живота си? Също така дали е по-изгодно да купуваме храна от пазара, който варварите ни уреждаха, и то малко количество срещу много пари, каквито вече нямаме, или пък сами да си вземаме сега, след всяка победа, и то толкова, колкото всеки пожелае?

22 Ако вие признавате, че така е по-добре, но все пак мислите, че реките са непреодолима пречка и че ако ги минем, ще понесем големи загуби, то помислете си дали това не го правят, и то по най-прост начин, варварите: защото всички реки далеч от изворите си са пълноводни, но когато се върви към
23 техните извори, стават плитки и едва стигат до коляно. Но дори и реките да ни пречат и никакъв водач да не ни попадне в ръцете, пак не трябва да падаме духом. Защото ние знаем, че мизийците, които не можем да смятаме за по-добри от нас, владеят в земята на царя [против неговата воля] много и бо-

гати, и големи градове. Знаем, че същото е и с писидците, а и
сами видяхме как и ликаонците, след като някога са заели укре-
пените места в равнините, сега ограбват земята на персите.
24 И аз бих ви посъветвал и ние да не показваме, че си отиваме
в отечеството, а да се приготвим, като че ли ще се настаним
тук. Защото съм уверен, че царят е готов да даде на тия ми-
зийци и много водачи, и много заложници, и даже да им по-
строи път, ако те поискат да си отидат с коли, запрегнати в че-
тири коня, стига само да ги отпрати от земята си. Аз съм си-
гурен, че за нас той би направил всичко това с още по-голямо
25 усърдие, ако види, че се готвим да останем тук. Страхувам се
само да не би, веднъж свикнали на ленив живот, да заживеем
безгрижно и да се сближим с красивите и снажни жени и де-
26 войки на персите и мидийците, и така като лотофагите[8], да
забравим пътя към къщи. Все пак аз мисля, че е редно и необ-
ходимо най-напред да се опитаме да се върнем в Елада при
нашите семейства и да докажем на гърците, че те по своя воля
са бедни, защото те могат да видят богати същите тия хора,
които сега живеят оскъдно в отечеството си, стига само да ги
пратят тук. Ала ясно е, войници, че всички тия хубави неща
са определени само за победителите.

Аз трябва и това да кажа, как най-сигурно бихме пътували
27 и как най-добре бихме се сражавали, ако стане нужда. И така
мисля, че първо, трябва да изгорим колите, които имаме, за да
не сме в зависимост от обоза при пътуването, а да се движим
така, както ще е от полза за войската ни. След това ще трябва
да изгорим и палатките, защото те само биха ни били в те-
жест, без да ни бъдат полезни нито в сражение, нито пък при
28 снабдяването с храна. Също така нека отстраним всичко из-
лишно от останалия ни багаж освен това, което ни е необхо-
димо за воюване, за хранене или пиене, за да могат по въз-
можност повече от нас да бъдат готови за бой, а по-малко —
заети с багаж. На вас ви е известно, че ако бъдем победени,
всичко ще падне в чужди ръце; а ако пък победим, ще трябв-
29 ва да направим и неприятелите носачи на багажа ни. Остава
ми да кажа и това, което мисля, че е най-важното: вие виждате,
че неприятелите не се осмелиха да ни обявят война, преди
да пленят стратезите ни, защото мислеха, че ако имаме военач-
алници и им се подчиняваме, ще можем да ги победим във
войната, а пленявайки водачите ни, те се надяваха, че ще ни
30 погубят поради липса на командуване и дисциплина. Затова е
необходимо сегашните военачалници да бъдат много по-внима-
телни от по-раншните, а войниците по-дисциплинирани и
31 изпълнителни пред тях, отколкото преди. Също така вие трябв-
ва да вземете решение в случай на неподчинение всеки от вас
да е задължен заедно с началника да накаже виновника. То-
гава неприятелите ще бъдат жестоко измамени в очакванията
си, защото те днес ще видят вместо един Клеарх десет хиляди,

които няма да позволят никому да се покаже негоден. А и
32 време е да направим това, тъй като неприятелите могат да се
поязят. И така който мисли, че това е разумно, нека веднага
даде съгласието си, за да свършим с това. А пък ако има нещо
по-добро, нека и простият войник да има смелостта да ни го
съобщи, защото ние всички се стремим към общото спасение."
33 След това говорил и Хирисоф: „Добре, но ако към казаното от Ксенофонт трябва да се прибави нещо, то това трябва да стане веднага. А пък за това, което той каза, аз мисля, че е най-добре веднага да гласуваме; който е съгласен, нека си вдигне ръката." Всички вдигнали ръка.
34 Ксенофонт станал отново и казал: „Войници, чуйте какво мисля. Ясно е, че ние трябва да тръгнем напред, където ще можем да намерим храна; а чувам, че на не повече от двадесет
35 стадии оттук имало богати села. Не бих се учудил, ако и неприятелите тръгнат след нас, щом ние тръгнем, така както и страхливите кучета хукват след хората, които минават край
36 тях, и ги захапват, ако могат, но все пак бягат, ако бъдат подгонени. Може би ще се движим по-сигурно, ако построим хоплитите в каре, за да бъде пазен багажът и многобройната нестроева част[9]. А ако сега се определи кой ще води карето и ще държи в ред челния отряд, кои ще стоят на двете му крила и кои ще охраняват тила, няма да има нужда да вземаме решение, когато неприятелите ни нападнат, а веднага ще се опрем
37 на определените лица. Ако пък някой вижда нещо по-добро, нека бъде иначе. Но ако нямате нищо против, нека Хирисоф бъде водачът, тъй като е и спартанец[10]. За двете крила нека се грижат двама по-възрастни стратези, а за тила ще се гри-
38 жим ние, по-младите — аз и Тимасион. По-късно, когато опитаме тоя вид строй, пак ще помислим какво ще е най-добре. А ако някой вижда нещо по-добро, нека го каже." Понеже никой не възразил, Ксенофонт казал: „Който е съгласен, нека вдигне ръка." Всички се съгласили.
39 „Сега", заключил Ксенофонт, „като се разотидем, трябва да изпълним това, което решихме. Който от вас желае да види своите близки, нека помни, че трябва да се покаже храбър мъж, защото иначе няма да сполучи; който иска да живее, трябва да се опита да победи, защото само победителите могат да убиват, а победените — да загиват. Ако някой иска богатство, нека се старае да надвие, защото само победителите могат да запазят своето и да си присвоят богатството на победените."

ГЛАВА ТРЕТА

1 След тая реч войниците станали и като се разотишли, изгорили колите и палатките си; от това, което им било излишно, раздавали на тия, които се нуждаели от нещо, а всичко оста-

нало хвърляли в огъня. След като свършили това, седнали да закусят. Докато се хранели, дошъл Митрадат с около тридесет конника и като повикал стратезите на разстояние да могат
2 да се чуват, им казал: „Гърци, аз, както знаете, бях верен на Кир и сега съм добре разположен към вас; но съм дошъл тук с голям страх. Ако видя, че вие сте измислили някакъв спасителен план, бих дошъл при вас заедно с всичките си хора. И така, кажете ми като на приятел, който ви мисли доброто и
3 желае заедно с вас да участвува в похода, какво мислите." След като се посъветвали, стратезите решили да му дадат следния отговор и Хирисоф казал: „Ние решихме, ако ни се позволи, да си идем в отечеството и да минем през страната по възможност, без да причиняваме каквато и да е вреда. Но ако някой ни попречи по пътя, ще воюваме с него, колкото можем по-упорито."

4 Тогава Митрадат се опитал да ги убеди, че няма да могат, ако царят не иска. От това станало ясно, че той е изпратен нарочно, защото и един от хората на Тисаферн го при-
5 дружавал, за да го наблюдава. Тогава стратезите решили, че е по-добре да смятат, че докато са в неприятелска земя, са в положение на необявена война, тъй като неприятелите се опитвали да примамват войниците и дори примамили един лохаг, аркадеца Никарх, който избягал през нощта с около двадесет човека.

6 След като се нахранили, те преминали реката Запат и продължили пътя си, подредени така, че товарният добитък и нестроевата част се намирали в средата. Още не изминали голямо разстояние и Митрадат отново се явил с около двеста конника и около четиристотин твърде бързи и ловки стрелци
7 и прашкари. Той се приближил към гърците като техен приятел, но когато вече бил съвсем близо, изведнъж някои от тях, конници и пешаци, почнали да стрелят, а други да хвърлят с прашки камъни и да нанасят рани на гърците. Тиловите отряди на гърците пострадали, без сами да могат да направят нещо. Критските стрелци стреляли на по-близко разстояние отколкото персите и понеже били леко въоръжени, криели се между хоплитите; копиеносците стреляли също на твърде
8 близко разстояние, за да могат да засегнат прашкарите. Тогава Ксенофонт решил, че трябва да ги подгони и хоплитите, и пелтастите, които били с него в последния отряд, се спуснали на-
9 пред, но не могли да хванат нито един от неприятелите. Защото гърците нямали конници, а пешаците не могли да достигнат на малко разстояние пеши войници, понеже те се разбягвали
10 още отдалеч; да ги преследват пък напред от останалата войска не смеели. Варварските конници дори при бягството пак нанасяли поражения на гърците, стреляйки заднешком от ко-

нете си, а гърците колкото пъти ги подгонвали, толкова пъти трябвало, сражавайки се, да се оттеглят.

11 Така през целия ден войските изминали едва двадесет и пет стадия, но все пак привечер стигнали в селата. Тогава отново ги обхванало униние. Хирисоф и по-възрастните стратези обвинили Ксенофонт, че е предприел преследване далеч от строя и че се е изложил на опасност, без да може да нанесе почти ни-
12 каква загуба на неприятеля. Като ги изслушал, Ксенофонт признал, че заслужено го обвиняват и че самите факти им служат за доказателство. „Но аз", продължил той, „бях принуден да ги преследвам, защото виждах, че докато стоим в строя,
13 понасяме големи загуби, без да можем да им се противопоставим. Когато ги подгонихме, наистина стана това, което вие с право казвате, защото ние не можахме да причиним почти ни-
14 каква загуба на неприятелите и отстъпвахме твърде трудно. Но да благодарим на боговете, че те ни нападнаха с малко войници, а не с голяма войска и по тоя начин не ни причиниха много загуби, а само ни показаха от какво имаме нужда. Защото сега неприятелите стрелят и хвърлят камъни с прашка от такова разстояние, на каквото нито критските ни стрелци, нито копиеносците могат да им отговорят. Когато пък се спуснем да ги преследваме, ние не смеем да правим това далеч от войската, а пък на късо разстояние не е възможно дори и бърз пешак да настигне с бягане пешак, който отстои на един хвър-
16 лей място. И така, ако ние искаме да им попречим, за да не могат да ни причиняват загуби, когато се движим, ще ни трябват веднага прашкари и конници. Аз зная, че във войската ни има родосци, за мнозина от които разправят, че знаели да стрелят с прашка и че техният изстрел отивал двойно по-да-
17 лече от персийските прашки. Онези стрелят на близко разстояние, защото си служат с камъни на големина колкото юмрук, а
18 пък родосците знаят да стрелят и с оловни топчета. И така, ако разпитаме кои от тях имат прашки и им дадем пари за това, ако освен това определим друго възнаграждение за всеки, който би искал на направи нови прашки и ако обещаем известно облекчение във военната служба на всеки, който постъпи
19 за прашкар, тогава може би ще се намерят достатъчно хора, които да ни помогнат. Аз зная също, че имаме и коне във войската, едни от тях са при мене, други са останали от Клеарх, има и още много, пленени от неприятеля, които сега носят багажа. Ако ние вземем всички тия коне и ги заменим с обозни животни, а с тях образуваме конница, може би тя ще може с нещо да вреди на бягащия неприятел."

20 Предложението се приело и още през нощта се намерили около двеста прашкари, а на другия ден били подбрани около петдесет коня и конници; за тях намерили и кожени нагръдници и ризници, а за началник им бил назначен Ликий, синът на Полистрат от Атина.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 Тоя ден те си починали, а на другия потеглили отново, като вдигнали лагера твърде рано, защото трябвало да минат през една теснина, а се бояли да не би неприятелите да ги на-
2 паднат там при преминаването. Когато вече били преминали прохода, Митрадат се появил отново с хиляда конника и с около четири хиляди стрелци и прашкари. Той поискал от Тисаферн толкова много войници и ги получил, защото му обещал, че ако има толкова войска, ще му предаде в ръцете гърците, възгордян, че при предишното си нападение, макар и с малко хора, не само никак не пострадал, но дори можал да им причини много загуби.

3 Когато гърците минали прохода и се отдалечили от него на около осем стадия, през него минал с войската си и Митрадат. Определено било колко от пелтастите и хоплитите трябва да участвуват в преследването, а на конниците било поръчано да нападнат смело, тъй като след тях идва достатъчно войска.
4 Когато Митрадат се приближил и прашките и лъковете вече ги достигали, на гърците бил даден знак с бойна тръба и тия, на които било казано, веднага нападнали, а заедно с тях се спуснали и конниците. Неприятелите не ги дочакали, а избягали
5 към прохода. При това преследване загинали много пешаци от варварите, а около осемнадесет конника били заловени живи в прохода. Гърците нарочно обезобразили труповете им, за да
6 ги направят за неприятеля по-страшни за гледане. След това нападение варварите се оттеглили, а гърците продължили свободно пътя си през останалата част на деня и стигнали до река Тигър.

7 Там се издигал голям запустял град на име Лариса; по-рано го населявали мидийци. Ширината на градската му стена била двадесет и пет стъпки, а височината — сто; в окръжност стената била дълга две парасанги. Построена била от кирпичи
8 върху каменна основа, висока двадесет стъпки. Персийският[11] цар по времето, когато персите взели властта от мидийците, обсадил тоя град, но не можал да го превземе по никакъв начин. Тогава един облак закрил слънцето и го държал забулено, докато жителите напуснали града и едва така царят го завла-
9 дял. Край тоя град се издигала каменна пирамида, широка един плетър, а висока два; при тая пирамида се били събрали много варвари, избягали от близките села.

10 Оттук гърците стигнали в един преход от шест парасанги до запустял голям и укрепен град. Името на тоя град било
11 Меспила[12]; и него някога обитавали мидийци. Основата на крепостта му била от дялани варовити камъни, широка петдесет стъпки и висока също толкова; върху тази основа се издигала кирпичена стена, широка петдесет стъпки, а висока сто. Дъл-

жината на стената била шест парасанги. Разправя се, че Медея, съпругата на мидийския цар, избягала тук, когато персите отнели властта от мидийците. И тоя град персийският цар не можал да превземе, нито със сила, нито с продължителна обсада, но Зевс уплашил с гръмотевица гражданите му и едва така царят го превзел.

13 Оттук гърците изминали в един преход четири парасанги. През време на тоя преход се появил Тисаферн. Освен своите конници той водел и войската на Оронт, който бил женен за дъщерята на царя, и варварите, които Кир бил довел със себе си, а също така и войниците, с които идвал на помощ братът на царя. Освен това го следвали и всички, които царят му бил дал, така че войската му изглеждала огромна.

14 Когато той се приближил, поставил едни от бойните си редици в тила на гърците, а други — край фланговете им, но не се осмелил да нападне, нито пък искал да се излага на опас-
15 ност; затова заповядал само да стрелят с прашки и лъкове. Но когато наредените срещу тях родосци започнали да хвърлят с прашките си, а стрелците да стрелят с лъковете си и всички улучвали оня, в когото се прицелвали, а това не било твърде лесно, ако не се влага старание — Тисаферн веднага отстъпил извън обсега на нападенията, а с него отстъпили и другите редици.

16 През останалата част на деня гърците продължили да вървят напред, а варварите ги следвали; и вече не им причинявали загуби с престрелката си, както по-рано, защото
17 родосците стреляли с прашки и лъкове по-далеч от персите. Персийските лъкове също така били големи, затова и колкото лъкове били взети като плячка, били използувани от критяните, които винаги си служели с неприятелски лъкове и се упражнявали да стрелят, като пускали стрели нависоко. Из селата пък се намирало много ремък и олово, неща по-
18 лезни за прашкарите. И през тоя ден, когато гърците се настанили на лагер при селата, до които стигнали, варварите не успели в нападението и се оттеглили назад. През следващия ден гърците си почивали и се снабдявали с припаси, защото в селата имало много храна. На другия ден те отново тръгнали през равнината, а Тисаферн ги следвал, като водел постоянно престрелки.

19 Тогава гърците разбрали, че равностранното каре е неудобен строй, когато неприятелят следва отзад. Защото винаги, когато ставало нужда да се приберат фланговете на карето, за да минат по тесен път или през изпречили се планини или мост, хоплитите трябвало да се сгъстяват и да се движат в неудобно положение, притиснати и разбъркани, така че при този си безпорядък те ставали безполезни.

20 Когато пък фланговете си отивали по местата, по необходимост сгъстените преди малко войници се разредявали и

между двата фланга се образувала празнина; от всичко това войниците унивали, защото неприятелят ги следвал по петите. Когато пък трябвало да минават по мост или пък през някакъв брод, тогава всеки бързал, понеже искал да мине пръв, и в такъв момент на неприятелите било много удобно да ги нападнат.

21 Стратезите разбрали всичко това и образували шест отбрани отряда от по сто войника; на всеки отряд назначили по един лохаг, а също така отделни петдесетници и началници на всеки двадесет и пет войника. При пътуването, щом станело нужда да се приберат фланговете, последните три лохи оставали назад, за да не пречат на фланго-
22 вете, а предните три били превеждани отделно от фланговете. Когато пък страните на карето се раздалечавали, отрядите засмали средата и изпълвали празнината, ако е по-голяма — с цели отряди, ако е по-малка — с групи от по петдесет, а ако е още по-малка — с по двадесет и пет войника, та-
23 ка че средата била винаги запълнена. Ако трябвало да минат някакъв брод или мост, отрядите не се разбъркували, а минавали поред и ако някъде ставало нужда от бойни редици, те били готови. По тоя начин изминали четири прехода.

24 При петия преход войниците видели някакъв дворец и около него много села, но пътят за там минавал през стръмни хълмове, които се издигали пред планината, в подножието на която се намирали селата. Гърците с радост видели хълмовете
25 и то било обяснимо, защото неприятелите били конници. Когато гърците напуснали равнината и се изкачили на първия хълм, а след това слезли от него, за да се изкачат по втория, изведнъж зад тях се показали варварите и почнали под удари
23 на камшици[13] да ги замерват отвисоко, стреляйки надолу с прашки и лъкове. Те наранили мнозина и изтласкали лековъоръжените гърци, като ги принудили да се скрият между хоплитите. Затова и тоя ден прашкарите и стрелците се ока-
27 зали съвсем безполезни, защото били разбъркани. Когато най-после гърците, силно притиснати, решили да нападнат, те се изкачили на хълма бавно, защото били тежко въоръжени, а неприятелите отстъпвали бързо. Когато пък се оттегляли към останалата войска, понасяли големи загуби. Това се случило и на втория хълм; ето защо се решило, войската да не слиза от третия хълм, преди пелтастите от дясното крило на карето
29 да се изкачат на планината. Когато заели позиция над следващите ги неприятели, последните вече не нападнали слизащите от хълма, защото се бояли да не бъдат отрязани и неприятелят да се намери от двете им страни.

30 До смрачаване вървели така: едни по пътя през хълмовете, а други по планината успоредно с тях; така се добрали до селата и веднага определили осем души за лекари, защото имало много ранени.

31 Тук останали три дена и заради ранените, а и защото имало много храна: брашно, вино и много ечемик за конете. Всичко това било събрано за сатрапа на областта. На четвъртия ден слезли в равнината.

32 Когато ги настигнал с войската си Тисаферн, нуждата принудила гърците да се спрат при първото срещнато село и вече да не се сражават в път, защото във войската имало много неспособни да се бият — ранените, носачите им и тия, кои-
33 то носели оръжията им. Когато се спрели на лагер и неприятелите, приближавайки се към селото, започнали да ги обстрелват, гърците все пак надделели, защото имало голяма разлика, дали отблъскват неприятеля с нападение от укрепено място,
34 или се сражават с нападащ неприятел по време на път. Когато се стъмнило, неприятелите започнали да се оттеглят; варварите никога не се спирали на лагер на по-малко от шестдесет стадия от гръцката войска от страх, да не би гърците да ги нападнат през нощта.

35 Нощем персийската войска не струва нищо, защото конете им са вързани и в повечето случаи спънати с букаи, за да не избягат, ако се отвържат. Вдигне ли се тревога, персиецът трябва да оседлава коня си, да му слага юздите, да надява ризницата и едва тогава да го яхва, а всичко това нощно време и при вдигната тревога е мъчна работа. Затова те се спи-
36 рали на лагер далеч от гърците. Когато гърците забелязали, че варварите се готвят да се оттеглят и че си съобщават един другиму това, тогава и между тях се разгласило нависоко, за да чуят неприятелите, че трябва да се приготвят за нападение. И наистина варварите за известно време отложили оттеглянето си. Но когато се стъмнило съвсем, те се оттеглили, защото им се виждало неизгодно да тръгват и се връщат в лагера си нощем.

37 Когато гърците се убедили, че наистина са се оттеглили, вдигнали се веднага и изминали около шестдесет стадия. И толкова голямо било вече разстоянието между двете войски, че неприятелите не се появили нито на другия ден, нито пък на третия.

Едва на четвъртия ден варварите, като минали край тях през нощта, заели издигащата се височина, покрай която гър-
38 ците трябвало да се придвижат. Това било един хълм, под който минавал пътят към равнината. Когато Хирисоф видял, че височината е вече заета, повикал Ксенофонт от ариергарда
39 със заповед да дойде напред с пелтастите си. Ксенофонт не повел пелтастите, защото видял, че насреща се е появил Тисаферн с цялата си войска, а сам препуснал с коня си напред и го попитал: „Защо ме викаш?“ А той му отговорил: „Можеш да видиш! Височината, под която минава нашият път, е заета от неприятеля и не можем да минем, ако не го прогоним. Но ти защо не доведе пелтастите?“

40 Ксенофонт му отговорил, че не може да остави тила без защита, щом като неприятелите са се появили. „Но в същност," продължил той, „време е да помислим как да изгоним тия хора от височината".

41 Тогава Ксенофонт забелязал, че точно над тяхната войска се издигал един връх и че от тоя връх водел път към височината, където били неприятелите, и казал: „Хирисофе, най-добре е, колкото се може по-скоро да пратим войска на тоя връх, защото, ако го заемем, ония, които са над пътя, не ще могат да останат там. Ако искаш, ти остани при войската, а аз да отида, ако искаш, ти тръгвай, тогава аз ще остана тук."

42 Хирисоф му отговорил: „Аз ти предоставям на тебе да си избереш, което искаш." Тогава Ксенофонт му казал, че като по-млад предпочита да иде и го помолил да му даде войници от

43 предния отряд, защото бил далече от ариергарда, за да вземе оттам. Хирисоф му дал пелтасти от предния отряд, а взел и други от средата на карето; също така заповядал да го последва и групата от триста подбрани мъже, който той държал начело на карето.

44 Тогава войниците тръгнали колкото било възможно по-скоро. Неприятелите, които били на хълма, щом забелязали гърците да се изкачват към височината, веднага и те се спуснали към нея.

45 Тогава гръцката войска със силни викове започнала да насърчава своите, като същото правели и хората около Тиса-

46 ферн. Ксенофонт, препускайки на кон, извикал: „Войници, мислете, че сега се биете за Елада, за жените и за децата си и ако сега положим повече усилия, после ще пътуваме без бой."

47 Но Сотерид от Сикион му възразил: „Не сме в еднакво положение, Ксенофонте, защото ти си на кон, а аз страшно се

48 уморих да нося щита си." Като чул това, Ксенофонт веднага скочил от коня си, изблъскал го от строя и като грабнал щита му, бързо се спуснал напред. Той носел случайно и кавалерийска ризница, която много му пречела. И подканял тия пред него да си вървят в реда, а тия зад него, които го следвали с мъка, да го подминават. Останалите войници удряли, блъскали и ругаели Сотерид, докато го заставили да си вземе щита и да върви заедно с тях. А Ксенофонт се качил на коня си и яздел, докато можело, а когато станало съвсем стръмно, слязъл от коня и продължил пешком. Така те стигнали на върха и изпреварили неприятелите.

ГЛАВА ПЕТА

1 Тогава варварите обърнали гръб и се разбягали, който както можел, а гърците заели височината. Войските на Тисаферн и Арией се оттеглили и поели по друг път, а хората на Хирисоф слезли в равнината и се разположили на лагер в

едно село, изобилствуващо с много храна. В тая равнина по-
2 край река Тигър се намирали и много други богати села. Ко-
гато се свечерило, изведнъж неприятелите се появили в полето,
убили неколцина от гърците, които се били пръснали из равни-
3 ната за грабеж и защото там имало много стада добитък, пре-
хвърлени отвъд реката. След това Тисаферн с войската си за-
почнал да подпалва селата. Някои от гърците се уплашили
много, мислейки си, че ако неприятелите изгорят селата, те не
4 биха имали, откъде да си доставят храна. Хората на Хирисоф
се отказали вече от намерението си да помогнат на селата, но
5 Ксенофонт, когато слязъл от височината и минал покрай вър-
щащите се редици, им казал: „Нима, гърци, вие не виждате, че те
напускат страната и че тя е вече ваша? По-рано ни задължиха
да не опустошаваме земята на царя, а сега сами правят това,
като я опустошават като чужда. Но ако те са оставили за себе
6 си някъде храна, ще видят, че и ние можем да намерим пътя на-
там. Затова аз мисля, Хирисофе, че трябва да помогнем на го-
рящите села като на наши." Но Хирисоф му възразил: „Аз
пък не мисля така, но предлагам, да почнем да палим и ние,
така те по-скоро ще престанат."

7 Когато войниците се пръснали из лагера, а други отишли
за храна, стратезите и лохазите се събрали на съвет, защото
положението било доста тежко: от едната им страна се изди-
гала висока планина, а от другата реката била толкова дъл-
8 бока, че копията на тия, които опитвали, не достигали до дъ-
ното. И се чудели какво да правят, когато пред тях се явил един
родосец и им казал: „Аз мога да ви прекарам през реката
по четири хиляди хоплити наведнъж, стига само да ми доста-
9 вите това, което ми трябва, и да ми заплатите един талант."
Когато го попитали от какво има нужда, той отговорил: „Ще
ми трябват две хиляди кожени меха. Тук в лагера виждам
много овце, кози, волове и магарета, и техните кожи, одрани
и надути с въздух, ще ни улеснят в преминаването на реката.
10 Ще имам нужда и от ремъците, с които си служите при това-
рния добитък; с тях аз ще свържа меховете един за друг, ще
прикрепя здраво всеки мях, ще им вържа камъни, които ще
спусна във водата вместо котви и като направя дълъг мост,
ще завържа краищата му за двата бряга, а отгоре му ще на-
11 хвърлям шума и ще посипя пръст. А че вие няма да потънете,
ще разберете веднага, защото всеки мях ще може да издържи
двама души, без да потъне; с шумата и пръстта пък ще се от-
страни подхлъзването."

12 Стратезите го изслушали и признали, че идеята е остро-
умна, но че изпълнението е невъзможно, защото на отвъдния
бряг имало много неприятелски конници, които веднага, още
на първите излезли, щели да попречат да направят това. То-
13 гава на другия ден гърците, след като опожарили селата, в
които били, тръгнали в обратна посока [на Вавилон] към не-

запалените още села. Неприятелите не ги последвали, а ги наблюдавали и изглеждало, че се чудели накъде ли ще се на-
14 сочат гърците и какво имат наум. Там[14] войниците се пръснали за храна, а стратезите се събрали отново, повикали пленниците и ги разпитали за всяка от страните, които се намирали на-
15 около. А те казали, че на юг бил пътят към Вавилон и Мидия, по който били дошли, на изток пътят водел за Суза и Екбатана, където, както се разправяло, персийският цар прекарвал лятото и пролетта. Пътят през реката на запад водел към
16 Мидия и Йония, а тоя през планините на север към племето кардухи; според думите на пленниците кардухите живеели по планините, били войнствени и не се подчинявали на царя. Веднъж една царска войска от сто и двадесет хиляди войника ги нападнала, но нито един от тях не се върнал жив от планинските теснини. Само когато сключвали примирие със сатрапа в равнината, те влизали във връзка с хората от полето, а и онези с тях.

17 След като военачалниците чули всичко това, отделили настрана тия, които твърдели, че познават всички пътища наоколо, без обаче да разгласяват накъде смятат да тръгнат. А в същност стратезите решили, че трябва да навлезат през планините в земята на кардухите, защото, минат ли през нея, както им казали пленниците, те щели да стигнат в Армения, голяма и богата страна, която владеел Оронт. Същите тия пленници ги уверили, че оттук те лесно биха могли да се отправят накъдето поискат.

18 Сетне принесли жертви, за да могат да тръгнат всеки момент, когато решат; защото се страхували да не би проходът през планините да бъде зает предварително от неприятеля. Издадена била заповед всички, щом се нахранят, да си приберат багажа и да си отдъхнат, а щом им се даде знак от началника, да го последват.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА.* ПОХОДЪТ ПРЕЗ ПЛАНИНИТЕ (1—7). НАПАДЕНИЕТО НА КАРДУХИТЕ (8—11). ГЪРЦИТЕ ИЗОСТАВЯТ ЧАСТ ОТ ОБОЗА СИ (12—14). НОВО НАПАДЕНИЕ НА НЕПРИЯТЕЛИТЕ (15—18). ГЪРЦИТЕ ПОДГОТВЯТ ПЛАН ЗА АТАКА (19—28). *ГЛАВА ВТОРА.* СЪБИТИЯТА ПРЕЗ НОЩТА (1—4). ОТРЯДЪТ ОТ ДОБРОВОЛЦИ ЗАЕМА ПОЗИЦИЯТА (5—7). КСЕНОФОНТ ГИ СЛЕДВА С ОБОЗА (9—17). ПОХОДЪТ ПРЕЗ ПЛАНИНИТЕ ПРОДЪЛЖАВА (17—28). *ГЛАВА ТРЕТА.* ГЪРЦИТЕ ДОСТИГАТ ГРАНИЦАТА НА АРМЕНИЯ (1—2). ТРУДНОСТИ ПРИ ПРЕМИНАВАНЕТО НА РЕКА КЕНТРИТ (3—6). СЪНЯТ НА КСЕНОФОНТ (7—10). ДВАМА ВОЙНИКА НАМИРАТ БРОД ПРЕЗ РЕКАТА (11—5). ПРЕМИНАВАНЕТО НА РЕКАТА (16—20). КСЕНОФОНТ НАПАДА ПРЕСЛЕДВАЩИТЕ ГИ КАРДУХИ (21—27). ПЛАНЪТ НА КСЕНОФОНТ (28—34). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.* ГЪРЦИТЕ ДОСТИГАТ ДО РЕКА ТЕЛЕБОАС (1—3). ДОГОВОР С ТИРИБАЗ (4—6). ОБИЛЕН СНЯГ (7—13). ОПИТ ЗА ПРЕДАТЕЛСТВО НА ТИРИБАЗ (14—18). ТИРИБАЗ, АТАКУВАН ОТ ГЪРЦИТЕ, ИЗБЯГВА (19—22). *ГЛАВА ПЕТА.* СНЕЖНА БУРЯ (1—6). ГЛАД СРЕД ВОЙСКАТА (7—8). ПРЕДНИЯТ ОТРЯД ДОСТИГА ДО НЯКАКВО СЕЛО (9—11). КСЕНОФОНТ СЕ ОТКЪСВА ОТ ПРЕСЛЕДВАЩИТЕ ГО НЕПРИЯТЕЛИ (12—18). СЛЕД ЛАГЕРУВАНЕ НА ОТКРИТО КСЕНОФОНТ ПРИСТИГА В СЕЛОТО (19—22). ОПИСАНИЕ НА АРМЕНСКИТЕ КЪЩИ (23—27). ГЪРЦИТЕ ПИРУВАТ (28—33). ПОДГОТОВКА ЗА ТРЪГВАНЕ (34—36) *ГЛАВА ШЕСТА.* БЯГСТВО НА ВОДАЧА (1—3). ПОЯВА НА ХАЛИБИТЕ (4—6). СЪВЕЩАНИЕ НА СТРАТЕЗИТЕ (7—9). РЕЧ НА КСЕНОФОНТ (10—15). ОТГОВОРЪТ НА ХИРОСОФ (16). ГЪРЦИТЕ АТАКУВАТ ПОЗИЦИЯТА НА ХАЛИБИТЕ (17—27). *ГЛАВА СЕДМА.* ПОХОД ПРЕЗ ЗЕМИТЕ НА ТАОХИТЕ (1—7). СРАЖЕНИЯ (8—14). НРАВИТЕ НА ХАЛИБИТЕ (15—17). ПРИСТИГАНЕ НА ГИМНИЙ (18—20). ГЪРЦИТЕ ВИЖДАТ МОРЕТО (21—27). *ГЛАВА ОСМА.* ПРЕГОВОРИ С МАКРОНИТЕ (1—7). СРАЖЕНИЯ С КОЛХИДЦИТЕ (8—19). В ТРАПЕЗУНТ (20—24). ИГРИ И ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЯ (25—28).

ГЛАВА ПЪРВА

1 [Какво се случило през време на похода до сражението и какво станало след сражението, през време на примирието, което сключили помежду си царят и тръгналите с Кир гърци и какво станало, след като царят и Тисаферн нарушили примирието и започнали война с гърците и персийската войска тръгнала след тях, за всичко това се разказва в предните книги.

2 Когато войските стигнали до едно място, където реката Тигър била съвсем непроходима поради дълбочината и ширината си, а и да се върви покрай нея също не можело, защото кардухските планини се издигали отвесно над самата река, стратезите решили, че трябва да минат през планините.

3 Те научили от пленниците, че ако преминат кардухските планини, в Армения ще могат, ако искат, да прегазят изворите на река Тигър, а пък ако не искат, ще могат да ги обходят. Разправяло се, че недалеч от Тигър били и изворите на Ефрат.

4 И това било наистина така. Гърците навлезли в земята на кардухите, като се опитали да извършат това тайно, а едновременно и да изпреварят неприятелите, преди те да са заели височините.]

5 По време на последната нощна стража[1], когато от нощта оставало толкова, че да могат да преминат полето по здрач, гърците по даден знак се вдигнали и тръгнали; с настъпването

6 на деня стигнали до планината. Тогава Хирисоф стоял начело на войската заедно със своите войници и с всички лековъоръжени, а Ксенофонт вървял отзад с хоплити, които образували ариергарда без нито един лековъоръжен, защото предполагали, че не ще има никаква опасност, някой да ги нападне в

7 тил, докато се изкачват. Хирисоф се изкачил на планината преди някой от неприятелите да го усети; след това той продължил напред. И всяка войскова част, щом прехвърляла планината, тръгвала след него към селата, разположени в планин-

8 ските долини и теснини. Тогава кардухите изоставили къщите си и с жените и децата си избягали в планините. Можело да се вземе много храна, също така и много къщи били пълни с различни медни съдове, но гърците се въздържали и не взели

нищо от всички тези неща, нито пък преследвали жителите, надявайки се, че може би кардухите, щом са неприятели на ца-
9 ря, ще се съгласят да ги пуснат да минат като през приятелска земя. Разбира се, вземали храната, която намирали, защото имали нужда. Но кардухите нито приели да преговарят, нито
10 направили някаква друга приятелска постъпка. Когато последните войници от гръцката войска слезли вече по тъмно от върховете в селата — тъй като поради тесния път изкачването им по планината и слизането към селата траяло през целия ден — тогава някои от кардухите се събрали и нападнали изостаналите войници, като убили и наранили с камъни и стрели неколцина от тях; те били малко на брой, защото нахлуването на гръцката войска станало съвсем неочаквано за тях. И ако
11 тогава можело да съберат повече хора, сигурно гърците щели да се изложат на опасност и да загубят голяма част от войската си. Така прекарали те тая нощ в селата, а кардухите запалили много огньове наоколо по планините и не се изпускали
12 от очи едни други. На разсъмване гръцките стратези и лохази се събрали и решили, че трябва да продължат пътя само с най-необходимия и издръжлив добитък, като изоставят всичко друго; решили също така да пуснат и всички пленници, попад-
13 нали от скоро във войската. Защото многото товарен добитък и пленници забавяли придвижването. От друга страна, много войници, заети с тях, не можели да вземат участие в сраженията, а и поради множеството хора трябвало да се търси и носи двойно повече храна. Това решение те съобщили на войниците, за да бъде изпълнено.

14 След като закусили, тръгнали. Стратезите застанали при една теснина по пътя и отнемали всичко, което намирали неизоставено според заповедта. Всички се подчинявали, освен неколцина, които били скрили по нещо, пожелавайки примерно някоя хубава жена или момче. Така пътували през тоя ден
15 ту като се сражавали, ту като си отдъхвали. На другия ден настанало много лошо време, а трябвало да продължат пътя си, защото нямали достатъчно храна. Хирисоф бил начело,
16 а Ксенофонт водел ариергарда. Неприятелите започнали да нападат твърде смело и когато пътят се стеснявал, приближавали и ги обстрелвали с лъкове и прашки; така гърците били принудени да се движат бавно, защото трябвало да преследват неприятеля, а след това отново да се връщат.
17 Често, когато неприятелите нападали твърде дръзко, Ксенофонт поръчвал да го чакат. Дотогава Хирисоф винаги, когато му се съобщавало, го чакал, но последния път не се спрял, а повел войската бързо, като я карал да го следва; явно било, че има нещо, но никой от следващите го нямал време да разбере причината за това бързане; така пътува-
18 нето за хората от ариергарда се превърнало в бягане. Тогава именно загинал Клеоним от Спарта, храбър войник,

19 ударен със стрела в ребрата през щита и кожената ризница, и Базий от Аркадия, прострелян в главата. Когато спрели за
почуване, Ксенофонт веднага отишъл при Хирисоф и го упрекнал, че не ги дочакал, а ги накарал, тичайки, да се сражават: „Затова загинаха двама добри и храбри войни, които не
20 можахме нито да приберем, нито да погребем."
Хирисоф му отговорил: „Погледни към планините и виж колко са непроходими. Тоя стръмен път, който виждаш, е единствен и по него ти можеш да съзреш много хора, които са
21 заели прохода и го пазят. Затова именно бързах и затова и не те дочаках, за да изпреваря, ако мога, неприятелите, преди да бъде заят проходът, защото водачите, които имаме, казват, че
22 друг път няма." На това Ксенофонт отговорил: „Аз имам двама пленника. Веднъж враговете ни създаваха затруднения и ние им устроихме засада. Това ни даде възможност и да си отдъхнем малко, и да убием неколцина от тях; други пък се опитахме да заловим живи, за да ги използуваме като водачи, защото познават страната."
23 Веднага пленниците били доведени и разпитани един след друг дали не знаят някой друг освен тоя път, който се виждал. Единият, макар и да бил заплашван много, рекъл, че друг път
24 няма; и след като не казал нищо полезно, той бил заклан пред очите на другаря си. Другият пленник казал, че оня не е признал, че знае само защото имал дъщеря, женена там. Сам той обещал да ги преведе по път, удобен даже и за обозния добитък.
25 Когато го попитали дали няма някое непроходимо място по тоя път, той отговорил, че има една височина, която, ако не бъде
26 предварително заета, не би могло да се мине. Тогава решили да свикат лохазите на пелтастите и на хоплитите, да им изложат положението и да ги попитат дали ще се намери между тях някой, който да пожелае да се покаже храбър мъж и да се съгласи да иде като доброволец.
27 От хоплитите изказали желание аркадците Аристоним от Метидрион и Агасий от Стимфал; като техен съперник се явил аркадецът Калимах от Паразия, който казал, че и той иска да иде с доброволци от цялата войска. „Защото аз зная", рекъл той, „че мнозина от младите ще ме последват, ако ги поведа." След това попитали дали някой от таксиарсите[2] на лековъоръжените желае да участвува в похода. Тогава приел и Аристей от Хиос, който в подобни случаи често се показвал доста полезен за войската.

ГЛАВА ВТОРА

1 Вече се било мръкнало и стратезите заповядали на доброволците да се нахранят набързо и да тръгват. Предали им водача вързан и им поръчали, ако заемат височината, да я пазят през нощта, а на разсъмване да дадат тръбен сигнал; след

това, намирайки се вече горе, те трябвало да нападнат неприятеля, който бил заел главния проход; обещали им, че самите те щели да им помогнат, като тръгнат нагоре по пътя, колкото
2 се може по-скоро. След като се уговорили така, доброволците, на брой около две хиляди, потеглили. От небето се леел силен дъжд. В същото време Ксенофонт заедно с войниците от ариергарда поел към главния проход, за да насочи вниманието на неприятеля към този път, та да не бъдат забелязани ония, които го обхождали.

3 Когато войниците от ариергарда дошли до теснината, която трябвало да преминат, за да се изкачат на височината, варварите започнали да търкалят огромни късове от скали, и поголеми, и по-малки, които, като се търкаляли, се удряли в камъните и се пръскали на парчета. Това правело съвсем невъз-
4 можно даже приближаването до прохода. Тъй като оттук не успели, някои от лохазите се опитали от друго място и това правели, докато се стъмнило. Когато сметнали, че оттеглянето им не ще бъде забелязано, те се отдръпнали, за да се нахранят, защото някои от ариергардните войници не били и закусвали. Неприятелите не престанали да търкалят камъни през
5 цялата нощ; разбрало се по постоянния грохот. Ония пък, които обхождали планината с водача, изненадали един пост войници, насядали около огън, и след като избили някои от тях, а други
6 прогонили, се спрели тук, като мислели, че вече са заели височината; в същност те още не били я завладели, защото над тях се издигал друг хълм, към който водел същият този път, до който били насядали войниците от поста. И тъкмо оттам бил пътят към неприятелите, които пазели главния проход.

7 Там те прекарали нощта. Когато се съмнало, тихо се отправили в боен ред към неприятелите и понеже имало мъгла, успели незабелязано да се приближат. Когато се съзрели едни други, тръбата засвирила и гърците се спуснали с боен вик срещу варварите. Онези не ги дочакали, а напуснали пътя и
8 избягали. От тях загинали само малцина, защото били много пъргави. Когато хората на Хирисоф чули тръбата, веднага се спуснали нагоре по намиращия се пред тях планински път. Други пък от стратезите тръгнали направо нагоре без път оттам, където се намирали; изкачвали се както можели, като се
9 теглели нагоре едни други с копията си. Те първи се срещнали с тия, които вече били заели височината. Ксенофонт с половината от ариергардните войници тръгнал по пътя, по който били минали онези с водача, защото само той бил удобен за обозния добитък, а другата половина оставил зад обоза.

10 Напредвайки, те стигнали до един хълм, издигащ се над пътя и зает от неприятелите, които трябвало да изгонят, за да не бъдат отрязани от останалата гръцка войска. Те сами можели да минат по същия път, по който минали и другите, но
11 за обозния добитък нямало друг път освен тоя. Тогава, на-

сърчавайки се един други, те се спуснали към хълма в колони, и то не от всички страни, като по тоя начин дали на не-
12 приятеля възможност да избяга, ако поиска. И докато се изкачвали кой както можел, варварите ги обстрелвали с лъкове и копия, но преди гърците да се приближат, те с бяг напуснали височината. Едва минали този хълм, гърците видели пред себе си друг, зает от неприятеля, към който решили да тръг-
13 нат веднага. Но Ксенофонт, страхувайки се да не би, ако остави вече заетия хълм без войска, неприятелите да го заемат отново и да нападнат минаващия отдолу обозен добитък, проточил се в дълга върволица, защото се движел по тесен път, оставил на хълма лохазите Кефисидор, син на Кефисофонт, Амфикрат, син на Амфидем, и двамата от Атина, и Архагор, изгнаник от Аргос; сам той с останалите тръгнал към втория
14 хълм и го завладял по същия начин, както и първия. Оставал им още един, трети хълм, много стръмен, който се издигал над
15 мястото на стражевия пост, изненадан при огъня от доброволците през нощта. Когато гърците се приближили, варварите напуснали без бой хълма; затова и всички се учудили и предположили, че те са се оттеглили, уплашени да не бъдат обградени. В същност те забелязали от височината какво ставало отзад и затова всички се спуснали към ариергардните гръцки
16 войници. Ксенофонт заедно с по-младите започнал да се изкачва към върха, а на другите заповядал да вървят бавно напред, за да могат да ги настигнат последните отряди и като из-
17 лязат на пътя[3], да се спрат в равнината. В това време дошъл Архагор, аргоският изгнаник и казал, че те били прогонени от хълма и че са загинали Кефисодор и Амфикрат и всички други, които не скочили от скалите и не се добрали до ариергарда.
18 Като извършили това, варварите се явили на височината, разположена срещу хълма. Ксенофонт чрез преводач започнал
19 с тях преговори за примирие и поискал труповете на убитите. Варварите казали, че ще им ги дадат при условие да не опожаряват селищата им. Ксенофонт се съгласил с условието. В това време останалата войска преминала и докато продължа-
20 вали преговорите, варварите от цялата околност се събрали на това място. И когато гърците започнали да слизат от хълма към останалата войска, която се била спряла, неприятелите, доста на брой, се спуснали с вик към тях; щом се изкачили на хълма, от който Ксенофонт бил слязъл, те започнали да търкалят камъни. На едного му счупили крака, а Ксенофонт бил
21 изоставен от войника, който носел щита му. Хоплитът Еврилох от Луси се спуснал към него и така, прикривайки двамата, се оттеглили. Прибрали се благополучно при строената за бой
22 войска и останалите. Така гръцката войска отново се събрала заедно и се разположила на това място в много и хубави жилища, богати с храна. А пък виното било толкова много, че го
23 пазели във варосани ями. Ксенофонт и Хирисоф успели да

приберат труповете от неприятелите, като им върнали водача и отдали на загиналите всички възможни почести, каквито се отдават на храбрите мъже.

24 На другия ден продължили пътя си без водач. Неприятелите постоянно влизали в сражение с тях и щом пътят се стеснявал, те заемали предварително мястото и им пречели при
25 преминаването. Затова, щом препречвали пътя на челния отряд, Ксенофонт отзад се изкачвал на планината и като се мъчел да
26 бъде по-високо от неприятелите, освобождавал прохода за челния отряд. Когато пък неприятелите нападали тиловия отряд, тогава Хирисоф се изкачвал на планината и опитвайки се да застане над онези, които загражда ли прохода, освобождавал
27 пътя за ариергарда. Така те си помагали и взаимно си проправяли път. Имало случаи, когато варварите причинявали големи затруднения на гърците, когато те се изкачвали или слизали от планините, защото били така подвижни, че макар и
28 да отстъпвали отблизо, пак им се изплъзвали; не носели нищо друго освен лък и прашка, а при това били и опитни стрелци. Лъковете им били дълги близо три лакти[4], а стрелите им — повече от два. При стрелба опъвали тетивата, като застъпвали с левия си крак долния край на лъка[5]. Стрелите им пронизвали и щитовете, и ризниците. Щом им паднели такива стрели в ръцете, гърците привързвали към тях ремъци и ги употребявали като метателни копия[6]. В тия местности най-полезни се оказали критяните. Техен началник бил Стратокъл от Крит.

ГЛАВА ТРЕТА

1 През тоя ден гърците останали на лагер из селата, разположени над равнината край река Кентрит, широка около два плетра и разделяща Армения от земята на кардухите. Тук гърците си отдъхнали, зарадвани, че са видели най-сетне равнината.
2 Реката отстояла от планините на кардухите на пет или шест стадия. Тогава те с най-голяма радост се разположили на лагер, понеже имали и достатъчно храна, и си припомняли много от преминалите теглила. Защото седемте дена, в които пътували през земята на кардухите, те прекарали в постоянни сражения и изпитали теглила, каквито не им бил причинил нито царят, нито Тисаферн. И така, избавени от всичко това, те спали спокойно.

3 На разсъмване забелязали отвъд реката въоръжени конници, които, както изглеждало, възнамерявали да им попречат да минат реката. Също така над конниците, надлъж по високия бряг на реката, били заели позиция пешаци с цел да им
4 попречат да навлезат в Армения. Това били арменци, марди и халдеи, наемни войници на Оронт и Артух. Разправяло се, че халдеите били свободни хора и храбри мъже. Оръжието им се

5 състояло от дълги щитове и копия. Хълмовете, по които били струпани, се намирали на три или четири плетра от реката. Виждал се само един път, който водел към вътрешността на
6 страната; както изглеждало, направен от човешка ръка. Гърците се опитали да минат по него. Но когато нагазили, водата достигнала над гърдите им, а и дъното на реката било неравно поради големите и хлъзгави камъни. Те не могли да държат във водата оръжието си, защото реката повличала, а ако някой се опитвал да го вдигне над главата си, оставал незащитен от стрелите и другите удари. Тогава отстъпили и се на-
7 станили на лагер край реката. Но скоро видели, че на планината, там, където били миналата нощ, са се събрали много въоръжени кардухи. Тогава гърците отново изпаднали в униние; виждали, че минаването през реката е трудно, виждали и неприятелите, които щели да им попречат да минат, виждали и кардухите, готови да ги нападнат в тил при преминаването им.

8 В такава безизходица прекарали тоя ден и следната нощ. През нощта Ксенофонт видял сън: присънило му се, че е вързан в букаи, но че те от само себе си падат от краката му и той свободен се движи, накъдето поиска. На разсъмване отишъл при Хирисоф и му казал, че има надежда всичко да свър-
9 ши добре, като му разправил съня си. Хирисоф се зарадвал и веднага щом се съмнало, в присъствието на всички военачалници извършили жертвоприношения, а и жертвоприношенията, още от първото, били благоприятни. След жертвоприношението стратезите се разотишли и заповядали на войниците да за-
10 кусят. Докато закусвал Ксенофонт, дошли при него двама младежи. Всички знаели, че при Ксенофонт може да отиде всеки и когато той закусва или обядва, и ако спи, даже да го събуди,
11 щом има да му каже нещо важно във връзка с воюването. Тогава тия младежи му казали, че като събирали дърва за огън, видели на отвъдния бряг между камънаците край реката
12 един старец, жени и момиченца, натъркаляни като чували с дрехи под една засводена скала. Като забелязали това, те разбрали, че тук реката може да се мине безопасно, защото това място било недостъпно за неприятелската конница. Тогава те се съблекли, за да я преплуват, нагазили в реката с мечове в ръце и вървейки напред, преминали оттатък, без да се намокрят дори по-нагоре от кръста. След това, като прегазили обратно реката, взели дрехите си и се върнали.

13 Ксенофонт сам веднага направил възлияние в чест на боговете[7], заповядал да налеят вино и на младежите, за да благодарят на боговете, които пратили и съновидението, и брода, и това да има добър край и останалото.

14 Веднага след възлиянието той отвел двамата младежи при Хирисоф и му разправил всичко. Като го изслушал, и Хирисоф направил възлияние. След жертвоприношението заповядали на

другите да се приготвят за поход, а сами свикали военачалниците и се посъветвали с тях как да минат най-удобно реката, как да победят неприятелите, които били пред тях и да не по-
15 страдат от тия, които били зад гърба им. Решило се Хирисоф да тръгне напред и да премине реката заедно с половината от войската. Ксенофонт с другата половина да остане отзад, а
16 товарният добитък и нестроевата част да премине между тях. След като одобрили тоя план, те тръгнали. Начело вървели двамата младежи, реката била от лявата им страна. Пътят до
17 брода бил около четири стадия. Придвижването им било съпровождано от неприятелски конници, които вървели по отвъдния бряг. Когато гърците дошли край брода на реката, подредили се в боен ред, а самият Хирисоф, като се увенчал пръв с венец[8], съблякъл се, взел оръжието си и казал и на другите да направят същото. Заповядал на лохазите да поведат отря-
18 дите си строени в колони, едни от лявата му страна, а други от дясната, а жреците заклали жертвени животни в реката. Неприятелите започнали да стрелят и хвърлят с прашки камъ-
19 ни, но още не ги достигали. Когато жертвоприношението излязло благоприятно, всички войници запели бойни песни и надали боен вик, към който се присъединили и много жени, защото във войската имало много хетери.

20 Хирисоф и всички около него навлезли в реката, а Ксенофонт с най-бързите от ариергардните си войници се спуснал с все сила назад към първия брод, който се намирал срещу пътя, водещ към арменските планини. Той се преторил, че се готви да мине оттам и да откъсне конниците, които били край реката.

21 Когато неприятелите видели, че едни войници около Хирисоф леко прегазват реката, а други с Ксенофонт тичат назад, уплашили се да не бъдат обградени и избягали бързо към пътя, който водел от реката и когато излезли от него, вед-
22 нага препуснали нагоре към хълма. А Ликий, началникът на конницата, и Есхин, водачът на пелтастите на Хирисоф, щом забелязали неприятелите да бягат така бързо, спуснали се след тях. Останалите войници ги насърчавали с викове да не
23 спират преследването, а да изкачат заедно с тях хълма. Хирисоф пък, щом минал реката, не подгонил конниците, а веднага тръгнал срещу неприятелите нагоре към близките до реката височини. Но те, като видели отгоре, че техните конници бягат и че хоплитите се насочват към тях, напуснали също височините над реката.

24 Когато Ксенофонт видял, че отвъд реката всичко върви добре, бързо се оттеглил към войската, която още минавала по брода, защото кардухите вече се спускали към полето, за
25 да нападнат последните отряди. Хирисоф пък завладял височините, а Ликий, който се бил спуснал с малко войници в пре-
26 следване, взел като плячка изоставения обоз, в който имало

хубави дрехи и чаши. В това време през реката минавал обозът на гърците и нестроевата част, затова Ксенофонт, като се обърнал към кардухите, заел позиция срещу тях; заповядал на лохазите всеки да раздели отряда си на групи от по двадесет и пет души и да построи в посока наляво всяка група в бойна редица; лохазите и груповите военачалници да тръгнат срещу кардухите, а последните в строя войници да застанат
27 откъм реката. Когато кардухите видели, че ариергардните войници остават без обоз и са вече малко на брой, бързо тръгнали срещу тях, пеейки някакви песни. Но Хирисоф, щом закрепил положението отвъд реката, изпратил на Ксенофонт пелтасти, прашкари и стрелци и им заповядал да изпълняват всичко,
28 каквото той им заповяда. Когато Ксенофонт забелязал, че те се готвят да минат реката, изпратил вестител със заповед да останат при реката, без да я минават; а когато неговите хора започнат да преминават през реката, тогава копиеносците, готови да хвърлят копията си и стрелците с опънати лъкове, да нагазят отреща от двете им страни, сякаш ще преминават
29 реката, но да не навлизат навътре. На своите войници пък заповядал, щом ги достигне първият камък от прашка и някой щит изпращи от удара, да се спуснат с бойни песни срещу неприятелите. А когато неприятелите побягнат и от реката тръбачът даде бойния сигнал, те да се обърнат и последните в строя войници да тръгнат напред; всички да се спуснат бегом и да преминат бързо реката, като всеки запази мястото си в строя, за да не си пречат едни на други. Също така казал, че
30 който пръв стигне на другия бряг, ще бъде смятан за най-смел. Когато кардухите видели, че от гърците са останали малко — защото мнозина и от определените да останат отишли да се погрижат, едни за товарния добитък, други за багажа си, а трети за любовниците си — спуснали се смело и за-
31 почнали да ги замерват с камъни и стрели. Гърците с бойни песни се втурнали бегом срещу тях. Но ония не дочакали нападението, защото като планинци били добре обучени за нападение и отстъпване, но не и за ръкопашен бой.

32 В това време тръбачът изсвирил и неприятелите се спуснали още по-силно да бягат, а гърците се обърнали и хукнали
33 бързо през реката. Някои от неприятелите забелязали това и отново се спуснали към реката, ранявайки със стрелите си неколцина, но повечето продължили да бягат, макар и гър-
34 ците да били вече отвъд реката. Войниците, които ги посрещнали[9], се показали храбри мъже, защото навлезли по-навътре, отколкото трябвало, и се оттеглили след хората на Ксенофонт. И от тях някои били ранени.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 След като преминали реката, гърците към пладне се подредили в бойни редици и изминали през Армения не по-малко от пет парасанги по едно съвсем равно поле и през ниски хълмове. Край реката нямало селища поради постоянните войни
2 срещу кардухите. Селото, в което стигнали, било голямо. Тук се намирал и дворецът на местния сатрап и на повечето от
3 къщите се издигали крепостни кули. Храна имало достатъчно. Оттук изминали в два прехода десет парасанги и дошли до изворите на река Тигър, а оттам с три прехода от петнадесет парасанги достигнали до река Телебоас. Тази неголяма река
4 била много красива и край нея имало много села. Тази област се наричала Западна Армения. Нейн сатрап бил Тирибаз, приятел на персийския цар. Когато царят идвал тук, само той
5 имал право да му помогне да се качи на коня си. Този Тирибаз, дошъл с конници и като изпратил преводач, съобщил, че желае да разговаря с водачите на войската. Стратезите решили да го изслушат, приближили се на разстояние да могат
6 да чуват и го попитали какво иска. Той отговорил, че желае да сключи договор, според който нито той да вреди на гърците, нито пък те да опожаряват селищата му, а да си вземат храни само толкова, колкото им е нужно. Стратезите се съгласили и сключили договор при тези условия.

7 Оттук гърците изминали през полето в три прехода петнадесет парасанги, а Тирибаз ги следвал с войската си, отдалечен от тях на около десет стадия. Така те стигнали до един
8 дворец, около който се намирали много села, богати с храна. Щом се устроили на лагер, през нощта завалял силен сняг. На сутринта се решило войсковите отряди и стратезите да се разположат на почивка из селата, защото не виждали никакъв
9 неприятел и се чувствували сигурни поради дълбокия сняг. Тук имало всичко в изобилие — и добитък за клане, и хляб, и старо и ароматично вино, и стафиди, и всякакви варива. Но някои войници, които се били отдалечили от лагера, съобщили, че ясно видели през нощта много огньове.

10 Стратезите веднага решили, че не е много сигурно да са пръснати така по селата и затова заповядали на войската отново да се събере. Тогава всички се събрали, а изглеждало,
11 че и времето се изяснява. Но през нощта, докато спели, паднал такъв голям сняг, че затрупал и оръжието, и налягалите, а обозният добитък се бил съвсем вкочанясал от студ. И много трудно било да станат, защото навалелият сняг, докато не
12 се стопял, топлел лежащите под него. Едва когато Ксенофонт се осмелил да скочи без връхна дреха и започнал да цепи дърва, чак тогава един друг войник станал бързо, взел брадвата от ръцете му и сам започнал да цепи дървата. След това

13 станали и другите, запалили огън и се натъркали с масло. Тук се намирала много свинска мас, която използували вместо маслиново масло, а също сусамово масло, масло от горчиви бадеми и терпентиново масло. От същите тези масла намерили приготвени и благовония.

14 След това гърците отново решили, че трябва да се настанят из селата и войниците, със силни викове, на драго сърце се спуснали към къщите и храната. Ония обаче, които предния ден, напускайки, от глупост били изгорили къщите, сега били
15 наказани, като се настанили неудобно под открито небе. Покъсно, през нощта, Демократ от Темнос бил изпратен с една група към планините, където, според думите на разпръснали се извън лагера войници, се виждали огньове. Смятали, че той и по-рано им давал верни сведения при много подобни случаи,
16 като казвал, че е истина това, което било истина, и че не е истина това, което не било. След обиколката си той съобщил, че не забелязал никакви огньове, но довел със себе си един
17 пленник, който имал персийски лък, колчан и двойна брадва, каквато носят амазонките[10]. Попитан откъде е, той казал, че е персиец и че се е отделил от войската на Тирибаз, за да се
18 снабди с храна. Попитали го и за войската колко е и за какво е събрана. Пленникът отговорил, че Тирибаз освен своята войска има и наемници халиби и таохи и че се готвел да нападне гърците при преминаването им през планината в теснините,
19 през които минавал само един път. Когато военачалниците чули това, решили да съберат войската; и като оставили войници със Софенет от Стимфал за техен началник, веднага
20 тръгнали напред, като пленникът им служел за водач. Щом прехвърлили планините, пелтастите, които вървели напред, забелязали лагера на неприятеля и без да дочакат хоплитите, с
21 вик се спуснали към него. Варварите, като чули шума, не устояли, а избягали; все пак някои от тях били убити, а около двадесет коня и палатката на Тирибаз били взети като плячка. В палатката намерили легла със сребърни крака, чаши и
22 хора, които твърдели, че са хлебари и виночерпци. Когато стратезите на хоплитите узнали това, решили да се върнат колкото се може по-бързо в лагера, за да не би да бъде извършено някакво нападение срещу останалите там. И като дали с тръба сигнал за отстъпление, те веднага тръгнали назад и още същия ден стигнали в лагера.

ГЛАВА ПЕТА

1 На другия ден гърците решили, че трябва да тръгнат по възможност по-скоро, преди да се е събрала отново войската на неприятеля и да е заела теснините. Приготвили се веднага

и тръгнали през дълбокия сняг, придружени от много местни водачи и още същия ден, след като прехвърлили височините,
2 където Тирибаз смятал да ги пресрещне, се настанили на лагер. Оттам изминали през пустинна местност в три прехода петнадесет парасанги, стигнали до река Ефрат и я преминали, като се намокрили само до кръста. Разправяло се, че изворите
3 й се намирали наблизо. Оттук изминали в три прехода през поле, покрито с дълбок сняг, тринадесет парасанги. Третият преход бил особено труден: духал насрещен северен вятър, който вледенявал всичко и войниците се вкочанясвали.

4 Тогава един от гадателите предложил да принесат жертва на вятъра; жертвата била принесена и на всички се сторило, като че ли силата на вятъра отслабнала. Дълбочината на снега достигала един разтег[11], затова и загинали много до-
5 битък, роби и около тридесет войника. Нощта прекарали, кладейки огньове. В лагера имало много дърва, но тия, които идвали по-късно, не намирали дърва. А които били дошли порано и запалили огън, не пускали край него закъснелите, ако
6 те не им давали жито или нещо друго за ядене. Така разменяли помежду си, каквото имали. Там, където горял огънят, снегът се топял и се образувала дълбока дупка чак до земята. По тия дупки можела да се определи дълбочината на снега.
7 Оттам през целия следващ ден продължили пътуването през снега и вече мнозина започнали да страдат от глад. Ксенофонт, който стоял начело на ариергарда и виждал как хората падат,
8 не можел да разбере каква е тази болест. Но когато един от тия, които знаели, му казал, че те явно са гладни и че ако има какво да хапнат, биха станали, Ксенофонт обиколил обоза и раздал, каквато храна намерил, а разпратил и хора, които мо-
9 жели да тичат, за да раздадат на гладуващите. И те, щом хапвали нещо, ставали и продължавали пътя си.

По време на пътуването на свечеряване Хирисоф стигнал до едно село и заварил пред селския крепостен ров няколко жени и момичета, които били излезли за вода на извора. Же-
10 ните ги попитали какви са, а преводачът им отговорил на персийски, че те идват от страна на персийския цар при местния сатрап. Жените им казали, че сатрапът не бил тук, а живеел на около една парасанга от селото. Тъй като вече било късно, войските се отправили заедно с жените при селския старейши-
11 на в селото. Хирисоф и колкото от войската било възможно, се настанили на лагер там, а тия от войниците, които били изостанали по пътя, пренощували гладни и без огън: и през
12 тая нощ умрели няколко войника. Групи неприятели постоянно следвали войската и отвличали обозните животни, които не могли вече да вървят напред, като се биели помежду си за тях. Едни от войниците изостанали назад ослепели от снега, а дру-
13 ги поради замръзналите си от студа пръсти на краката. За очите имало само едно защитно средство срещу снега: ако

някой си поставел при пътуването някакъв черен плат на очите, а за краката пък — само ако постоянно се движел и не
14 оставал на едно място, а през нощта се събувал. На всички, които си лягали обути, ремъците се впивали в краката, а обувките замръзвали; това били в същност цървули, направени от прясна волска кожа, старите им сандали се били скъсали.
15 Поради тия причини именно мнозина от войниците били принудени да изостанат. И когато забелязали едно място, което се чернеело, защото върху него нямало сняг, разбрали, че той се е стопил; и наистина снегът се бил стопил от един извор, от който се вдигала пара наблизо в долината. Войни-
16 ците се отправили към него, седнали там и казали, че няма да вървят напред. Когато Ксенофонт, който бил начело на войниците от ариергарда, узнал това, започнал да ги моли по всякакъв начин да не изостават и им припомнял, че отзад идват събрани много неприятели; накрая той им се разсърдил, а те го молели да ги убие, защото не можели вече да вървят.
17 Тогава Ксенофонт решил, че е най-добре да сплаши, ако може, следващите ги неприятели, за да не нападнат болните войници.
18 Вече било тъмно и те приближавали, карайки се шумно за плячката. Тогава войниците от ариергарда [понеже били още здрави], скочили и се спуснали срещу неприятеля. Болните започнали да викат колкото можели по-силно и удряли с копията си по щитовете. Неприятелите се уплашили и се спуснали през снега към долината и вече никой от тях не се чул.
19 Ксенофонт и хората му, като уверили болните, че на другия ден ще дойдат хора за тях, тръгнали напред. Но не изминали и четири стадия и срещнали на пътя войници, налягали върху снега и покрити с плащовете си, без да си били поставили някаква стража. Накарали ги да станат, но те казвали, че и
20 войските пред тях не вървели напред. След като Ксенофонт ги отминал, веднага изпратил най-силните от пелтастите да разберат какво спира движението. Те съобщили, че цялата войска
21 също се била спряла. Тогава и хората на Ксенофонт останали да нощуват там, гладни и без огън, като поставили, доколкото било възможно, нощна стража. На разсъмване Ксенофонт изпратил при болните по-младите си войници, като им поръчал да ги вдигнат и ги принудят да вървят напред.
22 В това време Хирисоф изпратил войници от тия, които били в селото, да видят в какво положение са последните отряди. Хората на Ксенофонт ги забелязали с радост и им предали да заведат болните в лагера, а сами продължили напред и преди да изминат двадесет стадия, стигнали в селото, където Хирисоф прекарал нощта.
23 Когато се събрали, решили, че няма никаква опасност, ако войсковите части се разположат из околните села. Хирисоф останал там, където бил, а останалите си разпределили по жребий селата, които виждали наоколо, и се отправили към тях

24 със своите войници. Тогава лохагът Поликрат от Атина помолил да го пуснат и заедно с леко въоръжени войници се спуснал към селото, което се било паднало на Ксенофонт, хванал там всички селяни заедно със старейшината им, седемнадесет жребци, които били отглеждани като данък за персийския цар, а също и дъщерята на селския старейшина, омъжена едва преди девет дена. Мъжът ѝ бил отишъл на лов за зайци и не бил заловен в селото.

25 Жилищата се намирали под земята; входовете им били като отвор на кладенец, но долу било просторно. Добитъкът влизал през изкопани входове, а хората слизали по стълби. В жилищата имало овци, кози, волове, птици и техните малки и 26 всичкия тоя добитък хранели вътре със сено; имало и жито, и ечемик, и варива, а също и ечемично пиво в големи делви. По повърхността му плували ечемичени зърна и затова в съдовете 27 имало тръстикови цеви без коленца, едни по-малки, други по-големи; и щом някой ожаднеел, достатъчно било да налапа с уста някоя от цевите и да смуче. Питието било твърде силно, 28 стига да не му се сипвало вода, и при това доста приятно за оня, който бил свикнал. Ксенофонт поканил на трапезата си старейшината на селото и го успокоил, като му казал, че не ще бъде лишен от децата си и че на заминаване от благодарност ще напълнят къщата му с храна, ако окаже услуга на 29 войската, докато стигнат до някое друго племе. Старейшината му обещал това и за да изрази разположението си, посочил къде бил закопал виното си.

Така пръснати по селските къщи, всички войници прекарали нощта в пълно изобилие на храна, като държали постоянно 30 пред очи старейшината и децата му. На другия ден Ксенофонт заедно със старейшината се отправил при Хирисоф. Когато минавал край някое село, той се отбивал при войниците и ги заварвал навсякъде да пируват и да се веселят и отникъде не 31 го пускали, преди да похапне заедно с тях. Нямало трапеза, на която да не било сложено агнешко, козе, телешко и кокоше месо с много пшеничен и ечемичен хляб.

32 Когато някой, приветствувайки някого, искал да пие в негова чест, замъквал го към съда, над който трябвало да се наведе и да сърба от него като вол. Предлагали и на старейшината да си вземе, каквото иска, но той не вземал нищо, а там, където забелязвал някои от своите сънародници, винаги ги повиквал при себе си.

33 Като дошли при Хирисоф, те заварили и тамошните войници разположени из селските къщи, увенчани с венци от сено. Прислужвали им арменски момчета, облечени във варварски дрехи; на тия момчета те показвали със знаци като на неми, какво трябва да правят.

34 След като Хирисоф и Ксенофонт се поздравили, попитали

заедно старейшината чрез преводач, който знаел персийски, коя е тая страна. Онзи им отговорил, че това е Армения. Те отново го попитали за кого се отглеждали конете. Казал им, че това е данък за царя. Освен това им съобщил, че наблизо
35 била земята на халибите и им посочил пътя натам. Тогава Ксенофонт го върнал назад при съселяните му и му подарил своя твърде стар кон, за да го охрани и принесе в жертва, защото бил чул, че конят му бил посветен на Хелиос[12], а се боял да не би да умре, съсипан от пътуването. Сам той си взел един от младите коне, като раздал по един и на всеки лохаг.

36 Тамошните коне били по-дребни от персийските, но много по-буйни. Тогава старейшината ги посъветвал, когато минават през снега, да увиват около краката на конете и обозния добитък торби, защото без тях те затъвали чак до корема.

ГЛАВА ШЕСТА

1 На осмия ден след това Ксенофонт поверил старейшината за водач на Хирисоф, а пуснал на свобода близките му с изключение на току-що възмъжалия му син, когото дал на Епистен от Амфиполис да го пази и само ако бащата ги преведе добре, той щял да може да се върне с него. Оставили в жи-
2 лището му колкото могли повече храна и като натоварили добитъка, тръгнали напред. Старейшината, невързан, ги повел през снега. И вече били в третия преход, когато Хирисоф му
3 се скарал, че не ги довел до никакви села. Водачът отговорил, че в тая местност нямало села. Хирисоф го ударил, но пак не го вързал, затова през нощта оня избягал, като оставил сина си. Лошото отнасяне към водача и безгрижието, проявено към него, били през цялото пътуване единствената причина за спор между Хирисоф и Ксенофонт. Епистен обикнал момчето и когато го отвел в отечеството си, го смятал за най-верния си слуга.

4 След това изминали седем прехода от по пет парасанги
5 на ден покрай река Фасис, широка един плетър. Оттук продължили още два прехода от десет парасанги. Но на пътя, който водел през планината към полето, излезли насреща им халибите, таохите и фасийците.

6 Когато Хирисоф съзрял неприятелите при превала, той се спрял на около тридесет стадия от него, за да не се приближи до неприятелите в походна колона. След това заповядал на другите да построят във фронт отрядите, така че войската да
7 образува бойна редица. След като дошли и ариергардните части, той свикал стратезите и лохазите и казал следното: „Както виждате, неприятелите владеят височините на планината. Затова време е да се посъветваме как най-добре да поведем
8 сражението. Аз мисля, да заповядаме на войниците да закусят, а ние да помислим дали днес или утре да прехвърлим плани-

9 ната.“ „Моето мнение е“, обадил се Клеанор, „да похапнем набързо, да се приготвим, колкото се може по-скоро, и да нападнем неприятеля, защото, ако загубим тоя ден, тогава не само тия неприятели, които сега ни гледат, ще станат по-смели, а може да се очаква, ако те проявят смелост, че и много други
10 ще се присъединят към тях.“ След това говорил и Ксенофонт: „Аз пък мисля така; ако е необходимо да се бием, трябва да се погрижим как да се бием най-смело, а ако искаме по-лесно да преминем планината, струва ми се, че трябва да помислим и това, как да понесем по-малко рани и да загубим по-
11 малко войници. Планината, която виждаме, е дълга повече от шестдесет стадия, а никъде не се забелязват хора, които да я пазят от нас, освен по самия път. И затова много по-добре е, да се опитаме тайно да завладеем някое от тези незащитени места на планината и ако можем предварително да го заемем, отколкото да се бием срещу една укрепена местност и срещу
12 подготвени за отбрана неприятели; защото много по-лесно е да се върви без бой по стръмно, отколкото по равно, когато неприятелите те нападат отвсякъде. И всеки даже и нощем би гледал по-добре пред краката си, ако не се бие, отколкото денем, когато се сражава: дори стръмният път е по-лек за тия, които вървят по него, без да се сражават, отколкото равният за тия, които са обстрелвани.

13 Освен това, на мен ми се струва, че не е невъзможно да овладеем тайно планината, защото ние можем да се движим нощем, за да не бъдем забелязани, а можем също така и да се отдалечим оттук на такова разстояние, че да не дадем възможност да ни усетят. А ако се престорим, че възнамеряваме да нападнем тук, планината ще остане още по-незащитена в
14 другите си части, защото неприятелите ще останат струпани на това място. Но защо аз ви давам съвет да се действува крадешком? Защото чувам, Хирисофе, че вие, спартанците, които сте от равноправните граждани[13], още от деца сте свикнали
15 да крадете и че да крадеш това, което законът не забранява[14], не е позорно нещо, а достойно. Но за да крадете смело и да се стараете да останете неоткрити, у вас съществува обичай да биете с камшик тия, които заловите в кражба. И ето ти сега имаш твърде удобен случай да покажеш възпитанието си и да ни запазиш, за да не бъдем открити, когато заемаме тайно планината и за да не бъдем бити.“

16 „А пък аз“, възразил Хирисоф, „съм слушал, че вие, атиняните, сте били големи майстори да крадете държавното имущество, въпреки че съществува голяма опасност за крадеца и

че това го правят най-вече видните ви хора, ако изобщо у вас видните хора се удостояват с честта да стоят начело на държавата.[15] Затова време е и за тебе да ни покажеш собственото си възпитание."

17 „Добре, казал Ксенофонт, „аз съм готов заедно с войници от ариергарда, след като се нахраним, да тръгнем, за да завладеем планината; аз имам и водачи, защото лековъоръжените ми войници хванаха от засада неколцина от дебнещите ни крадци. От тях аз узнах, че планината не е непроходима и че из нея пасат кози и волове, така че, ако само завладеем част от планината, тя ще е проходима и за обозния ни добитък.

18 Аз съм уверен също, че неприятелите не ще останат подълго по местата си, щом видят, че сме на еднаква височина по върховете; сега те не се решават да слязат, за да не бъдат в еднакви позиции с нас."

19 Хирисоф пък казал: „Защо трябва ти да идеш и да на-
20 пуснеш ариергарда? Прати други, ако не се явят доброволци." Тогава излезли като доброволци Аристоним от Метидрион с хоплити, хиосецът Аристей и етеецът Никомах с леко въоръжение. Уговорили се, щом заемат височините, да запалят много огньове.

21 След като уредили това, седнали да закусят. След закуската Хирисоф приближил цялата войска към неприятеля на около десет стадия, давайки вид, че именно там ще нападне.

22 След това те вечеряли и нощта настъпила. Определените войници заминали и заели планината, а другите останали по местата си. Когато неприятелите узнали, че планината е заета, останали будни цялата нощ, палейки много огньове.

23 Щом се съмнало, Хирисоф принесъл жертва и тръгнал по пътя, а тия от гърците, които били заели планината, нападнали по билото. Тогава голяма част от неприятелите останала при пътя, който водел през планината, а другата посрещнала
24 движещите се по билото. И преди още главните военни части да влязат в бой, групите по билото на планината се сблъска-
25 ли; гърците победили и започнали да преследват неприятеля. В същото време и гръцките пелтасти от полето се спуснали с бяг срещу застаналите насреща им неприятели, а и Хирисоф
26 заедно с хоплитите ги последвал с ускорен ход. Когато неприятелите, намиращи се на пътя, видели, че техните хора горе са разбити, разбягали се и много от тях загинали. Гърците взели като плячка много дървени щитове, които нацепвали с ножове
27 и ги правели негодни за употреба. Когато се изкачили на планината, принесли жертва и издигнали победен паметник, а след това се спуснали в села, изобилствуващи с много и добра храна.

ГЛАВА СЕДМА

1 Оттук те продължили към страната на таохите, изминавайки в пет прехода тридесет парасанги. Храната им се свършила, защото таохите живеели в укрепени местности, където
2 се били прибрали заедно с всичката си храна. И когато войските стигнали до една такава укрепена местност, в която нямало нито град, нито жилища, но където се били събрали мъже, жени и много стада добитък, Хирисоф я нападнал веднага с пристигането си. И когато първата група се уморила, заместила я втора, а след нея и трета: местността не можело да бъде
3 нападната едновременно от всички, защото отвсякъде било стръмно. Когато дошъл и Ксенофонт с ариергарда от пелтасти и хоплити, Хирисоф се провикнал: „На време идвате. Тая местност трябва да се превземе! Защото, ако не я превземем,
4 войската няма да има храна.“ Тогава се събрали заедно на съвещание. И когато Ксенофонт попитал, коя е пречката да влезат в крепостта, Хирисоф му казал: „Входът, който виждаш, е единствен и щом някой се опита да се приближи до него, неприятелите започват да търкалят камъни от тая издаваща се скала и който бъде засегнат, ето какво става с него.“ При тия
5 думи той му показал неколцина ранени в краката и ребрата. „Но ако те свършат камъните“, попитал Ксенофонт, „ще има ли друга пречка, да можем да се приближим или не? Защото отсреща аз не виждам нищо друго освен неколцина мъже и
6 от тях само двама или трима са въоръжени. Мястото, което трябва да изминем под техните удари, е, както виждаш и ти, почти плетър и половина. От това място около един плетър е обрасло с високи борове и ако войниците се прикрият зад тях, едва ли ще пострадат от хвърляните и търкаляни камъни. И така остава около половин плетър и него ще трябва да пре-
7 минем бързо, щом поспре хвърлянето. „Но тръгнем ли към горичката“, възразил Хирисоф, „веднага отгоре ни ще се изсипят много камъни.“ „Това именно трябва да стане“, казал Ксенофонт, така те по-скоро ще свършат камъните. Но да вървим! Оттам, ако можем, ще пробягаме малкото разстояние, а ако поискаме, ще можем и лесно да се върнем.“

8 Тогава тръгнали Хирисоф, Ксенофонт и лохагът Калимах от Паразия, защото от лохазите в ариергарда тоя ден той стоял начело.[6] Другите лохази останали на прикрито място. След това около седемдесет човека се вмъкнали под дърветата, и то не всички заедно, а пръснати по един, като всеки се пазел,
9 колкото можел. Агасий от Стимфал и Аристоним от Метидрион, също лохази от ариергарда, а и други, застанали вън от гората, защото било опасно да се скрият под дърветата повече
10 от един отряд. Тогава Калимах измислил хитрост: излизал напред две-три крачки от дървото, под което стоял и щом полетявали отгоре му камъни, бързо се дръпвал назад; така при

11 всяко негово излизане неприятелите губели повече от десет
коли камъни. Когато Агасий видял какво прави Калимах и
че цялата войска го гледа, уплашил се да не би оня пръв да
дотича до укрепеното място и без да повика стоящия наблизо
Аристоним нито лусиеца Аврилох, които му били приятели,
12 нито пък някого друг, сам се спуснал напред и изпреварил
всички. Когато Калимах го видял да минава край него, хванал
го за щита. В това време край тях притичали и Аристоним
от Метидрион, а след него и лусиецът Еврилох, защото те всич-
ки си съперничели в храброст и се състезавали помежду си.
И така в надпревара те заели крепостта, понеже втурвайки се
13 вкупом нито един камък не полетял отгоре. Тогава станало
нещо страшно за гледане: жени хвърляли от височината де-
цата си и сами скачали след тях; същото правели и мъжете.
Лохагът Еней от Стимфал, като видял, че един хубаво облечен
мъж тича, за да се хвърли, хващайки го, се опитал да го за-
14 държи; ала оня го повлякъл със себе си и двамата заедно пад-
нали върху скалите и се убили. Оттук гърците взели твърде
малко пленници, но затова пък много волове, магарета и дре-
бен добитък.

15 От това място изминали през земята на халибите в седем
прехода петдесет парасанги. Хората от това племе били най-
храбрите от всички племена, през чиито земи били минали и
постоянно влизали в ръкопашен бой.

Те носели платнени ризници, дълги до долната част на ко-
16 рема, накрая с гъсто изплетени върви. Носели също и нако-
ленници и шлемове, а на пояса — нож, голям колкото спар-
тански меч[17]. С него съсичали победените си врагове и отна-
сяли със себе си отрязаните им глави; ако пък неприятелите
имали възможност да ги видят, пеели и танцували. Носели и
17 по едно копие, дълго около петнадесет лакти, и по едно късо
копие. Не напускали градовете си, но когато гърците минавали
край тях, те тръгвали подире им, като се сражавали постоянно.
Живеели в укрепени места и били струпали в тях всичката си
храна, така че гърците не могли да вземат оттук нищо и пре-
живявали с плячката, която задигнали от таохите.

18 Отдалечавайки се от земята им, гърците стигнали до ре-
ката Харпас, широка четири плетра. Оттук изминали през зе-
мята на скитините в четири прехода двадесет парасанги по
равнина и стигнали до някакви села; в тях те останали три
19 дена и се снабдили с храна. След това достигнали в четири
прехода от двадесет парасанги до големия, богат и многолю-
ден град, който се наричал Гимний. От тоя град управителят
на областта изпратил на гърците водач, за да ги преведе през
страната, настроена враждебно към самите жители на града.
Водачът пристигнал и им обещал да ги отведе за пет дена до
20 едно място, откъдето щели да видят морето. Ако не станело
така, бил съгласен да го убият. И когато ги повел и навлязъл

в неприятелската земя, той ги посъветвал да опожаряват и разграбват страната. От това станало ясно, че именно затова ги
21 придружавал, а не от някакво приятелство към гърците. На
22 петия ден стигнали до планината, наречена Тех. Когато първите групи се изкачили на планината и видели морето надали силен вик. Ксенофонт и войниците от ариергарда, като ги чули, помислили, че отпред нападат нови неприятели, защото в тила им ги следвали неприятелите от опустошаваната земя. От тях войниците от ариергарда били убили неколцина, а други хванали живи от засада; взели били и около двадесет щита, направени от необработена волска кожа.

23 Но викът се засилвал и идвал все по-наблизо. Войниците, които приижда ли, се спускали с бяг към тия, които продължавали да викат и викането ставало толкова по-силно, кол-
24 кото броят на войниците ставал по-голям. Тогава Ксенофонт решил, че се е случило нещо по-важно и като се качил на коня си, заедно с Ликий и други конници се спуснал на помощ. Скоро чули думите на тия, които викали и подемали чутото: „Море! Море! Тогава всички войски от ариергарда се спуснали
25 напред, подкарвайки обозния добитък и конете. И когато се намерили на върха, и военачалници, и войници, разплакани започнали да се прегръщат. Изведнъж по предложение на ня-
26 кого войниците се спуснали да носят камъни и да трупат грамада. След това върху нея поставили много сурови кожи и тояги и взетите от неприятеля щитове, които водачът начуп-
27 вал на части, като молел и другите да му помогнат. После гърците отпратили водача с дарове, взети от общата плячка: кон, сребърна чаша, персийски дрехи и десет дарейки. Той най-вече искал пръстени и много войници му дали. След това им показал селото, където трябвало да пренощуват, и пътя, по който щели да стигнат в земята на макроните, а когато се стъмнило, си заминал.

ГЛАВА ОСМА

1 Оттук гърците изминали през земята на макроните в три прехода десет парасанги. Първият ден дошли до една река,
2 която разделяла макронската земя от земята на скитините. Отдясно се простирала непроходима местност, а отляво течала друга река, в която се вливала първата и през която те трябвало да минат. Бреговете на реката били обрасли с млада, но гъста гора. Когато гърците стигнали до гората, започнали да
3 я секат, бързайки да излязат колкото е възможно по-скоро от тая местност. Макроните със щитове и копия и облечени в космати дрехи, се били наредили на отвъдния бряг на брода, насърчавали се един друг и хвърляли камъни край реката, без да достигнат или наранят някого.

4 Тогава дошъл при Ксенофонт един от пелтастите, който

твърдял, че бил някога роб в Атина и казал, че разбирал езика на тия хора. „Аз мисля, че това е моето отечество," казал той, „и ако не възразите, искам да поприказвам с тези хора." „Разбира се, че си свободен", казал Ксенофонт, „поприказвай
5 и най-напред узнай, кои, са!" И когато той ги попитал, отговорили, че са макрони. „Попитай ги," заповядал Ксенофонт, „за-
6 що са се опълчили против нас и защо искат да ни бъдат врагове." Те отговорили: „Защото вие сте тръгнали срещу нашата земя." Тогава стратезите му наредили да им каже, че не ще им направят нищо лошо, защото те сега се връщат в Гър-
7 ция, след като са воювали срещу царя и че желаят да стигнат до морето. Макроните го попитали дали за всичко това биха дали уверения за вярност. Гърците им отговорили, че са съгласни да сключат помежду си договор. Тогава макроните дали на гърците варварско копие, а гърците на тях — гръцко; казали, че това било залог за вярност. И едните, и другите призовали боговете за свидетели.

8 Веднага след клетвата макроните се смесили с гърците и започнали заедно с тях да секат дърветата и да им проправят път да минат. Те им уредили, доколкото могли, пазар на храни и ги съпровождали цели три дена, докато ги довели до гра-
9 ницата на колхидците. Тук се издигала висока, но достъпна планина и по нея колхидците вече били заели позиция. Отначало гърците се наредили срещу тях в боен ред, та по тоя начин да тръгнат към планината, но след това стратезите решили да се съберат и обмислят как най-добре да поведат битката.

10 Тогава Ксенофонт казал, че е на мнение да се разтури бойната редица, а отрядите да се построят в колони, защото иначе бойната редица щяла веднага да се разкъса. „Ние ще видим," продължил той, „че планината на места е проходима,
11 но на места недостъпна. И когато войниците, наредени в бойна редица, забележат, че тя се разкъсва, това ще предизвика веднага у тях униние. Ако ние нападнем в сбит строй, неприятелите могат да ни обхванат от двете страни и с излишните си войници да действуват срещу нас, както си искат. Ако пък тръгнем наредени в разгънат строй, не ще бъде никак чудно, ако бойната ни редица бъде разкъсана и от многобройните копия, и от многото хора, които ще се изсипят върху нас. И ако това стане, положението на цялата бойна редица ще бъде
12 лошо. Затова аз мисля да наредим отрядите по колони, като ги разставим една от друга на такова разстояние, че крайните отряди да останат извън фланговете на неприятеля; така нашите крайни отряди ще бъдат извън бойната им редица и най-смелите от нас, като поведат колоните, ще нападнат първи и всеки лохаг ще води хората си натам, накъдето ще могат лесно да вървят напред."

13 „Също така за неприятеля не ще е лесно да се вмъкне

в междините, защото от двете му страни ще бъдат отрядите, а и мъчно ще може да разбие отряда, който ще се движи в колона. Ако някой от отрядите се намери в опасност, най-близкият ще му помогне. И ако само един от отрядите сполучи по някакъв начин да се изкачи на върха, ни един от неприятелите
14 не ще устои вече." Предложението се приело и стратезите построили отрядите в колони, а Ксенофонт, минавайки от десния фланг на левия, казал на войниците: „Войници, тия които виждате, са единствените още неприятели, които ни пречат да не бъдем вече там, закъдето отдавна бързаме и тях би трябвало, ако можем, живи да ги изядем."

15 Когато всички отишли по местата си и построили отрядите в колони, образували се около осемдесет отряда от хоплити, като всеки отряд се състоял от почти сто човека; пелтастите и стрелците били разделени на три части от по шестстотин войника всяка една, от които били разположени така:
16 едната на края на лявото крило, другата — на дясното, а третата — в средата. След това военачалниците посъветвали войниците си да се помолят; и те след молитвата запели бойна песен и тръгнали напред. Хирисоф и Ксенофот, които се нами-
17 рали със своите пелтасти извън бойната редица на неприятелите, се спуснали напред. Когато ги видели, неприятелите се спуснали насреща им — едни към дясното крило, а другите — към лявото и така се разделили, че образували в средата на бойната си редица голяма празнина.

18 Когато пелтастите, които стояли до аркадския отряд от хоплити предвождани от Есхин, акарнанина, помислили, че неприятелите бягат, с вик се втурнали напред и първи се изкачили на планината. Последвали ги и аркадските хоплити, чиито
19 началник бил орхоменецът Клеанор. Неприятелите, както били се затичали, вече не се и спрели, а в бяг се пръснали на разни страни. Гърците се изкачили и се настанили на лагер из многобройните села, богати с много храни.

20 Тук не видели нищо, което да ги учуди; имало само много пчелни кошери и колкото от войниците яли от меденте пити, всички загубвали съзнание, повръщали и получавали разстройство и никой не можел да се държи на краката си. Тия, които били яли малко, изглеждали съвсем като пияни, а
21 тия, които били яли много — на луди, а някои дори и на умиращи. Така мнозина лежали по земята като след поражение и унинието било голямо. Но на другия ден не умрял никой и почти по едно и също време започнали да идват на себе си; на третия или на четвъртия ден всички се вдигнали, сякаш били взели някакво лекарство.

22 Оттам изминали в два прехода седем парасанги и излезли на морето при Трапезунт, многолюден гръцки град на Евксински Понт, колония на Синопе, разположен в земята на

23 колхидците; тук останали около тридесет дена, настанени из колхидските села, откъдето опустошавали Колхида.

Жителите на Трапезунт докарали в лагера храна за продан, посрещнали гостоприемно гърците и им дали волове, хляб
24 и вино като дарове за добре дошли; те посредничели и за сключване на примирие със съседните колходи, които живеели в равнината и от тяхно име им пратили като подарък още волове.

25 Тогава гърците се приготвили за жертвоприношението, което обрекли. Вече били получили достатъчно волове и за благодарствена жертва на Зевс за спасението си, и за жертва на Херакъл за щастливото пътеводство, и за жертви и на другите богове, за всичко, за което им се били обрекли. В планинската местност, където били на лагер, гърците уредили и състезания и избрали спартанеца Драконтий — прогонен още като момче от отечеството си, защото убил, без да иска, с нож едно дете — да се погрижи за надбягването и да бъде разпоредител при състезанията.

26 Щом се извършило жертвоприношението, военачалниците дали кожите[18] на Драконтий и го помолили, да ги заведе до мястото, където щяло да стане надбягването; а той посочил мястото, където в това време стояли и казал: „Тоя хълм е твърде удобен и от него всеки ще може да тича, накъдето иска.“ „Но как“, попитали те,“ ще могат да се борят хората върху тая корава и обрасла с храсти земя?“ А той им отвърнал: „Е, тоя, който падне, ще го боли малко повече.“

27 В бягането на един стадий взели участие твърде много момчета от пленниците, а в дългото бягане — повече от шестдесет критяни; в борбата, юмручния бой и панкратиона[19] участвували аркадците. Станало хубаво зрелище. Излезли да се състезават мнозина и понеже ги наблюдавали любовниците им,
28 съревновавали се с голям устрем. В състезанието участвували и коне; конниците трябвало да препускат надолу по хълма до морето и да се върнат обратно до олтаря. Надолу много от тях се изтъркулвали, а пък нагоре по стръмния хълм конете едва се изкачвали стъпка по стъпка. Тая гледка пораждала голям шум, смях и подвиквания.

КНИГА ПЕТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. ХИРИСОВ ТРЪГВА ЗА ВИЗАНТИОН (1—4). РЕЧ НА КСЕНОФОНТ (5—13). ЖИТЕЛИТЕ НА КРАЙБРЕЖИЕТО ПРАВЯТ УСЛУГИ НА ГЪРЦИТЕ (14—17). *ГЛАВА ВТОРА* ПОХОД СРЕЩУ ДРИЛИТЕ (1—2). ЛЕКОВЪОРЪЖЕНИТЕ ВОЙСКИ ВЛИЗАТ В СРАЖЕНИЕ (3—7). КСЕНОФОНТ И ХОПЛИТИТЕ ГИ СЛЕДВАТ (8—10). ПРЕВЗЕМАНЕ НА КРЕПОСТТА (11—20). ГЪРЦИТЕ В КРИТИЧНО ПОЛОЖЕНИЕ (21—23). ПОЖАР (24—27). ГЪРЦИТЕ СЕ ИЗТЕГЛЯТ С ПЛЯЧКАТА (28—32). *ГЛАВА ТРЕТА*. ПРИСТИГАНЕ В КЕРАСУНТ (1—3). РАЗПРЕДЕЛЯНЕ НА ПЛЯЧКАТА. ДАРОВЕ ЗА БОГОВЕТЕ (4—7). ОПИСАНИЕ НА СВЕТИЛИЩЕТО НА АРТЕМИДА В СКИЛУНТ (8—13). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ТРЪГВАНЕ ОТ КЕРАСУНТ. ПРЕГОВОРИ С МОСИНЕКИТЕ (1—10). НЕУСПЕШНО НАПАДЕНИЕ НА ЕДНО УКРЕПЛЕНИЕ (11—18). РЕЧ НА КСЕНОФОНТ (19—21). НОВА АТАКА. ПРЕВЗЕМАНЕ И ОПОЖАРЯВАНЕ НА УКРЕПЛЕНИЕТО (22—26). ОПУСТОШЕНИЯ (27—29). НРАВИТЕ НА МОСИНЕКИТЕ (30—33). *ГЛАВА ПЕТА*. ПРЕЗ ЗЕМИТЕ НА ХАЛИБИТЕ И ТИБАРЕНИТЕ (1—3). В КОТИОРА (4—6). ПРОТЕСТ НА ПРАТЕНИЦИТЕ ОТ СИНОПЕ (7—12). ОТГОВОРЪТ Н КСЕНОФОНТ (13—23). ДОГОВОР СЪС СИНОПЕ (24—25). *ГЛАВА ШЕСТА*. ЖИТЕЛИТЕ НА СИНОПЕ СЪВЕТВАТ ГЪРЦИТЕ ДА ТРЪГНАТ ПО МОРЕ (1—10). ГЪРЦИТЕ ПРИЕМАТ (11—14). ПЛАНЪТ НА КСЕНОФОНТ ДА ОСНОВЕ ГРАД НА БРЕГА СРЕЩА ПРОТИВНИЦИ (15—27). КСЕНОФОНТ САМ РЕШАВА ДА ТРЪГНЕ (28—34). НОВИ СПОРОВЕ МЕЖДУ СТРАТЕЗИТЕ (35—37). *ГЛАВА СЕДМА*. НЕОН ОБВИНЯВА КСЕНОФОНТ (1—4). КСЕНОФОНТ ОТХВЪРЛЯ ОБВИНЕНИЕТО (5—33). ОЧИЩЕНИЕ НА ВОЙСКАТА (34—35). *ГЛАВА ОСМА*. ОБВИНЕНИЕ СРЕЩУ КСЕНОФОНТ ЗА НАНАСЯНЕ ПОБОЙ НА ВОЙНИЦИ (1—2). КСЕНОФОНТ СЕ ЗАЩИЩАВА ИЗТЪКВАЙКИ ПРИЧИНИТЕ ЗА ПОСТЪПКАТА СИ (3—26).

ГЛАВА ПЪРВА

1 [В предните книги бе разказано какво извършили гърците при похода си с Кир и след това при пътуването си до Евксински Понт, как стигнали до гръцкия град Трапезунт и как извършили благодарствените жертви за спасението си, които се врекли, че ще принесат, щом стигнат в приятелска земя.]

2 След това те се събрали, за да се посъветват за по-нататъшното си пътуване. Пръв станал Леонт от Турии и говорил така: „Войници, мен ми омръзна наистина все да се готвя за път, да вървя, да тичам, да нося оръжието си, да се движа в боен ред, да стоя на стража и да се бия. Иска ми се да сложа край на всички тия мъки и тъй като сме стигнали вече до морето, да пропътувам по море останалата част от пътя, и да пристигна в Елада, изтегнат върху кораба като Одисей[1]."

3 Когато войниците чули това, надали викове, че той говори разумно. А и един друг пък и всички присъствуващи, говорили
4 все същото. Тогава станал Хирисоф и казал: „Войници, Анаксибий ми е приятел, а той тъкмо сега е и началник на флотата. Ако вие ме изпратите при него, надявам се да се върна с триери и кораби, с които ще отпътуваме; и ако наистина искате да продължите пътуването по море, то почакайте ме, докато се върна; аз ще си дойда скоро." Войниците го изслушали с радост и решили той да отпътува, колкото е възможно по-скоро.

5 След него станал Ксенофонт и казал: „И така, Хирисоф отива за кораби, а ние оставаме тук. Сега пък аз ще ви кажа
6 какво мисля, докато чакаме. Най-напред трябва да си доставим храна от неприятелската страна. Защото нито пазарът е достатъчен, нито пък с изключение на малцина имаме средства, за да си купуваме оттам. Но земята е неприятелска и има опасност да загинат мнозина, ако нехайно и без да се пазите,
7 тръгнете да търсите храна. Затова аз мисля, че за да оцелеете трябва да си доставяте храна чрез организирани нападения, а не да се скитате напосоки; нужно е също и ние да проявим
8 грижа за тия работи. Това се приело. „Тогава чуйте и следното: някои от вас ще тръгнат за плячка. Аз мисля, че е най-добре всеки, който мисли да тръгва, да ни се обади и да ни каже

накъде ще ходи, за да знаем както броя на тия, които отиват за плячка, така и на тия, които остават и за да бъдем готови, ако е необходимо, и за да знаем, къде ще трябва да помогнем, ако се наложи да се притечем на помощ на някого. И ако някой от по-неопитните реши да предприеме нападение някъде, нека се посъветваме предварително, като се опитаме да узнаем силата на неприятелите, срещу които те ще тръгнат." Приело се и това.

9 „Помислете и върху това", продължил Ксенофонт, „неприятелите са свободни и те да грабят и с право ще замислят да правят зло и на нас. Защото ние имаме тяхна плячка, а те по-добри позиции от нас. Ето защо мисля, че трябва да поставим стража около лагера. И ако ние, редувайки се, пазим
10 и наблюдаваме неприятелите не ще могат лесно да ни нападат. Обърнете също така внимание и на следното: ако бяхме сигурни, че Хирисоф ще се върне с достатъчно кораби, не би трябвало да казвам това, което се каня да кажа; но понеже това сега още не е сигурно, според мен трябва да се опитаме и оттук да си доставим кораби. И ако той дойде с кораби, то-
11 гава заедно с тукашните ще отпътуваме по-удобно; ако пък не докара, ще използуваме само тукашните. Виждам, че покрай брега често минават. Ако поискаме от трапезунтците военни кораби, ще ги довеждаме до брега и като им изваждаме кормилата, ще ги пазим, докато съберем колкото ни са необходими. Така може би ще отстраним липсата на превоз, от който сега се нуждаем." Приело се и това.

12 „Обмислете", продължил Ксенофонт, „дали не ще трябва да издържаме от общите средства тия моряци, които бихме довели тук през времето, докато те стоят заради нас и дали да не им определим възнаграждение за превозването ни, за да могат и те, като ни оказват услуга, да извлекат полза от това." И това било одобрено.

13 „Освен това", казал Ксенофонт, „аз мисля, ако не ни се удаде да си доставим достатъчно кораби, да накараме градовете, разположени край морето, да поправят пътищата, за които чувам, че са непроходими; а те ще ни послушат било от страх, било пък от желание да се отърват от нас."

14 При тия думи всички се развикали, че не бивало да пътуват по суша. Ксенофонт, като видял глупостта им, не го предложил за гласуване, ала все пак убедил с добро градовете да поправят пътищата, като им казвал, че ако те станат проходими, войските по-скоро ще си заминат.

15 Гърците получили от трапезунтците един кораб с петдесет гребци, на който назначили за началник спартанския периек[2] Дексип. Но Дексип пренебрегнал задачата си да събира търговски кораби и избягал на кораб извън Понт. По-късно той получил заслуженото си наказание: забъркан в някаква
16 си история при Севт в Тракия, бил убит от спартанеца Никан-

дър. Гърците се сдобили тогава и с кораб с тридесет гребци и поставили за негов началник атинянина Поликрат. Той докарвал всички търговски кораби, които заловял в морето, в лагера и там гърците ги разтоварвали, ако имало стока на корабите поставяли стражи да я пазят, а с корабите си служели за отвличане на други кораби.

17 През това време войниците тръгнали за плячка и едни успявали да докарат нещо, други — не. Клеенет, който повел към някакво опасно място освен своя отряд и още един друг, загинал заедно с много от хората си.

ГЛАВА ВТОРА

1 Когато вече войниците не могли да намират храна, така че да се прибират още същия ден в лагера, Ксенофонт взел водачи от трапезунтците и повел половината от войската срещу племето дрили, а другата половина оставил да охранява лагера, защото колхидците, прокудени от домовете си, се съ-
2 бирали много на брой и дебнели по височините. Но трапезунтците не ги завели в тия области, откъдето можело да се набави по-лесно храна, тъй като били приятели на тамошните жители, а на драго сърце ги повели срещу дрилите, от които търпели злини, към една планинска и непристъпна земя и срещу племе, най-войнствено сред племената в Понт.

3 Когато гърците навлезли в страната, дрилите се оттеглили, като опожарявали всичко, което мислели, че може да бъде завладяно от противника. И наистина тук не могло да се намери нищо освен някоя свиня, вол или друго животно, оцеляло от пожара. Имало едно единствено селище, главното, и в него се били събрали всички; наоколо зеел много дълбок овраг
4 и достъпът до крепостта бил труден. Пелтастите, които били изпреварили хоплитите с пет или шест стадия, виждайки отсреща много стада добитък и други богатства, преминали оврага и устремно се спуснали към крепостта; към тях се присъединили и много войници с копия, които били тръгнали за храна; така тия, които минали оврага, били повече от хиляда
5 души. Но след като не могли да завладеят с бой крепостта, защото около нея бил изкопан дълбок ров и върху насипа имало ограда от колове и издигнати наблизо една от друга дър-
6 вени кули, те започнали да отстъпват; тогава пък неприятелите ги нападнали. И понеже не могли бързо да се оттеглят — слизането от укреплението в оврага ставало само един по един —
7 те изпратили вестител при Ксенофонт. Дошлият казал, че крепостта била пълна с много богатства, но че не могли да я превземат, защото била силно укрепена, нито пък могли лесно да се оттеглят, защото неприятелите се сражавали с тях налитайки от крепостта, а и пътят за отстъпление бил неудобен.

8 Като чул това, Ксенофонт повел хоплитите към оврага и

им заповядал да спрат; сам, заедно с лохазите, минал отвъд
оврага за да види, дали е по-добре да изтегли тия, които били
9 преминали, или да прехвърли и хоплитите, за да завладее кре-
постта. Преценил, че оттеглянето не ще може да стане без
много жертви, а и лохазите били уверени, че ще превземат
крепостта. Тогава Ксенофонт, вярвайки на предзнаменования-
та при жертвоприношението, се съгласил с тях, защото гада-
10 телите му били предсказали, че ще има сражение, но че изхо-
дът му ще бъде сполучлив. Изпратил лохазите да преведат
хоплитите си, а сам останал и като оттеглил назад пелтасти-
те, не позволил на никого да стреля.

11 Когато дошли хоплитите, той заповядал на всеки лохаг
да действува със своите хора така, както смята, че те ще се
бият най-добре; понеже лохазите били близо един до друг,
през цялото време на битката се състезавали помежду си в
12 храброст. И те изпълнили заповедта му. След това Ксенофонт
наредил на всички пелтасти да тръгнат, готови да хвърлят ко-
пията си, щом им даде знак; стрелците да опънат лъковете си
и пак по даден знак да пуснат стрелите, а лековъоръжените да
напълнят кожените си торби с камъни. Същевременно изпра-
тил опитни хора да се погрижат за това.

13 След като се подготвили, лохазите и помощниците им и
всички ония, които искали да се покажат не по-лоши от тях,
заели вече местата си и можели да се виждат едни други, тъй
като бойната редица поради положението на крепостта имала
14 вид на полумесец. И когато всички запели бойна песен и тръ-
бата засвирила, в същото време хоплитите надали боен вик в
чест на Ениалий[3] и се спуснали устремно; захвърчали във
въздуха копия, стрели, камъни, хвърляни с прашки и с ръце.
Имало и такива, които носели огън.

15 Неприятелите, след толкова удари напуснали дървената
ограда и кулите, така че стимфалиецът Агасий и пеленецът
Филоксен, захвърляйки оръжието, се изкачили само по хитон
на оградата; един извличал друг, а трети се бил вече изка-
чил. Крепостта, както изглеждало, била вече превзета.

16 Вътре се вмъкнали и пелтастите, и лековъоръжените, и
започнали да грабят кой каквото можел. Ксенофонт застанал
при портите и задържал отвън колкото хоплити можел, за-
щото се били появили нови неприятели по някои от укрепените
17 върхове. Не след много време от крепостта се чули викове и
някои започнали да бягат, натоварени с плячката, а скоро до-
тичал и един ранен. При портите настанало голямо блъскане.
Когато ги попитали защо бягат, те отговорили, че вътре имало
някакво укрепление и че много неприятели, които били в него,
18 нападнали влезлите войници. Тогава Ксенофонт заповядал на
глашатая Толмид да обяви високо, че всеки, който желае да
си вземе нещо, може да влезе. Влезли мнозина и втурвайки се,

разбили наизлезлите неприятели и ги затворили отново в
19 укреплението. След това гърците разграбили и отмъкнали всичко, каквото имало извън укреплението. Хоплитите заели позиция — едни при дървената ограда, а други по пътя, водещ към
20 укреплението. Ксенофонт и лохазите огледали, дали ще могат да превземат това укрепление, защото само така оттеглянето им можело да бъде сигурно; иначе всички признавали, че ще е много трудно да отстъпят. След огледа всички се съгласили, че укреплението е непревземаемо.

21 Тогава се приготвили за отстъпление. Всички се заели да чупят намиращите се пред тях колове от оградата, а лохазите отстранили негодните да се сражават и тия, които били натоварени с плячка, като задържали само онези от хоплитите,
22 на които имали най-голямо доверие. Щом започнали да отстъпват, много неприятели изскочили от укреплението, въоръжени с плетени щитове, копия, наколенници и пафлагонски шлемове. Някои от тях се изкачили върху къщите, разположени
23 от двете страни на пътя, който водел към укреплението, така че станало опасно за гърците да преследват неприятеля назад към вратите, които водели към укреплението, понеже ония, върху къщите, хвърляли отгоре им големи дървета; ето защо било вече трудно и да останат, и да отстъпят. И станало ясно, че настъпващата нощ щяла да бъде страшна.

24 Докато се сражавали и се чудели какво да правят, някой от боговете им дал възможност да се спасят. Внезапно една от къщите вдясно от пътя пламнала, изглежда, подпалена от някого и когато тя рухнала, всички неприятели от тая страна
25 на пътя избягали. Когато Ксенофонт забелязал този случаен обрат, заповядал да запалят къщите и от лявата страна и по-
26 неже били дървени, пламнали веднага; така неприятелите избягали и от тия къщи. Сега само тия, които стояли насреща, ги безпокояли още, защото било явно, че те ще ги нападнат при оттеглянето и слизането им. Тогава Ксенофонт заповядал на всички, които били извън обсега на падащите стрели, да натрупат дървета на мястото между тях и неприятеля. И след като натрупали достатъчно, ги запалили; подпалили също и
27 къщите край самия насип, за да отвлекат с това вниманието на неприятеля. Едва така се оттеглили от селището, като предизвикали пожар между себе си и неприятеля. Изгорял целият град — и къщите, и дървените кули, и оградата, и всичко друго, освен вътрешното укрепление.

28 На другия ден гърците натоварени с хранителни припаси, тръгнали назад. Но понеже се страхували от пътя за Трапе-
29 зунт, който бил стръмен и тесен, те устроили мнима засада. Един мизиец, чието име било също Миз, взел десет души критяни и останал в една обрасла с храсталаци местност, като се преструвал, че се мъчи да се укрие от неприятеля, а съще-
30 временно оставил медните щитове да проблясват тук-там. Ко-

гато неприятелите забелязали това, уплашили се да не би да има засада; в това време войската започнала да слиза. И когато Ксенофонт сметнал, че са се отдалечили вече достатъчно, дал знак на Миз да бяга с всички сили; тогава той и хората
31 му изскочили и хукнали да бягат. Критяните рекли, че щели да ги хванат, ако бягат, свили от пътя в гората и се спасили, като се търколили надолу в оврага, а Миз продължил да тича
32 по пътя, викайки за помощ. Гърците се притекли насреща му и го посрещнали наранен. Сетне, обстрелвани от неприятеля, заедно с някои от критяните, които отговаряли на стрелбата с лъковете си, се оттеглили крачка по крачка.

Така всички се върнали благополучно в лагера.

ГЛАВА ТРЕТА

1 Гърците решили да продължат похода си, защото нито Хирисоф идвал, нито заловените кораби били достатъчни, нито пък имало вече откъде да си доставят храна. В корабите настанили само болните, войниците над четиридесет години, децата и жените и багажа, който не им бил необходим. Качили се и Филесий и Софенет, най-старите военачалници, на които поръчали да се грижат за всичко. Останалите тръгнали по
2 суша; а пътят бил вече поправен. След тридневно пътуване стигнали в Керасунт, гръцки град на морето, колония на си-
3 нопците в колхидската земя. Тук те останали десет дена и извършили преглед и преброяване на войската. Оказали се всичко осем хиляди и шестстотин човека — толкова били оцелели; останалите били загинали или избити от неприятелите, или от студ и болести.

4 Тук гърците си поделили парите, получени от продажбата на плячката. Отделили една десета част[4] за дар на Аполон и на Ефеската Артемида и всеки военачалник получил по една част от тия пари, за да ги запази за тези две божества. Частта на Хирисоф получил Неон от Азина.

5 С парите за Аполон Ксенофонт направил свещен дар и го поставил в съкровищницата на атиняните в Делфи, като написал върху него своето име и това на приятеля си Проксен, който загинал заедно с Клеарх.

6 Парите, определени за Артемида Ефеска, Ксенофонт оставил на Мегабиз, служител на Артемида, когато тръгвал от Азия заедно с Агесилай на поход срещу беотийците, като мислел, че ще бъде изложен на опасности. Затова поръчал на Мегабиз, ако се спаси, да му върне парите а ако загине, да ги посвети на Артемида, като направи с тях дар, какъвто смята,
7 че ще се хареса на богинята. Когато Ксенофонт бил осъден на изгнание[5] и заживял, настанен от спартанците в Скилунт, Мегабиз дошъл в Олимпия като зрител за състезанията и му

върнал поверената му сума. С тия пари Ксенофонт купил за
богинята едно имение там, където Аполон му посочил. Слу-
8 чайно през това имение течала реката Селинунт, а и в Ефес
край храма на Артемида тече река със същото име Селинунт.
И в двете реки имало риба и миди. В имението край Скилунт
можело да се ходи на лов за всякакъв дивеч.

9 С посветените пари Ксенофонт построил олтар и храм и
в последствие, като отделял винаги една десета от плодовете
на земята, уреждал жертвоприношения в чест на богинята.
Всички граждани[6] и съседи, мъже и жени, вземали участие в
това празненство. От името на богинята се давало на гостите
брашно, хляб, вино, разни лакомства и част от месото на жерт-
10 вените животни, докарани от свещеното пасище, а също и месо
от дивеч. По време на празника синовете на Ксенофонт и тия
от гражданите, които желаели да участвуват, устройвали лов
както в свещената земя, така и в планината Фолое. Там ло-
вели глигани, сърни и елени.

11 Тази местност се намирала на пътя от Спарта за Олимпия,
на около двадесет стадия от храма на Зевс в Олимпия. В све-
щеното имение имало и пасища, и планински скатове, покрити
с гори, които давали храна и на свини, и на кози, и на говеда
и коне, затова и добитъкът на пристигналите за празника го-
12 сти можел да пасе до насита. Около храма била засадена го-
ричка от овощни дръвчета с вкусни плодове. Самият храм при-
личал на храма в Ефес, доколкото един малък храм може да
прилича на един голям, а и дървената статуя приличала на
13 ефеската, доколкото кипарисова статуя може да прилича на злат-
ната в Ефес. Край храма била издигната колона със следния
надпис: „Местност свещена на Артемида; тоя,
който я владее и използува, да принася вся-
ка година в жертва десятъка. С остатъка да
поддържа храма. Който не направи това, бо-
гинята ще го накаже.“

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 От Керасунт едни от гърците, както преди, продължили
2 пътя си по море, а другите по брега. Когато стигнали до гра-
ниците на мосинеките, изпратили при тях трапезунтеца Тиме-
ситей, който бил проксен[7] на мосинеките в своя град и ги по-
питал, дали ще трябва да минат като през приятелска страна
или пък като през неприятелска. А те, осланяйки се на укреп-
3 ленията си, отговорили, че не ще ги пуснат. Тогава Тимеситей
казал на гърците, че друго племе мосинеки, които живеели от-
въд тия, били врагове на тукашните мосинеки и затова смятал
да ги покани, ако искат, да сключат военен съюз с гърците.
4 Изпратеният при тях Тимеситей се върнал заедно с техните
вождове. След пристигането им мосинеките се срещнали с

гръцките военачалници. Говорил им Ксенофонт, а Тимеситей превеждал:

5 „Мосинеки, ние искаме да се доберем до Гърция пешком, защото нямаме кораби. Но тия, за които чуваме, че са ваши 6 врагове, ни пречат; затова, ако искате, можете да ни вземете за съюзници и да им отмъстите, ако някога са ви навредили 7 в нещо, а също и за в бъдеще да ги направите подвластни на вас. Ако ни изпуснете, помислете си, откъде ще можете друг 8 път да вземете за съюзник толкова голяма войска." На тия думи първият от вождовете на мосинеките отговорил, че и те искат същото и че приемат военния съюз.

9 „Е кажете сега", продължил Ксенофонт, „за какво ще ви трябва нашата помощ, ако ви станем съюзници и с какво ще 10 можете вие да ни помогнете при нашето пътуване?" Те отговорили: „Ние ще можем да нападнем от другата страна земята на тия, които са и ваши, и наши врагове и да ви пратим тук кораби и хора, които ще ви помагат и ще ви посочват пътя."

11 След като разменили уверения за вярност, мосинеките си отишли; на другия ден те се върнали с триста лодки, направени само от по едно дърво. Във всяка лодка имало по трима войника; От тях по двама слезли на брега и се наредили с 12 оръжието си, а останалите, във всяка лодка по един, си заминали. Слезлите на брега застанали на групи приблизително от по сто души, наредени в права линия едни срещу други, също както при излизане на хор. Всички имали плетени щитове във формата на бръшлянов лист, покрити с необработени волски кожи. В дясната си ръка държали копие, дълго около шест лакти; на върха си то имало металическо острие, а в долния си край било закръглено.

13 Били облечени в къси хитони над коленете, дебели като платното, от което се правят пътни торби. На главата си носели кожени шлемове, подобни на лафлагонските, с кичур пера в средата по форма като тиара. Освен това били въоръжени 14 и с двойни железни брадви. Тогава един от тях ги повел, а всички останали тръгнали пеейки в такт. И като минали пред редиците на хоплитите, веднага се отправили към неприятеля, 15 срещу едно укрепление, което им се струвало най-удобно за нападение. Това укрепление се намирало пред града на мосинеките, който се смятал за тяхна столица и в който се намирала най-здравата им крепост. За тази крепост се водела и войната, защото се смятало, че които я владеят, трябва да властвуват и над всички мосинеки, и сега съюзниците на гърците твърдели, че другите несправедливо я владеят, и макар да била обща я заели и добили надмощие.

16 Заедно с тях тръгнали и някои от гърците, но не по заповед на стратезите, а само за плячка. Неприятелите ги дочакали спокойно, докато се приближат и когато дошли близо

до укреплението, се спуснали и ги обърнали в бяг, като избили много от варварите, а също и някои от последвалите ги гърци. Преследването спряло, чак когато неприятелите видели, че
17 гърците се притичват на помощ. Тогава те се върнали назад и като отрязали главите на труповете, показали ги на гърците и на своите врагове; в същото време танцували и пеели някаква особена песен.

18 Гърците били много ядосани, че направили враговете още по-дръзки и че отишлите заедно с варварите гърци избягали, макар и да били доста много на брой; такова нещо те дото-
19 гава не били правили през време на целия поход. Затова Ксенофонт, като свикал гърците, им казал: „Войници, не се отчайвайте от станалото! Знайте, че извлечената поука не е по-
20 малка от загубата! Първо, вие се уверихте, че тия, които ще ни бъдат водачи, са наистина врагове на ония, на които и ние трябва да бъдем врагове. Освен това гърците, които изоставиха нашата бойна редица и помислиха, че могат заедно с варварите да постигнат същото, което постигат с нас, си по-
21 лучиха наказанието и едва ли друг път ще пренебрегват нашия начин на воюване. Вие сега трябва да се приготвите да докажете на варварите, които са ни приятели, че сте по-силни от другите, а на неприятелите да дадете да разберат, че те сега ще се сражават с войници съвсем различни от тия неподредени в боен ред хора, с които вече се сражаваха."

22 Така прекарали тоя ден. На другата сутрин, след като получили добри предзнаменования при жертвоприношението, закусили и като наредили отрядите в колони и поставили варварите, подредени в същия строй, на лявото крило, тръгнали срещу неприятеля; стрелците застанали между строените в
23 колони отряди, така че челният отред от хоплити останал малко по-назад. Между неприятелите имало някои, които бързо се спуснали напред и започнали да ги замерват с камъни, но стрелците и пелтастите ги прогонили веднага. Останалите вървели бавно и най-напред се насочили към укреплението, откъдето варварите и придружаващите ги гърци били отблъснати предния ден. Тук неприятелите се били наредили
24 насреща им в бойна редица. Те посрещнали пелтастите и започнали с тях сражение, но когато се приближили хоплитите,
25 отстъпили. Пелтастите веднага ги подгонили нагоре към града, а хоплитите ги следвали в боен ред. Когато били вече горе, при къщите на главния град, неприятелите се събрали и отново подели сражението, като хвърляли метателни копия, а с други, тежки и дълги копия, каквито човек трудно би могъл
26 да носи, се опитвали да се защищават отблизо. Но след като гърците не отстъпили, а продължавали да напират, варварите избягали и оттук и всички едновременно напуснали крепостта. Царят им, който живеел в дървената кула, построена на една височина в града и когото всички общо хранели и пазели, не

пожелал да излезе, така както и един друг в една по-рано завзета крепост; затова те били изгорени заедно с дървените им кули.

27 Гърците разграбили крепостта и намерили в къщите запаси от хляб във вид на сухар, събран, както казвали мосинеките, миналата година. Житото от тази година било при-
28 брано заедно със сламата и повечето било лимец[8]. Намерили месо от делфини насолено в амфори[9], а също и делфиново масло в разни домашни съдове, което мосинеките употребяват така,
29 както гърците дървеното масло. Хамбарите били пълни с много плоски на вид орехи, без никакви черупки. Те често им служели за храна, като ги варяли, а след това печали от тях хляб. Намерили и вино, което чисто било кисело и стипчиво на вкус, но смесено с вода, ставало ароматично и сладко.

30 Тук закусили и след това продължили пътя си, като предали крепостта на съюзените с тях мосинеки. Защитниците на другите крепости в тая област, към които се насочвали гърците, или изоставяли по-лесно достъпните крепости, или пък
31 сами се предавали; така станало с повечето от крепостите. Градовете им отстояли едни от други на около осемдесет стадия — едни на повече, други на по-малко. И ако някой се провикнел от единия град, можело да го чуят в другия; такава дълбока клисура била местността.

32 Когато при пътуването си гърците навлезли в земята на своите приятели, почнали да им показват дебели деца на богати хора, охранени с варени орехи, много нежни и бели и почти толкова дебели, колкото и високи. Целите им гърбове и
33 гърди били пъстро татуирани. Те пожелали открито да влезат в сношение с хетерите, които гърците водели със себе си, защото такъв им бил обичаят. Всички жени и мъже били бели. И тия, които участвували в похода, твърдели, че те са най-диви от всички, през чиито земи минали, и че най-много се отличавали от гърците по нрави. Защото те пред хора правели това, което другите правят насаме, а когато били сами, правели това, което другите правят в присъствието на хора. Разговаряли със себе си, смеели се насаме и танцували, където застанели, все едно че някой ги гледал.

ГЛАВА ПЕТА

1 През тая страна, половината неприятелска, половината приятелска, гърците изминали осем прехода и стигнали до земята на халибите[10]. Тези халиби били малко на брой и подчинени на мосинеките; повечето от тях изкарвали прехраната си
2 с копаене на желязна руда. Оттук гърците стигнали до тибарените. Земята на тибарените била много по-равна и край морето имало слабо укрепени местности. Стратезите настоявали да нападнат крепостта, та войската да извлече някаква полза

от това. Затова не приели даровете, изпратени им от тибарените в знак на приятелство, а като им заповядали да чакат,
3 докато вземат решение, принесли жертви. След много жертвоприношения, на края всички гадатели се изказали, че боговете в никакъв случай не одобряват да се воюва. Тогава те приели даровете и като минали мирно през страната, за два дни стигнали до гръцкия град Котиора, колония на синопците, разположен в земята на тибарените.

4 [Дотук войската се движила пешком. Обратният път, от сражението при Вавилон до Котиора, бил изминат в сто двадесет и два прехода и бил шестстотин и двадесет парасанги или осемнадесет хиляди и шестстотин стадия, а изтеклото време осем месеца.]

5 Тук останали четиридесет и пет дни. През това време найнапред принесли жертви на боговете, а после всички гърци по племена, всяко за себе си, уредили тържествени шествия и
6 гимнастически състезания. Храната си доставяли и от Пафлагония и от земята на жителите на Котиора, защото те не им уредили пазар и не пуснали болните в града.

7 В това време дошли пратеници от град Синопе, понеже там се били уплашили за съдбата на котиорците и на града — той бил тяхна колония и им плащал данък, — а също и за земята им, защото чули, че била опустошавана. Като пристиг-
8 нали в лагера, започнали преговори; пръв говорил Хекатоним, който бил смятан за добър оратор. „Войници“, казал той, „нас ни изпрати градът на синопците, за да ви похвалим, че вие като гърци побеждавате варварите, а също така и да изкажем радостта си, че сте дошли тук, оцелели след толкова много и
9 както чухме, страшни опасности. И ние, като гърци, искаме да изпитаме от вас, които също сте гърци, само добро, но не и
10 зло, защото никога с нищо не сме ви обидили. Тия жители на Котиора са наши колонисти и тая земя сме им дали ние, след като сме я извоювали от варварите. Затова те ни плащат определен данък, както и керасунтците и трапезунтците; така че, каквото зло вие бихте причинили на тях, градът на синоп-
11 ците ще смята, че го правите на него. Сега чуваме, че някои от вас насилствено са влезли в града и са се настанили из къщите и че със сила, без да получите разрешение, взимате
12 от земята каквото ви трябва. Това ние смятаме за несправедливо и ако продължите да правите същото, ще бъдем принудени да потърсим за приятели Корил и неговите пафлагонци и всеки друг, когото намерим.“

13 Тогава станал Ксенофонт и отговорил така на тия думи от името на войниците: „Граждани на Синопе, ние дойдохме тук радостни, че сме си спасили живота и оръжието, защото не ни беше възможно едновременно да грабим плячка и да се
14 сражаваме с неприятеля. И сега, когато дойдохме в гръцките градове в околностите на Трапезунт, например, ни уредиха па-

зар, ние си купувахме и така се сдобивахме с храна. И заради това, че там ни почетоха и дадоха на войската дарове за гостоприемство, и ние им се отблагодарявахме, като пощадявахме тия от варварите, които им бяха приятели, а навреждахме,
15 доколкото можехме, на неприятелите им, срещу които те сами ни повеждаха. Попитайте самите трапезунтци, като какви ни познават, защото тук има неколцина, които градът изпрати от
16 приятелство заедно с нас да ни служат за водачи. А там, където при пристигането си било във варварска или гръцка земя не намерим пазар, ние си взимаме храната насилствено, но
17 не поради някакво своеволие, а от необходимост. Така, поради необходимостта да си доставим храна, тъй като не ни бяха уредили пазар, откъдето да си купим, ние направихме свои врагове кардухите, таохите и халдеите, въпреки че те не бяха
18 подчинени на персийския цар и бяха много опасни. Макроните пък, макар и да бяха варвари, ние смятахме за приятели и нищо насила не им взехме, защото ни бяха уредили пазар,
19 какъвто можеха. Но жителите на Котиора, за които вие казвате, че са ваши хора, сами са си виновни, ако сме им взели нещо. Защото те не се отнесоха с нас като с приятели, а заключиха градските порти и нито ни пуснаха вътре, нито пък
20 ни устроиха отвън пазар. Те обвиняваха за това поставения от вас наместник. А относно това, което ти казваш, че някои насила са влезли и са се настанили в града, ще ти кажа, че ние в началото ги помолихме да настанят само болните по къщите си. Но тъй като те не отвориха градските порти, ние влязохме оттам, където самата крепост ни пусна, без да извършим някакво друго насилие. По къщите сега са настанени само болните, и то живеейки на свои средства, а ние пазим градските порти, за да не останат нашите болни под властта на вашия наместник и за да можем да ги приберем, когато
21 поискаме. Всички останали, както виждате, сме се настанили на лагер на открито, и то в боен ред — готови да отвърнем с добро, ако някой ни направи добро, но и да се защитим, ако някой ни нападне.

22 На това, дето ни заплашваш, че може да решите да сключите съюз с Корил и пафлагонците срещу нас, аз ще ти кажа, че ако стане нужда, ние ще воюваме и срещу тях и срещу вас,
23 защото сме воювали и срещу много повече врагове от вас. Но ако пък ние решим да се съюзим с пафлагонеца, ще се постараем да му станем приятели, като му помогнем в това, което той крои, а ние чуваме, че той е хвърлил око на вашия град и на крайморските ви области."

24 Ясно било, че Хекатоним и пратениците, които го придружавали, останали твърде недоволни от това. Тогава един от тях, като излязъл напред, казал, че те не били дошли да обявят война, а да изкажат приятелството си. „И ако вие дойдете в Синопе," казал той, „ще ви посрещнем с дарове, а сега

ще заповядаме на тукашните граждани да ви дават, каквото могат. Защото ние виждаме, че всичко, което казвате, е вярно."

25 Тогава жителите на Котиора изпратили дарове в знак на гостоприемство, а гръцките стратези приели любезно в лагера пратениците на синопците и разговаряли много приятелски помежду си за различни работи; също така разменили мисли и за останалата част от пътуването — нещо, от което се интересували и двете страни.

ГЛАВА ШЕСТА

1 Така завършил тоя ден. На другата сутрин стратезите събрали войниците и решили да повикат синопците и да се посъветват с тях за останалата част от пътуването. Смятали, че синопците ще им бъдат полезни, ако трябва да пътуват пеша, защото познавали Пафлагония; също така щели да им бъдат необходими и ако решат да отпътуват по море, понеже 2 мислели, че само те ще могат да им доставят достатъчно кораби за войската. И така, като поканили пратениците, посъветвали се с тях и ги помолили, като гърци да окажат добър прием на своите сънародници, да бъдат добри към тях и да им дадат най-добрия съвет.

3 Тогава станал Хекатоним и най-напред се извинил за това, което казал, че щели да привлекат за съюзник пафлагонския владетел и че щели да воюват срещу гърците. В същност той бил казал, че макар и да можели да вземат за съюзници вар- 4 варите, те щели да предпочетат гърците. Когато го помолили да ги посъветва, той призовал боговете за свидетели и казал следното: „Ако ви посъветвам това, което мисля, че е най-добро, нека ми се случи всичко хубаво, в противен случай — обратното. Защото мисля, че присъствувам на съвещание, което може да се нарече свещено. И така, ако сега се покажа добър съветник, ще има мнозина, които ще ме хвалят, но и мнозина ще бъдете вие, които ще ме проклинате, ако дам лош 5 съвет. Аз зная, че ако вие продължите пътуването си по море, ние ще имаме по-големи затруднения, защото ще трябва да ви доставим кораби; а ако тръгнете по суша, ще трябва да се сра- 6 жавате. Все пак нека ви кажа, каквото зная, тъй като познавам земята на пафлагонците и тяхната сила. В страната има две неща: хубави полета и много високи планини.

7 Най-напред аз познавам добре прохода, през който ще трябва да навлезете, защото друг проход няма освен там, където от двете страни на пътя се издигат високи планински скатове. Тия, които ги заемат, дори и малцина, биха могли да ги защищават. И ако те са вече заети, оттам не биха могли да минат дори и всички хора по земята; аз ще ви ги посоча, ако вие се съгласите да изпратите някого с мене.

8 Освен това познавам и техните полета и тяхната конница,

която самите варвари смятат, че е по-добра от цялата конница на персийския цар. Сега[11] те не се отзоваха на поканата на царя, защото владетелят им се стреми към нещо по-голямо.

9 Но ако вие все пак успеете да завладеете с изненада планините или изпреварите неприятелите и надвиете в сражение в полето конницата, а също и пехотата им, която е не по-малко от сто и двадесет хиляди, то вие ще стигнете до реките. Първата от тях е Термодонт, широка три плетра, Мисля, че вие трудно ще можете да минете тази река, особено когато много неприятели стоят пред вас, а и много други ви следват в тила. Втората река Ирис, също три плетра широка; третата е Халис, не по-малка от два стадия, която не ще можете да минете без лодки; а кой ще ви даде лодки? Също така непробродима е и реката Партений; до нея вие ще стигнете, ако, разбира се, минете Халис.

10 Ето защо аз мисля, че тоя път не е само тежък за вас, но изобщо невъзможен. А ако вие тръгнете по море, ще може оттук да доплувате до Синопе, а от Синопе до Хераклея. От Хераклея вече не ще срещнете затруднения нито по суша, нито по море, защото в Хераклея има много кораби."

11 Когато Хекатоним свършил речта си, едни изказали подозренията си, че той говори така от приятелство към Корил, понеже бил негов проксен в Синопе, други — че щял да получи награда за този си съвет, а трети го подозирали, че и затова говори така, за да не би, ако тръгнат по суша, да сторят нещо лошо на земята на синопците. Все пак гърците ре-
12 шили да продължат пътя си по море. Тогава Ксенофонт казал:

„Синопци, войниците избраха пътя, който вие ни препоръчвате, но при следното условие: ние ще отплуваме само ако корабите бъдат достатъчно на брой, така че нито един от общото число да не остане тук. Ако ще трябва едни от нас да
13 останат, а други да отплуват, ние няма да се качим на корабите, защото знаем, че само когато сме силни, ще можем и да се защищаваме, и да си намираме храна, а останем ли някога по-малко от неприятеля, ясно е, че ще бъдем в положението на роби."

Синопците го изслушали и предложили да изпратят пра-
14 теници; и гърците изпратили аркадеца Калимах, атинянина Аристон и ахееца Самол, които веднага заминали.

15 През това време Ксенофонт, като гледал многото гръцки хоплити, пелтасти, стрелци, прашкари и конници, така опитни поради дългия си навик, струпани в Понт, където такава войска друг път не би могло да се събере с малко средства, решил, че ще е хубаво, ако войските спечелят за Елада земя и
16 мощ, като основат тук един град. И той се надявал, че градът ще бъде голям, пред вид числеността на самите гърци и жителите населяващи Понт. Преди да каже нещо за това на някого от войниците, Ксенофонт повикал амбракиеца Силан,

който бил гадател при Кир, и принесъл жертва с такива на-
17 мерения. Но Силан, който се страхувал да не би това да се осъществи и войската да остане тук, пуснал слух между войниците, че Ксенофонт иска да задържи войската и да основе
18 град, за да си спечели с това име и власт. Самият Силан искал, колкото е възможно по-скоро да си иде в Елада, понеже бил запазил три хиляди дарейки, които получил от Кир, задето предсказанието му за ония десет дена излязло вярно.[12]
19 Едни от войниците, като чули това, сметнали, че е най-добре да останат, но повечето не се съгласили. Дарданецът Тимасион и беотиецът Торакс казали в присъствието на някои търговци от Хераклея и Синопе, че ако не дадат заплата на войниците, за да могат да си набавят храна при заминаването, имало опасност, цялата тая огромна войска да остане тук в Понт; защото така искал Ксенофонт и че той даже ги бил помолил, щом дойдат корабите, те тогава съвсем неочаквано
20 да се обърнат към войската със следните думи: „Войници, ние сега сами виждаме, че не можем нито да си доставим храна за пътя, нито пък при завръщането си в къщи да занесем нещо на близките си. А ако вие поискате, можете да останете тук, като си изберете по желание някое място от разположената край Понт област. Всеки, който иска, може да си иде у дома, а който не иска — да остане тук. Вие сега имате кораби, така че ще можете да нападнете веднага там, където поискате."
21 Когато търговците чули това, веднага го съобщили в градовете си. Дарданецът Тимасион изпратил заедно с тях и дарданеца Еврimах и беотиеца Торакс, които да повторят същото. При това известие синопците и хераклейците изпратили пратеник до Тимасион и го помолили, да се погрижи срещу
22 пари, войската да отплува. Тимасион на драго сърце се съгласил и в едно събрание на войниците казал следното: „Войници, не трябва и да мислите за оставане, нито да предпочитате каквото и да било пред Елада. Аз чувам, че някои извършват жертвоприношения за това, без да ви кажат нещо.
23 Обещавам ви, че ако отплувате, всеки от вас ще получава от началото на месеца по една кизикийска жълтица[13] месечно; освен това ще ви заведа в Троада, откъдето съм изгнаник, и моят град ще ви помогне, защото там са готови да ме посрещ-
24 нат. После аз сам ще ви заведа на място, откъдето ще можете да се сдобиете с голямо богатство. Познавам добре и Еолида, и Фригия, и Троада, и цялата област, подвластна на Фарнабаз, от една страна, защото съм от там, а от друга, защото участвувах в една война из тия области под командуването на Клеарх и Деркилид."
25 Веднага след него станал беотиецът Торакс, който постоянно оспорвал на Ксенофонт върховното началство над войската и казал, че ако гърците излезат от Понт, те ще имат Херсонес, хубава и богата страна, така че всеки, който желае,

ще може да се засели там или да си замине за отечеството;
и че би било смешно да се търси заселище в земята на вар-
26 варите, когато в Елада има обширна и плодородна земя.“ А
докато вие дойдете там“, завършил той, „и аз като Тимасион
ви обещавам заплата.“ Той говорил така, защото знаел какво
27 са обещали хераклейците и синопците на Тимасион, стига само
гърците да отплуват. През цялото това време Ксенофонт си
мълчал.

След това станали ахейците Филесий и Ликон и казали,
че е чудно, дето Ксенофонт поотделно убеждава всекиго да
остане и извършва жертвоприношения за оставане, и сега пред
28 събранието не говори нищо по този въпрос. Тогава Ксенофонт
бил принуден да стане и да каже следното: „Войници, както
виждате, аз принасям жертви колкото мога и заради вас, и
заради мене самия, за да говоря, мисля и действувам така,
както би било най-изгодно и най-добре и за вас, и за мен. И
сега аз принесох жертва, за да узная дали ще е по-добре да
говоря и разисквам с вас по тая работа или изобщо да не се
залавям с нея. Гадателят Силан ми съобщи, а това е най-
важното, че жертвоприношението е благоприятно; защото той
знае, че и аз съм доста опитен в тия работи поради постоян-
ното ми присъствие на жертвоприношения. Той също ми каза,
че чрез жертвите ми се предсказва за някаква измама и за-
говор срещу мене. И наистина той добре знаеше това, защото
сам бе намислил да ме наклевети пред вас. Той пусна слуха,
че съм решил веднага да изпълня намерението си, без да съм
30 ви убедил в това. Ако ви виждах затруднени, щях да се за-
мисля, какво ли би могло да се направи, та да превземете
един град, а след това всеки, който иска, да си иде веднага
или по-късно, след като се напечели толкова, че да бъде по-
31 лезен с нещо на своите близки. Но сега, когато виждам, че
хераклейците и синопците ви пращат кораби, за да отплувате,
и че някои хора ви обещават и заплата от началото на месеца,
аз мисля, че е по-изгодно да се върнем в родината си, закъ-
дето и сме се запътили, и да получим заплата за пътя си на-
татък. Ето защо аз сам се отказвам от предишното си наме-
рение, а съветвам да се откажат и тия, които идваха при мен
32 и ме убеждаваха, че трябва да направя това. Аз мисля така:
ако вие останете заедно, както сте сега, вярвам, че ще бъдете
уважавани и ще имате винаги средства за живеене, защото
в силата се крие възможността за присвояване благата на по-
слабите. Ако пък се пръснете и войската се раздели на малки
групи нито храна ще може да намирате, нито благополучно
ще се оттеглите. Така че аз мисля същото, което и вие: да си
заминем за Елада и да смятаме за виновен всеки, който бъде
заловен, че иска да ни напусне, преди цялата войска да се е
прибрала на сигурно място. И така, който е съгласен с това,
нека вдигне ръка!“ Всички гласували предложението. Тогава

34 Силан се развикал и се опитал да обясни, че е редно, всеки, който иска, да може да си замине; но войниците не му позволили да говори и го заплашили, че ако го заловят да бяга, ще го накажат.

35 Когато хераклейците узнали, че е взето решение да отплуват и че самият Ксенофонт е одобрил това, изпратили корабите, но относно парите, които били обещали на Тимасион
34 и Торакс, не устояли на думите си. Тогава тия, които обещавали заплата, били много объркани и почнали да се страхуват от войската. Затова заедно с другите военачалници, на които били съобщили за предишните си намерения — тук били всички без Неон от Азина, който замествал Хирисоф, а Хирисоф още го нямало — те отишли при Ксенофонт и му казали, че се разкайват и смятат, а това изглеждало и най-добре, да от-
37 плуват към Фасис, защото имали кораби и да завладеят земята на фасийците; те по това време били управлявани от един потомък на Еет. Ксенофонт им отговорил, че той не би могъл да каже такова нещо пред войската. „Но ако вие искате", казал той, „свикайте ги и им говорете." Тогава дарданецът Тимасион предложил да не свикват събрание, а най-напред всеки да се опита да убеди своите лохази. Те се разотишли и постъпили така.

ГЛАВА СЕДМА

1 Войниците разбрали какво се върши и Неон пуснал слуха, че Ксенофонт е убедил другите стратези и е решил да поведе
2 измамнически войските обратно към Фасис. Като чули това, войниците започнали да негодуват, събирали се на групи и спорели. Имало опасност да постъпят така, както постъпили с колхидските пратеници и пазарните надзиратели[14] — тогава
3 ония от тях, които не могли да избягат към морето, били избити с камъни. Щом Ксенофонт узнал това, решил да ги свика веднага, за да не им позволи да се събират по свое желание и
4 заповядал на глашатая да обяви за събранието. Когато войниците чули глашатая, веднага се стекли на драго сърце. Тогава Ксенофонт не издал стратезите, че са идвали при него, а казал следното:

5 „Войници", чувам, че някой ме клевети, че аз съм имал намерение да ви поведа, и то с измама към Фасис. Изслушайте ме за бога и ако решите, че съм престъпник, нека не излеза оттук, преди да получа наказанието си. Но ако решите, че моите клеветници постъпват нечестно, отнесете се към тях
6 така, както заслужават. Вие, продължил той, знаете откъде изгрява слънцето и къде залязва и че ако някой реши да тръгне за Елада, трябва да пътува на запад, а тоя, който иска да иде при варварите, ще трябва да се насочи точно в противо-

положната посока — на изток. И така би ли могъл някой да ви измами в това, че слънцето изгрява оттам, откъдето за-
7 лязва, а залязва натам, откъдето изгрява? Също така вие знаете и това, че северният вятър духа от Понт към Елада, а южният — към Фасис; затова и казват, че е най-добре да се плува за Елада, когато духа северният вятър. Как тогава някой ще може да ви измами да се качите на корабите, когато духа
8 южният вятър? Или може би ще ви кача на корабите, когато има безветрие? Но нали аз ще пътувам в един кораб, а вие в не по-малко от сто? Как тогава ще ви принудя с измама, въ-
9 преки желанието ви, да ме следвате? Но нека предположим, че вие, измамени и подлъгани от мене, пристигнете във Фасис; ще слезем на сушата и вие естествено ще разберете, че не сте в Елада. Тогава аз, измамникът, ще бъда един, а вие, измамените, близо десет хиляди и при това въоръжени. Мислите ли, че някой ще получи по-сигурно наказанието си, щом постъпва
10 така спрямо себе си и спрямо вас? Не, това са приказки на глупави хора и на тия, които ми завиждат, че съм така почитан от вас. А те не би трябвало да ми завиждат, защото кого от тях съм спрял да говори, ако той може да ви каже нещо добро, или ако иска да се сражава за вас и за себе си и е готов да се грижи за вашата сигурност? Пък и щом вие избирате водачите си как мога аз да бъда пречка някому? Ето съгласявам се, нека той да застане начело стига само да по-
11 каже, че върши нещо полезно за вас. Но мене ми стига това, което се каза за тия неща и ако някой от вас мисли, че или сам той е измамен, или пък аз мамя другиго, нека вземе думата и ни обясни.

12 Но когато го изслушате, не се разотивайте, докато не чуете какво според мен започва да става във войската; защото, ако то стане и продължи да се проявява все така, ще бъде крайно време да размислим върху себе си, за да не се покажем скверни и недостойни мъже пред богове и хора и пред приятели и неприятели."

13 Когато войниците чули това, учудили се какво ли се е случило и настоявали да говори. Тогава той започнал отново: „Вие знаете, че областта в планините беше варварска и в съюз с керасунтците. Оттам често слизаха някои и ни продаваха и жертвени животни, и друго, каквото имаха. Аз мисля, че и някои от вас отиваха в най-близкото им селище, купуваха си
14 нещо и отново си идваха. Когато лохагът Клеарет разбрал, че това селище било малко и не се пазело, защото жителите му мислели, че са в приятелски отношения с нас, тръгнал през
15 нощта срещу тях, за да ги ограби, без да каже това на никого от нас. Той смятал като плячкоса това селище да не се връща вече при войската, а да се качи на кораба, с който негови другари плували край брега, да натовари плячката и да отплува далеч от Понт. И както сега узнавам, другарите му

16 от кораба се съгласил на всичко това. Сетне той повикал, колкото войници можал да убеди и ги повел към селището. Но настъпилият ден ги сварил още на път и местните жители излезли насреща им, започнали да ги обстрелват от височините
17 и да им нанасят загуби. Убили Клеарет и мнозина от другите, а неколцина избягали в Керасунт. Всичко това станало в деня, в който ние дойдохме тук пешком. Някои от тия, които пътуваха по море, не били потеглили и били още в Керасунт. След това както разправят керасунтците, в града пристигнали трима мъже от старейшините на това селище и пожелали да
18 се срещнат с Върховния съвет на нашата войска. Но понеже не ни заварили, те изказали учудването си на керасунтците от нападението. Когато им обяснили, че тая работа е станала не по общо решение, те се зарадвали и решили да дойдат тук по море, за да ни разкажат за случилото се и ни предложат да погребат мъртвите заедно с тия, които искат това. По
19 това време някои от избягалите гърци се намирали още в Керасунт и когато узнали къде искат да идат варварите, не само се осмелили да ги замерват с камъни, но повикали на помощ и други; и тримата пратеници загинали убити с камъни.
20 Щом станало това, керасунтците дойдоха при нас и ни разказаха случилото се. Ние, военачалниците, като узнахме, се възмутихме от постъпката и се посъветвахме с керасунтци-
21 те как да погребем труповете на избитите гърци. Тъкмо се бяхме събрали на съвет вън от лагера, внезапно чухме викове „удряй" удряй! хвърляй" хвърляй!" и веднага видяхме много хора да тичат, едни с камъни в ръце, а други взимайки
22 камъни от земята. Керасунтците, понеже бяха видели подобна случка при тях, изплашиха се и хукнаха към корабите си.
23 Но, бога ми, и от нас някои се изплашиха. Аз се приближих и ги попитах какво се е случило. От тях имаше някои, които не знаеха нищо, въпреки че държаха в ръцете си камъни. Когато най-сетне попаднах на един, който знаеше, той ми каза, че надзирателите на пазара се отнасяли много лошо с войската. В тоя миг някой забеляза, че пазарният надзирател Зеларх бяга към морето и се развика. Другите, като го чуха, спуснаха се по беглеца, сякаш са видели глиган или елен. А
25 керасунтците, като забелязаха, че тичат към тях, помислиха, че сигурно идат за тях, втурнаха се в бяг и се хвърлиха в морето. Тогава скочиха и някои от нас и който не знаеше да плува, се удави. И така какво мислите вие за тия хора? Нищо лошо не бяха направили, а се изплашиха сякаш някакъв бяс е връхлетял върху нас като върху кучета.

И ако това продължава и за в бъдеще, помислете какво
27 ще бъде положението на войската ни. Вие всички не ще можете нито да почнете война с когото искате, нито пък да я прекратите; затова пък отделно всеки, когато поиска, ще може да повежда войската, накъдето му хрумне. И ако дой-

дат при вас някакви посланици да молят за мир или за нещо
друго, сигурно ще се намерят желаещи, които да ги убият и
28 да не ви позволяват да изслушате думите на тия, които са
дошли при вас. Освен това военачалниците, които вие всички
изберете, не ще имат никаква власт; а тоя, който сам се обяви
за военачалник и започне да вика „удряй! удряй!“, той ще
може да убива без съд, когото поиска, и началник, и обикно-
вен войник, стига само да има хора, които да го слушат, така
както и сега стана.

29 Обърнете внимание и на това, което ви причиниха тия
самозвани военачалници. Ако надзирателят на пазара Зеларх
беше виновен спрямо вас, той успя да отплува, без да получи
наказанието си; а пък ако беше невинен, избяга, защото се
30 уплаши, да не бъде убит несправедливо без съд. Тия, които
убиха с камъни пратениците, ни направиха тая услуга, че сега
вие единствени от гърците не можете да сте сигурни в Кера-
сунт, ако не дойдете с войска. Пак благодарение на тях сега
вече е опасно даже с пратеник да се приберат труповете на
убитите, които по-рано самите те, които ги бяха убили, ни
предлагаха да ги погребат. Защото кой ще иска да иде като
пратеник, щом сам е убил пратеници? Ето защо ние помолих-
ме керасунтците, те да ги погребат.

31 И така вие трябва да решите дали всичко това е хубаво,
та ако останем такива и в бъдеще, всеки сам да се пази и да
32 гледа да разпъне палатката си на някоя укрепена височина.
Ако пък сметнете, че тия работи са присъщи на зверовете, а
не на хората, потърсете някакво средство за слагане край на
това положение! Иначе, за бога, как ще принасяме с чисто
сърце жертви на боговете, когато вършим безбожни работи?
33 Как ще се сражаваме с неприятеля, когато се избиваме по-
между си? Кой град ще ни приеме приятелски, когато вижда
да цари такова беззаконие сред нас? Кой с доверие ще ни
урежда пазар, когато грешим в такива важни неща? Щом сме
такива къде мислите, че ще заслужим някаква похвала? Аз
съм уверен, че самите ние бихме нарекли лоши ония, които
вършат подобни работи.“

34 Тогава всички станали и предложили, тия, които са из-
вършили всичко това, да бъдат наказани и за в бъдеще вече
да не се позволява да се вършат беззакония; а ако някой из-
върши, да се накаже със смърт; всички военачалници да бъ-
дат повикани на съд и да се накаже всеки, който е извършил
нещо престъпно още от времето на смъртта на Кир. За съдии
35 били назначени лохазите. По съвета на Ксенофонт и с одобре-
нието на гадателите се решило, войската да се очисти и очист-
ването се извършило.[15]

ГЛАВА ОСМА

1 Взело се решение и стратезите да дадат отчет за миналото време. И когато те направили това, Филесий и Ксантикъл трябвало да заплатят двадесет мини недостиг, поради небрежното пазене на корабния товар, а Софенет десет мини, понеже гледал нехайно на работата си, когато бил избран за военачалник. Някои обвинили и Ксенофонт, като твърдели, че били
2 бити от него и че той се държал своеволно. Тогава Ксенофонт предложил, първият, който говорил да каже кога е бил ударен.
3 Оня отговорил: „Когато щяхме да загинем от студ и имаше дълбок сняг.“ „Наистина,“ казал Ксенофонт, „ако при такава зима, каквато ти описа, когато храната не достигаше, а вино не можехме даже и да помиришем, когато мнозина се отчайваха от трудностите и неприятелят ни следваше, ако в един такъв момент съм проявил своеволие, признавам, че съм бил по-своево-
4 лен и от магаретата, за които се казва, че от своеволие не изпитват и умора. Но все пак кажи ми защо си бил ударен! Дали съм поискал нещо от тебе и понеже ти не си ми го дал, съм те ударил? Или съм си поискал от тебе нещо да ми вър-
5 неш? Или пък съм се карал с тебе за някаква любовна история? Може би пиян съм се държал неприлично?“ Понеже оня отричал, Ксенофонт го попитал хоплит ли е. Казал, че не е. Ксенофонт отново го попитал дали не е пелтаст. Оня отрекъл и това и признал, че макар и роден свободен, бил натоварен
6 от другарите си да кара едно муле. Тогава Ксенофонт го познал и го запитал: „Не си ли ти оня, дето водеше болния?“ „Да,
7 бога ми, ти ме накара, като разхвърли багажа на другарите ми.“ „В същност това разхвърляне стана така“, продължил Ксенофонт, „аз раздадох на другите да носят багажа, но им поръчах после пак да ми го донесат; и когато го получих цял и невредим, предадох ти го, след като и ти ми посочи вой-
8 ника. Но чуйте, какво стана. Струва си. Един войник беше изостанал, защото не можеше вече да върви. Аз забелязах, че тоя войник е един от нашите. И тогава те накарах да го прибереш, за да не загине, а мисля, че тогава и неприятелите ни
9 преследваха.“ Оня признал това. „А нали,“ продължил Ксенофонт, „след като те изпратих напред, отново те настигнах, движейки се с войниците си от ариергарда? Копаеше яма за да
10 погребеш човека и аз се спрях и те похвалих. Но докато стояхме, човекът прегъна коляно и присъствуващите се развикаха, че е жив, а ти се обади; „Да е жив колкото си ще, но аз вече няма да го водя!“ Тогава аз те ударих наистина, защото ми
11 се стори, че ти знаеше, че е още жив. „Какво от това,“ възразил оня, „нима не умря, след като ти го показах.“ „Ние всички също ще измрем“, казал Ксенофонт, „но нима затова трябва
12 да бъдем погребвани още живи?“ Тогава всички се развикали,

че даже малко е бит. Ксенофонт помолил и другите да кажат за какво всеки един от тях е бил бит.

13 След като никой не станал, той сам заговори: „Войници, признавам, че съм бил някои от вас заради неспазване на реда и то тия, на които им се искаше да се запазят чрез вас и докато вие вървяхте в боен ред и се сражавахте, където ставаше нужда, те напускаха редиците и избързваха напред от желание да грабят и да имат повече от нас. Ако всички постъпвахме
14 така, всички щяхме да загинем. Също така аз съм удрял и принуждавал да върви напред всеки, който се е отпускал и не е искал да стане, предпочитайки да попадне в ръцете на неприятеля. През страшната зима и аз самият веднъж, когато приседнах за малко, за да изчакам неколцина, които още не
15 бяха се приготвили, усетих, че едва мога да се изправя и раздвижа краката си. И затова оттогава, вземайки пример от себе си, аз подгонвах всекиго, щом го забележех седнал или отпуснат, защото само раздвижването и напрягането на силите даваше известна топлина и подвижност на тялото, а седенето и покоят виждах, че вледеняват кръвта и пръстите на краката, от което и вие сами знаете, че страдаха мнозина.

16 Също така, може би някой друг, който е изоставал, за да си почине и с това е пречел да вървим и на вас предните, и на нас, които ви следвахме, аз съм удрял с юмрук, за да не
17 бъде по-късно ударен с копие от неприятелите. Затова спасилите се могат сега да поискат наказанието ми, ако смятат, че незаслужено са пострадали от мене. Но ако те бяха попаднали в ръцете на неприятелите, дали щяха да поискат удовлетворение за това, което щяха да изтърпят?

18 Моята реч е чистосърдечна; ако съм ударил някого за негово добро, аз съм готов да дам сметка, каквато родителите дават пред своите синове и учителите пред учениците си; впрочем и лекарите горят и режат за добро.

19 Ако пък мислите, че това съм го правил от своеволие забележете, че аз сега, с божия помощ, съм по-дързък отколкото тогава и пия повече вино, но все пак вече никого не удрям, защото виждам, че сте в безопасност.

20 А когато започне буря и морските вълни се надигнат, нима не сте виждали, как за някакво си кимане с глава помощник-кормчията се кара на моряците при носа на кораба или кормчията — на хората си при кърмата? Защото при такова
21 положение и малките грешки са достатъчни да погубят всичко. Вие преценихте, че съм ударил заслужено онния хора: тогава стояхте с оръжие в ръка, а не с гласоподавателни камъчета[16] и можехте да ги защитите, ако желаехте. Но, бога ми,
22 вие нито тях защищавахте, нито заедно с мене удряхте тия, които не се подчиняваха. Така вие дадохте право на лошите сред тях, като им позволихте да своеволничат; аз мисля, че ако поискате да се вгледате по-добре, ще видите, че същите

тия хора и тогава бяха най-лоши, и сега са най-своеволни.
23 Ето тесалийският боксьор Боиск тогава отказваше да носи
щит, защото бил болен, а сега, както чувам, е обрал мнозина
24 от жителите на Котиора. Ако вие сте умни, ще постъпите с
него не както с кучетата, а, обратно; злите кучета денем ги
държат вързани, а нощем ги пускат, а тоя човек, ако сте бла-
горазумни, нощем ще го връзвате, а денем ще го пускате.
25 Но аз се чудя, продължил Ксенофонт, че някои от вас,
на които съм станал омразен с нещо, си спомнят това и не го
премълчават, а че съм помогнал на някого през зимата, че
съм отблъснал врага или че съм подкрепил с нещо болен или
нуждаещ се войник — за това никой не си спомня. Нищо не
си спомняте и за това, че съм хвалил онзи, който е извършил
нещо хубаво или пък съм го възнаграждавал според възмож-
26 ностите си, заради храбростта му. А нали много по-хубаво, по-
справедливо, по-достойно и по-приятно е да помниш доброто,
отколкото лошото."

След това станали и други, които напомнили за добрите му дела. Така всичко минало благополучно.

КНИГА ШЕСТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. КОРИЛ ТЪРСИ ПРИЯТЕЛСТВОТО НА ГЪРЦИТЕ **(1—4)**. ВОЕННИ ТАНЦИ **(5—13)**. ДОГОВОР С ПАФЛАГОНЦИТЕ. ХИРИСОФ СЕ ВРЪЩА **(14—17)**. ГЪРЦИТЕ ИСКАТ ДА ИЗБЕРАТ КСЕНОФОНТ ЗА ГЛАВНОКОМАНДУВАЩ **(18—25)**. РЕЧ НА КСЕНОФОНТ **(26—29)**. КСЕНОФОНТ СЪВЕТВА ВОЙСКАТА ДА ИЗБЕРЕ ХИРОСОФ **(30—33)**. *ГЛАВА ВТОРА*. В ХЕРАКЛЕЯ **(1—3)**. ХЕРАКЛЕЙЦИТЕ ОТХВЪРЛЯТ ИСКАНИЯТА НА ГЪРЦИТЕ **(4—8)**. АХЕЙЦИТЕ И АРКАДЦИТЕ СЕ ОТДЕЛЯТ ОТ ВОЙСКАТА **(9—12)**. ХИРИСОФ И КСЕНОФОНТ СЕ РАЗДЕЛЯТ **(13—16)**. ТРИТЕ ЧАСТИ НА ВОЙСКАТА ТРЪГВАТ В РАЗЛИЧНИ ПОСОКИ **(17—19)**. *ГЛАВА ТРЕТА*. ТРАКИТЕ НАПАДАТ АРКАДЦИТЕ И АХЕЙЦИТЕ **(1—9)**. КСЕНОФОНТ ПРИЗОВАВА ВОЙНИЦИТЕ ДА СЕ ПРИТЕКАТ НА ПОМОЩ **(10—17)**. ТРИТЕ ЧАСТИ НА ВОЙСКАТА СЕ СЪБИРАТ ОТНОВО В ПРИСТАНИЩЕТО КАЛПЕ **(18—26)**. *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ОПИСАНИЕ НА ПРИСТАНА КАЛПЕ И ОКОЛНОСТИТЕ МУ **(1—8)**. ПОГРЕБЕНИЕ НА УБИТИТЕ АРКАДЦИ. СМЪРТТА НА ХИРИСОФ **(9—10)**. ЛОШИ ПРЕДЗНАМЕНОВАНИЯ ПРЕЧАТ НА ГЪРЦИТЕ ДА ОТПЪТУВАТ **(11—22)**. ГЪРЦИТЕ СЕ ОПИТВАТ ДА ТРЪГНАТ, НО ПОНАСЯТ ТЕЖКИ ЗАГУБИ **(23—27)**. *ГЛАВА ПЕТА*. ГЪРЦИТЕ ТРЪГВАТ **(1—6)**. НАПАДЕНИЕ НА ТРАКИТЕ **(7—11)**. РЕЧ НА КСЕНОФОНТ **(12—21)**. ПОДГОТОВКА ЗА СРАЖЕНИЕТО **(22—25)**. АТАКА И ПОБЕДА НА ГЪРЦИТЕ **(26—32)**. *ГЛАВА ШЕСТА*. ПРИСТИГАНЕ НА ЛАКЕДЕМОНЕЦА КЛЕАНДЪР **(1—5)**. ДЕКСИП СЕ ОПИТВА ДА ОТКРАДНЕ ДОБИТЪК, ПРИНАДЛЕЖАЩ НА ГРАДА **(6—8)**. ЗАПЛАХИТЕ НА КЛЕАНДЪР **(9—11)**. РЕЧ НА КСЕНОФОНТ **(12—16)**. АГАСИЙ И ВОЕНАЧАЛНИЦИТЕ ОТИВАТ ПРИ КЛЕАНДЪР **(17—28)**. КСЕНОФОНТ СЪВЕТВА ГЪРЦИТЕ ДА ВЪЗЛОЖАТ КОМАНДУВАНЕТО НА КЛЕАНДЪР **(29—33)**. КЛЕАНДЪР ОТКАЗВА **(34—36)**. ГЪРЦИТЕ ТРЪГВАТ. ПРИСТИГАНЕ В ХРИЗОПОЛИС **(37—38)**.

ГЛАВА ПЪРВА

1 Докато гърците пребивавали там, едни преживявали с
това, което си купували от пазара, а други грабели от Пафла-
гония. Пафлагонците доста често залавяли с хитрост пръсна-
лите се по грабеж войници, а нощем се опитвали да причи-
нят пакости на тия, които били разположили палатките си по
2 настрана от лагера. Поради всичко това отношенията помежду
им били твърде враждебни. Корил, който по това време бил
владетел на Пафлагония, изпратил при гърците пратеници с
коне и хубави дрехи, които предали, че той бил готов да не
напада гърците стига само и те да не го нападат. Стратезите
отговорили, че ще се посъветват за това с войската и ги по-
канили на угощение. Поканили също и някои други, за които
4 мислели, че са най-достойни. След като принесли в жертва ня-
колко от заграбените волове и други жертвени животни, те
уредили богато угощение и възлегнали върху ложета от шума
пирували, като пиели с чаши, направени от рог, каквито се
5 намирали в тая страна. След като сключили договор и изпели
свещен химн, първи станали траките и под звуците на флейта
затанцували с оръжието си, като скачали високо и леко, въ-
ртейки мечовете си. Накрая единият ударил другия с меча си
6 и на всички се сторило, че го е пробол, така изкусно паднал
онзи. Пафлагонците извикали, а победителят свалил оръжия-
та на падналия и излязъл, пеейки възхвална песен за Ситалк.
Други траки изнесли падналия като мъртъв, а на него в същ-
7 ност нищо му нямало. След това станали енианите и магнезий-
8 ците и изиграли, също въорежени, танца, наречен „карпея".
Ето какъв е танцът: единият танцьор, поставил оръжието бли-
зо до себе си, оре и сее, обръщайки се често, като че ли се
страхува от нещо; в това време се приближава „разбойни-
кът"; „земеделецът", щом го забелязва, го пресреща с оръжие
в ръка и се бие за воловете си. Всичко това танцьорите пра-
вят в такт под звуците на флейта. Накрая „разбойникът"
връзва „земеделеца" и откарва воловете му; но понякога „зе-
меделецът" побеждава „разбойника" и като го впряга с вър-
зани отзад ръце при воловете, го подкарва да оре.
9 След това излязъл един мизиец, който държал в двете си

ръце по един лек щит и започнал да танцува, сякаш се сражавал ту срещу двама, ту насочвал щитовете си срещу едного, ту пък се завъртвал и премятал заедно с тях. Всичко това
10 представлявало красива гледка. Накрая той изиграл един персийски танц и като удрял щитовете, прикляквал и се из-
11 правял; всичко това вършел в такт под звуците на флейта. След него станали мантинейците и неколцина от аркадците в най-доброто си въоръжение; съпроводени от звуците на флейта, те пристъпили под такта на военен танц, запели свещени химни и започнали да танцуват, както през време на тържествени процесии в чест на боговете. Пафлагонците, които наблюдавали играта, се чудели, че всички танци били с оръжие.

12 Тогава мизиецът, като забелязал изумлението им, извел една танцьорка, която измолил от някакъв аркадец, понеже била негова собственост, облякъл я възможно най-красиво и
13 й дал лек щит. Тя пъргаво изиграла военния танц „пирихе". Ръкоплясканията били много и попитали дали и жени участвуват в сраженията заедно с тях; отговорили им, че те били изгонили персийския цар от лагера му. Така завършила тая нощ.

14 На другия ден пратениците били заведени при войската и войниците решили да не нападат пафлагонците, стига само и те да не бъдат нападани. След това пратениците си заминали; а гърците, като решили, че корабите са достатъчни, качили се на тях и плували един ден и една нощ при попътен
15 вятър, имайки отляво Пафлагония. На следния ден пристигнали в Синопе и хвърлили котва в синопското пристанище Хармена. Синопците живеят в Пафлагония, но са преселници от Милет. В знак на гостоприемство те изпратили на гърците дар от три хиляди медимни[1] ечемично брашно и хиляда и петстотин керамиони[2] вино.

16 Тук пристигнал и Хирисоф с една триера. Войниците мислели, че той ще им донесе нещо, но той не донесъл нищо, а само съобщил, че ги поздравяват началникът на флотата Анаксибий и много други и че Анаксибий обещава да им даде
17 пари, ако се махнат от Понт. В Хармена войските останали пет дена. И понеже смятали, че са твърде близо до Елада, много по-често отколкото по-рано им идвала мисълта как и с каква пе-
18 чалба ще се приберат в родината си. И така започнали да мислят, че ако изберат един военачалник, той ще може много по-добре, отколкото при съществуващото многовластие, да действува с войската и денем, и нощем; и ако се наложи да върши нещо скрито, по-лесно би се прикрил, ако пък би трябвало да извърши нещо бързо, по-малко би се забавил. Защото нямало да има нужда да се съветва с други, а щял да изпълни това, което сам би решил. Досега военачалниците вършели всичко с гласуване.

19 С тия съображения войниците се обърнали към Ксено-

фонт; лохазите, като се явили пред него, му казали какво мисли войската. И всеки, изразявайки своята преданост към
20 него, го молел той да застане начело. Ксенофонт донякъде бил склонен на това, защото мислел, че така и уважението му пред приятелите ще бъде по-голямо, и името му ще стане по-известно в родния му град, а и се надявал, че може би ще
21 бъде с нещо полезен на войската. Тези именно мисли породили у него желанието да стане самовластен началник. Но, от друга страна пък, започнал да се двоуми, щом си помислел, че на никого не е известно какво ще му донесе бъдещето и че поради това има опасност да загуби и спечелената досега
22 слава. Докато се чудел какво да предприеме, решил, че е най-добре да се допита до боговете. И като приготвил две жертвени животни, принесъл жертва в чест на царя Зевс, както му било указано от оракула в Делфи[3]. Ксенофонт мислел, че от същия бог му е бил внушен и сънят, който видял, когато за-
23 почнал заедно с другите да се грижи за войската[4]. Спомнил си също, че когато тръгвал от Ефес, за да се срещне с Кир, един кацнал орел изпищял от дясната му страна и придружаващият го гадател му казал, че това е голямо и необикновено знамение, което предвещава слава, но и трудности; защото другите птици най-много нападат орела, когато е кацнал. Това знамение не предвещавало и забогатяване, тъй като орелът лови плячката си обикновено при летене.

24 По време на това жертвоприношение богът ясно му дал знак нито да пожелава власт, нито да приема, ако го изберат. Но се случило следното.

25 Войската се събрала и всички настоявали да се избере един; взели веднъж такова решение, те предложили Ксенофонт. И когато било вече ясно, че ще изберат него щом се стигне до гласуване, той станал и казал следното:

26 „Войници, аз се радвам, че съм така уважаван от вас, защото също съм човек; благодаря ви за това и моля боговете да ми дадат възможност да направя нещо добро за вас. Но според мен избирането ми за началник не ще е много изгодно за вас, след като имате налице спартанец, защото в такъв случай вие по-мъчно бихте получили нещо от тях, ако
27 се наложи, а пък и за мен това не ще е съвсем безопасно. Видях, че те и срещу отечеството ми не престанаха да воюват, докато не принудиха целия град да се съгласи — спартанците
28 да станат и негови господари[5]. И след като постигнаха това, веднага прекъснаха войната и вдигнаха обсадата на града. И ако аз, който знам това, дръзна при всеки удобен случай да унизявам тяхното достойнство, страхувам се, че твърде скоро ще бъда вразумен от тях.

29 Но все пак трябва да осъзнаете, че несъгласията ще бъдат по-малко, ако началствува един, отколкото ако са мнозина. И бъдете уверени, че ако изберете другиго, не ще откриете в

мене недоволник, защото аз мисля, че тоя, който роптае във
време на война срещу военачалника си, роптае срещу собст-
веното си спасение. А ако изберете мен, не бих се учудил, ако
срещнете някой, който да се сърди и на вас, и на мен."
30 След като казал това, войниците се надигнали и още по-
настойчиво надали викове, че той трябва да ги предвожда.
Стимфалецът Агасий казал, че ще бъде смешно, ако рабо-
тите продължат така. „Нима спартанците ще се разсърдят,
ако събралите се на трапеза не изберат спартанец за разпоре-
дител на обяда[6]? Ако продължава така", добавил той, „из-
глежда, че ние и лохази не ще можем да бъдем, щом сме ар-
кадци." Вдигнал се голям шум, защото Агасий говорел исти-
ната. А Ксенофонт, разбирайки, че трябва да каже нещо по-
убедително, пристъпил и рекъл: „Войници, за да се уверите
напълно, аз ви се заклевам във всички богове и богини, че ко-
гато научих за вашето намерение, аз се допитах чрез жертво-
приношение до боговете, дали е по-изгодно и за вас да ми
поверите власт, а и за мене — да я приема. И боговете ми да-
доха така ясни жертвени знаци, че и обикновен човек би раз-
брал, че аз трябва да стоя настрани от това еднолично ко-
мандуване."
32 Така те избрали Хирисоф. След избора Хирисоф пристъ-
пил напред и казал: „Войници, знайте, че и аз нямаше да се
сърдя, ако бяхте избрали другиго. Във всеки случай вие оказ-
захте услуга на Ксенофонт, като не го избрахте. Защото и
сега Дексип пак го клеветеше пред Анаксибий, колкото мо-
жеше, въпреки че го молех да мълчи. Той казваше, че според
него Ксенофонт би желал да управлява по-скоро заедно с
33 Тимасион дарданеца войската на Клеарх, отколкото с мен,
спартанеца. А тъй като вие ме избрахте, продължил той, аз
ще се опитам, колкото мога, да работя за ваше добро. И така
вие се пригответе, за да можем утре, ако има попътен вятър,
да отплуваме. Ще заминем за Хераклея; и ще трябва всички
да се опитаме да стигнем там. За останалото ще помислим,
след като пристигнем.

ГЛАВА ВТОРА

1 На другия ден гърците вдигнали котва и при попътен вя-
тър пътували два дена все край брега. През време на пъту-
ването си те видели „Язоновия бряг", откъдето е тръгнал, как-
то се разказва, корабът на аргонавтите, и устията на реките:
най-напред на Термодонт, след това на Ирис, после на Халис
и накрая на Партений. След като минали край последната
река, те стигнали в Хераклея, гръцки град, колония на мегар-
ците, разположен в земята на мариандините.
2 Корабите спрели на брега при Ахеронтския Херсонес. Раз-
правя се, че оттук Херакъл слязъл при кучето Цербер.[7] И до-

сега още личат следи от това слизане: една дупка, дълбока
3 повече от два стадия. Тук хераклейците изпратили на гърците
като дарове за гостоприемство три хиляди медимни ечемичено
брашно, две хиляди керамиони вино, двадесет вола и сто овци.
На това място, през долината, течала реката Лик, широка
около два плетра.

4 Войниците се събрали да решат дали по суша или по мо-
ре ще трябва да продължат пътуването си извън Понт. Тогава
станал ахеецът Ликон и казал: „Войници, аз се чудя на стра-
тезите ни, че не се опитват да намерят пари за храна[8]; защо-
то подаръците едва ще стигнат за изхранване на войската за
три дни, а и наблизо няма такава местност, откъдето бихме
5 могли да се снабдим с храна за из път. Ето защо аз мисля да
поискаме от хераклейците не по-малко от три хиляди кизикий-
ски жълтици[9]“ — друг обаче казал сумата да не бъде по-мал-
ка от десет хиляди — „и докато сме така събрани, веднага да
изберем пратеници и да ги изпратим в града, за да разберем
какво ще ни отговорят и съобразно с това да вземем и реше-
6 ние.“ Тогава предложили за пратеник най-напред Хирисоф, за-
щото бил избран за военачалник, а някои предлагали и Ксе-
нофонт. Но те се противопоставили твърдо на това, понеже и
двамата били на едно мнение: да не се принуждава един гръц-
7 ки и при това приятелски град да дава това, каквото сам не
желае. И когато войниците разбрали, че те не са съгласни,
изпратили ахееца Ликон, паразиеца Калибах и стимфалеца
Агасий. Те отишли и съобщили на хераклейците за решение-
8 то; дори се говорело, че Ликон ги бил заплашил, ако се про-
тивопоставят. Хераклейците ги изслушали и им казали, че ще
си помислят. Сетне веднага прибрали всичко от полето, пре-
местили пазара в града, заключили градските врати и по кре-
постните стени се появили въоръжени хора.

9 Тогава причинителите на този смут обвинили стратезите,
че те развалили работата. Аркадците и ахейците се събрали от-
делно и като техни водачи застанали най-вече паразиецът Ка-
10 лимах и ахеецът Ликон. Говорели, че е срамно един атинянин,
който не е довел със себе си никакви войници във войската,
да началствува над пелопонесци и спартанци, че е недостойно
те да понасят трудностите, а други да прибират печалбата, и
то когато те са осигурили щастливото завръщане в отечеството
и че аркадците и ахейците са тия, които са постигнали това,
защото останалата войска не представлявала нищо — и наисти-
на повече от половината войска била от аркадци и ахейци.

11 Сетне им предложили, ако са умни, да се съберат отделно
и като си изберат стратези от своята среда, да продължат
12 сами пътуването и да се опитат да спечелят нещо. Това се
приело и колкото аркадци и ахейци имало при Хирисоф и Ксе-
нофонт, напуснали и като се събрали заедно, избрали помежду
си десет стратега; взели също решение, че тия стратези ще

могат да вършат само това, което се реши чрез гласуване. Така властта на Хирисоф над цялата войска пропаднала, и то на шестия или седмия ден, след като бил избран.

13 Все пак Ксенофонт искал да продължи пътя си с него, защото смятал, че така ще е по-безопасно, отколкото, ако всеки тръгне поотделно. Но Неон го убеждавал да тръгнат сами, понеже бил чул от Хирисоф, че Клеандър, наместникът на Ви-
14 зантион, казал, че ще дойде с три триери в пристана Калпе. Така го съветвал, за да не дойде някой друг, а само той и неговите войници да си заминат с триерите. А Хирисоф, отчаян от случилото се и намразил след всичко това войската, я оста-
15 вил да прави каквото иска. Ксенофонт все още смятал да се отдели от войската и да си замине. Но когато принесъл жертва на Херакъл Водителя и поискал съвет дали е по-почтено и по-добре да продължи похода заедно с останалите войници, или да си замине, богът чрез принесените жертви го посъветвал да остане.

16 Така войската се разделила на три групи: аркадци и ахейци, повече от четири хиляди и петстотин души, всички хоплити; Хирисоф с около хиляда и четиристотин хоплити и около седемстотин пелтасти, траки от войската на Клеарх, и Ксенофонт с около хиляда и седемстотин хоплити и триста пелтасти. Конница имал само той — около четиридесет души.

17 Аркадците, които получили кораби от хераклейците, отплували първи, за да нападнат неочаквано витинците и да се
18 награбят по възможност с повече плячка; те слезли в Калпе. Хирисоф тръгнал веднага пешком от Хераклея и поел през страната, а когато навлязъл в Тракия[10], продължил пътя си
19 край морето, тъй като се разболял. Ксенофонт пък с кораби слязъл на границата между Тракия и Хераклейската област и продължил по суша през вътрешността на страната.

ГЛАВА ТРЕТА

1 [И така по-горе бе описано, как Хирисоф загубил властта си над цялата войска и как войската на гърците се разделила на групи.]

2 А ето как действувала всяка отделна група. Аркадците, щом слезли през нощта в Калпе, веднага се отправили към близките села, които отстояли на около тридесет стадия от морето. Когато се съмнало, всеки стратег повел своя отряд към някое от селата, а срещу село, което им се виждало по-
3 голямо, стратезите повели по два отряда заедно. Определили също един хълм, при който всички трябвало по-късно да се съберат. И понеже нападнали внезапно, хванали много плен-
4 ници и заграбили голям брой добитък. Тия от траките, които успели да избягат, се събрали отново; понеже били пелтасти, мнозина се изплъзнали от хоплитите. След като се събрали,

най-напред нападнали отряда на Смикрет, един от аркадските стратези, който вече се прибирал към определеното място и
5 карал голяма плячка. Известно време гърците се сражавали, като същевременно продължавали пътя си, но при преминаването на един проход неприятелите ги нападнали и убили и самия Смикрет, и всички останали. От отряда пък на Хегезандър — един от десетте военачалника, останали живи само осем души; спасил се и самият Хегезандър.

6 Останалите групи се прибрали едни по-лесно, други помъчно. След тази победа траките през нощта започнали да си подвикват едни на други и да се събират в голямо количество. На разсъмване много конници и пелтасти обградили в кръг хълма, където се настанили на лагер гърците, като при това
7 постоянно приждали все повече и повече. Нападали хоплитите без всякаква опасност, защото гърците нямали нито стрелци, нито копиеносци, нито конници. При нападенията си пешком или на коне траките ги обсипвали със стрели, а когато гърците се спускали насреща им, лесно се изплъзвали, а в това време други ги нападали от друго място.

8 От гърците били ранени мнозина, а от траките нито един. След като гърците не могли да бъдат изтласкани от мястото,
9 траките накрая им отрязали достъпа до водата. Тогава положението станало много тежко и гърците започнали преговори за примирие. По всички останали въпроси се стигнало до съгласие, но когато гърците поискали заложници, траките отказали да им дадат и нещата спрели дотук. Такова било положението на аркадците.

10 Хирисоф продължил пътуването си безопасно край морето и стигнал в пристанището на Калпе.

А конниците на Ксенофонт, който пътувал през вътрешността на страната, препускайки напред срещнали пратеници, които пътували нанякъде. Когато ги довели при Ксенофонт, той ги попитал дали не са забелязали някъде друга гръцка войска.

11 Тогава те му разправили всичко, което се било случило и че сега ония били обсадени при един хълм, заобиколени отвсякъде от траките. Ксенофонт решил да постави под охрана тия хора, за да му послужат като водачи, когато се наложи.
12 Сетне поставил десет наблюдатели, свикал войската и казал: „Войници, едни от аркадците са избити, а други са обсадени сега при някакъв хълм. Аз мисля, че ако те загинат и за нас
13 няма да има спасение, защото неприятелите са многобройни и твърде смели. Най-добре ще е за нас да им се притечем на помощ колкото се може по-скоро, за да продължим борбата
14 заедно с тях, ако още са живи, а не да останем сами и сами да се излагаме на опасност. Оттук ние никъде не бихме могли да избягаме, защото пътят назад до Хераклея е дълъг, да стигнем до Хрисополис е още по-далеч, а неприятелите са

близо. Най-кратък е пътят до Калпе, където се надяваме, че се намира Хирисоф, ако е оздравял. Там ние ще имаме кораби, с които да отпътуваме, но ако останем тук, храната не ще ни стигне дори за един ден.

15 Ако пък и обсадените загинат, за нас ще е още по-трудно да отстояваме на опасностите само с хората на Хирисоф, отколкото ако онези бъдат спасени и ние всички, обединени, помислим заедно за нашето спасение. Затова трябва да тръгнем напред с мисълта, че сега е времето или славно да умрем, 16 или да извършим най-красивия подвиг — да спасим толкова много гърци. А може би и богът, който обича да смирява тия, които се хвалят, че са по-умни, ще пожелае да направи нас, които вършим всичко по негова воля, по-достойни за уважение, отколкото тях. Ето защо трябва да ме следвате и внимателно да изпълнявате, което ви се заповядва.

17 Сега ще продължим напред и ще спрем на лагер, когато решим, че е време за вечеря. А докато се придвижваме, нека Тимасион върви пред нас с конниците, но без да ни изпуска от поглед, и нека разузнава положението напред, така че нищо да не остане незабелязано от нас."

18 След тези думи Ксенофонт повел войската, а същевременно изпратил няколко пъргави лековъоръжени войника встрани към височините, като им заповядал да му съобщават, щом забележат нещо оттам. Наредил им също така да палят всичко, което видят, че може да гори.

19 Конниците се разпръснали отдалечени на безопасно разстояние и почнали да подпалват всичко, което срещали по пътя си; палели всичко, каквото виждали, че гори, и пелтастите, движещи се по височините успоредно на войската, палела и войската, щом срещнела нещо незасегнато от огъня. Така из- 20 глеждало, че цялата страна гори и че войската е голяма. Когато дошло време да спрат, те се изкачили на един хълм и се разположили на лагер; оттам забелязали огньовете на неприятелите, които отстояли на четиридесет стадия и сами за- 21 палили колкото се може повече огньове. След като вечеряли набързо, била издадена заповед да се угасят всички огньове. След това поставили нощна стража и легнали да спят. На разсъмване, след като се помолили на боговете, се наредили в боен ред и тръгнали напред колкото се може по-бързо. Тима- 22 сион и конниците заедно с водачите се спуснали първи и незабелязано се добрали до хълма, където били обсадените гърци. Но там не намерили нито приятелска войска, нито неприятелска, за което съобщили на Ксенофонт, а само неколцина 23 изоставени старци — мъже и жени, няколко агнета и волове. Най-напред се учудили какво ли се е случило, но после узнали от изоставените старци, че траките са се оттеглили вечерта, а на разсъмване си заминали и самите гърци, но къде — не знаели.

24 Когато Ксенофонт и войската научили за това, закусили и като се приготвили, продължили пътя си с желание по възможност по-скоро да се срещнат с другите гърци в Калпе. И наистина при пътуването си забелязали по пътя за Калпе следите на аркадците и ахейците. Когато пристигнали там, за-
25 радвали се, че се виждат отново и започнали да се прегръщат като братя. Тогава аркадците попитали хората на Ксенофонт защо изгасили огньовете. „Отначало", казали те, „когато вече не виждахме вашите огньове, помислихме, че ще нападнете неприятеля през нощта; пък и неприятелите, както ни се стори, се уплашиха от това и избягаха, защото се оттеглиха тъкмо
26 тогава. Но след като вие не дойдохте, а времето минаваше, ние си помислихме, че като сте видели какво ни е положението, сте се уплашили и сте отстъпили към морето. Тогава решихме да не се отделяме от вас и също дойдохме тук.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 Тоя ден всички прекарали на открито край брега до пристанището. Тая местност, която се нарича пристанът Калпе, се намира в азиатска Тракия, а тая Тракия започва от входа към Понт[11] вдясно за тоя, който влиза в него и продължава до Хераклея.

2 От Византион до Хераклея се отива с триера, като се гребе един цял ден. По цялото протежение на пътя не се намира никакъв друг град, нито приятелски, нито гръцки, а в цялата страна живеят само витинци и траки; и разправят, че ако гърци стъпели на брега след корабокрушение или при друг
3 случай им попаднели в ръцете, бивали изтезавани по ужасен начин. Пристанът Калпе се намира на средата на пътя за тия, които плуват от Византион или от Хераклея и представлява суша, вдадена в морето. Обърнатата към морето част е стръмна скала с височина в подножието си не по-малко от двадесет разтега, а провлакът, който се простира към сушата, е широк най-малко четири плетра. На този полуостров могат спокойно да живеят десет хиляди човека.

4 Пристанът е разположен под самата скала на западния бряг. На това място, до самото море, се намира пълноводен извор със сладка вода. Тук растат много и различни дървета, голяма част от тях подходящи за направа на кораби, и то при
5 самото море. Във вътрешността на страната, на около двадесет стадия, се издига възвишение, и то от земя без никакви камъни. Склонът му край морето на повече от двадесет стадия е
6 обрасъл гъсто с всякакви високи дървета. Цялата останала местност е хубава и обширна; из нея има голям брой многолюдни селища, защото земята ражда и ечемик, и жито, и всякакви плодове, и просо, и сусам, и много смокини, и грозде в

изобилие, което дава сладко вино, и всичко друго освен маслини. Такава била тази местност.

7 Гърците се настанили на брега край морето. Не искали да устроят лагер на място, където лесно можело да възникне град; дори се решило, че отиването там ще се смята за измя-
8 на, тъй като някои били дошли с намерение да основат град. Повечето от войниците станали наемници не поради материални затруднения, а защото били чули за храбростта на Кир; едни били довели със себе си други мъже, други даже и собствени пари похарчили. Някои от тях били напуснали майка и баща, а някои зарязали и децата си с надежда да се върнат, след като спечелят пари за тях, защото били чули, че и други, които били при Кир, доста замогнали. Затова сега жадували да се върнат благополучно в Елада.

9 На другия ден след срещата им на това място Ксенофонт принесъл жертва за щастлив поход, защото трябвало да се иде за храна, а имал намерение да погребе и убитите. След като жертвоприношението излязло благоприятно, с него тръгнали и аркадците и погребали повече мъртви на мястото, където били паднали, тъй като били лежали пет дни и вече не можело да бъдат вдигнати. Загиналите край пътя събрали и погребали заедно. Устроили им най-тържествено погребение, каквото било възможно при тези обстоятелства. В чест на онези, които не могли да издирят, издигнали голям кенотафион[12] и положили венци.

10 След като извършили това, те се върнали в лагера и след вечеря си легнали да спят. На другия ден всички войници се събрали на събрание. Подканвали ги най-вече лохазите — стимфалецът Агасий и елидецът Хиероним, а също и някои от
11 най-възрастните аркадци. Тук се взело решение, ако в бъдеще на някого му хрумне да разделя войската, да се накаже със смърт; войската да се строи както по-рано и предишните военачалници да поемат командуването.

Но Хирисоф бил вече умрял въпреки лекарствата, които пиел против треската си. Неговото място поел Неон от Азина.

12 След това Ксенофонт станал и казал: „Войници, явно е, че, както изглежда, пътуването ще трябва да стане по суша, защото нямаме кораби; а трябва вече да тръгваме, защото, ако останем, няма да имаме храна. Ние ще принесем жертва, а вие повече от всякога трябва да се приготвите за воюване, понеже неприятелите са станали много дръзки."

13 След това стратезите принесли жертва в присъствието на гадателя Аркесион от Аркадия, защото амбракиецът Силан бил вече избягал, като си наел кораб от Хераклея. Но предзнаменованията не били благоприятни за поход и затова войските
14 не тръгнали тоя ден. Някои се осмелили да разправят, че Ксенофонт от желание да засели тая местност бил убедил гада-
15 теля да каже, че жертвоприношението не е благоприятно за

поход. Тогава, на другия ден, Ксенофонт пак принесъл жертва, но поканил с глашатай да присъствува на жертвоприношението всеки, който желае; и ако имало и някой друг гадател, поканил и него да участвува в жертвоприношението. Присъствували мнозина. Но въпреки че Ксенофонт принесъл на три пъти жертва за заминаване, предзнаменованията пак не били благоприятни. Това предизвикало недоволство сред войниците, тъй като храната, с която дошли, се била свършила, а на-
17 около нямало никакъв пазар, откъдето да купят. И когато се събрали, Ксенофонт отново се обърнал към тях: „Войници, както виждате, предзнаменованията все още не са благоприятни за заминаване, а, от друга страна, пък виждам, че вие нямате храна. Ето защо аз мисля, че трябва да принесем жертва най-напред за това."

18 Тогава един станал и казал: „И навярно предзнаменованията пак няма да бъдат благоприятни за нас, защото чух случайно от един човек, който вчера пристигна с кораб, че Клеан-
19 дър, спартанският наместник на Византион, щял да дойде с кораби и триери." Тогава всички решили да почакат, но все пак трябвало да идат за храна. И за тази цел отново на три пъти се принесли жертви и пак предзнаменованията не били благоприятни. Войниците вече идвали при палатката на Ксенофонт и му казвали, че нямат храна, но той все отказвал да ги поведе, докато жертвоприношението не излезе благоприятно.

20 На другия ден отново се извършило жертвоприношение и почти цялата войска се струпала около жертвите, тъй като това вълнувало всички. Но сега пък не стигнали жертвените животни. Военачалниците пак не повели войниците, а ги сви-
21 кали на събрание. Говорил Ксенофонт: „Може би неприятелите са се събрали и ние ще трябва да се бием. Ако оставим багажа си в укрепеното място[13] и тръгнем готови за бой, може
22 би и жертвоприношението ще бъде благоприятно за нас." Но войниците, като го чули, се развикали, че не е необходимо да оставят нищо в укрепеното място, а колкото е възможно по-скоро да се принесе жертва. И понеже нямало вече овце, те купили един впрегатен вол и го принесли в жертва. Ксенофонт помолил аркадеца Клеанор да види дали няма някакъв благоприятен знак. Но и тази жертва не излязла с добро предзнаменование.

23 Неон, който бил вече избран за стратег на мястото на Хирисоф, като гледал, че войниците са в страшна нужда, решил да им угоди; намерил някакъв хераклеец, който му казал, че знае наблизо села, откъдето можело да вземе храна, и разгласил, че всеки, който иска, може да отиде за храна, тъй като щяло да има водач. И тръгнали около две хиляди души
24 с прътове, мехове, чували и всякакви съдове. Но когато били вече в селата и се пръснали за грабеж, най-напред ги нападнали конниците на Фарнабаз, дошли на помощ на витинците,

та ако могат заедно с тях да попречат на гърците да нахлуят във Фригия. Тези конници избили не по-малко от петстотин
25 гърци; останалите избягали в планината. По-късно един от избягалите съобщил в лагера за станалото. А понеже и тоя ден жертвоприношението не било благоприятно, Ксенофонт взел един впрегатен вол — други животни вече нямало, — принесъл
26 го в жертва и се спуснал на помощ заедно с всички войници до тридесет години. След като прибрали останалите живи, те се върнали в лагера.

Вече било към смрачаване и гърците вечеряли унили, когато внезапно група витинци, промъквайки се между храстите, нападнали предните стражи; един от тях убили, а другите го-
27 нили чак до лагера. Щом се вдигнал шум, всички гърци се спуснали към оръжието си, но решили, че е опасно да преследват и напускат лагера нощем, защото местността била гориста. Така пренощували с оръжие в ръка, пазени от усилена стража.

ГЛАВА ПЕТА

1 Така прекарали тази нощ. На разсъмване стратезите ги повели към укрепеното място и те ги последвали, като взели оръжието и багажа си. И още преди закуска вече били укрепили с ров входа към укреплението, като издигнали и ограда от колове с три прохода. Пристигнал и един кораб от Хераклея,
2 натоварен с ечемичено брашно, жертвени животни и вино. А Ксенофонт, като станал рано, принесъл жертва за заминаване и още при първото жертвено животно се получили добри предзнаменования. И когато жертвоприношението било вече към края си, гадателят Аресион от Паразия забелязал един орел,
3 което било също добро предзнаменование, и рекъл на Ксенофонт да поведе войските. Те преминали рова и устроили лагер, а военачалниците разгласили сред войниците, след закуска да
4 излязат с оръжието си, а обоза и пленниците да оставят в лагера. Излезли всички освен Неон, защото било решено, че е по-добре той да остане да пази лагера. Но когато неговите лохази и войници също тръгнали, срамувайки се да не последват другите, оставили му само хората над четиридесет и пет
5 години. И те останали, а другите тръгнали. Но не изминали и петнадесет стадия и вече се натъкнали на трупове. И като разположили края на колоната там, където намерили първите
6 трупове, погребали всички, на които попаднали. Като погребали първите, придвижвайки се напред, намиращите се в тила погребвали по същия начин всички трупове, които прибирала войската. А когато излезли на пътя, който водел от селата, събрали и погребали на едно място труповете, които тук лежали на купове.

7 И вече било след пладне, когато войниците напуснали се-

лата, прибирайки със себе си в строя всичко, каквото имало за ядене. Но внезапно видели много неприятелски конници и пешаци, които в бойна редица слизали от отсрещния хълм.
8 Това били Спитридат и Ратин, изпратени с войска от Фарнабаз. Когато неприятелите забелязали гърците, спрели на около петнадесет стадия от тях. Тогава гадателят на гърците Аристон незабавно принесъл жертва и още при първото животно
9 се получили добри предзнаменования. А Ксенофонт казал: „Стратези, аз мисля да поставим зад бойната редица няколко резервни отряда, които да помогнат на редицата, ако стане нужда, а и неприятелите, когато строят им се разбърка, да срещнат пред себе си подредени войници с пресни сили".
10 Всички се съгласили с това. „Вие", продължил Ксенофонт, „тръгнете срещу противника, за да не стоим на едно място, след като той ни е забелязал, а и ние него; аз ще ви настигна, щом подредя резервните отряди така, както решихте." След това войските тръгнали спокойно напред, а Ксенофонт задържал три резервни групи, всяка от по двеста човека. Едната, на която началствувал ахеецът Самол, заповядал да следва войската при дясното крило на разстояние около един плетър, другата, с началник аркадецът Пирий, определил да следва в центъра, а третата — при лявото крило; на тоя отряд началник бил атинянинът Фрасий.

12 Така напредвала войската, докато челните групи стигнали до една дълбока и трудно проходима клисура. Тук се спрели двоумейки се дали да минат през клисурата; напред били из-
13 викани стратезите и лохазите. Ксенофонт се учудил какво спира похода и като чул поканата, веднага изтичал бързо напред. Когато се събрали, Софенет, като най-стар от стратезите, ка-
14 зал, че не си струва труда да се преминава през такава клисура. Ксенофонт обаче побързал да го прекъсне и рекъл: „Вие знаете, че аз никого не съм подтиквал някога умишлено към
15 опасности, защото виждам, че на вас ви трябва не слава за вашата храброст, а спасение. Но сега положението е следното: ние оттук не ще можем да се измъкнем без сражение, защото,
16 ако не тръгнем срещу неприятелите, те ще ни преследват и ще ни нападат, щом започнем да отстъпваме. Затова помислете си дали не е по-добре да вървим срещу врага с насочено напред оръжие, отколкото да прехвърлям оръжието на гърба[14] си и
17 да гледаме как неприятелят ни следва отзад. Освен това знаете, че отстъплението пред врага не е присъщо на никой храбър войник, а преследването вдъхва смелост дори и у страхливците. Аз например бих предпочел да нападам с половин войска, отколкото с цяла да отстъпвам. И зная, а и вие сте уверени, че ако ние ги нападнем, те не ще ни дочакат; но ако се от-
18 теглим, за всички е ясно, че те ще се осмелят да ни преследват. А след като минем тая мъчнопроходима клисура, нима не ще е добре тя да е зад гърба ни, ако речем да се бием или да

плячкосваме? Аз бих желал всичко да изглежда за неприятеля
удобно, та да отстъпи, а ние от тази местност нека се поучим,
че без победа няма спасение. И се чудя как някой може да
19 смята, че тая клисура е по-опасна от всички други места, през
които вече минахме! Освен това, как ще можем да прекосим
равнината, ако не победим конницата? И как ще се върнем
назад през планините, през които вече минахме, ако ни пре-
20 следват толкова много неприятелски пелтасти? А ако ние все
пак се спасим при морето, не е ли то по-непроходима клисура за
нас? Там няма нито кораби, които да ни отведат, нито храна,
с която да преживяваме, ако останем. И колкото по-скоро бъ-
21 дем там, толкова по-скоро ще се наложи да тръгнем отново
за храна. А нима не е по-добре да се сражаваме сега сити,
отколкото утре гладни? Другари, жертвоприношенията са доб-
ри за нас, гаданията по птиците благоприятни, наблюденията
върху жертвените животни — отлични; нека тръгнем срещу
враговете! Щом веднъж са ни видели, не трябва вече нито сладко
да се нахранят, нито да се разполагат на лагер, където им
се иска."

22 Тогава лохазите му предложили да ги поведе и никой не
се възпротивил. И Ксенофонт ги повел като заповядал, всеки да
се спусне в клисурата от мястото, където се намира, защото
мислел, че войската ще стигне на отсрещната страна по-скоро
на групи, отколкото, ако войниците минават един по един по
23 моста над пропастта. Когато преминали отсреща, Ксенофонт
обходил бойната редица и казал: „Войници, спомнете си в
колко битки с божия помощ сте излизали победители и как-
во изтърпяват тия, които бягат от неприятеля. Не забравяйте
24 също и това, че ние се намираме вече пред вратите на Елада.
Затова следвайте Водача Херакъл и се насърчавайте помежду
си, като се викате по име. Наистина, приятно е да оставиш
спомен за себе си сред тия, които искаш, като кажеш или из-
25 вършиш сега нещо хубаво и мъжествено."

С тия думи той обходил войската и я повел в боен ред
срещу неприятеля, като построил пелтастите на двете крила.
Дадена била заповед всички да държат копията си на дясното
рамо, докато им се даде знак с тръба, а после когато влязат в
боя, да вървят бавно и никой да не избързва напред. Била
предадена и паролата: „Зевс Спасител, Херакъл Водач." Не-
приятелите останали по местата си, като мислели, че позицията
26 им е добра. Гръцките пелтасти, щом се приближили, с боен
вик се спуснали срещу тях, без да дочакат заповед. Неприя-
27 телската конница и отрядът витинци излезли насреща им и
отблъснали пелтастите. Но когато бойната редица на хоплите
с бърз ход тръгнала срещу тях и под звука на тръбата
войниците запели бойна песен, а след това, надавайки боен
вик насочили копията си напред, неприятелите не могли да
28 удържат и побягнали. Тимасион и конниците му ги подгонили,

но понеже били малко, избили само колкото могли. Така лявото крило на неприятеля, срещу което действували гръцките конници, било разпръснато бързо, но дясното, което не било преследвано достатъчно енергично, се задържало на една ви-
29 сочина. След като гърците видели, че неприятелите се спират, решили, че е твърде лесно и безопасно да ги нападнат веднага и затова се спуснали с бойна песен срещу тях. Но онези не ги дочакали; тогава пелтастите ги преследвали, докато разпръснали и дясното им крило. Избили малцина, защото ги
30 плашела конницата на неприятеля, която била твърде голяма. Но когато забелязали, че конницата на Фарнабаз все още е събрана на куп, а около нея се събират и витинските конници и наблюдават от една височина, това което ставало, гърците, макар и уморени, решили, доколкото имат сили, и тях да на-
31 паднат, за да не им дадат възможност да се съвземат. И така те отново се подредили и тръгнали напред. Тогава неприятелските конници се спуснали бързо надолу по хълма, сякаш преследвани от конница и се скрили в една гориста теснина, която гърците не били забелязали. Тогава те се отказали от преслед-
32 ването, защото било вече късно. Като се върнали на мястото, където станало първото стълкновение, издигнали победен паметник и към залез слънце се отправили към морето; до лагера имало около шестдесет стадия.

ГЛАВА ШЕСТА

1 След тази битка неприятелите се заели да осигурят положението си и оттеглили близките и имуществото си по възможност по-навътре в страната. Гърците пък, докато чакали пристигането на Клеандър с триери и други кораби, излизали всеки ден с товарен добитък и роби и донасяли без всякаква опасност жито и ечемик, вино, плодове, просо и смокини, за-
2 щото в страната виреело всичко, освен маслината. Когато войската оставала в лагера на почивка, позволявало се на всеки, който иска, да иде за плячка и тя оставала лично за него. Но когато тръгвала цялата войска, ако някой заграбел нещо, от-
3 деляйки се от другите, плячката му се смятала обща. А имало всичко в изобилие, защото отвсякъде от гръцките градове идвали търговци да продават, а и тия, които плували с кораби
4 край брега, с готовност спирали, когато чували, че тук се строи град и има пристанище. И неприятелите, които живеели наблизо, започнали вече да изпращат хора при Ксенофонт, защото дочували, че щял да се заселва в тази област и го попитали какво трябва да правят, за да им станат приятели; а той ги представял на войниците.

5 В това време пристигнал Клеандър с две триери, но без никакъв друг кораб. При пристигането му войската не била в лагера; някои били тръгнали за плячка из планината и хва-

нали много дребен добитък. Понеже се страхували да не им го отнемат, те се обърнали към Дексип, който бил избягал от Трапезунт на един кораб с петдесет гребла[15] и го помолили да им запази добитъка, като вземе срещу това една част за себе
6 си, а другата им върне по-късно. Дексип веднага разгонил войниците, които стояли наоколо и твърдели, че плячката е обща и като отишъл при Клеандър, му казал, че се опитват да го
7 ограбят. Клеандър му заповядал, да доведе при него крадеца. Дексип хванал едного и го помъкнал със себе си; но Агасий, който бил там, му го отнел от ръцете, защото воденият бил негов войник. Останалите войници наоколо започнали да замерват Дексип с камъни, наричайки го измамник. Мнозина от моряците в триерите се уплашили и се оттеглили на вътре в
8 морето; избягал също и Клеандър. Ксенофонт и другите военачалници усмирили войниците и съобщили на Клеандър, че работата е дребна и причината за тая случка било решението
9 на войската. Но Клеандър, подбуден от Дексип, а и ядосан, че се е уплашил, казал, че щял да си замине и да разгласи навред, да не ги приема никой град, защото били врагове; а по това
10 време спартанците управлявали цяла Елада. Тогава гърците разбрали, че работата е лоша и започнали да го молят да не прави това. Клеандър отговорил, че това ще стане само ако му бъде предаден и този, който пръв започнал да хвърля ка-
11 мъни и този, който го освободил. А човекът, когото той искал, се оказало, че е Агасий, верен приятел на Ксенофонт; затова и Дексип го бил наклеветил.

Тогава, чудейки се какво да правят, стратезите свикали войската. Някой от тях дори не искали да обръщат внимание на Клеандър, но Ксенофонт не сметнал работата за маловаж-
12 на, а като станал, казал: „Войници, аз мисля, че не е без значение това, ако Клеандър си отиде, както ни заплашва, с такова мнение за нас; защото гръцките градове са близо, а в Елада владеят спартанците и всеки един от тях може да вър-
13 ши в тия градове, каквото си иска. И ако той не ни пусне във Византион, а след това съобщи и на другите наместници из градовете да не ни приемат, тъй като сме хора, които не се подчиняват на спартанците и не зачитат законите, това мнение за нас ще стигне до началника на флотата Анаксибий и тогава ще ни е еднакво трудно и да останем тук, и да отплуваме, защото в днешно време спартанците господствуват
14 и по суша и по море. Ето защо не трябва заради един или двама да пречим на всички останали да се завърнат в Елада, а да ги послушаме, каквото заповядват; защото и градовете,
15 откъдето сме, им се подчиняват. И понеже чувам, че Дексип твърди пред Клеандър, че Агасий нямало да извърши това, ако аз не съм му бил наредил, то аз ще оправдая и вас, и Агасий, стига само самият Агасий да потвърди, че аз съм виновен за това. И ако аз съм започнал да хвърлям камъни или

съм извършил някакво друго насилие, то сам ще осъдя себе си,
16 че заслужавам най-строго наказание и ще си го получа. Но ако
бъде обвинен някой друг, заявявам, че той трябва сам да се
предаде на Клеандър да го съди, защото само така бихте се
оневинили. При сегашното положение, докато ние се надяваме
да получим в Елада похвала и чест, има опасност, вместо
всичко това, да не бъдем смятани за равноправни на остана-
лите граждани и да бъдем изгонени от гръцките градове."
17 След това станал Агасий и казал: „Войници, заклевам се
в боговете и богините, че нито Ксенофонт, нито някой от вас
ме е накарал да освободя войника. Но когато видях, че Дек-
сип, за когото вие знаете, че ви предаде, е повлякъл един хра-
бър войник от моите хора, сметнах това за срамно; затова и
18 го освободих, признавам. Но вие недейте ме предава. Аз сам,
както казва и Ксенофонт, ще се явя пред Клеандър да ме съди
и да прави, каквото иска. Заради този случай вие не влизайте
в спор със спартанците и си идете в родината, там, където все-
ки желае. Изпратете все пак заедно с мен при Клеандър не-
колцина избрани измежду вас, та ако аз пропусна нещо, те да
го кажат или извършат вместо мене".
19 Тогава войската решила, той да иде сам, като си избере,
когото иска; и Агасий избрал стратезите. След това Агасий,
стратезите и освободеният от него войник отишли при Клеан-
20 дър. Стратезите казали следното: „Клеандре, войската ни из-
праща при тебе и ти предлага, ако ти обвиняваш всички ни, да
постъпиш с нас като съдия така, както искаш. Ако пък ти
обвиняваш един, или двама, или повече, виновните сами ще се
явят пред тебе на съд. Ако обвиняваш някого от нас, ние сме
на твое разположение, ако пък търсиш някой друг, кажи ни;
21 никой от подчинените ни не ще се отклони сега." След тия ду-
ми Агасий пристъпил напред и казал: „Аз съм, Клеандре, този,
22 който освободи войника, когато Дексип го водеше и аз запо-
вядах да бият Дексип. За този войник зная, че е храбър мъж;
но зная също и че Дексип, назначен от войската да командува
кораба с петдесет гребла, който ние поискахме от трапезунт-
ците, за да потърсим с него кораби за нашето спасение, избяга
с него и постъпи предателски спрямо войниците, с чиято по-
23 мощ се бе спасил. Така той стана причина, ние да лишим тра-
пезунтците от кораба им и да се покажем безчестни хора. За-
ради него едва не загинахме всички, защото и той чу, че е не-
възможно, ако тръгнем по суша, да минем реките и да стиг-
нем благополучно в Елада. От такъв именно човек аз отнех
24 войника. Ако го беше отвлякъл ти или някой от твоите хора,
а не някой от тия, които избягаха от нас, бъди уверен, че аз ня-
маше да постъпя така. И знай, че ако ти сега ме убиеш за-
ради един негодник и престъпник, ще убиеш един храбър
войник."
25 Като го изслушал, Клеандър казал, че ако Дексип е из-

вършил такова нещо, той не би одобрил постъпката му. „Но все пак“, добавил Клеандър, „аз мисля, че даже Дексип да беше напълно виновен, той не трябваше да понесе насилие, а след като бъде съден, както и вие сега искате, тогава да по-
26 лучи наказанието си. Сега вие си идете и оставете тук този човек[17], а когато ви повикам елате за присъдата. Аз вече не обвинявам нито войската, нито някого другиго, защото той сам си призна, че е отвлякъл войника.“

27 Тогава пък се обадил онзи, когото Агасий отвлякъл: „Клеандре, може би ти мислиш, че съм извършил нещо несправедливо; а аз нито съм ударил някого, нито съм хвърлил по него камък, а само казах, че добитъкът е общ, защото такова е решението на войниците: ако някой заграби за себе си нещо, ко-
28 гато войската е излязла за храна, заграбеното да се смята за общо. Това аз твърдях. Тогава той ме хвана и ме повлече, за да не се обажда никой и като си вземе своята част да запази за крадците плячката, въпреки решението на войската.“ Тогава Клеандър казал: „Щом и ти си участвувал, остани, за да вземем решение и за тебе.“

29 След това Клеандър и хората му седнали да закусят, а Ксенофонт събрал войската и предложил да изпратят хора,
30 които да измолят задържаните. Тогава решили да пратят военачалниците, лохазите, спартанеца Драконтий[18] и всички, за които смятали, че са способни да измолят по какъвто и да е начин от Клеандър да пусне двамата войника. Като отишли при него, Ксенофонт му казал: „Клеандре, ти държиш тия войници и войската ти предостави да правиш с тях, пък и с всичко тяхно, каквото смяташ за добре. Сега те искат и те молят да им върнеш двамата войника и да не ги убиваш, защото те претърпяха какви ли не мъки за спасението на войската. И
32 ако получат от тебе тази милост, в замяна ти обещават ако искаш, да ги водиш и ако боговете бъдат милостиви, да ти покажат колко са дисциплинирани и колко способни да се подчиняват на началника си и да не се страхуват с божия по-
33 мощ от неприятелите. Те искат от тебе и това: Ако ти им помогнеш и станеш техен началник, да подложиш на изпитание
34 кой какъв е — и Дексип, и самите тях, и всекиму да отдадеш заслуженото.“ Като чул всичко това, Клеандър казал: „Кълна се в двата бога[19], веднага ще ви дам отговор: връщам ви двамата войника и сам ще дойда при вас, и ако такава е волята на боговете, ще ви отведа в Елада. Вашите думи съвсем не приличат на тия, които чух за вас, че сте подстрекавали войската против спартанците.“

35 Тогава те му благодарили и си отишли заедно с двамата войника. Клеандър принесъл жертва за заминаване, показвал се твърде приятелски настроен към Ксенофонт и двамата се свързали в приятелство. И когато видял как точно се изпъл-
36 няват заповедите, още повече пожелал да им стане началник.

Но след като в продължение на три дена не получил благоприятни предзнаменования при жертвоприношенията, свикал военачалниците и им казал: „Жертвоприношенията не са благоприятни аз да ви поведа, но не падайте духом! Както изглежда, вие трябва да поведете войниците и затова тръгнете! А когато стигнете там[20], ние ще ви приемем колкото е възможно по-добре."

37 Тогава войниците решили да му подарят дребния добитък, който бил общ. Той приел дара, но веднага им го върнал и си заминал. Войниците продали събраните хранителни припаси и всичко друго, което били плячкосали и тръгнали през
38 земята на витинците. Вървели все направо, но понеже не намерили нищо, с което да пристигнат в приятелската земя, решили да се върнат назад и да вървят един ден и една нощ. Тогава хванали много роби и добитък. На шестия ден стигнали до Хризополис в Калхедония и там останали седем дена, разпродавайки плячката си.

КНИГА СЕДМА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. АНАКСИБИЙ ПОВИКВА ГЪРЦИТЕ ВЪВ ВИЗАНТИОН (1—4). ПРЕДЛОЖЕНИЕТО НА ТРАКИЕЦА СЕВТ (5—6). ПРЕД ВРАТИТЕ НА ВИЗАНТИОН (7—13). ГЪРЦИТЕ НАХЛУВАТ В ГРАДА (14—17). КСЕНОФОНТ УСПОКОЯВА ВОЙСКАТА (18—32). ТИВАНЕЦЪТ КОЙРАТАД ПРЕДЛАГА СЕБЕ СИ ЗА ВОДАЧ (33—39). НЕУСПЕХЪТ НА КОЙРАТАД (40—41). *ГЛАВА ВТОРА*. НЕСЪГЛАСИЯ МЕЖДУ СТРАТЕЗИТЕ (1—4). АРИСТАРХ ПРИСТИГА ВЪВ ВИЗАНТИОН (5—7). КСЕНОФОНТ СЕ ВРЪЩА ПРИ ВОЙСКАТА (8—11). АРИСТАРХ ПРЕЧИ НА ГЪРЦИТЕ ДА ПРЕМИНАТ ОТНОВО В АЗИЯ (12—16). КСЕНОФОНТ РЕШАВА ДА ОТИДЕ ПРИ СЕВТ (17—22). ПРЕГОВОРИ СЪС СЕВТ (23—38). *ГЛАВА ТРЕТА*. ГЪРЦИТЕ ОТКАЗВАТ ДА ОТИДАТ ПРИ АРИСТАРХ (1—5). ПРИ СЕВТ (13—14). ХЕРАКЛИД ОТ МАРОНИЯ (15—20). ПИР ПРИ СЕВТ (21—25). ДАРЯВА НЕ НА ЦАРЯ ПО ВРЕМЕ НА ПИРА (26—33). НОЩЕН ПОХОД (34—43). ЗАВЗЕМАНЕ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛА (44—48). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. В СТРАНАТА НА ТИНИТЕ (1—4). КСЕНОФОНТ ПРЕВЗЕМА СЕЛАТА В ПОДНОЖИЕТО НА ПЛАНИНАТА (5—6). СЛУЧКАТА С ЕПИСТЕН (7—11). ТРАКИЙСКИ ШПИОНИ (12—13). НОЩНО НАПАДЕНИЕ (14—19). ТИНИТЕ СЕ ПОДЧИНЯВАТ НА СЕВТ (20—24). *ГЛАВА ПЕТА*. РАЗПРЕДЕЛЯНЕ НА ПЛЯЧКАТА. СЕВТ НЕ ИЗПЛАЩА НАПЪЛНО ЗАПЛАТАТА НА ВОЙНИЦИТЕ (1—5). НЕСЪГЛАСИЕ МЕЖДУ СЕВТ, КСЕНОФОНТ И ДРУГИТЕ СТРАТЕЗИ (6—11). В САЛМИДЕС (12—16). *ГЛАВА ШЕСТА*. ТИБРОН ПРАЩА ПРАТЕНИЦИ, ЗА ДА НАЕМЕ ГЪРЦИТЕ (1—6) КСЕНОФОНТ Е ОБВИНЕН ПРЕД СЪБРАНИЕ НА ВОЙСКАТА (7—10). ЗАЩИТНА РЕЧ НА КСЕНОФОНТ (11—38). ХАРМИН СВИДЕТЕЛСТВУВА В ПОЛЗА НА КСЕНОФОНТ (39). ЕВРИЛОХ И ПОЛИКРАТ ОБВИНЯВАТ СЕВТ И ХЕРАКЛИД (40—41). СЕВТ СЕ ОПИТВА ДА ЗАДЪРЖИ КСЕНОФОНТ С НОВИ ПРЕДЛОЖЕ-

НИЯ (42—44). *ГЛАВА СЕДМА*. ГЪРЦИТЕ ПЛЯЧКОСВАТ СЕЛАТА НА МЕДОСАД. ПРОТЕСТ НА МЕДОСАД (1—3). ОТГОВОРЪТ НА КСЕНОФОНТ (4—10). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ КАТО АРБИТРИ НАСТОЯВАТ ВОЙСКАТА ДА НАПУСНЕ ОБЛАСТТА, СЛЕД КАТО СИ ПОЛУЧИ ЗАПЛАТАТА (11—19). РАЗГОВОРЪТ МЕЖДУ КСЕНОФОНТ И СЕВТ. (20—47). СЕВТ СЕ УБЕЖДАВА, ЧЕ ТРЯБВА ДА ПЛАТИ ЗАПЛАТАТА НА ГЪРЦИТЕ (48—54). ГЪРЦИТЕ ТРЪГВАТ С ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (55—58). *ГЛАВА ОСМА*. ГЪРЦИТЕ В ЛАМПСАК (1—6). ОТ ЛАМПСАК ДО ПЕРГАМОН (7—8). КСЕНОФОНТ НАПАДА ИМЕНИЕТО НА АСИДАТ (9—11). НАПАДЕНИЕТО НЕ СПОЛУЧВА (12 15). ГЪРЦИТЕ СЕ ОТТЕГЛЯТ (16—19). ВТОРО НАПАДЕНИЕ (20—23). ПРИ ТИБРОН (24). ИЗБРОЯВАНЕ НА СТРАНИТЕ, ПРЕЗ КОИТО СА ПРЕМИНАЛИ ДЕСЕТТЕ ХИЛЯДИ (25—26).

ГЛАВА ПЪРВА

1 [В предните книги се разказа всичко, което гърците извършили при похода с Кир до сражението и при пътуването си след неговата смърт, докато стигнали до Понт и всичко, което вършили, когато тръгнали по суша или с кораби от Понт, чак докато стигнали извън Босфор до Хрипополис в Азия.]

2 Тогава Фарнабаз от страх да не би войската да се насочи срещу собствената му земя, изпратил пратеници при началника на флотата Анаксибий, който тогава бил във Византион и го помолил да прехвърли войската от Азия, като му обещавал да направи всичко каквото трябва.

3 Анаксибий повикал във Византион гръцките стратези и лохази и им обещал възнаграждение за войниците, ако те се
4 прехвърлят. Всички други казали, че ще му отговорят, след като се посъветват, само Ксенофонт заявил, че ще напусне войската и че иска да си, замине. Анаксибий го помолил да премине заедно с войската и тогава да се отдели от нея. Ксенофонт обещал да постъпи така.

5 Тракиецът Севт от своя страна изпратил пратеника си Медосад и предложил на Ксенофонт съдействие за да премине войската, като му казал, че ако му помогне в това, нямало да съжалява.

6 Ксенофонт му отговорил: „Войската ще премине и без това и не трябва да се плаща нещо нито на мене, нито на някой друг. Но когато тя мине, аз ще се оттегля и той ще трябва да се отнесе, както намери за добре към тия, които останат и които ще бъдат началници."

7 След това всички войници минали във Византион. Ала Анаксибий не им дал никакво възнаграждение, а чрез глашатай заповядал на войниците да си вземат оръжието и багажа и да излезат вън от града, за да ги изпрати и преброи. Тогава войниците започнали да негодуват, защото нямали пари да си купят храна за път и неохотно се подготвяли за тръгване.

8 Ксенофонт отишъл при наместника Клеандър, който му станал приятел, за да се сбогува с него, преди да отплува. Но Клеандър му казал: „Не прави това, за да не излезеш виновен

за всичко; защото още отсега вече някои те обвиняват, че войската твърде бавно се изтегля от града."

9 Ксенофонт му отговорил: „Аз не съм виновен за това; самите войници се нуждаят от храна и затова упорствуват да
10 излязат." „Все пак," добавил Клеандър, „аз те съветвам да излезеш от града, като че ли ще пътуваш заедно с тях, а след като войската излезе, тогава да се оттеглиш." „Това ще решим, като идем при Анаксибий", отговорил Ксенофонт. Сетне двамата отишли при Анаксибий и му разправили всичко.

11 Анаксибий му заповядал да постъпи така, а войниците да се приготвят и да излязат веднага. Той предупредил, че ако някой не се яви на прегледа и преброяването, сам ще си е
12 виновен. Тогава най-напред излезли стратезите, а след това и останалите. Вече почти всички, освен неколцина, били вън от града и Етеоник застанал при вратите, за да ги заключи и
13 залости, щом всички излязат. Анаксибий свикал стратезите и лохазите и им казал: „Храна си вземете от тракийските селища; там има много ечемик, жито и други припаси, а като се снабдите с храна, тръгнете към Херсонес и там Киниск ще ви
14 даде възнаграждението." Някои от войниците чули тия думи на Анаксибий, а и един от лохазите ги съобщил на войската. Стратезите в това време се стараели да узнаят, дали Севт е неприятел или приятел и дали ще трябва да минат през Све-
15 щената планина[1] или да заобиколят през Тракия. Докато се водел този разговор, войниците грабнали оръжието си и се спуснали бегом към градските врати за да влязат отново в града. Но Етеоник и хората му, щом видели хоплитите да ти-
16 чат към тях, затворили вратите и ги залостили. Войниците започнали да удрят по вратите и да викат, че несправедливо страдат изхвърлени сред неприятеля и заплашвали, че ще раз-
17 бият вратите, ако не им отворят доброволно. Други се спуснали към морето и покрай блоковете на вълнолома навлезли през крепостната стена в града. А ония от войниците, които още били вътре, като забелязали какво става при градските врати, изпочупили с брадви ключалките, отворили вратите и войската нахлула в града.

18 Когато Ксенофонт видял какво се случило, изплашил се да не би войската да се отдаде на грабеж и непоправимо зло да сполети и града, и него самия, и войската; втурнал се напред с тълпата и се намерил зад градските врати. Когато жи-
19 телите на Византион видели, че войската нахлува със сила в града, избягали от пазара — едни към корабите, други към домовете си. Който пък бил в дома си, избягал навън; други спуснали в морето триери, за да се спасят в тях. И всички мислели, че градът е превзет и че е дошъл краят. Етеоник избягал в градската крепост, а Анаксибий се спуснал към морето и доплувал с една рибарска лодка до крепостта; и веднага по-
20 викал стража от Калхедон, защото смятал, че тия, които са

вътре в крепостта, не ще бъдат достатъчно за да задържат нападателите.

21 Когато войниците видели Ксенофонт, спуснали се към него с думите: „Сега му е времето, Ксенофонте, да се прочуеш. Ти имаш триери, имаш пари, имаш и толкова много войници! Сега, ако желаеш, ти би могъл да ни помогнеш, а ние бихме те прославили."

22 А Ксенофонт му отговорил: „Хубаво е това, което казвате и аз ще го направя, но ако искате да стане, постройте се веднага в боен ред." Сам заповядал това, а същевременно поръ-
23 чал и на другите военачалници да строят войските си. Тогава войниците сами се подредили, като за кратко време хоплитите
24 застанали в осем редици, а пелтастите се спуснали към двете крила. Самото място, наречено „Тракийско"[2], представлявало равна поляна, без никакви постройки и било много удобно за подреждане на боен строй. Когато войниците се наредили и
25 успокоили, Ксенофонт се обърнал към тях с думите: „Войници, аз не се учудвам, че се гневите и мислите, че сме измамени и че ви е сторено голямо зло. Но ако дадем воля на гнева си и накажем за измамата живеещите тук спартанци и разграбим в нищо невинния град, помислете си какво ще стане след това!
26 Ние ще станем открито врагове на спартанците и техните съюз-
27 ници. А можем да си представим каква ще бъде тази война, защото видяхме и помним това, което наскоро стана[3]. Ние, атинянните, влязохме във войната срещу спартанците и техните съюзници с не по-малко от триста триери, една част в морето, а друга в арсеналите, имахме много пари в града, а и не по-малко от хиляда таланта ежегоден доход от местните данъци и от външните владения. Тогава владеехме всички острови[4], имахме много градове в Азия, а също и в Европа и дори владеехме този Византион, където сме сега, но все пак бяхме победени, както вие всички знаете.

28 А сега даваме ли си сметка, какво ще претърпим, когато на страната на спартанците са всички техни стари съюзници, а също така и атиняните с техните някогашни съюзници; когато Тисаферн и всички други варвари край морето са враждебно настроени спрямо нас; когато самият персийски цар е най-големият ни противник, защото отидохме да му отнемем властта и дори ако можем, да го погубим? При това положение има ли някой така безумен, който да мисли, че ще успеем?
29 Не, за бога! Нека не губим ум и не загинем позорно като врагове на родните си градове, на приятелите и близките си, защото те всички живеят в градове, които ще се опълчат срещу нас. И това ще е справедливо, щом не пожелахме да завладеем нито един варварски град, макар и да можехме, а сега се готвим да разрушим първия гръцки град, в който сме дошли.
30 Но аз по-скоро бих пожелал да потъна десет хиляди разтега в земята, отколкото да видя, че вършите това. Затова ви съ-

ветвам като гърци, да се подчините на тия, които господствуват над гърците, и да се опитате да потърсите своето право. Ако не успеете в това, по-добре ще е да изтърпите несправед-
31 ливост, отколкото да се лишите от Елада. А сега аз мисля, да изпратим хора при Анаксибий и да му кажем, че ние не сме се върнали обратно в града, за да вършим някакво насилие, а за да получим някакво добро от него; ако ли не, за да по-кажем, че си отиваме не измамени, а убедени от него."

32 Това се приело и те изпратили елидеца Хиероним, аркадеца Еврилох и ахееца Филесий да съобщят решението. Избраните заминали, за да изпълнят поръката.

33 Още докато войниците били събрани, се явил тиванецът Койратад, който обикалял Елада, но не като изгнаник. Понеже желаел да бъде стратег, предлагал услугите си на който град или племе се нуждаело от такъв човек. Тогава той излязъл напред и предложил да ги заведе до така наречената „Делта" в Тракия[5], откъдето щели да могат да се награбят с голяма плячка. Уверявал ги, че докато стигнат дотам, щял да им до-
34 ставя в изобилие и храна и пиене. Докато войниците слушали тия думи, дошло известието от Анаксибий. Той им отговарял, че не ще съжаляват за своето подчинение, че ще съобщи това
35 на ефорите в отечеството си и сам ще се погрижи за тях, както може. Тогава войниците приели Койратад за стратег и излезли извън градските стени.

Койратад се уговорил с тях да дойде на другия ден с
36 жертвени животни, гадател, храна и питие за войската. Когато войниците излезли, Анаксибий заключил портите и разгласил,
37 че който от тях бъде заловен вътре в града, ще бъде продаден като роб. На другия ден дошъл Койратад с жертвените животни и гадателя; двадесет мъже го следвали носейки хляб, други двадесет — вино, трима — масло, един едва мъкнел грамаден товар чесън, а друг — лук. Като струпал всичко това на
38 едно място с намерение да го разпредели, той се заел с жертвоприношението. Ксенофонт пък повикал Клеандър и го помолил да му издействува разрешение да влезе в града и да си
39 замине от Византион. Клеандър скоро се върнал и му казал, че едва успял да направи това, защото Анаксибий смятал, че не било удобно, войниците да се намират пред стените, а Ксенофонт да е вътре, пък и жителите се бунтували и били озлобени едни към други. „Той ти позволява," продължил Клеандър, „да влезеш в града, но само ако се съгласиш да отплу-
40 ваш заедно с него[6]." Ксенофонт веднага се сбогувал с войниците си и в влязъл в града заедно с Клеандър.

Койратад през първия ден не получил щастливо предзнаменование при жертвоприношението, нито пък раздал нещо от храната на войниците. На другия ден край олтаря били наредени жертвените животни. Койратад вече си бил сложил венец преди жертвоприношението, когато към него приближили

дарданецът Тимасион, азинецът Неон и орхоменецът Клеандър и му казали да не принася жертва, защото нямало да предвожда войската, ако не раздаде храна. Тогава Койратад за-
41 повядал да разделят донесената храна. Но когато станало ясно, че ще му трябва още много храна, за да може да даде на всички войници, и то само за един ден, прибрал жертвените животни и си заминал, отказвайки се от длъжността си.

ГЛАВА ВТОРА

1 Азинецът Неон, ахейците Фриниск, Филесий и Ксантикъл и дарданецът Тимасион останали с войската и като се оттеглили към тракийските села недалеч от Византион, се наста-
2 нили на лагер. Между стратезите възникнало разногласие: Клеанор и Фриниск искали да отидат при Севт, който ги уговорил, подарявайки на единия кон, а на другия — жена. Неон настоявал да идат в Херсонес, като си мислел, че ако останат подчинени на спартанците, ще може да оглави цялата войска.
3 Тимасион пък искал отново да се прехвърлят в Азия, като смятал оттам да си иде у дома. Това искали и войниците, но времето минавало и много от тях, продавайки оръжието си из околностите, отплували по море, както можели; други пък се пръснали из градовете.

4 Анаксибий се зарадвал, като чул, че войската се разпада, надявайки се че такова развитие на нещата най-вече ще бъде в угода на Фарнабаз.

5 Аристарх, новият спартански наместник във Византион, който заместил Клеандър, се срещнал в Кизик със заминаващия от Византион Анаксибий. Носело се слух, че и заместникът на Анаксибий, новият началник на флотата Пол скоро щял
6 да пристигне в Хелеспонт. Анаксибий поръчал на Аристарх да продаде всички войници на Кир, които намери останали във Византион, защото Клеандър не бил продал нито един от тях; дори от съжаление се грижел за болните и карал гражданите да ги приемат в домовете си. И Аристарх, щом пристигнал в града, веднага продал не по-малко от четиристотин души.

7 Когато Анаксибий пристигнал с кораб в Парион, изпратил при Фарнабаз вестител съгласно уговорката. Но когато той узнал, че за наместник във Византион е пристигнал Аристарх и че Анаксибий не е вече началник на флотата, не му обърнал внимание, а започнал преговори с Аристарх относно войската
8 на Кир така, както по-рано преговарял с Анаксибий. Тогава Анаксибий повикал Ксенофонт и го помолил да отплува по какъвто и да е начин по-скоро при войската, да я задържи, да събере колкото може повече от разпръснатите се войници и като ги доведе в Перинт, да премине веднага в Азия. Дал му военен кораб с тридесет гребла и писмо и изпратил с него
9 човек, който да заповяда на перинтците, веднага да изпратят о

коне Ксенофонт при войската. Ксенофонт отплувал и пристигнал при войниците си. Те го посрещнали много радостно и веднага тръгнали с него, за да преминат от Тракия в Азия.

10 Когато Севт узнал, че Ксенофонт се е върнал, изпратил по море отново Медосад при него и го помолил да доведе войската при него, обещавайки му всичко, с което мислел, че ще го склони. Но Ксенофонт отговорил, че това е невъзможно да
11 стане. Медосад, като чул отговора, си тръгнал. Когато гърците пристигнали в Перинт, Неон се отделил и с около осемстотин човека се настанил на лагер отделно, а цялата друга войска
12 останала при стените на Перинт.

След това Ксенофонт се погрижил за кораби, за да могат да минат отвъд по възможност по-скоро. В това време пристигнал от Византион наместникът Аристарх с две триери и по настояване на Фарнабаз забранил на собствениците на кораби да превозват гърците. След това отишъл при войската и
13 казал на войниците да не преминават в Азия. Ксенофонт му възразил, че това му е заповядал Анаксибий и затова го е изпратил тук. Тогава Аристарх отговорил: „Анаксибий не е вече началник на флотата и аз съм тук наместник; ако хвана някого от вас в морето, ще го хвърля през борда.“ След тия думи той се оттеглил в града. На другия ден повикал страте-
14 зите и лохазите на войската. Когато те били вече до самата крепостна стена, някой съобщил на Ксенофонт, че ако влезе, щял да бъде заловен и че вътре или щяло да го сполети някакво зло, или пък щял да бъде предаден на Фарнабаз. При това предупреждение Ксенофонт изпратил другите напред, а
15 сам казал, че иска да принесе някаква жертва. Той се върнал в лагера и принесъл жертва, за да разбере дали боговете ще му помогнат да отведе войската при Севт. Виждал, че не е безопасно да премине морето, щом тоя, който се готвел да му попречи, има триери. Също така не искал да бъде затворен в Херсонес, където войската, изпитваща недостиг на всичко, трябвало да се подчини на тамошния владетел, защото иначе нямало откъде да се снабди с храна.

16 Докато обмислял тези неща, стратезите и лохазите се върнали от срещата си с Аристарх и съобщили, че той им казал сега да си идат, а да дойдат привечер. От това станало съвсем ясно, че се готвел заговор.

17 Когато Ксенофонт решил, че жертвоприношението е благоприятно и че е съвсем безопасно и за него и за войската да идат при Севт, взел лохага Поликрат от Атина и от всеки военачалник, освен от Неон, по един войник, на когото всеки имал доверие и се отправил през нощта към войската на Севт, разположена на шестдесет стадия от тях.

18 Когато приближил, натъкнал се на накладени огньове, но без хора около тях; отначало помислил, че Севт се е преместил, но когато чул шум и сигнали, които си давали помежду

си неговите хора, разбрал, че огньовете са запалени от Севт пред нощните стражи, така че постовете, които стояли на тъмно, да не бъдат забелязани нито колко са, нито къде са, а пристигащите да не могат да останат скрити от светлината.

19 Като чул, че има хора, изпратил преводача, който водел със себе си и му заповядал да каже на Севт, че е дошъл Ксенофонт и желае да се срещне с него. Стражите попитали
20 дали е атинянинът от гръцката войска. Когато преводачът потвърдил това, те възседнали конете си и бързо изчезнали. Подир малко се явили около двеста пелтасти и като поканили
21 Ксенофонт и хората с него повели ги при Севт. Севт живеел охраняван добре в една кула, а около нея стояли обяздени коне, защото от страх пускал конете да пасат през деня, а ве-
22 чер заповядвал да обяздват конете и така да го охраняват. Говорело се, че и по-рано предшественикът му Терес, макар и да имал голяма войска,, в същата тази област загубил в сражения с местните жители много от своите хора, а целият му обоз бил разграбен. Тия жители били тините, смятани за най-войнствени от всички, особено нощем.

23 Когато гърците се приближили, Севт предложил на Ксенофонт да влезе с още двама, които сам определи. Когато влезли вътре, най-напред се прегърнали и по тракийски обичай пили наздравица вино от рог. При Севт бил и Медосад, който
24 му служел за посланик навсякъде. След това Ксенофонт започнал разговора: „Севте, ти изпрати при мен тоя Медосад най-напред в Калхедон, като ме помоли да положа усилия, войската да се прехвърли от Азия и ми обещаваше, че ако на-
25 правя това, ще ми се отблагодариш. Така твърдеше Медосад.“ При тия думи попитал Медосад дали това е истина. Онзи потвърдил. „Същият тоя Медосад дойде отново при мене, когато аз се върнах при войската от Парион, обещавайки ми, че ако доведа войската при тебе, ще бъда във всичко не само твой приятел и брат, но и ще получа от тебе и крепостите, които
26 ти владееш край морето.“ И Ксенофонт отново попитал Медосад дали е казал това, а той и това потвърдил. „А сега“, обърнал се Ксенофонт към Медосад, „кажи му какво ти отговорих най-напред в Калхедон!“

27 „Ти ми отговори“, казал Медосад, „че войската ще мине във Византион и за това не би трябвало да се плаща нито на тебе, нито на някой друг, и че сам ти след преминаването смя-
28 таш да си заминеш. И стана така, както ти казваше.“ А какво ти отговорих, когато ти дойде в Селимбрия?“ — „Каза, че
29 това няма да стане и че войската, щом се добере до Перинт, ще мине в Азия.“ — „Но ето сега,“ продължил Ксенофонт, „и аз, и тоя Фриниск, който е един от стратезите, и тоя Полиократ, един от лохазите, се явяваме тук, а вън са и най-верните
30 хора на всички стратези, освен на Неон. Ако искаш работата ни да бъде по-сигурна, покани и тях. А ти, Полипократе, из-

лез и им кажи, че аз им заповядвам да оставят оръжието си
вън, а и ти сам остави меча си и се върни тук."
31 Когато Севт чул това, казал, че не може да не вярва
на атиняните, защото знае, че те са негови сродници[7] и ги
счита за верни приятели. След това, когато влезли и тия,
които били вън, Ксенофонт най-напред запитал Севт за
32 какво му е нужна войската. А той отговорил така: „Месад
беше мой баща и под негова власт се намираха меландитите,
тините и транипсите; но щом могъществото на одрисите за-
падна, баща ми бе изгонен от тая земя и умря от болест, а
пък аз бях отгледан като сирак при сегашния цар Медок.
33 Когато възмъжах, не можех да живея като храненик на чужда
трапеза. И веднъж, когато седях с него на трапезата, го по-
молих да ми даде колкото хора може, за да отмъстя, ако ми
се удаде, на тия, които ни изгониха и да не живея вече от
34 неговия хляб. Тогава той ми даде хора и коне, които вие ще
видите, щом се съмне. И сега аз живея с тези хора, опустоша-
вайки бащината си земя. Ако вие ми помогнете, надявам се, с
божия помощ, по-лесно да си възвърна властта. Ето това искам
от вас."
35 „А ти," попитал Ксенофонт, „какво можеш да дадеш на
войската, стратезите и лохазите, ако ние дойдем? Кажи, за да
36 го съобщят тези хора на другарите си." Тогава Севт обещал
на всеки войник по една кизикийска жълтица, на лохаг — по
две, а на стратезите по четири и земя, колкото искат, а също
така работен добитък и една крепост край морето.
37 „Но ако ние", казал Ксенофонт, „не успеем в това и пред-
извикаме спартанците, би ли приел в страната си онзи, който
38 поиска да дойде при тебе?" А Севт му отговорил: „Да, и ще ги
направя мои братя и сътрапезници, и ще делим всичко, което
успеем да придобием. А на тебе, Ксенофонте, ще дам дъщеря
си и ако ти имаш дъщеря, аз по тракийски обичай ще я от-
купя, а ти ще се заселиш в Византа, най-хубавата от крепости-
те ми край морето."

ГЛАВА ТРЕТА

1 Като чули това, гърците стиснали десници в знак на вяр-
ност и си заминали. И още преди съмване стигнали в лагера и
2 всеки докладвал на тия, които го били изпратили. Когато се
развиделило, Аристарх повикал отново военачалниците и ло-
хазите, но те решили да не отиват вече при него, а да свикат
войската. Надошли всички, освен войниците на Неон, които
3 отстояли на около десет стадия. Щом се събрали, Ксенофонт
станал и казал следното: „Войници, Аристарх със своите триери
ни пречи да отплуваме там, където искаме. Затова да се ка-
чим на кораби е вече опасно. Той насила ни принуждава да
заминем за Херсонес през „Свещената планина". Обещава, че

ако преодолеем тоя път и стигнем там, нямало вече да ви продава, както във Византион, нито да ви мами; щели сте да си получите заплатите и нямало да ви изостави без храна, както
4 сега. Това каза той. Севт пък обещава, ако идете при него, щедро да ви се отблагодари. И тъй, кажете, сега ли ще вземете решение за положението, в което се намираме или там, където
5 отидем за храна. Но понеже тук ние нямаме пари да си купим храна, нито пък ни се позволява да си вземем без пари, предлагам да тръгнем към такива села, откъдето жителите полесно биха ни оставили да си вземем нужното и там вече, запасени с храна, да изслушаме желанието на всеки от нас и да
6 изберем това, което решим, че е най-добро. Който е съгласен с това, нека вдигне ръка?“ Всички вдигнали ръце. „Тогава вървете и се пригответе,“ продължил Ксенофонт, „а когато се даде заповед, тръгнете след челния отряд!“

7 След това Ксенофонт тръгнал напред и те го последвали. Неон и пратениците на Аристарх ги убеждавали да се върнат, но те не ги слушали. Когато вече били изминали около тридесет стадия, срещнали Севт. Щом Ксенофонт го видял, извикал му да се приближи, за да му кажел в присъствието на колкото се може повече хора това, което смятал за полезно.

8 След като той се приближил, Ксенофонт му рекъл: „Ние сме се отправили натам, където се надяваме, че войската ще намери храна. После, като изслушаме и тебе и пратениците на спартанеца[8], ще изберем това, което решим, че е най-добро.
9 Но ако ни отведеш, където има в изобилие храна, ще се смятаме за твои гости. А Севт му отговорил: „Знам много села, разположени наблизо, в които има всякакви храни и които отстоят от вас на такова разстояние, та като изминете пътя дотам, да имате апетит за ядене.“

10 „Тогава, води ни!“ — казал Ксенофонт. Когато привечер стигнали в тия села, войниците се събрали и Севт се обърнал към тях така: „Войници, аз ви моля да участвувате в един поход заедно с мене и аз ви обещавам, че ще давам на войник по една кизикийска жълтица, а на лохазите и стратезите определеното възнаграждение. Освен това ще награждавам отделно и всеки, който се отличи. Храна и пиене, както сега, вие ще имате, като си го набавяте от страната. Цялата плячка
11 обаче ще искам да е моя, за да мога, като я продавам, да ви плащам заплатата. Ние ще имаме възможност да преследваме и издирваме всеки, който бяга или се укрива, а който оказва
12 съпротива, заедно с вас ще се опитаме да го подчиним.“ Ксенофонт тогава го запитал: „На какво разстояние от морето ще искаш да те следва войската?“ А той отговорил: „Никога на повече от седем дена път, а доста често и на по-малко.“

13 След това била дадена думата на всеки желаещ. Говорили мнозина и все едно и също казвали, че Севт предлага много изгоди, защото вече било зима и че дори да искат не

биха могли да отплуват за отечеството си. Да останат в приятелска страна щяло да им бъде невъзможно, ако трябвало да си купуват храна, а пък да живеят и да се хранят в неприятелска — щяло да бъде по-безопасно като са със Севт, отколкото сами. А ако отгоре на всичко получават и заплата, това щяло да изглежда като неочаквано щастие.

14 След това Ксенофонт казал: „Ако някой е на друго мнение, нека се изкаже; ако пък няма, ще предложа да се гласува". И понеже никой не възразил, предложил да се гласува и това се приело. И веднага казал на Севт, че ще участвуват заедно с него в похода му.

15 След това войниците се разположили на лагер по отряди, а стратезите и лохазите били поканени от Севт на обед в съ-
16 седното село. Когато те, пристигайки на обеда, се приближили до портите, там стоял някой си Хераклид от Марония, който обхождал всички, за които мислел, че могат да подарят нещо на Севт. Първо се приближил до пратеници от Парион, дошли да сключат съюз с одриския цар Медок и носели дарове за него и на жена му. Казал им, че Медок живее на дванадесет дни път от морето във вътрешността на страната и че щом
17 Севт има вече тая войска, той ще стане господар на крайморските области. „Като ваш съсед той ще има най-голямата възможност да ви прави и добро, и зло. Затова, ако сте благоразумни, ще дадете на него това, което носите; така ще имате по-голяма полза, отколкото, ако го дадете на Медок, който
18 живее далече." Така убеждавал пратениците. След това отишъл при дарданеца Тимасион, защото чул, че имал варварски чаши и килими и му казал, че било обичай, когато Севт кани на обед, гостите да му поднасят подарък. „Защото, ако Севт кани на обед, и стане силен, той ще може и да те върне в отечеството ти, и тук да те направи богат човек." Така уговарял
19 всеки, при когото отивал. Той се приближил и до Ксенофонт и му казал: „Ти си от голям град и се ползуваш с добро име при Севт; в тая страна може би ще бъдеш удостоен да получиш и земя, и крепости, както и други от вас са получавали. За-
20 това ще е достойно и ти да почетеш Севт по възможност повеликолепно. Съветвам те от приятелство към тебе, защото зная добре, че колкото повече го надариш, толкова и повече изгоди ще добиеш от него." Като чул това, Ксенофонт се намерил в затруднение, защото бил дошъл от Перинт само с роба си и с пари, колкото за из път.

21 На угощението се събрали най-знатните от намиращите се там траки, гръцките стратези и лохази и някои пратеници, които били дошли от града. Всички насядали в кръг. След това за всекиго били внесени маси с три крака, около двадесет, отрупани с парчета месо, до които били поставени големи квасени хлябове.

22 Масите били поставени най-вече пред гостите. Съществу-

вал следния обичай и Севт пръв го изпълнил: взел поставените пред него хлябове, начупил ги на малки късове и започнал да ги подхвърля на когото искал; същото направил и с месо-
23 то, като оставил за себе си само колкото да го опита. Всички други, пред които били поставени маси, направили същото. Само един аркадец, на име Арист, ненаситен гладник, не пожелал да раздаде храната, а като взел в ръка един хляб кол-
24 кото за трима, сложил на коленете си месото и почнал да яде лакомо. Разнасяли се рогове с вино и всички взимали. Когато виночерпецът обаче дошъл с рога до Арист, той, като забеля-
25 зал, че Ксенофонт вече не яде, му казал: „Дай на оня, защото е привършил, а аз още не съм.“ Като чул думите му Севт попитал виночерпеца какво е казал. Виночерпецът, който знаел гръцки му отговорил и тогава избухнал смях.

26 И вече почнало да се поднася само вино, когато при тях влязъл тракиец, който водел бял кон. Той поел пълния рог и казал: „Пия за твое здраве Севте и ти подарявам тоя кон; с него ти, ако нападаш, ще догонваш всеки, когото поискаш, а
27 ако отстъпваш, не ще се боиш от неприятеля.“ Друг, въвеждайки със себе си роб, пил наздравица и му го подарил. Трети подарил на жена му дрехи. Тимасион, вдигайки рога в негова
28 чест, му подарил сребърна чаша и килим, който струвал десет мини. А Гнезип от Атина, като станал, казал, че е твърде хубав старият обичай — тия, които имат, да дават от почит царя, а царят пък да дарява тия, които нямат. „Така и аз“, добавил той, „бих могъл да те даря и почета.“

29 Ксенофонт се чудел какво да прави. Като почетен гост той бил седнал най-близо до Севт. Хераклид заповядал на виночерпеца да му поднесе рога с вино. Тогава Ксенофонт,
30 вече пийнал, поел смело рога, станал и казал. „Севте, аз ти подарявам себе си и тия мои другари, за да ти бъдем верни приятели; и не само че никой не е против това, но те всички
31 повече от мен желаят твоето приятелство. Те са тук, без да искат нещо от тебе, и са готови заради тебе да се изложат на мъки и опасности. С тях, ако боговете пожелаят, ти ще си възвърнеш бащина земя, ще завладееш и друга и ще се сдобиеш с много коне, много мъже и красиви жени, които ти не ще бъдеш принуден да ограбваш, защото те сами ще идват и ще ти носят дарове.“

32 Тогава Севт станал, пил наздравица и заедно с него разлели остатъка от виното в рога[9]. След това влезли хора, които свирели с рогове, сякаш давали сигнал и други, които на кожени барабани отмервали в октава такта на музиката.

33 Самият Севт, като станал, надал боен вик и отскочил пъргаво сякаш се пазел от някаква стрела. Появили се и шутове.

34 Когато слънцето било вече на залез, гърците станали и казали, че е време да поставят нощните стражи и да дадат паролата. Помолили Севт да разпореди никой тракиец да не влиза

нощем в гръцкия лагер: „Защото и неприятелите ни са тракийци, а и вие, които сте наши приятели, също сте тракийци.“
35 Те си тръгнали, а заедно с тях станал и Севт, без да изглежда пиян. Излизайки, той повикал само стратезите и им казал: „Мъже, нашите врагове не знаят още за съюза ни и ако ние ги нападнем, преди да са поставили постове, за да не бъдат изненадани и преди да са се подготвили за отбрана, ще
36 заловим много пленници и плячка.“ Стратезите се съгласили с това и му предложили да ги поведе. Но Севт им казал: „Чакайте ме готови! Когато настъпи удобният момент, аз ще дойда при вас заедно с моите пелтасти и с божия помощ ще ви поведа начело с конницата си.“
37 Тогава Ксенофонт му рекъл: „Но щом ще пътувате нощем, дали не е по-добър гръцкият обичай. Защото войската — била тя хоплити, пелтасти или конница — денем при поход се движи съобразно с местността, а нощем обичаят на гърците е, тя да
38 бъде водена по възможност по-бавно; така тя най-малко се разкъсва и отрядите трудно се губят един друг от поглед, когато се раздалечат. Иначе често се случва и да се нападат,
39 без да се познаят, нанасят си загуби и войниците страдат.“ А Севт казал: „Вие имате право и аз ще се подчиня на обичая ви. Ще ви дам за водачи онези от най-възрастните, които найдобре познават страната, а сам ще вървя в тила, защото, ако потрябва, бързо бих могъл да изляза начело на колоната.“ Определил и паролата „Атина“ в знак на родството си с атиняните. След този разговор гърците отишли да почиват.
40 Към полунощ пристигнал Севт със своите конници, облечени в ризници, и с въоръжени пелтасти. Щом им дал водачи, хоплитите тръгнали напред, пелтастите ги последвали, а конниците образували ариергарда.
41 Когато се съмнало, Севт препуснал напред и похвалил гръцкия обичай. „Често аз сам,“ казал той, „макар и с малко войници, съм се откъсвал с конниците си от пешаците, а сега, както и трябва, с настъпването на деня ние се оказахме всички заедно. Но вие почакайте тук и си починете, а аз ще отида да
42 направя оглед.“ След тия думи се спуснал напред и поел някакъв път през планината. Когато стигнал до дълбок сняг, той се огледал, дали няма човешки следи, които да водят напред или назад. И понеже видял, че пътят е неотъпкан, бързо
43 се върнал и рекъл: „Мъже, всичко ще бъде добре, ако бог иска, защото ние незабелязано ще нападнем неприятеля. Аз ще вървя напред с конниците, така че ако видим някого, да не може да избяга и да съобщи за нас. Вие вървете след мен и ако изостанете, движете се по следите на конете. Когато прехвърлим планината, ще стигнем до големи и богати села.“
44 Към обяд Севт бил вече на върха на планината и като видял селата, спуснал се към хоплитите и казал: „Ще оставя конниците да се спуснат в полето, а пелтастите към селата;

вие ни следвайте колкото се може по-бързо, за да се прите-
45 чете на помощ, ако някой ни окаже съпротива.“ Като чул това, Ксенофонт слязъл от коня си. Севт го попитал: Защо слизаш, щом не трябва да бързаме?“ — „Защото зная,“ отвърнал Ксенофонт, „че ти не само от мене имаш нужда, а хоплитите ще
46 вървят по-бързо и по-охотно, ако ги водя пеш.“ Тогава Севт тръгнал напред заедно с Тимасион, който имал около четиридесет гръцки конници. Ксенофонт пък заповядал да излязат от отрядите най-пъргавите войници под тридесет години и заедно
47 с тях се спуснал да тича, а Клеанор повел останалите. Когато вече стигнали в селата, Севт с около тридесет конника се втурнал към тях и извикал: „Стана това, което ти, Ксенофонте, казваше — жителите са в наши ръце; но конниците ми без хоплити се пръснаха в преследване в разни посоки и аз се страхувам, да не би някъде непрятелите да се съберат и да им причинят зло. Също така една част от вас трябва да остане в селата, защото са пълни с хора.“
48 „Аз, казал Ксенофонт, с моите войски ще заема височините, а ти заповядай на Клеанор да проточи бойната редица в равнината покрай селата.“ Направили така и хванали около хиляда пленника, две хиляди глави едър добитък и други десет хиляди овце и кози.

След това пренощували тук, на открито.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 На другия ден Севт си тръгнал обратно, след като опожарил напълно селата. Той не пощадил нито една къща, за да внуши страх у другите жители пред съдбата, която ги очаква,
2 ако не му се подчинят. Веднага изпратил в Перинт Хераклид да продаде плячката, за да се сдобие с пари за войниците, а сам той и гърците се настанили в равната земя на тините,
3 които били напуснали жилищата си и избягали в планините. Паднал голям сняг и студът бил толкова силен, че водата, която носели за обед и виното в съдовете замръзвали. На мно-
4 зина от гърците премръзнали носовете и ушите. Тогава станало ясно защо траките носели на главите и ушите си лисичи кожи и защо хитоните[10] им покривали не само гърдите, но и бедрата им и защо при езда те не носели леки хламиди[11], а тежки наметала, дълги до краката.
5 Севт пуснал един от пленниците в планината и чрез него заплашил избягалите, че ако не слезат по домовете си и не му се подчинят, ще изгори и техните жилища и храната им и те ще измрат от глад. Тогава слезли жените, децата и по-старите мъже, а по-младите нощували в селата, които се намирали в подножието на планината.
6 Когато Севт научил за това, заповядал на Ксенофонт да вземе най-младите измежду хоплитите си и да го последва. И

тръгвайки през нощта, на разсъмване те стигнали в селата. Повечето от жителите били избягали, защото планината била близо, а тия, които хванал, Севт избил безжалостно с копието си.

7 Във войската имало един олинтиец, Епистен, който обичал момчета. Когато той видял, че един красив юноша с лек дървен щит щял да загине, спуснал се към Ксенофонт и го помолил да го
8 спаси. Ксенофонт отишъл при Севт с молба да не погубва младежа: разказал за наклонностите на Епистен и че когато си събирал отряд, не гледал нищо друго, освен войниците му да са хубави; но заедно с тях той се проявявал като храбър войн.
9 Тогава Севт го попитал: „Епистене, би ли желал да умреш вместо него?“ А той протягайки шията си, рекъл: „Удряй, ако
10 момчето се съгласи и ми бъде благодарно!“ Севт попитал момчето дали да го убие вместо него. То не се съгласило, а го замолило да остави живи и двамата. Тогава Епистен прегърнал момчето и казал: „Сега за това момче ще трябва с мен да се
11 биеш, Севте, защото аз не ще го пусна.“ А Севт се засмял при тия думи и ги оставил. Решил да остане тук на лагер, за да не могат хората в планината да се снабдяват с храна от тези села. Сам той се оттеглил в равнината и се установил там, а Ксенофонт с избраните хоплити останал в най-високо разположеното под планините село; останалите гърци се настанили на лагер не далеч от така наречените траки-планинци.

12 След като изминали няколко дни, траките започнали да слизат от планината и да водят със Севт преговори за примирие и за размяна на заложници. Ксенофонт също дошъл при Севт и му казал, че лагерува при лоши условия и че по-добре било да нощува на открито в защитена местност, отколкото
13 да загине в къща. Севт го успокоил и му посочил дошлите вече заложници на траките. Някои от слезлите от планината помолили и самия Ксенофонт да им съдействува при сключването на примирието. Ксенофонт се съгласил, успокоил ги и ги уверил, че не ще им се случи нищо лошо, ако се подчинят на Севт. А в същност траките били дошли да разговарят, само за да направят оглед.

14 Това станало през деня. С настъпването на нощта тините слезли от планината и нападнали лагера на Ксенофонт. Водачи им били стопаните на всяка къща; иначе те мъчно щели да намерят в тъмнината отделните къщи в селото, защото ос-
15 вен това те били ограден с високи плетища заради дребния добитък. Достигайки до вратите на някоя къща, едни хвърляли вътре копия, други удряли с тояги, за които казвали, че носят, за да пречупват върховете на копията, трети палели къщите и призовавали по име Ксенофонт да излезе и посрещне смърт-
16 та; иначе заплашвали, че щели да го изгорят жив вътре. И вече огънят се показвал през сламения покрив на къщите, а хората на Ксенофонт били още вътре, въоръжени с щитове, мечове и

шлемове. Но когато Силан, осемнадесетгодишен младеж от Макист, дал сигнал с тръба, веднага всички, също и тия от
17 другите къщи, излезли навън с изтеглени мечове. А траките побегнали, като метнали щитовете на гърба си, както им бил обичаят. Някои от тях били хванати, когато прескачали плетищата, увиснали на щитовете си, които се закачали по коловете. Други пък загинали, объркващи пътя. А гърците ги го-
18 нили до края на селото. Някои от тините се върнали обаче отново в тъмнината и започнали да хвърлят копия по минаващите край осветените от огъня къщи. Така те ранили Хиеронйм и лохазите Еводей и Теоген локриеца, но от ранените не
19 умрял никой; само дрехите и багажът на някои изгорели. Севт веднага се притекъл на помощ с първите седем конника, които събрал, и с един тракийски тръбач. Щом забелязал гърците, заповядал рогът да свири през цялото време, докато те преп̆ускат; така че и това засилило страха у неприятелите. Когато пристигнал, той поздравил гърците и казал, че очаквал да за-
20 вари мнозина вече избити. Тогава Ксенофонт го помолил да му предаде заложниците и ако иска, да тръгне заедно с него към планината, а ако не иска, да му позволи сам да нападне.
21 На другия ден Севт му дал заложниците — възрастни мъже и както се твърдяло, най-влиятелните от планинците, и сам тръгнал напред с войската си. А той имал вече тройно повече войска, защото много от одрисите, когато чули какво върши Севт, дошли, за да участвуват в похода.
22 А тините, като забелязали от планината многото хоплити, пелтасти и конници, слезли долу и започнали да молят за мир: били съгласни на всичко и предлагали да положат клетва
23 за вярност. Севт повикал Ксенофонт, съобщил му какво му предлагат и казал, че няма да сключи примирие, ако Ксено-
24 фонт иска да ги накаже за вероломното им нападение. Но Ксенофонт му отговорил: „Аз мисля, че те ще бъдат достатъчно наказани, ако загубят свободата си и станат роби.“ Посъветвал също Севт да взема като заложници онези, които могат да причинят някакво зло, а старците да пуска по домовете им. И всички тамошни жители се съгласили с това.

ГЛАВА ПЕТА

1 След това гърците потеглили срещу траките, които живеели оттатък Византион, в областта, наречена Делта. Тази стра-
2 на вече не била подвластна на Месад, а на одриския цар Терес. Тук пристигнал и Хераклид с парите от плячката. Тогава Севт заповядал да изведат три чифта мулета, защото повече нямало, и няколко чифта волове и като повикал Ксенофонт, предло-
3 жил му да си вземе своята част, а останалото да раздели между стратезите и лохазите. Но Ксенофонт сега му рекъл: „Аз мога да получа своето и друг път, затова дари сега тия стратези и

4 лохази, които ме съпровождаха.“ Тогава единия чифт взел дарданецът Тимасион, другия орхоменецът Клеанор, а третия ахеецът Фриниск. Чифтовете волове пък били раздадени на лохазите. Севт дал и заплата, но само за двадесет дена, макар че бил минал цял месец, защото Хераклид казал, че не можал
5 да се сдобие с повече пари. Избухвайки в гняв, Ксенофонт рекъл: „Струва ми се, Хераклиде, че ти не се грижиш за Севт, както трябва; иначе щеше да дойдеш с цялата ни заплата, та дори ако трябваше да вземеш назаем или да продадеш дрехата си, ако по друг начин не си успял да се снабдиш с пари.“
6 Хераклид се ядосал, а и се уплашил да не загуби благоразположението на Севт. От тоя ден, при всеки удобен случай не
7 пропускал да клевети Ксенофонт пред Севт. Войниците упреквали Ксенофонт, че не били получили заплатата си, а Севт пък му се сърдел, задето така настойчиво искал заплатата на вой-
8 ниците си. И докато по-рано постоянно му напомнял, че щом стигне до морето, ще му даде градовете Бизанта, Ган и Неонтейхос, оттогава за никой от тия градове той вече не споменавал; защото Хераклид и за това го бил подучил, че не би било много разумно да дава крепости на човек, който има военна сила.

9 След всичко това Ксенофонт започнал да мисли какво да прави по-нататък и дали войската трябва да продължи похода. Хераклид пък отвел останалите военачалници при Севт и ги карал да кажат, че и те не по-зле от Ксенофонт биха водили войската. Обещал им, че само след няколко дни ще им даде пълна заплата за два месеца и ги помолил да вземат
10 участие в похода заедно със Севт. Тогава Тимасион рекъл: „Дори ако заплатата бъде за пет месеца, аз пак няма да участ-
11 вувам в похода без Ксенофонт.“ Фриниск и Клеанор се присъединили също към него. Тогава Севт се скарал на Хераклид, че не е повикал и Ксенофонт; и затова поканили отделно само него. Но когато Ксенофонт узнал за коварството на Хераклид, за опитите му да го скара с другите военачалници, дошъл при
12 Севт заедно с всички военачалници и лохази. След като се разбрали, всички продължили похода, имайки от дясната си страна Понт. През земите на траките, наречени мелинофаги, те достигнали до града Селмидес. На това място засядали и бивали изхвърляни на брега много от корабите, плуващи в Понт,
13 защото тук било много плитко. Траките, населяващи областта, си били поделили бреговата ивица със стълбове и всеки прибирал това, което попаднело в неговата част. Говорело се, че по-рано, преди да си поделят брега, те се избивали едни други
14 при събиране на плячката. При тях се намирали много легла, сандъци, свитъци и разни неща, които моряците носят в своите сандъчета. След като покорили тази област, потеглили назад.

15 Сега вече Севт имал войска по-голяма от гръцката, защото били надошли твърде много одриси, а и всички покорени

тръгвали заедно с войската. Спрели се на лагер в полето от-
16 във Селимбрия, на около тридесет стадия от морето. За запла-
та не станало нито дума. Войниците се държали много лошо
към Ксенофонт, а и Севт вече не бил разположен приятелски
и винаги, когато Ксенофонт отивал в стана му с желание да
се срещне с него, той все нямал свободно време.

ГЛАВА ШЕСТА

1 По това време, след като вече били изминали почти два
месеца, пристигнали спартанците Хармин и Полиник, изпра-
тени от Тиброн с известието, че спартанците са решили да
тръгнат на поход срещу Тисаферн, че Тиброн вече бил отплу-
вал, за да започне военни действия и че се нуждаел от тая
войска.[12] Обещавал, че всеки войник ще има заплата по една
дарейка на месец, лохазите по две, а стратезите по четири.
2 Когато спартанците пристигнали, Хераклид веднага раз-
брал, че идват за войската и казал на Севт: „Работата се на-
режда отлично; защото спартанците се нуждаят от войската, а
тя вече на тебе не ти трябва; като им дадеш войската, ще ста-
неш приятел на спартанците, а войниците вече не ще ти искат
3 заплата и ще се махнат от земята ти.“ Като чул това, Севт му
поръчал да доведе пратениците. И когато спартанците му ка-
зали, че са дошли за войската, той им обяснил, че им я дава
и че желае да бъде техен приятел и съюзник; след това ги по-
канил на угощение и ги нагостил богато. На пира не повикал
4 нито Ксенофонт, нито някой от другите стратези. Когато спар-
танците го попитали що за човек е Ксенофонт, Севт им отго-
ворил, че изобщо не е лош, но много е привързан към войни-
ците си и това му създава неприятности. „Има ли влияние
сред войниците?“ попитали спартанците.
5 „Без съмнение“, отговорил Хераклид. „А няма ли да ни се
противопостави за отвеждането на войската?“ — „Ако вие съ-
берете войниците,“ успокоил ги Хераклид, „и им обещаете за-
6 плата, те няма да му обърнат внимание и ще хукнат с вас.“ —
„А как ще ги съберем?“ — попитали те. — „Утре рано“, казал
Хераклид, аз ще ви заведа при тях и съм уверен, че щом ви
видят, на драго сърце ще тръгнат с вас.“ Така завършил тоя
ден.
7 На другия ден Севт и Хераклид завели спартанците при
войската и тя се събрала. Тогава двамата спартанци им ка-
зали: „Спартанците решиха да воюват с Тисаферн, който по-
стъпи несправедливо с вас. И ако вие тръгнете с нас, не само
ще накажете врага, но и всеки от вас ще получи заплата по
една дарейка на месец, лохазите по две, а стратезите по четири.“
8 Войниците ги изслушали радостно и веднага един от
аркадците станал, за да порицае Ксенофонт. На събранието
присъствувал и Севт, желаейки да види какво ще стане; и въ-

преки че сам разбирал много добре гръцки, стоял с преводач
9 на разстояние, колкото да може да чува. Тогава аркадецът казал: „Спартанци, ние отдавна бихме били при вас, ако Ксенофонт не беше ни убедил и довел тук, където ние в тази страшна зима непрекъснато сме в походи и денем и нощем, а той
10 събира плодовете от нашите мъки. Севт го възнагради отделно, а нас лиши от заплата. Затова, ако видя, че го убива с камъни, задето ни влачи със себе си по разни места, не само бих сметнал, че с това получавам заплатата си, но и не бих се сърдил вече за изтърпяните трудности."

След него станал и друг, и трети, които говорили в същия дух.

11 Тогава Ксенофонт им отговорил така: „Изглежда, всеки, щом е обикновен смъртен, трябва да очаква всичко, щом като и аз сега съм обвинен от вас в това, в което мисля, че съм проявил най-голяма загриженост към вас. И наистина аз се върнах от пътя, макар и да си отивах вече в отечеството, и то,
12 кълна се, не защото узнах, че вие благоденствувате, а за да ви помогна, ако мога, тъй като чух, че се намирате в тежко положение. Когато дойдох, ето онзи там, Севт, пращаше при мене много пратеници и ми обещаваше много неща, ако ви убедя да отидете при него; но както и вие самите знаете, аз не се съгласих да го направя. Отведох ви там, откъдето мислех, че вие най-бързо ще можете да минете в Азия; защото според мен това щеше да бъде най-полезното за вас, а и знаех, че и вие
13 го искате. Но когато Аристарх дойде с триерите си и ни забрани да отплуваме, тогава, както и подобаваше, аз ви свиках,
14 за да се посъветваме какво трябва да правим. А нима вие, като чухте, че Аристарх ви заповядва да идете в Херсонес, а Севт ви убеждава да вземете участие в похода заедно с него, не казахте всички, че ще идете със Севт и не гласувахте всички за това? И в какво ви измамих, като ви доведох тук, къ-
15 дето вие всички искахте да бъдете? Наистина, ако аз хвалех Севт, когато той започна да ни мами за заплатата, тогава би било справедливо и да ме обвинявате, и да ме мразите; но ако сега аз съм му най-неприятният от всички, въпреки че по-рано му бях най-добрият приятел, нима ще е справедливо, след като съм предпочел вас пред Севт, да бъда обвиняван от вас и за това, за което именно се карам с него?

16 Или ще кажете, че е възможно, след като съм получил от Севт това, което е ваше, да се преструвам пред вас. Но не е ли ясно, че ако наистина Севт ми е платил нещо, той не ми го е платил с намерение да се лиши от това, което ми дава, а сетне да се разплаща с вас от други средства; по-скоро мисля, че той, ако ми е давал нещо, давал го е затова, за да не ви даде
17 повече, щом на мене е дал по-малко. Ако вие мислите, че това е така, можете веднага да направите и за вас, и за мене целия този спор безсмислен, стига само да си поискате от него парите.

Защото, ако аз съм получил нещо от Севт, ясно е, че той ще ме обвини, и, разбира се, ще ме обвини с право, ако аз не изпълн-
18 нявам задължението, за което съм бил подкупен. Но, струва ми се, вие едва ли бихте получили вашите пари, защото, заклевам се във всички богове и богини, аз не съм получил дори и това, което Севт лично ми е обещал. Той самият е тук и като ме чува
19 сега, знае много добре дали се кълна лъжливо. А за да се учудите още повече, аз ви се заклевам, че не съм получил нито това, което са получили другите военачалници, нито дори кол-
20 кото някои от лохазите. И защо постъпвах така? Защото мислех, войници, че колкото повече му помагам при тогавашната му бедност, толкова повече ще го направя ваш приятел, когато
21 забогатее. И ето сега, като го виждам в благополучие, аз разбирам какъв е. Наистина някой може да ми каже: „Нима не е срамно да бъдеш така глупаво измамен?“ Кълна се, наистина бих се срамувал, ако бях измамен от неприятел; но аз мисля, че за един приятел е по-позорно да измами, отколкото
22 да бъде измамен. А ако е нужна някаква предпазливост спрямо приятеля, убеден съм, че ние сме се предпазили, за да не му дадем справедлив повод да не ни плати това, което ни е обещал; защото нито го измамихме в нещо, нито го изоставихме в начинанията му, нито пък се изплашихме от това, за което ни повика.

23 Но може би ще кажете, че трябваше навреме да поискам някакъв залог, за да не може да ни мами, ако поиска. Тогава чуйте това, което аз никога не бих казал в негово присъствие, ако вие не бяхте се показали така несправедливи и неблаго-
24 дарни към мене. Спомнете си в какво положение бяхте, когато аз ви поведох при Севт. Не дойдохте ли до Перинт и не ви ли забрани спартанецът Аристарх да влезете в града, като заключи градските порти? И вие тогава се настанихте на лагер под открито небе, а беше посред зима; имахте пазар, където намирахте малко храна, а малко ви бяха и средствата, с които
25 бихте могли да си купите. При това положение ние трябваше да останем на границата на Тракия, защото триерите, пуснали котва в пристанището, ни пречеха да отплуваме. А ако някой останеше, щеше да се намира на неприятелска земя, където
26 имаше много неприятелска конница и много пелтасти. Ние по това време имахме само хоплити, с които, ако се движехме вкупом към селата, може би щяхме да можем да си набавим малко храна, но ако с такава войска преследвахме неприятеля, не бихме могли да заловим роби или добитък; защото при вас аз не заварих вече нито конница, нито пелтасти. И
27 така дали тогава, при положението в което се намирахте, щяхте да смятате, че не съм се погрижил добре за вас, ако без да искам някаква заплата, взех за ваш съюзник Севт, който
28 имаше и конница, и пелтасти, от каквито се нуждаехте? Вие тогава наистина се събрахте с хората на Севт и вече нами-

рахте храна в изобилие по селата, защото принуждавахте траките да бягат в повечето случаи набързо от домовете си и
29 получавахте голяма част от добитъка и робите. А щом към нас се присъедини и конницата, вече и врагове не виждахме; а дотогава те ни преследваха смело със своите конници и пел-
30 тасти и по всякакъв начин ни пречеха да се пръскаме на малки групи, за да си набавяме повече храна. Нима мислите, че е толкова голямо нещастие, ако оня, който ни предоставяше тази сигурност, не ни плащаше освен това и твърде голяма заплата и нима мислите, че по тази причина и аз в никакъв случай не трябва да остана жив?

31 А сега как си отивате? Не презимувахте ли в изобилие от хранителни припаси? Не запазихте ли всичко, което получихте от Севт, понеже живяхте от храната на неприятелите? И при тези обстоятелства не видяхте нито някой от вас да умре,
32 нито пък загубихте някого в плен. И ако вие спечелихте някаква слава в Азия, не я ли запазихте и тук, и към нея не прибавихте ли и нова слава, след като победихте и траките в Европа, срещу които тръгнахте на поход? И така аз ви уверявам, че това, за което сега ме обвинявате, би трябвало да смятате за добро и да бъдете благодарни на боговете.

33 Така стоят вашите работи. Но, за бога, вижте сега как стоят моите! Когато аз преди си тръгвах за дома, заминах обсипан с похвали от вас и с добро име, спечелено чрез вас и другите гърци. Спартанците също ми вярваха, защото иначе
34 не биха ме пратили отново при вас. А сега аз си отивам наклеветен от вас пред спартанците и намразен заради вас от Севт, когото се надявах, ако му служа добре с вас, да направя
35 опора за мене и моите деца, ако имам някога такива. А вие, заради които ме намразиха толкова много, и то хора, много по-силни от мен и за които не съм престанал да се грижа, как-
36 то мога и досега, вие да имате такова мнение за мене! Но аз съм в ръцете ви, без да сте ме заловили нито в явен, нито в таен опит за бягство. И ако направите това, което казвате, бъдете уверени, че ще убиете човек, който е прекарал толкова безсънни нощи заради вас и който толкова е страдал и се е излагал на опасности заедно с вас и когато е било негово задължение, и когато не е било; който с помощта на боговете в борбата срещу варварите заедно с вас е издигнал много паметници на победата и против желанието ви всякак се е ста-
37 рал, доколкото е могъл, да не станете врагове на никого от гърците. Затова сега можете, без да се боите от нападение, да отидете, където искате, и по суша, и по море. И понеже сега ви се удава толкова удобен случай да отплувате там, където отдавна желаете, понеже твърде влиятелни хора се нуждаят от вас и вие очаквате заплата от тях, а спартанците, считани за най-силни от всички, са дошли да ви поведат, нима за това
38 сте решили, че е настъпил моментът да ме погубите възможно

по-скоро? Разбира се, вие, най-паметливите от хората, не мислехте така, когато се намирахме в тежко положение. Тогава ме наричахте баща и обещавахте да ме помните като ваш благодетел! Но сигурно тия, които сега са дошли при вас, не са така несправедливи и, струва ми се, в техните очи не ще изглеждате по-добри, след като постъпихте така с мене." С тези думи Ксенофонт завършил речта си.

39 Тогава станал спартанецът Хармин и казал: „Не, разбира се. Заклевам се в двата бога[13]! На мене ми се струва, че вие несправедливо негодувате срещу този човек, защото и аз сам мога да свидетелствувам за него. Когато аз и Полиник попитахме Севт, що за човек е Ксенофонт, Севт ни каза, че в нищо друго не може да го упрекне, освен в това, че е прекалено предан на войската си; затова именно е в недобро положение и пред нас, спартанците, и пред него."

40 След него станал Еврилох, аркадец от Луси и казал: „Аз мисля, спартанци, че първото, което трябва да направите спрямо нас като военачалници е да поискате от Севт да ни даде
41 доброволно заплатата и чак тогава да ни поведете." А Поликрат от Атина, подучен от Ксенофонт, рекъл: „Войници, аз виждам, че тук присъствува и Хераклид, който взе спечелената от нас плячка и я продаде, но парите не даде нито на Севт, нито на нас, а ги скри и задържа за себе си. И ако сме умни, ще ги вземем от него, защото той не е тракиец, а макар и да е грък, мами гърците."

42 Когато Хераклид чул това, уплашил се много и като отишъл при Севт, му казал: „Ще постъпим по-умно, ако оставим тези хора и се махнем оттук." Тогава те се качили на конете
43 си и бързо се отдалечили към лагера си. След това Севт изпратил при Ксенофонт своя преводач Аброзелм и му предложил да остане при него с хиляда хоплити, като обещал да му даде и крепостите край морето, и да изпълни всичките си предишни обещания. Тайно му съобщил, че разбрал от Полиник за намерението на Тиврон да го убие, ако попадне под
44 властта на спартанците. Същото съобщили на Ксенофонт и мнозина други, че бил наклеветен и трябвало да се пази. Когато Ксенофонт чул всичко това, взел две жертвени животни и ги пренесъл в чест на Зевс, царя на боговете, допитвайки се дали ще е по-изгодно и по-добре за него да остане при Севт и приеме предложенията му, или пък да замине с войската. Предсказано му било да замине.

ГЛАВА СЕДМА

1 След това Севт преместил лагера си по-далеч, а гърците се настанили из селата, откъдето смятали, като се снабдят добре с припаси, да слязат към морето. Тия села Севт бил по-
2 дарил на Медосад. Медосад с мъка гледал как гърците разпи-

ляват храните в селата му; заедно с един одрисец, най-влиятелния от онези, които били дошли от вътрешността, и с около тридесет конника се отправили към гръцкия лагер и поръчал да извикат Ксенофонт. Ксенофонт взел със себе си неколцина
3 от лохазите си, а също и други хора и излязъл. Тогава Медосад му казал: „Ксенофонте, вие постъпвате несправедливо, като опустошавате нашите села. И затова, аз от името на Севт и тоя мъж, който е дошъл от страна на Медок, цар във вътрешността на страната, ви предупреждаваме да се махнете от страната ни. Ако не направите това, не ще ви позволим занапред да ограбвате нашата земя, а ще ви изгоним като неприятели."

4 Като го изслушал, Ксенофонт му рекъл: „На тия твои думи е мъчно даже и да се отговори. Но аз ще дам отговор за-
5 ради този младеж, за да разбере какво сте вие и какво сме ние. Ние преди да ви станем приятели се движехме из тая земя,
6 накъдето си искахме, като някъде я ограбвахме, а другаде опожарявахме. И когато ти дойде при нас като посланик, преношува при нас, без да се страхуваш от неприятелите си. Вие дори никога не сте идвали в тая земя, или ако сте идвали, то
7 сте ношували като в земя на по-силни от вас, без да сваляте юздите от конете си. А след като станахте наши приятели и чрез нас с божия помощ завладяхте тая земя, сега ни пъдите от същата тая страна, която получихте от нас, след като ние я покорихме със сила; защото, както сам знаеш, нас неприя-
8 телите не можаха да изгонят. И вместо да ни изпратиш дарове и да ни облагодетелствуваш за всичко, което си получил, ти искаш да ни отпратиш и при заминаването ни дори не ни по-
9 зволяваш да се спрем на лагер. Нима ти не се срамуваш за тези си думи нито от боговете, нито от тоя мъж, който сега се вижда забогатял, докато по-рано, преди да станеш наш
10 приятел, живееше от грабеж, както сам казваше? И защо изобщо на мене говориш това? Аз не съм вече началник, а спартанците, защото на тях вие, чудаци, предадохте войската да я отведат, без да ме поканите, за да им стана отново приятен сега, когато им предавам войската, така, както по-рано им станах омразен, когато я доведох при вас."

11 Одрисецът, като чул всичко това, казал: „Медосаде, готов съм да потъна в земята от срам при тия думи. И ако знаех от по-
12 рано, нямаше да те придружа; а сега си отивам, защото и цар Медок не би ме похвалил, ако изпъдя благодетелите си." Като казал това, възседнал коня си и заедно с останалите конници, освен четирима или петима, си заминал. А Медосад, понеже му било тежко за опустошаваната земя, накарал Ксенофонт да повика двамата спартанци.

13 Ксенофонт заедно с най-близките си другари отишъл при Хармин и Полиник и им казал, че Медосад ги вика, за да им
14 каже това, което е казал и на него: да напуснат страната. „Аз

мисля“, рекъл той, „че вие сега бихте могли да вземете от него дължимата на войската заплата, стига само да му кажете, че войската настоява пред вас вие да ѝ помогнете да си получи заплатата от Севт доброволно или насила и че войниците заявяват, че ще ви следват на драго сърце само след като получат парите си и че според вас исканията им са справедливи, и че вие самите сте им обещали да тръгнете тогава, когато те получат своето право.“

15 Спартанците, като го изслушали, казали, че ще изтъкнат това и ще добавят и още по-силни доводи. Те тръгнали веднага заедно с всички стратези и когато дошли при Медосад, Хармин му рекъл: „Медосаде, ако имаш да ни казваш нещо, кажи го, защото ние имаме да ти казваме много.“

16 Тогава Медосад вече много по-смирено рекъл: „И аз, и Севт сме на едно и също мнение: искаме тия, които са ни станали приятели[14], да не страдат от вас; защото това зло, което бихте направили на тукашните хора, го правите в същност на нас, тъй като те са наши поданици.“

17 „А пък ние“, казали спартанците, „ще си отидем тогава, когато тия, които ви спечелиха всичко това, получат заплатите си. Ако това не стане, ние сме тук да им помогнем и да накажем онези, които въпреки клетвите са постъпили несправедливо с тях; и ако вие сте едни от тях, още сега ще почнем
18 да търсим своето право.“ А Ксенофонт добавил: „Може би пък вие искате, Медосаде, да предоставите на тия, в чиято земя сме сега и за които казвате, че са ви приятели, да решат
19 кой от нас трябва да напусне тая земя — вие или ние?“ Медосад отрекъл това и предложил най-добре двамата спартанци да идат при Севт за заплатата, уверен, че те ще го убедят. Ако пък те не искат, тогава помолил да изпратят Ксенофонт заедно с него, като им обещал, че ще му съдействува. Накрая отново ги помолил да не опожаряват селата.

20 Тогава гърците изпратили Ксенофонт и тия, за които мислели, че ще са му най-полезни. Ксенофонт отишъл при Севт и му казал: „Севте, аз се явявам пред тебе не за да ти
21 искам нещо, а за да ти докажа, ако мога, че несправедливо ми се сърдиш, задето настоятелно се застъпвам за това, което обеща на войниците. Аз мисля, че не ще е по-малко полезно
22 за тебе да им платиш заплатата, отколкото за тях — да я получат; защото най-напред аз зная, че тия хора те издигнаха на видно място до боговете, щом като те направиха цар на голяма земя и много племена. Затова и ти не можеш да оста-
23 неш незабелязан нито ако направиш нещо хубаво, нито пък ако направиш нещо лошо. За един такъв мъж, какъвто си ти сега, струва ми се, че е от голямо значение да не изглежда, че иска да отпрати неблагодарно хората, които са го облагодетелствували. Също така е важно ти да се ползуваш с добро име сред шест хиляди човека, а най-вече винаги да останеш

24 верен на това, което казваш. Аз виждам как празните, неизпълними и безчестни думи на лъжците не постигат целта си; а пък тия, които очевидно говорят истината, ако се нуждаят от нещо, думите им го постигат не по-трудно, отколкото насилието на другите. Ако те искат да вразумят някого, зная, че техните заплахи имат не по-малка сила, отколкото веднага изпълненото наказание на другите. И ако такива хора са обещали нещо на някого, те постигат целта си не по-зле от тия,
25 които веднага дават обещаното. Но спомни си и ти какво ни даде, когато ни взе за съюзници. Много добре знаеш, че нищо. Ти използува нашето доверие, че ще изпълниш, каквото казваше, и накара толкова много хора да участвуват в похода ти и да ти завоюват държава, която струва не само тридесет
26 таланта, колкото тия хора сега смятат, че трябва да получат, но много повече. И най-после нима това доверие, с което си
27 спечели цяло царство, може да се откупи с пари? Хайде спомни си как силно желаеше някога да завладееш това, което сега държиш в ръцете си. Аз много добре зная, че ти би предпочел да постигнеш по-скоро това, което сега стана, отколкото да получиш многократно по-голяма сума от тази, която дължиш.
28 И така аз мисля, че е много по-голяма загуба и позор да не можеш да задържиш това, което сега имаш, отколкото ако някога не беше успял да го добиеш; така, както е по-тежко от богат да станеш беден, отколкото отначало да нямаш богатства и както е по-печално от цар да станеш обикновен поданик, от-
29 колкото изобщо да не си царувал. Нима не разбираш, че тези, над които сега властвуваш, ти се подчиняват не от приятелство към тебе, а от необходимост и че те биха се опитали отново да
30 станат свободни, ако не ги възпира някакъв страх? Как мислиш, дали те биха се страхували повече и биха ти били по-покорни, ако видят, че твоите войници са така благоразположени към тебе, че са готови и сега да останат, ако ти им заповядаш, и отново бързо да дойдат, ако стане нужда, и че също така и други, научили вече от тях за твоите добрини, биха се явили веднага при тебе, когато пожелаеш; или ако разберат, че не само никакви други войници не ще дойдат вече при тебе поради сегашното ти вероломство, но че и тия в момента са
31 по-благосклонни към самите тях[15], отколкото към тебе? Траките в същност ти се подчиняват не защото са възпирани от нашето множество, а поради липса на предводители. Така че не съществува ли сега и тая опасност те да вземат за свои началници някои от ония, които мислят, че са онеправдани от тебе, или пък още по-добре самите спартанци, които, поради нуждата им от войска, ще се съгласят на това, стига само войниците да им обещаят, че ще тръгнат с по-голяма готовност с тях, ако те сега извоюват от тебе заплатата им?

32 Също така не е тайна, че траките, които сега се намират под властта ти, са готови по-скоро да тръгнат срещу теб, от-

колкото да са с теб, защото останеш ли ти силен, тях ги очак-
33 ва робство, а бъдеш ли победен — свобода. И ако ти помис-
лиш и за страната — защото тя е твоя, — нима според теб тя
не ще остане по-запазена от нещастия, ако тия войници, по-
лучили вече това, за което те упрекват, я напуснат и си отпъ-
туват мирно, отколкото ако останат като в неприятелска земя
и ти се опиташ да излезеш насреща им с друга войска, по-
многобройна от тяхната, която също ще се нуждае от храна?
34 И дали ще похарчиш повече пари, ако им дадеш дължимото,
или ако освен тая неизплатена заплата, бъдеш принуден да
35 наемаш и друга, по-многобройна войска? На Хераклид, както
той ми обясни, тая сума му се виждала твърде голяма. Но ти
сега можеш да получиш и да дадеш такава сума по-лесно, от-
36 колкото само една десета от нея по-рано, преди ние да дойдем
при тебе; защото не числото определя многото и малкото, а
възможността на тоя, който дава и на тоя, който взема. Сега
твоят годишен доход е по-голям от всичкото богатство, което
си притежавал по-рано.

37 Аз, Севте, понеже съм ти приятел, обмислих всичко това
с оглед на бъдещето, за да можеш и ти да се покажеш достоен
38 за добрините, които боговете ти отредиха, а и аз да не се
проваля пред войската. Знай добре, че сега аз с тая войска
нито враг бих могъл да накажа, ако поискам, нито пък, ако
отново реша да ти се притека на помощ, бих бил способен на
това; защото войската е настроена срещу мене. И аз те при-
зовавам за свидетел заедно с боговете, които знаят всичко, че
нито съм получил нещо от тебе за войниците, нито съм поискал
40 някога лично за себе си техните пари, нито пък съм настоявал
толкова за обещаното. Аз ти се заклевам, че дори ако би ми
дал нещо, не бих го приел, ако и войниците не получат своето;
защото би било позорно аз да получа моята част, а да прене-
брегна тяхното тежко положение, особено при почитта, която
ми отдаваха.

41 За Хераклид може всичко това да са празни приказки в
сравнение с придобиването на пари по какъвто и да е начин;
но аз, Севте, мисля, че за човека, а особено за владетеля, няма
по-хубава и по-бляскава придобивка от добродетелта, спра-
42 ведливостта и благородството. Онзи, който притежава това, е
богат, защото има много приятели, богат е, защото и други
искат да спечелят неговото приятелство; и ако е щастлив, ще
има кой да споделя радостта му, а ако не сполучи в нещо, не
43 ще му липсва кой да му помогне. Но ако ти от делата ми не
разбра, че от душа ти бях предан, и ако от моите думи не
можа да схванеш това, то поне вникни в думите на войниците,
44 защото беше там и чу какво говореха от желание да ме оху-
лят. Те ме обвиняваха пред спартанците, че съм предпочел
тебе вместо спартанците и ме упрекваха, че съм се грижил по-
вече за твоите интереси, отколкото за техните; казваха, че и

45 подаръци съм получавал от тебе. Мислиш ли, че ме обвиняваха за тия подаръци, защото са забелязали у мене някаква омраза към тебе, а не защото са видели голямата ми при-
46 вързаност към тебе? Според мен всички хора са съгласни, че всеки трябва да проявява внимание към тоя, от когото е получил някакъв дар. А ти, преди още да съм ти помогнал в нещо, ме прие любезно и постоянно ми обещаваше с поглед, с думи и с гостоприемството си колко ще получа. А сега, след като извърших всичко, което желаеше, и стана могъщ, доколкото успях да те въздигна, нима ще можеш да гледаш спокойно как
47 вече не съм на почит сред войниците си? Но аз съм уверен, че ти ще се решиш да им платиш и че времето ще те научи колко непоносимо ще бъде за самия теб да виждаш тия, които са ти оказали услуга, да негодуват сега срещу теб. И аз те моля, когато им плащаш, да се погрижиш да направиш влиянието ми сред войниците такова, каквото то беше, когато ме прие при тебе."

48 След като Севт чул всичко това, изругал оня, който бил виновен да не се изплати още отдавна заплатата, и всички предположили, че това е Хераклид. „Но на мене и наум не ми
49 е идвало", казал Севт, „че вие сте без заплата и аз ще ви я дам." Тогава Ксенофонт отново му рекъл: „И така, щом си решил да изплатиш заплатата, сега ще те помоля да я изплатиш чрез мене и да не ме пренебрегваш, защото заради тебе загубих уважението на войската, което имах, когато дойдохме при теб."

50 А Севт му отговорил: „Ти не ще бъдеш лишен и от почита на войниците си заради мен, а ако останеш с хиляда хоплити, ще ти дам и крепостите и всичко друго, каквото ти обещах."
51 Но Ксенофонт отново казал: „Това вече е невъзможно да стане, затова ни пусни!" — „Но аз зная", продължил Севт, „че за
52 тебе е много по-сигурно да останеш при мен, отколкото да заминеш." — „Благодаря ти за благорасположението", казал Ксенофонт, „но не ми е възможно да остана. Ала бъда ли някъде
53 на почит, знай, че това ще е от полза и за тебе." Тогава Севт рекъл: „Пари аз нямам, освен една малка сума от един талант, която смятам да ти дам. Но затова пък имам шестстотин глави едър добитък, около четири хиляди овце и около сто и двадесет роби, вземи всичко това. Вземи и заложниците на тия, които
54 постъпиха несправедливо[16] с тебе, и си иди!" Ксенофонт се засмял и казал: „Ако всичко това не стигне за заплатата, за кого да кажа, че е този талант? И тъй като съм в опасност, не е ли по-добре да си тръгна с охрана, за да не бъда пребит с камъни? Ти чу вече техните заплахи."

55 Тая нощ останали при Севт. На другия ден Севт им дал обещаното и изпратил с тях и хора, които да откарат добитъка. А през това време войниците започнали да говорят, че Ксенофонт отишъл при Севт, за да се засели при него и да

получи това, което му било обещано. Ала когато го видели,
56 те се спуснали радостно към него. Щом забелязал Хармин и Полиник, Ксенофонт им казал: „Всичко това стана възможно да се достави за войската благодарение на вас и аз ви го предавам. А вие, като го продадете, раздайте парите на войската.“ И те, като го взели, назначили хора, които да продадат плячката и я продали, но били обвинени в измама. Ксенофонт не
57 взел участие в това, а явно се готвел да отпътува за родината си, защото в Атина все още не било прието постановление във връзка с изгнанието му. Ала най-близките му в лагера го навестили и го помолили да не си заминава, преди да отведе войската и да я предаде на Тиброн.

ГЛАВА ОСМА

1 След това войниците се прехвърлили с кораби в Лампсак. Там Евклид, гадател от Флиунт, син на Клеагор, който бил изрисувал фреските в Ликейона[17], се срещнал с Ксенофонт. Той му изказал радостта си, че се е спасил, и го попитал колко пари
2 има. Ксенофонт се заклел, че ако не продаде коня си и това, което има със себе си, не ще може дори да си иде в къщи.
3 Онзи, разбира се, не му повярвал. След като жителите на Лампсак изпратили на Ксенофонт дарове в знак на гостоприемство и той принесъл жертва в чест на Аполон, повикал Евклид. А Евклид, като погледнал вътрешностите на жертвените животни, казал, че сега вече му вярва, че няма пари. „Виждам“, продължил той, „че винаги ти се е удавало да имаш нещо, но все се е явявала някаква пречка; а когато пък е нямало такава, ти сам си я създавал.“ Ксенофонт се съгласил с думите
4 му, а онзи продължил: „Теб ти пречи Зевс Благосклонният“[18] и го попитал дали му е принесъл поне веднъж жертва, и то така, „както аз“, рекъл, „принасях жертви заради вас в отечеството ти, като ги изгарях напълно.“ Ксенофонт признал, че откакто е напуснал родината си, не е принасял жертва на тоя бог. Тогава жрецът го посъветвал да извърши жертвоприношението
5 по този обичай и му напомнил, че това ще му помогне за нещо по-добро. Когато на другия ден отишъл в градчето Офринион, Ксенофонт принесъл в жертва прасета и ги изгорил напълно по обичая в отечеството си. И жертвоприношението било с добри предзнаменования за него.

6 Същия ден дошли Битон и Навзиклид, за да раздадат пари на войската[19]. Те се сприятелили с Ксенофонт и като откупили коня, който той бил продал в Лампсак за петдесет дарейки, върнали му го и не пожелали да вземат никакви пари; предполагали, че бил направил това от нужда, защото чули, че той обичал коня си.

7 След това преминали през Троада и като прехвърлили планината Ида, стигнали най-напред в Антандър, а сетне, дви-

8 жейки се покрай морето в Мизия, пристигнали в равнината на Тива. Оттук, като минали през градовете Адримитион и Китонион, преминали покрай Атарней в долината на река Каик и достигнали мизийския град Пергамон.

Тук Ксенофонт бил поканен на гости от Елада, жената на
9 Гонгил от Еретрия и майка на Горгион и на младия Гонгил. Тя му казала, че в долината живеел персиецът Асидат и че ако го нападне през нощта с триста войника, ще може да плени и самия него, и жена му, и децата му, и богатствата му; а те били много. За водачи му дала племенника си и мизиеца
10 Дафнагор, когото тя особено ценяла. Ксенофонт заедно с тях принесъл жертва и Басий, гадател от Елида, който присъствувал, казал, че предзнаменованията са отлични и че онзи човек
11 ще бъде взет в плен. След като се наобядвал, Ксенофонт тръгнал заедно с ония лохаги, които му били най-близки приятели и му останали верни през цялото време, за да ги облагодетелствува. С него тръгнали и около шестстотин други войници, които му се натрапили; лохагите почнали да ги гонят, за да не делят с тях плячката, сякаш парите били вече в ръцете им.

12 Когато към полунощ пристигнали на мястото, изплъзнали им се и робите, които се намирали извън кулата, и много богатства, защото те и не помислили за тях от желание да за-
13 ловят самия Асидат и богатствата му. След като не могли да завземат кулата с нападение — тъй като била висока и голяма
14 и имала бойници и смели защитници, — те се заели да я пробиват, но стената била дебела около осем кирпича. Ала на разсъмване била прокопана. Някой отвътре пронизал с волски ръжен бедрото на първия появил се от гърците. Другите пък
15 със стрелите си правели опасно всякакво преминаване. На техните викове и огнени сигнали се притекли на помощ Итамен с войската си, около осемдесет асирийски хоплити от Комания и хиркански конници, наемни войници на персийския цар, както и около осемстотин други пелтасти. Други надошли от Партенион, трети от Аполония и от близките крепости; имало и конници.

16 Тогава гърците трябвало да помислят за отстъпление. Те образували каре и като прибрали в него колкото волове, дребен добитък и роби имало наоколо, започнали да отстъпват вече не толкова загрижени за плячката, колкото да не би отстъплението им да заприлича на бягство, ако се върнат, изоставяйки заграбеното богатство, и тъй враговете да станат подръзки, а войниците да паднат духом. Затова те отстъпвали, сякаш се сражавали само за плячката.

17 Когато Гонгил видял, че гърците са малко, а преследвачите им позачне, излязъл, против волята на майка си, начело на своите хора, решен да вземе участие в боя. На помощ от Халисарна и Тевтрания се притекъл и Прокъл, един от потомците на Демарат.

18 Но когато войниците на Ксенофонт получили твърде мно-
го рани от стрелите и камъните, хвърляни с прашки, те тръг-
нали в затворен кръг, за да отразяват с щитовете си стрелите;
19 едва така преминали реката Каркас, при което били ранени
близо половината от тях. Тогава бил улучен и стимфалецът
Агасий, лохаг, който през цялото време се сражавал с непри-
ятеля. Накрая се спасили с около двеста пленника и добитък,
колкото за жертвоприношение.
20 На другия ден Ксенофонт принесъл жертва и надвечер
повел цялата войска по възможност по-навътре в Лидия, така
че враговете да не се боят от близостта на войската и да зане-
21 марят охраната си. Но когато Асидат чул, че Ксенофонт от-
ново е принесъл жертва, за да предприеме нещо против него,
и че ще дойде с цялата си войска, настанил се в селата, нами-
ращи се близо до Партенион. Там войските на Ксенофонт го
застигнали и го пленили заедно с жена му, децата му, конете
и всичките му богатства. Така се изпълнило предишното пред-
сказание.
23 След това отново се върнали в Пергамон. Там Ксенофонт
отправил благодарност към бога; защото и спартанците, и ло-
хазите, и останалите стратези и войници му съдействували да
залови толкова хубави коне, впрегатен добитък и друга плячка,
та да може вече и той да прави другиму добро.
24 В това време пристигнал Тиврон, който приел войската[20]
и след като я присъединил към друга гръцка войска, тръгнал
на война срещу Тисаферн и Фарнабаз.
25 [Управители на земите на персийския цар, през които ние
минахме, бяха следните: на Лидия — Артим, на Фригия —
Артакам, на Ликаония и Кападокия — Митрадат, на Киликия
— Сиенес, на Финикия и Арабия — Дерн, на Сирия и Асирия
— Белесис, на Вавилон — Ропар, на Мидия — Арбак, на
фасийците и хесперитите — Тирибаз, кардухите, халибите, хал-
деите, макроните, колхидците, мосинеките, койтите и тибаре-
ните бяха независими, на Пафлагония — Корил, на витинците —
Фарнабаз, а на траките в Европа — Севт. Целият път на оти-
26 ване и връщане бе изминат в двеста и петнадесет прехода от
хиляда сто петдесет и пет парасанги или тридесет и четири
хиляди шестстотин и петдесет стадия. Целият поход отиване и
връщане — се извърши в една година и три месеца.]

БЕЛЕЖКИ* КЪМ „АНАБАЗИС“

КНИГА ПЪРВА

[1] Наместник на царя в областите с неперсийско население. Кир бил по това време сатрап на Голяма Фригия, Кападокия и Лидия, а резиденцията му се намирала в гр. Сарди.
[2] Тук ежегодно се правел преглед на персийската войска, намираща се на запад от р. Халис. Кир освен административната притежавал и военната власт в областите си — бил е „каран“, т. е. предводител.
[3] Тежковъоръжени гръцки пехотинци, наемници във войската на Кир.
[4] Т. е. персите — така гърците наричали всички, които не били гърци.
[5] Златна монета, около 26 драхми; наречена е на името на Дарий I.
[6] Войници, въоръжени само с прашки и лъкове, без щитове и ризници.
[7] Войници, въоръжени с лек щит (пелта), късо копие и меч.
[8] Персийска мярка за дължина, около 5,5 км.
[9] Гръцка мярка за дължина, около 30 м.
[10] В Азия имало и изоставени запустели градове.
[11] Гръцка мярка за дължина, около 30 см.
[12] Според мита фригийският сатир (горско божество) Марсий намерил флейта, захвърлена от Атина, научил се да свири на нея и призовал на състезание в това изкуство Аполон.
[13] Т. е. във Втората гръко-персийска война 480—479 г. пр. н. е.
[14] Празник в чест на Зевс Ликейски, по името на планината Ликеон в Аркадия, откъдето е бил и Ксений.
[15] Стъргало за почистване на тялото след състезания от прах и масло.
[16] Т. е. Силен — възпитател и спътник на Дионис, изобразяван като весел, вечно пиян старец.
[17] Командир, военачалник; в Атина ежегодно била избирана колегия от 10 стратези — по един от всяка фила, на които било поверявано командуването на сухопътната войска и флотата.
[18] Обикновено щитовете по време на поход се носели в кожени калъфи, като се сваляли при преглед или сражение.
[19] Ликаонците, също както и писидците, се бунтували срещу персийската власт.
[20] Военни кораби с три реда гребла.
[21] Войскова единица (лоха) с численост от 80 до 600 души.
[22] Мярка за дължина, около 185 м.
[23] Гръцка монета = 100 драхми.
[24] Началник на отряд (лоха), вж. бел. 21.
[25] Персийска мярка за вместимост, около 2,25 литра.
[26] Персийска монета, около 7 $^1/_2$ обола.
[27] Гръцка монета; 1 атически обол се равнява на $^1/_6$ от драхмата; 5 ат. обола = = 3 егински.
[28] Атическа мярка за вместимост = 1,08 литра.
[29] Персийска връхна дреха с дълги и широки ръкави.
[30] Мярка за дължина = 1,85 м.

* Бележките към „Анабазис“ и „Гръцка история“ са от Румен Стефанов.

[31] Защитна стена с дължина около 30 км между реките Тигър и Ефрат, построена от Навуходоносор (605—562 г. пр. н. е.).
[32] Вж. бел. 11.
[33] Парична мярка = 6000 драхми.
[34] Леки щитове, изплетени от пръчки и покрити с необработена волска кожа.
[35] Четириъгълна колона с фронт на всички страни.
[36] За разпознаване по време на боя преди сражението се давала парола, която се предавала до края на редицата, а сетне се връщала, за да се провери дали е чута правилно от всички.
[37] Епитет на Арес, бога на войната.
[38] Приближени на персийския владетел, които в празничен ден се хранели заедно с него.
[39] Т. е. на бегълците.
[40] Гърците и римляните около обяд само закусвали, а обилно се хранели надвечер.

КНИГА ВТОРА

[1] Вж. бел. 33 към кн. I.
[2] Било е месец септември.
[3] Т. е. в провинция Кария.
[4] Това не е същият Ороит, споменат в кн. 1 6, 1.
[5] Т. е. без да носят оръжие.
[6] Има се пред вид Пелопонеската война 431—404 г. пр. н. е.
[7] Колегия от пет души в Спарта, избирана ежегодно от народа и разполагаща с цялата изпълнителна власт.
[8] Горгий от сицилийския град Леонтини, прочут софист и учител по красноречие. Взимал за обучението на всеки свой ученик по 100 мини хонорар. Известно време Горгий пребивавал в Тива, живял и в Атина.

КНИГА ТРЕТА

[1] Т. е. Аполон, на когото е посветено светилището в Делфи.
[2] Помощник на военачалника.
[3] Гостите се намирали под покровителството на Зевс и се считали за неприкосновени лица.
[4] Кихането се смятало за щастливо предзнаменование.
[5] В 490 г. пр. н. е. по време на Първата гръко-персийска война.
[6] По време на Втората гръко-персийска война, когато гърците победили персите в морската битка при о. Саламин и на суша в битката при Платея (479 г. пр. н. е.).
[7] Издигали са се от неприятелските оръжия на полесражението.
[8] В превод. „хранещи се с лотос". Митично племе, споменато в „Одисея", IX, 84—86. Човек, вкусил плод на лотос в страната на „лотофагите", забравял родината си.
[9] При построяването на войската в каре в средата се движел обозът, а в страни — хоплитите.
[10] Гръцкият наемен отряд при Кир се състоял предимно от пелопонесци. Затова и Ксенофонт отрежда на Хирисоф почетно място във войската.
[11] Т. е. Кир Стари (559—529 г. пр. н. е.). Вероятно става въпрос за слънчевото затъмнение през май 556 г. пр. н. е.
[12] Град на територията на Древна Асирия; тук са се намирали развалините на Ниневия.
[13] В персийската войска войниците често влизали в бой удряни с камшици от своите началници. За това съобщава и Херодот (VII 22, 56, 223).
[14] В незаваленните села, към които се били насочили.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

[1] Гърците сменяли през нощта стражите три пъти.
[2] Вж. бел. 2 към кн. III.

[3] Т. е. пътят, по който вече бил минал Хирисоф.
[4] Мярка за дължина, около 46 см.
[5] При стрелба с голям лък той се поставя в отвесно положение, като долният му край се опира до земята и се застъпва с левия крак.
[6] С помощта на ремъка хвърленото копие се изтегляло обратно.
[7] Култово действие, при което част от виното се изливало от чашата на земята.
[8] Според обичая спартанците, когато влизали в битка, се увенчавали с венец.
[9] Т. е. изпратените на помощ от Хирисоф.
[10] В пластиката амазонките се изобразявали на коне, въоръжени с особен вид брадви, копие, полукръгъл щит, лък и колчан.
[11] Вж. бел. 29 към кн. I.
[12] Бог на слънцето. Персите почитали слънцето като бог и му принасяли в жертва коне.
[13] Т. е. дорийските спартанци, които за разлика от другите жители на Спарта единствени са имали правото да заемат високи държавни служби.
[14] Спартанският закон разрешавал да се краде храна. Същевременно обаче на заловения крадец се налагало наказание, за да се развиват у спартанците ловкост и хитрост.
[15] В кражба на държавни пари били упреквани Темистокъл, скулпторът Фидий и др.
[16] По време на поход челният отряд заедно със своя лохаг бил сменяван всеки ден от друг отряд.
[17] Спартанският меч бил къс и извит.
[18] Вероятно за да служат като награди при състезанията.
[19] Панкратион — състезание по борба и юмручен бой.

КНИГА ПЕТА

[1] Намеква се за Омир, Одисея XIII, 75.
[2] Потомци на старото население на Пелопонес без политически права, но с право да владеят земя, да търгуват и да служат във войската.
[3] Вж. бел. 36 към кн. I.
[4] Съществувал обичай да се заделя една десета част от придобитата плячка в чест на божеството.
[5] За участие във военни действия на страната на Спарта Ксенофонт бил осъден от атиняните на изгнание.
[6] Т. е. на град Скилунт.
[7] Гражданин на една държава, получил от друга държава право да защищава нейните интереси и поданици.
[8] Вид жито, употребявано също и за храна на добитък.
[9] Глинен съд с две дръжки и издуто тяло.
[10] Тези халиби били клон от халибите, съседи на Армения, вж. IV, 5.
[11] Т. е. във войната срещу Кир.
[12] Вж. I 17, 18.
[13] Монета, сечена в гр. Кизик, Мала Азия, на стойност около 28 драхми.
[14] Тяхната длъжност била да контролират търговията и да не допускат измама.
[15] Т. е. била принесена изкупителна жертва на боговете.
[16] Гласуването в Гърция ставало с пускане в урна на бели и черни камъчета.

КНИГА ШЕСТА

[1] Мярка за вместимост около 52 1/2 литра.
[2] Глинен съд с формата на стомна, мярка за течност = 39 1/2 литра.
[3] Вж. III 1, 6.
[4] Вж. III 1, 11.
[5] Има се пред вид краят на Пелопонеската война. В 404 г. пр. н. е. бива сключен мир, съгласно който Атина приема условията, наложени от Спарта.
[6] Иронията се състои в това, че разпоредителят на обяда трябвало да бъде гастроном, а спартанците били известни със своята непридирчивост в яденето и пиенето.

[7] Т. е. единадесетият подвиг на Херакъл. Според една версия на легендата, Херакъл слязъл в Ада на Ахеронтския полуостров (дн. Кап Баба) на Черно море.
[8] Освен месечната си заплата войниците получавали още и пари за прехрана, тъй като храна в натура се раздавала рядко.
[9] Вж. бел. 13, към кн. V.
[10] Област в Мала Азия, наричана още Витиния.
[11] Т. е. от Босфор.
[12] Празна гробница. Издигала се, когато било невъзможно да се погребе тялото.
[13] Т. е. на полуострова.
[14] При отстъпление войниците слагали щитовете си на гърба, за да се предпазват от ударите на преследващите ги неприятели.
[15] Вж. V 1, 15.
[16] В първите години след края на Пелопонеската война Спарта имала хегемония в гръцкия свят.
[17] Т. е. Агасий.
[18] Вж. IV 8, 26.
[19] Кастор и Полидевк, деца на Зевс и Леда, почитани в Спарта като защитници на града.
[20] Т. е. във Византион.

КНИГА СЕДМА

[1] Планина между Перинт и Херсонес.
[2] Намирало се вътре в градските стени, до вратите, наречени също „Тракийски".
[3] Ксенофонт припомня за току-що завършилата Пелопонеска война.
[4] Островите в Егейско море, влизащи в Атинския морски съюз и плащащи вноски в атинската хазна.
[5] Област близо до Босфор, на север от Византион.
[6] Анаксибий трябвало да се върне в Гърция, тъй като изтичал едногодишният му мандат.
[7] Севт има пред вид мита за тракийския цар Терей, който се оженил за Прокна, дъщерята на атинския цар Пандион.
[8] Става дума за наместника Аристарх.
[9] Траките имали обичай да изливат остатъка от вино върху дрехите си.
[10] Долна дреха с къси ръкави или без ръкави.
[11] Бръхна военна дреха.
[12] Бившите сатрапии на Кир били предадени за управление на Тисаферн, но гръцките градове в Мала Азия отказали да го приемат. Спарта взела тяхна страна и в 400 г. пр. н. е. изпратила военачалника Тиброн да воюва срещу Тисаферн.
[13] Вж. бел. 19 към кн. VI.
[14] Имат се пред вид траките в селата.
[15] Т. е. подчинените траки.
[16] Тините, вж. VII 4, 14.
[17] Гимназион извън Атина с парк и покрити галерии, украсени с фрески от Клеагор.
[18] Зевс Мелихийски („Благосклонният") бил на особена почит в Атина, където в негова чест в началото на март се устройвал празник. Както се разбира от текста, според атинския обичай изгаряли в негова чест цялата жертва. Това означава, че в този си аспект Зевс бил почитан като подземните, отблъскващи зло („апотропеични") божества.
[19] Тези пари били изпратени от Тиброн.
[20] Това става през март 399 г. пр. н. е. По-късно, през есента на 399 г., Тиброн бил сменен от Деркилид

ГРЪЦКА ИСТОРИЯ

КНИГА ПЪРВА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА.* ПОЛОЖЕНИЕТО В ХЕЛЕСПОНТ **(1—5).** АТАКАТА НА АЛКИВИАД **(6—15).** ПОБЕДА НА АТИНЯНИТЕ ПРИ КИЗИК **(16—19).** СЛЕД БИТКАТА **(20—25).** СЪБРАНИЕТО НА СИРАКУЗЦИТЕ **(26—29).** ХЕРМОКРАТ В ИЗГНАНИЕ **(30—31).** ПОЛОЖЕНИЕТО НА О-В ТАСОС И В АТИНА **(32—34).** ПОДГОТОВКА ЗА НОВИ ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ **(35—37).** *ГЛАВА ВТОРА.* БИТКАТА ЗА ЕФЕС **(1—8).** ПОРАЖЕНИЕТО НА АТИНЯНИТЕ **(9—13).** ВОЕННИ ДЕЙСТВИЯ ПРЕЗ ЗИМАТА **(14—19).** *ГЛАВА ТРЕТА.* СРАЖЕНИЯ ПРИ КАЛХЕДОН **(1—7)** ДОГОВОРЪТ НА АТИНЯНИТЕ С ФАРНАБАЗ **(8—12).** ПРАТЕНИЧЕСТВА ПРИ ПЕРСИЙСКИЯ ЦАР **(13).** ПРЕДАТЕЛСТОТО ВЪВ ВИЗАНТИОН **(14—22).** *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.* ПРАТЕНИЦИ ПРИ ПЕРСИЙСКИЯ ЦАР **(1—7).** ДЕЙСТВИЯТА НА АЛКИВИАД **(8—11).** ЗАВРЪЩАНЕТО НА АЛКИВИАД В АТИНА **(12—23).** *ГЛАВА ПЕТА.* ЛИЗАНДЪР КАТО НАВАРХ **(1).** ЛИЗАНДЪР ПОЛУЧАВА СРЕДСТВА ОТ КИР **(2—10).** БИТКАТА ПРИ НОТИОН **(11—15).** АТИНЯНИТЕ НАЗНАЧАВАТ КОНОН ЗА ЗАМЕСТНИК НА АЛКИВИАД **(16—21).** *ГЛАВА ШЕСТА.* ЛИЗАНДЪР ЗАМЕНЕН ОТ КАЛИКРАТИД **(1—4).** РЕЧ НА КАЛИКРАТИД **(5).** ДЕЙСТВИЯТА НА КАЛИКРАТИД **(6—17).** КОНОН, ОБСАДЕН ОТ КАЛИКРАТИД **(18—23).** АТИНЯНИТЕ ИЗПРАЩАТ НОВА ФЛОТА **(24—26).** ПОБЕДА НА АТИНЯНИТЕ ПРИ АРГИНУСКИТЕ ОСТРОВИ **(27—38)** *ГЛАВА СЕДМА.* ОБВИНЕНИЕ НА АТИНЯНИТЕ СРЕЩУ СТРАТЕЗИТЕ **(1—4).** ЗАЩИТНИ РЕЧИ НА СТРАТЕЗИТЕ **(5— 8)** ПРЕДЛОЖЕНИЕТО НА КАЛИКСЕН **(9—15).** РЕЧ НА ЕВРИПТОЛЕМ **(16—33).** СТРАТЕЗИТЕ ОСЪДЕНИ НА СМЪРТ **(34—35).**

ГЛАВА ПЪРВА

1 Няколко дни по-късно[1] от Атина пристигнал Тимохар[2] с малък брой кораби; и веднага между лакедемонци и атиняни се стигнало до нова битка по море. Победили лакедемонците
2 под командуването на Агезандрид[3]. Скоро след това — било началото на зимата — Дорией, син на Диагор, идвайки от Родос, навлязъл призори в Хелеспонт с четиринадесет кораба. Но поставеният от атиняните дневен караул го съгледал отдалеч и дал знак на стратезите. Те тръгнали срещу него с двадесет кораба. Принуден да отстъпи, Дорией навлязъл в открито море, а сетне извлякъл триерите си на сушата в околностите на
3 Ритион. Но когато атиняните приближили, започнало сражение от корабите и по суша чак докато атиняните отплували към
4 Мадит при останалата част от войската, без да се доберат до успех. А Миндар[4], който видял, че се бият, додето принасял в Илион жертва на Атина, се отправил към морето на помощ; наредил да спуснат триерите във водата и отплувал, за да
5 присъедини към себе си триерите на Дорией. Атиняните обаче се насочили към него и започнали сражение по протежение на брега недалеч от Абид. Водили бой от сутринта до вечерта, като ту вземали превес, ту губели позиции, докато пристигнал
6 Алкивиад[5] с осемнадесет кораба. Тогава започнало бягството на пелопонесците към Абид. На помощ им се притекъл и Фарнабаз[6]; навлязъл с коня си в морето и се сражавал, докато
7 било възможно, насърчавайки към това и останалите си войници — конници и пехотинци. Сетне пелопонесците подредили корабите си в редица плътно един от друг и продължили да водят боя в близост до брега. Атиняните обаче отплували към Сестос с тридесет пленени празни кораба, а също и с корабите,
8 които самите били загубили, ала сетне отново си възвърнали. Оттук всички кораби, с изключение на четиридесет, поели курс в различни посоки извън Хелеспонт за събиране на средства. А Тразил, един от стратезите, се отправил към Атина, за да извести за случилото се и да иска войска и кораби.

9 След това Тисаферн пристигнал в Хелеспонт. Алкивиад, който дошъл при него с една единствена триера и носел различни дарове, както подобава на гост, той наредил да заловят

и затворят в Сарди, като твърдял, че царят му бил заповядал
10 да води война срещу атиняните. Но тридесет дни по-късно
Алкивиад и Мантитей, пленени в Кария, след като се сдобили
11 с коне, успели да избягат среднощ от Сарди в Клазомене. А
намиращите се в Сестос атиняни, като разбрали, че Миндар се
готви да отплува срещу тях с шестдесет кораба, избягали през
нощта за Кардия. Там пристигнал от Клазомене и Алкивиад с
пет триери и една крайбрежна лодка. Като узнал, че корабите
на пелопонесците напуснали Абид и поели в открито море към
Кизик, сам той се отправил с пехотата към Сестос, а корабите
12 наредил да идат там, като заобиколят Херсонес. Когато се
появили и той тъкмо се готвел да отплува за битка по море,
от Македония пристигнал Терамен с двадесет кораба, а едно-
временно с него и Тразибул с други двадесет от Тасос — и два-
13 мата със събраните средства. Алкивиад и на тях наредил да
го следват със спуснати големи платна и се отправил към Па-
рион. Когато всички кораби се събрали в Парион, техният
брой бил осемдесет и шест. С настъпването на нощта те из-
лезли в открито море, а на другия ден, към обяд, достигнали
14 Проконес. Там узнали, че Миндар е в Кизик, а също и Фарна-
баз с пехотата. Този ден останали там, а на следния Алкивиад
свикал събрание на войската и произнесъл насърчително слово
за необходимостта да се воюва и по море, и по суша, и да се
щурмуват крепостите, „защото", казал той, „ни липсват пари,
докато нашите врагове получават от царя неограничено коли-
15 чество!" Предния ден, като пуснали котва в пристанището,
събрал около себе си всички плавателни съдове, също и мал-
ките, за да не може никой да донесе на врага за тяхната чис-
леност, и разгласил, че който бъде хванат в опит да премине
16 на отвъдния бряг, ще бъде наказан със смърт. След събрание-
то, съоръжен като за морска битка, Алкивиад отплувал за Ки-
зик при проливен дъжд. Близо до Кизик небето се прояснило и
слънцето се показало. Тогава съгледал корабите на Миндар,
шестдесет на брой, да маневрират твърде отдалечени от при-
17 станището, така че достъпът им към него бил вече отрязан. А
пелопонесците, като забелязали, че триерите на атиняните са
много повече от преди и че се намират вече близо до приста-
нището, потърсили спасение на сушата. Там закотвили кора-
18 бите си един до друг и се построили срещу настъпващия про-
тивник. Алкивиад заобиколил с двадесет от корабите и дебар-
кирал на брега. Като видял това, и Миндар слязъл на сушата
и загинал в сражението. Останалите, които били с него, избя-
гали. А всички кораби атиняните довлекли, когато си тръг-
вали, в Проконес, освен сиракузките; тях сиракузците сами
подпалили. Оттук на следващия ден атиняните се отправили
за Кизик. Жителите ги приели, тъй като пелопонесците и Фар-
20 набаз вече били напуснали града. Алкивиад престоял там два-
десет дни и взел голяма сума пари от кизикийците; никакво

друго зло на града не сторил и поел курс към Проконес. След
21 това се отправил към Перинт и Селимбрия. Перинтците приели
благосклонно войската в града, докато селимбрийците не сто-
22 рили същото, но пък им дали пари. Оттам достигнали до Хри-
зополис в Калхедония, укрепили го, построили митница в града
и започнали да събират десятък от пристигащите от Понт то-
варни кораби. Там оставили за охрана тридесет кораба и два-
ма стратези — Терамен и Евмах, за да контролират района и
отплаващите кораби и при всяка възможност да причиняват
23 загуби на враговете. Останалите стратези се насочили към
Хелеспонт. Едно писмо от Хипократ, епистолей[8] при Миндар,
отправено за Лакедемон, било заловено и занесено в Атина;
съдържанието му било следното: „Корабите са загубени. Мин-
дар е мъртъв. Хората гладуват. Не знаем какво да правим.“
Но Фарнабаз[9] вдъхнал кураж на цялата пелопонеска войска и
на съюзниците: докато те били здрави и невредими, не трябвало да се отчайват заради корабите, понеже в страната на царя имало в достатъчно количество. Сетне всекиму дал плащ и пътни пари за два месеца, а войниците снабдил с въоръжение и ги разставил като охрана по крайбрежната ивица на своята сатрапия. Свикал стратезите от градовете и триерарсите[10] и им наредил да поръчат в Антандър направата на толкова кораби, колкото всеки от тях е загубил; дал им средства за това и наредил строителният материал да се набави от Ида[11]. Докато се строели корабите, сиракузците заедно с жителите на Антандър укрепили част от стените на града, а и в бдителност по време на стражевата служба се отличили най-много от всички. Поради това си спечелили в Антандър име на благодетели и право на гражданство. След като уредил по такъв начин нещата, Фарнабаз незабавно се отправил към Калхедон, за да окаже помощ.

27 В същото време сиракузките стратези получили известие от родината си, че са осъдени от народа на изгнание. Веднага събрали войниците си. Като оратор излязъл Хермократ[12] и оплакал сполетялата ги участ; изгнанието било несправедливо наложено на всички и било нарушение на законите. Те отправили призив към войниците и занапред да бъдат все така предани, както досега, и да проявяват доблест при изпълнението на всяка заповед. Подканили ги да си изберат военачалници, докато пристигнат определените на тяхно място. Ала войни-
28 ците надали викове, искайки те да ги ръководят; най-настоятелни били триерарсите, войниците от корабите и кормчиите. Стратезите от своя страна отвърнали, че не бива да се опълчват срещу собственото си отечество. Но ако някой ги упреквал в нещо, трябвало да се даде отчет. И веднага започнали да припомнят: „в колко морски битки се отличихте и колко кораби пленихте, колко пъти в сражение заедно с други съюзници останахте непобедени под наше предводителство, заемайки най-

видно място, и поради нашите способности, и поради вашата
29 готовност за саможертва, която не ви липсваше нито на брега,
нито в морето“. И понеже никой не ги обвинил, отзовали се
на молбата на войниците да останат дотогава, докато пристиг-
нат стратезите, които трябвало да ги сменят: Демарх, син на
Епокид, Мискон, син на Менекрат и Потамид, син на Гнозий.
А триерарсите дали клетва (на осъдените на изгнание стра-
тези), че веднага щом се върнат в Сиракуза, ще направят
всичко по силите си за да ги върнат от изгнание. Оставили ги
всеки да тръргне накъдето пожелае, изказвайки на всички по-
30 хвала. В личен разговор с Хермократ изразили голямата си
тъга, че отсега нататък ще им липсва неговата акуратност,
всеотдайност и демократичност. Защото тези от триерарсите,
кормчиите и корабните войници, които считал за най-способни,
всеки ден свиквал сутрин рано и надвечер при своята палатка
и споделял какво възнамерявал да каже или да направи.

А и тях подтиквал да изказват мнението си, като им да-
вал напътствия импровизирано или пък с предварително под-
31 готвено слово. Поради това Хермократ и във военния съвет
бил ценен високо, защото се ползувал с име на превъзходен
оратор и много добър съветник. В Лакедемон бил отправил
обвинение срещу Тисаферн, в което като свидетел се явил
Астиох,[13] и то се посрещнало като добре обосновано. Когато
пък отишъл при Фарнабаз, получил пари още преди да отправи
молба за това. По такъв начин успял да подготви наемниците
и триерите за обратния път към Сиракуза. Междувременно в
Милет пристигнали определените от сиракузците заместници
и поели командуването на флотата и войската.

32 По това време в Тасос, поради размирици били прогo-
нени спартанските привърженици и хармостът[14] — спартанецът
Етеоник. По обвинение, че в сговор с Тисаферн е станал вдъх-
новител на тези събития, от Спарта бил изпратен в изгнание
лаконецът Пасипид. За флотата, събрана от Пасипид сред
33 съюзниците, бил изпратен Кратесипид, който я поел в Хиос.
Когато пък Тразил се намирал в Атина, Агид, устройвайки от
Декелия набег за плячка, достигнал до самите стени на Атина.
Тразил от своя страна извел атиняните и всички намиращи се
в града мъже и ги подредил в боен ред пред Ликейона, готови
34 за сражение, в случай че (лакедемонците) настъпят. Агид оба-
че, като видял това, се оттеглил незабавно, при което неколцина от ариергарда му били убити от лековъоръжените вой-
ници (на атиняните). След тази случка атиняните били готови
да се отнесат още по-благосклонно към исканията, заради ко-
то дошъл Тразил и след гласуване било постановено да му се
дадат на разположение хиляда хоплита, сто конника и петде-
35 сет триери. Агид, като забелязал от Декелия голям брой ко-
раби, натоварени със зърнени храни, да акостират в Пирей,

* Бележките в кръгли скоби са добавка на преводача.

изказал мнение, че е безсмислено неговите хора вече толкова дълго да държат атиняните в обсада откъм сушата, ако не се завладеят и областите, откъдето им се доставя жито по море, и че ще е най-добре Клеарх, син на Рамфий, проксен[15] на Ви-
36 зантион, да бъде пратен в Калхедон и Византион. Такова било и взетото решение. След като от страна на Мегара и другите съюзници били предоставени петнадесет комплектувани с екипажи кораби, по-скоро за превозване на войска, отколкото бойни, Клеарх отплувал. Три от корабите загубил в Хелеспонт, натъквайки се на девет атински, които на това място непрекъснато охранявали преминаващите кораби. Останалите достигнали до Сестос, откъдето се добрали невредими до Византион.

37 [И така дошъл краят на годината, в която картагенците под предводителството на Аниб предприели поход със стохилядна войска срещу Сицилия, където за два месеца успели да покорят два елински града — Селинунт и Химера.]

ГЛАВА ВТОРА

1 На следващата година [годината на Деветдесет и третата Олимпиада, когато на нововъведените състезания с впрягове победил Евагор от Елида, а в надбягването се отличил Евбат от Кирена, по това време в Спарта ефор бил Евархип, архонт в Атина — Евктемон], атиняните укрепили Торик, а Тразил, с дадените му след гласуване кораби и с приготвените за моряците по негова заръка петстотин леки щита, за да може да ги използува като пелтасти, отплувал в началото на лятото за
2 Самос. Престоял там три дни, след което поел курс по-нататък към Пигела. Там подложил на грабеж областта и атакувал градските стени. Ала хора от Милет се притекли на помощ на жителите на Пигела и започнали да преследват разпръснатите
3 се лековъоръжени войници на атиняните. Пелтастите от своя страна, заедно с две отделения хоплити, се втурнали да помагат на своите, като избили почти всички милетчани; като плячка успели да заловят около двеста щита, след което издигнали
4 победен паметник. На следния ден отплували за Нотион, а оттам, след подготовка, към Колофон. Колофонците минали на тяхна страна. С настъпването на нощта нахлули в Лидия — било време за жътва — и опожарили много села, взели пари,
5 роби и всякаква друга плячка. Тъй като атиняните се били пръснали извън лагера, за да граби всеки за себе си, а и конници им се притекли на помощ, персиецът Стаг, управител на областта, успял да залови един жив и да погуби седем от тях.
6 Сетне Тразил повел войската си обратно към брега, за да отплува към Ефес. Тисаферн обаче, като узнал за това, свикал многобройна войска и разпратил конници да призоват всички
7 (в Ефес) да се притекат на помощ на Артемида. Но Тразил

на седемнадесетия ден от нахлуването си (в Лидия) отплувал
към Ефес; и след като стоварил при Корес хоплитите, а конни-
ците, пелтастите, корабните бойци и всички останали в забла-
8 тената местност отвъд града, призори настъпил с двете войски.
Ефесците излезли от града за отбрана, а заедно с тях и съюз-
ниците, водени от Тисаферн. Присъединили се и сиракузците —
тези от предишните двадесет кораба[16], както и току-що пристиг-
налите с новите пет, начело с Евклей, син на Хипон, и Херак-
9 лид, син на Аристоген; имало и два кораба от Селинунт. Всич-
ки те първоначално тръгнали към Корес срещу хоплитите. Като
ги обърнали в бягство и избили стотина от тях, впуснали се да
ги преследват чак до морето. Сетне се отправили към онези
при блатото. И там атиняните трябвало да търсят спасение в
10 бягство, загубвайки около триста от своите. На това място
ефесците издигнали победен паметник, а при Корес — още един.
Особено отличилите се с храбростта си сиракузци и селинунт-
ци удостоили с награди както всички общо, така и много от
тях лично. А онзи, който пожелаел да остане (в Ефес), освобо-
дили от всякакви повинности. На селинунтците дори, понеже
родният им град бил разрушен, дали и граждански права.
11 Атиняните пък, като прибрали мъртвите съгласно споразуме-
нието, се отправили за Нотион, където ги погребали, а след
12 това веднага поели курс към Лесбос и Хелеспонт. Докато били
в Метимна на Лесбос, видели сиракузките кораби от Ефес,
двадесет и пет на брой, да минават недалеч от брега. Излезли
срещу тях и успели да пленят четири заедно с екипажите; оста-
13 налите преследвали чак до Ефес. Всички пленници Тразил от-
пратил в Атина, само Алкивиад, братовчед на (известния)
Алкивиад и негов другар по изгнание, заповядал да пребият
с камъни. Оттук отплувал към Сестос при останалата част на
14 войската, а сетне цялата войска се прехвърлила в Лампсак.
И настъпила зимата, в която пленените сиракузци, затворени
в каменоломните на Пирей, прокопали скалистия вал и една
15 нощ избягали незабелязано; едни успели да се доберат до Де-
келия, други до Мегара. В Лампсак Алкивиад решил да обе-
дини войската в едно; ала войниците от първия лагер не иска-
ли да застанат в общ строй с хората на Тразил, понеже при-
стигнали като победители, а онези — като победени. Все пак
презимували там всички заедно и укрепили стените на Лам-
16 псак. Предприели и поход срещу Абид. Фарнабаз се притекъл
с голяма конница, за да подпомогне отбраната, ала изгубил
боя и побягнал. Алкивиад с конницата и сто и двадесет хоп-
лити, водени от Менандър, го преследвал до смрачаване.
17 В тази битка войниците неусетно се сближили с хората
на Тразил и започнали да се отнасят другарски към тях. През
зимата предприели и други набези към вътрешността, опусто-
шавайки земите на персийския цар. Междувременно лакедемон-
ците разрешили на забягналите от Малея в Корифазион илоти

да се завърнат под закрилата на споразумение. Пак тогава ахейците в Трахинска Хераклея предали заселниците, след като всички били застанали в общ строй срещу враговете етейци;
19 почти седемстотин от тях заедно с Лабот, хармостът от Лакедемон, загинали. [Така дошъл краят на тази година, в която медите, след като се били отметнали от Дарий, царя на персите, отново признали върховната му власт.]

ГЛАВА ТРЕТА

1 На следващата година изгорял храмът на Атина във Фокея, ударен от гръм. Когато зимата свършила [ефор тогава бил Пантакъл, архонт — Антиген, след двадесет и две години война, в началото на пролетта], атиняните се отправили с ця-
2 лата си войска за Проконес. Оттам продължили плаването си в посока към Калхедон и Византион и се устроили на лагер край Калхедон. Калхедонците обаче при вестта за приближаването на атиняните, откарали всичките си богатства при съ-
3 седите си, витинските траки. Алкивиад тръгнал с неголям брой хоплити и конницата, като дал нареждане на флотата да следва курс край брега. Така той навлязъл в земите на витините и ги призовал да му предадат цялото имущество на кал-
4 хедонците; в противен случай ги заплашил с война. Те се подчинили. След като сключил споразумение за сигурност, Алкивиад се върнал в лагера с придобитите богатства и с цялата си войска обградил, доколкото било възможно, Калхедон с дър-
5 вени укрепления от единия излаз на море до другия, а също и откъм реката. Тогава Хипократ, спартанският хармост, извел войниците за сражение. Атиняните оформили срещу тях бойния си ред, а Фарнабаз, който се намирал извън загражде-
6 нията, бързал да окаже подкрепа с войска и голяма конница. Хипократ и Тразил дълго се сражавали начело на своите хоплити, докато накрая Алкивиад се притекъл на помощ с известен брой хоплити и с конницата. Хипократ загинал, а хората му
7 побягнали към града. В същото време Фарнабаз, като не успял да се съедини с Хипократ, поради теснината на прохода, образуван между реката и построената наблизо преграда, се оттеглил към светилището на Херакъл на калхедонците, където
8 се намирал неговият лагер. Алкивиад пък се отправил след това към Хелеспонт и Херсонес да набира средства. Останалите стратези се договорили с Фарнабаз, да заплати за Калхедон
9 на атиняните двадесет таланта и да отведе при царя атински пратеници; освен това сключили под клетва с него договор, според който калхедонците трябвало да плащат на атиняните данъци в същите размери, както преди, и да върнат дължимите суми. Атиняните от своя страна се задължавали да не предприемат военни действия срещу калхедонците, докато
10 пратениците при царя не се завърнат. Алкивиад не присъству-

вал на клетвата, тъй като се намирал в околностите на Селимбрия. След превземането ѝ се отправил към Византион с всичко годно да носи оръжие от Херсонес, войници от Тракия
11 и повече от триста конника. Фарнабаз обаче, държал и Алкивиад да положи клетва, и останал в Калхедон до завръщането му от Византион; но когато Алкивиад пристигнал, заявил, че ще се закълне само ако и Фарнабаз повторно положи клетва
12 пред него. После от името на държавата Алкивиад положил клетва в Хризополис пред пратениците на Фарнабаз — Митробад и Арнап, а Фарнабаз в Калхедон — пред Евриптолем и
13 Диотим, пратеници на Алкивиад. Разменени били и лични уверения за сигурност. Фарнабаз веднага след това се отправил на път, като уговорил със заминаващите при царя пратеници среща в Кизик. От атиняните това били Доротей, Филокид, Теоген, Евриптолем, Мантитей, а с тях и аргосците Клеострат и Пиролох. На път обаче били и пратеници на лакедемонците — Пасипид[17] с неколцина други, между тях също Хермократ, изгнаник от Сиракуза, и брат му Проксен. И докато
14 Фарнабаз ги водел, атиняните обградили Византион отвсякъде и се опитвали с далечен обстрел и щурм да превземат стените. Във Византион се намирал спартанският хармост Клеарх с известен брой периеки[18] и неколцина неодамоди[19], а също мегарци, начело с Хеликс от Мегара, и беотийци, водени от Койра-
16 тад. След като атиняните не сполучили със сила, успели да склонят някои от жителите на Византион да предадат града.
17 Хармостът Клеарх, убеден, че никой не би извършил такова нещо, организирал всичко възможно най-добре, предоставил командуването в града на Койратад и Хеликс и се прехвърлил на отвъдния бряг при Фарнабаз, за да получи от него заплатата за войниците си и да събере кораби. Една част от тях се намирали в Хелеспонт, оставени от Пасипид като стражеви кораби, други пък — по Тракийското крайбрежие; с тях разполагал Агезандрид, който бил войник на Миндар. Той възнамерявал също да построи в Антандър още кораби и с всички тях да нанася щети на атинските съюзници, като по този начин принуди войската на Атина да се оттегли от Византион. Щом
18 Клеарх отплувал, гражданите на Византион, които се готвели да предадат града, след като организирали всичко, отворили през нощта вратите водещи към така наречения Тракийски
19 площад[20] и пуснали вътре Алкивиад с войската. Това били Кидон, Аристон, Анаксикрат, Ликург и Анаксилай, за когото по-късно в Лакедемон било поискано смъртно наказание. Той обаче избегнал присъдата, заявявайки в защитата си, че не искал да извърши предателство, а да спаси града, защото като гражданин на Византион, а не като лакедемонец, трябвало да гледа как жени и деца умират от глад, докато Клеарх разпре-
20 делял наличните храни между лакедемонските войници. За-
21 това пуснал враговете в града, не за пари или от омраза към

лакедемонците. Междувременно Хеликс и Койратад, без да подозират за станалото, бързали с всичките си хора към пазара. Ала враговете били вече навсякъде, така че не им оставало
22 друго освен да се предадат. Изпратили ги в Атина, но в навалицата при слизането в Пирей Койратад успял да се изплъзне незабелязано и да се добере невредим до Декелия.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 Фарнабаз и пратениците, които зимували във Фригийския
2 Гордион, узнали за станалото във Византион. В началото на пролетта те се отправили при царя и по пътя срещнали връщащите се лакедемонски пратеници — Беотий с хората си и останалите. Те съобщили, че лакедемонците издействували от
3 царя всичко, каквото искали. Срещнали и Кир, който трябвало да поеме командуването на всички крайморски сатрапии и да води военни действия в съюз с лакедемонците. Носел и писмо с царски печат до всички жители по крайбрежието. Съдържанието му било следното: „Изпращам Кир за каран[21] на съби-
4 ращата се в Кастол войска." Каран означава повелител. Щом атинските пратеници чули това и особено след като сами видели Кир, желанието им да се срещнат с царя още повече се
5 усилило; но ако това било невъзможно, настоявали да се върнат в отечеството си. Кир обаче поискал от Фарнабаз да му предаде пратениците или поне да не ги отпраща в родината,
6 за да нямат атиняните представа какво се върши. Така че Фарнабаз задържал известно време пратениците, като веднъж им обещавал да ги заведе при царя, сетне, че ще ги пусне да се
7 завърнат по домовете, с единствената цел да не бъде укорен в нищо от Кир. Но след като изминали три години, измолил от Кир тяхното освобождаване, изтъквайки като довод клетвата, която им бил дал — да ги отведе до морето, ако се окаже, че не може да ги придружи до царя. После ги предали на Ариобарзан със заръка да ги придружи. Той ги отвел до Киос в Мизия, откъдето отплували при останалата войска.
8 Алкивиад, който желаел с войниците си да се завърне в отечеството, веднага поел курс към Самос, а после с двадесет от корабите се отправил към залива на Керам в Кария. Там
9 събрал сто таланта и се завърнал в Самос. Тразибул пък потеглил с тридесет кораба към Тракия и наред с другите преминали на страната на лакедемонските области, завладял и Тасос, който поради войни, размирици и липса на продоволст-
10 вия се намирал в бедствено положение. В същото време Тразил с останалата част от войската поел обратно към Атина. Преди пристигането му атиняните били избрали за стратези Алкивиад — все още изгнаник[22], Тразибул, който по това време
11 не бил там и като трети — Конон, от намиращите се в града. Със събраните пари Алкивиад отплувал с двадесетте кораба

от Самос за Парос, а после направо за Гитион, за да държи под наблюдение тридесетте триери, поръчани там, както разбрал, за строеж от лакедемонците и да разбере настроението
12 на града към завръщането му. И сега, като виждал, че градът е благосклонен към него, че са го избрали за стратег, че неговите привърженици лично го канят да се завърне, пристигнал в Пирей в деня, в който се празнували Плинтериите[23] и седящата статуя на Атина била покрита — предзнаменование, тълкувано от някои като неблагоприятно както за него самия, така и за града. Защото на този ден никой атинянин не се осмелявал да захване нещо значително. Щом навлязъл в пристанището, от Пирей и града към корабите се стекла любопитна тълпа, обзета от желание да види Алкивиад. Едни говорели, че той бил най-добрият от гражданите и единственият, изпратен несправедливо в изгнание, станал жертва на интригите на хора с по-малко власт и влияние от него, неспособни, но затова пък гледащи на държавните дела като на средство за лично обогатяване. Докато Алкивиад винаги се грижел за общото благо, било със собствени средства, било с това, с
14 което разполагал градът. Когато на времето го обвинили в мнимо оскверняване на мистериите и той поискал незабавно да се извърши разследване, неговите врагове направили всичко, за да го осуетят, макар по общо мнение това да било справедливо, а после по време на отсъствието му го лишили от
15 отечество.[24] Тогава той, безпомощен като роб, бил принуден да угодничи на най-омразните си врагове, изложен всеки ден на постоянна опасност да бъде погубен. Виждал грешките на най-доверените си от съгражданите, на сродниците си и на целия
16 град, но изолиран в изгнание не можел да им помогне. За хора като него, твърдели те, не била необходима промяна на съществуващия ред, нито преврат. Защото демокрацията му е отредила да има повече от връстниците си и да не отстъпва на по-старите[25]; на неговите врагове, обаче, тя не е дала способността да изглеждат по-благородни, отколкото преди[26]..., но по-късно достигнали до власт и получили възможност да погубят най-доблестните, а самите да оцелеят, те били ценени от гражданите единствено поради това, че вече не се намирали
17 други, по-способни от тях. Други пък изказвали мнение, че той бил единственият виновник за предишните беди, а що се от-
18 нася до злините очакващи града, много вероятно било той да се окаже техен вдъхновител. Затова Алкивиад, страхувайки се от противниците си, макар корабът да бил вече на котва, не стъпил веднага на сушата, а останал на палубата, търсейки с очи своите съмишленици. Но като съзрял Евриптолем, сина на Пизианикс, братовчед си и останалите близки и приятели, слязъл на брега и тръгнал към града, съпровождан от тях, го-
20 тови да не допуснат никой да се доближи до него. В съвета и народното събрание се защитил от обвинението в светотатство

и заявил, че срещу него е била извършена неправда. След като в негова подкрепа били произнесени и други речи, срещу които никой не възразил — това събранието едва ли щяло да допусне, — той бил провъзгласен публично за главнокомандуващ с неограничени пълномощия като човек, който е в състояние да възвърне предишната мощ на града. И докато по-рано процесията на атиняните при празнуване на мистериите[27] поради войната трябвало да става по море, сега наредили тя да мине
21 по сушата; за тази цел извел от града всичките си войници. След това събрал войска от хиляда и петстотин хоплити, сто и петдесет конника и сто кораба.

На четвъртия месец от завръщането си се отправил за остров Андрос, който преди това се бил отметнал от атиняните. Заедно с него били изпратени Аристократ и Адимант, син на Левколофид, избрани като стратези за водене на война по
22 суша. Алкивиад стоварил войската от корабите при Гаврион на Андрос. Андросците излезли от града, за да организират защитата му, но били принудени да се оттеглят и да се затворят в крепостта. Убити били неколцина, между които и нами-
23 рящите се тук лаконци. Алкивиад издигнал победен паметник и след няколкодневен престой поел курс към Самос, който превърнал в изходен пункт за по-нататъшните си военни действия.

ГЛАВА ПЕТА

1 Малко преди тези събития на мястото на Кратесипид чийто срок за изпълняване длъжността наварх вече бил изтекъл, лакедемонците изпратили Лизандър. С пристигането си в Родос той поел флотата и отплувал за Кос и Милет, а след това за Ефес; там останал със седемдесет кораба, докато Кир при-
2 стигнал в Сарди. Тогава Лизандър веднага се отправил при
3 него с лакедемонските пратеници[28]. Те се оплакали от поведението на Тисаферн и призовали Кир да се включи енергично във войната. Кир отвърнал, че неговият баща тъкмо това му е поръчал, пък и той самият бил на същото мнение, така че щял да стори всичко, което е в неговите възможности. Бил пристигнал с петстотин таланта: но ако те не достигнат, щял да вложи и от собствените си средства, дадени му от баща му. Ако и това не стига, щял да натроши на парчета трона, върху
4 който седи, изработен от чисто злато и сребро. Лакедемонците били възхитени от думите му и започнали да го увещават да определи като възнаграждение за всеки моряк по една атическа драхма[29]. При такава заплата, убеждавали го те, атинските моряци щели да изоставят корабите си и по такъв начин
5 той ще изразходва по-малко средства. Кир намерил предложението им за разумно, но не можел да престъпва заръката на царя. Пък и уговорката била такава — тридесет мини[30] месечно

6 на кораб, и то за толкова кораба, колкото лакедемонците же-
лаят да имат. Тук Лизандър млъкнал. При угощението обаче,
когато Кир вдигнал наздравица в негова чест и запитал с как-
во най-много би могъл да му бъде полезен, той отвърнал:
7 „Ако към заплатата на всеки моряк прибавши по един обол."
Така размерът на възнаграждението достигнал четири обола,
докато преди бил три[31]. Кир не само върнал дължимия ос-
татък от парите, но и предплатил за един месец; това значително
8 повдигнало духа на войската. Атиняните, като чули новината,
изпаднали в отчаяние и чрез посредничеството на Тисаферн
9 изпратили посланици при Кир. Ала той не ги приел, макар и
Тисаферн да го молел за това и да го увещавал да действува
така, както сам той постъпвал по внушение на Алкивиад —
зорко да бди мощта на елините да не се разраства, никой да
10 не се засилва, а всички да останат слаби, изтощавани от вът-
решни междуособици. Лизандър пък, додето му комплектували
флотата, наредил да изтеглят на сушата намиращите се в Ефес
деветдесет кораба, за да изсъхнат и да бъдат ремонтирани по
време на престоя.

11 При новината, че Тразибул излязъл от Хелеспонт, за да
обсади Фокея, Алкивиад се отправил към него, като оставил
корабите под надзора на своя кормчия Антиох с указание да
12 не се приближава към флотата на Лизандър. Антиох обаче, със
своя кораб, придружен от още един кораб от Нотион, навли-
зайки в Ефеския залив, минал покрай самите носове на кора-
13 бите му. Първоначално Лизандър спуснал на вода няколко от
корабите си, за да го преследва, ала когато атиняните дошли
с доста на брой кораби в подкрепа на Антиох, тръгнал в ата-
ка с цялата си флота, подредена за битка. Тогава и атиняните
спуснали от Нотион останалите си триери и всеки атакувал,
както се случило.

14 Така лакедемонците се сражавали в пълен боен ред, а
атиняните с разпръснати кораби; накрая, след загубата на
петнадесет триери, трябвало да отстъпят. Повечето успели да
15 избягат, други били пленени. Лизандър прибрал корабите със
себе си, издигнал при Нотион победен паметник и отплувал за
Ефес; атиняните пък поели към Самос. След това Алкивиад се
завърнал в Самос и веднага тръгнал с всичките си кораби към
залива на Ефес. Пред входа на пристанището подредил кора-
бите в линия, готов срещу евентуално нападение. Но тъй като
Лизандър, поради ограничения брой на корабите си, не се
впуснал в атака, той се оттеглил отново към Самос. Малко по-
16 късно лакедемонците превзели Делфинион и Теос. При вестта
за битката, атиняните от родината започнали да негодуват
срещу Алкивиад, смятайки, че загубата на корабите се дъл-
жала на неговото лекомислие и невъздържаност и избрали
други десет стратези: Конон, Диомедонт, Леонт, Перикъл, Ера-
17 синид, Аристократ, Архестрат, Протомах, Тразил и Аристоген.

Алкивиад пък, загубил благоразположението на войската, от-
18 плувал с една единствена триера към крепостта си в Херсонес.
След това Конон се отправил с двадесет кораба от Андрос към
Самос, за да поеме флотата съгласно общото решение. За не-
19 гов заместник в Андрос бил изпратен Фаностен с четири ко-
раба. По време на плаването той пък се натъкнал на две
триери от Турии и ги пленил заедно с екипажите. Всички за-
ловени атиняните оковали във вериги. Единствено предводи-
теля им Дорией — родосец по произход, но от дълго време из-
гнаник от Атина и Родос, осъден с родните си от атиняните
на смърт, но в последствие получил в Турии граждански пра-
20 ва — освободили от състрадание, без дори да поискат откуп.
Когато Конон пристигнал в Самос и поел флотата, настрое-
нието на хората било твърде унило. От тях събрал екипажи
за седемдесет триери, докато техният брой преди бил повече
от сто. Сетне поел в открито море заедно с останалите стратези,
като често слизал на вражеска земя, за да върши грабежи.
21 [Така дошъл края на годината, в която картагенците се
отправили на поход към Сицилия със сто и двадесет триери и
сто и двадесет хиляди сухопътна войска и макар да загубили
едно сражение, завладели Акрагант, принуждавайки го да се
предаде от глад след седеммесечна обсада].

ГЛАВА ШЕСТА

1 На следващата година, в която една вечер настъпило лунно затъмнение и в която старият храм на Атина в Атина изгорял [ефор по това време бил Питий, а архонт в Атина Калий], лакедемонците, поради изтичане на мандата, изпратили на мястото на Лизандър за командуващ флотата Каликратид. [Междувременно военни действия се водели вече двадесет и
2 четири години.] Когато Лизандър предавал корабите, заявил на Каликратид, че му ги предава като господар на морето и победител в морска битка. Онзи обаче поискал той да тръгне с корабите от Ефес и като обходи Самос отляво, където били корабите на атиняните, да му ги докара в Милет; едва тогава
3 щял да го признае за господар на морето. И понеже Лизандър отказал да се нагърбва с допълнителна работа, след като друг бил командуващият, Каликратид сам се заел към получените от Лизандър кораби да комплектува с екипажи допълнително още петдесет, доставени от Хиос, Родос и другите съюзници. Събрал всички заедно на брой сто и четиридесет и започнал
4 подготовка за среща с враговете. Скоро доловил обаче, че приятелите на Лизандър започнали да му се противопоставят. Те не само изпълнявали неохотно задълженията си, но и разпространявали в градовете слухове, че лакедемонците с непрекъснатата смяна на наварсите правели най-голямата грешка, понеже този пост често бил поверяван на лица, които

нямали никакъв опит в морското дело и командуването. И ако продължавали да изпращат хора, все така неопитни във воденето на действия по море и неизвестни на съюзниците, можело да ги сполетят много беди. Това дало повод на Каликратид да
5 свика намиращите се там лакедемонци и да им каже следното: „Що се отнася до мен, чувствувам се добре в родината. И ако Лизандър или някой друг по-опитен от мене желае да ръководи морските операции не бих му създавал пречки, доколкото зависи от мен. Но тъй като аз съм пратен от града за командуващ флотата не ми остава нищо друго, освен да изпълнявам възможно най-добре, което ми е заповядано. А за онова, за което аз залагам честта си, а нашият град бива упрекван, вие ми дайте съвет — понеже разбирате всичко така добре, както и аз, — как би било по-добре, дали да остана тук, или
6 да се върна, за да докладвам за тукашното положение?“ И тъй като никой не се осмелил да изкаже друго мнение, освен че той безпрекословно трябвало да следва заповедите от отечеството си и да върши това, за което е дошъл, Каликратид се упътил при Кир, за да му иска заплатата за моря-
7 ците. Кир му казал да изчака още два дни. Каликратид, огорчен от отсрочката и раздразнен от сервилничението пред царския двор, възкликнал, че елините са хора съвсем за окайване, щом заради пари трябва да обсипват варварите с ласкателства, и заявил, че ако се върне здрав и читав в родината си, с всички сили ще се стреми да помири атиняни и лакедемонци; сет-
8 не отплувал за Милет. Оттам изпратил триери към Лакедемон за пари и като свикал народно събрание в Милет, произнесъл следната реч: „Аз, граждани на Милет, трябва да се подчинявам на висшата власт в моето отечество. От вас очаквам да се включите във войната с пълна всеотдайност, още повече, че
9 живеейки всред варварите, вече сте понесли от тях достатъчно злини. Сега е необходимо да дадете личен пример на другите съюзници, за да нанесем в най-кратък срок възможно най-тежки загуби на враговете; дотогава от Лакедемон ще се завърнат онези, които пратих да издействуват необходимите средства, понеже Лизандър счел парите, с които разполагах, за
10 излишни и преди отпътуването си ги предал обратно на Кир. Кир пък, когато отидох при него, непрекъснато се стараеше да
11 отсрочи разговора ни и на мен ми омръзна непрестанно да обикалям пред двореца. Ала аз ви уверявам, че за всичко, което получим от вас, понеже все още трябва да чакаме парите, ще ви се отблагодарим както подобава. Нека с помощта на боговете покажем на варварите, че и без да се прекланяме пред тях, сме в състояние да накажем враговете си.“
12 След речта му мнозина, и най-вече онези, които били упреквани, че са му се противопоставяли, станали изплашени и започнали да предлагат как да се набавят пари, като обещавали от своите средства. С тях, а също подпомогнат от Хиос с

нужното, за да плати на моряците по пет драхми пътни пари,
той се отправил за Метимна на Лесбос, вражески град, чиито
13 жители отказвали да преминат на негова страна. Понеже там
се намирал атински гарнизон, пък и градските старейшини
14 държали за атиняните, Каликратид с внезапен щурм превзел
града. Цялото имущество било разграбено от войниците, а
всички роби Каликратид наредил да закарат на пазара; макар
съюзниците да настоявали и жителите на Метимна да бъдат
продадени в робство, той се възпротивил и заявил, че докато
15 е в неговата власт да решава, нито един елин не ще бъде по-
робен. На следния ден пуснал свободните граждани, а атиня-
ните на гарнизонна служба и робите били продадени. На Ко-
нон заръчал да предадат, че ще тури край на незаконното му
владичество по море. Когато призори го забелязал да отплува,
излязъл да го преследва с намерение да му отреже пътя към
16 Самос, за да не може да намери там прибежище. Ала Конон
се изплъзнал с ускорен ход, понеже за малкото кораби били
привлечени най-добрите гребци от много екипажи[32]. Така до-
стигнал Метилене в Лесбос; с него били и двама от десетте
стратези — Леонт и Ерасинид. На Каликратид обаче му се
удало, преследвайки седемдесетте кораба със своите сто и
четиридесет, да навлезе едновременно с него в пристанището.
17 Конон, застигнат и забавен от враговете, се принудил да влезе
в бой при входа на пристанището и загубил тридесет кораба;
екипажите им обаче успели да се доберат до брега. Остана-
лите кораби, четиридесет на брой, извлякъл на сухо под при-
18 критието на крепостната стена. Каликратид пуснал котва в
пристанището и преградил пътя му за отплуване. И макар да
бил пратил да доведат по суша всички жители на Метимна,
годни да носят оръжие, заповядал да докарат също и войската
19 от Хиос; освен това пристигнали и пари от Кир. Конон пък,
обсаден по суша и море, нямал възможност да си достави храна
отникъде. В града вече се била стекла многочислена маса на-
род, а атиняните, без известие за развоя на събитията, не пра-
щали подкрепа. Затова наредил на разсъмване да пуснат на
вода двата най-бързоходни кораба с най-добрите гребци, под-
брани измежду всички останали екипажи, натоварил войни-
20 ците в трюмовете и дал заповед за опъване на защитните на-
веси. Денем прекарвали така, а на здрачаване слизали на су-
шата, за да не бъдат забелязвани действията им от враговете.
Едва на петия ден успели да натоварят припаси в достатъчно
количество и около пладне, когато охраната от стражевите ко-
раби изпълнявала нехайно задълженията си, а някои дори си
почивали, успели да се измъкнат от пристанището. Единият от
корабите се отправил за Хелеспонт, а другият поел курс в
открито море.
21 Хората от охраната, които тъкмо били слезли на брега да
обядват, се втурнали, всеки, както можел, в преследване. Отси-

чайки котвите, наскачали в корабите и загребали с пълни сили към устремилата се в открито море триера. Догонили я към
залез слънце, завладели я в битка и я отвели на буксир до
22 лагера заедно с екипажа. А побягналият към Хелеспонт кораб безпрепятствено се измъкнал, достигнал Атина и предал вестта за обсадата. Диомедонт се отправил на помощ на обкръжения
23 Конон с дванадесет кораба към протока при Митилене. Но Каликратид излязъл срещу него изневиделица и пленил десет от корабите. Все пак Диомедонт със своя кораб и още един друг успял да се измъкне.

24 Като узнали за станалото и за обсадата, атиняните гласували да се притекат на помощ със сто и десет кораба, като за това били привлечени всички навършили възраст за военна служба, а също роби и свободни граждани. За тридесет дни събрали екипажи за сто и десетте кораба и отплували.
25 Сред тях били и мнозина от конническото съсловие[33]. Най-напред поели курс към Самос, където взели със себе си десет самоски кораба; над тридесет други пък събрали от останалите съюзници, принуждавайки всичките им моряци да се качат в тях; присъединили и намиращите се по това време ко-
26 раби извън отечеството. Общо флотата възлязла на повече от сто и петдесет кораба. При новината, че пратената на помощ експедиция вече се намира в Самос, Каликратид оставил на място петдесет кораба под командуването на Етеоник, а той самият потеглил с останалите сто и двадесет и за вечеря до-
27 стигнал нос Малея на остров Лесбос. Същия ден пък случайно атиняните вечеряли на Аргинусите — островчета разположени
28 срещу Митилене. Когато през нощта Каликратид забелязал огньовете и му съобщили, че са на атиняните, решил да потегли среднощ, за да ги атакува внезапно. Но силна буря с проливен дъжд и гръмотевици осуетила плаването. Когато при-
29 зори престанало да вали, поели към Аргинуските острови. Атинянните пък се отправили срещу него с левия си фланг в следния ред: Аристократ отляво с петнадесет кораба, подир него Диомедонт с други петнадесет. Зад Аристократ се подредил Перикъл, а след Диомедонт — Ерасинид. До Диомедонт в една линия застанали самосците със своите десет кораба. Техен предводител бил един самосец на име Хипей. Сетне следвали десетте кораба на таксиарсите[34] също в линия, а след тях трите на наварсите[35] и останалите съюзнически кораби. На десния фланг пък бил Протомах с петнадесет кораба, до него Тразил с други петнадесет кораба. Зад Протомах плувал Лизий, също с толкова кораби, а Тразил бил следван от Аристоген. Такъв им бил строят, за да не предоставят на врага възможност за пробив, защото корабите им остъпвали по бързина.
Разположените срещу тях по-маневрени кораби на лакедемонците били подредени всички в една линия, готови за пробив

32 и обход. Десния фланг водел Каликратид. Мегарецът Хермон, негов кормчия, го увещавал, че е по-добре да се оттеглят пред превъзхождащите ги по численост триери на атиняните. Ала Каликратид му отвърнал, че Спарта не ще загуби нищо, ако
33 той загине; бягството обаче е позор. Морската битка продължила дълго, отначало в боен ред, а сетне корабите се разпръснали. При абордаж Каликратид паднал в морето и потънал, а междувременно на десния фланг Протомах с хората си надделял над левия фланг на противника. Тогава всички пелопонесци побягнали — повечето към Хиос, а малка част към Фо-
34 кея. Атиняните се върнали обратно на Аргинуските острови. Те загубили двадесет и пет кораба заедно с екипажите с изключение на няколко души, изхвърлени на сушата; пелопонесците пък — девет лаконски (от общо десет), а също и над шест-
35 десет на останалите съюзници. Стратезите на атиняните взели решение Терамен и Тразибул — двамата триерарси[36], заедно с няколко от таксиарсите да се отправят с четиридесет и седем кораба в издирване на потопените кораби и техните екипажи. Останалите трябвало да се насочат към намиращите се на
36 котва в Митилене кораби на Етеоник. Но те били възпрени от силен вятър и буря. Затова издигнали победен паметник и пренощували там. Етеоник обаче получил чрез бързоходна лодка известие за цялостния ход на битката. Лодката отпратил обратно, като заръчал на моряците безшумно да се измъкнат, без да влизат с никого в разговор, а сетне, обкичени с венци, незабавно да поемат обратен курс към лагера с възгласи, че
37 Каликратид е победил в битката, а атиняните са загубили цялата си флота. Така и сторили. Самият той, когато те слезли на сушата, извършил жертвоприношение за добра вест, после наредил на войниците да се наобядват, а на търговците да натоварят тихомълком стоката на корабите и да тръгнат за
38 Хиос — вятърът бил попътен. Веднага натам трябвало да се отправят и триерите. От своя страна повел пехотата към Метимна, след като опожарил лагера. А Конон, щом враговете побягнали и вятърът поутихнал, наредил да пуснат корабите на вода. Тогава тръгнал да срещне атиняните, които вече били напуснали Аргинуските острови, за да ги извести за действията на Етеоник. Атиняните достигнали до пристанището на Митилене, сетне отново поели към Хиос и накрая, без да постигнат нищо, отплували за Самос.

ГЛАВА СЕДМА

1 Атиняните в отечеството отстранили от длъжност стратезите, с изключение на Конон, като избрали още Адимант, а за трети — Филокъл. От участвувалите в морското сражение стратези не се завърнали в Атина Протомах и Аристоген. Когато
2 пък останалите шест — Перикъл, Диомедонт, Лизий, Аристо-

крат, Тразил и Ерасивид[37] — пристигнали, Архедем по това
време начело на народа в Атина и администриращ диобелия-
та[38], наложил на Ерасинид глоба за нарушаване на реда[39] и го
обвинил пред съда в присвояване на парични средства, принад-
лежащи на народа. Отправил обвинение към него и в нару-
шения при изпълнение на длъжността стратег. Съдът решил Ера-
3 синид да бъде окован. След това стратезите докладвали пред
съвета за хода на битката и силата на бурята. А когато Тимо-
крат предложил и останалите да бъдат оковани и предадени
4 на народа, съветът дал нареждане да ги оковат. После било
свикано народно събрание. Наред с другите като обвинител
срещу стратезите особено се отличил Терамен; той заявил, че
е съвсем справедливо да им се поиска сметка, тъй като не
били прибрали корабокрушенците. Като свидетелство за това,
че те сами не смятат никой друг за виновен, представил писмо,
пратено от стратезите до съвета и народното събрание, в което
5 като причина за нещастието посочвали единствено бурята. По-
после всеки от стратезите произнесъл кратка защитна реч, понеже
не им било предоставено законното време за говорене. В нея
излагали фактите: те тръгнали срещу враговете, а прибирането
на корабокрушенците възложили на изпитани хора измежду
триерархите, вече избирани на военоначалническа длъжност —
Терамен, Тразибул и други известни мъже.[40] И ако все пак
6 трябвало да се търси сметка от някого за изоставянето на ко-
рабокрушениците, то те не биха могли да назоват никого друго,
освен онези, на които това било поверено. „И макар да ни
обвиняват“, рекли те, „ние не ще се стремим да представим
нещата иначе и да твърдим, че сами са си виновни, а ще за-
явим отново, че бурното време бе пречка за прибирането на
7 корабокрушенците.“ Като свидетели на казаното посочили
кормчиите и много други от участниците в битката. Техните
думи започнали да убеждават народното събрание в невин-
ността им. Много от присъствуващите обикновени граждани
станали и изразили желание да поръчителствуват за тях.

Взело се решение обаче делото да бъде отложено за следва-
щото народно събрание; вече станало късно и при гласуването
нямало да може добре да се видят ръцете. След предварител-
но съвещание съветът трябвало да внесе предложение по какъв
8 начин да бъдат осъдени.[41] После започнали Апатуриите,[42] по
време на които се събирали родители и сродници. Сподвижни-
ците на Терамен пък се погрижили много хора, облечени в
черно и остригани, да дойдат на празника в народното събра-
ние, представяйки се за роднини на загиналите в битката.
Успели да склонят и Каликсен да издигне в съвета обвинение
9 срещу стратезите. Сетне свикали народно събрание, на което
съветът внесъл своето предложение. Ето какво казал Каликсен:
След като са чули и обвиненията срещу стратезите, и техните
защитни речи по време на предишното народно събрание, не-

обходимо било да гласуват всички атиняни по фили;[43] за всяка фила да се поставят по две урни; глашатай да съобщи на всяка фила; на когото се струва, че стратезите са престъпили закона, оставяйки победителите в битката неприбрани, да пусне камъчето за гласуване в първата урна, а на когото не — във
10 втората. В случай че бъдели намерени за виновни, да им се наложи смъртно наказание и да се предадат на Единадесетте.[44] Имуществото им да се конфискува, като една десета се отдели
11 за богинята.[45] Тогава някой си излязъл пред събранието и заявил, че успял да оцелее върху делва за брашно; загиналите му предали, ако се спаси, да каже пред народа, че стратезите не са прибрали най-добрите защитници на отечеството.

12 Евриптолем[46] обаче, син на Пизианакс, и някои други поискали Каликсен да бъде изправен пред съд, тъй като според тях той внесъл противозаконно предложение.[47]

Някои се отнесли с одобрение, но повечето започнали да крещят, че било нечувано народът да бъде възпиран от това,
13 което желае. А когато Ликиск отправил искане те да бъдат съдени при гласуването със същото камъче, с което и стратезите, в случай че не оттеглят обвиненията си, множеството отново надало одобрителни възгласи; Евриптолем и съмишле-
14 ниците му били принудени да се откажат от предложението си. Неколцина от пританите[48] обаче се възпротивили да се проведе гласуване в разрез със закона. Тогава отново на ораторската трибуна се изкачил Каликсен и отправил към тях същите обвинения. От тълпата се чули викове да се дадат под съд онези,
15 които се противят. Обзети от страх, всички притани се съгласили с провеждане на гласуването с изключение на Сократ, сина на Софрониск. Той заявил, че не ще извърши нищо в про-
16 тиворечие със закона.[49] После на трибуната излязъл Евриптолем и произнесъл в полза на стратезите следната реч: „Найнапред, атиняни, съм се изкачил тук, за да обвиня Перикъл — макар да ми е сродник и другар, и Диомедонт — мой приятел[50]; от друга страна обаче, искам да ги защитя и накрая да
17 предложа това, което ми изглежда най-добре за целия град. И тъй обвинявам ги, че са разубедили останалите стратези да изпратят писмо до съвета и до вас с известие, че са възложили
18 на Терамен и Тразибул да приберат корабокрушенците с четиридесет и седем триери, но те не са го сторили. Вследствие на това те носят обща вина, докато грешката е допусната само от двамата, а като награда за проявеното тогава великодушие сега, изложени на упреци от страна на същите онези хора и на
19 техни сподвижници, животът им се намира в опасност! Но няма да сбъркате, ако ме послушате и направите това, което изисква човешката и божията справедливост и което ще ви помогне най-бързо да се доберете до истината, за да не откриете после, когато започнете да мислите иначе и се разкаете, че сте сгрешили твърде много спрямо боговете и себе си! По-

нататък ви предлагам да постъпите по начин, при който е невъзможно да бъдете измамени нито от мен, нито пък от някой друг. На тези, които според вас наистина са извършили престъпление, наложете каквато искате присъда, ако щете на всички общо или пък на всеки поотделно. Но им дайте на разположение ако не повече, то поне един ден за защита! При това не се доверявайте никому повече, отколкото на самите себе си! Вие, атиняни, знаете всички, че декретът на Канон[51], приет чрез гласуване, все още има пълна сила. А той гласи: ако някой от народа на атиняните извърши закононарушение, трябва да се защищава в окови пред народа! И ако бъде намерен за виновен, да получи смъртно наказание и бъде хвърлен в Баратрон[52]. Неговото имущество да се конфискува в полза на държавата, а десятъкът да се задели за богинята! Призовавам ви по този декрет да съдите стратезите и, кълна се в Зевс, ако искате, нека първият бъде Перикъл — моят сродник! Защото ще бъде позор за мен, ако милея повече за неговото добро, отколкото за доброто на целия град. Ако пък това не ви допада, съдете по закона срещу грабителите на храмове и държавните изменници: „Ако някой предаде града или извърши обир на светини, присъдата срещу него да бъде произнесена в съдилище и ако бъде намерен за виновен, да не се погребва в Атика, а имуществото му да се конфискува.“ Който от тези два закона одобрите, атиняни, нека по него да се води отделен процес за всеки един, като дните се разделят по на три части: първата — за да се съберете и проведете гласуването, независимо дали смятате, че е извършено престъпление, или не. Друга част, в която да се отправят обвиненията, и трета — за произнасяне на защитните речи. Ако постъпите така, извършилите закононарушение ще получат възможно най-строгото наказание, а невинните ще бъдат освободени от вас, атиняни, и няма да станат жертва на несправедливост. Вие обаче ще отсъдите по закона, верни на своя дълг пред боговете и на положената клетва и не ще подпомогнете лакедемонците в борбата им срещу онези, които им отнеха седемдесет кораба и ги победиха, като противно на закона ги погубите без присъда. Защо се страхувате и защо бързате толкова? Да не би да се страхувате да убиете и освободите, когото решите, съдейки според закона, а не когато го нарушавате, както Каликсен, който оклони съвета да внесе в народното събрание предложение само със своя собствен глас? Естествено, ако осъдите на смърт някой невинен, по-късно може би ще се разкайвате. Затова помислете колко мъчително и безполезно е това чувство, щом като вашата грешка е причинила смъртта на човек. Ще постъпите несправедливо, ако след като на Аристарх, който първо погуби демокрацията, а сетне предаде Ойное на тиванците[53] — нашите врагове, предоставихте ден за защита, избран от самия него, и целият процес протече по закона, а на стратезите, постъпили

точно както повелява вашето решение, макар и победители,
29 отнемете същите тези права. Не, атиняни, законите са на всички ви и на тях дължите вашето величие. Затова пазете ги и не предприемайте нищо без тях! Върнете се отново към самите факти, според които стратезите били допуснали грешки. След като победили в сражението и слезли на сушата, Диомедонт предложил отново всички да отплуват в колона, за да съберат разбитите кораби и корабокрушенците. Но Ерасинид бил на мнение цялата флота по най-краткия път да започне преследване на отстъпващите към Митилене врагове. Тразил пък смятал, че и едното, и другото може да се осъществи, ако една част от корабите остане там, а с останалите отплуват срещу
30 враговете. И ако били съгласни, нека всеки оставел три от корабите си. Били всичко осем стратези, към тях десет кораба на таксиарсите, десетте на самосците и три на наварсите[54] — общо броят им възлизал на четиридесет и седем — по четири
31 за всеки от потопените двадесет кораба.[55] Измежду оставащите триерарси били Тразибул, а също и Терамен, който повдигна на предишното народно събрание обвинението срещу стратезите. С останалите кораби възнамерявали да тръгнат срещу вражеската флота. Кое от тези мероприятия не са изпълнили докрай и както трябва? И нима не е справедливо участниците в провалената срещу врага операция да дадат обяснение, а и онези, на които е било възложено прибирането на корабокрушенците и не са изпълнили заповедта на стратезите да
32 бъдат съдени! Все пак това, което мога да кажа в полза на едните и другите, е, че бурята е била причина въобще да не се осъществят замислите на стратезите. Свидетели са случайно спасилите се между тях и един от нашите стратези, измъкнал се на потъващия кораб. И макар тогава сам да е трябвало да бъде спасяван, предлагат и той да бъде съден със същото ка-
33 мъче, с което и онези, които не са изпълнили заповедта. Затова, атиняни, вместо да признаете победата и успеха, не постъпвайте като победени и изпаднали в беда; вместо да приемете, че злата участ е отредена от някой бог, не се показвайте като хора, загубили чувството си за справедливост и не съдете за предателство, а за безсилие, защото именно поради бурята не са достигнали сили на мъжете да изпълнят заповедта. Много по-справедливо ще бъде да почетете победителите с венци, вместо да ги накажете със смърт, подведени от недостойни хора."

34 След тази реч Евриптолем предложил всеки от мъжете да бъде съден поотделно съгласно декрета на Канон, противно на предложението на съвета всички да получат присъда с едно гласуване. С вдигане на ръце отначало било прието предложението на Евриптолем. Ала след като Менекъл под клетва поискал решението да се анулира като противозаконно,[56] провело се ново гласуване и този път било одобрено предложе-

нието на съвета. Така осмината стратези, участвували в морската битка, били осъдени. Шестима, намиращи се тогава в Атина, били екзекутирани. Не след дълго обаче атиняните се разкаяли и взели решение да се извърши разследване спрямо онези, които подвели народа, като до произнасянето на присъдата се задължавали да представят гаранти. Сред тях трябвало да бъде и Каликсен. Освен него призовали още четирима други и всички те били поставени под арест от гарантите си. Избухналите междуособици[57] обаче, които отнели живота на Клеофонт, им дали възможност да избягат преди процеса. Сетне Каликсен се завърнал в града със забягналите в Пирей[58], но мразен от всички, умрял от глад.

КНИГА ВТОРА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. РАЗМИРИЦИ НА О-В ХИ ОС (1—5). ЗАВРЪЩАНЕТО НА ЛИЗАНДЪР ПРИ ФЛОТАТА (6—7) ЛИЗАНДЪР ПОЛУЧАВА СРЕДСТВА ОТ КИР (8—14). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ЗАВЛАДЯВАТ ЛАМПСАК (15—21). ПОРАЖЕНИЕ НА АТИНЯНИТЕ ПРИ ЕГОСПОТАМИ (22—30). РАЗПРАВА С ПЛЕНЕНИТЕ АТИНЯНИ (31—32). *ГЛАВА ВТОРА*. СЛЕД ПОРАЖЕНИЕТО (1—9). ОБСАДАТА НА АТИНА (10—15). ТЕРАМЕН НАЧЕЛО НА МИРНО ПРАТЕНИЧЕСТВО ЗА СКЮЧВАНЕ НА МИРЕН ДОГОВОР (16—20). КАПИТУЛАЦИЯ НА АТИНА (21—24). *ГЛАВА ТРЕТА*. ОТТЕГЛЯНЕ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (1—5). СЪБИТИЯТА НА О-В САМОС (6—10). ДЕЙСТВИЯТА НА ТРИДЕСЕТТЕ (11—12). ЛАКЕДЕМОНСКИ ГАРНИЗОН В АТИНА (13—14). ПРОИЗВОЛ НА ТРИДЕСЕТТЕ (15—22). ЗАГОВОР СРЕЩУ ТЕРАМЕН (23). РЕЧ НА КРИТИЙ (24—34). ЗАЩИТНА РЕЧ НА ТЕРАМЕН (35—49). ТЕРАМЕН НЕЗАКОННО ОСЪДЕН (50—53) СМЪРТТА НА ТЕРАМЕН (54—56). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ПОБЕДАТА НА ТРАЗИБУЛ (1—7). ТРИДЕСЕТТЕ В ЕЛЕВЗИН (8—10). ПРЕД БИТКАТА В ПИРЕЙ (11—12). РЕЧ НА ТРАЗИБУЛ ПРЕД ПРИ ВЪРЖЕНИЦИТЕ СИ (13—18). ПОРАЖЕНИЕТО НА ТРИДЕСЕТТЕ (19). ИСКАНЕ ЗА ПОМИРЕНИЕ (20—22). СВАЛЯНЕТО НА ТРИДЕСЕТТЕ (23—27). НАПАДЕНИЕТО НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (28—30). БИТКА С ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (31—34). ПОСРЕДНИЧЕСТВО НА ПАВЗАНИЙ (31—37). ПОМИРЕНИЕ В АТИНА (38—39). РЕЧ НА ТРАЗИБУЛ (40—43).

ГЛАВА ПЪРВА

1 Войниците на остров Хиос начело с Етеоник[1], докато траело лятото, се прехранвали със сезонни плодове и от наемна работа по полето. Но с настъпването на зимата, лишени от препитание и подходящо облекло, те се събрали и се наговорили да нападнат град Хиос. Решено било, който е съгласен с това, да носи пръчка от тръстика, за да разберат помежду си
2 колко са на брой. Когато работата стигнала до Етеоник, той, като гледал толкова хора с тръстики, не знаел какво да предприеме. Да ги атакува открито му се виждало опасно, защото можело да вземат оръжие, и вече като врагове да овладеят града и да провалят всичко, ако победят. Но и погубването на толкова хора от съюзниците изглеждало рисковано, тъй като щяло да предизвика нападки от страна на останалите елини,
3 а имало опасност и войниците да се настроят зле от случката. Накрая взел със себе си петнадесет души, въоръжени с кинжали, и тръгнал из града. Случайно се натъкнал на човек, страдащ от очна болест, когато излизал от болницата с пръчка в
4 ръка, и заповядал да го убият В настъпилата суматоха някои започнали да питат защо е убит човекът. Етеоник наредил да казват, защото носел пръчка от тръстика. Щом мълвата се разпространила, всички, които носели пръчки, ги захвърлили,
5 страхувайки се да не ги видят с пръчка. След това Етеоник свикал хиосците и заповядал да съберат пари за заплата на моряците, за да не предизвикват повече смутове; и те събрали. В същото време Етеоник дал знак за качване на корабите. Сетне минал поред от кораб на кораб; навсякъде вдъхнал смелост и изказвал похвала, сякаш нищо не знаел за случилото се. На
5 всеки от моряците дал заплата за един месец. А хиосците и останалите съюзници се събрали в Ефес и решили да изпратят пратеници в Лакедемон, за да докладват за създалото се положение и да настояват Лизандър да поеме командуването на корабите; той вече бил спечелил симпатиите на съюзниците по
7 време на предишния си мандат като наварх, най-вече заради победата си при Нотион. И така пратениците тръгнали, а заедно с тях и хора на Кир със същото поръчение. Лакедемонците обаче определили Лизандър за епистолей[2], а за наварх Арак-

Законът им не допускал тази длъжност да се заема два пъти от един и същ човек. Но в действителност корабите предоставили на Кизандър. [Междувременно от началото на войната вече били изминали двадесет и пет години.

8 В същата година Кир заповядал да убият Автобизак и Митрей, синове на сестрата на Дарий, дъщеря на Ксеркс — бащата на Дарий, понеже при среща с него не си поставили ръцете в дългите ръкави на дрехата, нещо, с което персите оказват почит единствено към царя. Този вид ръкав, наречен коре[3], се отличава от другия — хейрис, по дължината. Ако чо-
9 век си пъхне ръцете в него, не би могъл въобще нищо да прави. Хиерамен[4] и жена му казали на Дарий, че е недопустимо да остави без внимание прекалената дързост на този човек. Тогава той пратил хора да извикат Кир при него под предлог, че е болен[5].

10 На следващата година [ефор бил Архит, в Атина пък архонт Алексий] Лизандър, като пристигнал в Ефес, повикал при себе си Етеоник от Хиос и с корабите му събрал и останалите кораби от местата, където се намирали в момента и наредил
11 да ги ремонтират; в Антандър пък поръчал направата на нови. Отишъл и при Кир с молба да му предостави средства. Кир обаче му отговорил, че парите, изпратени от царя, вече били разпределени, като към тях дори били прибавени още и
12 му посочил точно колко е получил всеки от наварсите; ала все пак дал известна сума. С тези пари Лизандър наел триерарси за триерите и платил дължимото възнаграждение на моряците. В същото време и стратезите на атинянните били заети с подготовката на флотата в Самос.

13 След това Кир повикал Лизандър, тъй като от страна на баща му пристигнал пратеник с известие, че царят бил болен, и заръка да отиде при него. Кир се намирал в Тамнерия, местност в Мидия, близо до земите на кадусите. Бил се отправил
14 на поход срещу тях, понеже отхвърлили властта му. Когато Лизандър пристигнал, Кир го предупредил да не започва битка по море срещу атиняните, преди да си е осигурил значителен превес в броя на корабите. Защото както царят, така и сам той разполагали с достатъчно средства и доколкото зависело от средствата, можел да наеме голяма флота. Предоставил му всички данъци от градовете, с които лично разполагал. Накрая припомнил приятелските чувства, които сам хранел към града на лакедемонците и към Лизандър, и се отправил към вътрешността на страната при своя баща.

15 А Лизандър, след като Кир му предал всичките си средства и тръгнал на път при болния си баща, раздал на войската заплатата и поел към залива на Керам в Кария. После нападнал един град — съюзен на атиняните, на име Кедрея. Превзел го на втория ден, а жителите продал в робство. Населението било полуелинско-полуварварско. Оттам отплувал за

16 Родос. Междувременно атиняните, използувайки Самос за отправен пункт, предприели опустошителни набези към земите на царя. Сетне се отправили към Хиос и Ефес и започнали подготовка за битка по море. Към назначените вече стратези избра-
17 ли още Менандър, Тидей и Кефисодот. Лизандър пък, идвайки от Родос, поел курс покрай Йонийското крайбрежие към Хелеспонт, срещу преминаващите транспортни кораби[6] и отцепилите се от лакедемонците градове. Атиняните също напуснали
18 Хиос и навлезли в открито море, тъй като Азия била за тях неприятелска земя. Но Лизандър тръгнал от Абид все край брега и доплувал до Лампсак, съюзен град на атиняните. Там пристигнали пеша и гражданите на Абид, и на останалите гра-
19 дове. Предвождал ги лакедемонецът Торакс. Атакували града и го превзели със сила. После войниците го разграбили, понеже бил богат на вино и жито, а и всичко друго имало в изобилие. Свободните граждани обаче Лизандър наредил да бъдат пус-
20 нати. Атиняните в това време, следвайки неотстъпно лакедемонците, пуснали котва в Елеунт на Херсонес със сто и осемдесет кораба. Тъкмо закусвали, когато им известили за събитията
21 в Лампсак. Незабавно взели курс към Сестос, откъдето след попълване на запасите продължили за Егоспотами, разположен точно срещу Лампсак. На това място ширината на Хелес-
22 понт е около петнадесет стадия. Тук именно решили да вечерят. Следващата нощ, на развиделяване, Лизандър заповядал веднага след закуска да се качат по корабите. Когато всичко било готово за сражение, наредил да опънат защитните навеси и дал заповед нито един кораб да не се отклонява от бойния
23 ред, нито да избързва. С изгрева на слънцето атиняните застанали във фронт за битка пред входа на пристанището. Но тъй като Лизандър не ги атакувал, а денят вече превалял, вър-
24 нали се обратно в Егоспотами. Лизандър пратил най-бързоходните си кораби след атиняните да следят за действията им, когато слязат на брега и сетне да му докладват. Заповядал на хората си да не напускат корабите, докато онези не се върнат. Това се повтаряло в продължение на четири дни и атиняните
25 всеки ден излизали срещу него. Алкивиад, като видял от крепостта си[7], че атиняните са на котва край пустия бряг и си доставят храна от Сестос, отдалечен на петнадесет стадия от корабите, а враговете разполагали с всичко необходимо в град с пристанище, упрекнал ги, че са избрали неудобно място за престой. Посъветвал ги незабавно да се преместят в Сестос,
26 понеже имало пристанище. „Оттам, им рекъл, ще можете да започнете битка, когато искате". Ала стратезите, най-вече Тидей и Менандър, го отпратили да си върви. Сега те били стра-
27 тези, а не той. И той си тръгнал. На петия ден Лизандър наредил на онези, които следвали атиняните съгласно указанията му щом забележат, че те слязат на сушата и се пръснат по Херсонес — това те правели всеки ден, понеже трябвало да си

купуват храна отдалече, пък и не обръщали особено внимание на Лизандър, защото не ги атакувал — да потеглят обратно и
28 по средата на пътя да издигнат щит на мачтата. Така и сторили. Лизандър веднага дал знак за отплуване. Едновременно с тях Торакс тръгнал по суша с пехотата. Конон, като видял настъплението на врага, заповядал всички да се качат на корабите и незабавно да се приготвят за отбрана.

Ала хората били разпръснати, за едни кораби едва се събрали два реда гребци, за други един ред, а някои останали дори съвсем празни. Корабът на Конон и други седем около него заедно с парала[8] излезли вкупом в открито море. Всички останали кораби Лизандър пленил близо до брега; повечето от хората се събрали на сушата, но все пак някои успели да
29 намерят убежище в близките укрития. Избягалият с деветте кораба Конон разбрал, че делото на атиняните е загубено. След като достигнал Абарнида, възвишение в околностите на Лампсак, заграбил там големите платна на Лизандровите кораби, а сетне се отправил с осем кораба при Евагор на Кипър,
30 докато паралът отплувал с осем кораба към Атина, за да извести за случилото се. Лизандър отвел корабите, пленниците и всичко заграбено в Лампсак. Задържал и другите стратези, между които Филокъл и Адимант. Още същия ден изпратил Теопомп, милетския пират, да съобщи в Лакедемон за стана-
31 лото. Той пристигнал с вестта на третия ден. След това Лизандър свикал съюзниците и ги призовал да вземат решение за военопленниците. Веднага от всички страни към атиняните били отправени обвинения: какви беззакония били извършили, как били решили с гласуване в случай на победа в битката да отсекат дясната ръка на всички заловени, как, когато пленили две триери, една коринтска и една от Андрос, хвърлили екипа-
32 жите им зад борда — виновник за това бил стратегът Филокъл. И още много неща били споменати. Решено било всички атиняни да бъдат убити с изключение на Адимант, защото единствен в народното събрание се обявил срещу предложението да бъдат отрязани ръцете на пленените; впрочем по-късно бил обвинен от някои, че предал флотата. Лизандър запитал най-напред Филокъл — именно той бил наредил гражданите на Андрос и Коринт да бъдат хвърлени в морето — какво възмездие му се полага, щом пръв е извършил беззаконие спрямо елините, а сетне заповядал да го екзекутират.

ГЛАВА ВТОРА

1 След като въвел ред в Лампсак, Лизандър отплувал за Византион и Калхедон. Жителите го приели, ала преди това дали възможност на атинския окупационен гарнизон безпрепятствено да се изтегли. Онези, които били предали Византион в ръцете на Алкивиад[9], забягнали към Понт, а по-късно се до-

2 брали до Атина и станали атински граждани. А войниците от атинския гарнизон и всички атиняни, на които попаднал, Лизандър отпратил в Атина, като им гарантирал безопасност само по време на плаването им дотам, но никъде другаде; защото знаел, че колкото повече хора се стекат в града и в Пирей, толкова по-скоро ще се почувствува липсата от храна. Сетне оставил за хармост на Византион и Калхедон лаконеца Стенелай и се завърнал в Лампсак за ремонт на корабите.

3 А в Атина, след като през нощта пристигнал паралът, станало известно за трагичното поражение. Ридания, предавани един на друг, достигнали по дългите стени от Пирей до града, така че онази нощ никой не спал. Оплаквали не само загиналите; повече били отчаяни за собствената си участ, да не би да ги сполетят страданията, които те някога причинили на мелосците, преселници от Лакедемон, след като ги победили с обсада, а също и на жителите на Хистея, Скионе, Тороне,
4 Егина[10] и на много други елини. На другия ден било свикано народно събрание, на което взели решение да преградят пристанищата, с изключение на едно, да укрепят стените, да разположат постове и да подготвят града за обсада.

5 Та атиняните били заети с тези неща. А в това време Лизандър пристигнал от Хелеспонт с двеста кораба в Лесбос. В Митилене и останалите градове устроил всичко, както сам смятал за добре. В областите по тракийското крайбрежие изпратил десет триери начело с Етеоник, който скоро успял да спечели
6 местното население на страната на лакедемонците. Скоро след битката и цяла Елада се отдръпнала от атиняните освен само-
7 сите. Там успели да задържат властта си чрез масови убийства на знатни.[11] След това Лизандър изпратил известие на Агид в Декелия, а също и в Лакедемон, че с двеста кораба е на път за Атина. Тогава лакедемонците с цялата си военна мощ и останалите пелопонесци без аргосците се отправили на поход, во-
8 дени от другия лакедемонски цар — Павзаний. След като всички войски се обединили, той се отправил към града и се разполо-
9 жил на лагер в Академията (в така наричания гимназион). А Лизандър междувременно пристигнал в Егина и предоставил града отново на егинците, като събрал в него колкото успял от жителите му. По същия начин постъпил и с мелосците, и с всички останали, които били принудени да напуснат родината си. Сетне опустошил Саламин и застанал на котва пред Пирей, за да препятствува достъпа на товарни кораби в пристанището.

10 Атиняните, обсадени и по суша, и по море, не знаели вече какво да предприемат; нито кораби имали, нито съюзници, нито пък запаси от храни. Не се надявали вече на никакво спасение от участта, която те отредили някога на жителите на малките градове, и то не от отмъщение, а от своеволие само
11 защото онези били съюзници на лакедемонците. Затова вър-

нали и гражданските права на онези, които преди били наказали[12], затова и понасяли твърдо всички изпитания. И макар в
града мнозина да умирали от глад, за помирение не се говорело. Ала след като накрая всички запаси от жито се изчерпали, изпратили парламентьори при Агид, упълномощени да
заявят, че те са готови да станат съюзници на лакедемонците, ако в тяхно владение останат дългите стени и Пирей; при та-
12 кива условия щели да сключат договор. Агид обаче им предложил да отидат в Лакедемон, защото това не било в неговите пълномощия. След като парламентьорите съобщили отговора
13 му на атиняните, те били изпратени в Лакедемон. Ала като пристигнали в Селазия, недалеч от Лакония, ефорите, узнавайки за техните условия, а те били същите, изложени и пред Агид, ги отпратили обратно: ако наистина желаели мир, трябвало да
14 се явят с по-приемливи предложения! След като парламентьорите се върнали в отечеството си и предали този отговор, всички били обзети от отчаяние. Мислели, че ще бъдат поробени и
15 че докато се преговаря с втора мисия, мнозина от тях ще измрат от глад. Но за събаряне на стените никой не се осмелявал да спомене; Архестрат предложил в съвета, че ще е най-добре да сключат мир с лакедемонците при техните условия, но бил арестуван; а лакедемонците настоявали да бъдат разрушени дългите стени на разстояние десет стадия от всяка страна. Издаден бил и декрет, забраняващ внасянето на пред-
16 ложение по този въпрос. При това положение Терамен заявил в народното събрание, че ако го изпратят при Лизандър, ще се завърне със сведение за това, дали настойчивостта на лакедемонците относно стените се дължи на намерението им да поробят града, или само на стремеж към сигурност. Но след като действително бил изпратен, прекарал при Лизандър повече от три месеца, изчаквайки кога атиняните, поради недостиг на
17 храна, ще се съгласят да приемат всички условия, които им се поставят. Завърнал се на четвъртия месец и казал в народното събрание, че Лизандър го задържал и едва сега му дал съвет да отиде в Лакедемон, понеже не той, а ефорите решавали тези неща. Тогава Терамен бил избран да замине за Лакедемон като
18 пратеник с неограничени пълномощия заедно с деветима други. Лизандър от своя страна изпратил при ефорите атинския изгнаник Аристотел с неколцина лакедемонци да им съобщи от-
19 говора, който дал на Терамен, а именно, че те, ефорите, решават за войната и мира. Когато Терамен и съпровождащите го пристигнали в Селазия и ги запитали по каква работа са дошли, отговорили, че притежават неограничени пълномощия за водене на мирни преговори. Едва тогава ефорите наредили да ги повикат. По време на престоя им (в Спарта) било свикано народно събрание. На него предимно коринтийците и тиванците, но и много други елини се изказали против мирно споразуме-
20 ние с атиняните и настоявали за тяхното унищожаване. Но ла-

кедемонците не желаели да бъде поробен един елински град, който по времето на най-страшната заплаха извършил голямо добро за Елада. Били повече склонни да сключат мирен договор, според който атиняните трябвало да съборят дългите стени и укрепленията на Пирей, да предадат цялата си флота с изключение на дванадесет кораба, да позволят на изгнаниците да се завърнат, да смятат за свои врагове и приятели онези, които са врагове и приятели на лакедемонците и да ги следват
21 по суша и море, накъдето те ги поведат. Терамен и придружаващите го си тръгнали обратно към Атина, за да известят за взетите решения.

Влизайки в града, те били посрещнати от огромна тълпа, обзета от страх да не би мисията да е излязла неуспешна. Защото било невъзможно да издържат повече поради огромния
22 брой хора, изложени на гладна смърт. На следващия ден пратениците съобщили условията, при които лакедемонците били готови да сключат примирие. Пръв Терамен говорил, че трябва да отстъпят пред лакедемонците и да съборят стените. Неколцина се опитали да му възразят, но мнозинството одобрило
23 думите му. Решено било условията на примирието да бъдат приети. Лизандър навлязъл в Пирей, а изгнаниците се завърнали. С много усърдие, под звуците на флейта, започнали да рушат стените, вярвайки, че този ден е началото на свободата за Елада.

24 [Така изтекла годината, в средата на която сиракузецът Дионисий, син на Хермократ, станал тиран. Преди това картагенците претърпели поражение от сиракузците, но сетне завзели чрез обсада Акрагант, принуждавайки го да капитулира от глад, изоставен от сицилийците.]

ГЛАВА ТРЕТА

1 През следващата година [годината на олимпийските игри в надбягванията победил тесалиецът Крокин. В Спарта по това време ефор бил Ендий, а в Атина архонт Питадор. Него атиняните обикновено не споменавали по име, а наричали годи-
2 ната „година без архонт“[13], тъй като той бил избран по време на олигархията. Ето как се стигнало до олигархията: Било решено от народа да се изберат тридесет мъже и да им се възложи записването на завещаните от предците закони, по които трябвало след това да управляват държавата. Определени били: Полихар, Критий, Мелобий, Хиполох, Евклид, Хиерон, Мнезилох, Хремон, Терамен, Арезий, Диокъл, Федрий, Херелей, Анетий, Пизон, Софокъл, Ератостен, Харикъл, Ономакъл, Теогнид, Есхин, Теоген, Клеомед, Еразистрат, Федон, Драконтид,
3 Евмат, Аристотел, Хипомах, Мнезитид. След вземането на това решение] Лизандър отплувал за Самос, а пък Агид оттеглил

пехотата си от Декелия и отпратил отделните контингенти по родните им места.

4 По същото време, тъкмо тогава имало и слънчево затъмнение[14]. Ликофрон от Фера, стремейки се към власт над цяла Тесалия, нанесъл поражение на част от тесалийците, на ларисейците, а и на други, които му се съпротивявали. Мнозина
5 от тях загинали. [Пак тогава, Дионисий, тиранът на Сиракуза, победен от картагенците, загубил градовете Гела и Камарина. Не след дълго от Дионисий и сиракузците се отметнали и леонтинците. Те живеели в принудително съжителство с тях и затова се завърнали в града си. Веднага след това Дионисий прогонил в Катане и сиракузките конници.[15]]

6 А самосците, обсадени от Лизандър, първоначално не искали да предадат града. Но след като той започнал непосредствена подготовка за щурм, те се съгласили. Свободните граждани трябвало да се изтеглят с по един плащ, а всичко друго
7 да предадат. И така напуснали града. Лизандър обаче го предал на предишните му граждани[16] заедно с цялото имущество, което се намирало у него. Назначил десет архонти за съблюдаване на реда и разпуснал съюзническите кораби, като всеки
8 контингент отпратил в отечеството им. Сам той с лаконската флота отплувал за Лакедемон заедно с носовете на пленените кораби, както и триерите от Пирей, без дванадесетте.[17] Освен това взел със себе си и венци, получени от градовете като личен подарък, четиристотин и седемдесет таланта сребро — остатък от данъчните вноски, предоставени му от Кир за водене на военни действия,[18] а също така и други средства, придобити
9 в хода на войната. Всичко това предал на лакедемонците в края на лятото, в което се навършвали двадесет и осем и половина години от началото на войната.[19] През това време ефори били следните поред[20]: най-напред Енезий, през чийто ефорат започнала войната. Това станало на петнадесетата година от
10 сключения тридесетгодишен мирен договор[21] след превземането на Евбея. Подир него следвали: Бразид, Изанор, Состратид, Екзарх, Агезистрат, Ангенид, Ономакъл, Зевскип, Питий, Плистол, Клиномах, Иларх, Леонт, Херил, Патезиад, Клеостен, Ликарий, Еперат, Ономантий, Алексипид, Мизголид, Изий, Арак, Евархип, Пантакъл, Питий, Архит, Ендий, през ефората на който Лизандър, след като извършил всичко гореупоменато, се завърнал в отечеството си.]

11 Тридесетте били избрани веднага щом дългите стени и укрепленията на Пирей били съборени. Определени веднъж за съставяне на законите, по които да уредят държавните дела, те непрекъснато отлагали тяхното записване и обнародване. Междувременно обаче назначили в съвета и на останалите
12 длъжности хора по своя угода. Сетне започнали да арестуват онези, за които било известно, че по време на демокрацията живеели от сикофантия[22] и се отнасяли враждебно към знат-

ните. Срещу всички произнасяли присъди. Съвегът охотно гласувал за осъждането им, пък и останалите, доколкото съзна-
13 вали, че не се числят към тях, вече не изживявали това толкова тежко. А когато тридесетте сметнали, че е време да установят пълна власт в града, изпратили най-напред в Лакедемон Есхин и Аристотел, които да убедят Лизандър да им съдействува за настаняването на гарнизон за охрана в Атина, докато успеят да отстранят негодниците[23] и утвърдят новото
14 държавно устройство. Обещали да поемат и прехраната му. Лизандър изразил готовност да ги подкрепи и издействувал изпращането на контингент, начело с хармоста Калибий. Разполагайки вече с войска, те започнали да обсипват Калибий с любезности, та сетне да могат да разчитат на съгласието му за всичко, каквото възнамерявали да предприемат. И понеже той им предоставял хора, колкото желаят от поверената му охрана, започнали вече да задържат под арест не само негодници и хора без значение, ала и онези, за които смятали, че не биха се примирили да бъдат изтласквани настрана, а ще се стремят да влязат във връзка с възможно най-голям брой съ-
15 мишленици, за да им противодействуват. В началото Критий[24] бил приятел с Терамен и споделял възгледите му. Сетне обаче се показал твърде прибързан в ликвидирането на много хора, понеже преди бил осъден от народа на изгнание[25]. Терамен се опитвал да го възпира, като го убеждавал, че не е справедливо някой да получава смъртно наказание за това, че се ползува с почитта и уважението на народа, и то без да е засегнал с нещо знатните. „Защото и аз, и ти", му рекъл, „също говорихме
16 и вършехме много неща само за да се харесаме на града." Ала Критий, тогава все още в приятелски отношения с Терамен, му възразил, че търсещите превъзходство над останалите нямат друг път, освен да отстраняват онези, които са най-способни да се противопоставят на стремежа им. „Наивен си", казал, „ако мислиш, че като сме тридесет, а не един, трябва по-малко да се грижим за тази власт, отколкото при една тирания." Ала
17 тъй като несправедливите екзекуции станали вече много, доста хора съвсем открито започнали да се събират на групи и с недоумение да се питат какво ще стане с държавата. Тогава Терамен отново предупредил, че ако не бъдат привлечени и други в уреждането на държавните дела, ще бъде невъзможно
18 за олигархията да просъществува. Сега вече Критий и останалите от Тридесетте, обезпокоени, и то не на последно място от това, че гражданите могат да се обединят около Терамен, съставили списък на три хиляди граждани, които за в бъдеще да
19 участвуват в управлението на държавата.[26] Терамен отново възразил, понеже най-напред му изглеждало непонятно желанието им да включат в политическа дейност тъкмо три хиляди знатни, сякаш това число е предопределено, а да не е възможно извън тях да има други достойни, или пък някои сред тях

да се окажат негодни. „Сетне“, рекъл той, „струва ми се, че вършим две противоположни неща. Създаваме власт, опряна на силата, която същевременно е по-слаба от своите подвласт-
20 ни.“ Това били думите на Терамен.

Останалите от Тридесетте направили преглед на Трите хиляди на агората, а на онези, които били извън списъците — на различни други места. После наредили (на Трите хиляди) да се строят въоръжени и след като останалите вече се били разотишли, изпратили войниците от гарнизона и съмишлениците си да изземат оръжието на всички, с изключение на онези, които влизали в числото на Трите хиляди, да го отнесат на
21 Акропола и го положат в храма.[27] Тогава пред тях се открила възможност за всякакви своеволия. Започнали да избиват мнозина от омраза, други пък заради богатствата им. А за да могат да платят и на войниците, решили, всеки от тях да залови
22 някой метек, да го екзекутира и конфискува имуществото им. Заповядали и на Терамен по свой избор да стори същото. Той обаче, им отговорил: „Не е добре според мен да се представяме за най-благородните, а същевременно да постъпваме понедостойно от сикофантите. Защото те, на когото вземаха парите, поне живота му оставиха, а ние нима само заради парите трябва да погубваме хората невинни? Не е ли това по-
23 несправедливо от всичко, което те вършеха?“ Тридесетте дошли до убеждението, че той е станал вече пречка за техните своеволия и замислили интрига срещу него. Наклеветили го в разговори на четири очи с отделните членове на съвета, че вреди на държавата. После свикали съвета, като предварително наредили на неколцина младежи, които им изглеждали по-
24 дръзки, да носят тайно кинжали. Когато Терамен се появил, Критий станал и произнесъл следната реч: „Членове на съвета, ако някой от вас смята, че при сегашните обстоятелства умират повече хора, отколкото трябва, нека има пред вид, че това става навсякъде, където се сменя начинът на управление. Неизбежно е тук да няма повече враждебно настроени спрямо онези, които осъществиха прехода към олигархия, било поради по-голямата численост на населението в сравнение с оста-
25 налите елински градове, било поради свободата, в която тъй дълго е живял народът. Но ние, осъзнали вече, че за такива като нас и вас демокрацията като държавно устройство е непоносима, че народът никога не би приел като приятели лакедемонците — нашите спасители, докато знатните завинаги ще съхранят своята вярност към тях, тъкмо по тези причини и в
26 споразумение с лакедемонците установихме този вид управление. И ако забележим, че някой се окаже противник на олигархията, ще се опитаме с каквито средства разполагаме, да го отстраним. Пък и, струва ни се, е съвсем справедливо, в случай че някой от нас реши да се обяви срещу този вид
27 управление, да получи своето наказание. Ето сега узнаваме,

че Терамен, този тук пред очите ви, по всякакъв начин се стреми да погуби и нас, и вас. Доказателства за казаното, ако се замислите, ще откриете в това, че никой повече от него не се противопоставя на установения ред, нито пък упорствува така, когато поискаме да отстраним някого от народните водачи. Разбира се, ако още в началото бе на това мнение, щеше да ни бъде противник, но все пак, нямаше да е справедливо да
28 го считаме за негодник. А сега на него, който положи началото на съюза и приятелството с лакедемонците, който взе дейно участие в ликвидиране на демокрацията и беше главният ни подбудител да наложим наказания на първите, изправени от вас пред съд, понеже сега и вас, и нас народът открито ненавижда, на него не му харесва вече създалото се положение. Защото стремежът му е отново да застане на сигурни позиции,
29 докато в същото време ние трябва да търпим наказания за извършеното. Ето защо той трябва да получи присъда не само като враг, но и като предател и на вашето, и на нашето дело. Ала предателството е толкова по-страшно от откритата война, колкото е по-трудно човек да избегне невидимата опасност, отколкото явната. И същевременно то е още по-ненавистно, тъй като хората биха могли с откритий враг да сключат примирие и отново да установят отношения на доверие. Но ако някой бъде заловен като предател, никой не би му предложил
30 мир, нито пък е готов да му вярва занапред. А за да се убедите, че този тук не е изневерил с нищо на себе си и че по природа е предател, ще ви припомня неговите досегашни дела: Още от самото начало, почитан сред народа заради своя баща Хагнон,[28] той като никой друг полагаше усилия да замени демокрацията с управлението на Четиристотинте, сред които имаше ръководна роля.[29] Когато пък долови, че срещу олигархията започва да се създава противовес, отново пръв се обяви
31 за водач на народа против нея.[30] Нали оттук идва и прозвището му „котурн“ [понеже котурнът, изглежда, приляга еднакво добре и на двата крака...][31] Един мъж, Терамене, достоен да живее, не бива само да умее да води подчинените си към трудни дела, а щом се появи препятствие, веднага да се обърне назад; нужно е също като на кораб, заедно с всички да напряга сили, докато излязат на попътен вятър. Иначе как биха стигнали до желаната цел, ако веднага щом вятърът за-
32 духа насреща, поемат в обратна посока? Без съмнение всеки преврат води до жертви. Но поради своята изменчивост ти си виновен и много от привържениците на олигархията да бъдат погубени от демократите, както и мнозина демократи да бъдат избити от знатните. Впрочем този мъж тук е същият, който бе изпратен от стратезите да прибере претърпелите корабокрушение атиняни в битката при Лесбос. Заповедта той не изпълни, но отправяйки обвинение срещу тях, причини гибелта им, за
33 да се измъкне невредим. Но ако някой съвсем открито гледа

единствено своя интерес без всякакво достойнство и без да се съобразява със своите приятели, на какво основание трябва да пощадим такъв човек? Не трябва ли и ние да се предпазим, като знаем изменчивостта му, та и с нас да не постъпи по същия начин? Ето защо пред вас ние го обвиняваме като заговорник и като наш и ваш предател. Че постъпваме благоразумно, вземете пред вид и следното: За най-добра държавна уредба несъмнено се смята лакедемонската.[32] И ако там някой от ефорите, вместо да се подчинява на мнозинството, дръзне да отправя укори срещу властта и се противопоставя на нейните начинания, мислите ли, че както от самите ефори,[33] така и от всички други граждани за него няма да бъде поискано най-сурово наказание? Така че ако и вие сте разумни, не него ще пощадите, а самите себе си. Защото, ако той се спаси, вероятно ще подтикне към дръзки мисли мнозина от вашите противници. Неговата смърт обаче би отнела на всички тях надеждите, където и да се намират — било в града, или пък в изгнание." След тази реч Критий седнал.

Тогава станал Терамен и започнал така: „Най-напред, на вас мъже, искам да припомня какво Критий каза против мен в края на речта си. Твърди, че с моето обвинение съм причинил смъртта на стратезите. Но всеизвестно е, че не аз пръв започнах да говоря против тях.[34] Напротив, те заявиха, че не съм изпълнил заповедта им да спася изпадналите в беда при морското сражение при Лесбос. Аз пък в своя защита възразих, че поради бурята не бе възможно да се плава, камо ли да се спасяват хора, и, изглежда, градът прие това за правдоподобно. Стратезите обаче се оказаха обвинители на самите себе си. Защото, твърдейки, че екипажите можели да бъдат спасени, същевременно ги оставиха на произвола на съдбата и отплуваха. В същност, не се учудвам, че Критий ме е разбрал погрешно, тъй като по това време той не беше там, а се подвизаваше в Тесалия, съдействувайки на Прометей да установи демокрация и въоръжавайки пенестите срещу господарите им.[35] Дано само и при нас не се случи онова, което е вършил там! Все пак в едно съм съгласен с него, а именно: ако някой иска да ви лиши от властта, а същевременно засилва позициите на тези, които заговорничат против вас, той справедливо трябва да получи най-тежкото наказание. Ала кой в същност се стреми към това, мисля, вие най-добре ще прецените, ако вникнете в миналите и сегашните постъпки на всеки от нас. Така, докато ставаше въпрос за членството ви в съвета, за разпределяне на длъжности и привличане под отговорност на всеизвестни сикофанти, всички бяхме единни в мненията си. Но след като тези тук започнаха да задържат под арест почтени и благородни мъже, оттогава и аз започнах да застъпвам противни на тях убеждения. Защото знаех, че със смъртта на Леонт[36] от Саламин, мъж със способности всепризнати от всички и непровинил

се в нищо, хора като него ще се уплашат и в страха си ще се
превърнат в противници на тази власт. Освен това разбрах,
че със залавянето на Никерат, сина на Никий, човек заможен,
който като своя баща не е имал нищо общо с демократиче-
ската партия, бихме настроили враждебно хората от неговия
40 ранг. А след като и Антифонт, построил по време на войната
със свои средства две бързоходни триери,[37] бе погубен от нас,
напълно осъзнах, че всички онези, които отначало бяха пре-
дани на града, ще започнат да изпитват подозрение към нас.
Възпротивих се и когато бе заповядано всеки да залови по
един метек[38], защото бе съвършено ясно, че тяхната гибел би
41 тласнала всички метеки в лагера на противниците. Бях против
и когато от народа бе иззето оръжието,[39] понеже не смятах, че
градът трябва да бъде отслабен. Иначе не виждах с каква цел
лакедемонците ще искат да ни спасят, та като сме малко на
брой, да не можем с нищо да им бъдем полезни; ако наистина
желаеха това, те можеха никого да не оставят жив: трябваше
42 само още малко време да ни оставят да гладуваме. Не ми до-
падаше също и наемането на гарнизона,[40] тъй като можехме
да съберем толкова и от самите граждани, додето можехме
лесно да налагаме властта си над подчинените. А като виждах
колко хора в града са враждебно настроени към такова управ-
ление, пък и много станаха и изгнаниците, реших да се проти-
вопоставя и на изпращането на Тразибул, Анит и Алкивиад[41]
на заточение; беше ми ясно, че противниците ще укрепят пози-
циите си именно когато към демократичната партия се насочат
способни водачи, а жадуващите ръководна роля се сдобият с
43 голям брой съмишленици. И така, за какъв е справедливо спо-
ред вас да се смята човек, който открито обръща вниманието
си върху тези неща, за благожелател или за предател? Не тия,
Критий, които се стремят да нямат много врагове, нито пък,
които сочат пътя за спечелване на повече съюзници правят
противниците силни, а много повече онези, които незаконно
ограбват другите и погубват невинни хора. Именно те правят
враговете многобройни и от користолюбие стават предатели не
44 само на приятелите си, но и на самите себе си. Но ако няма по
какво друго да проличи истинността на думите ми, тогава по-
мислете върху следното: смятате ли, че Тразибул и Анит, а и
другите изгнаници биха искали повече да става това, за което
аз говоря, или което тези тук вършат? Струва ми се, че те сега
са уверени, че тук е пълно с техни съюзници. Защото, ако
влиятелната част на града беше настроена добре към нас, те
трудно биха се решили да пристъпят пределите на страната.[42]
45 А по отношение на неговите думи, че съм бил човек с измен-
чива природа, имайте това пред вид: за управлението на Чети-
ристотинте, както е известно, народът гласува, тъй като му бе
разяснено, че лакедемонците биха се отнесли благосклонно към
всякаква форма на управление, с изключение на демокрация-

та.[43] Но след като те нито за момент не се отклониха от наме-
46 ренията си и стратезите Аристотел, Мелантий и Аристарх с
хората си издигнаха укрепление до входа на пристанището,[44]
в което искаха да пуснат враговете и по такъв начин те и при-
ятелите им да вземат града в свои ръце, а аз, разбирайки това,
47 го предотвратих,[45] значи ли, че съм предател на приятелите си?
Критий ме нарича „котурн", понеже съм се стараел да се на-
годя и към едните, и към другите; а който не се нрави нито на
едните, нито на другите, как трябва да бъде наречен? Защото
ти по време на демокрацията минаваше за най-омразния на
48 народа, а сега при аристокрацията си станал най-омразния на
знатните. Аз, Критий, винаги съм се противопоставял на онези,
които мислят, че добра демокрация не би могла да съществува,
докато и робите, и безимотните, готови за драхма да продадат
отечеството си, не вземат участие в управлението. Но, от друга
страна, съм също така противник и на онези, които смятат, че
добра олигархия би се установила, едва когато подчинят града
на тиранията на отбрано малцинство. Защото и преди смятах
за най-добро управлението с подкрепата на тези граждани,
които са в състояние да подпомогнат държавата със свои коне
49 и въоръжение и сега съм на същото мнение.[46] Но ако ти, Кри-
тий, можеш да дадеш пример, кога аз, било с хората от народа
или пък с привърженици на тиранията съм предприел опит да
лиша от граждански права доблестните и благородни граждани,
говори! Ако бъда уличен, че съм вършил това, било сега,
било някога по-рано, готов съм след най-жестоки изтезания
заслужено да получа смъртно наказание."

50 С тези думи завършил речта си Терамен и в съвета от-
крито се чули одобрителни ръкопляскания. Критий, като раз-
брал, че ако се допусне съветът да гласува, Терамен ще бъде
оправдан, а това той трудно можел да преживее, приближил
се към Тридесетте и разменил няколко думи с тях. После из-
лязъл навън и наредил на хората, въоръжени с кинжали, да
51 заемат места до преградите, така че всички в съвета да ги
виждат. След това се върнал и казал: „Аз смятам, членове на
съвета, че е задължение за един водач, заслужил това име,
когато вижда, че приятелите му изпадат в заблуда, да не до-
пуска това. Аз също ще постъпя така. Защото и тези хора, за-
станали до преградите, заявяват, че няма да ни позволят да
освободим човека, който открито се стреми да погуби олигар-
хията. Според новите закони, никой от Трите хиляди не може
да бъде наказан със смърт без вашето съгласие; но за онези,
които не са включени в списъка, Тридесетте са пълновластни
да налагат смъртно наказание. Ето защо аз заличавам Терамен
от списъка, и то с одобрението на всички ни. „Този човек", до-
бавил, „ние осъждаме на смърт!".

52 Като чул това, Терамен скочил върху олтара и извикал:
„Аз, мъже, моля, пред този символ на законността,[47] да не се

допуска Критий да заличава от списъка, когото пожелае, било мен, или пък някого от вас! Нека по същия този закон, съставен от тях за включените в списъка, да бъдете съдени и вие
53 и аз! Добре знам, кълна се в боговете, че този олтар не ще ме защити; ала искам да ги разоблича и в това, че те не само към хората са крайно несправедливи, но и към боговете се показват дръзки светотатци. Аз обаче се учудвам, доблестни мъже," рекъл той накрая, „че вие не се решавате да сторите нищо в своя защита, макар и да съзнавате, че името на всеки един от вас също така лесно може да бъде заличено от списъка, както моето."

54 После глашатаят на Тридесетте наредил на Единадесетте да задържат Терамен. Когато те и помощниците им, предвождани от безскрупулния Сатир влезли, Критий казал: „Предаваме ви този тук, Терамен, осъден съгласно закона. Вие го арестувайте и отведете, където трябва, а сетне извършете, как-
55 вото следва!" След тези думи Сатир помъкнал Терамен от олтара, помъкнали го и помощниците му. Естествено Терамен призовал богове и хора да видят какво става. Но членовете на съвета оставали неми, защото пред очите им били онези до преградите, все хора като Сатир, пък и отвън било пълно с вой-
56 ници и добре знаели, че те са въоръжени с кинжали. Единадесетте превели Терамен през пазара, а той викал с все сила каква участ го сполетяла. За него се говори, че казал и следното: Когато Сатир му рекъл, че много ще се окайва, ако не млъкне, той запитал: „Та нима, ако сега млъкна, после няма да се окайвам?"[48] А когато дошло време да умира, казват, че изпил отровата и плиснал остатъка сякаш играейки на котаб[49] с думите: „Това пък за хубавеца Критий!" Разбира се, тези анекдоти не са толкова важни, но според мен тъкмо това е достойно за удивление у този човек, че пред лицето на смъртта не са го напуснали нито самообладанието, нито духовитостта.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 Така загинал Термен. А Тридесетте, понеже вече можели да властвуват като тирани, без да се страхуват от нищо, издали заповед срещу останалите извън списъка да не влизат занапред в града и ги прогонили от земите им, та да могат заедно със своите приятели да обсебят имота им. А когато онези забегнали в Пирей, мнозина от тях и там бивали залавяни; така околностите на Мегара и Тива се изпълнили с бежанци.

2 Тогава Тразибул тръгнал от Тива с около седемдесет човека и завзел укреплението Филе[50]. Тридесетте излезли от града за отбрана с Трите хиляди и конницата при много хубаво време. Когато достигнали укреплението, веднага някои по-дръзки
3 младежи го щурмували, ала безуспешно и трябвало да се от-

теглят с рани. Но когато Тридесетте решили да оградят мястото със стена, за да могат да го превземат, като прекъснат снабдяването на обсадените с храна, през нощта паднал голям сняг, който продължил да вали и на следващия ден.

Поради обилният снеговалеж трябвало да се завърнат в града, след като загубили в стълкновения с хората от Филе
4 мнозина от обоза. Разбирайки добре, че противникът би могъл да плячкосва околностите, ако не се постави охрана, те изпратили в най-отдалечените места, на около петнадесет стадия от Филе, почти целият лаконски гарнизон, а също и конниците от две фили.[51] Лагера разположили в обрасла с храсталаци мест-
5 ност и поставили постове. А Тразибул, след като междувременно във Филе вече се били събрали около седемстотин човека, се спуснал[52] с тях през нощта и на три или четири стадия от
6 постовете наредил да свалят оръжието и да изчакат. Когато се развиделило и стражите станали, за да се отправят по местата си, а обозните слуги вдигнали гълчава при чесането на конете, хората на Тразибул грабнали оръжието и тичешком атакували. Съборили неколцина от конете, а всички останали, след като обърнали в бягство, преследвали шест или седем стадия. От хоплитите убили повече от сто и двадесет, от конниците — Никострат, наричан „красавеца", а също и други двама, които
7 били заловили още в лагера. Като се завърнали, издигнали победен паметник; събрали всичкото оръжие и имущество, което пленили, и се отправили отново към Филе. Изпратените на помощ конници от града вече не заварили никого от враговете, но все пак изчакали, докато родните приберат загиналите, а сетне се върнали обратно в града.

8 След това събитие Тридесетте, понеже чувствували, че положението им вече не е сигурно, решили да завладеят Елевзин, та при необходимост да намерят там убежище. След като дали съответни указания на конницата, в Елевзин пристигнали Критий и останалите от Тридесетте. Те организирали преглед[53]..., при който, под предлог че искат да узнаят броя на жителите и какъв допълнителен гарнизон биха могли да съберат, заповядали всички мъже да бъдат записани в списък. Всеки от тях трябвало да излиза през малка порта, водеща към морето. На брега обаче поставили от двете страни на портата конници и всеки, който излизал през нея, бил залавян и връзван от слугите им. След като всички били заловени, заповядали на Лизимах, началника на конницата, да ги заведе (в Атина) и ги
9 предаде на Единадесетте. На следния ден извикали в Одеона хоплитите от списъка и останалите, които служели като конници. Тогава Критий станал и казал: „Ние, мъже, създаваме новото държавно устройство не по-малко за вашето благоденствие, отколкото за нашето. И вие сте длъжни както получавате дял от почестите, така да делите с нас и опасностите. Затова присъдата над заловените елевзинци трябва да бъде

произнесена от вас, та отсега нататък едно и също нещо да вдъхва смелост и страх на нас и на вас!“ После посочил място,
10 на което им наредил съвсем открито да поставят камъчето за гласуване. Лаконският гарнизон в това време бил заел в пълно въоръжение другата половина на Одеона. Всичко това било в угода и на онези граждани, които се интересували единствено от собствената изгода.

По-късно Тразибул и събралите се във Филе, чиято численост вече нараснала на хиляда, пристигнали среднощ в Пирей. Тридесетте, щом били уведомени за това, веднага тръгнали
11 с лаконците, конницата и хоплитите натам по коларския път. Хората от Филе дълго оказвали съпротива, но понеже околовръстната стена била доста дълга и защитата ѝ изисквала голям гарнизон, а те не били брой на брой, оттеглили се в сбит строй към Мунихия.

Настъпващите от града достигнали Хиподамовия пазар[54] и първоначално така се разположили, че изпълнили пътя, който водел към светилището на Мунихийската Артемида и храма на Бендида[55]. Получила се дълбочина не по-малко от петдесет
12 щита[56].В този ред поели нагоре. А хората от Филе пък заели отсрещната страна на пътя, като образували строй с дълбочина не повече от десет редици хоплити. Все пак зад тях застанали войници с леки щитове и лековъоръжени копиеносци, а най-отзад — прашкарите. Последните били доста на брой, тъй като и оттам получили подкрепа[57]. Когато противниците започнали да настъпват, Тразибул дал заповед на своите да снемат щитовете и като сторил същото, без обаче да сваля останалото
13 си въоръжение, застанал в средата и казал: „Граждани, на едни от вас искам да известя, а на други да припомня, че на десния фланг на настъпващите срещу нас са онези, които вие преди четири дни обърнахте в бяг и преследвахте, а най-крайните в ляво са Тридесетте, които ни лишиха и от отечество, без да сме извършили нищо несправедливо, и от домовете ни прогониха, и най-близките ни обявиха вън от закона. Ала сега те са в такова положение, в каквото не са и предполагали, че могат да се окажат; ние обаче винаги сме отправяли молби към
14 боговете за това. Защото сега стоим срещу тях с оръжие в ръка, а боговете, които знаят как ни залавяха по време на обяд, сън или на пазара, как някои от нас, без да са нарушили с нищо закона, дори без въобще да са били в града, бяха изпратени в изгнание, сега са открито на наша страна. И ето в най-хубавото време те пращат снежна виелица, тъкмо когато е изгодно за нас; и в битката, макар противникът да е
15 многоброен, отреждат на нас, малцината, да издигнем победен паметник. А сега са ни довели на място, където враговете ни, поради стръмнината на пътя, не биха могли да прехвърлят предните си редици с метателните си оръжия и да ни обстрелват, докато ние, хвърляйки по склона надолу копия, стрели и

16 камъни, ще можем лесно да ги достигаме и да раним много от
тях. Може би някой смята, че трябва поне предните ни редове
да се сражават с равен на тях противник. Но при сегашното
положение, ако хвърляте вашите копия и стрели с все сила,
както подобава на обстановката, никой от нас не ще изпусне
от прицел множеството, изпълнило пътя. А те, за да се спасят
от ударите, ще хукнат да бягат и не ще посмеят да вдигнат
глава изпод щитовете си; така в един момент ще ни се удаде
не само да налетим върху им като върху слепци, но и вряз-
17 вайки се сред тях, където пожелаем, да ги разгромим. Сега,
мъже, трябва така да действуваме, че всеки един от нас да
осъзнае своето участие като решаващо за победата. Защото тя,
ако бог пожелае, ще ни върне и родината, и домовете, и свобо-
дата, и почитта, и децата на тия, които имат, и жените. Щаст-
ливи ще са онези от нас, които след победата видят най-ра-
достния от всички дни! Но блажен ще е и оня, който загине;
защото никой, колкото и да е богат, не ще случи по-хубав па-
метник! Аз пък, когато настъпи мигът, ще запея пеан.[58] И щом
призовем Ениалий, тогава нека като един да отмъстим на тези
хора за всички злини, които ни сториха."
18 След тези думи Тразибул се обърнал към враговете и за-
чакал спокойно. Тъй ги бе предупредил гадателят: да не нападат
преди някой от тях да падне или бъде ранен. „Но стане ли
това, рекъл той, ще ви поведем в атака. За онези, които ни
следват, е отредена победа, а за мен — може би смърт."
19 И гадателят бе казал истината. Когато отново взели оръ-
жието, той, сякаш воден от някаква висша сила, се хвърлил
пръв сред враговете, но загинал; погребан е при брода на Кефис.
Останалите победили и се впуснали в преследване чак до рав-
нината. Там загинали от Тридесетте Критий и Хипомах, от де-
сетте архонта[59] на Пирей Хармид[60], син на Главкон, а от оста-
налите — около седемдесет. Оръжието им било взето, ала на
никой от падналите граждани не било плячкосано облеклото.
След боя и предаването на мъртвите съгласно споразумението,
мнозина привърженици на двете страни се срещнали и разго-
20 варяли помежду си. Клеокрит, херолдът на мистите[61], надарен
със силен глас, помолил за тишина и казал: „Съотечественици,
защо ни прогонвате? Защо желаете нашата гибел? На вас ние
никога не сме причинили някакво зло! Напротив, заедно с вас
сме участвували в най-светите обреди и жертвоприношения, в
най-хубавите празници, в танците, били сме съученици и бойни
другари и сме превъзмогнали много беди по суша и море в
21 името на общата ни безопасност и свобода. Заради боговете
на нашите бащи и майки[62], заради кръвното и брачно родство,
заради приятелството, защото чрез тези неща мнозина от нас
са свързани помежду си, ви заклевам, от страхопочитание пред
богове и хора, да спрете престъпленията към отечеството! Не
се подчинявайте вече на Тридесетте, най-големите светотатци,

които заради собствени облаги, за осем месеца насмалко щяха
да погубят повече атиняни, отколкото всички пелопонесци за де-
22 сет години война[63]. Макар и да е възможно да живеем в мир,
те ни въвличат един срещу друг в най-позорната, най-гибел-
ната, най-безбожната и най-ненавистната на богове и хора
война. Впрочем и вие добре знаете, че измежду погубените от
нас днес има и такива, за които не само вие, но и ние скър-
бим." Такива били думите му. Останалите живи предводители,
като чули след всичко, което ги било сполетяло и такава реч,
повели привържениците си обратно към града.

23 На следващия ден Тридесетте, съвсем подтиснати и из-
оставени, седели един до друг в съвета. Сред Трите хиляди
обаче навсякъде, където били разставени из града по постове,
избухнали спорове. Онези от тях, които били извършили ня-
какво насилие и изпитвали страх, призовавали да не се от-
стъпва пред хората от Пирей. Другите пък, утешавайки се с
мисълта, че не са сторили никаква несправедливост, си правели
свои сметки; те се опитвали да убедят и останалите, че от това
зло няма никаква нужда; увещавали ги да не се подчиняват
вече на Тридесетте и да запазят града от гибел. Накрая ре-
24 шили чрез гласуване да ги отстранят и да изберат други. И
избрали десет, по един от всяка фила. Тогава Тридесетте се
оттеглили в Елевзин. А Десетте заедно с хипарсите поели над-
зора в града, където сред населението царяла голяма бъркот-
ия и взаимно недоверие. Конниците прекарвали дори и но-
щите заедно с конете и въоръжението си в Одеона. От подозри-
телност контролирали вечер постовете по протежение на сте-
ните с щитове, а от разсъмване на коне, в постоянен страх да
25 не би да ги нападнат от Пирей. А там вече се били стекли мно-
го и всякакви хора, които си правели оръжия от дърво или
върбови клони и ги боядисвали бели. Преди още да изминат
и десет дни, на всички, които щели да участвуват в сражения-
та, дори и чужденци, обещали исотелия[64] и започнали набези с
много хоплити и стрелци; бил сформиран и конен отряд от
около седемдесет души. Денем събирали храна, снабдявали се
26 с дърва и плодове, а да нощуват се връщали отново в Пирей.
От жителите на града никой не излизал с оръжие; конниците
били тези, които залавяли понякога грабители от Пирей и на-
насяли загуби на пехотата им. Веднъж те се натъкнали и на
жители от Ексоне, които отивали на имотите си за плодове.
Тях хипархът Лизимах заповядал да убият, въпреки молбите
27 за пощада и негодуванието на мнозина от конниците. Хората
от Пирей пък погубили конника Калистрат от филата Леонти-
да, когото хванали в полето. И вече добили такава увереност,
че дръзвали да атакуват дори градските стени. Може би тук
трябва да се спомене и за създателя на крепостни съоръжения
в града, който, забелязвайки, че те се готвят да придвижат об-
садните си машини по пътя от Ликейона, наредил целият впре-

гатен добитък да се използва за превоз на камъни с големина колкото товара на една кола и да ги хвърлят на пътя, където всеки реши. Така и направили; и всички тия камъни създали на нападателите доста затруднения.

28 А Тридесетте от Елевзин и онези от града, които били в списъците, изпратили посланици в Лакедемон за помощ, понеже народът се бил отцепил от лакедемонците. Лизандър, като преценил, че би могъл в кратък срок да накара чрез обсада хората от Пирей да капитулират, ако им се отреже достъпа на храни по суша и море, издействувал заем от сто таланта за посланиците и своето изпращане като хармост на сушата, а на
29 брат си Либис — като наварх. Самият той се отправил за Елевзин, събирайки голям брой хоплити от Пелопонес, а навархът поел контрола по морския път, за да не могат кораби да доставят храни в пристанището. Вследствие на това, намиращите се в Пирей не след дълго отново изпаднали в бедствено положение, а онези в града, уповавайки се на Лизандър, добили предишната си увереност. Но този развой на събитията пробудил у царя Павзаний завист към Лизандър. Опасявайки се, че ако той осъществи начинанието си, не само ще се прослави, но и ще прибави Атина към своята сфера на влияние, успял да
30 спечели на своя страна трима от ефорите и тръгнал в поход. Към него се присъединили и съюзниците, с изключение на беотийците и коринтийците. Те заявили, че щяло да бъде клетвонарушение от тяхна страна да воюват срещу атиняните, без те да са нарушили с нищо договора. В същност, постъпвали така, понеже подозирали лакедемонците, че желаят да направят земята на Атина свое сигурно владение. Павзаний разположил лагера си в равнината край Пирей, наречена Халипедон;
31 той заел десния фланг, а Лизандър — левия. Чрез пратеници Павзаний призовал хората от Пирей да се завърнат в имотите си. Ала тъй като не се подчинили, дал заповед за атака, но само колкото да се вдигне шум, за да не се разбере, че в същност е настроен благосклонно към тях. След това мнимо нападение, от което не постигнал нищо, Павзаний се оттеглил, а на следния ден с две мори[65] от лакедемонците и конните отделения на три фили от атиняните достигнал все покрай стените до така наречената Глухо пристанище, за да разузнае къде
32 най-лесно би могло да се прегради Пирей. Но когато по обратния път неголям отряд от враговете налетял ненадейно и му създал затруднения, ядосан заповядал на конницата да се нахвърли върху им в галоп, а войниците от последните десет набора да я следват. Сам той тръгнал след тях с останалите.
33 Убили около тридесет от лековъоръжените, а другите преследвали до театъра в Пирей. Там всички пелтасти и хоплити от Пирейската партия тъкмо се въоръжавали. Лековъоръжените войници тутакси наизскачали и започнали да ги обсипват с копия, стрели и камъни. Лакедемонците, след като мнозина от

тях получили рани, започнали да отстъпват крачка по крачка
под силния натиск, но и противникът атакувал още по-ожесточено. Там паднали Херон и Тибрах, двамата полемарси,
Лакрат, победителят в Олимпийските игри и други лакедемон-
34 ци, които лежат погребани пред градските врати в Керамейк.[66]
Виждайки какво става, Тразибул се отправил на помощ с останалите хоплити, като пред Хале набързо оформил боен строй
от осем редици. Павзаний обаче силно притиснат, отстъпил четири или пет стадия към едно възвишение и дал заповед на
лакедемонците и другите съюзници да се изтеглят при него. Там
ги подредил в доста дълбока фаланга и ги повел срещу атиняните. Те приели схватката, ала впоследствие част от тях била
изтласкана в мочурището на Хале, други отстъпили, при което
35 дали около сто и петдесет убити. Павзаний издигнал победен
паметник и се оттеглил. И като че ли не им се сърдел, а напротив, чрез таен пратеник ги посъветвал какво да говорят
техните пратеници пред него и пред ефорите, които го съпровождали. И те го послушали. Опитал се също и да разедини
хората в града, като ги призовал да се съберат колкото се може повече на брой и да се явят в неговия лагер с изявление, че
не желаят да воюват с онези от Пирей, а да се помирят с тях,
36 така че и едните, и другите да бъдат приятели на лакедемонците. Това било приятно да чуе и ефорът Навклид, тъй като по
обичай двама от ефорите придружавали царят в похода му.
Тогава там бил именно той и още един — и двамата настроени по-благосклонно към Павзаний, отколкото към Лизандър. Затова те охотно се съгласили да пратят хора в Лакедемон заедно с пратениците от Пирей, с проект за сключване на договор
с лакедемонците, както и двама представители, частни лица
37 от града — Кефисофонт и Мелет. Но след като те тръгнали за Лакедемон и властите в града изпратили вестители да заявят, че предават и крепостните стени, които са в техни ръце,
а също и самите себе си на лакедемонците, за да постъпят с тях, както намерят за добре, но същевременно смятали за
справедливо и хората от Перей, щом казват, че са приятели на
38 лакедемонците, да предадат Пирей и Мунихия. Ефорите и събранието изслушали пратениците, а сетне изпратили петнадесет мъже в Атина с поръчение заедно с Павзаний да въдворят помирение по възможно най-добрия начин. Това било постигнато при следните условия: да съблюдават мир помежду си,
да се даде възможност всеки да се завърне при имота си, с изключение на Тридесетте, на Единадесетте и на Десетте,
управлявали в Пирей; а за онези в града, които нямат доверие в споразумението, било взето решение да се преселят в Елевзин.
39 След благоприятният завършък на преговорите Павзаний разпуснал войската, а хората от Пирей се изкачили въоръжени на Акропола, за да принесат жертва на Атина. Когато отново слезли, стратезите свикали народното събрание. Тогава Тази-

40 бул произнесъл следната реч: „Вас, мъже от града, ви съветвам: Познайте себе си![67] А най-добрият път към това би било да си дадете сметка, кое ви дава такова самочувствие, та да се стремите да властвувате над нас. Дали сте по-справедливи? Но народът макар и по-беден от вас, никога досега не ви е сторил неправда заради пари, докато вие, по-богати от всички останали, за облага извършихте толкова позорни дела. И тъй като съвсем не може да се каже, че справедливостта е ваша добродетел, вероятно смятате, че трябва да се гордеете с ва-
41 шата храброст. Но как иначе най-добре би могло да се разбере това, ако не чрез оценка на войната, която водихме между нас? А може би ще речете, че ни превъзхождате по ум; вие, които, разполагайки с крепостни стени, оръжие, пари и съюзници от Пелопонес, се оставихте да бъдете притиснати от нас, които не притежавахме нито едно от тези неща! Тогава сигурно лакедемонците са онова, което смятате, че ви създава самочувствие? Но по какъв начин, след като те ви предават на
42 онеправдания от вас народ като вързани зли кучета[68], а сетне си отиват, без да ги е грижа за вас? От вас пък, мъже от Пирей, искам в нищо да не престъпвате клетвените думи[69], а към останалите ви добродетели да покажете и вярност към клетвата, и благочестие.“ С такива думи завършил речта си Тразибул и като призовал да не се създават безредици, а да се съблюдават предишните закони, разпуснал събранието.

43 Сетне избрали нови длъжностни лица и заживели съгласно установения ред. Ала по-късно като чули че намиращите се в Елевзин събират наемници, тръгнали срещу тях с всичко годно да носи оръжие; стратезите, дошли да водят преговори, убили, но при останалите изпратили техните приятели и роднини, които ги убедили да се помирят. А след като се заклели да не си отмъщават едни на други, и сега още двете партии живеят под единно държавно управление, а народът пази дадената клетва.

КНИГА ТРЕТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. ПОХОДЪТ НА КИР (1—2). ДЕЙСТВИЯТА НА ТИСАФЕРН (3). ТИБРОН В МАЛА АЗИЯ (4—7). ТИБРОН ЗАМЕНЕН ОТ ДЕРКИЛИД (8—10). ФАРНАБАЗ НАЗНАЧАВА МАНИЯ ЗА УПРАВИТЕЛ (11—13). УБИЙСТВОТО НА МАНИЯ (14—15). ЕОЛИЙСКИТЕ ГРАДОВЕ СЕ ПРИСЪЕДИНЯВАТ КЪМ ДЕРКИЛИД (16—21). ДЕРКИЛИД И МИДИЙ (22—28). *ГЛАВА ВТОРА*. ДЕРКИЛИД ВЪВ ВИТИНИЯ (1—5). ПРОВЕРКА ОТ ЛАКЕДЕМОН (6—7). ТРАКИТЕ — ЗАПЛАХА ЗА ХЕРСОНЕС (8—9). ИЗГРАЖДАНЕ НА СТЕНА ПРЕЗ ХЕРСОНЕС (10). ЗАВЛАДЯВАНЕТО НА АТАРНЕЙ (11). ДЕРКИЛИД И ПЕРСИТЕ В КАРИЯ (12—13). СРЕЩА НА ДВЕТЕ ВОЙСКИ (14—19). СКЛЮЧВАНЕ НА ПРИМИРИЕ (20). ВРАЖДАТА МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИИ ЕЛИДЦИ (21—22). ПОХОД СРЕЩУ ЕЛИДА (23—26). ТРАЗИДЕЙ (27—29). МИРЕН ДОГОВОР МЕЖДУ ЛАКЕДЕМОНЦИ И ЕЛИДЦИ (30—31). *ГЛАВА ТРЕТА*. СМЪРТТА НА АГИД (1—2). ИЗБИРАНЕТО НА АГЕЗИЛАЙ ЗА ЦАР (3—4). ЗАГОВОРЪТ НА КИНАДОН (5—10). НАКАЗАНИЕТО НА ЗАГОВОРНИЦИТЕ (11). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ПОХОДЪТ НА АГЕЗИЛАЙ В МАЛА АЗИЯ (1—4). ДОГОВОР МЕЖДУ АГЕЗИЛАЙ И ТИСАФЕРН (5—6). АГЕЗИЛАЙ И ЛИЗАНДЪР (7—10). ТИСАФЕРН НАРУШАВА ДОГОВОРА (11—12). БИТКАТА ПРИ ДАСКИЛИОН (13—15). ПОДГОТОВКА НА ВОЙСКАТА В ЕФЕС (16—20). ПОВЕДАТА НА ПАКТОКЪЛ (21—24). ТИСАФЕРН ОБЕЗГЛАВЕН (25). ТИТРАУСТ И АГЕЗИЛАЙ (26). *ГЛАВА ПЕТА*. ПОДКУПВАНЕ НА ВЛИЯТЕЛНИ ГЪРЦИ (1—2). ПОХОД СРЕЩУ ТИВА (3—7). РЕЧ НА ТИВАНСКИ ПРАТЕНИК В АТИНА (8—15). АТИНЯНИТЕ РЕШАВАТ ДА ОКАЖАТ ПОМОЩ НА ТИВА (16). БИТКАТА ПРИ ХАЛИАРТ (17—19). ГИБЕЛТА НА ЛИЗАНДЪР (20). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ СЛЕД ПОРАЖЕНИЕТО (21—24). СЪДБАТА НА ПАВЗАНИЙ (25).

ГЛАВА ПЪРВА

1 Така бил сложен край на междуособиците в Атина. След това Кир пратил посланици в Лакедемон с искане, както той се държал спрямо лакедемонците във войната срещу Атина[1], и те по същия начин сега да се отнасят към него. Ефорите сметнали, че това негово искане е справедливо и му изпратили на разположение в случай на нужда избрания по това време за наварх Самий. Той от своя страна охотно направил всичко, каквото Кир му наредил: включвайки неговите кораби към флотата си, заобиколил Кария и поел курс към Киликия, като с това попречил на владетеля на страната Сиенес да се про-
2 тивопостави на Кир по суша в похода му срещу царя. А как Кир събрал войска и се отправил с нея във вътрешността на страната срещу своя брат, развоя на битката, неговата гибел и как елините благополучно достигнали морето, е описал Темистоген от Сиракуза[2].

3 Когато обаче Тисаферн, отличил се пред царя със заслугите си във войната срещу неговия брат, бил изпратен отново като сатрап и на предишните си владения, и на управляваните от Кир по-рано области, веднага пожелал да постави всички йонийски градове под своя власт. Но те в стремежа си да бъдат свободни и от страх пред него, понеже били на страната на Кир, докато той бил жив, отказали да го приемат. Вместо това изпратили посолство при лакедемонците с молба, те, като защитници на цяла Елада, да вземат под закрилата си и тях малоазийските елини, за да не бъде страната им опустошена,
4 и да загубят свободата си. Лакедемонците изпратили хармоста Тиврон, като му предоставили хиляда войници от неодамодите, а от останалите пелопонесци — към четири хиляди. Тиврон поискал и от атиняните триста конници, като им обещал заплата. Те му дали на разположение отряд от хора, служили в конницата при Тридесетте; решили, че е от полза за демок-
5 рацията, ако те напуснат града и загинат в чужбина. Щом пристигнали в Азия, Тиврон събрал войници и от гръцките градове на континента, тъй като по това време всички градове се подчинявали на заповедите, дадени от лакедемонец. С тази войска обаче, опасявайки се от вражеската конница, Тиврон

не се осмелявал да се спуска в равнината, а се задоволявал
6 да охранява от набези местността, в която се намирал. Едва
след като оцелелите участници в похода на Кир във вътреш-
ността на Азия се присъединили към него[3], той се решил да
влезе в сражение с Тисаферн и успял да превземе град Перга-
мон, отстъпен доброволно, а също и Тевтрания и Халисарна,
управлявани от Евристен и Прокъл — потомци на лакедемо-
неца Демарат; той бил получил тази област от царя като дар
заради неговото участие в похода срещу Елада.[4] На негова
страна минали и братята Горгион и Гонгил; единият власту-
вал над Гамбрион и Палегамбрион, а другият — над Мирина
и Гринион. И тези градове били дарение на Гонгил от царя,
защото той единствен от еритрейците бил приятелски настроен
7 към персите, заради което бил заточен. Имало и слабо укре-
пени градове, които Тиврон превзел със сила.

Лариса обаче, наричана „египетска[5]", понеже отказвала да се предаде доброволно. Тиврон я обградил отвсякъде с войска и я подложил на обсада. Поради невъзможност да превземе града по друг начин, наредил да изкопаят шахта с отводнителен канал, за да лиши жителите от вода. Но тъй като те предприемали чести излази извън крепостта и затрупвали изкопа с дървета и камъни, заповядал да направят дървена „костенурка" и да я поставят върху шахтата. При един нощен набег ларисейците и нея подпалили. Като решили, че тук Тиврон не ще се добере до никакъв успех, ефорите му изпратили за-
8 повед да изостави Лариса и да настъпи срещу Кария. Когато на път за Кария той се намирал вече в Ефес при войската, за да поеме командуването, пристигнал Деркилид, мъж известен с изобретателността си, заради което бил наричан Сизиф[6]. Тиврон се върнал в отечеството си, където бил осъден и пратен в изгнание; съюзниците го обвинили, че позволил на войската си да извършва грабежи в приятелска страна.

9 Застанал вече начело на войската, като разбрал, че между Тисаферн и Фарнабаз съществува недоверие, Деркилид, влязъл в съюз с Тисаферн и се отправил към страната на Фарнабаз; решил, че е по-целесъобразно да води война срещу единия, отколкото срещу двамата едновременно. Пък и от по-рано изпитвал вражда към Фарнабаз; защото като хармост в Абид, когато наварх бил Лизандър, Фарнабаз го наклеветил, и той трябвало да стои на пост с щит в ръка, нещо, смятано за позор от почтените лакедемонци, тъй като било наказание за недисциплинираност. Това именно била причината той да тръгне
10 с по-голяма охота срещу Фарнабаз. И още от самото начало до такава степен се различавал в пълководческото си умение от Тиврон, че успял да премине с войската си през приятелски страни чак до намиращата се във владение на Фарнабаз част от Еолида[7], без да причини ни най-малки щети на съюзниците.

Тази част от Еолида принадлежала на Фарнабаз, но докато

бил жив, я управлявал неговият подчинен, дарданецът Зенис. Ала когато той умрял от болест и Фарнабаз възнамерявал да предаде другиму длъжността, Мания, жената на Зенис, също дарданка, наредила да приготвят коли и като ги напълнила с подаръци, че да има с какво да дари и самия Фарнабаз, и наложниците му, и хората с най-силно влияние около него, се отправила на път. Когато пристигнала и била приета, тя се
11 обърнала към него със следните думи: „Фарнабазе, моят съпруг ти беше във всичко предан приятел, а данъците ти предаваше така, че ти го хвалеше и почиташе. И ако аз сега изпълнявам по същия начин тези задължения към теб, защо е необходимо да назначаваш друг управител? Пък и в случай че не си доволен от мен, ти можеш да ме лишиш от власт и да я пре-
12 даеш в ръцете на друг.“ Като чул това, Фарнабаз решил жената да управлява. Щом станала господарка на страната, тя започнала да плаща данъците също така своевременно, както по-рано правел нейният съпруг. Освен това, когато идвала на посещение при Фарнабаз, винаги му носела дарове, а когато пък той се отбивал в страната, тя му устройвала такъв великолепен и радушен прием, както никой от останалите намест-
13 ници. И не само здраво владеела поверените ѝ градове, но прибавила към тях и някои независими, намиращи се в близост до морето — Лариса, Хамаксит и Колоне, като изпратила на щурм срещу крепостните стени войска от гръцки наемници, а самата тя в същото време от кола наблюдавала боя. Когато отдавала някому похвала, дарявала го щедро; така успяла да се сдобие с превъзходна наемна войска. Вземала участие и в походите на Фарнабаз, особено при настъплението срещу мизийците и писидите поради щетите, които те непрестанно причинявали в страната на царя. Но и Фарнабаз от своя страна се отнасял към нея с голяма почит и понякога я канел при
14 себе си, за да чуе съветите ѝ! Вече била над четиридесетте, когато Мидий, мъжът на дъщеря ѝ, подучен от някои хора, че било срамно жена да властвува, а пък той да бъде съвсем обикновен човек, като използувал обстоятелството, че тя от всички други се пазела, нещо присъщо при тиранията, докато към него се отнасяла с доверие и уважение, каквито само една жена може да изпитва към зет, влязъл, както разказват, в нейните покои и я удушил. Убил и сина ѝ, чудно хубаво момче
15 на около седемнадесет години. След като извършил това, успял да сложи ръка над два добре укрепени града — Скепсис и Гергита, където се намирала и голяма част от съкровищата на Мания. Но останалите градове не го приели; намиращите се в тях гарнизони ги бранели, за да ги запазят за Фарнабаз. Тогава Мидий пратил дарове на Фарнабаз и поискал да стане владетел на страната, както Мания. Но той му отговорил да ги държи при себе си; един ден сам щял да дойде да вземе да-

ровете заедно със самия него, защото не искал да живее, ако не отмъсти за Мания.

16 Деркилид пристигнал тъкмо в този момент и веднага, само в един ден, превзел крайбрежните градове Лариса, Хамаксит и Колоне, които се предали доброволно. Чрез посолства призовал и градовете в Еолида сами да се освободят, да го приемат в крепостите си и да му станат съюзници. Жителите на Неандрия, Илион и Кокилис се присъединили към него, защото след смъртта на Мания и към намиращите се в тях гар-
17 низони[8] от гръцки наемници отношението не било много добро. Но в Кебрен, който бил доста добре укрепен, началникът на гарнизона решил, че ако запази града за Фарнабаз, ще бъде възнаграден от него и не допуснал Деркилид в крепостта. Това разгневило Деркилид и той започнал подготовка за атака. Понеже първия ден жертвеният знак не бил благоприятен, наредил да се извърши ново жертвоприношение на следващия ден. Ала и този път предзнаменованието не било добро, та трябвало да се принесе жертва и на третия ден. Това продължило до четвъртия ден и бил много недоволен, защото бързал да завладее цяла Еолида, преди Фарнабаз да може да се
18 притече на помощ. Но някой си Атенад от Сикион, лохаг[9], като решил, че Деркилид си губи времето с дреболии и че сам той може да лиши кебренците от приток на вода, нападнал със своето отделение и се опитал да засипе извора. Жителите на Кебрен обаче излезли от крепостта, ранили го и убили още двама. Останалите прогонили с мечовете и стрелите си. Докато Деркилид бил недоволен от случилото се, понеже смятал, че това би снижило бойния дух на хората му преди атаката, от крепостта пристигнали вестители на елините и му предали, че не одобряват действията на своя началник и предпочитат
19 да са на страната на елините, а не на варварите. Още по време на преговорите дошъл пратеник и на техния началник с известие, че онова, което дошлите преди тях заявили, било и негово решение. Тогава Деркилид, получил тъкмо в този ден добри предзнаменования при жертвоприношението, заповядал всички да се строят и повел войската си към портите на крепостта. Те били отворени и жителите го приели в града. Тук
20 той оставил гарнизон и незабавно се отправил към Скепсис и Гергита. А Мидий, който очаквал Фарнабаз и вече се страхувал от гражданите, съобщил на Деркилид, че би дошъл да преговаря, ако му се предоставят заложници. Деркилид му пратил от всички съюзнически градове по един човек и му предложил да избере от тях колкото и каквито хора желае. Той избрал десет, излязъл от града и след като се срещнал с Деркилид, запитал при какви условия би могъл да стане негов съюзник. А Деркилид му отговорил: „При които се запазват свободата и независимостта на гражданите." Сетне се отпра-
21 вил към Скепсис. Мидий разбрал, че не ще може да го възпре

против волята на гражданите, и го пуснал да влезе в града. Деркилид, като принесъл на акропола в Скепсис жертва на Атина, наредил стражевият гарнизон от мидийци да се изтегли и предал града на неговите граждани. Призовал ги да устроят обществения живот както подобава на елини и свободни хора, а след това напуснал града и повел войската си към Гергита. Съпровождали го и много жители на Скепсис от почит към него и радостни от случилото се. Мидий, който също така го
22 придружавал, помолил да му бъде даден градът Гергита. Деркилид от своя страна го уверил, че той действително ще получи всичко онова, което заслужено му се полага. Водейки този разговор, стигнал с Мидий до градските порти; войската в колона по двама ги следвала в походен строй. Войниците от крепостните кули, а те били твърде високи, щом го съзрели с Мидий, решили да не ги обстрелват. Когато Деркилид рекъл: „Мидий, заповядай да отворят вратите, че да влезеш пръв и аз да ида с теб в светилището и да принеса там жертва на Атина", Мидий първоначално се колебаел да даде заповед, ала опасявайки се, че може незабавно да бъде арестуван, наредил да отворят крепостните врати. Деркилид влязъл в града и придружен от Мидий, се отправил към акрепола. На останалите войници заповядал да застанат около стените, докато той самият с
23 приближените си принася жертва на Атина. След жертвоприношението дал нареждане и телохранителите на Мидий да се строят към неговата войска, и то в челото; отсега нататък щели да служат при него като наемници, понеже Мидий вече ня-
24 мало от какво да се страхува. А Мидий, не знаейки какво да прави, рекъл: „Аз пък тръгвам да ти подготвя прием, както подобава на скъп гост." Но Деркилид му отвърнал: „Недей, в името на Зевс, би било недостойно, след като аз съм извършил жертвоприношение, да ти бъда гост; по-скоро ти трябва да ми гостуваш. Затова остани при нас! А докато угощението се приготвя, аз и ти ще разгледаме един пред друг правата си и ще ги наложим!"

25 А като седнали, Деркилид запитал: „Кажи ми, Мидий, твоят баща остави ли те като владетел на своя имот?" „Разбира се", рекъл той. „И колко къщи имаше ти? Колко имения? Колко пасища?" Докато Мидий вписвал данните, присъствуващите от
26 Скепсис се обадили: „Той те мами, Деркилиде!" „А вие", им отговорил той, „не бъдете толкова дребнави!" След като наследеното от бащата състояние било описано, Деркилид запитал: „Кажи ми сега, а Мания под чия власт беше?" „Под властта на Фарнабаз", извикали всички. „Следователно, не е ли и нейното имущество собственост на Фарнабаз?" „Разбира се", отвърнали те. „Тогава би трябвало отсега нататък то да принадлежи на нас, понеже сме по-силните и сме във война с Фарнабаз[10]. Затова нека сега един да ни води там, където са
27 богатствата на Мания и които принадлежат на Фарнабаз!"

Останалите го повели към двореца на Мания, заграбен от Мидий и самият Мидий тръгнал с тях. Щом влезли, Даркилид повикал при себе си управителите на двореца, дал знак на хората си да ги задържат и им заявил, че ако бъдат уличени в присвояване от богатствата на Мания, ще заповяда на място
28 да бъдат посечени. Те му показали съкровището. Като видял всичко, Деркилид наредил да го заключат, запечатат и поставят охрана. На излизане рекъл на някои от таксиарсите и лохазите, които срещнал пред вратите: „Средствата ни за заплата, мъже, са осигурени; с тях можем близо година да поддържаме войска от осем хиляди човека. Ако пък успеем и още нещо да придобием, и него ще прибавим към тях.“ Казал това, знаейки, че войниците, като го чуят, ще станат много по-дисциплинирани и усърдни в службата. А когато Мидий запитал: „Аз къде ще живея, Деркилиде?“, отвърнал: „Там, където имаш най-голямо право на това, Мидий — в твоя роден град Скепсис и в твоя бащин дом.“

ГЛАВА ВТОРА

1 След като Деркилид постигнал това и за осем дни завладял девет града, започнал да обмисля как да прекара зимата, без да разквартирува войската си в приятелска страна, за да не създава затруднения на съюзниците, както Тиврон. От друга страна обаче, не искал Фарнабаз, като чувствува, че го превъзхожда с конницата си, да нанася щети на гръцките градове. Ето защо чрез пратеник го запитал дали желае мир или война. Като преценил, че Еолида е като преграда пред неговата резиденция Фригия, Фарнабаз предпочел примирие.

2 След като сключили мирния договор, Деркилид се отправил към пределите на витинска Тракия, където презимувал. А това било в угода и за Фарнабаз, защото витинците често предприемали военни действия срещу него. По такъв начин Деркилид имал възможност през цялата зима необезпокояван да граби Витиния и да се снабдява в обилни количества с всичко необходимо. Сетне обаче при него пристигнал отряд одриси, изпратен му на помощ от Севт[11] през пролива. Състоял се от около двеста конника и триста пелтасти, които построили своя лагер на около двадесет стадия от лагера на гърците, като го укрепили с ограда. Изпълнили от Деркилид хоплити, за да
3 го охраняват, след което излезли за плячка и успели да заграбят много роби и имущество. Но тъкмо когато в лагера се намирали вече голям брой пленници, витинците, като разузнали предварително колко хора се намират извън лагера и колко гръцки войници били оставени за охрана, събрали предимно пелтасти и конници и призори атакували хоплитите, наброяващи към двеста души. Когато били вече съвсем близо, започнали да ги обсипват със стрели и копия, а онези, заобиколени отвсякъде с ограда колкото човешки ръст, търпели загуби в

ранени и убити и не можели да сторят нищо от своя страна. Накрая разрушили собственото си укрепление и се нахвърлили
4 срещу нападателите. Там където се появявали, противниците отстъпвали и понеже били леко въоръжени, без усилие успявали да избягат от хоплитите, като същевременно ги обстрелвали отляво и отдясно и при всеки излаз им причинявали големи загуби. Накрая хоплитите, събрани като добитък в кошара, загинали повалени от копията. Все пак петнадесетина от тях намерили спасение в гръцкия лагер, и то именно тези, които, щом разбрали в какво положение се намират, си пробили път в битката, а витинците така и ги оставили да се измъкнат.
5 Като постигнали бързо целта си и унищожили поставените пред палатките за охрана тракийци одриси, витинците се оттеглили, отнасяйки със себе си цялата плячка; и когато гърците, при вестта за случилото се пристигнали на помощ, освен ограбени трупове нищо друго не открили в лагера. А одрисите, като се върнали, извършили погребален обряд на своите съотечественици, изпили много вино в тяхна чест и устроили конни състезания. Сетне преместили лагера си при гърците и тръгнали да грабят и опустошават витинската земя.

6 В началото на пролетта Деркилид напуснал земите на витинците и поел към Лампсак. По време на престоя му там от отечеството пристигнали като представители на властите Арак, Навбат и Антистен. Те дошли с мисия да извършат оглед на общото положение в Азия и да съобщят на Деркилид лично, че трябва и през следващата година да остане главнокомандуващ[12]. Имали поръчение от ефорите да свикат събрание на войската и да известят на войниците, че заради тяхното предишно поведение се порицават, но тъй като след това не са се провинили в нищо, им се изказва похвала. Освен това трябвало да ги предупредят, че и за в бъдеще ефорите не ще допускат своеволия. Но ако войниците се отнасят към съюзниците както подобава, те ще получат отново похвала. Когато
7 свикали войниците и съобщението било направено, водачът на наемниците на Кир[13] им отговорил така: „Мъже от Лакедемон, ние тук сме същите, които бяха и миналата година; но друг е военачалникът ни сега, не е онзи, предишният. Причината сега да не се провиняваме, както по-рано, сами вече можете да разберете!“

8 Докато пратениците били в палатката на Деркилид, приближен на Арак споменал, че в Лакедемон сега се намирали пратеници от (тракийски) Херсонес. Те заявили, че понастоящем било невъзможно земята в Херсонес да се обработва, понеже непрестанно била опустошавана от траките. Ако обаче от бряг до бряг се издигнела преградна стена, не само те щели да разполагат с достатъчно и плодородна земя, но ще останела и за всички лакедемонци, които биха желали да я разработват. Казали също, че нямало да имат нищо против, ако някой

от лакедемонците бъде изпратен с войска от името на града
9 за осъществяване на това предложение. Деркилид обаче не им отговорил и не споделил с тях мнението си, а ги проводил за Ефес през гръцките крайбрежни градове, доволен, че ще видят как там хората живеят в мир и благоденствие. Пратениците се отправили на път, а Деркилид, понеже разбирал, че е необходимо да остане, отново влязъл във връзка с Фарнабаз и го запитал дали желае мирът да се запази, както през зимата, или предпочита война. И тъй като Фарнабаз отново предпочел мирния договор, Деркилид оставил в мир граничещите с неговите земи градове и се прехвърлил с войската си през Хелеспонт в Европа. Преминал през приятелските области на Тракия и след като гостувал на Севт, пристигнал в Херсонес.
10 Като се осведомил на място, че на полуострова са разположени единадесет или дванадесет града и че земята е особено плодородна и дава богата реколта, но както бе казано вече, се опустошавала от траките, наредил да извършат измерване и установил, че дължината на провлака възлиза на тридесет и седем стадия. Сетне принесъл жертва и без забавяне се заел с издигането на стена, като предварително разделил общата дължина на участъци за всеки войник. Чрез обещание, че на онези, които първи завършат своя дял от стената, ще раздаде награди, а на останалите ще заплати всекиму по заслуга, успял да направи така, че започнатата през пролетта стена била завършена още през есента. Така откъм вътрешната страна на стената останали единадесет града, много пристанища, голяма площ хубава земя за засяване, много засята земя, а също
11 обширни и великолепни пасища за всякакъв род добитък[14]. Като извършил всичко това, отново се прехвърлил в Азия.

При прегледа, извършен в градовете, Деркилид заварил всичко в ред; единствено бегълци от Хиос били завзели крепостта Атарней, откъдето, за да преживяват, предприемали набези за грабеж в Йония. Като се осведомил, че градът им е обилно запасен с жито, Деркилид заповядал да устроят лагера наоколо и започнал обсада. Принуждавайки ги след осем месеца да капитулират, назначил за реда в града да се грижи Драконт от Пелене. Складирал на това място и достатъчни количества от всичко необходимо, та да го използува като прибежище, когато минава през областта. Сетне се отправил към Ефес, отстоящ на три дни път от Сарди.

12 До този момент Тисаферн и Деркилид, а също и тамошните гърци и варвари живеели в мир. Обаче от йонийските градове пристигнали в Лакедемон пратеници, за да изложат мнението си, че ако Тисаферн пожелае, може да предостави независимост на гръцките градове. Ако в Кария, където са неговите имения, започнела война, той веднага щял да се съгласи според тях да ги направи автономни. Като чули това, ефорите наредили на Деркилид да се прехвърли с войската си през

река Меандър в Кария, а Фарак, навархът, същевременно да
кръстосва с флотата си в близост до нейното крайбрежие. И
13 двамата се заели с изпълнението на заповедта. Това обаче
съвпаднало по време с посещението на Фарнабаз при Тиса-
ферн, който имал намерение, след като Тисаферн бил провъз-
гласен за главнокомандуващ на обединената войска[15], да за-
свидетелствува готовността си заедно с него да води военни
действия против елините за прогонването им извън владенията
на царя. В същност тайно му завиждал заради военноначал-
ническата длъжност и не можел да се примири със загубата на
Еолида[16]. Тисаферн, след като го изслушал, казал: „Най-на-
14 пред се прехвърли с мен в Кария, пък тогава ще обсъдим тези
неща!" Като пристигнали в страната, решили да разположат
в укрепленията усилени гарнизони, а след това отново преми-
нали в Йония. Информиран за повторното им прехвърляне през
река Меандър, Деркилид известил Фарак за опасенията си, че
Тисаферн и Фарнабаз биха могли да нахлуят в оголената от
войската страна и да я подложат на опустошение, а сетне сам
преминал реката. Войниците му се движили без строй, тъй
като всички предполагали, че враговете са се изтеглили напред
към Ефес. Ала внезапно забелязали върху надгробните памет-
15 ници пред тях съгледвачи на противника. Когато някои от из-
пратените наблюдатели се изкачили върху разположените от-
към тяхна страна надгробни могили и кули, съзряли тъкмо на
пътя, по който трябвало да минат, наредените в боен ред ка-
рийци с бели щитове, цялата налична в областта персийска
войска, всички гръцки наемници на служба при двамата пер-
сийски пълководци, както и внушителна конница, едната част
16 на десния фланг начело с Тисаферн, другата на левия, пред-
вождана от Фарнабаз. Деркилид, като преценил обстановката,
заповядал на таксиарсите и лохазите възможно най-бързо да
образуват строй с дълбочина осем редици, а на двете крила
да разположат лековъоръжените войници с конницата, колкото
на брой и в каквото и състояние да е тя в момента. Сам той
17 се заел с жертвоприношението. Частта от войската, съставена
от пелопонесци, запазила самообладание и се готвела за бит-
ката. Но мнозина от Приене, Ахилион, островите и градовете
в Йония захвърлили оръжието в нивята и побягнали; житото
в равнината на Меандър било доста избуяло. Които пък оста-
18 нали, било съвсем ясно, че не ще устоят дълго. Според едно
съобщение, Фарнабаз настоявал за военни действия, докато
Тисаферн, който познавал наемниците на Кир от опита си във
войната против тях[17], смятал, че и останалите елини не им от-
стъпват. Затова се въздържал от сражение и чрез пратеничест-
во известил на Деркилид, че желае да преговаря с него. Дер-
килид се явил при пратениците, придружен от най-представи-
телните хора от конницата и пехотата, и казал следното: „Аз
съм готов за битка, както виждате. Но ако той действително

желае преговори, и аз не ще бъда против. В такъв случай обаче трябва предварително да се дадат взаимни гаранции и се
19 разменят заложници!“ След като тези условия били приети и изпълнени, двете войски се оттеглили; варварите поели към Трали в Кария, елините към Леокофрис. Там се намирало много известно светилище на Артемида, както и никога непресъхващо езеро, дълго повече от стадий, с пясъчно дъно и с приятна на вкус топла вода. Това се случило през този ден. На следващия се събрали на уреченото място и се споразумели да изложат взаимно условията си, при които би могъл да бъде сключен
20 мир. Деркилид поставил условие царят да предостави на гръцките градове независимост, а Тисаферн и Фарнабаз от своя страна — гръцката войска да се изтегли от страната, а лакедемонските хармости — от градовете. След взаимната размяна на предложения сключили временно примирие, докато съдържанието на преговорите бъде предадено от Деркилид в Лакедемон, а от Тисаферн на царя.

21 Такива действия водел Деркилид в Азия. А междувременно лакедемонците таяли една стара вражда към елидците; първо — понеже те влезли в съюз с атиняните, аргосците и мантинейците[18], и второ — защото под предлог, че на лакедемонците била наложена глоба, им попречили да участвуват в надбягването с колесници и в състезанията по борба. Но и това им се струвало недостатъчно; и когато Лих, който бил отстъпил впряга си на тиванците, влязъл при обявяването на победителите в стадиона, за да увенчае водача на колесницата,
22 те се нахвърлили върху него, стареца, с камшици и го прогонили[19]. А и по-късно, след като Агид бил пратен съгласно някакво предсказание да принесе жертва на Зевс, елидците не го допуснали да моли за военна победа, понеже обичаят открай време бил такъв — забранявало се на елини да се допитват до
23 оракула за война с елини. Така че той трябвало да се завърне, без да извърши жертвоприношение. Всичко това предизвикало негодувание у ефорите и народното събрание и било решено те да бъдат вразумени. Чрез пратеници известили в Елида, че властите в Лакедемон смятат за справедливо елидците да предоставят независимост на съседните градове. След като елидците отказали, тъй като били владеели градовете с правото на победители[20], ефорите призовали към поход. Агид, начело на войската, прекосил Ахея и през река Ларис нахлул в Елида.
24 Когато вече войската се била установила във вражеската страна и започнала да я опустошава, станало земетресение. Агид, който сметнал това за божествен знак, се оттеглил и разпуснал войската. Това направило елидците още по-дръзки и те разпратили пратеници в онези градове, за които знаели, че са
25 враждебно настроени срещу лакедемонците. След година ефорите отново призовали към поход срещу Елида, в който освен беотийците и коринтийците, взели участие и всички останали

съюзници, включително и атиняните[21]. Още с нахлуването на Агид през Авлон лепреатите се отметнали от елидците и преминали на негова страна; веднага след тях същото сторили и жителите на Макист, последвани от епиталийците. А като пре-
26 минал реката (Алфей) към него се присъединили летринците, амфидолите и марганците. Сетне се отправил за Олимпия, където принесъл жертва на Олимпийския Зевс; ала този път никой не се опитал да му попречи. След жертвоприношението тръгнал към града (Елида), грабейки и опустошавайки страната, като отмъквал със себе си огромни стада добитък и много роби от имения. При тази вест много доброволци от Аркадия и Ахея се присъединили към него с надежда да получат дял от плячката. Така че този поход се превърнал, така
27 да се каже, в източник за осигуряване прехраната на Пелопонес. Но като достигнал града, Агид се задоволил с опустошаването на околностите му и на добре уредените гимназиони. Що се отнася до самия град, който в същност не бил укрепен, смята се, че той по-скоро не е искал да го завладее, а не че не е могъл да стори това.

Докато грабел страната и войската му се намирала недалеч от Килене, привържениците на Ксений[22], онзи, за когото казвали, че мерел бащиното си сребро на крини, решили да предадат града в ръцете на лакедемонците; внезапно наизскачали с мечове от една къща и устроили клане, като погубили между другите и един, който много приличал на Тразидей — водача на народната партия, като мислели, че са убили именно
28 него. Народът изпаднал в отчаяние и не смеел нищо да предприеме, а убийците били уверени в успеха на делото си и техните съмишленици се стичали с оръжие в ръка на площада. В действителност Тразидей още спял на мястото, където преди това се бил напил. Народът, като узнал вестта, че той е жив, наобиколил къщата отвсякъде както рояк пчели своята царица.
29 Тразидей застанал начело на привържениците си и в последвалата битка по улиците на града народната партия надделяла. Организаторите на кръвопролитието намерили спасение при лакедемонците. Когато Агид на връщане прекосил отново Алфей, оставил в Епиталион, недалеч от Алфей, заедно с изгнаниците от Елида и гарнизон, като за хармост назначил Ли-
30 зип. Сетне разпуснал войската и се отправил към родината. А до края на лятото и през следващата зима страната на елидците била опустошавана от хората на Лизип. На другото лято обаче, Тразидей изпратил посланици в Лакедемон и съобщил съгласието си да бъдат съборени стените на Феа и Килене и да бъдат освободени трифилските градове Фрикса, Епиталион, Летрини, Амфидоли и Маргана, а освен тях и оспорваните от аркадците Акрорея и Ласион. В замяна на това елидците искали да задържат намиращия се между Херея и Макист град Епион, като изтъквали, че на времето били откупили цялата

31 област от тогавашните владетели на града за тридесет таланта и били изплатили цялата сума. Но лакедемонците решили, че когато се присвоява имотът на по-слабия, е еднакво несправедливо и няма значение дали е насила откупен, или насила отнет; затова ги принудили да се откажат и от този град. Оставили им единствено надзора над светилището на Зевс Олимпийски, макар че и то не им принадлежало на времето, защото сметнали, че останалите претенденти, земеделци по поминък, не биха били способни да изпълняват тази длъжност. След като условията били приети, бил сключен мир и образуван съюз на елидците с лакедемонците. Така завършила войната между лакедемонците и елидците.

ГЛАВА ТРЕТА

1 След това Агид пристигнал в Делфи и принесъл жертвен оброк десятъка от военната плячка. Ала на връщане, тъй като бил вече в напреднала възраст, заболял в Херея и бил отнесен все още жив в Лакедемон, където не след дълго умрял. Устроено му било погребение, по-тържествено, отколкото подобава на смъртен[23]. След дните на траур[24], когато трябвало да се избере нов цар, възникнал спор за властта между Леотихид, който из-
2 тъквал правото си като син на Агид, и Агезилай — като негов брат. „Законът, Агезилай", казал Леотихид, „повелява не брат, а син на царя да царува. И ако няма син, едва тогава братът може да стане цар." — „В такъв случай, аз би трябвало да стана цар." — „Как така, щом аз съм тук?" — „Така, понеже този, когото ти наричаш твой баща, говореше, че не си му син." — „Но това много по-добре от него знае майка ми, а тя и сега го твърди." — „И все пак Посейдон достатъчно ясно те е изобличил в лъжа, след като пред очите на всички със земетръс прогони истинския ти баща[25] от брачните покои. На истината стана свидетел и времето, което, както казват, никога не лъже; защото откакто той те зачена и излезе от брачната стая, до твоето раждане изминаха девет месеца." Такъв бил техният разговор.

3 Диопит обаче, известен тълкувател на оракули, се обявил в подкрепа на Леотихид, като напомнил, че съществувало и предсказание на Аполон да не се допуска сакатата царска власт[26]. Но Лизандър взел страната на Агезилай и казал, че според него повелята на бога означавала не да се пазят от такъв, който е сакат, а много повече от цар без потекло; защото царската власт несъмнено ще куца, ако начело на града не заста-
4 нат потомци на Херакъл.[27] Като изслушал и двете страни, градът избрал Агезилай за цар.

Не изминала и година от царуването на Агезилай, когато при едно държавно жертвоприношение[28] гадателят му съобщил, че боговете давали знак за страшен заговор. При повторното

жертвоприношение, казал, че знаците са лоши. А на третия път се обърнал към него с думите: „Агезилай, сякаш сме сред самите врагове, такива са предзнаменованията." Сетне принасяли жертви и на божествата, отблъскващи нещастия, и на божествата — спасители; спрели едва когато жертвите излезли благоприятни. През петте дни след прекратяването на жертвоприношенията някой си уведомил ефорите за заговор, като назовал и инициатора на делото — Кинадон. Той бил младеж, снажен на вид и със силен характер, но все пак не от „пълноправните". Запитан как е трябвало да се осъществи заговорът, доносникът казал, че Кинадон го отвел в покрайнините на площада и му наредил да преброи колко спартанци се били насъбрали там. „И аз, продължил той, като преброих царя, ефорите, геронтите и другите и ги изкарах към четиридесет, запитах: „Защо ме накара, Кинадоне, тъкмо тях да преброя?" А той ми отвърна, „Тях смятай за твои врагове, а всички останали на площада, а те са повече от четири хиляди — за твои съюзници!" Освен това, разказвал той, като вървели по улицата, Кинадон посочил като врагове веднаж един, а сетне още двама от срещнатите, а всички останали наричал съюзници. Бил му казал още, че от спартанците, намиращи се по
6 имението, имало по един враг, техният владетел, съюзници обаче — мнозина. А когато ефорите го питали за броя на посветените в делото, доносникът отговорил, че по думите на Кинадон, съучастници на предводителите били малко на брой, ала сигурни хора, които се ползували с доверието на илотите, неодамодите, непълноправните граждани и периеките. Защото, щом станело дума сред тях за спартанците, никой не можел
7 да скрие, че е готов дори живи да ги изяде. Запитали го и откъде смятат да си набавят оръжие, Кинадон бил рекъл: „Онези от нас, които и без това са на военна служба, разполагат с толкова оръжие, колкото ни е необходимо." Що се отнасяло пък до многолюдието, разказал, че Кинадон го повел към пазара на железарите и му показал много ками, мечове, копия, брадви, топори и коси. Казал му още, че всички тези оръжия били за хората, чийто занаят бил обработване на земя, дърво и камък; а и мнозинството от останалите занаятчии притежавали достатъчно сечива като оръжие, особено за борба срещу невъоръжени. Запитан пък за евентуалния момент на действие, отговорил, че получил указание да остане в града готов за
8 събитията. Като чули това, ефорите се убедили, че доносникът разкрил един добре обмислен план. Това така ги слисало, че дори не свикали така нареченото малко народно събрание, а геронтите[29], събирайки се набързо, взели решение да пратят Кинадон, придружен от други младежи, в Авлон с поръчение да доведе някои от жителите му, а също и илотите, чиито имена били вписани в списъците[30]. Трябвало още да доведе и една жена, считана за помощница за лай-кубава, но за която се

мълвяло, че развращавала пристигащите там спартанци — и по-
9 старите, и по-младите. И по-рано Кинадон изпълнявал такива
поръчения на ефорите; затова и сега му дали скиталата с име-
ната на онези, които трябвало да бъдат заловени. Когато по-
питал кои от младите да вземе със себе си, ефорите му отго-
ворили: „Иди при старшия на хипагретите[31] и му кажи да ти
даде шест или седем юноши за спътници от онези, които се
случат при него." Предварително обаче ефорите предупредили
хипагрета какви хора да прати, а избраните, че тяхната задача
е да арестуват Кинадон. Освен това съобщили на Кинадон, че
ще му пратят и три коли, за да не водят заловените пеша;
изобщо се стараели колкото се може повече да запазят в тай-
10 на, че цялата мисия е организирана единствено срещу него. В
пределите на града не искали да го заловят, тъй като нямали
представа какъв е кръгът на заговора. Надявали се предва-
рително да научат от Кинадон кои са съзаклятниците, преди
те да разберат, че са издадени, та по този начин да ги лишат
от възможност за бягство. Онези, на които било поверено за-
лавянето му, трябвало да го задържат и чрез разпит да уста-
новят имената на съмишлениците му, като техния списък из-
пратят възможно най-бързо на ефорите. А ефорите така сериоз-
но гледали на всичко това, че изпратили дори и конно отде-
11 ление в подкрепа на тръгналите за Авлон. Затова, когато той
бил арестуван и пристигнал конник със списъка на посочените
от Кинадон имена, ефорите заповядали да се арестуват не-
забавно прорицателят Тисамен и останалите най-влиятелни за-
говорници. А след като Кинадон бил докаран в града и при
следствието направил пълни признания, назовавайки поимен-
но сподвижниците си, запитали го накрая какво е целял с дей-
ствията си. Отговорил, че не иска да стои по-долу от никой друг
в Лакедемон. Сетне, окован във вериги, с белезници и железен
обръч около врата, под ударите на бичове и мушкания, с ме-
чове, той бил развеждан заедно със съучастниците си през гра-
да. Така те получили наказанието, което заслужавали.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 Подир тези събития някой си Херод от Сиракуза, който
пребивавал във Финикия заедно с един корабособственик, ви-
дял там финикийски триери, едни от тях акостиращи, други
попълвани с екипаж на място, а трети — още в строеж. По-
дочул и това, че общо трябвало да се съберат триста триери.
Та този Херод се качил на първия отплаващ за Елада кораб
и известил на лакедемонците, че според него тази флота се
подготвяла от царя и Тисаферн. За предназначението ѝ обаче
2 не знаел нищо. Обезпокоени от вестта, лакедемонците свикали
съюзниците си, за да решат какво да предприемат. Лизандър,
който считал, че превъзходството на елините във флота е оче-

видно и като преценявал и пехотата по това, как участниците в похода на Кир успели да се избавят, успял да убеди Агезилай, в случай че му се предоставят тридесет спартанци, две хиляди неодамоди и контингент от около шест хиляди войници на съюзниците, да оглави военен поход в Азия. Към тази преценка се прибавяло и желанието на Лизандър да участвува заедно с Агезилай в похода; надявал се с негова помощ да възстанови декархите, учредени от него, но впоследствие премахнати от ефорите, които държали за наследеното от пред-
3 ците държавно устройство[32]. След като Агезилай се съгласил да застане начело на похода, лакедемонците удовлетворили всички негови искания и му предоставили провизии за шест месеца. Тогава той извършил необходимите жертвоприношения за успеха на експедицията и потеглил, разпращайки предварително по градовете на съюзниците вестители, за да съобщят за числеността на контингентите, които трябвало да изпратят, а също и за мястото, където да се явят. Сам той възнамерявал да се отправи за Авлида, за да принесе жертва на същото
4 място, където Агамемнон извършил жертвоприношение, преди да отплува за Троя. Когато вече бил там и беотарсите[33] узнали, че принася жертва, изпратили конници, които му наредили да прекрати жертвоприношението и там, дето вече било жертвувано, изхвърлили жертвените късове от олтара. Агезилай, като призовавал боговете за свидетели, се качил разгневен в триерата си и отплувал. В Гераст събрал колкото се може повече войска и поел с флотата към Ефес.

5 Веднага щом пристигнал там, Тисаферн пожелал да се осведоми чрез пратеник за целта на идването му. Агезилай му отговорил: „За да направя независими и градовете в Азия, каквито са и при нас, в Елада.“ Тогава Тисаферн казал: „Ако си готов да сключиш примирие, докато изпратя вестител при царя, струва ми се, като постигнеш целта си, би могъл отново да се завърнеш.“ — „Не бих имал нищо против това“, рекъл Агезилай, „ако не се боях, че мога да бъда измамен от теб.“ — „В такъв случай можеш да получиш клетвено уверение, че ще изпълня без измама обещаното.“ — „И ти“, отвърнал Агезилай, също така можеш да получиш клетвено уверение от мен, че ако изпълниш обещанието си, ние точно ще спазваме при-
6 мирието и докато то трае, с нищо не ще навредим на страната ти.“ След тази уговорка Тисаферн положил клетва пред изпратените при него Херипид, Деркилид и Мегил, че искрено ще съдействува за мира. Пратениците пък се заклели пред Тисаферн от името на Агезилай, че ако удържи на обещанието си, и те от своя страна искрено ще спазват условията на договора. Тисаферн обаче веднага нарушил дадената клетва; вместо действително да спазва мира, към войската, с която разполагал, той си издействувал от царя значителни подкрепления.
7 Агезилай, напротив, макар и да бил известен за това, спазвал

договора. Докато Агезилай прекарвал в мир и спокойствие
времето си в Ефес, в градовете царяла политическа обърканост, понеже нито било запазено демократичното управление,
както по времето на атиняните, нито декархията, като при
Лизандър. И тъй като Лизандър бил известен на всички, умолявали го настоятелно да се застъпи пред Агезилай за техните искания. По тази причина около него винаги имало внушителна тълпа от предани му хора, така че изглеждало ся-
8 каш Агезилай бил обикновен гражданин, а Лизандър — царят.
Че това разгневило и Агезилай се разбрало едва по-късно, но
останалите от тридесетте спартанци от завист не могли да се
владеят и непрекъснато обръщали внимание на Агезилай, че
Лизандър с неговото помпозно държане, неподобаващо дори
за цар, върши закононарушение. Ето защо, когато Лизандър
започнал да води при него различни хора, Агезилай отпращал
всички, за които знаел, че са негови довереници, без да им
окаже съдействие. И понеже винаги се получавало обратното
на онова, което желаел, Лизандър естествено се досетил каква
е работата. Затова забранявал вече на многолюдието да го
следва, а на онези, които го молели да им издействува нещо,
давал ясно да разберат, че не ще имат никаква полза от под-
9 крепата му. Накрая, засегнат дълбоко от тази непочтителност,
Лизандър отишъл при него и му казал: „Агезилай, наистина
умееш да унижаваш приятелите си.“ — „Да, кълна се в Зевс,
отвърнал онзи, „когато те желаят да изглеждат нещо повече
от мен! Но ако се стремят да издигнат авторитета ми, бих се
срамувал, ако не можех и аз от своя страна да им въздам по-
добаваща се почит.“ А Лизандър рекъл: „Може би ти постъпваш сега по-мъдро, отколкото аз преди. Но все пак за после-
ден път прояви благосклонност към мен! За да не се срамувам,
че оставам при теб без влияние, пък и да не ти създавам за-
труднения, изпрати ме някъде другаде! Където и да бъда, ще
10 се старая да ти бъда полезен.“ Тези думи накарали Агезилай
да се убеди в разумността на предложението и той го изпратил в Хелеспонт. Там Лизандър разговарял с персиеца Спитридат, за когото научил, че бил унизен по някакъв повод от Фарнабаз[34]. Убедил го да се присъедини към него заедно с децата си, имуществото и придружаващите го около двеста конника. Всички тях Лизандър оставил в Кизик, а заедно със Спитридат и сина му се качил на кораб, за да го отведе при Агезилай. Като ги видял, Агезилай се зарадвал и веднага ги заразпитвал за владенията на Фарнабаз.

11 А Тисаферн, чувствувайки превъзходство след получените от царя подкрепления, решил да обяви война на Агезилай, в случай че той не се оттегли от Азия. И останалите съюзници, и присъствуващите лакедемонци не можели да скрият тревогата си, понеже смятали войската, с която Агезилай разполагал в момента, за по-слаба от военната сила

на царя. Агезилай обаче, твърде зарадван на вид, поръчал на посланиците да предадат на Тисаферн, че му е много благодарен за това, тъй като нарушавайки клетвата, е направил боговете врагове на себе си и съюзници на елините. Сетне незабавно заповядал на войниците да се приготвят за поход. На градовете, през които трябвало да мине на път за Кария, предизвестил да устроят пазар. Накрая съобщил на йонийците, еолийците и хелеспонтците да пратят при него в Ефес кон-
12 тингентите, предвидени да участвуват в похода. Тисаферн пък сметнал, че Агезилай, понеже му е разгневен за измамата и понеже не разполага с конница — а Кария била неподходяща за конни битки — ще се отправи именно към неговата резиденция в Кирия. Затова изпратил натам цялата си пехота, а конницата превел по околен път до равнината на река Меандър, мислейки, че с нея ще може да нанесе поражение на елините, преди още да са достигнали местността, неудобна за конно сражение. Но Агезилай, вместо да напредне към Кария, изведнъж се обърнал и поел в противоположна посока към Фригия[35] и с присъединилите се към него по пътя войски покорявал градовете. И понеже атаките му били винаги нена-
13 дейни, в ръцете му попаднали огромни богатства. Така той напредвал необезпокояван от никого. Недалеч от Даскилион конниците от авангарда изкачили някакво възвишение, за да огледат пътя нататък. Ала по някаква случайност изпратените на разузнаване конници на Фарнабаз, това били отделенията на Ратин и Багай — доведен брат на Фарнабаз, на брой колкото и елините, също тръгнали към това възвишение. Успели да се забележат едни други едва на разстояние четири плетъра[36] и незабавно се подредили за битка — гръцките конници във фаланга четири човека в дълбочина, а варварите — по дванадесет в редица, но в замяна на това имали твърде дълбок
14 тил. Първи в атака се втурнали варварите. В ръкопашния бой колкото пъти копията на гърците улучвали някого, все се чупели, докато персите със своите къси дрянови копия за кратко време убили дванадесет конници и два коня. Това принудило останалите да побягнат. Но след като Агезилай пристигнал с хоплитите, на свой ред варварите били тези, които трябвало да
15 отстъпват, при което един от тях загинал. Един ден след конната битка, когато Агезилай принасял жертва, за да узнае понататъшната съдба на похода, оказало се, че на жертвеното животно липсва част от черния дроб[37]. Този знак го накарал да смени посоката и да се отправи към крайбрежието. Убеждавайки се, че без голяма конница не ще може да води успешен бой в равнинна местност, Агезилай решил да събере достатъчно конници, та да не бъде принуден занапред да воюва в непрекъснато отстъпление. Затова наредил да съставят списък на най-заможните жители от всички тамошни градове и да им се възложи отглеждането на коне. Разгласил навред, че онзи,

който предостави кон, въоръжение и един опитен в битки човек, се освобождава от военнна служба. И станало така, че заповедта му се изпълнила с бързината, с която всеки би се заел да търси друг някой, който да умре заради него.

16 На следващата пролет Агезилай събрал цялата си войска в Ефес. Решил да я обучи, като за тази цел определил награди: в състезанията на отрядите хоплити — награда за най-издръжливия отряд, при конните отряди — за този, който се отличи в езда. Обявил отличия и за онези пелтасти и стрелци, които се покажат най-добри в съответния вид бой. Затова по всички места за състезания можело да се видят хора, които се подготвяли. Хиподромът също бил пълен с ездачи, копие-
17 носци и стрелци, упражняващи се в хвърляне. Пък и целият град се оживил по време на неговия престой; пазарът се изпълнил с всякаква порода коне и различни оръжия за продан. Медникарите, дърводелците, ковачите, седларите и зографите, всички те били заети с изработка на оръжия, така че наистина можело да се помисли, че градът е станал оръжейна работил-
18 ница. Окуражаващо било да се види и това, как войниците, предвождани от Агезилай, напускали увенчани състезанията и посвещавали венците си на Артемида; а където мъжете почитат боговете, готвят се за трудностите на войната и се учат на дисциплина, как да не бъде там всичко, и то с право, из-
19 пълнено с добри надежди? Убеден, че омразата към враговете дава сили в битката, Агезилай заповядал чрез вестители пленените по време на грабежите варвари да бъдат изложени за продан. И наистина, като ги гледали така бели, защото никога не се събличали, отпуснати и изнежени, защото се движели само на коли, войниците били убедени, че войната за тях по нищо не ще се различава от една битка с жени.

20 Междувременно вече изминала година откакто Агезилай тръгнал на поход, така че тридесетте, избрани заедно с Лизандър, отплували за родината си. Техните заместници пристигнали, водени от Херипид[36]. От тях Агезилай назначил Ксенокъл и още един начело на конниците, Скит на хоплитите — неодамоди, Херипид[39] на наемниците на Кир, а Мигдон определил за командуващ контингентите от съюзните градове. Уведомил ги, че веднага ще ги поведе по най-краткия път към най-
21 укрепените места в страната, за да могат отсега да се подготвят тялом и духом за сражения. Тисаферн обаче сметнал това съобщение като нов опит да бъде заблуден и решил, че този път Агезилай действително ще се насочи към Кария. Също както и преди, наредил пехотата да премине в Кария, а конницата разположил в равнината на Меандър. Ала това не било измама от страна на Агезилай. Както бил казал, незабавно потеглил към околностите на Сарди. Три дни напредвал, без да срещне противник, и за това време успял да попълни запа-
22 сите си с всичко необходимо. Но на четвъртия ден се появили

вражеските конници. Техният предводител дал заповед на началника на своя обоз да премине реката Пактол и да разположи лагера на отвъдния бряг, а самите те, като видели ариергарда на елините разпръснат за грабеж, избили мнозина от тях. Щом узнал за това, Агезилай изпратил на помощ конниците си. Но персите забелязали идващите подкрепления, събрали всички конни отряди и застанали в боен ред срещу тях.
23 Тогава Агезилай, като видял, че враговете са все още без пехота, докато самият той разполагал с всякакъв вид добре обучена войска, решил, че сега е удобният момент, ако му се отдаде, да започне битка. След жертвоприношението[40] повел веднага фалангата към редиците на конниците. Дал знак на последните десет набора хоплити да тръгнат в атака срещу враговете, а пелтастите тичешком да се придвижат напред. Заповядал и на конницата да атакува, а той самият с основната
24 част от войската ги следвал. Персите удържали устрема на конниците, ала когато върху тях се стоварила цялата военна мощ, отстъпили; някои изпопадали веднага в реката, другите се спасили с бягство. А преследващите ги елини завладели и лагера им. Пелтастите, както се и очаквало, започнали да го разграбват. Агезилай обаче обкръжил отвсякъде и съюзници, и врагове. Освен огромните богатства, за които се установило, че възлизат на повече от седемдесет таланта, като плячка били взети тогава и камилите, които Агезилай откарал в Елада.
25 По време на сражението Тисаферн се намирал в Сарди. Поради това персите го обвинявали, че ги предал. И самият персийски цар, убеден че Тисаферн носи вина за неуспеха на неговите начинания, изпратил Титрауст в Мала Азия със заповед да го обезглави. След като изпълнил заповедта, Титрауст изпратил пратеници при Агезилай със следното известие: „Агезилай, виновникът за вашите и нашите беди е наказан. Сега царят иска от теб да се завърнеш в отечеството си; градовете в Азия запазват независимостта си, но трябва да му
26 плащат предишните данъци.“ Когато Агезилай му отговорил, че преди това трябва да се допита до властите в Лакедемон, той предложил: „Все пак, докато получиш отговор от родината си, оттегли се в областта на Фарнабаз, защото именно аз наказах твоя враг.“ — „Добре, но докато се придвижвам дотам, казал Агезилай, ти ще трябва да снабдяваш войската ми с храна.“ Титрауст се съгласил и предложил тридесет таланта. Агезилай ги взел и се отправил към онази част от Фригия,
27 която била подвластна на Фарнабаз[41]. Тъкмо достигнал равнината над Киме, когато от лакедемонските власти дошло указание да поеме командуването и на флотата, и в зависимост от положението да назначи наварх по свой избор. Това лакедемонците направили поради следното съображение: ако и двата рода войски се командуват от един и същ военачалник, тогава и пехотата ще увеличи мощта си, тъй като ударната

сила и на едните, и на другите ще бъде насочена към една цел, и флотата ще стане по-действена, понеже сухопътните сили ще бъдат винаги там, където е необходимо.

28 Щом узнал за това решение, Агезилай разгласил по градовете на островите и по крайбрежието да се заемат с направата на триери, и то толкова, колкото всеки от градовете сметне за необходимо. Така според заявения от градовете брой и поетите от частни лица ангажименти, с цел да спечелят неговото благоразположение, се събрали общо около сто и двадесет нови кораба. За наварх назначил своя шурей Пизандър, честолюбив и енергичен, ала твърде неопитен, за да се справи с подготовката. Та Пизандър тръгнал да поеме флотата, а пък Агезилай междувременно продължил към Фригия.

ГЛАВА ПЕТА

1 От сведенията, които имал, Титрауст стигнал до заключението, че Агезилай, подценявайки мощта на царя, не възнамерява да се изтегли от Азия, а по-скоро храни големи надежди да му нанесе поражение. Изпаднал в затруднение как да действува при това положение, той решил да изпрати Тимократ от Родос в Елада. Дал му злато на стойност петдесет сребърни таланта със заръка да се опита чрез подкуп при възможно най-големи гаранции да склони управниците в градовете да започнат война срещу лакедемонците. А онзи, като отишъл в Тива, успял да подкупи Андроклид, Исмений, Галаксидор, в Коринт — Тимолай и Полиант, а в Аргос — Килон и
2 съмишлениците му. Атиняните, макар и да не взели от това злато, също били склонни да се намесят, понеже се надявали отново да си възвърнат предишното могъщество. Онези пък, които взели пари, започнали в родните си градове да отправят нападки срещу лакедемонците. И след като възбудили навсякъде достатъчно омраза към тях, организирали съюз на най-големите градове.

3 Управляващите в Тива, убедени, че ако някой не започне военни действия, лакедемонците не ще нарушат договорните си отношения със своите съюзници, склонили опунтийските локрийци да извършат грабеж в спорната между тях и фокидците област. Надявали се, че този инцидент ще накара фокидците да нападнат Локрида. И не се излъгали. Фокидците отговорили незабавно на това с нахлуване в Локрида, като ограби-
4 били голяма плячка. Андроклид и сподвижниците му побързали естествено да убедят тиванците да окажат подкрепа на локрийците; изтъквали, че областта, в която фокидците нахлули, не е спорна, а приятелска и съюзническа по договор Локрида. След като тиванците нападнали Фокида и я подложили на опустошение, фокидците изпратили пратеници в Лакедемон за помощ. Казали, че те не са започнали войната, а принудени

5 да се бранят, тръгнали против локрийците. Лакедемонците обаче на драго сърце се възползували от този повод, за да се отправят на поход срещу Тива. Те отдавна таяли ненавист към тиванците заради предявеното от тях в Декелия искане за десятък от плячката, принесена на Аполон[42], и отказа им да се присъединят в похода срещу Пирей. Освен това ги обвинили, че подстрекавали и коринтците да не вземат участие във военните действия.[43] Спомнили си и как попречили на Агезилай да довърши в Авлида започнатото жертвоприношение, като хвърлили от олтара жертвените късове[44], а сетне отказали да се присъединят в похода му към Азия. Затова решили, че тъкмо сега е настъпил благоприятен момент да поведат срещу тиванците войската си и да сложат край на своеволията им; защото и в Азия, след очерталото се превъзходство на Агезилай, не-
6 щата вървели добре, и в Елада не били ангажирани понастоящем с друга война. Такова било настроението в града и ефорите призовали към поход. Изпратили Лизандър във Фокида с указание да тръгне начело на обединените сили на фокидците, егейците, хераклейците, мелидците и енианите за Халиарт. Там, според уговорката, в уречен ден трябвало да пристигне и Павзаний с лакедемонците и останалите пелопонесци, за да поеме командуването. И Лизандър не само се справил със задачата си, но успял да привлече на своя страна и орхоменците.
7 Павзаний пък, след като жертвата за успеха на похода излязла благоприятна, се установил в Тегея. Оттук разпратил ксеназите[45] и останал да чака войниците от разположените в околността градове. Но тъй като междувременно на тиванците станало съвсем ясно, че лакедемонците се готвят да нахлуят в
8 земите им, изпратили пратеници в Атина, където те казали следното: „Граждани на Атина! Дето ни укорявате, че в края на войната сме гласували за вашата гибел[46], не сте прави; защото не градът, а само един мъж[47] присъствуваше тогава на съюзническото събрание. Но когато лакедемонците ни призоваха на поход срещу Пирей, тогава целият град гласува против това[48]. И понеже най-вече вие сте причината за гнева на лакедемонците към нас, смятаме, че е справедливо да ни се
9 притечете на помощ. Според нас тъкмо вие, които сте от партията в града, би трябвало на драго сърце да тръгнете срещу лакедемонците. Защото те бяха онези, които пристигнаха с голяма войска като ваши съюзници и ви донесоха олигархията, а чрез това и омразата на народа, а сетне ви предадоха на многолюдието. Така че ако разчитате на тях, досега да сте за-
10 гинали; но ви спаси именно народът. Освен това, атиняни, всички знаем, че бихте желали отново да си възвърнете мощта, която имахте по-рано. А това как иначе би могло да стане, ако вие самите не помогнете на онези, които търпят неправди от лакедемонците? Това, че те властвуват над мнозина, не бива да ви плаши. Напротив, трябва да ви вдъхва още повече смелост;

спомнете си, че и вие, тъкмо когато имахте най-много подвластни, имахте и най-много врагове. Докато нямаше с кого да се съюзят, те криеха омразата си към вас. Ала щом лакедемонците добиха превъзходство, съвсем открито дадоха израз на
11 това, какво мислят за вас. И сега ако ние и вие щит до щит се изправим открито срещу лакедемонците, не се съмнявайте, че мнозина, които ги ненавиждат, не ще се колебаят да покажат това. Че говорим истината, ще разберете незабавно, ако си на-
12 правите сметка. Та кой още е благоразположен към тях? Нима аргосците не са ги ненавиждали винаги? А елидците, загубили голяма част от земите си и много градове, сега също са се присъединили към враговете им. Какво да кажем пък за коринтците, аркадците и ахейците, които по време на войната срещу вас, непрекъснато използувани от лакедемонците, трябваше да вземат участие във всички трудности, опасности и разноски. И след като лакедемонците постигнаха целта си, какъв дял им предоставиха от властта, почестите и богатствата? Напротив, докато щастието бе на тяхна страна, не се поколебаха да назначат илоти за хармости и да се държат като господари
13 пред свободните си съюзници. Но очевидно и онези, които ви измениха, също така бяха измамени, защото вместо свобода, им наложиха двойно робство; едновременно попаднаха и под тиранията на хармостите, и на десетте, които Лизандър назначи във всеки град. А що се отнася до царя на Азия, след като им даде огромни суми, за да ви победят, какво друго му
14 остава сега, освен с вас да тръгне на война срещу тях. Как тогава да не е възможно, ако отново поведете онези, които така открито са изложени на неправди, да достигнете още по-голяма мощ от предишната? По-рано бяхте предводители само на морските градове. А сега бихте могли да господствувате над всички: и над нас, и над пелопонесците, и над онези, които ви бяха подвластни по-рано, и над самия цар — най-могъщия владетел. И ако на лакедемонците ние бяхме добри съюзници, а това вие добре го знаете, то сега естествено е във всяко отношение да стоим още по-твърдо на ваша страна, отколкото някога на тяхна. Защото вече ще защищаваме не островяни, сиракузци или други някакви чужденци, както тогава, а самите нас от
15 неправдите, които ни сполетяват. Освен това не трябва да се забравя, че това превъзходство на лакедемонците е много понестабилно, отколкото вашата предишна мощ, защото, разполагайки с кораби, вие можехте да властвувате над онези, които не притежават флот. А сега те, макар и малобройни, претендират за господство над далеч по-големи и съвсем не лошо въоръжени от тях градове. Това е, което имахме да ви кажем. А вие, граждани на Атина, трябва да разберете, че ние ви призоваваме на война, която според нас би могла да донесе много повече блага на вашия, отколкото на нашия град!"

16 С тези думи пратеникът завършил речта си. И понеже

мнозина от атиняните изявявали съгласие с казаното, било взето еднодушно решение да се притекат на помощ на тиванците. Тразибул, който им съобщил за взетото решение, подчертал и това, че макар Пирей да е все още неукрепен, все пак ще поемат риска да им окажат по-голяма услуга, отколкото са получили от тях. „Вие, рекъл той, само не участвувахте във войната срещу нас, докато ние сега ще се сражаваме с вас срещу тия, които тръгнат срещу вас.“ И така тиванците се завърнали и започнали подготовка за отбрана, атинянините пък се готвели да им окажат помощ. Но и лакедемонците не губели време; техният цар Павзаний се отправил към Беотия начело на лакедемонската войска и контингентите от Пелопонес, с изключение на коринтийците, които отказали да го следват. Лизандър обаче, с войската на фокидците и отряди от Орхомен и близките области, стигнал в околностите на Халиарт преди Павзаний. Вместо след пристигането си да изчака спокойно войската от Лакедемон, той настъпил с хората си към стените на Халиарт. Първоначално се опитвал да убеди жителите му да се оттеглят от военния съюз и да станат независими. Ала няколкото тиванци, намиращи се в крепостта, осуетили този план и Лизандър решил да започне атака срещу стените. При тази вест тиванците — и хоплити, и конници, се втурнали на помощ. Как именно са се развили събитията после, дали са нападнали Лизандър изневиделица, или пък той, макар и да бил забелязал настъплението им, решил да ги изчака, смятайки, че ще ги победи, не е ясно. Само едно е сигурно, че битката е станала около стените; до вратите на Халиарт е издигнат и победен паметник. След като Лизандър паднал, останалите побягнали към планината, а тиванците с всички сили започнали да ги преследват. Увлечени в преследване доста нагоре в планината, вече в трудно проходима местност, те се озовали в теснина. Тук хоплитите внезапно се обърнали и ги обсипали с копия и стрели. От първите паднали двама или трима; към останалите започнали да търкалят скални отломъци и после стремително ги нападнали. Тиванците не издържали и се спуснали надолу по склона, при което повече от двеста техни войници намерили гибелта си. Целият този ден тиванците били подтиснати; струвало им се, че са понесли повече загуби, отколкото сами са причинили на врага. Едва когато на следния ден разбрали, че фокидците, а също и всички останали са се върнали в отечеството си, духът им се вдигнал. Но при появата на Павзаний с лакедемонска войска отново помислили, че са в голяма беда; говорело се, че всички войници били обзети от мълчание и малодушие. Когато обаче на другия ден атиняните пристигнали и се присъединили към тях, а Павзаний още не се осмелявал да влезе в сражение, тиванците добили смелост. Павзаний междувременно свикал полемарсите и петдесетниците[49], за да се посъветва дали да започнат битка, или

23 пък под закрилата на договор да погребат Лизандър и падналите заедно с него. Той и останалият команден състав на лакедемонците взели пред вид следното: Лизандър бил убит и войската му след поражението се оттеглила; коринтийците решително не желаели да ги следват, а присъствуващите съюзни контингенти с неохота участвували в похода. Освен това конницата им била по-малобройна от конницата на противника и най-важното, загиналите останали под градските стени, така че дори да имали надмощие в сражението, трудно щели да ги приберат под обстрела на разположените върху кулите войници. Поради всички тези причини решили под закрилата на
24 договор да погребат мъртвите. Тиванците обаче отказали да предадат убитите, ако в замяна на това лакедемонците не напуснели страната им. Това ги зарадвало и след като погребали убитите, започнали да се оттеглят от Беотия. След всичко, което се случило, лакедемонците си тръгнали за дома угнетени, а тиванците се държали така грубо, че ако някой от враговете се отклонял макар и малко от пътя, веднага го връщали с удари.

25 Така пропаднал този поход на лакедемонците. А срещу Павзаний, когато се завърнал в родината си, повдигнали углавен процес. Обвинили го, че пристигнал в околностите на Халиарт по-късно от Лизандър, въпреки уговорката да пристигнат в един и същ ден; че влязъл в споразумение, а не се опитал с бой да прибере загиналите. И освен това, въпреки че в Пирей държал в ръцете си демократите от Атина, по-късно им позволил да си отидат[50]. А след като Павзаний и пред съда не се явил, наложили му смъртно наказание. Той забягнал в Тегея, където умрял от някаква болест. Та такива били събитията в Елада.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. АГЕЗИЛАЙ В ПАФЛАГОНИЯ (1—4). ПАФЛАГОНЕЦЪТ ОТИС (5—14). ЗИМУВАНЕ В ДАСКИЛИОН (15—26). ОТТЕГЛЯНЕТО НА ПАФЛАГОНЦИТЕ (27—28). СРЕЩА МЕЖДУ АГЕЗИЛАЙ И ФАРНАБАЗ (29—38). АГЕЗИЛАЙ СЕ ОТТЕГЛЯ ОТ ФРИГИЯ (39—41). *ГЛАВА ВТОРА*. АГЕЗИЛАЙ ОТЗОВАН ОТ АЗИЯ (1—4). НА ПЪТ ЗА ЕЛАДА (5—8). РЕЧ НА ТИМОЛАЙ ОТ КОРИНТ (9—12). БИТКАТА В НЕМЕЯ (13—22). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ИЗДИГАТ ПОБЕДЕН ПАМЕТНИК (23). *ГЛАВА ТРЕТА*. АГЕЗИЛАЙ В ТЕСАЛИЯ (1—9). ВЕСТТА ЗА ПОРАЖЕНИЕТО ПРИ КНИДОС (10—14). БИТКАТА ПРИ КОРОНЕЯ (15—19). ПОБЕДА ЗА АГЕЗИЛАЙ (20). ГИБЕЛТА НА ГИЛИС (21—23). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. ПОЛОЖЕНИЕТО В КОРИНТ (1—2). ГРАЖДАНСКА ВОЙНА В КОРИНТ (3—8). БИТКАТА ПРИ КОРИНТ (9—11). ПОБЕДА ЗА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (12—14). НАЕМНАТА ВОЙСКА НА ИФИКРАТ (15—18). ПОХОДИ СРЕЩУ АРГОС И КОРИНТ (19). *ГЛАВА ПЕТА*. ПОХОД СРЕЩУ КОРИНТ (1—4). УСПЕХ НА АГЕЗИЛАЙ (5—6). ИЗВЕСТИЕ ЗА НЕЩАСТИЕТО С МОРАТА ПРИ ЛЕХЕОН (7—10). ПОРАЖЕНИЕТО НА МОРАТА ПРИ ЛЕХЕОН (11—17). ОТТЕГЛЯНЕТО НА МОРАТА (18). ПО-НАТАТЪШНИТЕ ДЕЙСТВИЯ НА ИФИКРАТ (19). *ГЛАВА ШЕСТА*. ПОХОД СРЕЩУ АКАРНАНИТЕ (1—3). АГЕЗИЛАЙ В АКАРНАНИЯ (4—14). *ГЛАВА СЕДМА*. МИРЕН ДОГОВОР С АКАРНАНИТЕ (1). ПОХОД СРЕЩУ АРГОС (2—5). АГЕЗИПОЛИД ПРЕД КРЕПОСТНИТЕ СТЕНИ НА АРГОС (6—7). *ГЛАВА ОСМА*. ФАРНАБАЗ И КОНОН (1—3). РЕЧ НА ДЕРКИЛИД (4—5). ДЕЙСТВИЯТА НА ФАРНАБАЗ ПО ЛАКОНСКОТО КРАЙБРЕЖИЕ (6—7). ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА СТЕНИТЕ В АТИНА С ПЕРСИЙСКА ПОМОЩ (8—11). ПРАТЕНИЧЕСТВА ПРИ ТИРИБАЗ (12—13)

МИРНИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА АНТАЛКИД **(14—15)**. ЗАЛАВЯНЕТО НА КОНОН **(16)**. СТРУТ И ТИБРОН **(17—19)**. ДИФРИД ВОДИ ВОЙНА СРЕЩУ СТРУТ **(20—23)**. ВОЕННА ПОМОЩ ЗА РОДОС **(24)**. ДЕЙСТВИЯТА НА ТРАЗИБУЛ **(25—29)**. СМЪРТТА НА ТРАЗИБУЛ **(30)**. АНАКСИБИЙ **(31—33)**. ИФИКРАТ СРЕЩУ АНАКСИБИЙ **(34—36)**. ПОБЕДАТА НА ИФИКРАТ **(37—39)**.

ГЛАВА ПЪРВА

1 С настъпването на есента Агезилай пристигнал в подвластната на Фарнабаз част от Фригия и подложил страната на опожаряване и опустошаване, като едни от градовете покорил със сила, а други доброволно му се предавали. Когато Спитридат[1] му казал, че ако тръгне с него за Пафлагония, ще повика царя на пафлагонците за разговор и ще го склони да му стане съюзник, Агезилай с готовност се съгласил, понеже отдавна желаел да откъсне някоя народност от владенията на персийския цар.

3 След като пристигнали в Пафлагония, дошъл Отис и сключили съюзен договор; той не се бил подчинил на царската заповед да се оттегли към вътрешността на Азия. Спитридат го убедил да предостави на Агезилай хиляда конници и две хиляди пелтасти. Благодарен на Спитридат за стореното, Агезилай го запитал веднаж: „Кажи ми, Спитридате, би ли дал на Отис своята дъщеря за жена?“ — „Да, дори съм по-склонен към това, отколкото той, владетелят на толкова земя и на такава сила, би приел да вземе нея — дъщерята на изгнаник.“ Този ден само това се казало за женитбата. Но когато Отис на тръгване дошъл да се сбогува, Агезилай, като отпратил преди това Спитридат, запитал в присъствието на тридесетте спартанци: „Кажи ми, Отис, от какъв род е Спитридат?“ Той отговорил, че по знатност не стои по-долу от никой персиец. — „А видя ли, добавил Агезилай, какъв красавец е синът му?“ — „Как да не видях? Та снощи вечеряхме заедно!“ — „Казват, че имал и дъщеря, по-хубава от сина си!“ — „Да, кълна се в Зевс, възкликнал Отис, наистина е хубава!“ — „Тогава аз, рекъл Агезилай, понеже си ни вече приятел, бих те посъветвал да вземеш девойката за съпруга; хубава е много, а какво по-добро от това за един мъж. Пък и бащата е от най-знатен род и с такава власт, че заради обидата, която му нанесе Фарнабаз, не се успокои, докато не го прогони, както виждаш, напълно от страната си. Трябва да знаеш също, че както е способен да отмъщава на враговете си, по същия начин е в състояние да върши и благодеяние на онзи, който му е приятел. Освен това знай, че ако последваш съвета ми, не само с него ще

се сродиш, ала и с мен, и с останалите лакедемонци, та дори
9 и с цяла Елада, понеже сме нейни предводители. Наистина кой
би могъл, ако ме послушаш, да отпразнува по-хубава сватба
от теб? Коя невяста някога ще има такава свита от конници,
пелтасти и хоплити, както твоята, когато я провождат към
10 дома ти?“ Тогава Отис запитал: „А смяташ ли, Агезилай, че и
Спитридат е съгласен с това, което казваш?“ — „Наистина,
кълна се в боговете, рекъл Агезилай, открито той не пожела
да споменавам това пред теб, но аз съм такъв — макар и да
се радвам, когато мога да отмъстя на врага си, струва ми се,
все пак, че много повече съм доволен, когато успея да сторя
11 нещо добро на моите приятели. — „А защо, рекъл Отис,
не се опиташ да разбереш дали и Спитридат желае това?“ —
Тогава Агезилай извикал: „Идете при него, Херипиде, и го
12 накарайте да приеме предложението ни.“ И те тръгнали да го
увещават. След като се позабавили известно време, Агезилай
попитал: „А ти, Отис, искаш ли да го извикаме при нас? Вярвам, че ти много по-лесно ще успееш да го убедиш, отколкото
всички останали.“ Сетне Агезилай отново извикал при себе си
13 Спитридат и другите. А когато влезли, Херипид веднага започнал: „За това, което сме говорили, Агезилай, струва ли си сега
надълго да се разказва? Важното е, че Спитридат накрая се
съгласи да направи всичко, което би ти било приятно.“ — „Доб-
14 ре, рекъл Агезилай, ще се радвам, ако ти, Спитридате, с благословията на боговете дадеш на Отис дъщеря си, а ти, Отис, я
вземеш за своя съпруга. Само че до пролетта не бихме могли
да доведем момичето по суша.“[2] — „Но за бога, не се стърпял
Отис, по море още сега можем да изпратим да я доведат, ако
15 пожелаеш!“ Тогава си стиснали ръцете в знак на съгласие и
изпратили Отис.

А пък Агезилай, като усетил колко припрян е Отис, заповядал да приготвят триера и пратил лакедемонеца Калий със
заръка да доведе момичето. Сам той се отправил за Даскилион,
където се намирала и резиденцията на Фарнабаз, заобиколена
от много големи села, имащи всичко в изобилие, а също и от
богати на дивеч околности — оградени ловни паркове или пък
16 открити местности. Край областта течала и река с всякаква
риба. Наврад гъмжало и от пернати, за онези, които били изкусни в този вид лов. Това именно било мястото, където Агезилай прекарал зимата; необходимата храна за войската си набавял било от самото място, било с грабеж.

17 Тъй като войниците досега не се били натъквали на противник, от лекомислие и небрежност при тези набези станало
така, че веднъж Фарнабаз се появил ненадейно с две колесници-сърпоноски и към четиристотин конници, тъкмо когато
били разпръснати из полето. От страх да не би да бъде обкръжен, ако се установи по-продължително на едно място, той
също като номадите постоянно се местел из областта, като при

18 това се стараел да скрие местата, където лагерувал. Щом елинитe го забелязали, стекли се накуп около седемстотин човека. Фарнабаз обаче, без да се бави, пуснал напред колесниците, а сам с конниците се наредил зад тях и дал заповед за
19 атака. След като сърпоносните се врязали в скупченото множество и го разпръснали, за кратко време конниците избили стотина човека. Останалите успели да избягат при Агезилай, който пък се случил наблизо с хоплитите.

20 На третия или четвъртия ден след тази случка Спитридат узнал, че Фарнабаз е на лагер в Кауе — доста голямо село, на сто и шестдесет стадия и веднага съобщил това на Херипид. А
21 онзи, жадувайки да извърши нещо славно, измолил от Агезилай две хиляди хоплити и още толкова пелтасти, конниците на Спитридат и пафлагонците, а също и онези от елинните, кои-
22 то били съгласни да го последват. След като си издействувал подкрепата на Агезилай, наредил да принесат жертва. Привечер жертвата излязла добра и той спрял жертвоприношението. Сетне заповядал на войниците след вечеря да се съберат пред
23 лагера. Ала когато се стъмнило, не се явили дори половината от хората. За да не стане за смях на останалите от тридесетте, ако се върне обратно в лагера, Херипид тръгнал на път с тол-
24 кова войска, колкото успял да събере. Призори нападнали лагера на Фарнабаз. Мнозина от аванпостовете, по произход мизийци, загинали, а останалите войници побягнали. Лагерът бил овладян, голям брой изкусно изработени чаши и други съдове, които действително принадлежали на Фарнабаз, били взети
26* като плячка, а заедно с тях и много багаж и добитък. Ала когато пафлагонците и Спитридат заделили за себе си заграбеното имущество, Херипид заедно с таксиарсите и лохазите ги накарал да върнат всичко, разбира се, за да отнесе колкото
27 се може повече плячка за хората, които я препродавали[3]. Пафлагонците обаче не могли да понесат това. Почувствували се несправедливо ощетени и незачетени и през нощта, като се вдигнали, отишли в Сарди при Арией; на него му имали дове-
28 рие, понеже и Арией се бил отметнал от царя и воювал срещу него[4]. Във всеки случай нищо по време на похода не огорчило така Агезилай, както оттеглянето на Спитридат и Мегабат с пафлагонците.

29 Имало някой си Аполофан от Кизик, отдавна приятел по гостоприемство на Фарнабаз, който по същото време станал приятел по гостоприемство и на Агезилай. Та той именно казал на Агезилай, че би могъл да му уговори с Фарнабаз пре-
30 говори за един приятелски съюз. След като бил изслушан от Агезилай и получил уверение за примирие, заедно с Фарнабаз се явил на уреченото място за среща. А там, на една поляна, седнали направо върху тревата, го очаквали Агезилай и три-

*25 Липсва в самото ренесансово делене на глави.

десетте спартанци. Фарнабаз пък се явил в одежди от много скъпа тъкан. И когато слугите му започнали да разстилат килими, върху които персите сядат на меко, виждайки непринудеността на Агезилай, той се засрамил от своята изнеженост
31 и накрая седнал така, както си бил, направо на земята. Отначало си разменили поздрави, сетне Фарнабаз подал десница
32 и Агезилай сторил същото. Тогава Фарнабаз, понеже бил повъзрастен, започнал разговора: „Агезилай и всички вие присъствуващи лакедемонци! Когато воювахте против атиняните, аз ви бях приятел и съюзник; с парите, които ви дадох, направих флотата ви силна. А на сушата се сражавах на кон заедно с вас и преследвах враговете чак до морето[5]. Също така не бихте могли да ме упрекнете както Тисаферн, че по отношение
33 на вас съм сторил или рекъл някога нещо неискрено. И макар тогава да бях толкова отзивчив, сега заради вас съм сторил или рекъл някога нещо неискрено. И макар тогава да бях толкова отзивчив, сега заради вас съм стигнал дотам, дори да няма какво да ям в собствената си страна, ако не събирам като зверовете онова, което остане след вас. А благата, наследени от моя баща, прекрасни дворци и паркове с много дървета и дивеч, на които се наслаждавах, всичко това лежи пред погледа ми изсечено и опожарено. И ако аз не знам добре какво е справедливо за боговете и хората, нека от вас да разбера може ли подобно поведение да бъде присъщо на хора, които умеят да се отплащат за сторената им добрина.“ Това им ка-
34 зал Фарнабаз. Тридесетте се засрамили от него и нищо не отговорили. Подир малко обаче Агезилай рекъл: „Все пак, струва ми се, Фарнабазе, сам знаеш, че и в Елада хората стават помежду си приятели по гостоприемство. И често се случва така, че когато между градовете им избухне война, те, сражавайки се на страната на отечеството си, влизат в бой и с приятелите си по гостоприемство; а понякога дори и един друг се погубват. Така и ние сега — воювайки против вашия цар, сме принудени да смятаме всичко негово за вражеско. Приятелст-
35 вото с теб, разбира се, бихме ценили повече от всичко. Но ако е въпрос да смениш твоя господар — царя, с нас като господари, то аз бих бил последният, който ще ти даде такъв съвет. Минеш ли сега обаче на наша страна, би могъл, без да си принуден да коленичиш пред никой господар[6], да прекараш живота си с това, което имаш. Защото, мисля, че свободата струва
36 колкото всичките останали блага. Разбира се, ние не искаме от теб да избереш свободния живот в нищета, а, напротив, опирайки се на военния съюз с нас, да действуваш за усилването не на царската, а на личната си власт, като направиш свои поданици сегашните си събратя по робство. И ако тогава, като свободен сполучиш и да забогатеш, какво още би ти липс-
37 вало, та да бъдеш напълно щастлив?“ — А мога ли сега, запитал Фарнабаз, откровено да отговоря какво възнамерявам

да сторя?“ — „Естествено това е твое право“. — „Що се отнася до мен, добавил той, ако царят изпрати друг военачалник[7], а мен остави в негово подчинение, ще искам да ви стана приятел и съюзник; ако обаче определи мен за главнокомандуващ — а това, струва ми се, е въпрос на честолюбие — трябва добре да знаете, че ще воювам срещу вас с всичките си сили!“ Като
38 чул това, Агезилай му стиснал ръката и рекъл: „Дано такъв, какъвто си, ни станеш приятел! Освен това, знай, продължил той, че сега аз ще се оттегля от страната ти колкото е възможно по-бързо. А занапред, дори и да е война, докато има друг, срещу когото да поведем войската, теб и твоите владения не ще нападаме!“

39 С това Агезилай завършил разговора. Фарнабаз възседнал коня си и си тръгнал, но неговият син от Парапита, красиво момче, изостанало назад и се затичало към Агезилай с думите: „Агезилай, правя те мой приятел по гостоприемство!“ — „Приемам.“ — „Не забравяй за това“, добавило момчето и му подало копието си; а то било изкусно изработено. Агезилай го взел, снел от главата на коня на писаря си Идей едно пре-
40 красно украшение и също му го подарил. Сетне момчето скочило на коня и догонило баща си. И когато след време, в отсъствието на Фарнабаз, братът на този син от Парапита го лишил от власт и прогонил извън пределите на страната, Агезилай поел всички грижи за него; дори когато то се влюбило в сина на атинянина Евалк, направил всичко той да бъде допуснат заради него на състезанията в Олимпия, макар и да бил по-голям от останалите момчета.[8]

41 А сега, както обещал на Фарнабаз, Агезилай незабавно се изтеглил от страната му. Междувременно пролетта вече била наближила. Като достигнал равнината на Тива, заповядал да разположат лагера около светилището на Астиринската Артемида. Тук свикал отвсякъде значителни подкрепления към наличната си войска, понеже се готвел за поход колкото се може по-навътре в страната. Смятал, че всички народности, които останат в тила му, ще се присъединят към него.

ГЛАВА ВТОРА

1 И така Агезилай бил ангажиран в тези събития. Лакедемонците пък, като получили сигурни известия, че в Елада са изпратени пари за подкупи, а най-големите градове са се съюзили против тях, сметнали, че градът им е в опасност и че
2 един военен поход е неизбежен. Подготовката започнали сами, но решили да изпратят незабавно и Епикидид при Агезилай. А той, като пристигнал, разказал на Агезилай какво е положението и му предал заповедта на града — възможно най-бързо
3 да тръгне на помощ за родината си. Агезилай посрещнал тази вест с крайно недоволство, понеже разбирал какви почести и

надежди му се отнемали. Все пак свикал съюзниците и направил достояние на всички получената заповед; казал също, че нищо друго не би могъл да предприеме, освен да помогне на отечеството: „Ако нещата там тръгнат добре, им рекъл той, бъдете сигурни, съюзници, че не ще ви забравя, а отново ще
4 дойда при вас, за да извърша докрай това, от което се нуждаете!“ При тези думи мнозина заплакали и всички решили да тръгнат с Агезилай в подкрепа на Лакедемон, та ако събитията там получат благоприятен обрат, отново да се върнат с него
5 в Азия. И започнали приготовления да го последват. Агезилай оставил за хармост в Азия Евксен заедно с не по-малко от четири хиляди души гарнизон, за да бъде в състояние да брани независимостта на градовете. Виждайки, че болшинството от войниците са по-склонни да останат тук, отколкото да тръгнат на поход срещу елините, за да се осигури колкото се може повече и по-добре въоръжена войска, Агезилай определил награда за онзи град, който изпрати най-подготвения контингент, а сред лохазите от наемниците — за онзи, който се включи в похода му с най-добре въоръжен отряд; същото се отнасяло и за лохазите на хоплитите, стрелците и пелтастите. При победа обещал да възнагради и онзи от хипарсите, който представи най-добре
6 обучено в езда и най-добре въоръжено отделение. Съобщил, че раздаването на наградите ще стане едва като се прехвърлят от Азия в Европа, в Херсонес, за да знаят всички добре, че участ-
7 ниците в похода трябва грижливо да бъдат подбрани. Наградите били най-вече оръжия, изработени за украса както за хоплитите, така и за конниците; имало освен това и златни венци. Общата стойност на наградите възлизала на не по-мал-
8 ко от четири таланта. Въпреки тези разходи, за войската било набавено оръжие на доста внушителна сума. Като преминали Хелеспонт, за съдии били определени Менаск, Херипид и Орсип от лакедемонците, а от съюзниците — по един от всеки град. След разпределянето на наградите Агезилай поел с войската си по пътя, по който някога тръгнал срещу Елада и царят на персите.

9 В същото време ефорите призовали към поход. И тъй като Агезиполид[9] бил още дете, заповядали на Аристодем, който произхождал от същия род и бил настойник на момчето,
10 да поеме командуването на войската. Когато лакедемонците тръгнали, противниците вече били обединили силите си и се съ-
11 вещавали как да проведат битката по най-благоприятен за тях начин. Коринтиецът Тимолай казал следното: „Струва ми се, съюзници, че лакедемонците са като реките; както реките при изворите не са големи и лесно се преброждат, но колкото се върви по-далеч по течението им, други реки, вливащи водите си, го правят по-силно, така и те — там, откъдето тръгват, са сами; ала придвижвайки се напред, те присъединяват войски
12 и от други градове и стават все по-трудно победими. Така е

според мен, добавил той, и с онези, които требят оси; ако се опитват да ги прогонят, когато се роят, много от тях жилят. Но ако пъхнат огън в гнездото, докато осите са още вътре, никак няма да пострадат и лесно ще се справят с тях. Така че, струва ми се, ще е най-добре битката да стане в самия Лакедемон; ако ли не, то поне в непосредствена близост." Речта му била посрещната с одобрение и това предложение се приело.

13 Но докато преговаряли относно командуването и разисквали в колко редици да построят цялата войска, така че да не допуснат враговете да ги обкръжат, а това би станало, ако градовете образуват твърде дълбока фаланга, лакедемонците, подсилени вече от тегейците и мантинейците, напредвали по
14 пътя...[10] Така по време на придвижването почти едновременно, войските, групирани около коринтците, се озовали в Немея, а лакедемонците и техните съюзници — в Сикион. Когато през Епиикия[11] лакедемонците нахлули в областта на Коринт, първоначално лековъоръжените войници на противниците с обстрел
15 от височините успявали да им причинят доста загуби. Но след като се спуснали надолу към морето, напредвали в равнината, опустошавайки и опожарявайки областта. И другите междувременно се спуснали надолу и се разположили на лагер така, че отпред да бъдат защитени от пресъхналото корито на реката. А лакедемонците, придвижвайки се напред на не повече от десет стадия разстояние от врага, също устроили лагер, без да предприемат нищо.

16 Ще посоча и числеността на двете страни. Хоплити от лакедемонците били събрани около шест хиляди, от Елида, Трифилия, Акрорея и Ласион — близо три хиляди, от Сикион — хиляда и петстотин, от Епидавър, Тройзен, Хермион и Халиейс — най-малко три хиляди. Към тях били придадени още към шестстотин лакедевонски конници, около триста критски стрелци и накрая пращкарите от Маргана, Летрини и Амфидоли, общо не по-малко от четиристотин. Флиунтците обаче не се присъединили към тях, понеже поради празник трябвало
17 да спазват примирие. Това била военната сила на лакедемонците[12]. А тази на противниците се състояла от около шест хиляди атински хоплити, от Аргос — към седем хиляди; беотийците пък, понеже орхоменците не дошли, били приблизително пет хиляди, освен тях още към три хиляди коринтци и от цяла Евбея — не по-малко от три хиляди. Толкова бил броят на хоплитите. Към тях се добавяли конниците, около осемстотин беотийци, около шестстотин атиняни, стотина халкидци от Евбея и от опунтийските локрийци — към петдесет. Също и числеността на лековъоръжените, като се смятат и онези, които придружавали коринтците, била по-голяма, понеже се включили и озолските локрийци, мелидците и акарнаните.

18 С такива сили разполагали двете страни. Беотийците, докато държали левия фланг, никак не бързали да влязат в сра-

жение. Ала след като атиняните застанали срещу лакедемонците, а те самите заели място на десния фланг и били строени срещу ахейците, веднага обявили, че жертвата е с добър знак и се приготвили за сражение. Без да опазят първоначално уговорените шестнадесет редици, те построили фалангата си съвсем в дълбочина и при това се изтеглили надясно с цел да добият с фланга си превъзходство над противника. Атиняните пък били принудени да ги последват, за да не се разкъса бой-
19 ният ред, макар и да съзнавали опасността от обкръжение. Известно време лакедемонците не виждали, че враговете настъпват, тъй като местността била обрасла с храсти. Ала щом запели пеан, те ги забелязали и незабавно била дадена заповед, всички да се приготвят за битката. След като били наредени по местата, посочени им от ксеназите[13], по редиците преминало нареждане да следват първата колона; лакедемонците също отишли надясно и толкова се отдалечили със своя фланг, че и срещу тях се намирали вече само шест фили на атиняните, а другите четири останали разположени срещу тегейците. И ко-
20 гато разстоянието помежду им било не повече от стадий, лакедемонците, според обичая принесли жертва на Артемида Ловджийката[14] коза: сетне се насочили срещу враговете, като с издаващия се встрани фланг направили завой, за да ги обкръжат. В хода на сражението обаче всички съюзници на лакедемонците загубили позициите си срещу противниците; единствено отрядът от Пелене, който се биел с теспийците, се
21 държал, като и от двете страни имало убити. Самите лакедемонци пък сломили съпротивата на противостоящите им атиняни и като ги обкръжили с издаващия се встрани фланг, погубили мнозина от тях. Така без никакви загуби продължили напредването си в боен ред. Минали и покрай четирите фили на атиняните, преди те да успеят да се върнат на изходното място след преследването на тегейците. Така че от тях никой не загинал, освен малцината при стълкновението с тегейците.
22 Сетне обаче лакедемонците се натъкнали на оттеглящите се аргосци. И докато първият полемарх се канел да ги атакува фронтално, в този момент, казват, някой извикал да пропуснат първите; така и направили. А след това нападнали останалите, когато преминавали край тях откъм незащитената страна[15] и избили мнозина. Атакували и коринтците, докато се изтегляли. Накрая влезли в бой и с част от отстъпващите след преслед-
23 ването тиванци, като им нанесли тежки загуби. Тогава победените побягнали най-напред към крепостните стени (на Коринт), но понеже коринтците затворили вратите, върнали се и разположили лагера си на предишното място. А лакедемонците се оттеглили отново там, където започнали сражението с враговете, и издигнали победен паметник. Така станала тази битка.

1 Агезилай междувременно бързал да се притече на помощ от Азия. Когато вече се намирал в Амфиполис, Деркилид му съобщил, че лакедемонците отново победили, като от тяхна страна загинали осем, а от враговете мнозина. Но не скрил съ-
2 що, че и загубите на съюзниците не били малки. Когато Агезилай запитал: „Няма ли да е от полза за нас, Деркилиде, ако градовете, които ни изпратиха войски, научат колкото се може по-скоро за победата?“ Деркилид му отговорил: „Несъмнено, вестта за това ще ги направи още по-благоразположени към нас! Тогава не е ли най-добре ти, след като си бил там, да им предадеш известието?“ Тези думи зарадвали Деркилид, понеже обичал винаги да е на път, затова отвърнал: „Да, разбира се, но ако ти ми наредиш това.“ „Добре, рекъл Агезилай, и ти поръчвам още да им съобщиш, че ако и това, което ни предстои, завърши благоприятно за нас, отново ще отидем при тях, както сме им обещали.“

3 Деркилид първоначално се отправил към Хелеспонт, Агезилай пък от Македония навлязъл в Тесалия. Жителите на Лариса, Кранон, Скотуса и Фарсал — съюзници на беотийците, както и въобще всички тесалийци, освен живеещите в изгна-
4 ние, го следвали и му причинявали трудности. Дотук Агезилай водел войската си в каре[16], като половината от конницата се намирала в челото, а другата половина в тила. Но тъй като тесалийците възпирали напредването му с нападения срещу тиловите части, решил да изпрати отзад и конниците от челото
5 на войската, запазвайки само личната си охрана. Сетне застанали един до друг в боен ред и тесалийците, като сметнали, че моментът не е подходящ да се сражават на коне срещу хоплитите, се обърнали и започнали бавно да се оттеглят. И дру-
6 гите доста предпазливо тръгнали след тях. Като забелязал грешките и на едните, и на другите, той изпратил най-силните ездачи от телохранителите си със заповед при останалите да се включат устремно в преследването и да не позволят на враго-
7 вете да се обърнат назад. А тесалийците, като ги видели да връхлитат така внезапно, една част побегнали, без да се обръщат, други пък се опитали, но били залавяни още докато яз-
8 дели встрани от неприятеля. Все пак хипархът Полихарм от Фарсал атакувал отново и сражавайки се, загинал заедно с хората си. От този момент бягството на тесалийците станало паническо. Едни паднали убити, други пък били пленени. И не се
9 спрели, докато не стигнали до планината Нартакион. Тогава Агезилай издигнал между Прант и Нартакион победен паметник и останал на това място. Бил радостен от победата, понеже със събраната от самия него конница успял да победи онези, които така се гордеели с ездаческото си изкуство. А на следния ден, като прехвърлил планините на ахейска Фтия, из-

вървял целия останал път до беотийската граница през при-
10 ятелска страна. Но когато се канел да нахлуе в Беотия, на всич-
ки се сторило, че слънцето грее във формата на полумесец[17],
в същото време дошло известие за поражението на лакедемон-
ците по море и за гибелта на наварха Пизандър. Съобщено
11 било и как се развила битката. Недалеч от Книдос се срещ-
нали двете флоти. Фарнабаз като нарах участвувал с фини-
кийците, а пред него застанал Конон с гръцката флота. Срещу
12 него в боен ред тръгнал Пизандър. Ала когато станало ясно,
че флотата му далеч отстъпва по численост на гръцката, пред-
вождана от Конон, съюзниците от левия фланг веднага го из-
оставили и побегнали. Той продължил сам битката, но от уда-
рите на вражески кораби триерата му получила пробой и била
изхвърлена на брега. Другите пък, щом били изтласкани на
сушата, изоставили корабите и се добрали кой както можел
до Книдос. Пизандър обаче се сражавал докрай на кораба си
13 и загинал. Агезилай отначало бил съкрушен от тази вест. Но
сетне поразмислил и решил, че по-голямата част от войската
му, ако върви добре, ще го подкрепя; ако обаче възникнат
трудности, нищо не би могло да принуди войниците да участ-
вуват в тях. Затова му хрумнала друга идея; казал, че било
съобщено за гибелта на Пизандър, но битката била спечелена.
14 В същото време заповядал да принесат жертви, както при доб-
ра вест, и да раздадат на хората от жертвените късове. Така
че в едно стълкновение с враговете войниците му надделяли
именно поради съобщението за мнимата победа на лакедемон-
ците в морската битка[18].

15 Срещу Агезилай обаче застанали беотийци, атиняни, арго-
сци, коринтийци, ениани, евбейци и двете локрийски племена[19].
От лакедемонците при него се намирала една мора, преминала
от Коринт[20], половин мора от Орхомен[21], неодамодите от Лаке-
демон[22], които участвували в похода, освен това войската наем-
ници, водена от Херипид[23], както и контингентите от гръцките
градове в Мала Азия и от градовете в Европа, включени по
време на прехода му.[24] На самото място се присъединили още
орхоменски и фокидски хоплити. Пелтасти при Агезилай имало
много повече, докато числото на конниците и при едните, и
16 при другите било почти еднакво. Такива били силите на двете
страни. Ще изложа и хода на военните действия и как се слу-
чило така, че тази битка да бъде най-ожесточената от всички
други в наше време. Войските се срещнали в равнината при
Коронея; Агезилай с хората си настъпвал откъм Кефис, тиван-
ците пък със своите — от Хеликон. Агезилай предвождал дес-
ния фланг на войската си, а орхоменците били разположени на
края на левия му фланг. Срещу тях тиванците били заели дес-
ния, а аргосците левия фланг на войската.

17 Докато напредвали едни към други, и двете страни се
движели мълчаливо. Ала щом приближили на около стадий,

тиванците нападали боен вик и се хвърлили тичешком към неприятеля. На разстояние три плетра помежду им от фалангата на Агезилай се откъснали наемниците на Херипид, а заедно с тях йонийците, еолийците и хелеспонтците; всички те едновременно атакували и като приближили на един хвърлей копие, обърнали подредените пред тях в бягство. Аргосците пък
18 дори не ги изчакали, а побегнали към Хеликон. И тъкмо някои от наемниците се готвели вече да увенчаят Агезилай с победен венец, когато му съобщили, че тиванците извършили пробив в редиците на орхоменците и нападнали обоза. Агезилай незабавно обърнал войската и я повел срещу тях. А тиванците, като видели, че съюзниците им бягат към Хеликон, решили да си пробият път и се доберат до своите; сбити в колона, те тръг-
19 нали решително напред. Постъпката на Агезилай в този случай наистина може да се нарече смела. Той не избрал най-безопасния начин на действие, а макар и да имал възможност да пропусне първите от пробиващата си път колона и след това с преследване да се справи с последните й редици, атакувал фронтално тиванците. Сблъскали се щитове, нанасяли се удари, убивали и падали убити. Накрая част от тиванците успели да стигнат до Хеликон, мнозина обаче загинали при от-
20 стъплението. И когато победата на Агезилай била вече извоювана, а самият той бил пренесен ранен при фалангата, приближили няколко конници и му съобщили, че около осемдесет вражески войници се намирали в подножието на храма[25]; запитали го какво да правят с тях. А той, макар и с много рани, все пак не забравил почитта към бога и заповядал да им позволят да се оттеглят, където желаят, без да им бъде сто-
21 рено нищо. Сетне, вече станало доста късно, вечеряли и се приготвили за почивка. На сутринта наредил на полемарха Гилис да строи войската в боен ред, да издигне победен паметник, всички да се увенчаят с венци в чест на бога и всички флейтисти да свирят. Така и направили. Тиванците изпратили пратеници да измолят погребението на мъртвите. Било сключено примирие и Агезилай тръгнал към Делфи, за да посвети на бога десятъка от плячката на стойност, не по-малко от сто таланта[26]. Полемархът Гилис пък се оттеглил с войската във
22 Фокида, а оттам нахлул в Локрида. Целия ден войниците грабили от селата покъщнина и храна. Надвечер обаче локрийците решили със стрели и копия да преследват последните отделения на оттеглящите се лакедемонци. Но когато лакедемонците се обърнали и убили неколцина, те престанали вече да им създават затруднения в тила; сега пък започнали да ги
23 обстрелват от позиции по височините вдясно. Лакедемонците се опитали да ги преследват и нагоре по склоновете, ала се смрачило и трябвало да се оттеглят. Едни обаче паднали по пътя, поради труднопроходимия терен, други, защото не вждали добре пред себе си. Някои били убити и от вражи попа-

дения. Тук намерили смъртта си Гилис, както и Пелес от придружаващите го — общо към осемнадесет спартанци, едни пребити с камъни, други — от смъртоносни рани. И ако не им се били притекли на помощ събралите се за вечеря в лагера, всички щели да загинат.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 След това останалата част от войската била разпусната и контингентите се завърнали по градовете си. Отплувал и Агезилай за отечеството. По-нататък атиняни, беотийци, аргосци и техните съюзници продължили военните действия от Коринт, а лакедемонците и техните съюзници от Сикион. Ала коринтците, като виждали как страната им бивала опустошавана и мнозина загивали при тази постоянна близост до неприятелите, докато другите съюзници живеели в мир и събирали реколтата от земите си, аристократите сред тях, представляващи мнозинство, закопнели за мир и когато се събирали, споделяли
2 това помежду си. Аргосците, атиняните и беотийците обаче, а също и онези от коринтците, които получили от парите на царя и които имали най-голяма вина за войната, разбрали, че ако не отстранят привържениците на мира, градът би се изложил на опасността отново да се настрои приятелски към Спарта. Поради това и замислили кръвопролитие.

И първото им дело било най-нечестиво от всички. Защото дори по закон някой да бивал осъден, не го убивали по време на празник. А те избрали последния ден от празниците на Артемида Евклея[27], надявайки се тогава да заварят повече
3 хора на агората, та да ги погубят. Щом бил даден уреченият знак, онези, на които предварително било казано кого трябва да убият, изтеглили мечовете си; едного пронизали заобиколен от група хора, друг път както седял, трети в театъра, та дори и един съдия.

Като усетили какво става, аристократите тутакси побегнали към божите статуи на агората и към олтарите. Но тези крайно престъпни и безбожни хора — било като давали заповеди, било като им се подчинявали, вършели посичането именно там, върху светите места. Така че и някои от тези, които не пострадали, но били хора, почитащи законността, при вида на из-
4 стъпленията били потресени до дъното на душата си. Така загинали мнозина от по-старите, повече от тях се намирали по това време на агората. По-младите обаче поради лошото предчувствие на Пасимел за предстоящето се събрали в Кранион[28], за да изчакат събитията. Но като чули викове и неколцина от оцелелите потърсили убежище при тях, те веднага се втурнали нагоре към Акрокоринт и отблъснали аргосците и другите,
5 които се готвели да ги нападнат. Докато се съветвали как да действуват по-нататък, внезапно се срутил капителът на една

от колоните, без да имало нито земетресение, нито вятър. Тогава принесли жертва, но тя излязла с такъв знак, че според гадателите по-добре щяло да бъде, ако слезели от това място. И го напуснали с намерение да потърсят убежище вън от земите на Коринт. Но тъй като приятелите им не преставали да ги разубеждават, пък и техните майки и сестри ги спохождали, дори и някои от властвуващите обещавали под клетва, че нищо лошо не ще ги сполети, част от тях все пак се завърнали
6 по домовете си. Виждайки обаче как новите управници господствуват като тирани, те разбирали, че с премахването границите и заменянето на името Коринт с Аргос, родината им престава да съществува. Принудени да приемат аргоското държавно устройство, което те съвсем не желаели, докато същевременно в родния си град притежавали по-малко права и от метеките[29], някои от тях стигнали до убеждението, че така повече не било възможно да се живее. Но все пак опитът да се въздигне градът до името, което имал Коринт по-рано, да се обяви за свободен и очистен от престъпления град, където се съблюдават справедливи закони — това оправдавало усилията. Наградата, в случай че успеят. би била признанието, че са станали спасители на отечеството; ако пък не успеят — че устремени към най-хубавите и велики блага, са намерили смърт,
7 достойна за прослава. И действително двама мъже — Пасимел и Алкимен, дръзнали да се промъкнат по коритото на един поток и да се срещнат с Праксит, полемарха на лакедемонците, който по това време заедно със своята мора бил на гарнизонна служба в Сикион. Двамата му казали, че можели да го пуснат в крепостта, която стигала до Лехеон[30]. А той, понеже и отпреди ги познавал като мъже, заслужаващи доверие, одобрил техния план. Сетне направил така, че предстоящото изтегляне на мората от Сикион да не се осъществи[31] и започнал подготовка за
8 влизане в крепостта. И тъй като не само поради щастливи обстоятелства, но и поради добре обмисления план двамата мъже били определени за стражи пред вратите, където бил издигнат победен паметник, Праксит пристигнал с мората си, а заедно с него и сикионците, както и всички изгнаници от Коринт. Пред самите врати обаче, обзет от колебание, решил да изпрати един от най-доверените си хора да разузнае положението вътре. Двамата го въвели и му показали така открито всичко зад стените, че онзи, като излязъл, заявил, че нямало никаква измама, а било точно както те казвали. И Праксит
9 влязъл с хората си в крепостта. Но понеже поради голямото разстояние между стените решили, че наредени в боен ред, са малко на брой, издигнали пред себе си прегради с ров, какъвто им позволявали възможностите, докато изчакат подкрепления от съюзниците. Пък и зад тях, в пристанището, се намирал гарнизон беотийци. На другия ден, след като проникнали зад стените, не се водило сражение.

На втория ден обаче в усилен ход на помощ пристигнали
аргосците. Като заварили лакедемонците, строени за битка на
десния фланг, до тях сикионците и около сто и петдесет из-
гнаници от Коринт при източните стени, подредили се така, че
до източните стени застанали наемниците на Ификрат, а до тях
10 аргосците. На левия им фланг пък се разположили коринтците
от града. И понеже численото им превъзходство ги правело
уверени, веднага атакували; успели да надделеят над сикион-
ците и разрушавайки преградите, ги преследвали до брега на
морето. Там също убили доста от тях. Хипармостът[32] Пазимах,
като виждал в какво затруднение се намират сикионците, за-
повядал на малкото конници при себе си да вържат конете за
дърветата, да вземат щитовете на падналите сикионци и тръг-
нал с доброволци срещу аргосците. А те, щом забелязали
знака ꙁ върху щитовете[33], помислили, че имат сикионци пред
себе си и никак не се изплашили. Но тогава, казват, Пазимах
извикал: „Кълна се в двете божества[34], аргосци, тези сигми
ще ви слисат!“ и се хвърлил в битката. Така, сражавайки се с
малцината свои войници против многото неприятели, загинал.
11 Загинали и други от хората му. Но изгнаниците от Коринт,
побеждавайки противниците пред себе си, все пак успели да
си пробият път нагоре[35] и достигнали близо до крепостната
стена, опасваща града отвсякъде. А лакедемонците, щом узна-
ли, че при сикионците е станал пробив, изоставили позицията
си и се спуснали да им помагат[36]... отдясно на издигнатите
прегради. Аргосците при вестта, че лакедемонците се явили в
тила им, се обърнали и отново наизскачали от укрепленията.
Сега обаче крайните на десния им фланг били атакувани, не-
защитени от лакедемонците, и загинали от точните попадения[37];
другите пък се струпали пред стената и започнали да отстъп-
ват към града. Но когато се натъкнали на изгнаниците от Ко-
ринт и разбрали, че са врагове, отново се върнали. Онези,
които се изкачили по стълбите, скачали оттатък стената, но
се пребивали, други пък загивали от сблъсъци и удари около
стълбата; имало и такива, които, изпотъпкани един друг, се из-
12 душавали. Но и лакедемонците не бездействували. В този мо-
мент божеството им дало това, за което те и не биха се осме-
лили да молят. Та как да не се сметне за божествен знак пре-
доставената им в паника и ужас тълпа врагове с оголен фланг,
където никой не се съпротивявал, а всички с всичко доприна-
сяли за общата си гибел. И тъй на това тясно пространство
паднали толкова много, че хората, обикновено свикнали да гле-
дат камари от жито, дърва или камъни, сега виждали пред себе
си камари от трупове. Загинали също и войниците от беотий-
ския гарнизон в пристанището, когато се катерели по крепост-
13 ните стени и покривите на арсеналите. Сетне коринтците и
аргосците прибрали под закрилата на споразумение убитите,
а в същото време на помощ пристигнали съюзниците на лаке-

демонците. След като се събрали заедно, Праксит най-напред взел решение да бъде съборена част от стените, за да се отвори проход за голяма войска. После начело на войниците си се отправил към Мегара, като първо завладял със сила Сидунт, а след това и Кромион. Оставил гарнизони в тези укрепления и продължил нататък. Укрепил също и Епиникия, за да служи като твърдина за съюзниците пред приятелската им област. Сетне разпуснал войската и сам поел обратно към
14 Лакедемон. За известно време настъпило затишие, през което и двете страни се въздържали от големи походи. Все пак за охрана на крепостите едните изпращали гарнизони в Коринт, другите в Сикион. Всяка от страните обаче притежавала наемнически войски и била в състояние да води енергично военни действия.

15 По-късно Ификрат нахлул в областта на Флиунт и разположил войниците си в засада, но организирал с малобройни отреди и набези за плячка. И когато войската от града излязла на помощ без особени предохранителни мерки, погубил толкова хора, че флиунтците, които преди не допускали лакедемонците в крепостта от страх, че можело да върнат изгнаниците, които твърдели, че причината за участта им били техните пролакедемонски настроения, сега изпаднали в такава паника пред войските от Коринт, че не само повикали лакедемонците, но им поверили и охраната на града и крепостта. Но лакедемонците, макар и благоразположени към изгнаниците, през цялото време, докато владеели Флиунт, и дума не споменали за тяхното връщане; напротив, щом добили впечатление, че градът се е съвзел, те се оттеглили, като оставили и града, и
16 законите му такива, каквито ги заварили. Наемниците на Ификрат пък проникнали в много области на Аркадия не само заради плячка, но и за да щурмуват укрепленията. В открита местност хоплитите на аркадците въобще не се осмелявали да им се противопоставят, такъв страх изпитвали от пелтастите. Но и пелтастите от своя страна така се бояли от лакедемонските хоплити, че не смеели да се приближат до тях на помалко от един хвърлей копие; защото вече имало случаи, когато по-младите от лакедемонците успявали при преследване от такова разстояние да догонят и убият неколцина от тях.
17 Лакедемонците презирали пелтастите, но още повече презирали съюзниците си; именно мантинейците на времето при нападение на пелтастите от стените, водещи към Лехеон, не устояли на копията им и някои от тях загинали по време на бягството. Затова лакедемонците си позволявали да вземат и на подбив съюзниците си, „понеже се страхували от пелтастите като деца от привидения“. Та като тръгнали от Лехеон с една мора и ко-
18 ринтските изгнаници, лакедемонците заобиколили града. Атиняните обаче, пред вид тяхната сила и понеже се страхували, че след пробива в дългите стени на Коринт те биха могли да

достигнат до тях, решили да построят отново разрушената от Праксит част от стените. И като пристигнали с цялата си войска, със зидари и дърводелци, за няколко дни напълно възстановили разположения на запад към Сикион участък, докато с източния се заели по-спокойно.

19 Лакедемонците пък, като виждали, че аргосците получават добра реколта от земите си и със задоволство гледат на военните действия, тръгнали на поход срещу тях. Начело застанал Агезилай. След като опустошил цялата им област, оттам по планинския път през Тенея веднага се отправил към Коринт и превзел възстановените от атиняните стени. В подкрепа пристигнал и брат му Телевтий по море с около дванадесет триери, така че майка им можела да бъде щастлива, че в един и същ ден единият от синовете ѝ превзел крепостните стени на враговете по суша, а другият — корабите и доковете им по море. След тези събития Агезилай разпуснал контингентите на съюзниците и върнал гражданската войска в Лакедемон.

ГЛАВА ПЕТА

1 По-късно лакедемонците, осведомени от коринтските изгнаници, че жителите на града държали в Пиреон всичките си стада добитък на сигурно място, а и мнозина се изхранвали оттам, предприели отново поход към Коринт. И този път предводител бил Агезилай. Първоначално той се отправил към Истъм. Това станало в месеца, когато се устройвали Истмийските игри и аргосците тъкмо по това време извършвали жертвоприношение в чест на Посейдон, сякаш Коринт принадлежал към Аргос[38]. Като узнали за настъплението на Агезилай, изоставили и жертвите, и угощението и побегнали, обзети от ужас,
2 по пътя за Кенхрея към града. Агезилай обаче, макар и да ги виждал, не се впуснал в преследване, а разположил лагера си при светилището и сам принесъл жертва на бога. Там останал, докато изгнаниците от Коринт извършили жертвоприношението и състезанията в чест на Посейдон. Но и аргосците след оттеглянето на Агезилай наново устроили Истмийски игри. Така че през онази година имало състезания, в които всеки бил победен два пъти, но и такива, в които едни и същи участници
3 били обявени два пъти за победители. На четвъртия ден Агезилай повел войската към Пиреон. Ала като видял, че областта е силно охранявана, след обяд се оттеглил към града, сякаш очаквал да стане предателство. Тогава коринтците, изплашени да не би наистина някой да предаде града, повикали Ификрат с голяма част от пелтастите. Като научил, че са пристигнали през нощта, Агезилай обърнал войската си и призори се отправил отново към Пиреон. Сам той минал по пътя край Терма, а една мора наредил да се придвижи нагоре към височи-

ните. Разположил се за нощувка при Терма, а мората прекара
4 нощта на овладените възвишения. Тогава именно с една незначителна на пръв поглед, но навременна постъпка Агезилай си спечелил уважението на войниците. Понеже никой от определените да доставят храна за мората не взел огън, а горе се застудило поради височината и падналия надвечер дъжд и градушка, хората, които се били изкачили тук в обичайните за лятото дрехи, мръзнели и с неохота вечеряли в тъмното. Затова Агезилай решил да изпрати не по-малко от десетина души с огън в глинени гърнета. Когато те пристигнали горе на различни места и навсякъде били разпалени големи огньове — дърва за горене имало в изобилие — всички се засли да се мажат[39], а мнозина отново вечеряли. Обхванат от пламъци бил виден в тази нощ и храмът на Посейдон; от кого е бил запа-
5 лен, никой не знаел. Когато хората от Пирсон забелязали, че възвишенията са заети, дори и не помислили за защита, а избягали в светилището на Хера — мъже и жени, роби и свободни заедно с голяма част от добитъка. Агезилай пък тръгнал с войската си по крайбрежието. В това време мората се спуснала от височините, превзела крепостта Ойное и заграбила всичко намерено вътре; през този ден всички войници се пръснали за плячка из околностите. Потърсилите убежище в светилището на Хера го напуснали и предоставили на Агезилай да постъпи с тях, както намери за добре. И той решил: онези от тях, които участвували в кланетата, да бъдат предадени на
6 самите изгнаници, а всички останали — продадени. Сетне от светилището се проточила дълга върволица пленници. Междувременно се явили пратеничества от разни места, най-вече от Беотия, за да питат при какви условия биха могли да сключат мир. Агезилай обаче твърде надменно си давал вид, че не ги забелязва, макар сред тях да бил проксенът Фаракс, за да ги представи. Седнал върху издигнат около езерото зид, Агезилай наблюдавал откарването на огромната плячка от пленниците. До тях с копия в ръце като охрана вървели лакедемонците от лагера, привличайки погледите на присъствуващите; защото хората винаги желаят да видят със собствените си очи онези,
7 които съдбата дарява с щастие и успех. И докато Агезилай все още седял, наслаждавайки се на делото си, явил се някакъв конник, чийто кон целият бил в пот. На многото въпроси, каква вест носи, той не отвръщал; но като стигнал до Агезилай, скочил от коня, затичал се към него и с тревожен вид му съобщил за нещастието на мората в Лехеон. Щом чул това, Агезилай скочил веднага от мястото си, взел копието в ръка и заповядал на глашатая да извика полемарсите, пентеконтерите и
8 ксенагите.[40] Когато те дотичали, казал, понеже сутринта никой не бил закусвал, да хапнат набързо и веднага да дойдат; сетне, без да закуси, повел със свитата си войската. Съпровождан в ускорен ход от копиеносците[41] в пълно въоръжение, той вър-

вял начело, а другите го следвали. И вече бил напуснал Терма и напредвал през равнината на Лехеон, когато трима конници му известили, че мъртвите били вече вдигнати. Тогава, Агезилай дал знак да спрат и след малко повел войската отново към светилището на Хера. На следващия ден заповядал плячката и пленниците да бъдат продадени.

9 Беотийските пратеници обаче, повикани от Агезилай, за да се осведоми за целта на идването им, вече не споменавали за мир, а заявили, че желаели, ако е възможно, да влязат в града при своите войници. Агезилай, като се засмял, рекъл: „Добре знам, че не ви е толкова до вашите войници, колкото да видите с очите си какви успехи са постигнали вашите приятели. Но почакайте, аз сам ще ви заведа и тогава заедно с мен по-добре
10 ще разберете какво се е случило." И не ги излъгал; на другия ден след жертвоприношението повел войската към града. На победния паметник той не посегнал, но наредил останалите наоколо дървета да бъдат изсечени и изгорени; с това показал на всички, че никой от града не се осмелявал да му се противопостави. След тази акция Агезилай разположил лагера си недалеч от Лехеон. Тиванските пратеници обаче отказал да допусне в града, а ги отпратил по море към Кревсис. И понеже такова нещастие било съвсем необичайно за лакедемонците, всеобща скръб обхванала лаконската войска с изключение на онези, чийто син, баща или брат загинали, сражавайки се в
11 строя. Те върнали като победители, увенчани със слава и горди със собственото си страдание. А нещастието сполетяло мората при следните обстоятелства. Жителите на Амикле открай време се връщали в отечеството си, за да пеят химн на празника на Хиацинт и Аполон,[42] било от поход, било когато отсъствували по друга някаква причина; та именно затова Агезилай оставил в Лехеон всички амиклейци от войската. Полемархът на тамошния гарнизон назначил в крепостта стража от съюзническите войници и им наредил да охраняват стените. Сам той с мората хоплити и числящите се към нея конници тръгнал с
12 амиклейците по пътя край Коринт. На разстояние двадесет-тридесет стадия от Сикион полемархът заедно с хоплитите, на брой около шестстотин, поел обратно към Лехеон. На хипармоста[43] заповядал да придружи амиклейците с конната си мора, докъдето те желаят, а сетне по обратния път да настигне хоплитите. А че в Коринт имало доста пелтасти и хоплити, това им било добре известно. Но добили самоувереност от предишните си успехи, те не допускали, че някой би дръзнал да ги
13 атакува. Горе, от града на коринтийците обаче ги наблюдавали Калий — синът на Хипоник, началник на атинските хоплити, и Ификрат, водач на пелтастите. И като забелязали, че лакедемонците не са нито много, нито имат със себе си пелтасти и конници, решили, че е безопасно да ги нападнат с отряда пелтасти по следните причини: ако противниците продължат по

пътя, ще бъдат повредени от точните попадения на копията по незащитения им фланг; ако пък се опитат да ги преследват, би било съвсем лесно да им се изплъзнат, понеже са по-по-
14 движни от хоплитите. И така войските били изведени от крепостта. Калий построил своите хоплити недалеч от града, а Ификрат с пелтастите си атакувал мората. Понеже сред лакедемонците имало ранени и убити от копията, наредено било на щитоносците да ги вдигнат и отнесат в Лехеон. В действителност това били единствените оцелели от мората. Полемархът изпратил десетте последни набора да прогонят нападателите.
15 Но хоплитите, които започнали преследването от един хвърлей копие, не успели да достигнат никого от пелтастите, защото Ификрат им бил казал, да отстъпват веднага, щом разстоянието стане опасно. Когато хоплитите започнали да се оттеглят безредно, понеже всеки от тях участвувал в преследването според силите си, хората на Ификрат се обърнали и започнали отново да ги обстрелват, едни фронтално, други отстрани, тичайки край незащитения фланг на лакедемонците. И още при първото преследване убили към деветима или десетина от
16 тях, а това ги направило още по-дръзки. Поради понесените загуби полемархът заповядал отново да ги преследват, но този път със следващите пет набора. Сега обаче загубили още повече войници, отколкото преди. Вече били загинали най-храбрите, когато при тях пристигнали конниците и заедно предприели ново преследване. При оттеглянето на пелтастите обаче конниците атакували неправилно; вместо да ги преследват, докато ги достигнат и убият няколко от тях, те се движели заедно с пешаците и в преследването, и при отстъплението. Атакували още няколко пъти, но понесли същите загуби; редиците им се стопявали, а силите ги напускали. Враговете пък ставали
17 все по-дръзки и повече на брой. Изпаднали в безизходно положение, накрая се събрали на един малък хълм на разстояние около два стадия от морето и на шестнадесет-седемнадесет стадия от Лехеон. Щом войниците в Лехеон ги видели, наскачали в лодките си и покрай брега достигнали в подножието на хълма. Но онези горе, сломени от толкова страдания и загуби, вече не можели да предприемат нищо. А като забелязали и настъплението на вражеските хоплити, се разбягали. Една част се издавала в морето; само малцина успели да се доберат с конниците до Лехеон. Във всичките боеве и по време на бягст-
18 вото загинали около двеста и петдесет човека. Така протекла тази битка.

След това Агезилай се оттеглил с разбитата мора, като оставил друга в Лехеон. По обратния път правел всичко възможно в градовете да пристига за нощувка вечер, колкото се може по-късно, а да потегля сутрин оттам, колкото се може по-рано. От Орхомен пък тръгнал съвсем рано и преминал край Мантинея още по тъмно; толкова тягостно смятал, че ще

бъде на войниците да гледат как мантинейците злорадствуват
19 над тяхното нещастие. Но и по-нататъшните действия на Ификрат били твърде успешни; макар в Сидунт и Кромион да се намирали лакедемонски гарнизони, оставени там от Праксит, когато превзел тези крепости, а в Ойное — когато Агезилай превзел Пиреон, той успял отново да ги овладее. Единствено Лехеон, както и преди, останал в ръцете на лакедемонците и техните съюзници. Коринтските изгнаници при мисълта за поражението на мората вече не се осмелявали да напускат Сикион и да минават по суша край Коринт, а се придвижвали на кораби около брега, сетне слизали на сушата и причинявали на намиращите се в града неприятности. Но и сами имали затруднения.

ГЛАВА ШЕСТА

1 По-нататък се случило следното; ахейците, които владеели Калидон — в миналото етолийски град, и на чиито жители били предоставили граждански права, сега били принудени да поддържат в него гарнизон, тъй като акарнаните го подлагали на атаки, подпомагани от войски на атиняните и беотийците съгласно съюзническото споразумение. Поради този постоянен натиск ахейците изпратили посланици в Лакедемон. След като пристигнали, те започнали да се оплакват от несправедливост-
2 та, която търпели от лакедемонците: „Ние, лакедемонци, заявили те, тръгваме с вас винаги,когато ни призовете и ви следваме, накъдето и да ни водите. А че акарнаните заедно със своите съюзници атиняните и беотийците ни подлагат на обсада, това не ви безпокои. В такъв случай обаче ние не бихме могли да противостоим, а трябва или да изоставим войната в Пелопонес и прехвърляйки всичките си войски, да се преборим с акарнаните и техните съюзници, или да сключим с тях мир независимо на каква цена."

3 Обвиненията им съдържали заплаха срещу лакедемонците, че ще се откажат от съюза си с тях, ако и те от своя страна не им окажат подкрепа. Това принудило ефорите и събранието да вземат решение да тръгнат заедно с ахейците на поход срещу акарнаните. Изпратили Агезилай с две мори и част от съюзниците. Ахейците се присъединили към тях с цялата си вой-
4 ска. Когато обаче Агезилай прекосил залива, всички намиращи се на полето акарнани избягали в градовете, а всичкият добитък бил подкаран към вътрешността на страната, за да не попадне като плячка в ръцете на войската. Щом Агезилай достигнал неприятелската граница, изпратил пратеници в Стратос да съобщят пред конфедерацията на акарнаните, че ако те не се откажат от съюза си с беотийците и атиняните и не преминат на страната на лакедемонците и техните съюзници, той ще опустоши цялата им територия, област след об-
5 ласт, без да пощади нищо. И когато те отказали да сторят

това, той решил да изпълни заплахата си. Опустошавайки всичко наред, той се придвижвал дневно не повече от десет—дванадесет стадия. Акарнаните, като сметнали, че при това бавно напредване на войските не са особено застрашени, започнали да връщат добитъка от планините и да обработват
6 големи участъци от земите си. Агезилай обаче, щом се уверил, че врагът вече е започнал да се чувствува съвсем в безопасност, извършил призори на петнадесетия или шестнадесетия ден от нахлуването жертвоприношение и до вечерта успял да измине стои шестдесет стадия, достигайки езерото, в околностите на което се намирал почти всичкият добитък на акарнаните. Така в ръцете му попаднали огромни стада говеда, коне и какво ли не още, както и много роби. На следващия ден останал на същото място, за да бъде разпродадено заграбеното. Все пак акарнаните изпратили доста пелтасти, които започнали обстрел от върха на планината, тъй
7 като Агезилай бил разположил палатките си по склоновете. С това го принудили, без самите те да понесат някакви загуби, да премести лагера си в равнината тъкмо преди вечеря. С настъпването на нощта акарнаните си тръгнали, а войниците
8 на Агезилай, преди да си легнат, поставили стражи. На следния ден Агезилай повел войската си обратно. Тъй като ливадите в равнината около езерото били заобиколени отвред с планини, пътят му извеждал по едно дефиле. Но заелите позиция по склоновете му акарнани започнали да го обсипват с копия и стрели. Сетне, атакувайки войските на Агезилай, съз-
9 давали толкова трудности, че било невъзможно да продължи напредването си. Изпратените да ги преследват заедно с конницата хоплити не можели да им сторят нищо; твърде бързи били акарнаните, когато се оттегляли към сигурните си прибежища. Понеже станало ясно, че при такива неблагоприятни обстоятелства ще бъде трудно да се измъкнат от теснината, Агезилай решил да тръгне срещу нападащите отляво. Броят им бил твърде голям, но пък тук възвишенията изглеждали
10 по-леснопроходими за хоплити и за конници. Докато принасял жертва, акарнаните не преставали да хвърлят стрели и копия; дори приближили още повече и успели да ранят мнозина. Щом Агезилай дал знак за атака, петнадесетте последни набора хоплити се втурнали напред; атакували и конниците,
11 а след тях сам той повел останалата част от войската. Спусналите се върху им акарнани бързо се върнали и докато се катерели по склона, мнозина от тях намерили смъртта си. Към върха обаче хоплитите на акарнаните и болшинството от пелтастите успели да се строят в боен ред. Спрели там и освен с другите метателни оръжия започнали да обстрелват неприятеля и с големите копия. Така успели да ранят и конници и да убият няколко коня. Но малко преди да влязат в близък бой с лакедемонските хоплити, все пак не издържали и по вре-

12 ме на бягството им загинали този ден около триста от тях. След това Агезилай издигнал победен паметник и преминал през цялата страна, като подлагал навред всичко на опустошение и огън. По настояване на ахейците щурмувал и някои от градовете, но не превзел нито един. И тъй като вече настъп-
13 вала есента, решил да напусне страната. Според ахейците обаче Агезилай въобще нищо не бил постигнал, след като не успял да превземе нито един град било доброволно, било със сила. Затова поискали, ако друго не е в състояние да направи, то поне да остане в страната толкова време, колкото би било необходимо, за да попречи на акарнаните да засеят земите си. Агезилай обаче им отговорил, че те предлагат тъкмо онова, което би им донесло най-малка изгода. „Защото, казал той, аз смятам идното лято отново да дойда тук с войска. И тогава колкото повече земя са засели, толкова повече ще же-
14 лаят мира.“ След тези думи повел обратно войската по суша през Етолия, и то по пътя, по който нито големи, нито малки контингенти биха могли да минат без съгласието на етолийците. Но те му позволили да се придвижи по него, тъй като се надявали на подкрепата му, за да си възвърнат Навпакт.[44] При Рион прехвърлил войските оттатък, а сетне се отправил към отечеството. Минаването на Калидон в Пелопонес станало вече невъзможно, понеже атиняните били превърнали Ойниаде в изходен пункт за действията на своите триери.

ГЛАВА СЕДМА

1 Зимата отминала и Агезилай, още с настъпването на пролетта започнал, както обещал на ахейците, подготовка за нов поход срещу акарнаните. Но те, понеже градовете им били разположени във вътрешността на страната и унищожаването на реколтата щяло да има същите последици, както една обсада, щом научили за това, изпратили пратеници в Лакедемон и сключили мир с ахейците, а с лакедемонците влезли в съюз. Така бил уреден конфликтът с акарнаните.

2 Сетне лакедемонците дошли до убеждението, че един военен поход срещу атиняните и беотийците би бил твърде несигурен, ако оставят зад себе си в непосредствена близост до Лакедемон такъв силен противник като града на аргосците. И започнали подготовка за настъпление към Аргос. Щом Агезиполид получил известие, че е определен за водач на похода и жертвата му за похода излязла с добър знак, той отишъл в Олимпия и се допитал до бога[45] дали ще престъпи волята му, ако не приеме предложението на аргосците за примирие; защото те твърдели, че месецът е свещен[46] винаги когато лакедемонците тръгвали срещу тях. Богът му дал знак, че не е против неговата воля, ако отклони искането за примирие, защото то се предявява по незаконен начин. Оттук той се отправил

незабавно за Делфи и запитал и Аполон дали е на същото
3 мнение относно примирието, както своя баща. Отговорът бил
още по-утвърдителен. Тогава Агезиполид незабавно напуснал
с войската си Флиунт, където по негово нареждане тя се съби-
рала, докато обикалял светилищата, и по пътя през Немея се
отправил към земите на аргосците. А те, като разбрали, че не
ще могат да го възпрат, изпратили, както обикновено, двама
увенчани с венци пратеници да искат мир. Агезиполид обаче
отхвърлил искането им, като заявил, че то не било по волята
на боговете. Сетне, нахлувайки в областта, предизвикал голям
4 смут и бъркотия и в полето, и в града. Първата вечер в Арго-
лида по време на обичайното след храна възлияние станало
земетресение. И всички лакедемонци запели пеан в чест на По-
сейдон[47], подели и приближените на царя. Останалите войници
очаквали знак за отстъпление, понеже и Агид веднъж при едно
земетресение се оттеглил от Елида[48]. Агезиполид обаче заявил,
че ако земетресението се било случило, когато се готвел да
нападне, щял да го сметне за предупреждение на бога; но сега,
понеже било станало след нахлуването му в страната, той го
5 приемал повече като насърчение. И така на следния ден при-
несъл жертва на Посейдон и повел войската отново към вът-
решността на страната. И понеже Агезилай наскоро бил пред-
приел поход срещу Аргос[49], Агезиполид непрекъснато питал
войниците докъде бил достигнал в настъплението си към сте-
ните, докъде успял да опустоши страната и се стремял, както
6 в състезание по петобой[50], да го надмине във всяко отношение.
Така например той повторно минал рова, опасващ крепостните
стени, след като вече бил обстрелван от кулите. А когато ве-
днъж голяма част от аргосците била проникнала на лакедемон-
ска територия, Агезиполид в това време се приближил толкова
близо до градските стени, че аргоските стражи ги затворили,
преди беотийските конници да успеят да влязат, от страх, че
заедно с тях вътре могат да нахлуят и лакедемонците; така
те били принудени като прилепи да се притискат до стената
под крепостните зъбери. И ако критяните[51] не били организи-
рали тъкмо по това време набег към Навплия, стрелите им
сигурно щели да погубят много конници и коне. Малко по-
7 късно, когато Агезиполид се бил разположил на лагер в около-
стите на Иркте, паднал гръм в лагера. Неколцина били уда-
рени на място, други пък умрели от страх. Сетне, като решил
да издигне укрепление за охрана на проходите при Келуза,
наредил да се извърши жертвоприношение. Жертвата обаче
излязла неблагоприятна.[52] Тогава той се оттеглил и разпуснал
войската. Все пак Агезиполид успял да причини твърде много
щети на аргосците, тъй като неговото нахлуване ги било зава-
рило съвсем неподготвени.

1 Така се водела войната на сушата. И докато ставали всички тези събития, отново ще се върна към военните действия по море и в крайморските градове, като изложа само достойното за споменаване, а незначителното пропусна.

След победата в морската битка срещу лакедемонците[53], Фарнабаз и Конон обходили най-напред островите и градовете по крайбрежието, прогонили лакедемонските хармости и успокоили жителите с обещанието, че вече не ще издигат укрепления по градските височини и че ще им бъде предоставена не-
2 зависимост. Тези уверения предизвикали радост, навсякъде възхвалявали Фарнабаз, изпращали му в знак на преданост и подаръци. Конон обаче го предупреждавал: така той би могъл да спечели благосклонността на всички градове, но ако с нещо покаже, че се стреми да ги пороби, всеки един от тях е в състояние, подчертал той, сам да му причини големи неприятности; освен това, съществувала и опасност, ако елините по-
3 чувствуват това, да се съюзят за обща борба. И Фарнабаз се вслушал в неговите думи. Щом стигнал в Ефес предал на Конон четиридесет триери, за да продължи към Сестос, където трябвало да се срещнат, а сам той се отправил по суша край брега на своите владения.[54] Ала Деркилид, който и по-рано бил вражески настроен към него,[55] след морската битка се намирал все още в Абид[56]. Той не напуснал града, както това сторили останалите хармости, а успял да го задържи и запази благоразположението му към лакедемонците. Като свикал жи-
4 телите на града, той се обърнал към тях със следната реч: „Мъже, сега е моментът, вие, които и преди сте били приятели на града ни, да се покажете благодетели на лакедемонците. Защото при благоприятни обстоятелства да проявиш вярност, това никого не би очудило. Но да се покажеш надежден съюзник, когато приятелите са в беда, това се помни завинаги. Пък и съвсем не означава, че щом сме загубили морската битка, сме напълно унищожени. Всеизвестно е, че и по-рано, по време на атинското господство по море, нашият град е бил достатъчно силен, за да подкрепя своите приятели и да нанася загуби на враговете си. И колкото повече останалите градове се отдръпват от нас заради изменчивото щастие, толкова повече се разкрива пред всички вашата вярност. Но ако някой все пак се страхува, че тук бихме могли да бъдем обсадени и по суша, и по море, нека има пред вид, че засега в морето все още няма елинска флота. Ако пък варварите се опитат да станат негови господари, знайте, че това Елада няма да допусне; за-
5 щищавайки себе си, тя ще стане и ваш съюзник.“ Абидците приели казаното не против волята си, а на драго сърце. Те срещали приятелски пристигащите тук хармости, а онези пък, които не били идвали при тях, канели също да дойдат. И ко-

гато в града се събрали доста на брой способни мъже, Даркилид преминал през Хелеспонт в Сестос, разположен на отвъдния бряг точно срещу Абид, на разстояние не повече от осем стадия. Освен това, събрал при себе си както онези, които при нахлуването на лакедемонците в Херсонес се сдобили със земя,[57] така и прогонените от европейските градове хармости. Тях също приемал при себе си, защото, както казвал, те не бива да изпадат в отчаяние при мисълта, че дори в Азия — открай време владение на царя — се намират и Темнос, неголям град, и Еге, а вероятно и други области, населени от жители, които могат да не са подвластни на царя. Пък и къде можело да се намери по-добре укрепено и по-трудно за обсада място от Сестос; който и да се реши на това, ще са му необходими и флота, и сухопътна войска." С тези насърчителни
6 думи отново успял да ги избави от страха, че всичко е загубено. Когато Фарнабаз обаче усетил какво настроение е обзело жителите на Абид и Сестос, наредил да им известят, че ако не прогонят лакедемонците, ще започне война срещу тях. И понеже отказали да му се подчинят, възложил на Конон морската блокада, а сам се заел да опустоши околностите на Абид. Но след като и по този начин не успял да постигне нищо, той се оттеглил в областта си, а на Конон наредил да привлече на своя страна градовете при Хелеспонт, та напролет да съберат колкото е възможно по-голяма флота. Разгневен на лакедемонците за онова, което му сторили, Фарнабаз от всичко най-
7 много желаел да нахлуе в страната им и да си отмъсти, доколкото може. В такива приготовления преминала и зимата. В началото на пролетта с голям брой кораби, подсилени и от наемници, Фарнабаз, придружен от Конон, се отправил през островите[58] към Мелос; този остров използувал като изходен пункт за набезите си срещу Лакедемон. Най-напред спрял при Фере и подложил областта на опустошение, а сетне и другаде, където слизал на брега, причинявал големи щети. Но тъй като все пак се опасявал от липса на пристанища по крайбрежието, от защитните мерки на противника и от оскъдните възможности за набавяне на храна, скоро обърнал корабите и отплувал обратно към Финикунт, пристанище на остров Китера, където
8 пуснал котва. Войниците от гарнизона, изплашени да не би градът да бъде превзет с щурм, изоставили крепостните стени. Фарнабаз обаче им предоставил възможност да се оттеглят свободно в Лакония, възстановил крепостта на Китера и оставил гарнизона там, като за хармост[59] назначил атинянина Никофем. Сетне поел към Истъм при Коринт. Като пристигнал, той предупредил съюзниците да участвуват добросъвестно във военните действия и да оправдаят оказаното им от царя доверие, дал им всичките си налични пари и отплувал за страната
9 си. Конон му бил предложил следното: ако му оставел флотата, той, Конон, можел сам да се снабди с необходимите хранителни

припаси от островите и да достигне до отечеството си. Там щял да подпомогне атиняните във възстановяването на дългите стени и крепостта около Пирей, защото смятал, че нищо друго не би уязвило повече лакедемонците. „Така, от една страна“, добавил той, „и атиняните ще ти бъдат признателни, и на лакедемонците ще можеш да си отмъстиш, понеже ще унищожиш всичко, което те са постигнали с много усилия досега.“ Фарнабаз го изслушал благосклонно, а сетне го отпра-
10 тил към Атина, като му дал и пари за възстановяването на стените. След завръщането си Конон издигнал отново голяма част от стените, при което използувал и корабните екипажи; освен това поел върху себе си заплащането на дърводелците и каменоделците, както и някои други необходими разходи. Други участъци от стените атиняните възстановили със собствени средства. Присъединили се също беотийци и жители на други градове. Коринтците пък употребили оставените им от Фарнабаз суми за съоръжаване на кораби. За наварх на флотата определили Агатин и с нея извършвали надзор в залива край ахейското крайбрежие и във водите около Лехеон. Но и лакедемонците от своя страна събрали флота начело с Пода-
11 нем. При едно сражение обаче той бил убит, а понеже и неговият епистолей[60] Полид загинал от рани, командуването поел Херипид. При коринтците пък в това време Проен, приемникът на Агатин, изоставил нос Рион, който по-късно бил завладян от лакедемонците. След това при флотата на Херипид пристигнал Телевтий и възстановил контрола над залива.

12 До лакедемонците непрекъснато достигали вести, че със средствата, предоставени от царя, Конон не само издигал отново стените на атиняните, но и поддържайки с тях флотата си, бил на път да възвърне за Атина островите и градовете по континенталното крайбрежие. Поради това сметнали, че ако направят действията му достояние на Тирибаз, военачалника на царя, биха го склонили да вземе тяхна страна, или пък поне да преустанови поддръжката за флотата на Конон. Решено било да изпратят Анталкид при Тирибаз, с мисия да го запознае с обстановката и да се опита да издействува за
13 Лакедемон примирие с царя. Като узнали за това, атиняните незабавно изпратили от своя страна пратеничество, в което освен Конон включили Хермоген, Дион, Калистен и Калимедонт. Поканили и съюзниците си да сторят същото. На техния при-
14 зив се отзовали пратеници от Беотия, Коринт и Аргос. Когато пристигнали при Тирибаз[61], Анталкид изложил пред него целта на своето посещение: че е дошъл да моли царя за мир от името на своя град, и то при условия, каквито царят отдавна желае. Защото по отношение на гръцките градове в Мала Азия лакедемонците не ще оспорват неговата власт; за тях ще бъде достатъчно, ако всички острови и останалите градове станат независими. „Щом предлагаме такива условия“, казал той, „за-

що е необходимо царят да воюва срещу нас и да изразходва толкова средства? А за да се предприеме поход срещу царя занапред не ще бъде възможно нито за атиняните, ако ние не застанем начело, нито пък за нас, ако градовете получат независимост."

15 Предложенията на Анталкид твърде много се понравили на Тирибаз, но останалите се противопоставили. Защото атиняните се страхували да сключат мирен договор, предоставящ независимост на градовете и островите, та да не би по този начин да се лишат от Лемнос, Имброс и Скирос, тиванците пък, за това, че ще бъдат принудени да дадат независимост на беотийците градове и накрая аргосците за това, че ако сключат договор въз основа на такива споразумения, не биха могли да запазят занапред владичеството си над Коринт[62], нещо, което те така силно желаели. И тъй опитът за примирие излязъл безуспешен и пратениците се разотишли по домовете.

16 На Тирибаз му се струвало твърде рисковано да премине открито към лакедемонците без одобрението на царя, но все пак тайно дал на Анталкид пари с надеждата, че усилването на лакедемонската флота би засилило още повече желанието за мир у атиняните и техните съюзници; Конон пък хвърлил в затвора, защото според него злоупотребявал с доверието на царя и твърденията на лакедемонците отговаряли на истината.[63] Сетне Тирибаз се отправил към вътрешността на страната при царя, за да му докладва за предложенията на лакедемонците и за задържането на Конон, поради непристойното му държане, а също така, за да получи указания как да действува при
17 всички тези обстоятелства. Но царят, докато Тирибаз все още бил при него, изпратил Струт да поеме надзора на крайморските градове.[64] Струт обаче застанал решително на страната на атиняните и техните съюзници, тъй като в паметта му все още бил пресен споменът за всички злини, извършени от Агезилай в царските владения. А лакедемонците, понеже виждали, че той е настроен към тях крайно враждебно, като същевременно покровителствува атиняните, решили да изпратят срещу него Тиброн[65] с войска. Като се прехвърлил в Мала Азия, Тиброн се отправил от Ефес и градовете в равнината на Меандър — Приене, Левкофрис и Ахилион, към вътрешността и за-
18 почнал да граби и опустошава страната на царя. С течение на времето Струт забелязал, че Тиброн, когато трябвало да окаже помощ някъде, винаги се движел без строй, открито показвайки пренебрежението си към враговете. Затова изпратил конници в равнината и наредил да го нападнат и като го обкръжат, каквото попадне в ръцете им, да го откарат със себе си. Междувременно Тиброн след закуска се упражнявал с флейтиста Терсандър в хвърляне на диск. Този Терсандър бил не само изкусен флейтист, ала като поклонник на лакедемонските
19 нрави се стремял и към телесна сила. А Струт, като видял, че

враговете настъпват безредно и че авангардът им е твърде малочислен, се появил със силна и подредена за бой конница. Измежду първите повалили и Тиброн, и Терсандър. След тяхната гибел останалата войска се огънала и в преследването загинали мнозина. Някои все пак се спасили с бягство в приятелски градове, повечето понеже твърде късно узнали за предприетото от Тиброн; както често досега, така и този път, той влязъл в бой, без дори да бил дал необходимата заповед. Така се стигнало до това поражение.

20 Когато в Лакедемон пристигнали прогонените от демократите родосци,[66] те изразили убеждението, че не бивало да се отминава без внимание установяването на атинско господство в Родос и това, че Атина придобивала такава мощ. И лакедемонците, понеже разбирали добре, че ако попадне под властта на демократите, целият остров ще принадлежи на атиняните и, обратно, надделеят ли аристократите, той ще бъде
21 техен, съоръжили за изгнаниците осем кораба под командуването на Екдик. С тези кораби изпратили и Дифрид. Наредили му, като премине в Мала Азия, да задържи на лакедемонска страна градовете, приели благосклонно Тиброн, да събере остатъците от войската му и при възможност да сформира нови контингенти, с които да продължи войната против Струт. С тази задача Дифрид се справил успешно, пък и успял да залови Тигран, зет на Струт, заедно с жена му. Освободил го срещу голям откуп, така че неочаквано се сдобил с необходи-
22 мите средства за заплата на наемниците. Изобщо той бил човек не по-малко обаятелен от Тиброн и същевременно го превъзхождал като военачалник в самоконтрола и инициативността си; защото не робувал на телесни удоволствия, а винаги отдавал силите си на повереното му дело. Междувременно Екдик изчаквал спокойно в Книдос, понеже при пристигането си там узнал, че демократите в Родос били установили господство както на сушата, така и по море, разполагайки с двойно
23 повече триери, отколкото самият той. За лакедемонците станало ясно, че Екдик има при себе си много по-малко сили, отколкото биха му били необходими, за да подкрепя техните приятели; ето защо наредили на Телевтий да заобиколи Пелопонес с дванадесетте си кораба, начело на които контролирал залива по ахейското крайбрежие и около Лехеон,[67] и да ги присъедини към флотата му. Решили да отзоват Екдик, а Телевтий трябвало да поеме грижата за съдбата на онези, които искали да им станат приятели, и при всяка възможност да нанася щети на противника. В Самос той прибавил още кораби към своите и продължил към Книдос, а Едик се върнал обрат-
24 но в Лакедемон. Сетне Телевтий поел курс към Родос вече с двадесет и седем кораба. По пътя се натъкнал на Филократ, сина на Ефиалт, който се бил отправил с десет триери от Атина към Кипър в подкрепа на Евагор[68] и пленил всичките му кора-

би. Станало така, че и едните, и другите трябвало да действуват противно на собствените си интереси. Защото атиняните, като приятели на царя изпращали помощ на воюващия срещу него Евагор, докато Телевтий, макар и лакедемонците да водели война против царя, унищожавал кораби, изпратени за водене на действия срещу него. След кратък престой в Книдос, където разпродал придобитата плячка, той поел отново към Родос,
25 за да оказва подкрепа на пролакедемонски настроената партия. Атиняните пък, подозирайки лакедемонците в стремеж към ново увеличаване на своята мощ по море, изпратили Тразибул Стириеца[69] с четиридесет кораба, за да им противодействуват. В открито море обаче той взел решение да отсрочи засега помощта за Родос. Считал, че не ще му бъде никак лесно да накаже привържениците на лакедемонците, защитени вече от крепост, докато имат за съюзник Телевтий с неговите кораби; от друга страна, трудно би било да се предположи, че приятелите на атиняните ще попаднат под властта на противниците си, тъй като държали в ръцете си градовете, превъз-
26 хождали ги значително по численост, а дори успели да спечелят и една битка. Вместо това се отправил към Хелеспонт. И понеже не се натъкнал на никакъв противник, решил, че би могъл да извърши нещо полезно за отечеството си. Така например, като узнал за раздора между Амедок, царя на одрисите, и Севт[70], владетеля на приморските области, успял да ги помири и направи приятели и съюзници на атиняните. Смятал, че ако между траките и Атина бъде установено приятелство, разположените в съседство с Тракия гръцки градове ще
27 гледат още по-благосклонно на атиняните. Тъй като тук вече нещата се подобрили, а и в малоазийските градове всичко вървяло благополучно поради приятелските отношения на царя с атиняните, Тразибул се отправил към Византион, където дал под аренда събирането на десятъка от корабите, пристигащи от Понт.[71] Премахнал и олигархичното управление, като го заменил отново с демократично, така че демократите във Византион вече не гледали с неприязън присъствието на толкова
28 атиняни в града им. Освен това успял да привлече и калхедонците на страната на атиняните, след което напуснал Хелеспонт. В Лесбос заварил всички градове освен Митилене обзети от пролакедемонски настроения. Все пак решил да не атакува нито един от тях, докато не сформира в Митилене войска от четиристотин хоплити, намиращи се на корабите му и от забегналите в Митилене изгнаници от градовете, като към тях присъедини и най-смелите от митиленците. С това събудил надежди у всички; у митиленците, че ако покори градовете, те ще имат хегемония над цял Лесбос; у изгнаниците, че ако тръгнат заедно срещу всеки отделен град, ще бъдат достатъчно силни, за да се завърнат всички живи и здрави по родните си места; и накрая у войниците от корабите, че ако спечелят

Лесбос за съюзник на Атина, ще осигурят за града източник на огромни приходи. Така Тразибул повдигнал духа им, а сетне обединил всички в обща войска и ги повел към Метимна.

29 А там по това време лакедемонски хармост бил Теримах. При вестта за настъплението на Тразибул той събрал войниците от своите кораби, метимнейците и всички забегнали тук изгнаници от Метилене и се отправил към границата срещу враговете. В битката Теримах паднал на бойното поле, а мно-
30 зина от останалите загинали по време на бягството си. Тогава Тразибул присъединил към себе си много от градовете. Онези пък, които му оказали съпротива, подложил на грабеж, та с плячката да възнагради войниците си. Сетне веднага се отправил за Родос. Но за да бъде войската му и там възможно най-боеспособна, решил да събере средства и от други градове. Затова пристигнал в Аспенд и хвърлил котва в устието на река Евримедонт. И когато вече бил получил пари от аспендците, жителите на града, разгневени от изстъпления на негови войници в околностите, нападнали среднощ лагера му и го съсекли в палатката.

31 Така намерил гибелта си Тразибул, мъж с много добродетели и почитан от всички. На негово място атиняните избрали Агирий и го изпратили да поеме командуването на флотата. Междувременно лакедемонците, като узнали за това, че атиняните дали под аренда десятъка върху стоките, идващи от Понт във Византион, за завладяването на Калхедон, за благосклонността на останалите градове от Хелеспонт към атиняните, поради приятелството им с Фарнабаз, дошли до убежде-
32 нието, че е необходимо да отделят повече внимание на събитията в този район. Деркилид в същност не бил упрекван в нищо, но Анаксибий, спечелвайки си благоразположението на ефорите, успял да издействува заминаването си като нов хармост в Абид. Ако му бъдели предоставени средства и кораби, обещал той, щял да води войната против атиняните така, че нещата в Хелеспонт съвсем нямало да се развиват вече толкова благоприятно за тях.

33 Лакедемонците действително се съгласили и изпратили Анаксибий с три триери и пари за вербуване на около хиляда наемници. Като пристигнал там, той събрал наемническа войска и предприел действия по суша с цел да отклони няколко еолийски града от съюза им с Фарнабаз и да ги присъедини към себе си. На нападенията от други градове срещу Абид противодействувал с набези и опустошения в техните земи. А след като попълнил с екипажи три кораба, предоставени му от Абид, и ги присъединил към своите, поел курс край брега, за да плени, ако е възможно, някой товарен кораб на атиняните,
34 или на техните съюзници. Тогава атиняните, загрижени да не би всичко извоювано от Тразибул в Хелеспонт да пропадне, изпратили срещу лакедемонците Ификрат с осем кораба и към

хиляда и двеста пелтасти. Повечето от тях били същите, които той командувал и в Коринт. Но след като аргосците направили от Коринт втори Аргос[72], заявили, че не се нуждаели повече от войската му, защото бил погубил някои от онези, които държали тяхна страна. Така той се завърнал в Атина и по това
35 време си бил у дома. След пристигането си в Херсонес Ификрат започнал войната с Анаксибий с чести нападения за плячка. Скоро обаче Ификрат узнал, че Анаксибий бил тръгнал към Антандър[73] с наемниците, лаконците от свитата си и с двеста хоплити от Абид. Новината, че той е успял да спечели жителите му за приятели на Лакедемон, го навела на мисълта, че Анаксибий, като остави там гарнизон, ще си тръгне и на връщане ще отведе абидците в отечеството им. Това подтикнало Ификрат през нощта да премине Хелеспонт на най-безлюдното място в околността на Абид, а сетне да се изкачи в планината и да устрои засада. Триерите, които го превели на отсамния бряг отпратил с настъпване на утрото нагоре по херсонеското крайбрежие, за да изглежда, сякаш е тръгнал нататък да събира,
36 както обикновено, нови средства. И не се излъгал в предположението си. Анаксибий действително потеглил от Антандър, и то, както се говорело, дори след като същия ден жертвата му излязла с лош знак. Но понеже пътят му минавал през приятелска страна и водел към приятелски град, той не обърнал внимание на знака и тръгнал. Освен това, като слушал от идващите насреща му пътници, че Ификрат бил отплувал на-
37 горе към Проконес, станал още по-непредпазлив. Все пак, докато цялата войска на Анаксибий вървяла по равното, Ификрат се стараел да остане незабелязан. Ала щом абидците от авангарда навлезли в равнината при Кремасте — там се намирали златните им мини, — докато следващите ги все още се придвижили по склона, а самият Анаксибий едва сега започвал да се спуска надолу с лаконците, Ификрат сметнал, че е настъпил
38 сгоден момент да излезе от прикритието си и тичешком ги атакувал с хората си. Анаксибий разбрал, че няма никаква надежда за спасение, защото виждал как войската му се била проточила по тесния път, така че било невъзможно първите да му се притекат на помощ нагоре по склона, виждал и ужасът от засадата, обзел хората му. Тогава се обърнал към стоящите около него: „Мъже, дългът ми повелява тук да умра, а
39 вие бързайте да се избавите, преди да е започнал боят!“ Сетне взел щита от щитоносеца и се сражавал на мястото си, докато загинал. Не отстъпил назад и любимецът му, а от пристигналите в Абид от градовете лакедемонски хармости в сражението паднали дванадесет. Другите загинали по време на бягството. Враговете ги преследвали чак до града. От останалата войска имало около двеста убити, а от абидските хоплити към петдесет. След този успех Ификрат се оттеглил отново в Херсонес.

КНИГА ПЕТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА.* ДЕЙСТВИЯТА ОКОЛО ЕГИНА (1—2). ТЕЛЕВТИЙ (3—4). АТИНЯНИТЕ ИЗОСТАВЯТ ЕГИНА (5). ГОРГОП (6—8). МОРСКА БИТКА ПРИ НОС ЗОСТЕР (9) СМЪРТТА НА ГОРГОП (10—13). РЕЧ НА ТЕЛЕВТИЙ (14—17) ТЕЛЕВТИЙ АТАКУВА ПИРЕЙ (18—24). АНТАЛКИД НА ПЪТ ЗА ХЕЛЕСПОНТ (25). ГОСПОДСТВО НА АНТАЛКИД ПО МОРЕ (26—28). ОБЩ СТРЕМЕЖ КЪМ МИР (29—30). АНТАЛКИДОВИЯТ МИР (31—34). НАДМОЩИЕ НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (35—36). *ГЛАВА ВТОРА.* ПОХОД СРЕЩУ МАНТИНЕИЦИТЕ НАЧЕЛО С АГЕЗИПОЛИД (1—6). МАНТИНЕЯ РАЗДЕЛЕНА НА ЧЕТИРИ СЕЛА (7). ИЗГНАНИЦИТЕ ОТ ФЛИУНТ СЕ ЗАВРЪЩАТ (8—10). РЕЧ НА АКАНТЕЦА КЛИГЕН (11—19). РЕШЕНИЕ ЗА ПОХОД СРЕЩУ ОЛИНТ (20—24). ФИБИД И ПРЕДАТЕЛИТЕ В ТИВА (25—28). КРЕПОСТТА ПРЕДАДЕНА НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (29). ОБВИНЕНИЯ СРЕЩУ ИСМЕНИЙ (30—35). ИСМЕНИЙ ОСЪДЕН (36). ТЕЛЕВТИЙ ИЗБРАН ЗА ХАРМОСТ (37—40). БИТКАТА ПРИ ОЛИНТ (41—43). *ГЛАВА ТРЕТА.* ОЛИНТИЙЦИТЕ ОТНОВО ПОБЕДЕНИ (1—2). ГИБЕЛТА НА ТЕЛЕВТИЙ (3—7). НОВ ПОХОД НАЧЕЛО С АГЕЗИПОЛИД (8—9). БЕЗРЕДИЦИ ВЪВ ФЛИУНТ (10—12). АГЕЗИЛАЙ ОБСАЖДА ФЛИУНТ (13—17). СМЪРТТА НА АГЕЗИПОЛИД (18—19). КАПИТУЛАЦИЯ НА ФЛИУНТ (20—25). КАПИТУЛАЦИЯ НА ОЛИНТ (26—27). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.* ПРЕВРАТ В ТИВА (1—9). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ПРОГОНЕНИ ОТ ТИВА (10—12). ПОХОД СРЕЩУ ТИВА НАЧЕЛО С КЛЕОМБРОТ (13—15). СФОДРИЙ НАХЛУВА В АТИКА (16—23). ПРОЦЕС СРЕЩУ СФОДРИЙ (24). СФОДРИЙ ОПРАВДАН (25—33). АГЕЗИЛАЙ НАСТЪПВА СРЕЩУ ТИВА (34—41). ДЕЙСТВИЯТА НА ФИБИД (42—44). СМЪРТТА НА ФИБИД. ПОСЛЕДИЦИ (45—46). НОВ ПОХОД НА АГЕЗИЛАЙ (47—50). УСПЕХ

НА ТИВАНЦИТЕ **(51—55)**. ОТПАДАНЕТО НА ОРЕОС **(56—57)**. ЗАБОЛЯВАНЕТО НА АГЕЗИЛАЙ **(58)**. АТИНЯНИТЕ ПОБЕЖДАВАТ В МОРСКАТА БИТКА ПРИ НАКСОС **(59—61)**. ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ ПО МОРЕ **(62—63)**. ТИМОТЕЙ **(64—65)**. ПРЕВЪЗХОДСТВО НА АТИНЯНИТЕ ПО МОРЕ **(66)**.

ГЛАВА ПЪРВА

1 Такива действия водели атиняните и лакедемонците около Хелеспонт. Междувременно Етеоник дошъл отново в Егина и въпреки че егинците преди това поддържали търговски отношения с атиняните, щом станало ясно, че войната вече се пренася по море, прехвърлил с одобрението на ефорите в Атика доброволци за грабеж. Обкръжените от тях атиняни пък изпратили
2 за Егина хоплити, предвождани от Памфил. Най-напред издигнали укрепление срещу егинците, а сетне ги обсадили и по суша, и по море с десет триери. Но Телевтий, който по това време набирал средства някъде по островите, при вестта, че атиняните здраво са се укрепили, тръгнал в подкрепа на егинците. Корабите успял да прогони, но Памфил все пак удържал твърдината в свои ръце.

3 После от Лакедемон като наварх пристигнал Хиеракс и поел командуването на флотата. Телевтий пък, след една щастлива раздяла, поел към родината. Защото, слизайки към брега, за да отплува към дома, нямало войник, който да не му стисне ръката; един го увенчал с венец, друг му увивал челото с лента,[1] а закъснелите, макар и вече да се бил отдалечил от
4 брега, хвърляли венци в морето с добри пожелания. Съзнавам, разбира се, че тук не описвам някакво скъпо, изпълнено с опасности или изобретателност начинание, което би било достойно за отбелязване, но, кълна се в Зевс, мисля, че човек си заслужава да се замисли какво най-сетне е направил Телевтий, за да събуди тези чувства у подчинените си. Защото едно такова въздействие е много по-забележително достижение за един мъж, отколкото изразходването на внушителна сума налични средства или проявата на рискована смелост.

5 А Хиреакс отново поел към Родос с флотата си, но оставил в Егина дванадесет триери и за хармост своя епистолей[2] Горгоп. Сега вече положението на обсадените в града не било така критично, както на атинските хоплити в укреплението. Ето защо атиняните подготвили голям брой кораби, с които на петия месец успели да приберат гарнизона от укреплението. Но и след това атиняните страдали доста от грабежите на егинците и действията на Горгоп. Затова от своя страна те

6 събрали екипажи за тринадесет кораба, а за наварх[3] определили Евном. Докато Хиеракс бил още в Родос, лакедемонците изпратили Анталкид като нов наварх, смятайки, че така биха могли да окажат голяма услуга и на Тирибаз. Когато пристигнал в Егина, Анталкид присъединил корабите на Горгоп към флотата си и отплувал за Ефес. Сетне отново изпратил Горгоп с дванадесетте му кораба в Егина, а останалите поверил на своя епистолей Николох. Николох пък се отправил към Абид, за да окаже помощ на неговите жители. По пътя се отклонил към Тенедос, опустошил страната и продължил със заграбената
7 плячка за Абид. Тогава атинските стратези от Самотраки, Тасос и други места от тази област се събрали и взели решение да окажат помощ на жителите на Тенедос. Но като разбрали, че Николох вече е в Абид, отправили се с тридесет и два кораба от Херсонес, за да го обкръжат заедно с двадесет и петте кораба, които предвождал, Горгоп обаче на връщане от Ефес се натъкнал на Евном и побързал малко преди залез слънце да се прибере в Егина. Щом стъпил на сушата, наредил
8 на войниците веднага да се навечерят. А Евном, като изчакал известно време, продължил плаването си. И понеже се стъмнило, поставил, както винаги, водеща светлина, така че следващите го кораби да не се отбиват от курса. Тогава Горгоп дал заповед на войниците си да се качат на корабите и незабавно тръгнал подир светлината, но на такова разстояние, че нито да може да бъде видян, нито усетен по шума. Затова и наредил тактът за гребците да се подава с тракане на камъни вме-
9 сто с викане, а греблата да се потапят безшумно във водата. И когато корабите на Евном приближили атическото крайбрежие недалеч от Зостер, той наредил на тръбача да свири сигнал за атака. В същия момент едни от хората на Евном тъкмо слизали от корабите, други пускали котва, а някои още не били достигнали брега. В тази битка, станала при лунна светлина, Горгоп завладял четири триери. Взел ги на буксир и се отправил обратно към Егина. Останалите кораби на атиняните се спасили в Пирей.

10 След това Хабрий[4] отплувал към Кипър на помощ на Евагор с осемстотин пелтасти и десет триери, като от Атина получил допълнително и други кораби и хоплити. През нощта слязъл на Егина и заедно с пелтастите устроил засада в една падина, доста далеч от храма на Херакъл. Призори съгласно уговорката пристигнали атинските хоплити, водени от Деменет, и продължили към вътрешността около шестнадесет стадия
11 оттатък храма на Херакъл до така наречената Трипиргия. При тази вест Горгоп тръгнал срещу тях с егинците, войниците от корабите и намиращите се там по същото време осем спартанци. Освен това чрез глашатай извикал на помощ всички онези от екипажите, които били свободни; така че и мнозина от тях се притекли на помощ, всеки с оръжието, което имал

12 под ръка. Но когато първите от тях минали покрай засадата, хората на Хабрий напуснали укритията си и веднага започнали да ги обстрелват. Тогава в атака тръгнали и слезлите от корабите хоплити. За кратко време първите били избити, тъй като не успели да се организират за бой; сред тях били и Горгоп, и лакедемонците. След гибелта им, останалите естествено побягнали. От егинците паднали около сто и петдесет, от наем-
13 ниците, метеките и моряците от корабите не по-малко от двеста. Сега вече атиняните кръстосвали морето, сякаш бил настъпил мир. Защото Етеоник дори и насила не можел да накара моряците да се качат на корабите, след като не им давал полагаемата се заплата. Тогава лакедемонците изпратили отново Телевтий за наварх на тази флота. Когато моряците го видели да идва, обзела ги голяма радост. А той ги събрал и се обърнал към тях с такава реч:

14 „Войници, дошъл съм тук без пари. Но ако някой от боговете пожелае и вие сте готови да ме последвате, ще се постарая да ви набавя всичко, от което имате нужда. Всички вие добре знаете, че докато съм ваш предводител, вашият живот ми е не по-малко скъп, отколкото моят собствен, а що се отнася до благата, може би ще се учудите, като чуете, че искам вие да имате повече, отколкото аз самият. Дори, кълна се в боговете, бих предпочел два дни аз да гладувам, отколкото вие — един. Също така ви е известно, че преди вратата ми е била отворена за всеки, който е искал нещо от мен; тя ще
15 бъде отворена и сега. Така че когато вие се сдобиете с всичко необходимо, тогава и мен ще видите да благоденствувам. Когато пък ме видите да понасям и студ, и горещина, и безсънни нощи, трябва и вие да можете да понесете всичко това. Искам
16 това от вас не за да ви измъчвам, а за да извлечете полза за себе си. И нашият град, войници, за който се казва, че е благат, знаете добре, е постигнал всичко хубаво и добро не с охолство, а с готовност да поеме върху себе си усилия и опасности, когато е необходимо. А що се отнася до вас, вие и преди, както знам, сте били добри войници. Сега обаче трябва да се покажете още по-добри, за да ни е приятно да срещаме за-
17 едно и трудности, и успехи. Защото какво по-хубаво от това да не угодничим заради заплата нито на елин, нито на варварин, а да можем сами да си набавяме необходимото, и то откъдето смятаме за най-добре? Пък и вие добре знаете, че изобилието, придобито от враговете по време на война, носи на всички хора не само прехрана, но и слава."

18 Така им наговорил. И всички викнали да им заповяда, каквото смята за редно; те щели да го слушат. Като свършил с жертвоприношението, Телевтий им рекъл: „Сега, мъже, идете да обядвате, както смятахте да сторите, а за мен пригответе храна за един ден. Сетне се върнете по-скоро, за да от-
19 плуваме, накъдето желае да ни поведе богът, за да стигнем на-

време.“ След като се явили отново, наредил да се качат на корабите и през нощта се отправил към пристанището на атиняните. По време на плаването ту спирал за почивка и давал нареждане да поспят, ту заповядвал отново да гребат. И ако някой смята, че е безумие да се плава само с дванадесет триери срещу враг, разполагащ с твърде голяма флота, нека се
20 опита да вникне в неговите съображения: Телевтий предполагал, че след гибелта на Горгоп, атиняните твърде малко ще бъдат загрижени за корабите в пристанището. Така че дори и да има там триери на котва, решил, че е по-безопасно да тръгне срещу двадесет кораба, когато те са в Атина, отколкото срещу десет, където и да било другаде. Защото знаел много добре, че на чуждо място моряците обикновено нощуват на кораба, докато в Атина триерарсите спели по домовете си, а моряците се пръскали из града. Та поради това взел такова решение.

21 На разстояние пет-шест стадия от пристанището спрял и дал почивка. Призори продължил начело, а останалите кораби го следвали. Наредил на корабите си да не потопяват, нито пък да повреждат товарни кораби, но ако видят спряла на котва триера, да се опитат да я направят негодна за плаване; търговските коарби пък, дори и с товар, трябвало да изтеглят на буксир извън пристанището, като на по-големите, ако е възможно, да свалят екипажите. Някои от моряците му отишли и до Дигма[5]; там заловили и отвлекли на корабите няколко
22 търговци и корабособственици. Така Телевтий осъществил плана си. А в това време онези от атиняните, които усетили, че става нещо, изтичали навън, за да разберат какви са тия викове, други пък — в къщи за оръжието, а някои се втурнали към града, за да известят за случилото се. Тогава всички ати-
23 няни тръгнали срещу тях с хоплити и конници, сякаш Пирей бил вече превзет. Телевтий обаче изпратил пленените съдове към Егина, придружен от три или четири триери за охрана. С останалите взел курс покрай атическото крайбрежие и успял, понеже излизал от пристанището, да залови много рибарски лодки и други кораби с хора, пристигащи от островите. При Сунион пък в ръцете му попаднали товарни кораби пълни с жито и търговски стоки. Сетне поел обратно за Егина. След продажбата на заграбеното, платил възнаграждението на войниците за месец напред. Но и след това продължил да кръстосва морето и да плячкосва каквото можел. Това му давало възможност да поддържа необходимия брой хора на корабите и да разполага със способни войници, готови да му служат предано.

25 Междувременно Антаклид се върнал с Тирибаз от Азия, след като спечелил царя за съюзник, в случай че атиняните и техните съюзници не съблюдават мирните условия, посочени от самия него. И като чул, че Николох е обсаден заедно с флотата си в Абид от Ификрат и Диотим, тръгнал по суша

към Абид. Там, разпространил слуха, че калхедонците го викали,
потеглил с корабите си и хвърлил котва в Перкота, където
26 решил да изчака. Известени за това, Деменет, Дионисий, Леонтих и Фаний се спуснали да го преследват към Проконес. А той, щом преминали край него, поел обратно, и се върнал в Абид. Понеже чул, че Поликсен щял да пристигне там с двадесетте кораба от Сиракуза и италийските градове, искал да присъедини и тях към флотата си. В това време от Тракия идвал Тразибул от Колит с осем кораба с намерение да се при-
27 съедини към останалата атическа флота. Когато обаче съгледвачите дали знак за приближаването на осемте триери, Анталкид наредил да се качат моряците на дванадесет кораба, и то най-бързоходните, а там, където не достигали хора, екипажите да се попълнят от останалите кораби. С тях устроил засада, така че да бъде възможно най-добре прикрит. Щом корабите минали край него, започнал преследване. Враговете обаче го забелязали и се опитали да се измъкнат. Но скоро с бързоходните си кораби той застигнал най-бавните от техните. Тогава дал знак на плаващите пред него да не нападат изостаналите кораби на противника и се устремил да догони първите. А като ги превзел, останалите вражески кораби от отчаяние се оставили да бъдат догонени дори и от по-трудноподвижни
28 кораби на Анталкид. Така накрая всички кораби били пленени. След като при него пристигнали двадесетте кораба от Сиракуза, дошли още кораби и от подвластната на Тирибаз Йония, някои от които били от областта на Ариобарзан — стар приятел на Анталкид; Фарнабаз пък бил отзован във вътрешността на Азия, понеже тогава се оженил за дъщерята на царя. Така Анталкид, чиято флота брояла вече над осемдесет кораба, станал господар на морето. Сега можел да препятствува плаването на корабите от Понт към Атина, като ги принуждава да
29 акостират в пристанищата на съюзниците. Атиняните, виждайки превъзходството на противниковата флота, все повече желаели мир, понеже се страхували да не би, както преди, да бъдат напълно разбити, след като и сега царят станал съюзник на лакедемонците. Освен това и грабителските отряди от Егина продължавали да им причиняват щети. Но и за лакедемонците войната вече била бреме; една мора имали в Лехеон, една в Орхомен, поддържали гарнизони в градовете, които им били верни съюзници, за да не бъдат разрушени, а също и в градовете, на които не се доверявали, за да не се отметнат от тях. Коринтийците също им създавали затруднения, както и те на тях. Що се отнася пък до аргосците, като виждали, че срещу тях се готви военен поход и че случаят със свещените ме-
30 сеци вече с нищо не би им помогнал и у тях се появил стремеж към мир. И когато Тирибаз призовал желаещите да чуят мирните условия, които царят им предлага, скоро всички пристигнали. След като се събрали, Тирибаз показал царския печат,

а сетне прочел посланието. То имало следното съдържание:
31 „Цар Артаксеркс намира за справедливо, нему да принадлежат градовете в Азия и островите Клазомене и Кипър. На останалите елински градове, малки и големи, да се предостави независимост с изключение на Лемнос, Имброс и Скирос; те, както и в миналото, трябва да принадлежат на атинянитe[6]. Срещу онези обаче, които не приемат тези условия, ще воювам заедно с всички, които желаят такъв мир, по суша и по море, с кораби и парични средства."
32 Като чули условията, пратениците си тръгнали, за да ги съобщят в градовете си. И всички се заклели да ги съблюдават; само тиванците претендирали да се закълнат от името на всички беотийци. Агезилай обаче заявил, че не ще приеме клетвата им, ако не се закълнат така, както царят е упоменал в посланието си — че и на малките, и на големите градове се предоставя независимост. От своя страна тиванските пратеници отговорили, че не били упълномощени за това. „Тогава вървете, рекъл Агезилай, и се осведомете; но кажете на съотечествениците си също, че ако не сторят това, ще бъдат изключени от договора." И те си тръгнали обратно.[7]
33 Агезилай обаче от омраза към тиванците, решил да не изчаква, а като убедил ефорите да тръгне на поход срещу тях, се заел веднага с принасянето на жертва. И тъй като жертвоприношението за тръгване в поход излязло благополучно, пристигнал в Тегея и разпратил конници при периеките да ги накара да побързат; същевременно изпратил и ксенази[8] по градовете. Но преди още да напусне Тегея, пристигнали тиванците и заявили, че са съгласни да предоставят независимост на беотийските градове. Така лакедемонците се върнали обратно по домовете си, а тиванците били принудени да се присъединят
34 към договора и дадат независимост на беотийските градове. Коринтците обаче все още протакали разпускането на аргоския гарнизон. Агезилай заплашил и тях с война, ако не отпратят аргосците, или пък аргосците сами не се изтеглят от Коринт. Това предизвикало страх и у едните, и у другите; аргосците се оттеглили и градът на коринтците отново станал независим. Организаторите на кланетата и техните съучастници напуснали сами Коринт, а останалите граждани доброволно приели доскорошните изгнаници.[9]
35 След като условията били изпълнени и градовете се обвързали с клетва да спазват мирния договор, които царят им наложил, сухопътните контингенти, както и служещите във флотата войски били разпуснати. Така от края на войната, след разрушаването стените в Атина, лакедемонците, атинянитe
36 и съюзниците им сключили първия мирен договор. И докато във войната лакедемонците успявали предимно да не допускат превъзходство на противниците си, то сега с мира, който бил наречен „Анталкидов мир", техният авторитет

твърде нараснал. Защото като надзорници на продиктувания от царя мир успели да издействуват независимостта на градовете, а това им спечелило Коринт като съюзник; направили също беотийските градове независими от Тива, нещо, към което те отдавна се стремели; и накрая осуетили намерението на аргосците да присъединят Коринт, като ги заплашили с военен поход, в случай че не напуснат града.

ГЛАВА ВТОРА

1 След като всичко станало така, както желаели (лакедемонците), те решили да накажат онези от съюзниците си, които по време на войната им създавали затруднения или пък се показвали по-благосклонни към враговете, отколкото към Лакедемон. По този начин искали да предотвратят по-нататъшни опити за измяна. Най-напред изпратили пратеници при мантинейците с искане да съборят крепостните си стени, защото иначе не биха могли да им вярват, че не ще преминат на стра-
2 ната на враговете. Били узнали, казали те, че и по време на войната между Лакедемон и Аргос, мантинейците доставяли жито на аргосците. Освен това неведнъж отказвали да ги придружават в походи, оправдавайки се с необходимостта от примирие поради празници. Когато пък участвували, водели лошо военните действия. Изобщо, заявили те, отдавна били разбрали, че всяка тяхна сполука буди у мантинейците завист, а всяко нещастие — злорадство[10]. Освен това и договорът с мантинейците, сключен за тридесет години след битката при Мантине-
3 я, бил изтекъл през тази година[11]. И понеже мантинейците не пожелали да съборят стените си, лакедемонците започнали подготовка за военен поход срещу тях. Агезилай обаче измолил града да го освободи от предводителството на този поход, изтъквайки, че мантинейците били оказали голяма подкрепа на баща му във войната против Месене.[12] Така командуването на войската поел Агезиполид, макар и неговият баща Павзаний да бил поддържал приятелски отношения с водачите на демократическата партия в Мантинея[13]. С нахлуването си той за-
4 почнал да опустошава най-напред земите им. Но тъй като с това не успял да принуди мантинейците да съборят стените, наредил да изкопаят ров около града, като половината от войниците трябвало да прикриват с оръжията си изкопните работи, половината пък била заета с прокопаването. След като ровът бил завършен, Агезиполид вече в безопасност обградил града със стена. Ала когато узнал, че поради добрата реколта от предната година в града се намирали обилни запаси от жито и пред вид трудностите, които би срещнал в родината си и сред съюзниците, в случай на дълга и изтощителна война, ре-
5 шил да прегради коритото на преминаващата през града пълноводна река; вследствие на това нивото на нейните води се по-

качило над основите на къщите и градските стени. Навлажнените долни кирпични пластове не могли вече да удържат горните, така че по стената отначало се появили пукнатини, а сетне тя застрашително се наклонила. Известно време жителите се опитвали да я укрепят с подпорни греди, при което успели да предотвратят падането на кулата. Но все пак накрая били победени от водата. От страх да не би някъде да стане срутване и така да бъдат заловени като военнопленници, те се съгласили да съборят крепостните си стени. Сега обаче лакедемонците заявили, че не ще сключат договор, ако населението на града не бъде разделено да живее по села. Изпадналите в затруднено положение мантинейци обещали да изпълнят и това
6 условие. И когато привържениците на Аргос и водачите на демоса смятали вече гибелта си за неизбежна, бащата на Агезиполид се застъпил за тях пред сина си и издействувал свободното им изтегляне от града. А те били на брой шестдесет. От двете страни на улицата, още от градските врати, били застанали лакедемонците с копия в ръце и наблюдавали заминаването им. И въпреки че изпитвали ненавист към тях, те все пак по-лесно сдържали чувствата си, отколкото аристократите от Мантинея. Това трябва да се спомене като доказателство за
7 тяхната дисциплина. Подир това стените били съборени и Мантинея разделена на четири села, така, както била населена по-рано.[14] Тежко било първоначално на мантинейците да рушат къщите си и да строят други. Но тъй като владеещите земя живеели сега по-близо до разположените около селата имения, пък и аристократичното управление било възстановено — а това премахвало досадата от демагозите — започнали да се отнасят с одобрение към станалите промени. Лакедемонците сега им пращали вече не един ксенаг за всички, а по един, отделно за всяко село. И войсковите контингенти от общините сега участвували в походите с много повече желание, отколкото по времето на демокрацията. Така постъпили лакедемонците спрямо Мантинея, от което хората поне биха се поучили, никога да не допускат река да тече през укрепен град.

8 Изгнаниците от Флиунт, като узнали, че лакедемонците са се заели да преразглеждат поведението на съюзниците си към тях по време на войната, сметнали, че и за тях е настанал подходящ момент. Дошли в Лакедемон и заявили, че докато те били все още в отечеството си, градът винаги приемал лакедемонците в крепостта си и участвувал във всички военни походи, накъдето и да ги водели. Но след като били прогонени, флиунтците, понеже не желаели да ги следват, от всички единствено
9 на лакедемонците отказвали достъп в града. Ефорите ги изслушали и сметнали, че думите им заслужават внимание. Затова изпратили посланици, които да заявят пред жителите на Флиунт, че изгнаниците са приятели на лакедемонците и че са прогонени, без да са сторили каквато и да било несправедливост.

Казали още, че според тях градът трябвало не по принуда, а доброволно да спомогне за тяхното завръщане. Това изявление предизвикало опасение у флиунтците, че при един поход срещу тях, може да се намерят някои, които да пуснат лакедемонците в града. Освен това изгнаниците имали тук доста родственици, а също и хора, настроени благосклонно към тях по друга някаква причина; някои пък, както в повечето градове, желаели тяхното завръщане, понеже се стремели към промени. Та обезпокоени от всичко това, флиунтците решили чрез гласуване да приемат отново изгнаниците в града; онази част от състоянието им, която била неоспорима, трябвало да им бъде върната, а закупилите от тяхното имущество, държавата да обезщети със съответната сума, в случай че възникнат спорове между страните, те да бъдат уредени чрез съд. Такива били мерките, предприети тогава относно флиунтските изгнаници.

11 От Акант и Аполония, най-големите градове в околността на Олинт, също дошли пратеници в Лакедемон. Като узнали целта на пристигането им, ефорите ги представили пред народ-
12 ното събрание и съюзниците. Тогава именно акантецът Клиген произнесъл следната реч: „Лакедемонци и съюзници! Струва ми се, че в Елада става нещо важно и че то става незабелязано от вас. Че измежду градовете, граничещи с Тракия, Олинт е най-значителният, това почти всички вие знаете. Неговите жители доведоха някои градове дотам, че да се присъединят към тях и да се подчиняват на техните закони, а сетне поставиха под своя зависимост и по-големи градове. След това пък се заеха да освободят и градовете в Македония от властта
13 на македонския цар Аминт. И тъй като най-близките техни съседи им се подчиниха, веднага се насочиха към по-отдалечените и по-големи градове. А когато ние ги напуснахме, те владееха освен многото други и Пела, най-важния от македонските градове; Аминт, както разбрахме, се оттеглил от градовете, изтласкан вече почти от цяла Македония. И при нас, и в Аполония, олинтийците изпратиха пратеници с известие, че ако не се
14 присъединим към похода, щели да се отправят срещу нас. Ние, лакедемонци, желаем да живеем по законите на предците си и да бъдем граждани на свободното отечество. Но ако никой не ни се притече на помощ, не ще ни остане нищо друго, освен да се присъединим към тях. Броят на техните хоплити засега е не по-малък от осемстотин,[15] а пелтастите са много повече; конниците пък, ако ние преминем към тях, сигурно ще станат над
15 хиляда. Когато ние тръгвахме, там вече се намираха пратеничества от Атина и Беотия и чувахме, че самите олинтийци чрез гласуване решили да изпратят именно в тези градове пратеници, които да водят преговори за сключване на военен съюз. А ако действително такава военна сила се съедини с мощта на атиняните и тиванците, гледайте, добавил той, нещата да не отидат дотам, че вие да не можете да се справите с положе-

нието. И понеже в тяхна власт е и Потидея, разположена на Паленския Истъм, можете да бъдете сигурни, че и намиращите се във вътрешността на полуострова градове също ще бъдат покорени. За доказателство, че жителите им са обзети от страх и паника, нека ви послужи и следното: макар и да ненавиждат олинтийците повече от всичко, все пак те не се решиха да изпратят заедно с нас пратеници, за да ви известим за създалото
16 се положение. Помислете и върху това, дали е разумно да полагате усилия против единението на беотийските градове, а същевременно да оставяте без внимание създаването на далеч по-голяма сила, която се разраства не само по суша, но и по море. Защото каква пречка може да има за това, щом има корабостроителен материал в самата страна и щом не секват приходите на средства от многото пристанища и пазари, а оби-
17 лието на храни поражда и многолюдие? Освен това, съседи са им независимите траки, които още отсега са на служба при олинтийците. А попаднат ли под тяхна зависимост, ще засилят още повече мощта им. Тогава в ръцете им ще бъдат и златните мини в Пангей. При това ние не говорим нищо, което не
18 е било стократно изречено и пред олинтийското народно събрание. Пък и кой ли би могъл да изкаже техните горделиви намерения? Може би богът е създал хората така, че ведно със силата им да нарастват и стремежите им. Но ние, лакедемонци и съюзници, само ви казваме: Такова е там положението! Вие решавайте дали това заслужава вашето внимание. Разбира се, трябва още да знаете, че силата, която ние нарекохме голяма, все още не е непобедима. Защото присъединилите се по принуда към този съюз градове, същите те, ако видят равностоен
19 съперник, са готови веднага да се отметнат. Но ако веднъж са се обвързали помежду си с право на взаимен брак и на собственост в чужда страна,[16] за което вече са взели решение чрез гласуване и освен това разберат, че за тях е по-изгодно да следват силните — както аркадците ви съпровождат в походи и по този начин не само пазят своето имущество, но и чуждото грабят — такъв съюз не ще бъде никак лесно да се разтури."

20 След тази реч лакедемонците дали думата на съюзниците и приканили всеки да изложи какво смята, че е най-добре според него за Пелопонес и съюзниците. Тогава действително мнозина се изказали за свикване на войска и най-вече онези, които желаели да угодят на лакедемонците. Взето било решение всеки град да изпрати подобаващия контингент за събирането на една
21 десетхилядна войска. Предложено било още да се разреши на всеки град, при желание, вместо войници да предостави средства, а именно три египетски обола[17] за човек; който пък трябвало да даде конници, да заплати на конник заплата за четири хо-
22 плита.[18] В случай че някои от градовете не се включат в похода, да се даде право на лакедемонците да му наложат глоба
23 един статер[19] на човек дневно. След приемането на тези реше-

ния акантците отново станали и заявили, че те били добри, ала било невъзможно да бъдат бързо изпълнени. По-целесъобразно би било според тях, докато се извършва подготовката по набирането на контингентите, един военачалник да тръгне на поход с войска от лакедемонци и хора от другите градове, колкото успеят да съберат в момента. Ако се направи така, независимите градове не ще се присъединят към олинтийците, а онези, които са били принудени да влязат в съюза, ще се сра-
24 жават неохотно. След като и това предложение било прието, лакедемонците решили да изпратят под командуването на Евдамид войска от неодамоди[20] и около две хиляди периеки и скирити.[21] На тръгване Евдамид си издействувал от ефорите неговия брат Фибид да събере останалата част от предоставената му войска и да го последва. А сам той, щом пристигнал в областите, граничещи с Тракия, разпратил гарнизони в онези градове, които го замолили за това. Сетне присъединил и Потидея, която доброволно минала на негова страна, макар и все още да била в съюз с олинтийците; оттам продължил да води военните действия така, както е редно да се воюва с противник, имащ числено превъзходство.

25 Междувременно Фибид събрал останалата част от войската на Евдамид и се отправил с нея на път. При Тива той разположил лагера си извън града, около гимназиона. Тъкмо тогава в Тива имало размирици; полемарси били Исмений и Леонтиад — противници помежду си и предводители на хетерии.[22] От омраза към лакедемонците Исмений изобщо не желаел да общува с Фибид; Леонтиад обаче се стараел във всич-
26 ко да му угоди и след като се сближил повече с него, му рекъл: „На днешния ден, Фибиде, имаш възможност да сториш големи добрини на своето отечество; ако ме последваш заедно с хоплитите си, ще те заведа на акропола. И тогава, бъди сигурен, цяла Тива ще принадлежи на лакедемонците и на нас —
27 вашите приятели. Разбира се сега, както виждаш, е издадена забрана нито един тиванец да не воюва заедно с теб срещу олинтийците. Но ако си готов да направиш с нас това, което ти предложих, веднага ще ти дадем много хоплити и конници, така че ти ще можеш да помогнеш на своя брат с голяма войска. И докато той се готви да завладее Олинт, ти ще си за-
28 владял вече Тива град, много по-голям от Олинт. Тези думи въодушевили Фибид, защото възможността да извърши нещо велико му била по-скъпа от живота, а и нямал вид на пресметлив и много благоразумен човек. След като се съгласил, Леонтиад му дал указание да се отправи на път, тъй като и без това се бил приготвил за тръгване. „Щом настъпи подходящият момент, аз ще дойда при теб“, му рекъл Леонтиад,
29 и сам ще те поведа.“ И докато съветът заседавал в стоата[23] на площада, понеже жените празнували Тесмофориите[24] в Кадмея — било летен следобяд и улиците пустеели — Леонтиад

дотичал на кон, накарал Фабид да обърне войската си и го повел направо към акропола. Оставил го там с хората му и като предал ключа на вратите, поръчал да не пуска никого в
30 крепостта без негово лично нареждане. Сетне веднага се отправил към съвета. Като пристигнал, заявил следното: „Това че лакедемонците, мъже, овладяха акропола, не бива да ви отчайва; казват, че не са дошли с враждебни намерения, ако никой не желае война. Аз обаче, понеже законът позволява на един полемарх да залавя всеки заподозрян в престъпление, заслужаващо смъртно наказание, арестувам ето този тук, Исмений, като подстрекател към война. А вие, лохази, и тези с вас
31 станете, хванете го и го отведете където трябва.“ Естествено, посветените в делото били по местата си, изпълнили заповедта и го арестували. Една част от останалите, които нищо не подозирали и към които принадлежали противниците на Леонтиад, незабавно побегнали извън града от страх да не бъдат избити; други пък най-напред се прибрали по домовете си; но когато узнали, че Исмений се намира под арест в Кадмея, привържениците на Андроклид и Исмений, около триста на брой, се оттеглили към Атина.

32 След това тиванците избрали друг полемарх на мястото на Исмений, а Леонтиад веднага се отправил за Лакедемон. Там заварил ефорите и градското многолюдие, раздразнено от Фибид, понеже сторил това без изрично указание от града. Агезилай изразил мнение, че ако постъпката му се окаже във вреда на Лакедемон, трябва да му се наложи справедливо наказание; но ако принесе полза, открай време при такива случаи били допускани решения на място. „Само това трябва да преценим, добавил той, „дали постъпката му ще има добри или
33 лоши последици.“ Сетне Леонтиад излязъл пред събранието и казал: „Лакедемонци! За това, че тиванците са били враждебно настроени към вас и преди да се случат тези неща, и вие вече говорихте; виждахте също как се отнасяха приятелски и с вашите противници, а спрямо приятелите ви изпитваха неприязън. Не бяха ли те онези, които не пожелаха да участвуват в похода срещу демократите в Пирей — вашите най-отявлени врагове? И не тръгнаха ли срещу фокидците, понеже те бяха
34 благосклонно настроени към вас? Накрая и с олинтийците започнаха преговори за военен съюз, макар и да знаеха, че ще започнете война с тях. А и вие в това време напрегнато очаквахте да чуете, че Тива е успяла да подчини със сила цяла Беотия. Сега обаче след всичко, което стана, няма защо да се страхувате от тиванците. Достатъчна е само една скитала[25], за да ви бъде оказана оттам всяка услуга, от която се нуждаете,
35 в случай че сте готови да се грижите за нашите интереси така, както и ние за вашите.“ След тази реч лакедемонците взели решение, щом веднъж вече са овладели тиванския акропол, да го задържат и да започнат съдебен процес срещу Исмений. Затова

изпратили от Лакедемон трима съдии, а от всички съюзнически градове — големи и малки, по един. След заседание на съда, срещу Исмений било издигнато следното обвинение: че е взел страната на варварите; че във вреда на елините е станал приятел по гостоприемство на царя и че заедно с Андроклид
36 носи цялата вина за смутовете в Елада.[26] Исмений се защищавал срещу всичко това, но след като не успял да убеди съда, че не е имал никакви амбициозни и коварни планове, бил осъден и екзекутиран. Така привържениците на Леонтиад станали господари на града и се стараели да оказват дори по-голямо съдействие на лакедемонците, отколкото се искало от тях.

37 След тези събития лакедемонците още по-усърдно продължили подготовката за изпращането на войска срещу Олинт. Изпратили Телевтий за хармост и му поверили целия контингент, съставляващ тяхната част при сформирането на десетхилядната войска. На съюзническите градове изпратили скитали с призив да следват Телевтий съгласно взетото от съюзниците решение. И всички на драго сърце били готови да му съдействуват, защото знаели, че той никога не оставал длъжен към онези, които му оказвали подкрепа. Градът на тиван-
38 ците също му предоставил доброволно хоплити и конници, понеже бил брат на Агезилай. Телевтий напредвал, без да бърза, като се стараел да не причинява щети с минаването си през приятелска страна и същевременно присъединявал по пътя си колкото се може повече войска. Изпратил пратеничество и при Аминт с искане да събере наемници и да раздаде пари на съседните нему царе, за да ги спечели за съюзници, ако наистина желае да си възвърне властта над страната. Сетне изпратил пратеник и при Дерд, владетеля на Елимия, за да го извести, че олинтийците държат в ръцете си по-голямата част от Македония и не ще се откажат и от останалата, ако някой не въз-
39 пре дързостта им. След тези предварителни мерки пристигнал вече с доста голяма военна сила в съюзническата на Лакедемон област. При Потидея построил войската си в боен строй и навлязъл във вражеска земя. Настъпвайки срещу Олинт, Телевтий забранил на войниците да палят и опустошават. Смятал, че това би могло да му създаде трудности и при напредването, и при оттеглянето, защото, когато започне да се оттегля от града, може би ще се наложи да се секат дървета и хвърлят
40 на пътя като препятствия, ако противникът се опита да ги преследва. На разстояние не повече от десет стадия до града заповядал да се въоръжат за битка и сам повел левия фланг, защото така се оказвал срещу градските врати, откъдето трябвало да излязат враговете; същевременно фалангата на съюзниците се разтеглила надясно. От конницата на десния фланг разположил лаконците, тиванците и онези от македонците, които били пристигнали. При себе си оставил Дерд с неговите конници, около четиристотин на брой, понеже много държал

на тях, пък и желаел да окаже внимание на Дерд, та с радост
41 да го подкрепя и за в бъдеще. В това време излезли и враговете и се построили за битка под стените. Тогава конниците им в сбит ред се нахвърлили срещу лаконците и беотийците; лакедемонския хипарх Полихарм свалили от коня и му нанесли много рани. Убити и други, а накрая цялата конница на десния фланг била обърната в бягство. Щом конниците побягнали, отстъпили и свързаните с тях пехотинци и насмалко цялата войска щяла да претърпи поражение, ако Дерд с конницата си не се устремил направо към градските врати на олин-
42 тийците. Телевтий също тръгнал с хората си в боен ред. Като видели това, олинтийските конници от страх да не им бъде отрязан пътят към вратите, се обърнали и започнали да се изтеглят с най-голяма бързина. Но когато минавали край хората на Дерд, мнозина от тях загинали. В града се прибрала и пе-
43 шата войска на олинтийците, но без големи загуби, понеже се намирала в близост до стените. Бил издигнат победен паметник и след тази победа Телевтий си тръгнал обратно, като дал заповед да се изсекат дърветата. След военните действия през това лято, той разпуснал македонците и войската на Дерд. Но и олинтийците често опустошавали с набези земите на лакедемонските съюзници и избивали хора.

ГЛАВА ТРЕТА

1 В началото на пролетта олинтийските конници, на брой около шестстотин, нахлули по пладне в околностите на Аполония и се разпръснали за грабеж. Този ден случайно в Аполония бил пристигнал с конниците си и Дерд и тъкмо по това време обядвал. Видял набега, но не направил нищо, само оставил конете обуздани и оседлани, а конниците в пълно въоръжение. Но когато олинтийците в предизвикателството си достигнали предградията, та дори и градските врати, сметнал, че е време
2 той да поведе хората си. Щом го видели, олинтийците побегнали. Дерд обаче не ги оставил, а нанасяйки им загуби, ги преследвал деветдесет стадия до самите врати на Олинт. Говорело се, че при това преследване убил към осемдесет конници. Оттогава враговете рядко излизали извън крепостта и обработ-
3 вали съвсем малка част от земите си. След време Телевтий предприел нов поход срещу града на олинтийците, за да унищожи оцелелите дървета и обработените от враговете участъци земя. Олинтийските конници излезли от вратите, преминали в спокоен ход течащата край града река и тръгнали срещу вражеската войска. Тогава Телевтий, раздразнен от дързостта им, веднага заповядал на Тлемонид, водача на пелтастите, да
4 ги атакува тичешком. Но олинтийците, щом забелязали пелтастите да тичат напред, обърнали се и спокойно се оттеглили отново през реката. Противниците им обаче напредвали доста са-

монадеяно и започнали да преминават реката, сякаш преследвали бягащи. Тогава именно олинтийските конници решили, че все още лесно биха се справили с преминалите на отсамния бряг. Изведнъж се обърнали и се нахвърлили върху тях; убили Тлемонид, а от останалите повече от стотина. Като видял това, Телевтий се разгневил, заповядал всички да вземат оръжието и повел хоплитите устремно напред. Наредил същевременно и на пелтастите, и конниците да се впуснат в преследване и да не отстъпват назад. И както и на мнозина други вече се е случвало да приближат до стените повече, отколкото е необходимо, а сетне да се оттеглят с тежки загуби, така и сега, обстрелвани от кулите, те трябвало да отстъпят безразборно, за да се спасят от копията и стрелите. Междувременно олинтийците изпратили срещу тях отново своите конници; в подкрепа излезли и пелтастите, а накрая дори и хоплитите и се нахвърлили върху объркана фаланга. В това сражение загинал и Телевтий. Веднага след това и хората му започнали да отстъпват. Никой не можал да устои; всички се втурнали в бягство, едни към Спартол, други към Акант, към Аполония, но болшинството подирило спасение в Потидея. И както всички се разбягали в разни посоки, в разни посоки продължили да ги преследват и враговете, погубвайки мнозина, и то най-полезната част от войската. Все пак при такива нещастия според мен, хората трябва поне да се поучат, че дори и роби не бива да се наказват в избли на гняв. Защото често се е случвало последствията от гнева да бъдат по-лоши за господарите, отколкото за онези, на които е било наложено наказанието. Пък и да се нападе противник в момент на гняв, без да се обмисли добре, това е голяма грешка; в гнева си човек действува без всякаква предпазливост, докато при добро обмисляне се стреми по-скоро да не навреди на себе си, отколкото да нанесе загуби на враговете.

При вестта за станалото, лакедемонците се събрали на съвет и решили да бъде изпратена достатъчно силна войска, която да сломи високомерието на победителите, за да не останат положените досега усилия напразни. Съгласно това решение определили за главнокомандуващ цар Агезиполид, придружен от тридесет спартанци[27], както при похода на Агезилай в Азия. Следвали го и мнозина доброволци от периеките, които вече били доказали храбростта си, чужденци от така наречените трофими, както и спартански ноти[28], хора с внушителна външност и притежаващи всички добродетели на спартанското възпитание. Явили се и доброволци за похода от съюзническите градове, дори и конници от Тесалия, които желаели да се сближат с Агезиполид, а също така и Аминт, и Дерд с още по-голяма готовност, отколкото преди. Начело на такава войска Агезиполид се отправил срещу Олинт.

В града на флиунтците, похвален от Агезиполид заради значителните и навреме предоставени средства за похода, смя-

тали, че докато той се намира извън страната, Агезилай не би могъл да тръгне срещу тях. И понеже не се било случвало и двамата царе едновременно да отсъствуват от Спарта, те не се поколебали да лишат изгнаниците от правата им.[29] Затова изгнаниците искали споровете да бъдат разрешени от безпристрастен съд. Флиунтците обаче се стремели да наложат разглеждането на процесите в самия град. Макар и завърналите се от изгнание да протестирали срещу такова праворазбиране,
11 при което виновните ще бъдат съдии, никой не ги подкрепил открито. Тогава те дошли в Лакедемон, за да обвинят своя град; съпровождали ги и други техни съотечественици, които казали, че мнозина граждани смятали отношението към изгнаниците за несправедливост. Постъпката им обаче предизвикала негодувание във Флиунт и на пристигналите в Лакедемон без
12 пълномощия било наложено наказание. Сега наказаните се страхували вече да се върнат по домовете си; решили да останат и започнали да говорят пред всички, че вършителите на това насилие били същите онези, които ги прогонили от града им и отказали достъп на лакедемонците във Флиунт[30], същите, които изкупили тяхното имущество и сега по насилствен начин се опитвали да го задържат; именно те издействували наказания за дошлите в Лакедемон, та за в бъдеще никой да не се осмелява да идва тук и да прави разкрития за онова, което
13 се върши в града. И тъй като било ясно, че флиунтците не искат да се съобразяват вече с нищо, ефорите призовали към поход. Агезилай не бил против това, защото неговият баща Архидам бил приятел по гостоприемство с Поданем и сподвижниците му, които тогава били изгнаници, а той самият — с
14 Прокъл, сина на Хипоник, и неговите близки. И веднага след жертвоприношението за поход потеглил с войската си. По пътя го срещнали много пратеничества, които му предлагали пари, за да не нахлува в земите им. Ала той им отговарял, че не е тръгнал на поход, за да върши неправди, а да помогне на
15 онеправданите. Дори накрая започнали да го молят; били готови на всичко, само да не ги напада. Но Агезилай отвърнал, че не се доверява на думи, защото предния път вече го били измамили; „Сега, казал той, за доказателство на верността е нужно дело.“ Запитан какво има пред вид с това, добавил: „Същото, което направихте преди, без да сме ви причинили каквато и да било несправедливост.“ А това означавало да
16 предадат акропола. И понеже те отказали, нахлул в земите им, за кратко време обградил отвсякъде града и го подложил на обсада. Междувременно обаче мнозина от лакедемонците започнали да споделят, че заради малцина си навличат омразата на цял град с повече от пет хиляди мъже. А и флиунтците, за да им покажат това, свикали народното събрание на открито, така че да се вижда извън крепостта. Все пак Агезилай
17 успял да намери изход. Всеки път, когато жители на Флиунт

издали при него поради пиятелство или родство с изгнаниците, той поръчвал да организират за тях общ обяд, а на желаещите да участвуват в гимнастическите упражнения, да предоставят всичко необходимо в достатъчно количество; насърчавал хората си да ги снабдяват с оръжие, дори и пари назаем да им се налага да взимат; и скоро онези, които се захванали с тази работа, представили повече от хиляда мъже в
18 отлично физическо състояние, обучени и в изрядно въоръжение; сега вече сред лакедемонците се заговорило, че тъкмо от такива бойни другари имали нужда. С това именно се занимавал Агезилай.

Агезиполид пък в това време дошъл от Македония и веднага заел позиция пред града на олинтийците. Но тъй като насреща му не излязъл противник, започнал да опустошава в околностите всичко, оцеляло отпреди; навлязъл и в областта на съюзените с Олинт градове и унищожил реколтата им. На-
19 паднал също Тороне и я превзел с щурм. Но тъкмо тогава, в най-големите летни горещини, го хванала силна треска. И понеже веднъж по-рано бил посетил светилището на Дионис в Афит, закопнял за сенчестите му беседки и бистрата студена вода. Понесли го още жив натам, но починал, преди да стигнат светилището, на седмия ден от началния пристъп на болестта. Тялото му, поставено в мед, било пренесено в отечеството, където на Агезиполид било устроено царско погребение.[31]

20 Като чул за това, Агезилай не изпитал чувството на радост, изпитвано при смъртта на съперник, както би помислил някой, а заплакал, че се е лишил от другарството му, защото царете се хранят заедно, когато са в родината.[32] А именно Агезиполид бил този, с когото Агезилай споделял своите юношески, ловни и любовни изживявания; освен това на общите обеди оказвал на Агезилай и почит, както подобава на по-възрастен. И тъй вместо него лакедемонците изпратили за Олинт като хармост Полибиад.

21 Междувременно Агезилай вече прехвърлил срока, за който се смятало, че Флиунт разполага с хранителни припаси, достатъчни, за да издържи на обсада. Флиунтците с гласуване решили всекиму да се предостави само половината от онова, което се полагало по-рано. По такъв начин устояли на обсадата
22 двойно по-дълго, отколкото се очаквало. Сетне и решителността понякога до такава степен надмогва малодушието — както и в случая някой си Делфион, твърде почитан от съгражданите си; като успял да привлече около себе си триста флиунтци и по такъв начин бил в състояние да възпира привържениците на мирен договор и да държи под арест онези, на които не се доверявал, организирал народа за охрана на града и чрез надзор не допускал дезертиране от постовете. Често предприемал с
23 хората си и излази, отблъсквайки ту тук, ту там отряди от обсадата. Ала след като сподвижниците му, въпреки всички

издирвания, не могли да намерят повече жито в града, накрая решили да измолят от Агезилай гаранции за безопасното преминаване на едно пратеничество до Лакедемон; казали, че съгласно взетото решение, предоставят участта на града в
24 ръцете на лакедемонските власти. Агезилай обаче, разгневен от това, че бил пренебрегнат, изпратил в отечеството си свои приятели, които да му издействуват пълномощия относно съдбата на Флиунт и едва тогава дал гаранции за сигурност на пратеничеството. В същото време той поставил още по-силна охрана, отколкото преди, за да не може никой от обсадените да напуска града. Все пак Делфион заедно с един белязан роб, който успял да задигне доста оръжие от противниците, се измък-
25 нал една нощ от обсадата. След като от Лакедемон дошло известие, че градът предоставя на Агезилай да реши участта на Флиунт, както намери за добре, той направил следното: определил петдесет души от изгнаниците и петдесет от града да извършат най-напред разследване и сетне да отсъдят кой от жителите заслужава да остане жив и кому да наложат смъртно наказание; сетне трябвало да установят закони, според които да бъде управляван градът. А докато се извърши всичко това, оставил там гарнизон и заплата на войниците за шест месеца. Сетне разпуснал съюзниците и отвел гражданската войска в родината. И така след година и осем месеца, военните действия при Флиунт били приключени.

26 И Полибиад успял да принуди изложените на голям глад олинтийци да искат мир в Лакедемон, понеже нито имали възможност да се снабдят с жито от земите си, нито пък да внесат по море. Пристигналите с неограничени пълномощия пратеници сключили договор при условие, че олинтийците ще смятат за свои врагове и приятели враговете и приятелите на лакедемонците и че ще следват лакедемонците във всичките им начинания като съюзници. И като положили клетва за съблюдаване на тези споразумения, те се завърнали в отечеството си.

27 Така след толкова успешни действия, в резултат на които тиванците и останалите беотийци попаднали напълно под тяхна зависимост, коринтците станали най-верните им съюзници, аргосците били усмирени, защото не можели вече да използуват като предлог свещените месеци,[33] атиняните се чувствували изолирани и накрая, били наказани онези от съюзниците, които им отказвали подкрепа, лакедемонците решили, че тяхното господство вече е изградено върху добра и сигурна основа.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 Несъмнено много примери биха могли да се посочат и по отношение на елините, и по отношение на варварите, за да се види, че боговете не отминават без възмездие онези, които не изпитват страхопочитание към тях и които престъпват тяхната

воля. Тук обаче ще се спра на следното: как лакедемонците, след като се заклели да дадат независимост на градовете, завладели акропола в Тива, и как те, дотогава непознали поражение от никого, били наказани от същите тия, които грябвало да изтърпят това беззаконие; ще спомена и за онези от гражданите, които ги допуснали в акропола, желаейки градът да бъде покорен от лакедемонците, та да могат самите те да господствуват като тирани; но само седем от изгнаниците били достатъчни, за да свалят властта им. Ще разкажа как станало това:

2 Имало някой си Филид, писар при Архий и останалите полемарси, и както изглеждало, той иначе им служел доста добре. Когато пристигнал в Атина по някаква работа, с него се срещнал Мелон, един от избягалите в Атина тиванци и негов познат отпреди. Той го разпитал подробно за полемарха Архий, за Филип и неговите тирани. И като разбрал, че Филид ненавижда дори повече от него самия сегашното положение в отечеството, след взаимни уверения за вярност уговорил с него,
3 какво точно трябвало да се направи. Подир това Мелон взел със себе си шест от най-сигурните изгнаници, които освен кинжали не носели никакво друго оръжие. Най-напред проникнали средпощ на тиванска земя, а сетне, като прекарали следващия ден на някакво безлюдно място, тръгнали към градските врати сякаш се прибирали от полето; тъкмо тогава от работа се връщали и последните. Успели да проникнат в града и пре-
4 нощували у някой си Харон; там останали и на другия ден. По това време Филид участвувал в подготовката на Афродитиния празник[34] за полемарсите по случай изтичането на техния мандат; бил обещал да им доведе най-изисканите и най-красивите
5 жени в Тива. И те, какъвто им бил нравът, радостно зачакали нощта. След вечерята с дейното участие на Филид, бързо се напили; и понеже отдавна го подканяли да доведе хетерите, Филид излязъл и се върнал с Мелон и хората му, трима от тях
6 преоблечени като господарки, а останалите — като техни слугини. Най-напред ги пуснал в преддверието, а сам той влязъл и казал на Архий и останалите, че жените отказват да влязат, ако вътре има някой от прислугата. Тогава те веднага накарали всички да излязат, а Филид, като им дал вино, ги напътил към дома на един от слугите. Сетне въвел „хетерите“ и пратил по една при всеки от пируващите. Било уговорено обаче, щом седнат и онези отметнат покривалата им, веднага да
7 ги убият. Така според някои загинали полемарсите; други пък казват, че Мелон и хората му проникнали вътре преоблечени като комасти[35] и ги проболи с кинжалите си. Сетне Филид с трима от тях се отправил към дома на Леонтиад. Потропал на вратите и извикал, че иска да предаде някаква поръчка от полемарсите. Случило се в дома да няма гости и Леонтиад тъкмо бил възлегнал след вечеря, а жена му седяла до него и обра-

ботвала вълна. Казал да пуснат Филид вътре, понеже го смятал за свой доверен. Ала щом онези влезли, убили Леонтиад, а жена му чрез заплахи заставили да мълчи. На излизане заповядали вратата да остане заключена; ако я намерели отворена, щели да погубят всички в тази къща.

8 След това Филид заедно с двама мъже отишъл в затвора и рекъл на тъмничаря, че води човек, арестуван от полемарсите. Но когато онзи отворил, веднага го убили и освободили окованите. Сетне бързо ги въоръжили с оръжията, които свалили от стените на покритата галерия[36]; после ги повели към
9 светилището на Амфион и им наредили да бъдат готови за бой. След това незабавно разгласили всички тиванци както конници, така и хоплити да излязат навън, понеже тираните били мъртви. През нощта гражданите все още не вярвали и останали по домовете си. Но когато се развиделило и се разнесла вестта за случилото се, и хоплитите, и конниците започнали да се приготвят колкото се може по-бързо да се притекат на помощ. Завърналите се изгнаници пратили конници и при двамата атински стратези, които чакали на границата. Когато узнали
10 за събитието, заради което били изпратени[37]... Хармостът на акропола пък, щом чул за нощното известие, веднага пратил за помощ в Платея и Теспия. Но тиванските конници, при вестта за настъплението на платейците, тръгнали насреща им и убили над двадесет от тях. Сетне се върнали обратно и понеже атиняните били пристигнали вече от границата, тръгнали
11 към акропола. Лакедемонците пък, виждайки и своята малобройност, и решителността на всички нападатели, а освен това чувайки и за обявените големи награди за онези, които първи се изкачат на укреплението, изпаднали в ужас и обявили, че ще се изтеглят, ако им бъде позволено да си тръгнат с оръжието. Противниците им доброволно се съгласили с исканията им, и след като сключили споразумение под клетва, оставили
12 ги да се оттеглят съгласно неговите условия. Но въпреки това тиванците залавяли онези от изтеглящите се, които вече били известни с враждебността си към тях и ги убивали. Все пак неколцина били тайно измъкнати от дошлите на помощ през границата атиняни и така били спасени. Тиванците обаче се
13 нахвърлили върху децата на убитите и ги посекли. Като узнали за станалото, лакедемонците осъдили на смърт хармоста, който изоставил акропола и не дочакал помощта, и започнали да се готвят за поход срещу Тива. Агезилай обаче заявил, че има зад себе си над четиридесет години военна служба и както останалите мъже на тази възраст не били задължени да воюват извън страната, по същия начин този закон трябвало да бъде валиден и за царете. Изтъквайки тази причина, той отказал да участвува в похода; но в действителност останал не поради това, а понеже добре съзнавал, че ако поеме командуването на този поход, гражданите ще кажат, че Агезилай, за

да подкрепи тираните, поставя отечеството на изпитание. Така че предоставил на тях да решават този въпрос, както намерят
14 за добре. Ефорите обаче, като чули от оцелелите за клането в Тива, изпратили Клеомброт, който за пръв път водел войска, и то посред зима. Пътят през Елевтера се отбранявал от Хабрий и атинските пелтасти; Клеомброт обаче поел нагоре през Платея, но пелтастите от авангарда му се натъкнали на поставените по височините[38] за охрана тиванци, освободени от затвора, на брой около сто и петдесет. Всички те освен неколцина, които успели да избягат, били избити от пелтастите. И Клеомброт се спуснал към все още приятелски настроената Платея.
15 Сетне пристигнал в Теспия, а оттам поел към Киноскефале — тогава владение на тиванците, където се разположил на лагер. Като престоял на това място около шестнадесет дни, върнал се отново в Теспия. Там оставил за хармост Сфодрий с третината от контингентите на всеки от съюзниците. Предоставил му и всичките средства, които бил взел със себе си от отечеството, за да вербува с тях нови наемници. И Сфодрий действувал
16 според указанията му. Клеомброт пък тръгнал с войниците си по пътя през Кревсис към Лакедемон и те съвсем не можели да разберат, дали наистина са във война с тиванците, или пък в мир, защото той отначало бил повел войниците към земите на тиванците, но сетне се оттеглил, и то след като причинил
17 възможно най-малко опустошения. А на път за дома били връхлетени от необикновено силен вятър, който според някои бил знамение за предстоящите събития, защото причинил много щети. Когато Клеомброт, връщайки се от Кревсис, преминавал спускащата се към морето планина, съборил в пропастта много магарета заедно с товара; а и много оръжия, грабнати
18 от стихията, паднали в морето. Накрая мнозина, като не можели да продължат напред с оръжие, изоставяли го на височината, обръщали щитовете си и ги пълнели с камъни. Тогава вечеряли в Егостена край Мегара набързо, както можели, а на следния ден се върнали назад, за да си вземат оръжието. Сетне Клеомброт пуснал всички да се разотидат по домовете.
19 Атиняните пък, като виждали силата на лакедемонците — в Коринт вече не се водели военни действия и те можели свободно да преминават край Атика и да нахлуват в Тива — така се изплашили, че дори изправили пред съд двамата стратези, посветени в бунта на Мелон срещу Леонтиад и неговите привърженици; единия екзекутирали, а другия, понеже не дочакал края на процеса, изпратили в изгнание.
20 Тиванците от своя страна също били загрижени какво би станало в случай, че никой освен тях не воюва срещу лакедемонците. Затова прибягнали до следната хитрост: успели да склонят, вероятно чрез подкуп, намиращия се в Теспия хармост Сфодрий да нахлуе в Атика и така да въвлече атинянните във война с лакедемонците. Той се съгласил да им съ-

действува и дал вид сякаш се готви да нападне Пирей, понеже там все още нямало крепостни врати.[39] Най-напред наредил на войниците си да вечерят рано, а преди да тръгне от Теспия,
21 разгласил, че преди изгрев ще бъдат в Пирея. Но утрото ги заварило в Трия и за да не бъде забелязан, оттук нататък не предприел никакви действия; отклонил се от пътя и започнал да плячкосва добитък и да разграбва къщи. Някои от онези обаче, които срещнал през нощта, забягнали в града и известили на атиняните, че насам идва голяма войска. Те бързо се
22 въоръжили и да отбраняват града застанали и конници, и хоплити. Тъкмо по това време в Атина се намирали лакедемонски пратеници, отседнали у проксена Калий; това били Етимокъл, Аристолох и Окил. Веднага щом узнали за станалото, атиняните ги поставили под стража, предполагайки, че също са замесени в нападението. А те, слисани, започнали да ги убеждават, че не били толкова глупави и ако са знаели за нападение срещу Пирей, нямало да се оставят сами в града в ръцете на атиняните и още повече у проксена, където най-
23 лесно биха могли да бъдат открити. Пък и атиняните щели да разберат, че и градът на лакедемонците не е знаел за това; били съвсем сигурни, че скоро ще пристигне вест от Лакедемон за смъртната присъда на Сфодрий. Атиняните решили, че
24 пратениците наистина не са знаели и ги пуснали. А ефорите отзовали Сфодрий и предложили да му се наложи смъртно наказание. От страх обаче той не се явил пред съда. И макар да не се подчинил все пак бил оправдан. За мнозина това било най-несправедливата присъда, произнесена в Лакедемон. А причината била следната:

25 Сфодрий имал син Клеоним, който тъкмо ставал вече юноша и бил същевременно най-хубав и най-личен измежду връстниците си. Той бил любимец на Архидам, сина на Агезилай. Та приятелите на Клеоброт, понеже били сподвижници на Сфодрий, искали да го оправдаят, ала се страхували естествено от Агезилай и неговите приятели, а не по-малко от онези, които не били на ничия страна; постъпката му действително
26 била нечувана. Затова и Сфодрий се обърнал към Клеоним: „Ти можеш, сине, да спасиш баща си, като помолиш Архидам да склони Агезилай да прояви благосклонност към мен по време на процеса.“ Като чул това, синът му се решил да отиде
27 при Архидам и го замолил да стане спасител на баща му. Архидам, виждайки Клеоним в сълзи, също заплакал. Като изслушал молбата му, рекъл: „Клеониме, трябва да знаеш, че аз баща си дори в очите не смея да гледам, а като поискам да извърша нещо в града, моля се на всички други, но не и на него. Все пак, понеже ти ме умоляваш за това, бъди уверен, че ще направя всичко, за да се изпълни желанието ти.“ После от фиди-
28 тиона[40] се върнал направо в къщи и си легнал. На сутринта обаче станал още в зори, гледайки баща му да не излезе

незабелязано. Като го видял да излиза вече, изчакал първо всички граждани, дошли да беседват с него, сетне всички чужденци, след това дал предимство и на молителите от прислугата; а накрая, когато Агезилай, връщайки се от Еврота, се отправил към къщи, Архидам се оттеглил, без да се приближи към него.
29 На следния ден това се повторило. Агезилай вече се досещал защо така често синът му дохожда, но отминавал, без да го пита за нищо. Архидам, разбира се, изпитвал силно желание отново да види Клеоним; но да отиде при него, без да е говорил с баща си за това, което той го помолил, не се решавал. И приятелите на Сфодрий, понеже вече не виждали Архидам, а по-рано той така често бил сред тях, започнали да се без-
30 покоят, да не би да е бил нахокан от Агезилай. Все пак накрая Архидам събрал кураж да се приближи и рекъл: „Татко, Клеоним иска да те помоля да спасим баща му; пък и аз сам желая това, ако е възможно.“ А той му отвърнал: „На теб аз мога да прощавам, но не виждам как градът би ми простил, ако не призная за виновен човека, извършил несправедливост,
31 за да извлече изгода във вреда на града.“ Архидам тогава нищо не отговорил, а си тръгнал засрамен от правотата на думите му. По-късно обаче, било понеже сам размислил, или подучен от някого, той отново отишъл при баща си и казал: „Знам, татко, че ако Сфодрий не беше извършил неправда, щеше да го оправдаеш. Но сега, макар и престъпил закона, прости му заради нас!“ Агезилай отвърнал: „Е, ако бъде добре
32 за нас, така и ще стане.“ От тези думи обаче Архидам загубил надежда и си тръгнал натъжен. Междувременно един от приятелите на Сфодрий в разговор с Етимокъл му рекъл: „Струва ми се, всички вие, приятелите на Агезилай, сте решили да погубите Сфодрий!“ А пък Етимокъл му отговорил: „В името на Зевс, а защо всички да не постъпим като Агезилай?“ Та сам той казва на всички, с които е говорил, че е невъзможно Сфодрий да не е извършил нещо несправедливо, но все пак, който като дете, момче и младеж винаги е изпълнявал повелите на спартанското възпитание, него трудно можем да осъдим на
33 смърт, защото Спарта се нуждае тъкмо от такива войници.“ А онзи, като чул това, разказал всичко на Клеоним. Той пък, зарадван, веднага изтичал при Архидам и му рекъл: „Че си се застъпил за нас, вече знаем; но и ти трябва добре да знаеш, Архидаме, че ние също ще се постараем да ти бъдем в услуга, така че никога да не се срамуваш заради нашето приятелство.“ И той не излъгал. През целия си живот вършил всичко онова, което в Спарта се смята за достойно, а при Левктра, сражавайки се пред царя заедно с полемарха Дейнон, три пъти улучен, пръв от спартанските граждани паднал сред вражите редици. Това причинило голяма скръб на Архидам, защото бил удържал обещанието си — не го опозорил, а, напротив, пока-

зал му още по-силно почитта си към него. Та по такъв начин Сфодрий успял да избегне смъртното наказание.

34 При атиняните по това време привържениците на беотийците разяснявали сред народа, че лакедемонците не само не смятали да накажат Сфодрий, но, напротив, били му изказали похвала, задето се опитал да нападне Атина. Поради това атиняните поставили врати в Пирей, започнали да строят кораби и правели всичко по силите си, за да помогнат на беотийците.
35 Лакедемонците решили отново да предприемат поход срещу тиванците; този път замолили Агезилай да го води, понеже го смятали за по-благоразумен военачалник от Клеомброт. Той им отговорил, че никога не ще се противопостави на общото
36 решение и започнал подготовка за тръгване. И понеже добре знаел, че без да се овладее предварително Китерон нахлуването в Тива не ще бъде лесно, Агезилай успял да се споразумее с клеторийците, които били във война с орхоменците и заради това поддържали наемен контингент, в случай на нуж-
37 да му го предоставят на разположение. Щом жертвоприношението за тръгване в поход излязло благоприятно, Агезилай изпратил, преди още да пристигне в Тегея, пратеник при командира на наемния отряд на клеторийците, с едномесечно възнаграждение за войниците и заповед да завладеят първи Китерон. А на орхоменците наредил да съобщи, че докато трае походът, трябвало да прекратят военните действия. Но ако все пак някой град предприемел поход против друг, докато войската му е извън страната, той щял да се отправи най-напред срещу него съгласно решението на съюзниците. Сетне пре-
38 хвърлил Китерон и навлязъл в Теспия, а оттам продължил към областта на Тива. Полето и най-ценните участъци земя заварил, заобиколени от ров и огради; спирал на няколко места да устрои лагер, а след закуска се отправил с хората си за грабеж в района отсам рова и оградите, защото, където и да се появявал, враговете излизали срещу него от укрепленията
39 и оказвали съпротива. А веднъж, когато вече се оттеглял по пътя за лагера, укритите дотогава тивански конници внезапно изскочили през направените в оградите проходи и нападнали, тъкмо когато пелтастите се готвели да отидат да вечерят и стъкмявали багажа си; част от конниците в това време били на земята, а други възсядали конете си. Убили с копия мнозина от пелтастите, от конниците — двамата спартанци Клей и Епикидид, от периеките — един, Евдик, както и неколцина тиван-
40 ски изгнаници, преди да успеят да се качат на конете. Щом Агезилай се обърнал и тръгнал на помощ с хоплитите, неговите конници се втурнали срещу вражите, а с тях и първите десет набора хоплити. В същото време тиванските конници изглеждали като пияни по пладне; без да помръднат от мястото си, те изчакали нападателите, за да хвърлят срещу тях копията си, ала не ги достигнали. А когато били принудени да от-

41 стъпят от такова близко разстояние, загинали дванадесет от тях. Скоро Агезилай забелязал, че враговете се появяват винаги след закуска; затова наредил да се принесе жертва още на разсъмване и като повел войската с възможно най-бърз ход, проникнал във вътрешността на укрепленията, без да срещне жива душа. Сетне подложил на разрушение и огън целия този вътрешен район чак до града. Подир това се оттеглил отново към Теспия и издигнал за жителите крепостна стена. За хармост там оставил Фибид, а сам се прехвърлил отново в Мегара; тук разпуснал съюзниците, а гражданската войска повел към отечеството.

42 По-късно Фибид изпращал малки групи за грабеж срещу тиванците и нахлувайки, опустошавал страната. За да си отмъстят, тиванците тръгнали с цялата си войска към областта на Теспия. Когато нахлули обаче, Фибид ги нападнал с пелтастите и въобще не им позволил да излязат от строя на фалангата. Отчаяни от безуспешното си нападение, тиванците скоро започнали да се оттеглят, а мулетарите трябвало да захвърлят заграбените плодове, та по-бързо да се измъкнат —
43 такъв ужас обхванал войската. Но Фибид упорито ги преследвал с пелтастите си; на хоплитите пък наредил да вървят след него в боен ред. Дори се надявал всички да обърне в бягство, защото и сам той напредвал устремно, и другите подканял да не изпускат хората пред тях. Заповядал и на теспийските хо-
44 плити да го следват. Когато оттеглящите се конници на тиванците се озовали в непроходима теснина, първоначално се струпали на едно място; но като не открили проход, се обърнали. Това изплашило пелтастите, понеже челният отряд бил малочислен и те побягнали. Като ги видели, и конниците ги после-
45 вали. Фибид и двама-трима с него паднали в сражението, след което всички наемници подирили спасение с бягство. А когато достигнали теспийските хоплити, и те, макар преди това доста самоуверено да говорели, че не ще отстъпят пред тиванците, също побягнали, макар че никой не ги преследвал поради падналия мрак. Не загинали много, ала все пак теспийците не
46 спрели да бягат, докато не се намерили благополучно зад крепостните стени. Това отново повдигнало духа на тиванците и те решили да се отправят срещу Теспия и другите градове в околността. А демократите напускали тези градове и се преселвали в Тива, защото във всички тях, както преди и в Тива, било наложено династично управление.[41] Така че и тук лакедемонските приятели се нуждаели от подкрепа. След смъртта на Фибид лакедемонците изпратили полемарх с една мора по море, за да охранява Теспия.

47 Но малко преди пролетта ефорите отново призовали за поход срещу Тива, и както по-рано, замолили Агезилай да поеме командуването. И понеже имал вече опит при навлизането в страната, изпратил преди жертвоприношението за тръгване

в поход пратеник при полемарха в Теспия със заповед предварително да овладее височината по пътя през Китерон и да я
48 държи под контрол, докато сам той пристигне. След като я прехвърлил и се озовал в Платея, създал впечатление, че отново ще се отправи към Теспия и изпратил известие да бъде уреден пазар, а пратеничествата да го чакат там. Затова ти-
49 ванците решили да охраняват усилено подстъпите откъм Теспия. Но на другия ден призори след жертвоприношението Агезилай се отправил към Еритре. И след като за един ден изминал път, за който иначе на войската биха били необходими два, преодолял укрепленията при Сколос преди още тиванците да успеят да се върнат от поста, през който нахлул в областта предния път. След този успех подложил на опустошение областта на изток от Тива чак до земите на Танагра, понеже по това време в Танагра владеел Хипатодор с привържениците си — приятели на лакедемонците. Сетне започнал да се оттегля така, че
50 от лявата му страна да останат градските стени. Междувременно тиванците се приближили незабелязано и се построили в боен строй на Граос Стетос, като в тила им останали ровът и оградите. Смятали, че тук е подходящо за сражение, защото мястото било доста тясно и трудно проходимо. Но Агезилай, като огледал местността, не повел войската си към тях, а за-
51 вил встрани и тръгнал към града. Сега пък тиванците от страх за града си, останал без охрана, напуснали позициите, където били подредени за бой, и тичешком се втурнали към Тива по пътя през Потние; този път бил по-безопасен. Планът на Агезилай наистина изглеждал добър, защото отклонявайки войската си от противника, той го принудил, бягайки, да се оттегли; но все пак някои от полемарсите атакували с морите си минаващите
52 край тях врагове. Тиванците пък в това време ги обстрелвали от възвишенията, при което Алипет, един от полемарсите, загинал улучен от копие. Но и от тази височина те били прогонени; изкачващите се нагоре скирити и част от конниците нанесли доста удари на изостаналите тиванци, когато тичали по-
53 край тях към града. Ала недалеч от крепостната стена тиванците се обърнали. Тогава скиритите отстъпили назад почти на бегом. Наистина от тях никой не загинал, но въпреки това тиванците издигнали победен паметник, понеже изкачилите се
54 на височината били принудени да се изтеглят. И тъй като дошло време да се връщат в родината, Агезилай устроил лагер точно там, където бил видял враговете построени в боен ред. На следния ден повел войската си обратно по пътя към Теспия. Наемните пелтасти при тиванците обаче продължили да ги преследват с дръзки набези, а освен това пратили да повикат и Хабрий — той не бил тръгнал с тях. Олинтийските конници, участвуващи в похода съгласно договорното задължение, се обърнали и ги преследвали нагоре по склона; убили мнозина от тях, тъй като при удобен наклон пеши войници могат бързо

55 да бъдат застигнати от конници. Когато пристигнал в Теспия, Агезилай заварил града в междуособици. И понеже обявилите се за привърженици на лакедемонците се готвели да погубят противниците си, между които и Менон, Агезилай се намесил и ги помирил, като принудил враждуващите страни да положат клетва. След това тръгнал обратно през Китерон за Мегара; там разпуснал съюзниците, а гражданската войска повел към отечеството.

56 Междувременно тиванците, твърде затруднени от недоимъка на храни — от две години не били прибрали никаква реколта от полето, — изпратили хора с две триери в Пегасе за жито, като им предоставили десет таланта. Но лакедемонецът Алкет, който охранявал Ореос, докато онези закупували житото, тайно събрал екипажи за три триери. И когато корабите с жито напуснали пристанището, пленил и житото, и триерите, и хората, на брой не по-малко от триста. Затворил ги в акро-
57 пола, където бил на лагер. С Алкет имало някакво момче от Ореос, както се говорело, доста хубаво и благородно и той често слизал от акропола, за да се вижда с него. Пленниците обаче забелязали непредпазливостта му, овладели акропола и градът минал на страната на тиванците, които вече можели безпрепятствено да си доставят жито.

58 В началото на пролетта Агезилай бил прикован на легло; след оттеглянето на войската от Тива, в Мегара му се спукала някаква вена, когато се изкачвал от храма на Афродита към архейона[42], и кръвта му се стекла в здравия крак. Понеже прасецът му отекъл и болките станали непоносими, някакъв лекар, сиракузец, срязал вената при глезена. Кръвта текла през нощта и на следния ден и въпреки всички усилия не могли да я спрат, докато не загубил съзнание; едва тогава спряла да тече. В това състояние бил пренесен в Лакедемон и боледувал остатъка от лятото и цялата зима.

59 Лакедемонците обаче с настъпването на пролетта взели решение за нов поход и предоставили командуването на Клеомброт. Когато той стигнал с войската си до Китерон, неговите пелтасти се отделили напред, за да овладеят височините над пътя. Не много на брой тиванци и атиняни, които предварително били заели горе позиции, ги оставили да се изкачат по склона; но щом приближили, излезли от укритията си и в преследването убили около четиридесет от тях. След този случай Клеомброт сметнал, че прехвърлянето през Китерон в областта на Тива е невъзможно и като се оттеглил, разпуснал войската.

60 По време на събрание на съюзниците в Лакедемон се изтъкнало, че поради нерешителното водене на действията те щели да бъдат изтощени от войната. А имало възможност да съберат екипажи за много повече кораби, отколкото атиняните, и да принудят града им да капитулира от глад; можело в същите тези кораби, ако поискат, да превозят и войска до Тива,

61 било през Фокида, било през Кревсис. По тези съображения наели екипажи за шестдесет триери, а за наварх бил избран Полид.[43] И наистина онези, които настоявали за такова решение, не се измамили в плановете си; атиняните действително изпаднали в обсадно положение, защото корабите им за превоз на храни достигали до Гераст, но понататък не смеели да плават край брега, тъй като лакедемонската флота кръстосвала водите на Егина, Кеос и Андрос. Нуждата накарала атиняните сами да се качат на корабите и в морската битка срещу Полид, водени от Хабрий, те удържали победа. Така за атиняните било доставено жито.[44]

62 Когато обаче лакедемонците започнали подготовка за прехвърляне на войска в Беотия, тиванците отправили молба към атиняните да пратят войска около Пелопонес, смятайки, че ако това се осъществи, не ще бъде лесно на лакедемонците едновременно да бранят страната си, да охраняват областите на съюзническите градове и в същото време да прехвърлят до-
63 статъчно войска срещу самите тях. Обзети от гняв към лакедемонците заради постъпката на Сфодрий, атиняните с готовност съоръжили и изпратили край брегове на Пелопонес шестдесет кораба, като за техен стратег назначили Тимотей. Но понеже враговете не нахлули в областта на Тива нито в годината, в която ги предвождал Клеомброт, нито в която Тимотей кръстосвал морето около Пелопонес, тиванците продъл-
64 жили дръзко да воюват срещу съседните градове, възстановявайки в тях своето влияние. Тимотей пък, като достигнал Керкира, веднага я превзел; жителите обаче не поробил, не прогонил мъжете, нито пък изменил законите. Това му спечелило
65 благосклонността на тамошните градове. Но и лакедемонците също подготвили флота и за наварх изпратили Николох, известен с решителните си действия. Като забелязал корабите на Тимотей, той не се поколебал, макар и да му липсвали шест кораба, амбракийските, а веднага влязъл в битка със своите петдесет и пет срещу шестдесетте на Тимотей. Този път претърпял обаче поражение и Тимотей издигнал в Ализия победен
66 паметник. Но когато корабите на Тимотей били изтеглени на сушата за ремонт, той се отправил с присъединилите се към него шест амбракийски триери към Ализия, където се намирал Гимонск. И понеже онзи не излязъл с корабите си насреща му, и Николох от своя страна издигнал победен пометник на най-близкия остров. А Тимотей след ремонта събрал допълнително хора и за други кораби от Керкира; така разполагал вече с над седемдесет кораба, което му осигурявало превъзходство по море. Но все пак се налагало да му бъдат изпращани от Атина парични средства, тъй като многото кораби изисквали и много средства.

КНИГА ШЕСТА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. ПОЛИДАМ В ЛАКЕДЕМОН (1—3). РЕЧ НА ПОЛИДАМ ОТ ФАРСАЛ (4). ЯЗОН ОТ ФЕРЕ (5—16). ЯЗОН ИЗБРАН ЗА ТАГОС НА ТЕСАЛИЙЦИТЕ (17—19). *ГЛАВА ВТОРА*. АТИНСКИ ПРАТЕНИЦИ СКЛЮЧВАТ МИР В ЛАКЕДЕМОН (1—2). НАРУШАВАНЕ НА МИРНИЯ ДОГОВОР (3—5). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ В КЕРКИРА (10—12). ИФИКРАТ, ИЗБРАН ЗА СТРАТЕГ (13—14). ГЛАД В КЕРКИРА (15). ДЕЙСТВИЯТА НА МНАЗИП (16—20). ПОБЕДАТА НА КЕРКИРЦИТЕ (21—24). ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ СЕ ОТТЕГЛЯТ ОТ КЕРКИРА (25—26). ИФИКРАТ НА ПЪТ ЗА КЕРКИРА (27—35). ДЕЙСТВИЯТА НА ИФИКРАТ (36—38). ВЪЗХВАЛА НА ИФИКРАТ (39). *ГЛАВА ТРЕТА*. МИРНИ ПРЕГОВОРИ В ЛАКЕДЕМОН (1—3). РЕЧ НА КАЛИЙ (4—6). РЕЧ НА АВТОКЪЛ (7—9). РЕЧ НА КАЛИСТРАТ (10—17). МИРЕН ДОГОВОР БЕЗ УЧАСТИЕТО НА ТИВА (18—20). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. КЛЕОМБРОТ НАХЛУВА В БЕОТИЯ (1—3). БИТКАТА ПРИ ЛЕВКТРА (4—12). ПОРАЖЕНИЕТО НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (13—15). В ЛАКЕДЕМОН НАУЧАВАТ ТРАГИЧНАТА ВЕСТ (16). ПОДГОТОВКА НА ПЕЛОПОНЕСИТЕ ЗА НОВ ПОХОД (17—18). РАЗОЧАРОВАНИЕ СРЕД АТИНЯНИТЕ (19—20). НАСТЪПЛЕНИЕТО НА ЯЗОН (21—22). ЯЗОН УСПОКОЯВА ВРАЖДУВАЩИТЕ СТРАНИ (23—24). ИЗТЕГЛЯНЕТО НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (25—26). ВЕЛИЧИЕТО НА ЯЗОН (27—30). УБИЙСТВОТО НА ЯЗОН (31—32). НАСЛЕДНИЦИТЕ НА ЯЗОН (33—37). *ГЛАВА ПЕТА*. ПОДНОВЯВАНЕТО НА АНТАЛКИДОВИЯ МИР (1—3). ВЪЗСТАНОВЯВАНЕТО НА МАНТИНЕЯ (4). АРКАДСКИЯТ СЪЮЗ (5). РАЗМИРИЦИ В ТЕГЕЯ (6—9). НАСТЪПЛЕНИЕТО НА АГЕЗИЛАЙ (10—12). ПОХОД НА МАНТИНЕЙЦИТЕ СРЕЩУ ОРХОМЕН (13—14). АГЕЗИЛАЙ В ОКОЛНОСТИТЕ НА МАНТИНЕЯ (15—20). АГЕЗИЛАЙ СЕ ИЗТЕГЛЯ ОТ АРКАДИЯ

(21). СЪЮЗ МЕЖДУ АРКАДЦИТЕ И ТИВАНЦИТЕ (22—24). ТИВАНЦИТЕ И АРКАДЦИТЕ НАХЛУВАТ В ЛАКОНИЯ (25—26). ВРАГОВЕТЕ ДОСТИГАТ ОКОЛНОСТИТЕ НА СПАРТА (27—30). НАПАДЕНИЕТО СРЕЩУ ГРАДА ОТБЛЪСНАТО (31—32). ЛАКЕДЕМОНСКИ ПРАТЕНИЦИ ЗА ПОМОЩ В АТИНА (33—36). РЕЧ НА КЛИТЕЛ ОТ КОРИНТ (37). РЕЧ НА ПРОКЪЛ ОТ ФЛИУНТ (38—48). РЕШЕНИЕ НА АТИНЯНИТЕ ДА ИЗПРАТЯТ ПОМОЩ ЗА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ (49). ИЗТЕГЛЯНЕТО НА ТИВАНЦИТЕ (50). ДЕЙСТВИЯТА НА ИФИКРАТ (51—52).

ГЛАВА ПЪРВА

1 Та с това били заети атинянните и лакедемонците. Тиванците пък след като наложили господството си над градовете в Беотия, се насочили към Фокида. Когато и фокидците се принудили да изпратят пратеничество в Лакедемон и заявили, че ако не получат помощ, не биха могли да оказват съпротива на тиванците, лакедемонците прехвърлили по море във Фокида цар Клеомброт начело на четири мори и полагащата се част от войските на съюзниците.

2 Почти по същото време от Тесалия пред събранието на лакедемонците се явил фарсалецът Полидам. Този мъж бил твърде прочут не само в цяла Тесалия, но и в родния си град бил смятан за толкова доблестен и благороден, че фарсалците след един период на размирици му поверили акропола, събирането на приходите и тяхното изразходване за култови обре-
3 ди и управлението — в размери, определени от законите. И той действително съумявал с тези средства да осигури охрана на крепостта и по такъв начин да я задържи за съгражданите си; а за изразходването на остатъка ежегодно давал отчет. Когато сумите не достигали, додавал липсващото от собствените си средства, а когато оставали приходи в излишък, взимал си обратно своето. Иначе бил по тесалийски гостоприемен и великодушен. Та той именно, като пристигнал в Лакедемон, държал следната реч:

4 „Аз, лакедемонци, като ваш проксен и благодетел, наследил тази чест от всички мои предци, до които се простира паметта ми, считам за редно, ако съм затруднен в нещо, да се обръщам към вас или пък, ако в Тесалия стават събития не във ваш интерес, да ви известявам за това. А съм сигурен, че и вие сте чували вече името Язон[1]; защото този мъж притежава и голяма мощ, и е известен навред. Той, като сключи до-
5 говор, дойде при мен и каза: „Че аз бих могъл, Полидаме, да завладея града ви против вашата воля, можеш сам да се убедиш от следното. Аз имам за съюзници“, каза той, „повечето, и то най-влиятелните градове в Тесалия. Покорих ги, макар вие да воювахте срещу мен на тяхна страна. Пък и ти е известно също, че разполагам с около шест хиляди чужди наем-

ници, с които, струва ми се, никой град не би могъл лесно да се сражава. Действително, що се отнася до числеността, и от другаде биха могли да излязат за битка не по-малко на брой. Но гражданската войска от отделните градове се състои предимно от мъже в напреднала възраст или пък от такива, които не са достигнали още разцвета на силите си. Освен това във всеки град малцина се занимават с упражнения за каляване на тялото, докато при мен никой не може да служи като наемник, ако не е в състояние да понася това, което и аз мога да
6 понасям." А самият той, длъжен съм да ви кажа истината, е мъж с изключителна телесна сила и енергия. Заради това ежедневно подлага на изпитание хората си; и на местата за упражнения, и в поход винаги е начело в пълно въоръжение. И когато залови някого от наемниците да бяга от трудности, изгонва го; когото пък вижда да проявява упорство и безстрашие към враговете, отличава го с двойна, тройна, дори с четворна заплата и други подаръци, грижи при заболяване и почетно погребение след смъртта. Ето защо всички наемници на служба при него знаели, че проявената от тях храброст в битката им
7 обещава живот сред много почести и изобилие на блага. Обърна ми внимание и на това, макар и да ми беше известно, че вече му са били подвластни мараките, долопите и Алкет, наместникът в Епир. „Така че", каза, „от какво да се страхувам и защо да не смятам, че и вас ще покоря? Може би някой, който не ме познава добре, би възразил: „Защо изчакваш, ами не си тръгнал още срещу фарсалците" — „Защото, кълна се в Зевс, винаги съм смятал, че е по-добре да ви спечеля на моя страна по ваша воля, отколкото със сила. Ако това стане по принуда, бихте кроили всевъзможни злини срещу мен и тогава ще трябва да ви държа, колкото се може по-слаби. Но ако се вслушате в мен и доброволно застанете на моя страна, ясно е,
8 че тогава бихме могли да си помагаме взаимно, както можем. Знам добре, Полидаме, че в твоята родина всички към теб гледат. И ако ти съумееш да спечелиш благоразположението им към мен, обещавам ти в замяна да те направя най-влиятелния след мен в Елада. А сега слушай какви са плановете ми, в които ти отреждам второто място; и ако прецениш, че нещо не отговаря на истината, не ми вярвай. И тъй очевидно е, че след присъединяването на Фарсал и зависимите от вас градове, веднага може би ще стана тагос[2] на всички тесалийци. А когато цяла Тесалия бъде предвождана от един командуващ, сбира се войска от около шест хиляди яздещи и повече
9 от десет хиляди хоплити. Като гледам силата и високия им дух, струва ми се, че ако някой се заеме с тях, както трябва, не би се намерил народ, действително достоен да властвува над тесалийците. Тесалия е обширна и равна страна и един тагос би могъл да държи в подчинение всички племена наоколо. Пък и почти всички по тези места умеят да хвърлят копие, така че

10 вероятно и с пелтасти нашата войска би имала превъзходство. Освен това и беотийците, и всички онези, които воюват с лакедемонците, са мои съюзници и затова не смятат за недостойно да застанат под мое командуване, стига само да ги освободя от лакедемонците. Знам, че и атиняните биха направили всичко, за да ни станат съюзници. Но аз не мисля да сключа договор за приятелство с тях. Защото, струва ми се, да получа
11 надмощие по море би било още по-лесно, отколкото на сушата. Дали моите намерения са осъществими, прецени и от следното. Владеейки Македония, откъдето и атиняните се снабдяват с дървен материал, ние ще можем да си построим много повече кораби, отколкото те. И сетне дали набирането на екипажи би било повече по силите на атиняните, или на нас, които разполагаме с толкова много и добре обучени пенести?[3] А за прехраната на моряците дали ние бихме могли да отделим повече жито, с каквото разполагаме в изобилие, та дори изнасяме и за други страни, или атиняните, които, ако не купуват,
12 не биха имали и за себе си достатъчно. Що се отнася пък до средствата, ще се сдобием с повече не като отправяме поглед към островчетата[4], а от приходите, идващи от племената на континента. Защото несъмнено всички наоколо[5] ще плащат данъци, щом положението в Тесалия е в ръцете на един тагос. Сигурно ти е известно, че и царят на персите благодарение не на постъпленията от островите, а от владенията на сушата е най-богатият човек на света. Да направя него мой подвластен смятам за още по-лесно, отколкото Елада, понеже знам, че там всички хора освен един-единствен са приучени повече да робуват, отколкото да се защищават като свободни; знам също и каква войска — както при похода на Кир, така и при похода на Агезилай — е била достатъчна, за да се създадат затруднения на царя."

13 На това аз отговорих, че всичко друго заслужава внимание, но като приятели на лакедемонците да преминем на страната на техните противници, без всякаква причина за недоволство от тях, такова предложение ми изглежда неприемливо. Той одобри отговора, увери ме, че моите възгледи засилвали убеждението му за необходимостта да се свърже с мен и ми позволи да дойда при вас и открито да ви известя за намерението му да започне война срещу нас фарсалците, ако сами не отстъпим. Дори ми предлагаше да искам подкрепа от вас. „Ако успееш", ми каза, „да направиш така, че да изпратят достатъчно голям съюзнически контингент за война против мен, нека стане това, което покаже изходът от войната! Но ако получената помощ бъде недостатъчна, нима би могъл тогава някой с право да те упреква, че за родината, която те почита, ти
14 не правиш най-доброто?" Заради това съм дошъл сега при вас и ви предавам всичко, което съм видял там и чул от него. А положението, лакедемонци, според мен е такова, че ако изпратите

войска, която да изглежда не само на мен, но и на останалите тесалийци достатъчна за война срещу Язон, градовете ще се отдръпнат от него; защото всички се питат с тревога докъде ще се разраства мощта на този човек. Но ако смятате, че затам стига да се изпрати частно лице с неколцина неодамоди,
15 моят съвет е да не предприемате нищо. Защото трябва добре да знаете, че войната ще се води срещу един мъж, притежаващ такава прозорливост като стратег, че когато предприема някакви действия, за да заблуди, изненада или наложи волята си над своите противници, твърде рядко не постига целта си. Действува с еднаква решителност и денем, и нощем, а когато обстоятелствата налагат да бърза, закусва и обядва по време на най-усилена работа. Почивките смята за необходими, но само след като е достигнал до целта и е изпълнил докрай замисъла си. На това е приучил и хората си. Умее обаче, когато неговите войници с напрегнат труд свършат нещо добро, да удовлетворява желанията им; ето защо всичките му подчинени
16 са разбрали и това, че от усилията идват и наслажденията. Изобщо от хората, които познавам, той проявява най-голяма сдържаност в удоволствията, така че те не му пречат да предприема винаги това, което е необходимо. А сега, след като обмислите добре, съобщете ми какво според вас бихте могли и какво възнамерявате да предприемете."

17 Това казал Полидам. Лакедемонците първоначално забавили отговора си. На следващия и на третия ден, като пресметнали колко от морите им се намират извън страната и колко триери действуват във водите около Лакедемон срещу шестдесетте триери на атиняните и освен това участието във военни действия против съседите, отговорили, че в настоящия момент не биха били в състояние да му изпратят достатъчно силна подкрепа, а вместо това го посъветвали да се върне обратно и да сключи мирен договор при взаимно най-добри
18 условия както лично за себе си, така и за отечеството си. Полидам от своя страна, като похвалил откровеността на града, си тръгнал. Подир това замолил Язон да не го принуждава да предаде акропола на Фарсал, за да може да го запази за онези, които са му го поверили. Дал му и собствените си деца за заложници с обещание, че ще склони града да влезе доброволно в съюз с него и ще предложи избирането му за тагос. След като взаимно се уверили във вярност, за фарсалците веднага настъпил мир, а не след дълго Язон единодушно бил про-
19 възгласен за тагос на тесалийците. Щом встъпил в длъжност обаче, той определил за всеки град какъв контингент конници и хоплити трябва да предоставя. Така успял да събере, заедно с тези на съюзниците, повече от осем хиляди конници; хоплитите били пресметнати на не по-малко от двадесет хиляди, а що се отнася до пелтастите, то те били достатъчно, за да се противопоставят на какъвто и да било брой хора; трудно е

дори да се изброят само градовете, от които те идвали. Сетне наредил да разгласят сред всички околни племена[6], че ще плащат данък в същия размер, както и при Скопас.[7] И така отношенията били уредени. Аз обаче ще се върна там, откъдето се отклоних заради Язон и делата му.

ГЛАВА ВТОРА

1 Лакедемонците и съюзниците им започнали да се събират във Фокида, а тиванците се оттеглили в своята територия и решили да поставят охрана на проходите. Атиняните пък, виждайки как с действията си допринасят за разрастването на тиванската мощ, без тиванците от своя страна да дават средства за флотата, самите те, изтощени от военните вноски, непрекъснатите набези от Егина и необходимостта да защищават земите си, искали край на войната; затова изпратили в Лакедемон пра-
2 теници, които сключили мир. Сетне двама от тях незабавно отплували съгласно решението на града при Тимотей и му известили да се завърне в отечеството, понеже е сключен мир.
3 По пътя той оставил закинтийските изгнаници в родината им. Но след като жителите на Закинт изпратили при лакедемонците представители да протестират срещу действията на Тимотей, лакедемонците веднага сметнали това за нарушение на договора от страна на атиняните и отново започнали подготовка на флота, събирайки около шестдесет кораба от самия Лакедемон, от Коринт, Левкада, Амбракия, Елида, Закинт, Ахея,
4 Епидавър, Тройзен, Хермион и Халпейс. За наварх определили Мнезип, със заповед да упражнява контрол над всичко, което става в Йонийско море и най-вече да организира експедиция срещу Керкира. Освен това чрез пратеник на Дионисий изказали мнение, че и за него би било от полза, ако Керкира не
5 бъде вече владение на атиняните. И когато флотата се събрала, Мнезип се отправил за Керкира. Освен с участвуващите в
6 експедицията лакедемонци, разполагал и с не по-малко от хиляда и петстотин наемници. Като слязъл на брега, той превзел страната и подложил на опустошение грижливо обработената и засадена земя, великолепните постройки и избите в имената; говорело се, че изобилието направило войниците толкова капризни, че отказвали да пият други вина освен онези с най-хубав аромат. Плячкосали от полята и голям брой роби и доби-
7 тък. След това Мнезип устроил за пехотата лагер на един хълм, отстоящ от града на близо пет стадия; местоположението му било такова, че да може да бъде отрязан пътят на всеки керкирец, който реши да тръгне към имената. Лагера за флотата разположил от другата страна на града, като смятал оттук да държи под наблюдение всички кораби, идващи към града от морето, и да пречи на влизането им в залива. Освен

това, когато времето позволявало, стоял на котва пред пристанището. Така поставил града в обсадно положение. И понеже не можели вече да прибират реколтата от отнетите им земи, а, от друга страна, надмощието на вражеската флота препятствувало вноса на храни, керкирците изпаднали в голямо затруднение. Чрез пратеничество замолили атиняните да ги подкрепят, като се опитали да ги убедят, че губят много, ако се лишат от Керкира, а същевременно с това допринасят за нарастване на мощта на враговете; нямало друг град освен разбира се, Атина, който би могъл да предостави повече кораби и средства. При това местоположението на Керкира благоприятствувало надзора върху коринтския залив и разположените по него градове; било подходящо и за набези към лаконските земи, и най-важното, островът се намирал и срещу Епир, и на морския път от Сицилия за Пелопонес. Като изслушали тези доводи, атиняните решили, че трябва да предприемат енергични действия и изпратили Ктезикъл като стратег с шестстотин пелтасти, а към Алкет отправили молба да съдействува при прехвърлянето им. Те били превозени през нощта и стоварени на острова някъде по крайбрежието, а сетне проникнали в града. Освен това атиняните гласували и за набирането на екипажи за шестдесет кораба, като за техен стратег избрали Тимотей. Понеже той не могъл на място да събере необходимия брой хора, отплувал към островите с намерение оттам да попълни екипажите; смятал, че не е никак без значение, ако без необходимата подготовка предприеме експедиция около Пелопонес срещу флота, разполагаща с обучени гребци. Но атиняните, страхувайки се, че така той ще пропусне удобния сезон за плаване, не одобрили действията му, снели го от поверената му длъжност и на негово място избрали Ификрат. Като стратег Ификрат се заел бързо да попълни корабите с екипажи, оказвайки за това натиск и върху триерарсите. Поискал от атиняните да му предоставят и корабите, които кръстосвали водите на Атика, та дори Парал и Саламиния[8]; успокоявал ги с това, че ако всичко там върви добре, щял да им изпрати много кораби. Така успял да събере общо към седемдесет кораба.

Междувременно в Керкира настанал такъв глад, че поради големия брой дезертьори Мназип разгласил, че всеки забягнал при него, ще бъде продаван в робство. Но тъй като дезертьорството не намалявало, стигнало се накрая дотам, че издал заповед за прогонването им с камшици. Керкирците в града обаче не допускали обратно роби в крепостта, така че мнозина измирали отвън. А Мназип, гледайки това, си мислел, че не след дълго градът ще бъде в негови ръце. Затова и в отношението му към наемниците настъпила промяна — някои от тях уволнил, на останалите пък бил задлъжнял вече със заплата за два месеца, и както се говорело, не от липса на

средства; защото, от една страна, повечето градове му предоставили пари вместо войници, понеже и експедицията била
17 презморска.[9] Но войниците в града забелязали от кулите, че вражеската охрана е по-слаба отколкото преди и че хората са се пръснали из областта; атакували и успели да заловят не-
18 колцина от тях, а другите избили. Щом научил за това, Мназип сам се въоръжил и с всичките си налични хоплити се от-
19 правил на помощ; заповядал и на лохазите и таксиарсите да изведат наемниците. И понеже някои от лохазите отвърнали, че не ще бъде лесно да се командуват хора, на които не се дава необходимото, той ударил едного с пръчка, друг пък с дръжката на копието си. По този начин естествено всички, които
20 тръгнали с него, били обзети от неверие и омраза; а тъкмо това най-малко помага в битка. Мназип подредил хората си, принудил заелите позиция пред вратите врагове да отстъпят и започнал преследване. Ала близо до стените онези се обърнали и започнали да хвърлят копия и стрели от надгробните могили; други в това време излезли тичешком от друга врата
21 и се нахвърлили вкупом върху изостаналите войници. Тези, които били строени в осем редици, сметнали, че краят на фалангата е отслабнал и се опитали да се върнат назад. Ала щом започнали да отстъпват, враговете се втурнали след тях като след бягащи, и те вече не могли да се върнат назад; оста-
22 налите редици също побягнали. Пък и Мназип не можел да се притече в подкрепа на преследваните, защото вражески отряд атакувал точно срещу него и броят на хората му непрекъснато намалявал. Накрая враговете се съединили и заедно нападнали Мназип и малцината останали живи около него. Виждайки какво става, и жителите на Керкира излезли от
23 града. А когато Мназип паднал, вече всички едновременно се спуснали в преследване. И може би щели да завладеят и лагера заедно със защитните прегради, ако преследвачите, след като видели тълпата търговци, слуги и роби, не се върнали
24 обратно, смятайки, че те биха могли да им бъдат полезни за нещо. Сетне керкирците издигнали победен паметник и предали мъртвите съгласно споразумението. Сега вече увереността в собствените сили сред населението в града непрекъснато растяла, докато онези отвън изпаднали в пълно отчаяние. Защото се говорело, че и Ификрат щял скоро да се появи, пък и керкирците вече събирали екипажи за корабите си. Хипермен, по това време епистолей[10] при Мназип, поел цялата налична флота и като достигнал, заобикаляйки града, до лагерните
25 укрепления, натоварил всички транспортни кораби с роби и плячка и ги отпратил обратно. Сам той, с морските войници
26 и оцелелите пехотинци решил да брани укрепленията; но накрая и те, обзети от паника, се качили на триерите и отплували, изоставяйки големи количества храна, вино, много роби и болни войници. Страхували се най-вече да не би да бъдат

заварени на острова от атиняните. Така успели да достигнат благополучно в Левкада.

27 В това време Ификрат започнал плаването по предвидения маршрут и същевременно готвел всичко необходимо за сражение по море. Още на тръгване изоставил в Атина големите платна,[11] така както се тръгва за морска битка. Но и малките платна не използувал често, дори и при попътен вятър. Наредил да се гребе, като по такъв начин искал, от една страна, да укрепи физическата сила на хората си, а, от друга —
28 да увеличи скоростта на корабите. Освен това често пъти, когато войската трябвало да спре някъде за закуска или вечеря, Ификрат заповядвал корабите да се изтеглят в една линия успоредно на брега. И след като отново се обръщали към сушата, давал знак за надпревара, кой от корабите най-напред ще достигне брега. Голямо преимущество за победителите било първи да си донесат вода и всичко друго, от каквото се нуждаели, и първи да привършат с яденето. За последните, достигнали сушата, обаче било доста трудно да наваксат загубеното време и по сигнал да отплуват заедно с останалите. Така първите можели да вършат всичко това спокойно, докато после-
29 дните трябвало да действуват доста припряно. Но когато се налагало за закуска да слизат в неприятелска страна, Ификрат поставял стражи не само на сушата, както се полагало, а заповядвал да издигат и мачтите на корабите, за да се наблюдава и оттам. Отгоре естествено можело да се обхване с поглед много по-голямо пространство, отколкото от равнината, понеже било по-високо. Където пък трябвало да спре за вечеря и нощувка, забранявал паленето на огньове през нощта в лагера, а поставял светлини отпред, та да не може никой да се промъкне незабелязано до войската. Обикновено обаче при благоприятно време, веднага след вечеря се отправял в открито море. Ако вятърът бил попътен, почивали по време на плаване, а когато трябвало да се гребе, давал отдих за моряците на
30 смени. Плавайки денем, давал знак на корабите ту да се движат един зад друг, ту в боен ред. По време на пътуването упражнявал хората си и на всичко необходимо за една морска битка, така че да навлязат подготвени във водите, където смятали, че владеят враговете. Спирали за закуска и вечеря най-често в неприятелска страна, но ограничавайки се само с най-необходимото, успявали още преди да пристигне вой-
31 ска да отплуват в открито море. Когато Мназип загинал, Ификрат се намирал в лаконски води около Сфагие. Достигайки Елада, той преминал устието на Алфей и пуснал котва в подножието на издаденото в морето възвишение, наречено Ихтюс. На следния ден оттам поел в посока към Кефаления, като се движел в такъв ред, че в случай на нужда да бъде готов във всяко отношение за морска битка. И понеже узнал за участта на Мназип не от очевидец, подозирал в това някаква измама;

затова и проявявал постоянна бдителност. Когато пристигнал обаче в Кефаления, той получил точни сведения за станалото и дал отдих за войската.

32 Известно ми е, разбира се, че когато се очаква морска битка, всеки би се занимавал грижливо с такъв род подготовка. Но ми се иска да отбележа с похвала, че Ификрат, въпреки необходимостта бързо да достигне мястото, където го очаквало сражение с враговете, не допуснал бързият преход да се отрази зле на подготовката на екипажите, нито пък самата подготовка да забави пристигането му.

33 След превземането на градовете в Кефаления той продължил към Керкира. Като чул там, че десет триери на Дионисий са тръгнали в помощ на лакедемонците, лично огледал областта, за да открие откъде ще е възможно да се забележи приближаването на враговете, така че сигналът за това да
34 бъде виден от града; и там поставил наблюдатели. С тях уговорил знаци как да съобщят за появата и акостирането на враговете. Сам определил двадесет от триерархите, които да го следват, щом им бъде наредено. В противен случай предупредил никой да не се оплаква след това от наказанието. Когато бил даден знак и било оповестено за приближаването на враговете, бързината на действие била впечатляваща; защото нямало участник в плаването, който да не се качил тичешком
35 на кораба си. Сетне Ификрат се отправил към мястото, където били акостирали вражеските триери, и заварил екипажите им вече на сушата. Единствено Меланип от Родос увещавал другите да не остават тук. Като не успял, наредил на хората си да се качат на кораба и отплувал. И макар да срещнал корабите на Ификрат, все пак им убягнал. Всички изпратени от
36 сиракузките кораби обаче били пленени заедно с екипажите. Ификрат наредил да отрежат предната част на триерите и ги откарал на буксир в пристанището на Керкира; за всеки пленник определил точна сума за откуп, освен за Кринип — техния военачалник. Него държал под охрана, вероятно за да получи по-голям откуп или пък за да го продаде, ала той от отчаяние се самоубил. Останалите Ификрат пуснал, след като получил за тях парична гаранция от керкирците. Прехраната
37 на своите моряци осигурил в голяма степен, като ги накарал да работят на земята на керкирците, а самият той с пелтастите и хоплитите се прехвърлил в Акарнания. Там оказал военна помощ на нуждаещите се приятелски градове[12], но срещу тирийците — храбри войни, разполагащи с добре укрепени позиции, повел война. Подир това присъединил към себе си и флота на керкирците, около деветдесет кораба, и с нея най-напред се отправил за Кефаления, за да си набави средства; една част получил доброволно, а друга — чрез принуда. Сетне започнал подготовка за набези в областта на лакедемонците; останалите настроени враждебно градове в района възнамеря-

вал да накара или сами да се присъединят към него, или при съпротива да воюва срещу тях.

39 И тъкмо тази дейност на Ификрат като командуващ буди у мен най-голямо възхищение. Освен това искам да изкажа похвала и за това, че той настоявал като негови спътници да бъдат избрани ораторът Каллистрат[13], с когото не бил твърде близък, и Хабрий[14] — считан за способен стратег; ако чрез това се е стремял да си спечели добри съветници, струва ми се, че е постъпил разумно; ако пък е искал да покаже добросъвестност и внимание именно защото са негови противници, мисля, че така би могъл да постъпи само онзи, който държи на своето душевно благородство. Такива били делата на Ификрат.

ГЛАВА ТРЕТА

1 Атинянните, като гледали как техните приятели платейците, прогонени от Беотия, са принудени да търсят убежище при тях, а в същото време теспийците настойчиво ги молят да не гледат безучастно как им се отнема отечеството, не можели повече да се отнасят с одобрение към действията на тиванците. Да започнат война срещу тях не се решавали, смятайки момента за неподходящ; но пък и не желаели вече да бъдат техни съучастници, защото тиванците пред очите им предприемали походи против фокидците, стари приятели на техния град, и сравнявали със земята градове, доказали верността и приятелст-
2 вото си във войната с варварите. Ето защо народното събрание взело решение да сключи мир. И най-напред изпратило пратеници в Тива с предложение, ако тиванците имат същите намерения, да отидат заедно с тях в Лакедемон за мирни преговори; сетне сами изпратили пратеничество. Сред избраните били Калий, син на Хипоник, Автокъл, син на Стромбихид, Демострат, син на Аристофонт, Аристокъл, Кефисодот, Меланоп и Ликет. Когато излезли пред събранието на лакедемонците и съюзниците им, сред тях бил и ораторът Каллистрат. Той обещал на Ификрат, че ако го пусне да замине, или ще изпрати пари за флотата, или ще сключи мир. По тази причина бил и в Атина и съдействувал енергично за преговорите. Та пред събранието на лакедемонците и техните съюзници пръв говорил Калий факлоносецът[15]. А той бил от онези, дето се радват не помалко на хвалебствията, с които сами се дарявали, отколкото на чутите от устата на други; та речта му тогава била приблизително следната:

4 „Лакедемонци! Честта да бъда ваш проксен имах не само аз; още бащата на моя баща, наследил тази чест от предците, я завещал на потомството си. Но сега искам да ви изясня и какво отношение открай време е имал нашият град към се-

мейството ни: стане ли война, той ни избира за стратези, прекратят ли се военните действия, изпраща ни като миротворци. И аз вече на два пъти бях при вас за спиране на войната и при двете пратеничества успях да издействувам мир и за вас, и за нас. Сега идвам тук за трети път и мисля, с право би могло
5 да се очаква и този път споразумение; защото не виждам разлика във вашите и нашите възгледи; а освен това и вие негодувате като нас срещу изтреблението на платейците и теспийците. А нима не е съвсем естествено хора еднакво мислещи да бъдат помежду си по-скоро приятели, отколкото врагове? Благоразумието изисква в случай, че се явят малки различия, да не се започва незабавно война; и ако действително сме на едно мнение, нима не би било учудващо да не сключим мир?
6 Впрочем чувството ни за справедливост би трябвало да ни възпира да вдигаме оръжие едни срещу други, тъй като според преданието Триптолем, нашият родоначалник, е разкрил найнапред на Херакъл — основателя на града ви и баща на Диоскурите, вашите съграждани, свещените тайнства на Деметра и Коре, и най-напред е дарил Пелопонес със семето на Деметриния плод. Нима ще е справедливо да дойдете някой ден и да унищожите реколтата от онези, от които сте взели семена за посев, или пък ние да не желаем онези, на които някога сме дали какво да сеят, да нямат в изобилие прехрана? Ако пък действително е отредено от боговете да има война между хората, ние трябва да я започваме колкото е възможно по-късно, а започнем ли я, колкото е възможно по-бързо да я свършваме."

7 Сетне Автокъл, известен като оратор, който умее да държи напрегнати своите слушатели, казал следното: „Лакедемонци, че това, което искам да ви кажа, не ще ви допадне, знам добре. Но мисля, че онези, които желаят сключеното от тях мирно споразумение да е дълготрайно, трябва преди това взаимно да си изяснят причините, пораждащи войните. Вие винаги твърдите: градовете трябва да бъдат независими, а тъкмо вие най-често сте пречка за тази независимост! Защото вашето първо условие при сключване на договор с бъдещите ви
8 съюзници е да ви следват, където и да ги водите. А какво общо има това с независимостта? Обявявате други за ваши врагове, без да се съветвате със съюзниците си, а сетне ги повеждате срещу тях; и често, привидно независими, те са принудени да воюват с най-верните си приятели. Освен това, и което е тъкмо противоположно на независимостта, вие назначавате на едно място десетина, на друго тридесет мъже,[15] като се интересувате не толкова дали те управляват според законите, а поскоро дали имат достатъчно власт, за да държат в подчинение тези градове. Така че по всичко изглежда на вас ви се нравят повече тираниите, отколкото едно свободно управление.
9 Когато царят на персите постанови да се даде независимост на

градовете, вие добре разбрахте, че тиванците, ако не признаят на всеки отделен град правото на самоуправление и собствено законодателство, ще нарушат царския документ; но след като вие завладяхте Кадмея, дори на самите тиванци отказахте независимост. А на онези, които желаят да сключат съюз за приятелство, не подобава да изискват от другите съблюдаване на правото, а те да си позволяват надмощие при всеки удобен случай."

10 Думите му предизвикали всеобщо мълчание, но и задоволство у онези, сред които поведението на лакедемонците будело негодувание. След Автокъл говорил Калистрат;[17] „Лакедемонци, че не сте правили грешки както вие, така и ние, струва ми се, не бих могъл да твърдя. Но аз съвсем не мисля, че с хора, които грешат, човек не трябва да има нищо общо, защото виждам, че никой не е постоянно непогрешим. Дори понякога хората, които грешат, ми изглеждат по-опитни, особено
11 когато са наказани заради грешките си, както нас. А и вие, виждам, понякога търпите доста беди от необмислени действия, както при завладяването на Кадмея в Тива. Ето защо въпреки усилията ви да направите градовете независими, след като тиванците бяха онеправдани, всички те сега са отново на тяхна страна. Така че надявам се, след като сме разбрали, че вмешателството в чуждите дела е безполезно, ние ще проявим отново благоразумие във взаимното ни приятелство. А що се отнася до клеветите на противниците на едно мирно споразумение, че ние не се стремим към приятелство, а сме дошли тук, понеже се страхуваме да не би Анталкид отново да се завърне с пари от царя, ако размислите, ще се уверите, че това е празен брътвеж. Известно е, че именно царят постанови да се даде независимост на всички градове в Елада; и ако ние с думи и дела се стремим към същото, защо да се боим от него? Да не би някой да смята, че царят предпочита да изразходва средства за разрастване мощта на други, след като сам е разбрал, че това, което е най-изгодно за него, се осъществява без
13 всякакви разходи? Е, добре. Но защо в същност сме дошли? Във всеки случай не от безизходица, както бихте могли да забележите, ако желаете да хвърлите поглед върху сегашното положение по море или пък на сушата. А какво е то? Очевидно, че ако някои от съюзниците постъпват не в наша или във ваша угода[18]...

Освен това ние можем да ви докажем, че правилно сте съобразили онова, заради което тогава ни запазихте от гибел.[19] И за да се спра и на ползата, ще припомня, че едни от градовете очевидно са на ваша страна, други — на наша, и във всеки град съществуват ваши и наши привърженици. Но ако ние сключим приятелство, откъдето тогава бихме очаквали някаква опасност? Нима някой би се решил да тръгне по суша срещу нас, щом сте ни приятели? И, обратно, кой би могъл с нещо

15 да ви навреди по море, ако ние бъдем ваши съюзници? Разбира се, всички знаем, че винаги стават войни и винаги враждите отново се уреждат, и че ако не сега, то все някога ние пак ще закопнеем за мир. Но трябва ли да чакаме, докато многото беди изхабят силите ни, вместо да сключим мирен договор, преди да се е случило нещо непоправимо? Защото например аз
16 не бих изказал похвала на онези състезатели, които, след като се прославят с многото си победи, ги обзема такова честолюбие, че не напускат борбата, докато някое поражение не ги принуди съвсем да се откажат от атлетика. Не бих похвалил и онези играчи на зарове, които, щом веднаж им провърви, вед-
17 нага залагат двойно, понеже виждам че повечето от тях накрая всичко прахосват. И ние трябва да се стремим, да не попадаме в такова положение, при което има риск или всичко да спечелим, или всичко да загубим, а напротив, редно е да станем приятели помежду си, докато сме още силни и щастието е на наша страна. Именно така ние чрез вас, а вие чрез нас ще можете да придобиете още по-голяма мощ в Елада, отколкото преди."

18 Тъй като речите на тримата оратори били посрещнати с одобрение, лакедемонците също се съгласили на мир при следните условия: да изтеглят хармостите от градовете, да разпуснат флотата и сухопътната войска и да предоставят независимост на градовете; при нарушение на споразумението всеки, който желае, да може да се притече на помощ на пострадалите градове, но никой да не бъде обвързан с клетва да върши това
19 против волята си. Сетне лакедемонците положили клетва от свое име и от името на своите съюзници, докато атиняните и съюзниците им се заклели всеки град поотделно. В списъка на положилите клетва градове били включени и тиванците, ала на следващия ден техните пратеници отново се явили с настояване за промяна, като вместо тиванци, искали да се впише, че са се заклели беотийци. Агезилай обаче отговорил, че не ще промени нищо от онова, върху което е положена клетва и вече е записано. В случай че не желаят да бъдат включени в договора, заявил той, би могъл, ако настояват, да заличи името им
20 в списъка. След като мирното споразумение било прието от всички и единствено с тиванците съществували противоречия, атиняните започнали да хранят надежда, че тиванците най-сетне могат да бъдат обложени с така наречения десятък;[20] а самите тиванци се завърнали в отечеството си съвсем паднали духом.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

След това атиняните започнали да изтеглят гарнизоните си от градовете и пратили известие на Ификрат да се завърне с корабите си, като го принудили да изостави всичко прид-

2 било след деня на клетвата в Лакедемон. Лакедемонците от
своя страна също оттеглили от градовете своите хармости и
гарнизони; и когато намиращият се с войската си във Фокида[21]
Клеомброт отправил запитване към властите и отечеството как
трябва да действува, Протоос най-напред изказал мнение вой-
ската да се разпусне съгласно клетвата и да се извести на
градовете да внесат в храма на Аполон сума в размер, какъвто
всеки от тях сам определи; ако тогава някой откаже да зачи-
та независимостта на градовете, отново да призоват всички,
които са готови да я защищават, и да ги поведат срещу онези,
които се противопоставят. Така именно според него би било
най-угодно на боговете, а и градовете биха престанали да не-
3 годуват. Но събранието, като го изслушало, сметнало думите му
за празна работа; защото, както изглеждало, всичко ставало
вече по божествена воля. На Клеомброт наредили да не раз-
пуска войската, а незабавно да се отправи срещу тиванците,
ако те не предоставят независимост на градовете. [А Клеомброт,
като узнал, че е настъпил мир, отправил запитване към ефорите
как трябва да действува. Наредили му да се отправи срещу
тиванците, ако те не предоставят независимост на беотийските
градове[22]]. И той, като видял, че те не само не дават незави-
симост на градовете, но и войската не разпускат, за да могат
да му се противопоставят, се отправил към Беотия. Но оттам,
където тиванците го очаквали да нахлуе от Фокида в Беотия
и били поставили охрана на прохода, той не минал. Ненадейно
поел през Тисба по един планински маршрут, достигнал Кревси-
сис, завладял крепостта и пленил дванадесет триери на тиван-
4 ците. След като сторил това, продължил от морето към вътреш-
ността и разположил лагера си при Левктра, в теспийската
област. Тиванците заели отсрещния хълм, недалеч от тях, без
да имат при себе си други съюзници освен беотийците. Тогава
5 при Клеомброт дошли приятелите му и го заговорили: „Клеом-
броте, ако оставиш тиванците да се оттеглят без бой, рискуваш
отечеството да ти наложи най-сурово наказание. Защото
ще си припомнят, че ти и когато пристигна в Киноскефале, не
подложи на опустошение земята на тиванците,[23] и по-късно,
когато отново тръгна на поход, нападението беше отблъснато![24]
Агезилай обаче винаги успяваше да нахлуе през Китерон в
страната им.[25] И ако наистина мислиш за себе си и желаеш
да видиш отново родината си, тиванците трябва да бъдат
нападнати.“ Така му говорили неговите приятели. Противни-
ците му пък казвали: „Сега ще се разбере дали той действи-
6 телно се безпокои толкова за тиванците, както се говори.“ Тези
думи подтиквали Клеомброт да влезе в битка. Управниците на
тиванците от своя страна смятали, че ако не влязат в сраже-
ние, околните градове ще се отцепят от тях и самите те ще
бъдат подложени на обсада; а ако народът в Тива останел без
храна, съществувала дори опасност самият град да се обяви

срещу тях. Понеже много от тях били и изгнаници по-рано,
7 те предпочитали смъртта в битката пред едно ново изгнаничество. Освен това надежда им давало и предсказанието, че лакедемонците щели да бъдат победени там, където се намирал паметникът на девойките, които според преданието, след като били озлочестени от някакви лакедемонци, се самоубили.[26] И тиванците наистина украсили този паметник преди сражението. В това време от града им известили, че всички храмови врати от само себе си се разтворили и че жриците го изтълкували като божествен знак за победа. Също и от храма на Херакъл изчезнали оръжията, сякаш сам Херакъл бил тръгнал на война. Други някои обаче казват, че всичко това било работа на
8 управниците. Впрочем по отношение на битката всичко се разбивало срещу лакедемонците, докато на противниците и случаят помагал. След храна Клеомброт свикал последния съвет преди предстоящото сражение. Но тъй като на обяда пили
9 доста, говорело се, че виното твърде ги разпалило. След като и двата лагера започнали да се въоръжават и вече било съвсем ясно, че ще се бият, оттеглящите се от беотийската войска търговци, носачи и онези, които не искали да участвуват в сражението, били обкръжени от наемниците на Хиерон, фокидските пелтасти и конниците на хераклейците и флиунтците, които се нахвърлили върху тях, принудили ги да се обърнат и ги преследвали до лагера на беотийците. Вследствие на това беотийската войска станала по-многочислена и гъста, откол-
10 кото преди. Сетне, понеже между тях и враговете мястото било равнинно, лакедемонците подредили пред фалангата конниците си; същото сторили и тиванците. Ала тиванската конница има голям опит във войните срещу орхоменците и теспийците, докато по това време лакедемонската конница била съвсем не-
11 годна. Защото коне отглеждали най-заможните, а при обявяване на война се явявал онзи, който бил зачислен в конницата; взимал коня и оръжието, което му се давало в момента, и без всякаква подготовка тръгвал с войската. А от войниците в
12 конните отряди служели най-слабите физически и най-неамбициозните. Такова било състоянието на конницата при едните и при другите. Що се отнася за фалангата обаче, лакедемонците водели еномотията в три отделения; това правело при тях не по-малко от дванадесет души в дълбочина. Тиванците пък били групирани в тил не по-малко от петдесет щита, смятайки, че ако получат надмощие срещу царския фланг, с останалите лесно биха се справили. Когато Клеомброт тръгнал против враговете преди още войската му да разбере, че е дал знак за настъпление, конниците вече били влезли в сражение; лакедемонците бързо били разбити и в бягството си връхлетели върху своите хоплити, а подир тях следвали атакуващите тивански отреди. Но че въпреки това флангът на Клеомброт в началото е имал превес, се доказва от следното. Хората му не

биха могли да го вдигнат и отнесат още жив, ако сражаващите се пред него не са действували успешно в това време.
14 Ала когато паднал Дейнон, полемархът, а също и Сфодрий, един от приближените на царя и синът му Клеоним, ...[28] тогава и така наречените симфоревси[29] на полемарха, и всички останали започнали да отстъпват, притиснати от многочисления противник; лакедемонците от левия фланг, виждайки, че десният фланг е изтласкан назад, също се огънали. Но макар загубили позиции и дали много убити, след като преминали естествения окоп пред техния лагер, спрели там, откъдето били тръгнали. Впрочем лагерът им бил на не съвсем равно място, а разположен повече на склон. Тогава именно неколцина лакедемонци, които не можели да се примирят с нещастието, призовали да не допуснат враговете да издигнат победен паметник и да се
15 опитат с бой да приберат мъртвите, а не с примирие. А и полемарсите виждали, че от всички лакедемонци вече са загинали близо хиляда и че от самите спартанци, на брой седемстотин, паднали около четиристотин; освен това явно и съюзниците били загубили боен дух, някои от тях дори не били разтревожени от станалото. Затова те свикали най-влиятелните и започнали да се съвещават какво да правят. И понеже всички били на мнение, че най-добре би било да приберат мъртвите под закрилата на договор, изпратили вестител за примирие. Сетне тиванците издигнали победен паметник и предали мъртвите съгласно примирието.

16 След тези събития пратеникът, който трябвало да извести в Лакедемон за нещастието, пристигнал на последния ден от Гимнопедиите,[31] когато хорът на мъжете бил вече в театъра. При вестта за поражението ефорите били обзети от дълбока скръб, както според мен би трябвало да бъде; но все пак не извели хора от театъра, а състезанието продължило. На родниците съобщили имената на всеки от падналите и казали на жените да не ги оплакват, а мълчаливо да понасят страданието. На следващия ден близките на загиналите се движели навсякъде с празничен и бодър вид, докато за чиито сродници било съобщено, че са живи, малцина от тях можело да се видят из града; пък и те вървели мрачни и подтиснати.

17 След това ефорите призовали на поход останалите две мори до четиридесетия набор. Изпратили и хората на същата възраст и от морите извън града, тъй като преди в похода към Фокида участвували само до тридесет и петия набор; дори хора, освободени от военна повинност поради длъжността си,
18 получили заповед да се присъединят към тях. Впрочем Агезилай още не бил оздравял от болестта си[32] и градът предоставил на сина му Архидам да води войската. Под негово предводителство тегейците на драго сърце се включили в похода, защото пролакедемонски настроените сподвижници на Стазип били все още живи и имали твърде голямо влияние в града.[33] С го-

товност се присъединили и мантинейците от селата, тъй като по това време на власт били аристократите.[34] Последвали ги охотно коринтците, сикионците, флиунтците и ахейците, а и други градове изпратили войници. В съоръжаването на триери участвували и самите лакедемонци, и коринтците; сикионците също били замолени да се включат, тъй като замисълът бил войската да бъде прекарана с тях. Сетне Архидам принесъл жертва за успеха на похода.

19 Тиванците пък веднага след битката изпратили в Атина увенчан с венец вестител, за да изтъкне значението на тяхната победа и същевременно да иска помощ под предлог, че сега на атиняните се откривала възможност да отмъстят на лаке-
20 демонците за всичко, което те им били сторили. Тъкмо по това време съветът на атиняните заседавал на Акропола. Вестта за случилото се предизвикала у всички голяма мъка, която не останала скрита; защото те не поканили вестителя нито на угощение, нито дали някакъв отговор на молбата за помощ. Така вестителят се завърнал от Атина. Все пак тиванците изпратили спешно пратеник за помощ и при Язон, техния съюз-
21 ник, имайки пред вид каква посока биха могли да вземат събитията. Язон започнал да съоръжава триери, сякаш имал намерение да тръгне на помощ по море, но сетне поел по суша с наемната си войска и конниците от своята охрана, и макар фокидците да водели против него необявена война, преминал (през Фокида) в Беотия и се появил в много от градовете преди още там да била достигнала новината за настъплението му. Така още преди да се била събрала достатъчно голяма войска той бил вече далеч, показвайки с това, че нерядко, за да се постигне успех, е необходимо повече бързина, отколкото сила.
22 А когато след пристигането му в Беотия тиванците изказали мнение, че сега е удобният момент да нападнат лакедемонците — той отгоре с наемниците си, а те фронтално — Язон успял да ги разубеди, че след такова славно дело не бивало да рискуват в една нова битка, която би могла да им донесе нов успех, но и да ги лиши от извоюваната вече победа. — „Нима
23 не виждате", рекъл, „че вие победихте тъкмо защото се намирахте в безизходица? Ето защо трябва да се очаква, че принудени да напуснат живота, и лакедемонците ще се сражават отчаяно. А по всичко личи, че и богът често обича да прави сла-
24 бите силни, а силните слаби." С такива думи той успял да отклони тиванците от сраженето. На лакедемонците пък напомнил каква е мощта на една победена войска и каква — на една извоювала победа. „Ако искате да забравите сполетялото ви нещастие", казал той, „съветвам ви най-напред да си отдъхнете, а като се съвземете и съберете сили, отново да тръгнете на бой срещу онези, които не сте успели да победите. Сега обаче трябва да знаете добре, че дори измежду съюзниците ви има такива, които вече преговарят с враговете ви за

приятелство. Така че не бива да пропускате възможността да сключите мир. Желая ви това от все сърце“, добавил той, „защото искам да ви спася и заради приятелството на моя баща
25 към вас, и заради това, че самият аз съм ваш проксен.“ Така им говорел, но мотивът за действията му вероятно бил желанието му да направи двете враждуващи страни еднакво зависими от себе си. А лакедемонците, като го изслушали, отправили молба към него да действува за постигане на споразумение; веднага щом то било сключено, полемарсите издали заповед след вечеря всички да бъдат готови с багажа си за нощен марш, за да могат на разсъмване да започнат изкачването на китеронските височини. След вечерята, без да дадат никаква почивка, заповядали на хората си да ги следват и с настъпване на тъмнината се отправили за Кревсис, доверявайки се повече
26 на скритото придвижване, отколкото на закрилата на договора. След един крайно труден нощен преход, в постоянен страх и по лош път, те достигнали Егостена в Мегарида. Там се намерили с Архидам и войската му. Той изчакал на това място, докато дойдат всички съюзници и сетне отвел цялата войска до Коринт. Оттам разпуснал войниците, а с гражданския контингент потеглил към отечеството.

27 Междувременно на връщане през Фокида Язон превзел предградията на Хиамполис, разорил околностите и избил много от жителите му. През останалата част от Фокида преминал, без да причинява опустошения. Но като достигнал Хераклея, съборил стените, защото явно не се страхувал, че някой може да нахлуе във владенията му, ако достъпът остане открит; по-скоро го безпокояла мисълта, че ако Хераклея, разположена на проход, бъде завладяна от някого, сам той ще
28 бъде лишен от възможността за излаз в случай че реши да се отправи на поход някъде в Елада. След завръщането си в Тесалия запазил властта си и поради това, че законно бил избран за тагос на тесалийците, и защото поддържал голяма войска от наемници — сухопътна и конници, при това обучени за най-тежки сражения. Мощта му се разраствала и от многото съюзници, които вече имал, и от онези, които желаели да се присъединят към него. Но все пак бил най-велик измежду съвременниците си затова, защото нямало човек, които да не
29 изпитвал към него дълбоко почитание. Когато наближили Питийските игри, Язон разгласил в градовете да се подберат говеда, овце, кози и свине за жертвоприношение. И се говорело, че макар и отреденият дял за всеки град да не надвишавал общоприетото, все пак били събрани не по-малко от хиляда говеда, а останалият добитък надхвърлил десет хиляди глави. Освен това обявил като награда златен венец за онзи град,
30 който е отхранил за бога най-хубав водач на стадо. Наредил също, докато траят Питийските игри, тесалийците да се въоръжат както при военен поход, защото възнамерявал, както се

говорело, сам той да подготви и събора в чест на бога, и състезанията[35]. А какви намерения е имал относно съкровищата на храма, и до днес не е ясно; казват, че когато делфийците се допитали до оракула какво да правят, ако Язон посегне на божните съкровища, богът дал отговор, че това щяло да е него-
31 ва грижа. И този мъж, с такова влияние, с толкова много и такива планове, след прегледа и парада на конницата от Фере, когато вече седнал да отговаря на онези, които идвали с някаква молба при него, бил посечен от седмина младежи, които
32 успели да се приближат, уж нещо спорейки помежду си. Намиращите се наоколо копиеносци се спуснали на помощ; един от нападателите загинал от копие тъкмо когато нанасял удар на Язон, друг пък бил заловен при коня си и сетне умрял от многото рани. На останалите обаче се удало да яхнат предварително подготвените коне и да избягат. И където и да пристигнели в гръцките градове, почти навсякъде били срещани с почести, а това показвало, че гърците твърде много се страхували Язон да не стане тиран.

33 След гибелта му за тагоси били избрани неговите братя Полидор и Полифрон. Полидор по време на едно пътуване на двамата за Лариса бил убит среднощ, когато спял, от брат си Полифрон; така поне се предполагало, понеже смъртта му
34 била ненадейна и без видима причина. Полифрон от своя страна властвувал в продължение на година, като превърнал управлението си в един вид тирания. Така например във Фарсал заповядал да убият Полидам заедно с осем други от най-влиятелните граждани. От Лариса пък изпратил мнозина в изгнание. Додето вършел това и той бил убит от Александър
35 под предлог, че иска да отмъсти за Полидор и да премахне тиранията. Но след като завзел властта, оказал се нетърпим тагос за тесалийците, омразен враг на тиванците и атиняните, разбойник, потъпкващ всички закони и по суша, и по море. Такъв бил, ала и той бил убит от братята на собствената си
36 жена, но по нейна подбуда. Съобщила на братята си, че Александър уж искал да ги погуби и ги държала скрити в къщата си през целия ден; сетне пуснала при себе си Александър, който бил пиян, и след като той заспал, без да гаси светлината, изнесла меча му навън. Но понеже братята ѝ все още не се решавали да влязат, тя ги заплашила, че ако не побързат, ще го събуди. А когато те влезли вътре, дръпнала вратата към себе си и я държала здраво за халката, докато Александър не
37 издъхнал. Нейната омраза към съпруга ѝ се породила според едни, когато замолила Александър да пусне своя любимец — хубав младеж, когото бил затворил в тъмница, а той го извел и посякъл. Според други тя го намразила, тъй като Александър нямал деца от нея и чрез пратеник в Тива искал да си доведе за съпруга жената на Язон. Така обясняват подбудите за нейния заговор. От участниците в него до написването на това съчинение на власт беше Тисифон — най-възрастният от братята.

ГЛАВА ПЕТА

1 Събитията в Тесалия, станали по времето на Язон и след смъртта му, до идването на власт на Тисифон, вече изложих, а сега ще продължа оттам, откъдето се отклоних. След като Архидам отвел участвуващата в помощната експедиция за Левктра войска в родината, атиняните, убедени, че пелопонесците все още ще се смятат задължени да участвуват в походите, а лакедемонците още не са изпаднали в положението, до което самите те били довели атиняните, поканили представители
2 от градовете, признаващи царския мирен договор. Когато пълномощниците се събрали, било решено желаещите да се присъединят към договора да положат такава клетва: „Ще съблюдавам договора, изпратен от царя, и решенията, взети от атиняните и техните съюзници. Ако някой предприеме поход срещу град, положил тази клетва, ще се притека на помощ с всички сили.“ Всички с радост одобрили клетвата, само елидците възразили, че не трябвало да дават независимост на марганците, скилунтците и трифилийците, понеже тези градове им
3 принадлежали. Атиняните и останалите, които, съгласно писмото на царя, гласували за равноправие на градовете — малки и големи, отпратили определените да приемат клетвата и предложили да се закълнат висшите власти на всеки град. И се заклели всички освен елидците.

Сетне и мантинейците, които се смятали за напълно независими, се събрали всички и взели чрез гласуване решение наново да обединят Мантинея и да укрепят със стени града.[36]
4 Лакедемонците обаче се опасявали, че ако това стане без тяхно съгласие, ще бъдат поставени в затруднено положение. Затова изпратили Агезилай като свой пратеник при мантинейците, понеже било известно, че е в приятелски отношения с тях заради баща си. Но когато пристигнал при тях, управниците на мантинейците отказали да свикат пред него народното събрание и поискали да им съобщи целта на идването си. Тогава той им обещал, че ако временно отложат укрепителните работи, ще съдействува изграждането на стените да стане с изричното
5 съгласие на Лакедемон и без голям разход на средства. Ала след като му отговорили, че е невъзможно да се отлага, понеже вече било взето решение от целия град за незабавно издигане на стените, Агезилай си тръгнал силно раздразнен; все пак обаче един поход срещу тях му изглеждал немислим, след като мирът бил сключен тъкмо с оглед на независимостта. Междувременно някои аркадски градове изпратили дори помощници за строежа, а елидците им предоставили три таланта сребро за покриване на разходите по издигането на стената. С такива неща именно били заети мантинейците.

6 При тегейците пък привърженицитe на Калибий и Проксен настоявали за единение на цяла Аркадия, така че всяко

решение, одобрено от общото събрание, да стане валидно и за отделните градове; от своя страна хората на Стазип[37] се стремели да се запази досегашното положение и градът да се управлява по законите, наследени от предците. Понеже били малцинство сред теарите[38], привържениците на Проксен и Калибий, като решили, че ако народът се събере, биха получили надмощие, започнали да се въоръжават. Тогава взели оръжието и привържениците на Стазип; по брой те съвсем не били по-малко. И когато влезли в стълкновение, убили Проксен и неколцина други; останалите обърнали в бягство, но не ги преследвали, защото Стазип не бил такъв, че да допусне гибелта
8 на толкова граждани. А хората на Калибий се оттеглили под закрилата на стената и вратите откъм Мантинея и спрели там вкупом да отдъхнат, тъй като вече нямало противник зад гърба им. Още преди това те били пратили искане за помощ при мантинейците, но междувременно водели преговори със Стазип и привържениците му за помирение. Щом обаче забелязали настъпващите мантинейци, едни от тях се покатерили върху стената и с викове ги приканили да им се притекат по-бързо на помощ; други пък се спуснали да им отварят вратите. Хо-
9 рата на Стазип, като разбрали какво става, побягнали през вратите към Палантион и преди да бъдат догонени, успели да се скрият в храма на Артемида; там се залостили и зачакали. В това време дотичали преследвачите, покачили се върху храма, пробили покрива и започнали да хвърлят по тях керемиди. А онези, съзнали безизходното си положение, замолили да спрат, за да излязат. Така попаднали в ръцете на своите противници. Вързани и нахвърляни в коли, те били закарани в Тегея. А там със съдействието на мантинейците били осъдени и екзекутирани.

10 Междувременно в Лакедемон избягали близо осемстотин тегейци от привържениците на Стазип. Тогава лакедемонците решили, че съгласно клетвата са длъжни да се притекат на помощ на бегълците и да отмъстят за мъртвите тегейци. Така започнали похода срещу мантинейците, защото те престъпили положената клетва и тръгнали с оръжие срещу Тегея. Ефорите
11 призовали към поход и Агезилай, по заповед на града, застанал начело. В това време останалите аркадци се събрали в Азея. И понеже орхоменците не само не желаели да се присъединят към аркадския съюз от омраза към мантинейците[39], но и приели в града си събраната в Коринт наемна войска, предвождана от Политроп, мантинейците останали в отечеството, за да се справят с орхоменците. Херейците и лепреатите обаче се присъединили към лакедемонците в похода срещу
12 Мантинея. Щом жертвоприношението за поход излязло с добър знак, Агезилай незабавно потеглил към Аркадия. Той превзел близо до границата един град на име Евтея и макар там да заварил само по-старите хора, жените и децата — годните да

носят оръжие се били присъединили към общоаркадската войска — не извършил насилие спрямо града; оставил хората по домовете им, а онова, от което се нуждаели, войниците трябвало да си купуват. Всичко заграбено по време на нахлуването в града наредил да се издири и върне обратно. Дори докато изчаквал там наемниците на Политроп, възстановил и градските им стени, където било необходимо.

13 Междувременно мантинейците тръгнали на поход срещу орхоменците. Но пред стените им трябвало да се оттеглят разбити, а мнозина от тях загинали. Когато при отстъплението си достигнали Елимия, орхоменските хоплити вече се отказали да ги преследват, но затова пък върху тях устремно се нахвърлили хората на Политроп; мантинейците разбрали, че ако не ги отблъснат, мнозина от тях ще бъдат повалени от копията им;
14 затова тръгнали решително срещу атакуващите. На това място в боя паднал Политроп. И много други от побягналите щели да загинат, ако в гръб не се били появили флиунтските конници, които, връхлитайки отвред върху мантинейците, ги възпрели от преследване. След това мантинейците се завърнали в отечеството си.

15 При вестта за станалото Агезилай решил, че едва ли вече ще може да се обедини с наемниците от Орхомен и потеглил без тях. Първия ден вечерял в областта на Тегея, а на следващия се прехвърлил в мантинейската земя и се разположил на лагер в подножието на планините западно от Мантинея. Там опустошил околностите и унищожил нивите. Събралите се пък в Азея аркадци тръгнали през нощта към Тегея.
16 На другия ден Агезилай преместил лагера си на около двадесет стадия от Мантинея. В това време настъпващите откъм Тегея аркадци пристигнали под прикритието на планините между Тегея и Мантинея; били хоплити, доста на брой и искали да се присъединят към мантинейците, още повече, че и аргосците отказали да ги преследват с цялата си войска. Тогава неколцина се опитали да убедят Агезилай да ги нападне отделно. Ала той се боял, че докато ги атакува, мантинейците биха могли да излязат от града и да го ударят по фланга и в гръб; затова изразил мнение, че най-добре ще е да оставят враговете да се съединят и ако тогава поискат да се бият, да започнат истинско открито сражение. И наистина аркадците скоро се обединили. Но пелтастите от Орхомен и флиунтските конници преминали през нощта край Мантинея и на разсъмване се появили пред лагера тъкмо когато Агезилай принасял жертва; войниците веднага хукнали към отделенията си, Агезилай пък се върнал да се въоръжи. Но щом се разбрало, че са приятели и жертвеният знак излязъл благоприятен, Агезилай потеглил след закуска с войската си. Привечер, незабелязан от никого, се установил на лагер в окрайнините на мантинейската
18 земя; мястото било твърде тясно и заобиколено отвред с пла-

нини. На следния ден, рано сутринта, извърши„ жертвоприношение пред войската; но щом забелязал върху височините зад ариергарда му да се събират войски от Мантинея, сметнал, че трябва незабавно да изведе хората си от тази теснина. Страхувал се обаче, да не би ако при оттеглянето застане начело, противникът да се нахвърли върху тиловите части; затова останал спокойно на място и с оръжие насочено към враговете накарал намиращите се най-отзад отделения да възвият надясно и да се придвижат зад фалангата към него. Така измъкнал фалангата от теснината и същевременно всеки път я усилвал (с една редица). Когато дълбочината на фалангата се удвоила, заповядал на хоплитите в този ред да навлязат в равнината и там отново разредил войската на дълбочина от девет или десет щита. Ала мантинейците не атакували; елидците, които ги съпровождали, успели да ги разубедят да не влизат в бой, преди да са пристигнали тиванците; а не се съмнявали, че те ще дойдат, защото били взели от тях десет таланта назаем,
20 за да се притекат сега на помощ. При тази вест аркадците естествено останали в Мантинея, без да предприемат нищо. Агезилай обаче въпреки силното си желание да отведе войската — било средата на зимата — все пак останал там три дни недалече от Мантинея, за да не създаде впечатление, че от страх бърза да се оттегли. На четвъртия ден след ранна закуска потеглил с войската, за да нощува там, където устроил лагер и
21 по-рано, при излизането си от Евтея. И понеже не забелязал никакви аркадци, продължил нататък, макар и вече по тъмно, по най-краткия път към Евтея. Искал да отведе хоплитите, преди още да се появят вражите огньове, за да не би това да се изтълкува като бягство. Защото след нахлуването му в Аркадия, където опустошил страната и никой не дръзнал да му се противопостави, градът сякаш започнал да се съвзема от предишното отчаяние. Стъпил отново на лаконска земя, той освободил спартанците и отпратил периеките по родните им градове.

22 Аркадците обаче, след като Агезилай се оттеглил и узнали за разпускането на войската му, решили, понеже били вече събрани, да тръгнат срещу херейците; те не само не желаели да се присъединят към аркадския съюз, но и влезли заедно с лакедемонците в Аркадия. Затова, като нахлули в земите им, подпалили къщите и изсекли дърветата.

Ала щом станало известно, че в Мантинея пристигнала на помощ тиванска войска, напуснали околностите на Херея
23 и побързали да се обединят с тиванците. След като се събрали, тиванците сметнали, че нещата са се развили в тяхна полза, понеже дошли на помощ, а пък никакви врагове вече не виждали из цялата област; затова започнали да се готвят за връщане. Но аркадците, аргосците и елидците настоявали да ги водят колкото се може по-скоро към Лакония, като изтък-

вали своята многочисленост и хвалели тиванската войска. Въодушевени от победата при Левктра, всички беотийци постоянно се упражнявали във военното дело. Освен това ги придружавали и покорените от тях фокидци, евбейците от всички градове, локрийците — и едните, и другите, акарнаните, хераклейците, малейците. С тях имало също конници и пелтасти от Тесалия. При тази гледка им припомняли и за недостига вече на годни за бран мъже в Лакедемон и настойчиво ги молели
24 да не си тръгват, преди да нахлуят в страната на лакедемонците. Тези доводи звучали за тиванците убедително, но от друга страна, се съобразявали с мнението, че Лакония е почти непристъпна; където пък би могло да се намери проход, смятали, че там ще бъдат разположени гарнизони за охрана. И наистина Исхолай, начело на отряд от неодамоди и най-младите от тегейските изгнаници, общо към четиристотин души, заел Ойон в Скиритида. Друг отряд се намирал при Левктрон в малейската област. Но и още нещо имали пред вид тиванците; че лакедемонската войска несъмнено бързо ще успее да се събере и никъде другаде не би се сражавала така храбро, както в отечеството си. А всички тези съображения съвсем не ги под-
25 тиквали да нападнат Лакедемон. Все пак, когато пристигнали хора от Карие, за да им кажат, че вече не останали мъже да бранят страната и предложили себе си за водачи, като заявили, че при най-малко подозрение за измама са готови да им бъдат отсечени главите, след като дошли и някои от периеките, за да ги извикат при тях и да ги уверят, че ще минат на тяхна страна стига само тиванците да се появят в страната — те дори и сега, призовани от спартанците, не желаели да им се притекат на помощ — едва тогава, след тези известия и насърчавани от всички, тиванците се решили да започнат настъпление.

26 Те самите нахлули в Лакония през Карие, аркадците пък през Ойон в Скиритида. И ако Исхолай бил изпесъл отбраната на най-непристъпната позиция, твърдяло се, че никой нямало да може да изкачи планината на това място. Но той останал долу, за да използува ойетите като съюзници; затова и голям брой аркадци успели да достигнат височините. И докато трябвало да се сражават с противник пред себе си, хората на Исхолай имали превес; щом обаче враговете получили възможност да ги атакуват и обстрелват в тил, във фланг и от къщите, тогава загинал и Исхолай, и мнозина
27 други, освен онези, които успели да се измъкнат незабелязано. След този успех аркадците се отправили при тиванската войска в посока към Карие. А тиванците, като узнали за победата на аркадците, още по-решително се спуснали към Лакедемон. Селазия била веднага разграбена и опожарена. Като достигнали долината, където било свещеното място на Аполон, устроили лагер, а на следващия ден продължили по-нататък. През моста обаче не направили опит да напреднат към града,

защото недалеч от светилището на Атина Алеа[40] ги срещнали хоплитите. Продължили нататък покрай Еврота, която оста-
28 вала вдясно; по пътя си грабели и опожарявали къщите, пълни с какви ли не блага. А жените от града, дори и дима не можели да гледат; те никога досега не били виждали врагове. Спартанците пък в този град без стени били разставени за отбрана всеки на различно място; и в действителност били твърде малобройни, а и така изглеждали. Властите взели решение да се извести сред илотите, че всички, които вземат оръжие и
29 се включат във войската, ще станат свободни, ако са участвували в сражения. И както казват, още в началото се записали над шест хиляди. Наредени в строй, те внушавали страх, понеже изглеждали твърде много. Но след като наемниците от Орхомен им останали верни, а Флиунт, Коринт, Епидавър, Пелене и някои други градове изпратили помощ на лакедемонците, страхът от записаните илоти вече не бил толкова голям.
30 А вражеската войска достигнала при настъплението си Амикле и започнала да се прехвърля през Еврота. Навсякъде, където устройвали лагер, тиванците веднага натрупвали колкото се може повече отсечени дървета за защита пред редиците си. Аркадците пък не правели това, а оставяли оръжието си в лагера и се отдавали на грабеж по къщите. По-късно, на третия или четвъртия ден, конниците, а това били всички тиванци и елидци заедно с наличните отделения от Фокида, Тесалия и Локрида, достигнали в боен ред хиподрома в светилището на
31 Посейдон Земетръсеца. Лакедемонските конници, които изглеждали твърде малобройни, ги очаквали, строени срещу тях. В дома на Тиндаридите обаче се били укрили към триста хоплити от най-младите набори; те изтичали навън веднага щом конниците се спуснали напред. Враговете не устояли и отстъпили. При тази гледка побегнали и мнозина от пехотинците. Но тъй като преследвачите спрели, а тиванската войска запа-
32 зила позициите си, отново устроили лагер. И, изглежда, мисълта, че може би не ще последва нова атака срещу града, ги направила вече по-дръзки; оттук обаче вражеската войска поела към Хелос и Гитион. Неукрепените градове опожарявали, а Гитион, където се намирали корабостроителниците на лакедемонците, бил щурмуван в продължение на три дни. В атаката взели участие и някои от периеките, които в този поход воювали на страната на тиванците.

33 Известията за тези събития накарали атиняните да се замислят каква позиция да заемат спрямо лакедемонците, и съгласно решението на съвета свикали народно събрание. Случило се да присъствуват също и пратеници от Лакедемон и от градовете, които им били все още верни съюзници. Пред събранието излезли лакедемонците Арак, Окил, Фаракс, Етимокъл и Олонтей и говорили почти все в един дух. Припомняли на атиняните как открай време са се подкрепяли взаимно в труд-

ни моменти, за доброто и на едните, и на другите; как съдействували за прогонването на тираните от Атина, а пък атиняните,
34 когато те били обсадени от месенците, доброволно им се притекли на помощ. Изтъквали каква полза би имало, ако действуват съвместно, като давали за пример обединените усилия за отблъсване на варварите, а също и избирането на атиняните от елините за предводители на флотата и пазители на общите средства, за което лакедемонците дали своя глас; от друга страна, и атиняните били гласували за лакедемонците, когато единодушно били определени от всички елини за водачи на сухопътните войски.[41] Един от ораторите добавил и следното:
35 „Ако вие и ние, мъже, се споразумеем, ще стане възможно най-сетне това, за което отдавна се говори — тиванците да бъдат обложени с десятък."[42] Атиняните обаче не се отнесли твърде благосклонно към казаното, а неодобрително зашумели, в смисъл, че „сега говорят така, но когато успехът беше на тяхна страна, воюваха срещу нас". Най-силният довод приведен от лакедемонците бил, че когато те победили атиняните, и тиванците настоявали Атина да бъде изравнена със земята, лакедемонците им се противопоставили.[43] Но най-често припомняли задълженията на атиняните да се притекат на помощ съгласно положената клетва; защото аркадците и привържениците им тръгнали срещу тях, без те да са извършили каквато и да било несправедливост; искали да помогнат на тегейците, нападнати вероломно от Мантинея. И при тези думи настъпило раздвижване сред събранието; едни били на мнение, че мантинейците с право са отмъстили за привържениците на Проксен, погубени от хората на Стазип, други пък смятали за несправедливо нахлуването с оръжие в земите на тегейците.
37 Докато в събранието изясняли тия неща, коринтиецът Клител станал и казал следното: „Естествено е, атиняни, да възникне спор кой пръв е извършил несправедливост. Но може ли някой, откакто е настъпил мирът, да обвини нас, че сме тръгнали на война срещу някой град, че сме отнели някому благата, или че сме опустошили нечия чужда земя? И все пак, тиванците нахлуха в страната ни, изсякоха дърветата, опожариха домовете, заграбиха имот и добитък. Как тогава не ще бъде клетвопрестъпление от ваша страна, ако не ни се притечете на помощ, след като срещу нас така явно се върши несправедливост? А при това сами настоявахте, всички ние да положим клетва пред всички вас"! Сега вече атиняните изказали шумно одобрение, понеже казаното от Клител било справедливо и отговаряло на истината.
38 Подир това станал флиунтецът Прокъл[44] и произнесъл следната реч: „Че вие, атиняни, ще сте първите, срещу които ще се насочат тиванците, ако се справят с лакедемонците, това, мисля, е ясно за всички. Защото измежду всички останали, вие именно сте тия, за които тиванците смятат, че биха могли да

им попречат да властвуват над елините. И ако нещата стоят
така, според мен вашето участие в похода би помогнало не по-
малко на вас самите, отколкото на лакедемонците. Защото ако
враждебно настроените срещу вас тиванци, които са ви и съ-
седи, станат водачи на елините, струва ми се, това за вас ще
бъде много по-непоносимо, отколкото, ако противникът ви би
се намирал далеч от вас. Във всеки случай, за самите вас е
по-добре да тръгнете сега, докато все още имате съюзници, за
да не се наложи сетне, когато те бъдат унищожени, сами да
40 се сражавате с тиванците. Тези пък, които се безпокоят да не
би, ако лакедемонците сега се спасят, по-късно отново да ви
създават трудности, нека знаят, че трябва да се страхуват
след време не от влиянието на онези, на които са правили доб-
ро, а на онези, на които са правили зло. Не бива да се забра-
вя също, а това е валидно както за отделните граждани, така
и за градовете, че докато са най-силни, е необходимо те да
придобият достатъчно блага, така че ако след време могъ-
ществото им отслабне, да имат в резерв онова, което по-рано
41 с толкова усилия са успели да завоюват. А сега, поради бла-
госклонността на някой от боговете, вие имате възможността,
помагайки на изпадналите в нужда лакедемонци, да ги спече-
лите като верни приятели за вечни времена. И струва ми се,
не са малцина свидетелите на вашите заслуги спрямо лакеде-
монците; това ще узнаят и боговете, които винаги всичко вижд-
ат, също така съюзниците и враговете, а освен тях и всички
елини и варвари, защото никой не би бил безразличен към
42 тези събития. Така че ако лакедемонците се отнесат зле към
вас, кой сетне би ги приел благосклонно? Трябва да се пред-
полага, че те ще проявят по-скоро доблест, отколкото коварст-
во, защото за разлика от други винаги са се стремили към
43 слава и са били далеч от позорни дела. А помислете и върху
следното; ако някога Елада отново бъде застрашена от варва-
рите, кому бихте се доверили повече отколкото на лакедемон-
ците? Кои бихте предпочели на драго сърце да ви подкрепят,
ако не онези, чиито войници при Термопилите[45] предпочетоха
всички да паднат в боя, за да не открият, оставайки живи, пъ-
тя на варварина към Елада. Нима не ще е справедливо заради
това, което те заедно с вас извършиха като храбри мъже и
44 което, да се надяваме, ще извършат отново, и вие, и ние да ги
подкрепим с всичките си сили? Но и техните предани съюзници
са достойни за подкрепа; защото, бъдете уверени, че онези,
които са останали верни на лакедемонците в нещастието, също
биха се срамували, ако не ви се отплатят с благодарност. Ако
пък мислите, че ние, споделящите доброволно техните опасно-
сти, сме малки и незначителни градове, трябва да имате пред
вид, че ако градът ви се присъедини към нас, вече не ще бъ-
дем малки и незначителни градове, които искат да им се при-
45 текат на помощ. Що се отнася до мен, атиняни, преди винаги

съм се възхищавал от този град, защото съм чувал, че всички претърпели неправда и заплашени от злини, са намирали тук, както са ми разказвали, и прибежище, и закрила. Но сега вече чувам не от други, а сам на място виждам и как така прославените лакедемонци са дошли заедно с най-верните си съюз-
46 ници и ви молят отново да ги подкрепите. Виждам също и тиванците, които като не успяха преди да склонят лакедемонците да ви поробят[46], сега искат от вас да гледате безучастно гибелта на спасителите си. Вашите предци се славят с това, че не позволили падналите при Кадмея аргосци да останат непогребани. Вие обаче ще станете още по-достойни за прослава, ако не допуснете все още живите лакедемонци да бъдат опозо-
47 рени и дори унищожени. И след като припомня още едно славно дело — това, че вие попречихте на наглия Евристей и спасихте децата на Херакъл[47] — питам се, дали не ще е по-голям подвиг, ако спасите от гибел не само техните родоначалници, но и целия град? Ала най-славно би било, след като преди време лакедемонците ви спасиха, без да се излагат на опасности, само с едно гласуване, вие сега да им се притечете с оръ-
48 жие на помощ и като се изложите на опасности. И щом ние сме горди, дори ако само със слово успеем да помогнем на тези храбри мъже, колко благородна би изглеждала тази цел за вас, които сте в състояние на дело да ги подкрепите; и макар да сте били с лакедемонците и приятели, и врагове, помнете повече доброто, отколкото злото, което са ви причинили, като с това изразите не само вашата благодарност, но и благодарността на цяла Елада, задето някога я защитиха с храбростта си."

49 Подир това атиняните, без да се вслушват в гласовете на онези, които били против, взели решение да се притекат на помощ с цялата си войска, като за стратег избрали Ификрат. След жертвоприношението той разпоредил вечерята да стане в Академия и, както казват, мнозина тръгнали преди него. Но сетне Ификрат застанал начело и всички го следвали с вярата, че ги води към славно дело. След като пристигнал в Коринт, останал там няколко дни и това веднага предизвикало първите укори към него. Когато обаче отново тръгнал, войниците на драго сърце вървели, накъдето ги водел и устремно атакували,
50 щом се насочел към крепост. Междувременно от намиращите се в Лакедемон врагове много аркадци, аргосци и елидци се върнали, тъй като обитавали съседни области. И кой каквото успял да заграби, отнесъл със себе си. Тиванците и останалите пък искали да се оттеглят от страната на лакедемонците, понеже виждали как от ден на ден войската им намалява, а храната става все по-оскъдна; една част била изразходвана, а друга разграбена, разпиляна, изгорена. А и зимата вече настъ-
51 пила, така че всекиму се искало да се прибере у дома. След като те се изтеглили от Лакедемон, Ификрат от своя страна

също върнал атиняните от Аркадия обратно в Коринт. Доколкото той друг път се е проявявал като добър стратег[48], не го упреквам. Но ония негови действия там намирам донякъде излишни или пък безполезни. Защото, като се заел с охраната на Онион, за да не могат беотийците да се изтеглят в отечеството си, същевременно оставил открит най-добрия път през
52 Кенхрея. Когато пък поискал да разбере дали тиванците вече са заобиколили Онион, изпратил за съгледвачи всички атински конници, а освен тях и коринтските. А малко на брой хора биха могли да видят също толкова, колкото и много. И ако се наложи да се връщат, много по-лесно би било за няколко човека да намерят добър път и спокойно да се оттеглят, отколкото за голям отряд. А да се поведе толкова войска, която по обученост далеч отстъпва на противника, нима не е истинско безумие? Конниците пък, доста на брой и разставени на голяма площ, когато трябвало да се връщат, често попадали в непроходима местност, така че не по-малко от двадесет загинали. Та тогава тиванците успели да се изтеглят, както поискали.

КНИГА СЕДМА

Съдържание: *ГЛАВА ПЪРВА*. ПРЕГОВОРИТЕ В АТИНА ЗА СКЛЮЧВАНЕ НА ВОЕНЕН СЪЮЗ (1). ВТОРА РЕЧ НА ПРОКЪЛ ОТ ФЛИУНТ (2—11). РЕЧ НА КЕФИСОДОТ (12—14). НОВО НАСТЪПЛЕНИЕ НА ТИВАНЦИТЕ (15—17). ЗАЩИТАТА НА КОРИНТ (18—19), ПОМОЩ ОТ СИРАКУЗА (20—21). ТИВАНЦИТЕ ПРИНУДЕНИ ДА СЕ ОТТЕГЛЯТ (22). ЛИКОМЕД (23—24). УСПЕХИ НА АРКАДЦИТЕ (25—26). ФИЛИСК СЪБИРА НАЕМНА ВОЙСКА (27). ПОМОЩ ОТ СИРАКУЗА (28). НАСТЪПЛЕНИЕТО НА ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ НАЧЕЛО С АРХИДАМ (29—31). ПОБЕДАТА НА АРХИДАМ (32). ПРАТЕНИЦИТЕ В СУЗА (33). ПЕЛОПИД И ПЕРСИЙСКИЯТ ЦАР (34). МИРНИТЕ УСЛОВИЯ НА ЦАРЯ (36—38). ЕПАМИНОНД НАСТЪПВА СРЕЩУ АХЕЯ (41—43). ЕВФРОН ТИРАН В СИКИОН (44—46). *ГЛАВА ВТОРА*. ВЕРНОСТТА НА ФЛИУНТЦИТЕ КЪМ ЛАКЕДЕМОН (1—3). АРГОСЦИТЕ НАПАДАТ ФЛИУНТ (4—8). ВРАГОВЕТЕ СА ОТБЛЪСНАТИ (9). НОВИ НАПАДЕНИЯ СРЕЩУ ФЛИУНТ (10—11). ПОБЕДАТА НА ФЛИУНТЦИТЕ (12—15). АТИНЯНИНЪТ ХАРЕС В ПОДКРЕПА НА ФЛИУНТ (16—23). *ГЛАВА ТРЕТА*. ПОЛОЖЕНИЕТО В СИКИОН (1—3). ДЕЙСТВИЯТА ЕВФРОН (4). УБИЙСТВОТО НА ЕВФРОН В ТИВА (5). ОБВИНЕНИЕТО СРЕЩУ УБИЙЦИТЕ НА ЕВФРОН (6). ЗАЩИТНА РЕЧ НА ЕДИН ОТ ЗАГОВОРНИЦИТЕ (7—11). УБИЙЦИТЕ НА ЕВФРОН ОПРАВДАНИ (12). *ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*. АТИНЯНИТЕ ЗАГУБВАТ ОРОП (1). ПРЕГОВОРИ ЗА ВОЕНЕН СЪЮЗ МЕЖДУ АТИНЯНИ И АРКАДЦИ (2). СМЪРТТА НА ЛИКОМЕД (3). АТИНЯНИТЕ ТРЯБВА ДА НАПУСНАТ КОРИНТ (4—5). КОРИНТИЙЦИТЕ СЕ СТРЕМЯТ КЪМ МИР (6—8). МИРНИ ПРЕГОВОРИ МЕЖДУ ТИВА, КОРИНТ, ФЛИУНТ И АРГОС (9—11). ПОМОЩ ОТ СИРАКУЗА (12). ВОЙНА МЕЖДУ ЕЛИД

ЦИТЕ И АРКАДЦИТЕ **(13—19)**. ЛАКЕДЕМОНЦИТЕ ОКАЗВАТ ПОМОЩ НА ЕЛИДА **(20—22)**. ПОРАЖЕНИЕТО НА АРХИДАМ ПРИ КРОМНОС **(23—25)**. ПОБЕДА НА ЕЛИДЦИТЕ ПРИ ПИЛОС**(25)**. УСПЕХ НА АРКАДЦИТЕ ПРИ КРОМНОС **(27)**. ПРЕКЪСВАНЕ НА ОЛИМПИЙСКИТЕ ИГРИ **(28)**. БИТКАТА В АЛТИС **(29—32)** РАЗНОГЛАСИЯ В АРКАДСКИЯ СЪЮЗ **(33—34)**. МИР МЕЖДУ ЕЛИДЦИТЕ И АРКАДЦИТЕ **(35)**. ПРОИЗВОЛ НА ТИВАНЦИТЕ В ТЕГЕЯ **(36—40)**. *ГЛАВА ПЕТА*. СЪЮЗ СРЕЩУ ЕПАМИНОНД **(1—3)**. НАСТЪПЛЕНИЕТО НА ЕПАМИНОНД **(4—8)**. ЕПАМИНОНД НАХЛУВА В СПАРТА **(9—11)**. ПОБЕДАТА НА АРХИДАМ **(12—14)**. ЕПАМИНОНД СЕ ИЗТЕГЛЯ **(14)**. ПОХВАЛА ЗА АТИНСКАТА КОННИЦА ПРИ МАНТИНЕЯ **(15—17)**. ТАКТИКАТА НА ЕПАМИНОНД **(18—24)**. БИТКАТА ПРИ МАНТИНЕЯ **(25)**. ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ БИТКАТА ПРИ МАНТИНЕЯ **(26—27)**.

ГЛАВА ПЪРВА

1 На следващата година от страна на лакедемонците и техните съюзници пристигнали в Атина пратеници с неограничени пълномощия, за да се съветват относно условията за военен съюз между лакедемонците и атиняните. След като мнозина чужди и атински оратори говорили, че съюзът трябва да се сключи на основата на пълното равноправие, накрая Прокъл
2 от Флиунт произнесъл следната реч: „Понеже вие, атиняни, решихте, че е добре да станете приятели с лакедемонците, струва ми се, трябва да се помисли и как това приятелство да се запази възможно най-дълго време. Ако при съставянето на договора сме се ръководили от това, което носи най-голяма изгода и за двете страни, то ние сме успели, доколкото би могло да се предвиди, да постигнем едно дълготрайно споразумение. Сега почти по всичко друго сме единодушни, остава да се изясни само въпросът за командуването. Съгласно предварителното решение на съвета на вас е отредено командуването на морските сили, а на лакедемонците — на войските по суша. Аз също съм на такова мнение и мисля, че това разделение произтича не толкова от човешката воля, колкото от
3 естественото разположение и случая. Защото най-напред вие разполагате с най-пригодно място за господство по море. Около града ви са разположени множество свързани с морето градове, ала всички те съвсем не могат да се сравняват с вашия. Освен това имате и пристанища, без които една морска сила не може да съществува; разполагате още и с голям брой трирери, а увеличаването на флотата за вас е въпрос на тра-
4 диция. И занаятите, свързани с морското дело владеете, и по опит в тази област сте далеч по-напред от всички други, защото мнозинството от вас се препитават от морето. Затова покрай своя поминък вие същевременно набирате опит и за воюване по море. И още нещо: никой от градовете не би могъл да изкара наведнъж повече триери от вас. Това не е без значение за определяне на командуването, защото, който е посилен от самото начало, към него всички драговолно се при-
5 съединяват. А в това и боговете се показват благосклонни към вас, тъй като в безбройните и важни сражения, в които сте

участвували по море, много рядко сте търпели несполуки и повечето пъти успехът е бил на ваша страна. Ето защо естествено и съюзниците на драго сърце биха участвували с вас в това
6 рисковано дело. Че е наложително и дори дълг за вас да поемете командуването над флотата, ще разберете и от следното: някога лакедемонците воюваха в продължение на много години срещу вас и въпреки че завладяха страната ви, не успяха да ви унищожат. Но когато веднъж богът им отреди победа по море, попаднахте напълно под тяхна власт. От това става съвсем ясно, че свободното ви съществуване изцяло е свър-
7 зано с морето. И понеже това разделение е създадено от природата, нима ще имате някаква изгода да предоставите командуването по море на лакедемонците, след като, първо, сами признават, че имат по-малко опит в това дело от вас и, второ, в морските битки рискът е различен — при тях са заплашени само хората от триерите, докато при вас се касае за живота
8 на вашите деца и жени, за съществуването на целия град? Така стоят нещата при вас. А сега вижте какво е положението при лакедемонците. Най-напред те населяват област във вътрешността, така че господствувайки на сушата, биха могли да живеят добре, дори да им бъде отрязан достъпът до морето. И тъй като са разбрали това, още от деца се обучават именно за такава война. А що се отнася до най-важното — подчинението към военачалниците, тъкмо това ги прави най-силни
9 по суша, а вас по море. Сетне, както е при вас с флотата, така е при тях с войската; никой освен тях не би могъл да изведе по-голям контингент, и то за най-кратко време. Така че именно към тях съюзниците може би ще се присъединят с най-голямо упование. При това и богът е отредил както на вас щастие по море, така и на тях по суша. Защото в многото битки, които са водили, рядко са търпели несполуки, а най-често са изли-
10 зали победители. Че те заслужават да са начело на сухопътната войска не по-малко, отколкото вие на флотата, може да се уверите от извършените дела: воювайки с тях дълги години, макар и често да ги побеждавахте в морски сражения, вие не успяхте да сторите нищо, за да наложите властта си. Но едно единствено поражение по суша постави в опасност живота на децата и жените им, та дори съществуването на целия град.
11 Как тогава няма да бъде обидно за тях да предадат на други командуването на сухопътната войска, след като винаги са се готвили преди всичко за сражения по суша? Затова аз подкрепям внесеното от съвета предложение и смятам, че то е от най-голяма полза и за двете страни. И нека съдбата ви закриля, ако сте решили това, което е най-добро за всички нас!"

12 Така говорил Прокъл. И атиняните, и присъствуващите лакедемонци посрещнали речта му с бурно одобрение. Но Кефисодот излязъл пред тях и рекъл: „Атиняни, не забелязвате ли, че ви заблуждават! Ако ме изслушате, веднага ще ви

поясня за какво става въпрос. Разбира се, вие ще поемете командуването по море. Ако лакедемонците ви изпратят съюзническа помощ, очевидно това ще са лакедемонските триерарси и вероятно корабните войници; моряците обаче със сигурност ще бъдат или илоти, или наемници. Това ще са хората, които вие ще предвождате. Когато обаче лакедемонците ни призоват на поход по суша, вие естествено ще изпратите вашите хоплити и конници. По този начин те ще са предводители на самите вас, докато вие — на техни роби и на малоценни хора. „Отговори ми", извикал, „Тимократе от Лакедемон, не каза ли преди, че си дошъл, за да сключиш военен съюз при пълно равноправие?" „Да, казах това." „А не е ли по-справедливо", добавил Кефисодот, „двете страни поред да предвождат флотата и сухопътната войска; така и вие ще получите своя дял, ако командуването по море носи някакви облаги, и ние — по суша?" Тези думи разубедили атиняните и чрез гласуване било прието решение, командуването да бъде предоставяно на всяка от двете страни за срок от пет дни.

След това войските им се отправили заедно със съюзниците към Коринт, било решено заедно да охраняват Онион. И когато тиванците и техните съюзници настъпили, те заели определените позиции на различни места по Онион, като лакедемонците и пелтастите охранявали най-удобните за атакуване проходи. Тиванците и съюзниците им обаче, достигайки на разстояние тридесет стадия от стражите, устроили лагера си в равнината. Сетне пресметнали кога трябва да тръгнат, за да стигнат призори до постовете на лакедемонците и се отправили срещу тях. И наистина улучили подходящ момент; нападнали лакедемонците и пеленците, когато нощната стража вече се прибирала, а нощувалите в шумата ставали, за да се разотидат по определените им места. Тъкмо тогава тиванците се нахвърлили в боен ред с цялото си въоръжение върху разпръснатите невъоръжени групи. А когато оцелелите от ненадейната атака успели да избягат на най-близкото възвишение, макар и да имал възможност да задържи позицията с хоплити и пелтасти, достатъчен брой от които можел да получи от съюзниците, а продоволствия щял да си достави безпрепятствено от Кенхрея — лакедемонският полемарх не направил това; въпреки голямото затруднение за тиванците дали да се спуснат по обърнатия към Сикион планински склон или да се върнат назад, той сключил мирно споразумение — според повечето по-благоприятно за тиванците, отколкото за самия него. По такъв начин, оттегляйки хората си, той изоставил позицията.

Тиванците без всякаква опасност се спуснали по склона, съединили се със своите съюзници аркадците, аргосците и елидците и веднага атакували Сикион и Пелене. Насочили се и към Епидавър, опустошавайки цялата му околност. Сетне тръгнали обратно, без да се боят от нападение на враговете.

Така стигнали близо до града на коринтците и щурмували с
19 набег вратите откъм Флиунт, та ако бъдат отворени, да нахлуят в града. Ала от града излезли група лековъоръжени и срещнали елитния отряд на тиванците на разстояние не повече от четири плетъра от стените. Коринтците заели позиции по надгробните паметници и други по-високи места и с копия и стрели избили мнозина от първите редици; а когато те побегнали, преследвали ги около два-три стадия. Сетне коринтците извлекли мъртвите до стените и след като ги предали съгласно мирното споразумение, издигнали победен паметник. Тази победа повдигнала духа на лакедемонските съюзници.

20 В същото време за лакедемонците доплували повече от двадесет триери, изпратени на помощ от Дионисий; те докарали келти и иберийци и към петдесет конника. На другия ден тиванците и останалите техни съюзници изпълнили в разреден боен строй равнината до морето и от другата страна — до възвишенията, достигащи града, и унищожили всичко, което можело там да се използува. Конниците на атиняните и коринтците не смеели да ги приближат при вида на превъзхождащата
21 ги по сила и численост вражеска войска. Ала конниците на Дионисий, въпреки малкия си брой, извършвали нападения с копия из местността, а когато били атакувани, оттегляли се, но сетне отново се обръщали и обстрелвали противника. Дори понякога слизали от конете да си отдъхнат. Ако някой от враговете се спуснел към тях, когато били на земята, ловко скачали върху седлата и се изплъзвали. В случай пък, че група техни преследвачи се откъснела доста от основната войска, както отстъпвали, изведнъж се обръщали и ги атакували, като им причинявали тежки загуби с копията си; заради тях цялата войска
22 била принудена ту да върви напред, ту да се оттегля. Ето защо тиванците не останали дълго в страната, а си тръгнали обратно към отечеството; останалите също се разотишли по родните си места. Тогава хората на Дионисий нахлули в Сикион, спечелили битката със сикионците в полето и погубили около седемдесет от тях; укрепения Дерат превзели със сила. След тия действия първата помощна експедиция на Дионисий отплувала отново за Сиракуза.[2]

Тиванците и всички, които били преминали на тяхна страна, до този момент действували и воювали единно под во-
23 дачеството на Тива. Но се явил някой си Ликомед, мантинеец, който по потекло не отстъпвал никому, бил твърде заможен, а и изобщо имал амбиции; той успял да събуди гордостта на аркадците, като им говорел, че единствено за тях Пелопонес е родина, че само те са коренни жители[3] тук, че от всички елински племена аркадското е най-многобройно и най-силно. Сочел ги за най-храбрите, като им припомнял, че винаги, когато някъде имало нужда от помощ, викали най-напред аркадците.[4] Казвал още, че нито на времето лакедемонците щели да се ре-

24 шат без тях да нахлуят в Атина, нито пък сега тиванците — в Лакедемон. „Затова ако сте разумни, не бива да тръгвате след всеки, накъдето ви призове. Както преди следвахте лакедемонците и с това допринесохте за тяхното могъщество, така и сега, ако следвате сляпо тиванците и не настоявате за мястото, което ви подобава при командуването, скоро може би ще намерите в тях нови лакедемонци!“ Аркадците естествено се възгордяли от тия думи и започнали да превъзнасят Ликомед като единствения достоен мъж. Вследствие на това за висши длъжностни лица избирали ония, които той препоръчвал. Но и последвалите събития повдигнали самочувствието на аркадци-
25 те. При едно нахлуване на агросците в Епидавър, когато пътят им за изтегляне бил отрязан от наемниците на Хабрий — атиняни и коринтци, аркадците се притекли на помощ и освободили изпадналите в опасно обкръжение аргосци. При това трябвало да се справят не само с неприятеля, но и с непригодната за военни действия местност. В похода пък срещу Азина и Лакония успели да победят лакедемонския гарнизон, убили неговия полемарх — спартанеца Геранор, и опустошили предградието на азинците. Където и да тръгнели на поход, нито нощ, нито буря, нито дълъг път, нито непристъпни планини ги възпирали. Така че поне по това време имали достатъчно-
26 основание да се смятат много по-силни от останалите. Поради това тиванците, обзети от завист, вече не се отнасяли приятелски към тях. Когато пък елидците поискали от аркадците да бъдат върнати отнетите им от лакедемонците градове[5], разбрали, че аркадците не обръщат никакво внимание на думите им, докато същевременно трифилийците и останалите, които изменили на елидците и навсякъде твърдели, че са аркадци, били на особена почит. Затова и елидците ги намразили.

27 Докато всеки от съюзниците претендирал за най-голямо влияние, явил се абидецът Филиск, изпратен с много пари от Ариобарзан. Най-напред той призовал тиванците, съюзниците и лакедемонците за мирни преговори в Делфи. Те пристигнали, обаче не се допитали до бога как биха могли да постигнат мир, а започнали да се съвещават помежду си. Но тъй като тиванците не били съгласни Месене[6] да попадне отново под лакедемонско влияние, Филиск се заел със събирането на голяма наемна войска, за да воюва на страната на лакедемонците.

28 Междувременно пристигнала и втората помощна експедиция на Дионисий. Атиняните били на мнение, че тази войска трябвало да се отправи към Тесалия срещу тиванците; лакедемонците пък възразявали, защото според тях тя била необходима в Лакония и това се приело и от съюзниците. Заобикаляйки Пелопонес, войниците на Дионисий пристигнали в

Лакедемон, където Архидам ги обединил с гражданската войска и се отправил на поход. Превзел с щурм Карие и заповядал всички попаднали живи в ръцете му да бъдат избити. Оттам веднага продължил срещу паразийците в Аркадия и
29 опустошил с войската си страната. Когато обаче аркадците и оргосците тръгнали насреща му да се бранят, той се оттеглил и се установил на лагер по височините оттатък Медея. По време на престоя му там Кисид, предводителят на изпратения от Дионисий помощен контингент, му съобщил, че определеният срок за неговото пребиваване изтекъл; казал това и незабавно потеглил по пътя за Спарта. Но понеже месенците му били преградили пътя за оттегляне в една теснина, той изпратил при Архидам пратеник с молба за помощ. Архидам въпреки всичко се отзовал на молбата му. Ала когато достигнал отклонението за Евтрезий, аркадците и аргосците напреднали към Лакония за да му пресекат пътя за връщане в отечеството. Той обаче е излязъл на равното, където се срещат пътищата за Евтрезий и Медея и подредил войската си
30 за битка. Казват, че минавайки пред отделенията, той ги одобрявал със следните думи: „Съграждани, сега трябва да бъдем храбри и да гледаме напред! Нека предадем на потомците родината такава, каквато я наследихме от бащите ни; нека не се срамуваме вече от нашите деца, жени, старци и приятели заради това, което преди будеше възхищение сред всички
31 елини!“ При тези думи, както казват, на небето се светнало и се чул гръм като предвестие за неговия успех; а на левия му фланг пък имало светилище със статуя на Херакъл [за потомък на който бил смятан самият Архидам]. Говори се, че всичко това вдъхнало такава смелост и увереност у войниците, че предводителите с мъка удържали техния устрем. И когато Архидам ги повел в бой, малкото врагове които успели да се приближат на разстояние едно копие, намерили смъртта си. Останалите загинали по време на бягството, повечето избити
32 от конниците други пък — от келтите. След битката Архидам издигнал победен паметник и незабавно изпратил в отечеството вестителя Демотел, за да съобщи за голямата победа и че от лакедемонците не е загинал нито един, а от враговете — мнозина. Казват, че в Спарта, като чули вестта, всички, та дори Агезилай, геронтите и ефорите плакали; изглежда, между радостта и болката има нещо общо, което намира израз в сълзите. Впрочем поражението на аркадците донесло не по-малка радост на тиванците и елидците, отколкото на лакедемонците. До такава степен те вече ги ненавиждали заради самоувереността им.

33 В непрестанния си стремеж за господство над Елада, тиванците решили, че ако изпратят пратеник при персийския цар, биха спечелили един полезен съюзник. Поради това, като

призовали и съюзниците да сторят същото, под предлог че и лакедемонецът Евтикъл се намирал при царя, (към Суза) се отправили от тиванците Пелопид, от аркадците Антиох — състезателят по панкратион[7], от елидците Архидам; към тях се присъединил и един аргосец. Щом узнали за това, атиняните от своя страна изпратили Тимагор и Леонт. Когато пристиг-
34 нали там, най-голямо внимание персийският цар оказал на Пелопид, защото той изтъкнал, че тиванците единствени от елините се сражавали при Платея[8] на страната на царя, а след това нито веднъж не били участвували в поход срещу него; лакедемонците именно затова воювали с тях, защото те не желаели да участвуват като съюзници на Агезилай във военни действия срещу персийския цар и дори му попречили да принесе жертва на Артемида в Авлида — мястото, където на път
35 за Азия Агамемнон извършил жертвоприношение и сетне завладял Троя. За почитта към Пелопид особено допринесла победата на тиванците в битката при Левктра и това, че пред очите на всички опустошили страната на лакедемонците. Освен това Пелопид говорел, че аргосците и аркадците били победени в сражение от лакедемонците, понеже тиванците не ги подкрепили. За това че всичко, което казвал, е истина, свидетелствувал атинянинът Тимагор; след Пелопид от всички той
36 бил почитан най-много. По-късно Пелопид, запитан от царя какво би желал да залегне в царския документ, отговорил: „Месене да стане независима от Лакедемон и атиняните да извлекат корабите си на сушата. Ако не се подчинят на тези условия, да се започне война срещу тях; а в случай че някой
37 от градовете откаже да се присъедини, да се воюва първо срещу него.“ След като условията били записани и прочетени пред пратениците, Леонт рекъл в присъствието на царя: „Кълна се в Зевс, атиняни, време е, както изглежда, да си търсим друг приятел вместо царя.“ След като писарят предал на царя думите на атинянина, отново излязъл пред всички и оповестил следното писмено допълнение: „Но в случай, че атиняните на-
38 мерят по-справедливо разрешение от това, да се явят при царя и го уведомят.“ Когато пратениците се завърнали по родните си места, атиняните, по обвинение на Леонт, осъдили Тимагор на смърт, понеже не желаел да отседне в една палатка заедно с него и за всичко се съветвал с Пелопид. От останалите пратеници елидецът Архидам изказал възхвала на царя за това, че той поставил по-високо елидците от аркадците, докато Антиох, тъй като аркадският съюз бил пренебрегнат, не приел даровете и докладвал на Десетте хиляди[9], че царят имал много пекари, готвачи, виночерпци и вратари, но мъже, способни да воюват срещу елините, макар и да търсел навред, не можел никъде да намери. Пък и изобилието на богатствата според него било самохвалство, понеже дори и превъзнасяният златен платан[10] не можел и на един щурец да направи сянка.

39 След като тиванците свикали представители от всички градове, за да чуят съдържанието на царското писмо, а пер-
сиецът, който го носел, показал печата на царя и прочел на-
писаното, тиванците призовали всички желаещи да станат
приятели на царя и на самите тях и да положат клетва; но
представителите от градовете отговорили, че те били изпра-
тени не да се кълнат, а да чуят царските условия. Ако тиванци-
те смятат, че е необходима клетва, нека изпратят свои пра-
теници по градовете. Аркадецът Ликомед дори изразил мне-
ние, че събранието в същност не трябвало да се състои в Тива,
а там, където се водела войната. Понеже тиванците се засег-
нали и започнали да го упрекват, че руши съюза, той дори
отказал да участвува по-нататък в събранието и си заминал, а
заедно с него и всички представители от Аркадия. След като
40 участниците в събранието не пожелали да положат клет-
ва в Тива, тиванците изпратили пратеници в градовете с на-
стояване да се закълнат, че ще изпълнят условията, залегнали
в царския документ; били убедени, че всеки един от градовете
ще се поколебае да се противопостави едновременно и на тях,
и на царя. Но в Коринт, където пратениците пристигнали най-
напред, се възпротивили и казали, че според тях нямало ни-
каква нужда от обща клетва пред царя. Към тях се присъеди-
нили и други градове с подобен отговор. Така и този опит на
Пелопид и тиванците за установяване на господство се осуетил.
41 А Епаминонд в стремежа си да присъедини ахейците към
себе си и по този начин да затвърди влиянието на тиванците
сред аркадците и останалите съюзници, отново достигнал до
убеждението, че за да постигне целта си, трябва да предприеме
поход срещу Ахея. Затова склонил Пизий, стратег в Аргос,
предварително да превземе Онион. Пизий пък, осведомен, че
охраната на Онион е занемарена от Навкъл, предводителя на
лакедемонските наемници, и от атинянина Тимомах, овладял
през нощта с две хиляди хоплити височината над Кенхрея, като
42 предварително се бил запасил с храна за седем дни. Пристиг-
налите в това време тиванци преминали Онион, а сетне всички
съюзници, предвождани от Епаминонд, се отправили срещу
Ахея. След като навсякъде в Ахея знатните се присъединили
към него, Епаминонд, използувайки влиянието си, не допуснал
да бъдат осъдени на изгнание, нито пък да се промени управ-
лението; вместо това той приел уверенията на ахейците, че ще
43 бъдат сигурни съюзници на тиванците и ще ги следват, където
и да ги поведат. Подир това Епаминонд се върнал в отечест-
вото си. Но понеже аркадците и неговите противници започна-
ли да го обвиняват, че с действията си в Ахея улеснил лаке-
демонците, а сетне се изтеглил, тиванците взели решение да
изпратят хармости в ахейските градове. А те, като пристигна-
ли, заедно с демоса прогонили знатните и мнозина други и на-
1 всякъде в Ахея установили демократично управление. Скоро

обаче изгнаниците се събрали и понеже съвсем не били малко на брой, тръгнали срещу всеки град поотделно и след завръщането си поели управлението. И вече не пазели неутралитет, а енергично подпомагали лакедемонците във войната; така аркадците били притиснати, от една страна, от лакедемонците,
44 а, от друга — от ахейците. Сикион до този момент се управлявал по старите закони. Впоследствие обаче Евфрон[11], най-влиятелният от съгражданите си пред лакедемонците, желаейки да си спечели авторитет и сред техните противници, заявил пред аргосците и аркадците, че ако в Сикион властта мине в ръцете на най-богатите, градът естествено при пръв удобен случай отново ще вземе страната на лакедемонците. „Но ако бъде установено демократично управление, бъдете уверени", добавил той, „че градът ще си остане ваш. И ако ме подкрепите, ще свикам народа; така ще докажа и своята преданост, и града ще запазя като сигурен ваш съюзник. Трябва да знаете, че правя това, защото също като вас изпитвам ненавист към самочувствието на лакедемонците и бих се радвал,
45 ако се избавя от тяхното подтисничество." Аркадците и аргосците със задоволство изслушали неговите думи и му оказали подкрепа. А той в присъствието на аргосците и аркадците незабавно свикал народа на агората, обявявайки, че отсега основа на управлението ще бъде пълното равноправие. Сетне призовал събранието да избере за стратези ония, които смята за достойни. Били избрани самият Евфрон, Хиподам, Клеандър, Акризий и Лизандър. След избора поставил за предводител на наемниците сина си Адей, а предишния командуващ
46 Лизимен отстранил. Скоро след това чрез благодеяния направил част от тези наемници свои приближени; други пък привлякъл към себе си, без да пести нито държавни средства, нито храмовите съкровища. Използувал и имуществото на онези, които изпратил в изгнание заради привързаността им към лакедемонците. От останалите стратези едни погубил чрез интриги, други прогонил от отечеството. Така успял да загребе цялата власт и накрая станало ясно, че не бил нищо друго, освен тиран. А за да допуснат това съюзниците, си служел с подкупи или им оказвал енергична подкрепа с наемната си войска, когато те предприемали някакъв поход.

ГЛАВА ВТОРА

1 Докато ставали тези събития, аргосците укрепили в областта на Флиунт планината Трикаран над светилището на Хера, а сикионците — Тиамия, намираща се на границата им. Така флиунтците изпаднали в затруднено положение, изпитвайки недостиг от храна; ала все пак отстоявали съюзническите си задължения. Обикновено когато големите градове извършат нещо достойно за прослава, всички писатели ги спо-

менават. Но според мен ако един малък град е извършил славни дела, то тогава още повече си струва те да бъдат опи-
2 сани. И тъй флиунтците станали приятели на лакедемонците, когато онези се намирали на върха на своята мощ. Но след поражението им в битката при Левктра и отпадането не само на много периеки, но и на всички илоти, а освен това и на болшинството от съюзниците, когато, така да се каже, цяла Елада тръгнала срещу тях, флиунтците им останали верни; и въпреки че имали за врагове най-силните на Пелопонес — аркадците и аргосците ,все пак им се притекли на помощ. А и после, макар че при всеобщия призив за подкрепа на лакедемонците се случило последни да преминат в Прасие — тук участвували също коринтците, епидавърците, тройзените, хермионите, халиейците, сикионците и пеленците, по това време те все още
3 не се били отцепили, — а ксенагът[12], придружаващ потеглилите преди тях контингенти, ги изоставил, те и не помислили да се върнат обратно. Тъй като враговете се намирали в околностите на Амикле, наели водач от Прасие, промъкнали се през планината и благополучно пристигнали в Спарта. Разбира се, лакедемонците изразявали почитта си към тях по различен начин, като между другото им изпратили и един бик —
4 дар за приятелство. След оттеглянето на враговете от Лакедемон, когато аргосците ,раздразнени от предаността на флиунтците към лакедемонците, нахлули с цялата си войска във Флиунт и опустошили страната, флиунтците не изпаднали в отчаяние; напротив, дори след като враговете започнали да се изтеглят, разрушавайки всичко, каквото можели, флиунтските конници се спуснали да ги преследват. И макар в тила на аргосците да били всички конници и придадените към тях отделения хоплити, флиунтските конници, шестдесет на брой, връхлетели върху тях и обърнали целия ариергард в бягство. Убили малцина, но пред очите на аргосците издигнали победен паметник, и то такъв, сякаш ги били избили всички.

5 Друг път лакедемонците и техните съюзници охранявали Онион, а тиванците настъпвали, за да го преминат. Докато аркадците и елидците се приближавали през Немея, за да се съединят с тиванците, флиунтски изгнаници дошли при тях и казали, че ако ги оставят да се промъкнат незабелязано, биха могли да завземат Флиунт. Наговорили се и изгнаниците, заедно с шестстотин други, се скрили със стълби до самата крепостна стена. Когато наблюдателите от Трикаран сигнализирали за приближаването на враговете и цялото внимание на града било насочено към тях, в същия момент предателите дали
6 знак на укрилите се да се катерят по стълбите. А те, като се покатерили, овладели изоставените от охраната постове и се спуснали след десетината дневни пазачи; от всяка петорка загинал по човек — единия убили докато още спял, а другия, ко-

гато бягал към храма на Хера. И след като в бягството си останалите стражи наскачали от обърнатата към града стена, покатерилите се горе врагове напълно завладели акропола.
7 Гражданите обаче, щом чули виковете, веднага се отправили на помощ. Отначало враговете излезли от крепостта и започнали сражение пред вратите към града. Ала заобиколени от приждащите, те се оттеглили отново в акропола; заедно с тях обаче нахлули вътре и гражданите. За кратко време крепостта била опразнена от враговете, които се покачили на стените и кулите и оттам нанасяли удари върху проникналите вътре. Те пък от своя страна се защищавали отдолу и атакували по
8 стълбите, водещи към крепостната стена. След като овладели някои от кулите, гражданите отчаяно се нахвърлили върху заелите горе позиции; притиснати от дързостта им, онези трябвало да действуват в боя на все по-малко пространство. Тъкмо тогава аркадците и аргосците обградили града отвсякъде и започнали пробив на стената. Една част от намиращите се в крепостта се сражавали срещу враговете върху стените, други срещу катерещите се по стълбите от външната стена; водели бой също и с онези, които вече били завзели кулите[13]. И понеже в помещенията намерили огън, подпалили кулите отдолу със снопи, ожънати във вътрешността на самия акропол. Ужасени от пламъците, враговете се хвърляли от кулите; кои-
9 то пък били върху стените, падали от ударите на войниците. Огънали се веднъж, скоро те опразнили цялата крепост. Тогава излезли и конниците; при появата им враговете започнали да се оттеглят, като изоставили и стълбите, и убитите, та дори и неколцина живи, но осакатени в битката. От враговете, които се сражавали вътре, и от онези, които при оттеглянето скочили от стените, загинали не по-малко от осемдесет. Сега можело да се види как мъжете си подават ръце, за да се поздравят с избавлението, а жените, плачещи от радост, им носят да пият. И наистина всички тогава се смеели и плачели едновременно.

10 Но и на следващата година аргосците и аркадците нападнали Флиунт с цялата си войска. Причината за постоянния натиск върху флиунтците било, от една страна, раздразнението, а, от друга, това, че градът бил разположен помежду им и те се надявали поради недостига на храна да го принудят да се присъедини към тях. Но конниците и отряд отбрани флиунтски войници заедно с дошлите на помощ атински конници и при това нахлуване ги атакували тъкмо когато преминавали реката. Победени, враговете се изтеглили до вечерта в подножието на планината, сякаш се намирали в приятелска страна и не желаели да тъпчат реколтата в полето.

11 Освен това поход срещу Флиунт предприел веднъж и отседналият в Сикион тивански военачалник с подчинения му гарнизон; взели участие и сикионците и пеленците, понеже по

това време все още воювали на страната на тиванците. Към
похода се присъединил и Евфрон със своите близо две хиляди
наемници. Докато останалата войска се спуснала през Трика-
ран към светилището на Хера, за да опустоши полето, сикио-
ните и пеленците разположил на височината, откъдето се вижда-
ли вратите, извеждащи на пътя за Коринт, така че флиунт-
ците да не могат по околен маршрут да се появят внезапно
12 над светилището и да ги нападнат отгоре. Щом обаче в града
узнали, че враговете са се насочили към полето, конниците и
отбраният отряд на флиунтците излезли насреща им и започ-
нали битка, за да не ги допуснат в полето. По-голямата част
от деня обстрелвали противника с метателните си оръжия;
наемниците на Евфрон ги преследвали, докъдето местността
била достъпна за конницата, а хората от града достигнали до
13 светилището на Хера. Но когато решили, че е настъпил удобен
момент, враговете се изтеглили в полукръг около Трикаран;
защото оврагът пред стената им пречел да се доберат по най-
краткия път до пеленците. Флиунтците известно време ги
преследвали към склона, но сетне се обърнали и се насочи-
ли по пътя край стената срещу пеленците и онези, които се
14 били присъединили към тях. Забелязал скоростта, с която се
придвижват, тиванецът се старал да ги изпревари и да се при-
тече на помощ. Ала все пак конниците пристигнали по-рано и
се нахвърлили върху пеленците. Те срещнали обаче твърда съ-
противa и се отдръпнали. Но сетне, подкрепени от пристигна-
лите междувременно пехотинци, отново атакували, влизайки в
близък бой. Сега вече враговете се огънали; неколцина сикио-
нци загинали, а от пеленците намерили смъртта си много храб-
15 ри мъже. Тогава флиунтците издигнали внушителен победен
паметник и запели, както е редно, пеан; войниците на тиванеца
и на Евфрон наблюдавали безучастно това, сякаш тъкмо за-
ради тази гледка били обиколили планината. Сетне едните се
отправили за Сикион, а другите се върнали в града.

16 Заслужава похвала и следната постъпка на флиунтците:
след като заловили техния проксен в Пелене, макар и да стра-
дали от недоимък на всичко, те го освободили без откуп. Как
би могъл някой да отрече, че това не е дело на благородни и
доблестни мъже!

17 Очевидно е, че именно поради издръжливостта си те са
успявали да запазят своята вярност към приятелите си; за-
щото, лишени от реколтата на своята земя, те живеели отчасти
от плячка, отчасти от онова, което можели да закупуват от
Коринт. При това снабдяването с храна било свързано с мно-
го опасности; мъчно си намирали необходимите средства,
доставчици, а, от друга страна, срещали големи затруднения
19 при посочването на гаранти за добитъка, с който ще се пре-
возва. Но когато вече смятали, че са в пълна безизходица, ус-

пели да склонят Харес да поеме охраната на транспорта. Щом пристигнал във Флиунт, те го замолили да ги съпровожда при изпращането на негодните за военна служба в Пелене. След като ги оставили там и направили пазар, натоварили колкото добитък успели да намерят и през нощта тръгнали обратно. Знаейки много добре, че враговете им готвят засада, те все пак предпочели сражението пред недостига на храна. Затова про-
19 дължили с Харес напред. Щом попаднали на враговете, веднага се нахвърлили върху тях, като се насърчавали един друг и призовавали Харес на помощ. Накрая надделели, прогонили враговете от пътя и се завърнали по домовете, спасявайки и себе си, и товара, който карали. Но понеже нощта минала без
20 почивка, спали до късно през деня. Когато Харес станал, конниците и най-видните хоплити дошли при него и му рекли: „Харес, днес ти би могъл да извършиш едно славно дело! Тъй като сикионците са решили да издигнат крепост на нашата граница, сега те имат там много строители, но не и толкова хоплити. Така че ние, конниците и най-смелите хоплити, ще тръгнем напред, а ти, ако ни последваш с наемниците, може би ще завариш вече всичко свършено, а може би ще предизвикаш и обрат с появата си, както в Пелене. Ако пък смяташ, че в намеренията ни има нещо рисковано, принеси жертва и се допитай до боговете; според нас те биха насърчили повече теб, отколкото нас. Трябва добре да знаеш, Харес, че с това дело ще бъдеш в очите на всички човекът, който, издигайки твърдина срещу враговете и спасявайки приятелски град, е заслужил не само прослава в своето отчество, но си е спечелил и извест-
21 ност сред съюзници и врагове!“ Думите им наистина убедили Харес и той се заел с жертвоприношението. А в това време флиунтските конници надянали броните и сложили юзди на конете; хоплитите пък приготвили всичко необходимо за пешата войска. Сетне взели оръжието и се отправили към мястото на жертвоприношението, а Харес и гадателят ги пресрещнали и казали, че жертвата била с добър знак. „Почакайте“, рекли, „защото и ние вече тръгваме.“ И щом бил даден сигналът, излезли и наемниците, сякаш водени от някаква божествена во-
22 ля. Когато Харес тръгнал, начело били конниците и пехотата на флиунтците. Отначало вървели с бърза крачка; сетне усилили хода, а накрая конниците се втурнали напред, а пешаците вече тичали с все сили, спазвайки възможно най-добър ред; след тях и Харес ги следвал отблизо. До залез слънце оставало още малко време, така че връхлетели върху враговете в укреплението изненадващо, тъкмо когато едни се миели, други
23 приготвяли вечеря, месели тесто, или пък устройвали места за нощувка. При стремителната атака всички побягнали в ужас, изоставяйки на храбрите мъже целия си запас от храна. Те се навечеряли с каквото заварили и каквото имали от къщи, а сетне по обичая възлели, изпели победен химн и след като

разставили постове, легнали да спят. Коринтците, при които през нощта дошъл пратеник с вестта за станалото при Тиамия, на драго сърце събрали всички коли и впрегатен добитък, натоварили ги с храна и ги закарали във Флиунт; и докато траели работите по укреплението, всеки ден имало такива конвои.

ГЛАВА ТРЕТА

1 За флиунтците, за верността им към техните приятели, за храбростта, проявена във войната, за това, как лишени от всичко все пак останали във военния съюз, вече разказах. Почти по същото време стимфалецът Еней, който станал стратег на аркадците, решил, че положението в Сикион е нетърпимо; изкачил се с войската си на акропола, събрал най-силните сикионци в града и наредил да върнат изпратените в изгнание
2 без общо решение. Изплашен от това, Евфрон[14] забягнал в пристанището на сикионците, повикал Пасимел от Коринт и предал чрез него пристанището на лакедемонците. Така отново влязъл в съюз с тях, твърдейки, че никога не им бил изменял. Когато гласували в града дали да изоставят лакедемонците, той според думите му заедно с малцина други се проти-
3 вопоставял; сетне обаче в желанието си да отмъсти на предателите установил демократично управление. „Сега", рекъл, „благодарение на мен всички, които ви измениха, са в изгнание. И ако имах достатъчно власт, щях да премина към вас с целия град; сега обаче ви предавам само пристанището, което е в мои ръце." Мнозина чули тези негови думи, но колко му повярвали, точно не се знае.

4 И понеже вече съм започнал, искам да довърша разказа си за събитията около Евфрон. След като в Сикион се стигнало до стълкновения между аристократи и демократи, Евфрон нает войска от Атина и отново се завърнал. С помощта на демократите станал господар в града, но акрополът се владеел от тивански хармост. Понеже съзнавал, че докато акрополът се държи от тиванците, не ще може да овладее града, пристигнал с подкуп при тиванците, за да ги склони да прогонят
5 аристократите и му предадат отново града. Предишните изгнаници обаче, като разбрали къде отишъл и какво готви, също тръгнали за Тива. Там го видели в приятелски разговор с архонтите и се изплашили, че може да осъществи замислите си; някои от тях решили да рискуват и посекли Евфрон на акропола тъкмо когато архонтите и съветът заседавали. Архонтите извели пред съвета извършилите злодеянието и се обърнали
6 към всички: „Граждани, ние искаме смъртно наказание за тези убийци на Евфрон, защото виждаме, че хората с разум изобщо не престъпват нито човешкото, нито божественото право, а престъпниците, макар и да вършат злини, се стараят да

ги прикрият; а тия хора дотам са надминали всички в своята наглост, че пред очите на властите и в присъствието на самите вас, удостоени да преценявате кой заслужава смъртно наказание и кой не, си присвоиха това право и погубиха човека. И ако те не получат най-тежкото наказание, кой би се осмелил след това да дойде в града ни? Какво ще стане с нашия град, ако всеки, който пожелае, може да убие човек, преди още да е станало ясно за какво е пристигнал? Ето защо ние ги обвиняваме в нечувано светотатство, несправедливост, беззаконие и незачитане на града ни. А вие като свидетели на станалото наложете им такава присъда, каквато смятате, че са заслужили."

7 Това били думите на архонтите. Но останалите убийци отричали да са участвували в деянието; само един признал и защитната му реч започвала приблизително така: „Тиванци, човек, който разбира, че имате власт да постъпите с него, както пожелаете, не може да не се съобразява с вас. Но на какво се уповавах все пак, като убих тук този човек? Това знаете сами: най-напред на убеждението си, че действувам справедливо и сетне, защото мислех, че правилно ще прецените моята постъпка. Знаех, че и вие, когато заловихте Архий, Хипат и привържениците им, извършили почти същото, каквото и Евфрон, не изчакахте гласуването, а ги наказахте веднага щом попаднаха в ръцете ви. Смятахте, че наглите безбожници, явните предатели, жадуващите да тиранствуват ще бъдат осъде-
8 ни на смърт от всички хора. А ето че и Евфрон извърши всички тези престъпления. Именно той прие светилищата пълни със сребърни и златни дарове, а сетне ни ги показа опразнени. Нима би могъл да съществува по-отявлен предател от Евфрон, който, след като беше най-близък приятел на лакедемонците, замени тяхното приятелство с вашето? После пък, макар и да ви увери в своята вярност, отново ви изостави и предаде пристанището в ръцете на вашите противници? И не беше ли истински тиран, когато даваше на роби не само свобода, но и граждански права, като същевременно наказваше със смърт, изгнание и конфискация на имуществото не извър-
9 шилите неправда, а неугодните нему? И това бяха аристократите! След това отново се завърна в града с помощта на най-омразните ви противници — атиняните, и вдигна оръжие срещу назначения от вас хармост; но като не успя да го прогони от акропола, събра пари и пристигна тук. Ако обаче наместо пари бе събрал оръжие и бе тръгнал срещу вас с войска, щяхте дори да сте ми благодарни, че съм го убил. А след като той дойде при вас с богатства, за да ви подкупи и накара отново да го направите господар на града, би ли било справедливо да осъдите на смърт мен, който го наказа? Защото притиснатите от силата на оръжието страдат, но не изглеждат несправедливи в очите на другите, докато онези, които, престъпвайки

доброто, са се оставили да бъдат подкупени с пари, са изло-
10 жени и на страдание, и на позор. Освен това, ако Евфрон ми беше враг, а на вас приятел, аз също мисля, че щеше да бъде непристойно от моя страна да го убия тук; но тъй като е извършил предателство спрямо вас, би ли могъл да бъде по-омразен на мен, отколкото на вас? Но, кълна се в Зевс, някой ще рече, че той е тук по своя воля? Значи, ако някой го беше убил, преди да пристигне в града ви, щеше да получи похвала. А сега, след като дойде, за да прибави към предишните си престъпления нови, нима някой ще твърди, че неговата смърт
11 е несправедлива? И нима би могъл да посочи някъде елински град, където сключват договор с предатели, със завърнали се дезертьори или тирани? Не забравяйте също, че гласувахте решение за предаване на изгнаниците от всички съюзнически градове. Така че би ли могъл някой да оспори справедливостта на смъртната присъда за изгнаник, завърнал се без общото решение на съюзниците? Аз, мъже, ще ви кажа това: ако ми наложите смъртно наказание, вие ще отмъстите за най-коварния от всички ваши врагове; ако пък сметнете, че съм постъпил справедливо, ще покажете на всички, че сте отмъстили и за всички ваши съюзници."

12 Като изслушали тази реч, тиванците решили, че Евфрон е получил заслуженото. Неговите съграждани обаче го пренесли и погребали на агората като почтен мъж и започнали да го тачат като родоначалник на града. Така повечето хора, както изглежда, смятат за „почтени мъже" своите благодетели.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

1 С това свършва разказът за събитията около Евфрон. А сега ще се върна там, откъдето се отклоних. Още докато флиунтците укрепявали Тиамия и Харес все още се намирал там, Ороп отново бил завладян от изгнаниците. И когато атиняните с цялата си военна мощ се отправили срещу този град, като за това отзовали и Харес от Тиамия, пристанището на Сикион отново минало в ръцете на гражданите му и на аркадците. Никой от съюзниците не се притекъл на помощ на атинянite и те трябвало да се оттеглят, отстъпвайки Ороп на тиванците до по-сетнешно разрешение на спора.

2 Като узнал за упреците на атиняните срещу съюзниците, че имали заради тях много затруднения и че никой не ги подкрепил, Ликомед убедил Десетте хиляди[15] да започнат преговори с тях за военен съюз. Първоначално някои от атиняните изразили недоволство срещу това, че са приятели на лакедемонците, а стават съюзници на техните противници. Ала след като размислили, решили, че за лакедемонците би било не по-малко изгодно, отколкото за самите тях, ако аркадците не се нуждаят занапред от тиванците. Заради това и приели съюза

3 с аркадците. Ликомед пък, който водел тези преговори, на връщане от Атина намерил гибелта си при обстоятелства, обясними само с божия намеса: при наличието на голям брой кораби той избрал този, който пожелал, и след като се уговорил с моряците да го стоварят където сам искал, решил да слезе тъкмо там, където по това време се намирали изгнаниците. Така загинал Ликомед, но военният съюз в същност бил осъществен.

4 В народното събрание на атиняните Демотион се изказал, че приятелството с аркадците според него било полезно, но все пак на стратезите трябвало да се дадат съответни заповеди, за да се запази Коринт за атинския народ. При тази вест коринтците спешно разпратили достатъчен брой свои хора за стража навсякъде, където имало атински гарнизони; казали им, че нямат повече нужда от охрана и те се подчинили. И когато атиняните от гарнизоните се стекли в града, коринтците разгласили, ако някому от атиняните е била сторена не-
5 правда, да подаде писмена жалба, за да бъде обезщетен. По време на тези събития Харес пристигнал с флота в Кенхрея. Като разбрал за станалото, той заявил, че бил дочул за предстоящо нападение срещу града и пристигнал тук, за да окаже помощ при отбраната. Коринтците му изказали похвала, но въпреки това не допуснали неговите кораби в пристанището, а го принудили да си замине. Отпратили и хоплитите, след като удовлетворили пратениците им. Така атиняните се оттеглили от Коринт. Съ-
6 щевременно по силата на съюзния договор трябвало да изпратят в подкрепа на аркадците конницата, ако Аркадия бъде нападната. Те обаче избягвали да навлизат с враждебни намерения на лаконска земя.

От своя страна коринтците, чиито сухопътни сили и преди търпели поражения, преценили, че ще им бъде много трудно да оцелеят, още повече сега, когато сред враговете им били и атиняните. Затова взели решение да съберат наемници — пехота и конница. Начело на тази войска те охранявали града и същевременно причинявали доста щети на намиращите се в близост врагове. Все пак изпратили пратеници в Тива, за да се осведомят дали техни представители биха могли да сключат
7 мирен договор. След като тиванците отговорили утвърдително и ги поканили в града, коринтците помолили за разрешение да се допитат и до своите съюзници, така че да сключат договора заедно с всички, които искат мир, а войната да оставят на онези, които искат да воюват. И понеже тиванците се съгласили
8 и на това, коринтците пристигнали в Лакедемон и заявили следното: „Лакедемонци, дошли сме при вас като приятели и ви молим, ако виждате за нас някакво спасение, заради което да се бием докрай, и на нас да го кажете. Ако пък смятате, че сме в безизходица и че за вас би било от полза, присъединете се към нас и сключете мирен договор; защото с никой друг

освен с вас не бихме желали да търсим път за спасение. Но ако сте решили, че за вас е по-добре да се сражавате, молим ви да ни оставите ние да сключим мир. Ако се спасим, може би след време пак ще ви бъдем полезни. Ако сега обаче загинем, сигурно е, че никога вече не ще можем да ви помагаме".

9 След тези думи лакедемонците не само насърчили коринтците да сключат мир, но се съгласили да излязат от войната и онези от съюзниците им, които не желаели повече да воюват заедно с тях. За себе си обаче казали, че ще продължат да се бият, приемайки всичко, отредено им от бога, но никога нямало да допуснат да им се отнеме Месене, наследена от бащите.

10 Като чули това, коринтците се отправили към Тива, за да сключат мир. Тиванците обаче поискали от тях да положат клетва и за военен съюз. Тогава те отговорили, че военният съюз не е мир, а само смяна на една война с друга; и ако тиванците наистина са готови, те са тук именно за да сключат справедлив мир. Удивени, че въпреки опасността, в която се намират, коринтците отказват да воюват срещу благодетелите си, тиванците позволили на тях, на флиунтците и останалите, пристигнали заедно с тях в Тива, да сключат мир при условие всяка от страните да запази своята територия. При това

11 условие била положена и клетвата. Съобразявайки се с него, флиунтците незабавно се изтеглили от Тиамия. Аргосците се заклели да сключат мир при същите условия. Но понеже не могли да постигнат флиунтските изгнаници да останат в планината Трикаран, която смятали за част от областта на Аргос, навлезли в нея и поставили охрана под предлог, че това е тяхно владение, макар и не много време преди това да я били опустошили като вражеска страна. Не се отзовали и на искането на флиунтците спорът да се реши чрез арбитраж.

12 Почти по същото време, след смъртта на стария Дионисий, неговият син изпратил в подкрепа на лакедемонците дванадесет триери, предвождани от Тимократ. След като пристигнал, Тимократ взел участие в превземането на Селазия, а сетне отплувал за родината си.

13 Наскоро след това елидците завзели Ласион, който преди бил техен, но сега принадлежал към аркадския съюз. Аркадците обаче не оставили това без внимание, а незабавно дали команда и се отправили на помощ. Елидците пък от своя страна изпратили за защита отбраните триста[16] и още четиристотин човека. След като през деня елидците разположили лагера си на по-равнинно място, аркадците изкачили през нощта планинския връх над елидците и призори се спуснали върху тях. Като ги забелязали да слизат отгоре, и при това по-многобройни, елидците се засрамили да отстъпват от такова разстояние и тръгнали всички напред. След като влезли в ръкопашен

бой, те все пак били принудени да побягнат, губейки много хора и оръжие поради неудобната за оттегляне местност.

14 След този успех аркадците се насочили към акрорейските градове. Като превзели всички освен Траист, те достигнали Олимпия, укрепили отвсякъде хълма на Кронос и оставили там гарнизон. От това място охранявали и планината на Олимпия. Чрез предателство на някои от жителите превзели и Маргана. Това напълно обезсърчило елидците, докато аркадците в същото време продължили към града. Стигнали до агората, но там ги посрещнали конниците и останалите от елидците, прогони-
15 ли ги, при което убили неколцина от тях и издигнали победен паметник. В Елида имало вражди още от по-рано; партията на Хароп, Тразонид и Аргей се стремяла към установяване на демокрация в града, докато привържениците на Евалк, Хипий и Стратол — на олигархия. Понеже аркадците с голямата си войска изглежда заели страната на демократите, хората на Хароп се окуражили; след като се споразумели с аркадците да получат подкрепата им, те завладели акропола. Конниците и
16 отбраните триста обаче не се поколебали, а веднага тръгнали към крепостта и ги прогонили; така че заедно с Аргей и Хароп близо още четиристотин граждани трябвало да идат в изгнание. Но скоро след това заедно с няколко аркадци те взели в свои ръце Пилос. Тогава мнозина от демократите напуснали града и се присъединили към тях, понеже мястото било хубаво, а и на своя страна имали голямата войска на аркадците.

По-късно аркадците, насърчени от изгнаниците, че градът бил готов да мине на тяхна страна, отново навлезли в земите на елидците. Този път обаче ахейците, които били сключили съюз за приятелство с елидците, защищавали града; така, без да постигнат нещо друго освен опустошаването на страната, аркадците трябвало да се изтеглят. Ала едва минали границата, те узнали, че пеленците се намират в Елада. Същата нощ, след необикновено дълъг преход, превзели принадлежащия на пеленците Олур; това станало по време, когато
18 пеленците отново се били присъединили към лакедемонския военен съюз. Щом научили за съдбата на Олур, те също поели обратно и по околни пътища, където било възможно, се завърнали в града си Пелене. Оттук продължили военните действия срещу намиращите се в Олур аркадци и макар да били малко на брой, също и срещу всички демократи в своя град. И не престанали да водят борбата, докато не си възвърнали Олур.

19 Аркадците обаче предприели нов поход срещу Елида. Докато лагерът им се намирал между Килене и града, елидците ги атакували, но те издържали на нападението и спечелили победа. Андромах, хипархът на елидците, когото всички смятали виновник за сражението, се самоубил. Останалите се от-

теглили в града. В тази битка намерил смъртта си и пристигналият на помощ спартанец Соклид, тъй като по това време
20 лакедемонците били вече съюзници на елидците. Притиснати на своя земя, елидците изпратили пратеници при лакедемонците с молба и те да тръгнат срещу аркадците, защото според тях най-бързо щели да ги прогонят, ако ги нападнат от две страни. Архидам наистина се отправил на поход с гражданската войска и превзел Кромнос. Там оставил три от дванадесетте лохи[17] за охрана, а сетне се върнал в отечеството. Аркадците
21 пристигнали на помощ, както били събрани от похода срещу Елида, издигнали около Кромнос двоен ред укрепления и в безопасност започнали обсадата на намиращите се в града. В Лакедемон обаче не можели да се примирят с обсадата на своите съграждани и призовали към нов поход. И този път предводител бил Архидам. След като пристигнал, той започнал да опустошава повсеместно Аркадия, също и Скиритида, и предприемал всичко, за да принуди някак враговете да снемат обсадата. Но аркадците останали по местата си, без да отдават някакво значение на всичко това. Накрая Архидам,
22 като забелязал някакво възвишение, под което минавали външните укрепления на аркадците, сметнал, че би могъл да го превземе и че ако се установи там, за обсаждащите в подножието ще бъде невъзможно да удържат позициите си. И докато Архидам напредвал с хората си от всички страни към мястото, пелтастите пред него видели епаритите[18] извън оградите и ги нападнали; същевременно решили да се включат в сражението и конниците. Онези обаче не се огънали, а запазили спокойствие и ги срещнали в боен ред. Отново атакували, но те и сега не отстъпили, дори успели да се придвижат напред. Понеже вече се дочули викове, Архидам се отклонил по пътя за Кромнос и сам тръгнал на помощ с войниците, както били
23 по двама. И когато се срещнали — хората на Архидам в колона, понеже се движели по пътя, аркадците пък в сбит строй, лакедемонците не могли вече да устоят на аркадската войска; скоро Архидам бил промушен в бедрото, а не след дълго паднали и сражаващите се пред него Полианид и Хилон — зет на
24 Архидам. Общо броят на загиналите тогава бил не по-малко от тридесет. Едва след като се изтеглили по пътя и излезли на открито, лакедемонците се построили в боен ред. Аркадците, както и преди, застанали в сбит строй. И макар да отстъпвали по численост, те били много по-самоуверени, защото преследвали отстъпващи, а били убили и[19]... човека. Лакедемонците обаче, виждайки ранен Архидам, и като научили имената на загиналите — все храбри мъже, при това може би най-извест-
25 ните, загубили надежда. И когато враговете били вече близо, някой от по-старите извикал: „Защо трябва, мъже, да се бием, а не свършим войната с примирие?“ Като го чули, и едните, и

другите се зарадвали и сключили мир. Лакедемонците прибрали мъртвите и се оттеглили, аркадците пък се върнали там, откъдето започнали атаката, и издигнали победен паметник.

26 Докато аркадците държали Кромнос под обсада, елидците от града, които най-напред тръгнали към Пилос, се натъкнали на прогонените от Таламе пилосци. Яздещите отпред елидски конници, щом ги съзрели, не се поколебали, а веднага се нахвърлили върху тях, убили неколцина, другите пък избягали на един хълм. Когато пехотинците пристигнали, също атакували заелите хълма; една част избили на място, а близо двеста други взели в плен. Чужденците сред тях били продадени, а изгнаниците избити. Подир това покорили пилосците и
27 цялата област, възвърнали си и Маргана. Междувременно през нощта лакедемонците отново нападнали Кромнос, превзели участъка от укреплението, охраняван от аргосците, и започнали да привикват обсадените си съотечественици. Които се намирали съвсем близо и били по-съобразителни, се измъкнали. Но другите, изпреварени от многото аркадци, които се втурнали на помощ, били отново обградени, а сетне пленени и разделени на групи. Една част взели аргосците, една тиванците, една аркадците и една месенците. Общо броят на попадналите в плен спартанци и периеки бил над сто.

28 След като аркадците снели обсадата на Кромнос, отново се заели с елидците. Усилили гарнизона в Олимпия и понеже следвала олимпийската година, започнали подготовка за игрите заедно с жителите на Писа, които твърдели, че били първите уредници на светилището.[20] Когато обаче месецът за олимпийските игри и дните за събора на участниците настъпили, елидците, които открито се готвели за поход и били извикали
29 на помощ ахейците, се отправили по пътя за Олимпия. Аркадците пък смятали, че те никога няма да тръгнат срещу тях и сами, заедно с жителите на Писа, организирали празничния събор. Били приключили конните състезания и надбягването от петобоя и достигналите до борбата[21] вече не били на пистата и олтара. Тогава на свещената земя навлезли въоръжени елидците. Аркадците не ги пресрещнали, а се подредили за бой по брега на Кладай, която тече край Алтис и се влива в Алфей. Тук от съюзниците им се намирали към две хиляди
30 аргоски хоплити и около четиристотин атински конници. От своя страна елидците се строили на другия бряг на реката и щом принесли жертва, тръгнали напред. Те, които във военните работи били подценявани от аркадците и аргосците, а също и от ахейците и атиняните, този ден най-храбро предвождали своите съюзници. Аркадците, с които най-напред влезли в бой, веднага отблъснали назад. Удържали и натиска
31 на притеклите се в подкрепа аргосци, а сетне и тях победили. И като ги преследвали, достигнали мястото между булевте-

риона,[22] светилището на Хестия и театъра до него; продължили да се сражават все така устремно и успели да изтласкат противниците си до олтара. Но понеже били обстрелвани от покривите на галериите, булевтериона и големия храм,[23] а самите те воювали на равното, неколцина от елидците загинали; между тях и предводителят на отбраните триста Стратол.
32 След това сражение се оттеглили в лагера си. Аркадците и съюзниците им с такъв страх очаквали настъпващия ден, че цялата нощ събаряли построените с толкова труд палатки и издигали защитна ограда. Но елидците, като настъпили на другия ден и видели как здраво са се укрепили и колко хора има върху покривите на храмовете, поели обратно към града си, показвайки храброст, каквато би могъл да им вдъхне бог, макар и само за един ден; хората сами обаче не биха били в състояние да направят задълго храбри онези, на които това не им е вродено.

33 Понеже управниците на аркадския съюз използували храмовите съкровища — от тях плащали и на епаритите, първи мантинейците гласували против изразходването на тези средства. И сами предали на висшите управници определения им налог за издръжка на епаритите, който събрали от града си. Управниците обаче, обвинявайки мантинейците, че нанасят вреда на аркадския съюз, призовали техните водачи на съд пред Десетте хиляди. Но след като те отказали да се явят, осъдили ги и пратили епаритите да ги доведат. Ала мантинейците затвори-
34 ли градските врати и не ги допуснали вътре. Тогава се чули и други гласове пред събранието на Десетте хиляди, да не се използуват храмовите съкровища и да не се оставя на поколенията за вечни времена урокът за това светотатство спрямо боговете. А когато и съюзното събрание взело общо решение да не се използуват богатствата на храма, не след дълго онези, които нямали възможност да служат без заплата като епарити, се разотишли; които обаче можели да си позволят това, насърчавайки се помежду си, се включили в отряда на епаритите, за да не бъдат повече зависими от другите, а другите да зависят от тях. Висшите управници, в чиито ръце се намирали храмовите съкровища, пък разбрали, че ако се наложи да дават отчет, рискуват живота си. Затова изпратили в Тива хора да предупредят тиванците, че ако не дойдат с войска, съществува опасност аркадци отново да вземат страната на ла-
35 кедемонците. И тиванците започнали да се готвят за поход. Онези пък, които желаели доброто на Пелопонес, склонили Аркадския съюз да извести чрез пратеници на тиванците да не тръгват с оръжие към Аркадия, преди да бъдат повикани. Ала докато пратениците били на път, дошли до убеждението, че една война е напълно излишна. Защото, както им се струвало, било съвсем ненужно те да отговарят за светилището на Зевс. Щели да постъпят по-справедливо и по-благочестиво,

ако го върнат; така според тях и на бога щяло да бъде по-
угодно. Понеже и елидците се стремели към това, двете стра-
ни решили да се помирят и сключили договор.
36 При полагането на клетвата се заклели освен всички
останали и тегейците, а също и самият тиванец, който тогава
се намирал в Тегея с триста беотийски хоплити. Другите ар-
кадци останали още известно време в Тегея. Ала докато обзе-
ти от веселие пирували, възливали и пеели химни в чест на
сключения мирен договор, тиванецът и висшите управници, ко-
ито се страхували от отчет за изразходваните средства, заедно
с беотийците и своите съмишленици от епаритите заключили
вратите на тегейската крепост, разпратили хайки сред гуляещи-
те по палатките и заловили най-влиятелните от тях. И понеже
имало представители от всички аркадски градове, и всички те
желаели мир, естествено и броят на задържаните трябва да е
бил голям. Така че скоро затворът бил напълнен с тях, напъл-
37 нена била и общината. Много били арестуваните, ала и мно-
го успели да се изплъзнат, скачайки от крепостната стена; ня-
кои били пуснати и през вратите, защото никой не хранел
омраза към никого, доколкото животът му не бил в опасност.
Най-големи трудности причинили на тиванеца и съучастници-
те му обаче мантинейците, защото предимно тях се стремели
да заловят, а хванали малцина. Понеже градът им се намирал
38 недалеч от Тегея, почти всички си били отишли у дома. На
другия ден, когато узнали за случилото се, мантинейците не-
забавно разпратили пратеници във всички аркадски градове
и ги призовали да се въоръжат и поставят охрана по пътища-
та. Самите те направили същото, като същевременно изпрати-
ли представители в Тегея, за да искат освобождаването на
съотечествениците си. И другите аркадци, заявили те, не же-
лаят никой да бъде хвърлян в затвора или да бъде екзекути-
ран, преди да се е състоял съдебен процес. Но ако някой въз-
намерява да излезе с обвинения, обявили на всеуслишание, че
градът на мантинейците поема задължението да доведе пред
общото събрание на аркадците всички, които бъдат призовани
39 на съд. Тези думи разколебали тиванеца и той освободил всич-
ки заловени. На следващия ден свикал аркадците — разбира
се, които пожелали да дойдат — и започнал да се оправдава,
че бил измамен. Чул бил, че лакедемонците се намирали с
оръжие на границата, а някои от аркадците се готвели да им
предадат Тегея. Като изслушали речта му, събралите се го
пуснали да си замине, макар и да разбирали, че това е лъжа;
в Тива обаче изпратили пратеници, които да се оплачат от не-
го и да поискат смъртното му наказание. Ала Епаминонд, то-
40 гава един от стратезите[24], докладвали те, след това бил заявил,
че този, когото обвиняват, действувал много по-правилно, ко-
гато заловил хората, отколкото сетне, когато ги пуснал. „За-
щото, след като вие ни въвлякохте във война[25], а сетне без

наше съгласие сключихте мир, как да не е справедливо именно вие да бъдете обвинени в предателство? Трябва добре да знаете, добавил той, че ние и срещу Аркадия ще тръгнем на поход и войната ще водим в съюз с онези, които са на наша страна!"

ГЛАВА ПЕТА

1 След като този отговор станал известен в общото събрание на аркадците и в отделните градове, мантинейците и останалите от аркадците, които били загрижени за съдбата на Пелопонес, а също елидците и ахейците, достигнали до извода, че тиванците несъмнено желаят Пелопонес да бъде кол-
2 кото се може по-слаб, така че най-лесно да го покорят. „Защото иначе с каква цел се стремят ние да воюваме помежду си ,освен за да си вредим взаимно, а сетне и едните, и другите да търсим помощта им? Или след като заявяваме, че не се нуждаем от тях, защо се готвят за поход? Не е ли ясно, че за да ни сторят някакво зло извършват тези приготовления?"
3 Изпратили представители за помощ и в Атина. А към Лакедемон поели пратеници от епаритите, за да предложат на лакедемонците, в случай, че някой тръгне да завладява Пелопонес, заедно с тях да се отбраняват. Що се отнася до командуването, основното решение било всеки да оглавява войските на своя територия.
4 По време на тези преговори Епаминонд се отправил на поход с цялата военна мощ на беотийците и евбейците и с много тесалийци, предоставени му както от Александър,[26] така и от неговите противници. Фокидците обаче отказали да го придружават, заявявайки, че договорът ги задължавал да окажат подкрепа; в случай че някой нападне Тива; но да участ-
5 вуват в поход срещу други не било залегнало в договора. Епаминонд обаче разчитал, че в Пелопонес на негова страна ще минат аргосците, месенците, както и противански настроените аркадци; това били жителите на Тегея, Мегалополис, Азея и Палантион, а и на други малки градове, разположени между тях, върху които можело да се оказва натиск. Отначало Епа-
6 миноид напредвал бързо, ала като достигнал Немея, се позабавил известно време с надеждата да изненада атиняните, чийто път минавал оттук. Смятал, че това ще е от голямо значение за повдигане духа на неговите съюзници, а, от друга страна, би обезсърчило противниците му; накратко казано, тиванците се стремели да извлекат най-голяма полза от онова,
7 което загубят атиняните. По време на престоя му в Немея всички единомишленици се събрали в Мантинея. А Епаминонд, щом узнал, че атиняните се били отказали да напредват по суша и готвели морска експедиция, за да подпомогнат аркад-

ците през Лакедемон, напуснал Немея и пристигнал в Тегея. Лично аз не бих твърдял, че като стратег той е бил облагодетелствуван от съдбата; но що се отнася до делата, изискващи предвидливост и дръзновение, струва ми се, че в това отношение бил без недостатъци. Той заслужава похвала найнапред за това, че разположил лагера си във вътрешността на тегейската крепост, където бил и на по-защитено място, отколкото ако беше лагерувал извън града, а и действията му там оставали по-скрити за враговете. Намирайки се в града, можел да си набавя по-лесно и всичко необходимо за войската. Освен това, понеже лагерът на другите се намирал отвън, имал възможност да следи дали вземат правилни решения, или пък бъркат. И друго: макар и да съзнавал превъзходството си над противниците, виждайки, че техните позиции им дават
9 предимство, не се подвел да тръгне в атака. А когато станало ясно, че нито един град не ще се присъедини към него, а времето минавало, решил, че трябва нещо да предприеме. В противен случай вместо предишната слава го очаквал голям позор.

Узнавайки, че противниците са се укрепили около Мантинея и са повикали Агезилай с цялата военна мощ на лакедемонците и той е на път и се намира вече в Пелене, Епаминонд дал след вечеря заповед за тръгване и повел войската си на-
10 право към Спарта. И ако не бил някакъв критянин, който сякаш по божия воля дошъл при Агезилай и съобщил за приближаването на войската, Епаминонд щял да превземе града като птиче гнездо, изоставено от своите защитници. Агезилай обаче, известен предварително за това, успял да се върне порано в града. Разпределени на групи, спартанците поели охраната, макар и да били твърде малко на брой; защото цялата им конница се намирала в Аркадия, нямало и наемниците, и
11 три от дванадесетте лохи. Достигайки до града на спартанците, Епаминонд не настъпил там, където очаквали да води бой — на равно, но същевременно обстрелван от къщите, нито пък там, където било невъзможно да използува числено си превъзходство над малобройния противник; след като овладял позициите, откъдето смятал, че ще добие надмощие, той се
12 спуснал към града.[27] Това, което се случило сетне, може да се обясни с божия намеса; но също така с право може да се каже, че на действуващите в отчаяние никой не би могъл да се противопостави.[28] Защото Архидам, като повел хората си, а те нямали дори и сто, преминал всичко, което би могло да го възпре, и се устремил нагоре срещу противниците си; тогава именно бълващите огън врагове, победители на лакедемонците, имащи превес във всичко и освен това разположени на удобни позиции над настъпващите, били тези, които не удър-
13 жали натиска на Архидамовия отряд, а се огънали. Така предните войници на Епаминонд били избити. Ала и онези в средата, които, ликувайки от победата, се увлекли в преследване

по-напред от допустимото, също загинали. Защото, както изглежда, точно е било отмерено от божеството докъде да им бъде отредена победа. И тъй, Архидам издигнал победен паметник там, където надделял в битката, и предал под закрилата на договора загиналите на това място вражески войници.

14 Епаминонд си давал сметка, че аркадците ще тръгнат към Лакедемон на помощ и не желаел да се сражава едновременно с тях и с цялата лакедемонска войска, още повече след тяхната победа и след неуспеха на тиванците. Затова възможно най-бързо поел обратно към Тегея, където дал отдих на хоплитите; конниците изпратил към Мантинея с молба да проявят търпение; казал им, че вероятно всичкият добитък на мантинейците се намира вън от града, както и всичките им хора,
15 особено сега, по време на жътвата. И те се отправили нататък. Атинските конници обаче, след като напуснали Елевзин, вечеряли на Истъм, а сетне през Клеоне достигнали Мантинея; там били разквартирувани в самия град по къщите. Ала веднага щом враговете били забелязани да настъпват, мантинейците замолили атинските конници да ги подкрепят, доколкото могат; защото извън града били всичките им стада и работещите на полето, а също много деца и по-възрастните от свободното население. Като чули това, атиняните излезли да ги
16 защитят, без да закусят и да нахранят конете си. Така че кой тогава не би се възхитил от храбростта им? Макар да виждали далеч по-многочисления противник, и то след поражението на конницата им при Коринт, макар да им предстояла битка с тиванци и тесалийци, смятани от всички за най-изкусни в ездата, това не ги тревожело; по-скоро щели да се срамуват, ако, след като са тук, не успеят да помогнат на съюзниците си. И веднага щом съзрели враговете, спуснали се срещу тях, обзети от желание да си възвърнат бащината слава. В това сра-
17 жение те спасили всичко, което мантинейците имали извън града, но войската им загубила храбри мъже,[29] както и те убили храбреци, защото и на едните, и на другите оръжието не било толкова късо, та да не могат да се достигат с него. Не изоставили и мъртвите си, а и на враговете предали убитите съгласно споразумението.

18 Епаминонд добре знаел, че само след няколко дена трябва да се завърне обратно, тъй като срокът за неговия поход изтичал; но ако оставел без закрила онези, при които бил дошъл като съюзник, те щели да бъдат обсадени от противниците, а сам той напълно опозорен — победен в Лакедемон от малочислен враг въпреки многото си хоплити, победен при Мантинея в конна битка и станал причина с похода си в Пелопонес за съюз между лакедемонци, аркадци, ахейци, елидци и атиняни. Така че му изглеждало невъзможно да мине край (вражеските войски), без да влезе в сражение. Разчитал, че една негова победа би оправила всичко; ако пък загине, смя-

тал, че това е достойният край за онзи, който се е заел да за-
19 вещае на родината си господството над Пелопонес. Че той може да разсъждава така, никак не се учудвам, защото такива са мислите на мъжете, които държат на своята чест. Но че е обучил войската си да не пада духом пред трудности, ни денем, ни нощем да не отстъпва пред никаква опасност, да му се подчинява доброволно въпреки оскъдните припаси, това спо-
20 ред мен е много по-достойно за удивление. Така, когато накрая им заповядал да се приготвят за предстоящото сражение, конниците усърдно се заели с избелването на шлемовете си — такава била заповедта му, аркадските хоплити пък рисували боздугани върху щитовете си, сякаш били тиванци;[30] всички точели копия и мечове и лъскали щитове. Така подготвен, на-
21 пуснал (Тегея). Полезно би било да вникнем в това, което сторил. Еестествено най-напред строил войската си в боен ред. С това искал да покаже, че се готви за сражение. Ала след като войската се подредила, както той желаел, не я повел по най-прекия път към враговете, а тръгнал на запад, към разположените оттатък Тегея планини, създавайки у противника впечатление, че този ден не възнамерява да води битка. И наисти-
22 на, като достигнал планината и фалангата му се разгънала в подножието, дал знак за сваляне на оръжието, сякаш щял да устройва лагер. С това той отслабил нагласата за сражение у голяма част от враговете си, а също и здравината на бойния ред. Сетне накарал минаващите в колона лохи да възвият във фронт. Като създал по такъв начин около себе си силно ядро за атака, заповядал на войниците да вземат оръжието и ги повел. Те тръгнали след него. Щом ги видели да настъпват така неочаквано, враговете не могли да запазят самообладание — едни хукнали към местата си, други започнали да се строяват, трети да обуздават конете си или надявали ризниците. Всички обаче имали вид на хора, по-скоро очакващи да им
23 се случи нещо, отколкото готови да го сторят. Епаминонд повел войниците като трнера, с носа напред, смятайки, че ако успее да извърши пробив с атаката си, ще унищожи цялата вражеска войска. Затова и се приготвил да се сражава с най-силната част от войската си, а най-слабата разположил назад, тъй като знаел, че поражението ѝ ще обезсърчи неговите хора, а на противника би вдъхнало увереност. Междувременно враговете подредили конниците си един до друг на дълбочина колкото фаланга хоплити, и то без допълнителна пехота. Епа-
24 минонд обаче образувал от своята конница силен клин за атака, включвайки и пеши войници; считал, че ако успее да пробие конницата, ще бъде победена и цялата противникова войска. Защото трудно биха се намерили войници с достатъчно воля да устоят, виждайки своите да бягат. А за да не допусне атиняните от левия фланг да се притекат в подкрепа на съседите си, разположил по някои от хълмовете насреща им

конници и хоплити; искал с това да им внуши страх, че ако тръгнат на помощ, те могат да ги нападнат в гръб. Така организирал сражението и не се излъгал в очакванията си. Защото, като удържал победа там, където атакувал, обърнал в бягство цялата противникова войска. Но след като загинал, останалите вече не могли да се възползуват както трябва от победата; хоплитите, макар и да виждали пред себе си вражеската фаланга в бяг, не погубили никого и дори не се придвижили от мястото на сражението. А и конниците не преследвали бягащите конници на противника и не убили нито някого от тях, нито от хоплитите. Също като победени те страхливо се промъкнали през отстъпващите в бягство врагове. А войниците, придадени към конницата, и пелтастите, които допринесли за нейната победа, достигнали като победители до левия фланг, но там повечето от тях били избити от атиняните.

А след сражението се случило тъкмо обратното на това, което всички очаквали. Защото почти цяла Елада се била стекла тук с оръжие и всеки от двете страни мислел, че ако стане битка, победителите ще господствуват, а победените ще са им подвластни. Ала богът отредил така, щото и двете страни вдигнали паметници като победители и не попречили на противниците да сторят същото; и едните, и другите предали убитите по споразумение като победители; и едните, и другите получили своите като победени. И макар всеки от тях да твърдял, че е излязъл победител, очевидно никой не придобил нито повече земя, нито повече градове, нито повече власт, отколкото преди битката. Но Елада била обзета след битката от още повече смут и безпорядък, отколкото преди. А моето съчинение трябва да свърши дотук. С онова, което следва нататък, може би ще се заеме друг.

БЕЛЕЖКИ КЪМ „ГРЪЦКА ИСТОРИЯ“

КНИГА ПЪРВА

[1] Ксенофонт свързва своя разказ с последните събития, описани от Тукидид (VIII, 104—109), т. е. битката при Кинос Сема, но не е указал защо атиняните са се върнали от Кизик в Пропонтида и защо Дорией е бил изпратен на о-в Родос (Диодор XIII, 38).

[2] Срв. Тукидид VIII 95,2.

[3] Пристигнал е току-що от о-в Евбея (Тукидид VIII 107, 2), след като, според Диодор (XIII, 41), във водите на Атон е претърпял буря.

[4] Лакедемонски военачалник, вж. Тукидид VIII 85, 99.

[5] Алкивиад пристига в Самос (Тукидид VIII 108, 1), където през лятото на 411 г. пр. н. е. екипажите на атинската флота са го избрали за стратег (82, 1); знае се обаче, че през цялото време той е в изгнание, срв. I 4, 10.

[6] Съюзник на лакедемонците. Неговият лагер се намирал в околностите на Абид (Диодор XIII, 45, 6).

[7] Сатрап на Кария, основното действуващо лице при сключването на съюза между царя и Лакедемон през 412/411 г. пр. н. е. По-нататък той се стреми да поддържа равновесие между воюващите страни; хвърлянето на Алкивиад в затвора има за цел да успокои лакедемонците раздразнени от половинчатата му (на Тисаферн) политика, срв. Тукидид VIII 109.

[8] Епистолей — вторият офицер в Спартанската флота, вицеадмирал.

[9] Вж. бел. 6.

[10] Вж. бел. 36.

[11] Жителите на Антандър изгонили през 411 г. пр. н. е. гарнизона, който Тисаферн бил оставил (Тукидид VIII 108), но както се вижда оттук, те са останали верни на пролакедемонската партия. Положението на Антандър — в подножието на планината Ида — го е превърнало по време на войната във важна корабостроителница, вж. Тукидид IV, 52.

[12] Предводител на олигархите в Сиракуза след Сицилийската катастрофа на атиняните.

[13] В 411 г. пр. н. е. Хермократ обвинил Тисаферн, че играе двойна игра и плаща недостатъчно на екипажите; Астиох — наварх (командуващ пелопонеската флота) от 412 до 411 г. пр. н. е., е взел участие в политиката на Тисаферн (Тукидид VIII, 83—85). За да избегне обвинението, той се присъединява след завръщането си в Спарта към Хермократ.

[14] Наместник в подвластните на Лакедемон градове.

[15] Вж. бел. 7 **към Ан. кн. V.**

[16] Двадесетте кораба, с които сиракузците пристигнали през 412 г. пр. н. е. (Тукидид VIII 26, 1) са били изгорени от техните екипажи след поражението при Кизик (I 1, 18), но били построени отново през следващата зима в Антандър (вж. I 1, 25—26).

[17] Не се знаят причините, поради които Пасипид, осъден на изгнание преди две години (I 1, 32), сега е натоварен с официална мисия.

[18] Вж. бел. 2 към Ан. кн. V.

[19] Освободени от робство илоти; статутът им не е твърде ясен, но е сигурно, че са имали военни задължения.

[20] Широк площад във Византион.
[21] Текстът на Ксенофонт като че ли посочва, че става дума за термин от персийски език. Някои лингвисти обаче предполагат, че това е дума от лаконския диалект.
[22] Тук има игра на думи. Употребената дума за „изгнаник" в съдебния език означава „подсъдим". Алкивиад никога не е бил осъден на изгнание; присъдата от 415 г. пр. н. е. е била смъртна присъда, която е била отменена с декрета от 411 г. (Тукидид VIII 97, 3). През 407 г. пр. н. е. Алкивиад е само доброволен изгнаник, който успява да се защити от обвиненията, издигнати срещу него.
[23] Очистителен празник в средата на юни. Процесия пренасяла изображението на Атина Палада — закрилницата на града — до морето, където одеждите на дървената статуя били изпирани. В този ден всички храмове били затворени.
[24] Вж. Тукидид VI 27—29 и 61.
[25] Вж. Тукидид V 43 и VI 16.
[26] На това място текстът е повреден.
[27] Ежегодната процесия през септември по свещения път от Атина за Елевзин, където ставало посвещаване в мистерии, свързани с култа на Деметра и Коре.
[28] Вж. I 4, 2.
[29] Една драхма = 6 обола.
[30] Вж. бел. 22 към Ан. кн. I.
[31] Срв. Тукидид VIII 29; заплатата на човек възлизала на малко повече от три обола.
[32] Вж. I 5, 20.
[33] Според Солоновото разпределение, към конническото съсловие спадали онези от гражданите, които получавали от имота си най-малко 150 медимни (мярка = 52 литра) сухи или течни продукти.
[34] Командир на „таксис" — контингент хоплити от една атическа фила. Тук вероятно хоплитите са били превозвани за сражение на Аргинуските острови.
[35] Тук предводител на самостоятелно действуващи кораби, за разлика от званието наварх — командуващ цялата лакедемонска флота.
[36] Командуващ атински военен кораб (обикновено триера). Триерарсите били от най-заможните граждани, тъй като били отговорни за построяването, състоянието, екипажа и поддръжката на кораба.
[37] Един от стратезите — Архестрат — преди това загинал при Митилене.
[38] Помощ от два обола дневно, въведена от Клеофонт и раздавана на бедни граждани.
[39] Право и задължение на висшите магистрати било да наказват с глоба нарушенията срещу законите и разпоредбите, срещу което можело да се повдигне възражение. Ако се касаело за простъпка, изискваща по-сурово наказание, случаят се внасял за разглеждане пред съд.
[40] Вж. I 6, 35.
[41] Атинското народно събрание не можело да взима решения без предварително обсъждане в Съвета.
[42] Тридневен празник, когато в списъците на фратриите се вписвали родените през годината момчета. В Атина имало 12 фратрии, във всяка от които влизали по 30 рода.
[43] Първоначално Атика била разделена на 4 фили, но по времето на Клистен те станали 10. Всяка фила обхващала част от града Атина, част от крайбрежието и част от вътрешността на областта и имала в Съвета 50 представители.
[44] Тяхното задължение било надзор на затворите и изпълнението на смъртните присъди.
[45] Тази сума отивала в храмовата съкровищница на Атина Палада на Акропола.
[46] Вж. I 4, 19.
[47] Вж. I 7, 15.

[48] Комисия, състояща се от 50 членове на Съвета, начело с председател, които ръководели държавните дела за срок от 35—36 дена; ежедневно измежду тях бил избиран нов председател.
[49] Гласуването било противозаконно по следните причини: 1) при подобни процеси за държавна измяна всеки обвиняем трябвало да бъде съден отделно, 2) на обвиняемите не била дадена полагащата им се възможност за защита, 3) не била запазена тайната при гласуване.
[50] Имат се пред вид двама от обвиняемите, вж. I 6, 29.
[51] Според този декрет обвиняемите също трябвало да бъдат съдени поотделно.
[52] Пропаст, в която атиняните хвърляли телата на престъпниците.
[53] Вж. Тукидид VIII 98.
[54] Вж. I 6, 29.
[55] Вж. I 6, 34.
[56] Всеки гражданин имал право при обсъждане на предложение или при гласуване под клетва да отправи възражение срещу нарушаване на законите. В такъв случай процесът трябвало да бъде прекъснат и да се разгледа възражението.
[57] В 404 г. пр. н. е., след поражението при Егоспотами.
[58] Привържениците на демократическата партия забягнали в края на Пелопонеската война в Пирей.

КНИГА ВТОРА

[1] Командир при Каликратид, вж. I 6, 26; 35—38.
[2] Вж. бел. 8 към кн. I.
[3] Дълъг ръкав на персийска дреха, за разлика от „хейрис", който е къс.
[4] Баща на Автобизак и Митрей.
[5] Вероятно по-късно вмъкнат откъс, тъй като последното изречение е повторение на II 1, 13.
[6] Корабите, които карали жито от Понт за Атина.
[7] Вж. I 5, 17.
[8] *Парал* и *Саламиния* са двата държавни кораба в Атина, използувани при религиозни празненства, а по време на война и като адмиралски кораби.
[9] Вж. I 3, 14—22.
[10] Вж. Тукидид V 84—116; I 114; IV 130; V 32; IV 110—114; V 2; II 27 и IV 57.
[11] За политическите борби в Самос вж. Тукидид, кн. VIII, 20.
[12] Споменатата тук амнистия не включвала изгнаници и обвинени в убийство. Подобно решение вече било взето и по време на гръко-персийските войни.
[13] Вж. бел. 20.
[14] На 3 септември 404 г. пр. н. е.
[15] Споменатите конници били привърженици на олигархията и противници на тирана. След неуспешен бунт те трябвало да напуснат града.
[16] Аристократи, за прогонването на които съобщава Тукидид VIII, 21.
[17] Вж. II 2, 20.
[18] Вж. II 1, 14.
[19] Вероятно грешка на интерполатор. Войната траела 27 $1/_2$ години, вж. Тукидид V 26.
[20] Председателят на ежегодно избираната в Спарта колегия на ефорите давал и названието на съответната година. По същия начин в Атина годините се именували по името на архонта епоним.
[21] Мирен договор между Атина и Лакедемон 446/45 г. пр. н. е., вж. Тукидид I 115.
[22] Лица, които издавали износителите на смокини, чийто износ бил забранен; впоследствие хора, живеещи от доносничество и изнудване.
[23] Название, употребявано от знатните за „хора от тълпата".
[24] Роднина на Платон, ученик на Горгий и Сократ, предводител на Тридесетте тирани.
[25] Вж. II 3, 36.

[26] Според Критий и Харикъл само тези три хиляди трябвало да запазят пълните си граждански права, а останалите да бъдат подвластни на Тридесетте и да бъдат включени в други списъци.
[27] Т. е. в задното помещение на Партенона, което служело и за съкровищница.
[28] Известен стратег, основател на атинската колония Амфиполис.
[29] Тукидид (VIII 68) назовава като истински вдъхновители на превратa в 411 г. пр. н. е. Антифонт, Фриних и Терамен.
[30] Като представител на умерените Терамен бил склонен към компромиси.
[31] *Котурнът* е висок ботуш, носен от трагическите актьори. Вероятно допълнителното обяснение не принадлежи към текста.
[32] Такова е било мнението на атинските аристократи. Самият Критий е писал съчинение „Държавната уредба на лакедемонците", фрагменти от което се съдържат у по-късни автори.
[33] Вж. бел. 6 към Ан. кн. I.
[34] Но според I 7,4 Терамен си противоречи.
[35] Критий се намирал по време на изгнанието си в Тесалия. За споменатия тук Прометей не е известно нищо друго. Пенестите са тесалийски земеделци, заемащи положение подобно на атинските тети.
[36] Вероятно не споменаваният от Тукидид и Ксенофонт стратег, понеже като саламинец не е бил атински гражданин.
[37] Вж. бел. 36 към кн. I.
[38] Вж. II 3, 21.
[39] Вж. II 3, 20.
[40] Вж. II 3, 13.
[41] *Тразибул* — демократ, избран за стратег (I 1, 12), с хората си побеждава войските на Тридесетте; *Анит* — съмишленик на Тразибул, обвинител на Сократ; *Алкивиад* — Критий бил този, който (Плутарх, Алк. 38) поискал изгнанието му.
[42] Има се пред вид завладяването на Филе (II 4, 2).
[43] Срв. Тукидид VIII 70,2.
[44] Т. е. Еетиония, вълнолом на Пирей, вж. Тукидид VIII 90, 4.
[45] Срв. Тукидид VIII 89—92.
[46] Такава форма на управление Терамен действително се опитал да осъществи по време на управлението на Петте хиляди (вж. Тукидид VIII 97).
[47] В. Булев — Териона — сградата на съвета, непосредствено до заседателната зала имало помещение с изображения на богове и олтар, където се полагало клетва.
[48] Игра на думи — Терамен мисли за изтезанията в затвора.
[49] Игра по време на пир, при която участвуващият плисвал остатъка от виното си по някаква цел (плуващ предмет в съд с вода, който трябвало да потъне). Посвещавайки на Критий остатъка от отровата, Терамен желае скорошната му гибел.
[50] Гранично укрепление в планината Парнас, на пътя от Атина за Тива.
[51] Вж. бел. 43 към кн. I.
[52] Понеже Филе се намирала на планински проход.
[53] На това място текстът е повреден.
[54] *Хиподам* от Милет, по негов план през шестдесетте години на V в. пр. н. е. на изток и север от най-голямото от трите пристанища бил построен Пирей.
[55] Тракийска богиня. Нейният култ бил пренесен в Пирей от тракийски търговци.
[56] Нормалната фаланга имала дълбочина 8 редици.
[57] Към Тразибул се присъединили забягналите в Пирей демократи, въоръжени набързо.
[58] Химн, който се пеел пред битка, по време на битка или след битка. Всеки град имал свой пеан, срв. Тукидид VII 44, 6.
[59] Колегия, назначена от Тридесетте в Пирей. За нейните функции не се знае нищо повече.

[60] Братовчед на Критий и чичо на Платон, споменаван като привърженик на Сократ; участник е в едноименен диалог на Платон.
[61] Култова служба при Елевзинските мистерии.
[62] Имат се пред вид родови богове, чийто култ се предавал по наследство.
[63] Т. е. годините след повторното избухване на войната след Никиевия мир в 413 г. пр. н. е.
[64] Привилегия за равенство на чужденците с пълноправните граждани във военните и финансовите повинности, но не и в политическите права.
[65] Пехотен отряд от 400 до 900 души.
[66] Северозападната част на Атина, кварталът на грънчарите. На това място извън града се погребвали загиналите във война. Споменатият гроб е бил открит; намерен е също фрагмент, съдържащ имената Херон и Тибрах.
[67] Ксенофонт влага в речта на Тразибул известния надпис от храма на Аполон в Делфи „Познай себе си", като се предполага, че това себепознаване трябва да установи наличието на четирите основни добродетели: справедливост, храброст, мъдрост и благоразумие. Тук благоразумието иронично е заменено от съюза с лакедемонците.
[68] Съществувал закон на Солон за залавяне и предаване на бесни кучета.
[69] В съкратена форма тази клетва ни дава Андокид (I, 90): „За стореното зло не ще отмъстя на никого освен на Тридесетте, на Десетте и Единадесетте, също и на никого от онези, които са готови да дадат равносметка за делата си..."

КНИГА ТРЕТА

[1] Вж. I 5, 1—7; 6, 18; II 1, 7—15; 3,8.
[2] Тук Ксенофонт цитира собственото си произведение „Анабазис" под псевдоним.
[3] Това станало в началото на февруари 399 г. пр. н. е. Ксенофонт останал с участниците в похода на Кир и бил очевидец на последвалите събития.
[4] Демарат, от царския род на Еврипонтидите, бил свален от другия цар на Спарта — Клеомен, и намерил убежище в Персия. В 480 г. пр. н. е. взел участие в похода на Ксеркс.
[5] Наречена така, понеже имало заселници от Египет.
[6] Коринтският херос Сизиф е синоним за изобретателност.
[7] Тази част на Еолида в същност е Троада.
[8] Гарнизони, които завладели тези градове за Мания, т. е. за Фарнабаз.
[9] Вж. бел. 23 към Ан. кн. I.
[10] Според персите всички поданици заедно с имуществото си принадлежат на своя владетел; така че на Деркилид като победител се пада имуществото на Фарнабаз.
[11] Север — тракиец, който наема участниците в похода на Кир, за да си възвърне властта; обещава подкрепа на лакедемонците.
[12] Вж. III 1, 8.
[13] Това е самият Ксенофонт, вж. бел. 2 и 3.
[14] Още през VI в. пр. н. е. на Херсонес била построена стена срещу нападенията на траките. По-късно Перикъл възстановил стената. В края на войната атиняните били прогонени от Херсонес, така че там вече можело да се настанят лакедемонци.
[15] Т. е. получил титлата „каран", както преди това Кир (I 4,3).
[16] Понеже смятал, че Тисаферн, сключвайки споразумение с Деркилид и прекратявайки военните действия, е извършил спрямо него предателство.
[17] Т. е. при похода на Кир и връщането на гръцките наемници начело с Ксенофонт.
[18] Това става в 420 г. пр. н. е.
[19] Поводът за изключването на лакедемонците от Олимпийските игри и случката с Лих са описани от Тукидид (V 49—50).

[20] През VI и V в. пр. н. е. елидците разширили земите си на изток и юг и поставили населението в завзетите градове под своя зависимост.
[21] Атинянните били принудени на това съгласно мирния договор от 404 г. пр. н. е.
[22] Т. е. олигархите в Елида.
[23] Съществувал закон, според който умрелите царе в Спарта били почитани като хероси.
[24] Според Херодот десет дни, през които се забранявало устройването на пазар и събрание.
[25] Истинският баща на Леотихид, според Плутарх и Павзаний, бил Алкивиад.
[26] Плутарх съобщава, че Агезилай бил куц.
[27] Двете царски фамилии в Спарта водели потеклото си от Херакъл.
[28] Двете основни привилегии на царете в Спарта били: извършването на държавните жертвоприношения и неограничената власт по време на поход.
[29] Старейшини, които образували „герузията" — съвет на старейшините. За т. нар. „малко събрание" повече нищо не е известно.
[30] Тайно известие.
[31] Хипагретите били трима — всеки от тях предводител на група от сто избраници. Всички те се грижели за охраната на царете и сигурността в града.
[32] Вж. II 3, 7; III 5, 13.
[33] Ръководители на Беотийския съюз, които били избирани ежегодно.
[34] В Ксенофонтовата биография „Агезилай" III, 3 се съобщава, че Фарнабаз, който желаел ръката на дъщерята на царя, същевременно се стремял да направи своя наложница дъщерята на Спитридат.
[35] Т. е. Малка Фригия, на южното крайбрежие на Пропонтида.
[36] Вж. бел. 9 към Ан. кн. I.
[37] Това се смятало за лошо предзнаменование.
[38] Очевидно не всички от тридесетте спартанци били сменени, тъй като Херипид и преди бил сред приближените на Агезилай (III 4,6).
[39] Херипид заменил Ксенофонт, който предвождал участниците в похода на Кир.
[40] Срв. IV 2,20.
[41] Т. е. областите до Хелеспонт и Пропонтида.
[42] Отнася се за края на Пелопонеската война; след битката при Егоспотами Лизандър издигнал със средствата от присвоената плячка паметник на победата в Делфи.
[43] Срв. II 4,30.
[44] Срв. III 4,4.
[45] Спартанци, които довеждали контингентите от съюзническите градове на определените сборни места, извършвали надзор по време на поход и им указвали местата в бойния ред. Наред с ксеназите тези войски имали и свои командири.
[46] Вж. II 2.19.
[47] Според Плутарх това бил беотиецът Ериант, командуващ флота.
[48] Срв. II 4,30.
[49] По това време лакедемонската войска се състояла от 6 мори хоплити и 6 мори конници. Всяка мора хоплити се водела от полемарх. Петдесетниците (пентеконтерите) командували подразделения на мората от по 50 души.
[50] Срв. II 4,34. Според историка и географа Павзаний (III 5,3) срещу него било отправено обвинение, но впоследствие бил оправдан.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

[1] Срв. III 4,10.
[2] Зимата би затруднила едно дълго пътуване от Кизик (вж. III 4,10) до Пафлагония.
[3] Предводителят на военния поход при лакедемонците разполагал с цялата плячка. Той имал право да я продава, разпределя и да раздава награди.

Несправедливостта на Херипид се състои в това, че постъпва некоректно спрямо Спитридат и пафлагонците, понеже те не влизат в Пелопонеския съюз.

4 *Арией* е известен от „Анабазис“ като командуващ варварската войска при Кир. След смъртта на Кир той отново минава на страната на царя и участвува в избиването на заловените чрез измама гръцки военачалници.

5 Срв. I 1,6.

6 Има се пред вид персийският обичай за почитане на царя. Това в очите на гърците изглеждало недостойно.

7 Т. е. да изпрати някого като „каран“ (I 4,3), титла, която преди това притежавал и Тисаферн.

8 Атинският младеж бил вече твърде голям, за да участвува в състезанията на момчетата.

9 *Агезиполид* бил син на осъдения и забягнал цар Павзаний (вж. III 5,25).

10 На това място текстът е повреден.

11 Гранично укрепление между областите на Сикион и Коринт близо до мястото, където река Немея навлиза в крайбрежната равнина.

12 Списъкът на войските очевидно е непълен, тъй като липсват споменатите вече контингенти от Тегея и Мантинея и участниците от Ахея (вж. 18—21).

13 Вж. бел. 45 към кн. III.

14 Дъщеря на Зевс и Лета, сестра на Аполон, богиня на лова.

15 Дясната страна на пехотинеца, а следователно на цялото отделение и цялата фаланга, била незащитена, понеже щитът се държал с лявата ръка.

16 Обичаен строй по време на поход във вражеска страна. Отстрани се движели хоплитите, а в средата се намирали лековъоръжените и обозът. Конниците били извън карето, за да отразяват — понякога подпомогнати и от отделения хоплити — нападения на враговете.

17 Частично слънчево затъмнение, станало на 14 август 394 г. пр. н. е.

18 Срв. I 6, 36.

19 Т. е. Опунтийските локрийци, северно от Фокида, на Евбейския залив, и Озолските локрийци — западно от Фокида, на Коринтския залив.

20 Т. е. през Коринтския залив, тъй като Истъм бил завзет от противниците.

21 Срв. III 5, 6 и IV 2, 17. След като Орхомен отпаднал от Тива, там се намирал лакедемонски гарнизон.

22 Срв. III 4, 2 и бел. 19 към кн. I.

23 Предвождал участниците в похода на Кир.

24 Т. е. от гръцките градове в Тракия и Македония.

25 Храм на Атина в околностите на Коронея, средище на Беотийския съюз.

26 От походите в Мала Азия била събрана огромна плячка.

27 Евклея — „закриляща славата“ — прозвище на Артемида.

28 Източно предградие на Коринт с гимназион.

29 Така се наричали свободните чужденци. Те имали право да упражняват занаяти, но били лишени от граждански права.

30 Пристанище, свързано с Коринт със стена както Пирей с Атина.

31 Вероятно е трябвало да стане смяна на морите.

32 Предводител на конно отделение, принадлежащо към мората хоплити.

33 Съществувал обичай на щитовете да се поставят инициалите на града, както в случая сикионците носели щитове с буквата Е

34 Лакедемонците обикновено се заклевали в Кастор и Полидевк.

35 Тъй като Гърция е планинска страна, пътищата от крайбрежието към вътрешността водят „нагоре“.

36 На това място текстът е повреден.

37 Срв. бел. 14.

38 Истмийските игри в чест на Посейдон се провеждали на всеки две години през май/юни. Уреждали ги коринтците. Но тъй като по това време били загубили независимостта си (вж. IV 4,6), това право си присвоили аргосците.

39 Древните гърци се мажели редовно с маслинено масло по хигиенични и медицински съображения. Това те правели след баня, също при състезания, при умора. Срв. Ан. IV 4, 13.

[40] За тези длъжности вж. бел. 45 и 49 към кн. III.
[41] Хора от личната охрана.
[42] Тридневен празник; първият ден бил траурен, а през втория и третия се организирали процесии и състезания.
[43] Вж. бел. 32.
[44] Пристанище в Озолска Локрида на брега на Коринтския залив, владение на ахейците.
[45] Оракулът на Зевс в Олимпия; предсказанията се давали по жертвата или жертвения огън.
[46] Съществували различни празници, по време на които се спазвало примирие. Вероятно се касае за Карнеите — празник в чест на Аполон, който бил разпространен сред дорийските племена и правел месеца „свещен". Понеже гърците нямали общ календар, това често се използувало за политически цели. Особено известни с подобни действия били аргосците.
[47] Бог на водите и земните недра, смятан за причинител на земетресенията. *Пеан* (химн) се пеел предимно в чест на Аполон, но се съобщава и за пеани в чест на други богове.
[48] Вж. III 2, 24.
[49] Вж. IV 4, 19.
[50] Петобоят на Олимпийските игри включвал скачане, бягане, диск, копие и борба.
[51] Критските стрелци, които се намирали в лакедемонската войска (IV 2, 16).
[52] Вж. III 4, 15 и бел. 37 към кн. III.
[53] Т. е. след битката при Книд IV 3, 10.
[54] Т. е. Малка Фригия с резиденция Даскилион, вж. III 4, 2.
[55] Вж. III 1,9.
[56] Вж. IV 3,3.
[57] Вж. III 2,8—10.
[58] Т. е. Цикладските острови, от които Мелос бил най-подходящ за действия срещу Южен Пелопонес.
[59] Вж. бел. 14 към кн. I. Ксенофонт употребява понякога това лакедемонско название и за командири на гарнизони от други градове.
[60] Вж. бел. 8 към кн. I.
[61] Т. е. в Сарди, резиденцията на сатрапа на Йония.
[62] Вж. V 1,31 с бел. 6 и IV 4,6.
[63] Т. е., че Конон действува с персийски средства не в интерес на Персия, а на Атина.
[64] В намерен при Милет надпис той е назован „сатрап на Йония".
[65] Вече върнат от изгнанието след похода в 400/399 г. пр. н. е., вж. III 1,4—8.
[66] След превратa на Родос лакедемонският гарнизон бил прогонен, а част от пролакедемонски настроените олигархи — изпратени в изгнание.
[67] Вж. IV 4, 19 и 8, 11.
[68] От кипърския град Саламин, който се стремял да направи Кипър независим от персийското владичество.
[69] Тразибул от дема Стирия, стратег в Пелопонеската война и освободител на Атина от Тридесетте тирани, за разлика от неговия съвременник Тразибул от дема Колит, политик и оратор.
[70] За Севт вж. III 2, 2.
[71] След битката при Егоспотами приходите за атиняните от този данък (I 1, 22) прекъснали.
[72] Вж. IV 4, 6; 8, 15.
[73] Вж. I 1, 25 с бел. 11.

КНИГА ПЕТА

[1] Вълнени ленти се привързвали около главата на победителя.
[2] Вж. бел. 8 към кн. I.
[3] *Навархи* у атиняните — вж. бел. 35 към кн. I.

[4] Прочут атински стратег, води успешни действия с наемна войска в Пелопонес.
[5] Зала, в която търговци излагали стоките си.
[6] Преди Пелопонеснката война тези острови били завладени от Атина, местното негръцко население продадено в робство, а земята поделена между атински граждани. В края на войната Атина загубила господството си над тях, но впоследствие си ги възвърнала.
[7] Посланието на царя било прочетено от Тирибаз в Сарди, но клетвата била положена от участниците в договора в Лакедемон; между двете събития е изминало известно време, което Ксенофонт не подчертава изрично.
[8] Вж. III 5, 7 с бел. 45.
[9] Това е краят на събитията от IV 4, 2.
[10] Срв. IV 5, 18.
[11] По-точно този договор, сключен през зимата на 418/17 г. пр. н. е. (вж. Тукидид V 81), бил изтекъл преди две години.
[12] Неговият баща цар Архидам се проявил при бунта на клотите и периеките по време на земетресението в 465 г. пр. н. е.; за оказаната му помощ от мантинейците не са известни други подробности.
[13] За цар Павзаний вж. III 5, 25.
[14] Първоначално жителите на града населявали села, разположени в околността. Градът възникнал чрез синойкизъм през VI в. пр. н. е., но вероятно жителите му били разделени по принадлежността си към предишните общини. За повторното обединение на Мантинея вж. VI 5, 3.
[15] Тази цифра е твърде малка, вероятно грешка при препис на текста.
[16] Жените и децата получавали пълни граждански права в града на мъжа само ако между два града на Халкидическия съюз бил сключен договор за право на взаимни бракове. С договор е било свързано и правото за притежаване на имот в чужда страна.
[17] Вж. бел. 26 към Ан. кн. I.
[18] От това право се възползували повечето градове, вж. VI 2, 16.
[19] Златна монета = 20 атически драхми.
[20] Вж. бел. 19 към кн. I.
[21] Население на област северно от Лакония, с основен поминък скотовъдството.
[22] След разтурянето на Беотийския съюз начело на автономните градове стояли полемарси. Хетерии — олигархически сдружения за взаимна подкрепа при избори, процеси, размирици между олигархи и демократи.
[23] Покрита галерия, колонада.
[24] Петдневен женски празник в чест на Деметра, свързан с плодородието.
[25] Вж. бел. 30 към кн. III.
[26] Срв. кн. III 5.
[27] Срв. III 4, 2.
[28] Трофими — деца на чужденци, получили спартанско възпитание; ноти — извънбрачни деца на спартанци, получили спартанско възпитание и освободени от държавата, но обикновено без граждански права.
[29] Вж. V 2, 10.
[30] Вж. V 2, 8.
[31] Вж. бел. 23 и 24 към кн. III.
[32] Двамата царе в Спарта се хранели в палатка, издигната с държавни разноски; присъствували и техни приближени.
[33] Вж. IV 7, 2 и V 1, 29.
[34] В случая не празник в чест на богинята Афродита, а веселие по повод изтичане на срока за заемането на длъжността полемарх.
[35] Гуляйджия, участник в „комос“ — весела процесия.
[36] Т. е. пленените по време на войната оръжия, поставени като трофей.
[37] На това място в текста има пропуск.
[38] Височини на планината Китерон.

39 Вж. 34 и IV 8, 9—10.
40 Общ обед у спартанците.
41 Има се пред вид незаконна олигархия, наподобяваща по произвол тирания.
42 Сградата, в която заседавали властите.
43 Вж. IV 8, 11.
44 Т. е. морската битка при Наксос, спечелена от атинския стратег Хабрий. Като следствие от това Цикладските острови влезли в т. нар. Втори атински морски съюз.

КНИГА ШЕСТА

1 От Фере, наследник на тирана Ликофрон (II 3, 4). Надарен с политическа прозорливост и добре образован. Имал амбициозни планове за обединение на Елада и завоюване на Персия.
2 Предводител на тесалийските градове, избиран по време на военна опасност.
3 Вж. II 3, 36 с бел. 35.
4 Има се пред вид Вторият атински морски съюз, (377 г. пр. н. е.), чиито членове били предимно островите в Егейско море.
5 Т. е. съседните племена, които спрямо тесалийците имали статут, подобен на лакедемонските периеки.
6 Вж. бел. 5.
7 Предишен тагос на тесалийците.
8 Вж. бел. 8 към кн. II.
9 Вж. V 2, 21.
10 Вж. бел. 8 към кн. I.
11 Защото затруднявали действията на кораба по време на морска битка.
12 Вж. V 4, 64.
13 Атински оратор и виден политик, противник на лакедемонците. Със засилването на Беотия обаче променя възгледите си и се застъпва за мир с Лакедемон.
14 Вж. V 1, 10 и 4, 61.
15 Жреческа длъжност при Елевзинските мистерии, предавана по наследство.
16 Т. н. *декархии* — вж. II 3, 7; III 4, 2; 5, 13 също и *Тридесетте* в Атина II 3,2.
17 Вж. бел. 13.
18 На това място текстът е повреден.
19 Припомня се краят на Пелопонеската война.
20 Обединилите се във войната срещу Ксеркс елини взели след това решение всички градове, които се били предали доброволно на персите, да бъдат обложени с десятък върху цялото им състояние.
21 Вж. VI 1, 1 и 2, 1.
22 Вероятно това изречение при препис е било погрешно вмъкнато в текста.
23 Вж. V 4, 15—16.
24 Вж. V 4,59.
25 Вж. V 4, 36—38 и 47—48.
26 Случай, свързан вероятно с някаква по-стара местна легенда, отколкото исторически факт.
27 Войскова единица от 25—36 души.
28 На това място текстът е повреден.
29 Адютанти, придружаващи полемарсите.
30 Вж. бел. 7 към Ан. кн. III.
31 Спартански празник в чест на Аполон, по време на който хорове от момчета, юноши и мъже пеели хвалебствени песни (напр. в чест на героите в битката при Термопилите).
32 Вж. V 4, 58.
33 Вж. VI 5, 6—10 и 36.
34 Вж. V 2, 1 — 7.
35 Право на това имали само градовете, членуващи в Делфийската амфиктония — религиозно-политически съюз със седалище в Делфи.
36 Вж. V 2, 1 — 7.
37 Вж. VI 4, 18.

[38] Така се наричали висшите управници в Тегея.
[39] Срв. Тукидид V 61 — 63.
[40] Епитет на Атина, идещ от наименованието на местност в Беотия, където се намирало централното светилище на тази Атина. Светилището, за което става дума тук, се намирало на югоизток от Спарта. За него говори Павзаний (III 19, 7).
[41] Срв. Тукидид I 95 и по-нататък.
[42] Вж. бел. 20.
[43] Вж. II 2, 19 — 20.
[44] Приятел по гостоприемство на Агезилай, вж. V 3, 13.
[45] Става дума за спартанеца Леонид и неговия отряд в битката през 480 г. пр. н. е.
[46] Вж. II 2, 19 — 20.
[47] Митически доказателства за величието и безкористността на Атина, използувани често в политически речи (Лизий, Исократ).
[48] Срв. V 2, 32.

КНИГА СЕДМА

[1] Вж. бел. 41 към кн. I.
[2] За една по-ранна помощна експедиция се съобщава VI 2, 33—36, но тя е била унищожена от Ификрат.
[3] Вж. Тукидид I 2, 3.
[4] За аркадски наемници още в 480 г. пр. н. е. във войската на Ксеркс съобщава Херодот VIII 26.
[5] Вж. III 2, 25; VII 4, 12.
[6] Една година по-рано (369 г. пр. н. е.) Епаминонд обявил подчинената на Лакедемон област Месения за независима с главен град Месене което Ксенофонт не споменава.
[7] Вж. бел. 19 към Ан. кн. IV.
[8] Тук в 479 г. пр. н. е. гърците разбили персийската войска, командувана от Мардоний.
[9] Десетте хиляди — събрание на Аркадския съюз (VI 5, 6), състоящо се от аркадски граждани с ценз (онези, които били в състояние да си набавят хоплитско въоръжение).
[10] Подарък на Дарий от заможен лидиец; под този платан персийските царе приемали пратеници.
[11] Сикионец, предводител на наемници, който чрез безскрупулни действия успял да установи за известно време тирания в Сикион, вж. VII 3, 5.
[12] Вж. бел. 45 към кн. III.
[13] Вероятно при по-късен препис това изречение е предадено неточно.
[14] Вж. VII 1, 44.
[15] Вж. бел. 9.
[16] Елитен отряд, съставен вероятно от синове на знатни родове.
[17] Вж. бел. 20 към Ан. кн. I.
[18] Елитна аркадска войска.
[19] На това място текстът е повреден.
[20] Първоначално Олимпийските игри наистина били устройвани от жителите на Писа, област в Олимпия. По-късно те попаднали под зависимостта на елидците, но продължавали упорито да държат за това право.
[21] Т. е. онези, които не били отпаднали по-рано, защото борбата била последното състезание от петобоя.
[22] Вж. бел. 47 към кн. II.
[23] Има се пред вид известният храм на Зевс в Олимпия.
[24] Епаминонд принадлежал към т. н. *беотарси* — вж. бел. 33 към кн. III.
[25] Вж. VI 5, 19 и 22.
[26] От Фере, племенник на Язон, вж. VI 4, 33—37.
[27] На това място текстът е повреден.
[28] Срв. Тукидид VII 81, 5.
[29] Сред тях бил също и Грил, синът на Ксенофонт.
[30] Боздуганът е атрибут на Херакъл, считан за покровител на Тива.

ПОКАЗАЛЕЦ НА ИМЕНАТА

А

АБАРНИДА — възвишение в околностите на Лампсак — Гр. ист. II 1, 29.
АБИД — град на Хелеспонт; ж. абидци — Гр. ист. I 1, 5—6; I 2, 16; II 1,18; III 1,9; IV 8,3.32.38; V 1,6.25.26. Ан. I 1,9
АБРОЗЕЛМ — преводач на тракийския цар Севт — Ан. VII 6,43
АБРОКОМ — финикийски сатрап — Ан. I 3,20; 4,3.5.18; 7,12
АВЛИДА — пристанище в Беотия — Гр. ист. III 4,3; 5,5; VII 1,34
АВЛОН — град между Месене и Елида — Гр. ист. III 2,25; 3,8.10
АВТОБИЗАК — знатен персиец — Гр. ист. II 1,8
АВТОКЪЛ — атинянин — Гр. ист. VI 3,2.7
АГАМЕМНОН — *митол.* предводител на гърците в Троянската война — Гр. ист. III 4,3; VII 1,34
АГАСИЙ — стимфалец, лохаг — Ан. III 1,31; IV 1,27; 7,9.11; V 2,15; VI 1,30; 2,7; 4,10; 6,7.15.17.19.21; VII 8,19
АГАТИН — коринтец, командуващ флота — Гр. ист. IV 8, 10
АГЕЗАНДРИД — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. I 1,1; 3,17
АГЕЗИЛАЙ — цар на лакедемонците, син на цар Архидам, брат на цар Агид — Гр. ист. III 3,1; IV; V; VI на много места; VII 1,32
АГЕЗИПОЛИД — син на цар Павзаний — Гр. ист. IV 2,9; 7,2; V 2,3.6; 3,8.18.19.20
АГЕЗИСТРАТ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3,10
АГИД — цар на лакедемонците — Гр. ист. I 1,33; II 2,7.11.13; 3,3; III 2,22; 3,1 IV 7,4
АГИЙ — аркадец — Ан. II 5,31; 6,30; III 1,47
АГИРИЙ — атинянин, командуващ флота — Гр. ист. IV 8,31
АДЕЙ — сикионец — Гр. ист. VII 1,45
АДИМАНТ — атински стратег — Гр. ист. I 4,21; 7,1; II 1,30
АДРАМИТИОН — пристанище в Мизия — Ан. VII 8,8
АЗЕА — град в Южна Аркадия; ж. азейци — Гр. ист. VI 5, 11. 15; VII 5,5
АЗИНА — град в Пелопонес; ж. азинци — Гр. ист. VII 1, 25
АЗИЯ — равнозначно на Мала Азия или Персия — Гр. ист. на

много места; Ан. V 3, 6; VI 4, 1; VII 1, 1—27; 2, 2. 8. 12. 24. 28; 6, 12. 32
АКАДЕМИЯ — район, северозападно от Атина, със светилища и гимназион — Гр. ист. II 2, 8; VI 5, 49
АКАНТ — град в Халкидика; ж. акантци — Гр. ист. V 2, 11. 23; 3, 6
АКАРНАНИЯ — област в Средна Гърция; ж. акарнани — Гр. ист. IV 2, 17; 6, 1; 7, 1; V 4, 64; VI 2, 37; 5, 23
АКРАГАНТ — град в Сицилия — Гр. ист. I 5, 21; II 2, 24
АКРИЗИЙ — сикионски военачалник — Гр. ист. VII 1, 45
АКРОКОРИНТ — крепостта на Коринт — Гр. ист. IV 4,4
АКРОРЕЯ — местност в Елида; ж. акрорейци — Гр. ист. III 2, 30; IV 2, 16; VII 4, 14
АЛЕА — *митол.* епитет на богинята Атина — Гр. ист. VI 5, 27
АЛЕКСАНДЪР — брат на Язон, владетел на Тесалия — Гр. ист. VI 4, 34; VII 5, 4
АЛЕКСИЙ — архонт в Атина — Гр. ист. II 1, 10
АЛЕКСИПИД — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
АЛИЗИЯ — град в Акарнания — Гр. ист. V 4, 65
АЛИПЕТ — лакедемонец — Гр. ист. 4, 52
АЛКЕТ — 1. лакедемонец — Гр. ист. V 4, 56; 2. управник в Епир — Гр. ист. VI 1,7; 2,10
АЛКИВИАД — 1. атински политик и военачалник — Гр. ист. на много места; 2. негов едноименен братовчед — Гр. ист. I 2, 13
АЛКИМЕН — коринтец — Гр. ист. IV 4, 7
АЛТИС — свещена гора на Зевс в Олимпия — Гр. ист. VII 4, 29
АЛФЕЙ — река в Елида — Гр. ист. III 2, 25. 29; VI 2, 31; VII 4, 29
АМАЗОНКИ — *митол.*, племе от войнствени жени — Ан. IV 4, 16
АМБРАКИЯ — град и област в Акарнания; ж. амбракийци — Гр. ист. V 4, 65; VI 2, 3; Ан. I 7, 18
АМЕДОК — цар на одрисите — Гр. ист. IV 8, 26; Ан. VII 2,32; 3, 16. 17; 7, 3. 11
АМИКЛЕ — град в долината на р. Еврота; ж. амиклейци — Гр. ист. IV 5, 11; VI 5, 30; VII 2, 3
АМИНТ — македонски цар — Гр. ист. V 2, 12. 38; 3,9
АМФИДЕМ — атинянин — Ан. IV 2, 13
АМФИДОЛИ — град в Елида; ж. амфидолци — Гр. ист. III 2, 25. 30; IV 2, 16
АМФИКРАТ — атинянин, лохаг — Ан. IV 2, 13. 17
АМФИОН — син на Зевс и Антиопа — Гр. ист. V 4,8
АМФИПОЛИС — град в Македония — Гр. ист. IV 3, 1
АНАКСИБИЙ — лакедемонски хармост — Гр. ист. IV 8, 32. 33. 36 Ан. V 1, 4; VI 1, 16. 32; 6, 13; VII 1, 3. 4. 7. 10. 13. 20. 31. 34. 36; 2, 4. 5. 6. 7. 8. 13
АНАКСИКРАТ — жител на Византион — Гр. ист. I 3, 18
АНАКСИЛАЙ — жител на Византион — Гр. ист. I 3, 18. 19
АНГЕНИД — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
АНДРОКЛИД — тиванец — Гр. ист. III 5, 1. 4; V 2, 31. 35

АНДРОМАХ — предводител на конница в Елида — Гр. ист. VII 4, 19
АНДРОС — един от Цикладските острови; ж. андросци, обл. Андрия — Гр. ист. I 4, 21; 5, 18; II 1, 31; V 4, 61
АНЕТИЙ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
АНИБ=Ханибал, картагенски пълководец — Гр. ист. I 1, 27
АНИТ — атинянин — Гр. ист. II 3, 42. 44
АНТАЛКИД — лакедемонец — Гр. ист. IV 8, 12. 16; V 1, 6. 25. 26. 28. 31. 36; IV 3, 12
АНТАНДЪР — град в Троада — Гр. ист. I 1, 25; 3, 17; II 1, 10; IV 8, 35
АНТИГЕН — архонт в Атина — Гр. ист. I 3, 1
АНТИОХ — 1. атинянин — Гр. ист. I 5, 11; 2. аркадец — Гр. ист. VII 1, 33. 38
АНТИСТЕН — лакедемонец — Гр. ист. III 2, 6
АНТИФОНТ — атинянин — Гр. ист. II 3, 40
АПАТУРИИ — празник в Атина — Гр. ист. I 7, 8
АПОЛОН — *митол.*, син на Зевс и Лета, бог на слънцето, светлината, пророчеството, поезията и лекарското изкуство — Гр. ист. III 3, 3; 5, 5; IV 3, 21; 7,2; VI 4, 2. 29. 30; 5, 27; Ан. I 2, 8; III 1, 6; V 3, 4; VII 8, 3
АПОЛОНИД — лохаг от Лидия — Ан. III 1, 26. 31
АПОЛОНИЯ — 1 град на Халкидическия полуостров; ж. аполонийци — Гр. ист. V 2, 11. 13; 3, 1. 6 2. град в Мизия — Ан. VII 8, 15
АПОЛОФАН — кизикиец — Гр. ист. IV 1, 29
АРАБИЯ — южната част на Месопотамия — Ан. I 5, 1; VII 8, 25
АРАК — лакедемонец — Гр. ист. II 1, 7; 3, 10; III 2, 6; IV 5, 33
АРАКС — река в Армения — Ан. I 4, 19
АРБАК — 1. сатрап на Мидия — Ан. VII 8, 25; 2. военачалник при Артаксеркс — Ан. I 7, 12
АРГЕЙ — елидец — Гр. ист. VII 1, 33; 4, 15
АРГИНУСИ — острови между Лезбос и Мала Азия — Гр. ист. I 6, 27
АРГО — *митол.*, корабът на аргонавтите — Ан. VI 2, 1
АРГОС — област и град в Пелопонес; ж. аргосци — Гр. ист. на много места; Ан. IV 2, 13. 17
АРЕЗИЙ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
АРЕКСИОН — от гр. Паразия — Ан. VI 4, 13; 5, 2. 8
АРИЕЙ — персиец — Гр. ист. IV 1, 27; Ан. I 8, 5; 9, 31; 10, 1; II на много места; III 2, 2. 5; 5, 1
АРИОБАРЗАН — персиец — Гр. ист. I 4,7; V 1, 28; VII 1, 27
АРИСТАРХ — 1. атински стратег — Гр. ист. I 7, 28; II 3, 46; 2. лакедемонец — Ан. VII на много места
АРИСТЕЙ — от Хиос— Ан. IV 1, 28; 6, 20
АРИСТИП — тесалиец — Ан. I 1, 10; 2, 1; II 6, 28

АРИСТОГЕН — 1. атински стратег — Гр. ист. I 5, 16; 6, 30; 7, 1; 2. сиракузец — Гр. ист. I 2, 8
АРИСТОДЕМ — спартанец от царско потекло — Гр. ист. IV 2, 9
АРИСТОКРАТ — атински стратег — Гр. ист. I 4, 21; 5, 16; 6, 29; 7, 2
АРИСТОКЪЛ — атинянин — Гр. ист. VI 3, 2
АРИСТОЛОХ — лакедемонец — Гр. ист. V 4, 22
АРИСТОН — 1. жител на Византион — Гр. ист. I 3, 18; 2. атинянин — Ан. V 6, 14
АРИСТОНИМ — аркадец — Ан. IV 1, 27; 6, 20; 7, 9. 11. 12
АРИСТОТЕЛ — атински стратег — Гр. ист. II 2, 18; 3, 2. 13. 46
АРИСТОФОНТ — атинянин — Гр. ист. VI 3,2
АРКАДИЯ — област в Пелопонес; ж. аркадци — Гр. ист. на много места; Ан. VI на много места; VII 6,8
АРМЕНИЯ — висока равнинна страна от изворите на Тигър и Ефрат до Черно и Каспийско море — Ан. III 5, 17; IV на много места
АРНАП — персиец — Гр. ист. I 3, 12
АРТАГЕРС — началник на конницата на персийския цар — Ан. I 7, 11; 8, 24
АРТАКАМ — сатрап на Фригия — Ан. VII 8, 25
АРТАКСЕРКС — цар на Персия, син на Дарий II, в произведенията на Ксенофонт, споменаван като „царят“ — Гр. ист. V 1, 31; Ан. I 1, 1. 3. 4; II 1, 1; 4, 25
АРТАОЗ — персиец — Ан. II 4, 16; 5, 35
АРТАПАТ — персиец — Ан. I 6, 11; 8, 28
АРТЕМИДА — дъщеря на Зевс и Лета, сестра на Аполон, богиня на лова и раждането — Гр. ист. I 2, 6; II 4, 11; III 2, 19; 4, 18; IV 1, 41; 2, 20; VI 5, 9; VII 1, 34; Ан. I 6, 7; III 2, 12; V 3, 4. 6. 8. 9. 13
АРТИМ — сатрап на Лидия — Ан. VII 8, 25
АРТУХ — персиец — Ан. IV 3, 4
АРХАГОР — аргосец — Ан. IV 2, 13. 17
АРХЕДЕМ — водач на демократите в Атина — Гр. ист. I 7, 2
АРХЕСТРАТ — 1. атински стратег — Гр. ист. I 5, 16; 2. атинянин, застъпва се за приемане на лакедемонските мирни условия след Пелопонеската война — Гр. ист. II 2, 15
АРХИДАМ — 1. цар на лакедемонците, баща на Агезилай — Гр. ист. V 3,13; 2. син на цар Агезилай — Гр. ист. V; VI; VII на много места; 3. елидец — Гр. ист. VII 1, 33. 38
АРХИЙ — тиванец — Гр. ист. V 4, 2. 6; VII 3, 7
АРХИТ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 1, 10; 3, 10
АСИДАТ — персиец — Ан. VII 8, 9. 12. 21
АСИРИЯ — област между Мидия и Вавилония; ж. асирийци — Ан. VII 8, 15. 25
АСПЕНД — град в Памфилия; ж. аспендийци — Гр. ист. IV 8, 30; Ан. I 2, 12
АСТИОХ — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. I 1, 31

АСТИРА — местност в околностите на гр. Антандър — Гр. ист. IV 1, 41
АТАРНЕЙ — град на еолийското крайбрежие — Гр. ист. III 2, 11; Ан. VII 8, 8
АТЕНАД — сикионец — Гр. ист. III 1, 18
АТИКА — област в Средна Гърция — Гр. ист. I 5, 4; 7, 22; V 1, 1. 26; VI 2, 14
АТИНА — 1. град в Атика; ж. атиняни — Гр. ист. и Ан. на много места; 2. *митол.* богиня на науките, занаятите, победоносната война, покровителка на Атика — Гр. ист. I 1, 4; 3, 1; 4, 12; 6, 1; II 4, 39; III 1, 21 и по-нататък; VI 5, 27; Ан. VII 3, 39
АФИТ — град на Халкидическия полуостров — Гр. ист. V 3, 19
АФРОДИТА — *митол.* дъщеря на Зевс и Диона, богиня на любовта — Гр. ист. V 4, 4. 58
АХЕРОНТСКИ ХЕРСОНЕС — полуостров във Витиния — Ан. VI 2, 2
АХЕЯ — 1. област в Пелопонес; ж. ахейци — Гр. ист. III 2, 23. 26; 5,12; IV на много места; VI 2, 3; 4, 18; VII на много места; Ан. VI 2, 9. 10. 12. 16; 3, 24; 2. в Южна Тесалия — Гр. ист. I 2, 18; IV 3, 9
АХИЛИОН — град в Йония — Гр. ист. III 2, 17; IV 8, 17

Б

БАГЕЙ — персиец — Гр. ист. III 4, 13
БАЗИЙ — 1 аркадец — Ан. IV 1, 18; 2. 2. гадател от Елида — Ан. VII 8, 10
БЕЛЕСИС — сатрап на Сирия — Ан. I 4, 10; VII 8, 25
БЕНДИДА — *митол.* тракийска богиня — Гр. ист. II 4, 11
БЕОТИЙ — лакедемонец — Гр. ист. I 4, 2
БЕОТИЯ — област в Средна Гърция; ж. беотийци — Гр. ист. I 3,15; II 4, 30; III 2, 25; IV на много места; V 4, 63; VI на много места; Ан. III 1,31; V 3,6
БИЗАНТА — пристанище на Пропонтида — Ан. VII 2, 38; 5, 8
БИТОН — пратеник на Тиброн — Ан. VII 8, 6
БОИСК — тесалиец — Ан. V 8, 23
БРАЗИД — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10

В

ВАВИЛОН — град на Ефрат — Ан. I 4, 11. 13; 5, 5 II 2, 6; 4, 12; III 5, 13. 15; V 5, 4; VII 8, 25
ВАВИЛОНИЯ — персийска провинция между Тигър и Ефрат Ан. I 7, 1; II 2, 13
ВИЗАНТИОН — град на Босфор — Гр. ист. I на много места; II 2, 1; IV 8, 27. 31 Ан. 2, 13; 4, 3, 18; 6, 13; VII на много места
ВИТИНИЯ — вж. ВИТИНСКА ТРАКИЯ

ВИТИНСКА ТРАКИЯ — област в сев. част на Мала Азия; ж. витинци — Гр. ист. I 3, 2; III 2, 2 и по-нататък; Ан. VI 2, 17; 4, 2. 24. 26; 5, 26. 30; 6, 37; VII 8, 25

Г

ГАВЛИТ — самосец — Ан. I 7, 5
ГАВРИОН — пристанище на остров Андрос — Гр. ист. I 4, 22
ГАЛАКСИДОР — тиванец — Гр. ист. III 5, 1
ГАМБРИОН — град в Мизия — Гр. ист. III 1,6
ГАН — град на Пропонтида — Ан. VII 5, 8
ГЕЛА — град в Сицилия — Гр. ист. II 3, 5
ГЕРАНОР — лакедемонец — Гр. ист. VII 1, 25
ГЕРАСТ — пристанищен град на остров Евбея — Гр. ист. III 4, 4; V 4, 61
ГЕРГИТА — град в Троада; ж. гергитци — Гр. ист. III 1, 15. 19. 21
ГИЛИС — лакедемонец — Гр. ист. IV 3, 21. 23
ГИМНИЙ — град в Армения — Ан. IV 7, 19
ГИМНОПЕДИЙ — празник в Спарта — Гр. ист. VI 4, 16
ГИТИОН — пристанище в Лакония — Гр. ист. I 4, 11; VI 5, 32
ГЛАВКОН — атинянин — Гр. ист. II 4, 19
ГЛУС — египтянин — Ан. I 4, 16; 5, 7; II 1, 3; 4, 24
ГНЕЗИП — атинянин — Ан. VII 3, 28
ГНОЗИЙ — сиракузец — Гр. ист. I 1, 29
ГОБРИЙ — персиец — Ан. I 7, 12
ГОНГИЛ — 1. еретриец, брат на Горгион и син на Гонгил — Гр. ист. III 1, 6.; Ан. VII 8, 8. 17; 2. баща на Горгион и Гонгил — Гр. ист. III 1, 6
ГОРГИЙ — известен софист от Леонтини — Ан. II 6, 16
ГОРГИОН — еретриец, брат на Гонгил — Гр. ист. III 1, 6
ГОРГОП — лакедемонец — Гр. ист. V 1, 5 — 20
ГОРДИОН — град във Фригия — Гр. ист. I 4,1
ГРАОС СТЕТОС — хълм в околностите на Тива — Гр. ист. V 4, 50
ГРИНИОН — град в Еолида — Гр. ист. III 1, 6

Д

ДАНА — град в Кападокия — Ан. I 2, 20
ДАРДАН — град в Троада; ж. дарданци — Гр. ист. III 1, 10
ДАРДАТ — приток на р. Ефрат — Ан. I 4, 10
ДАРИЙ — персийски цар — Гр. ист. I 2, 19; II 1, 8; Ан. I 1, 1. 3; 7, 8
ДАСКИЛИОН — град в Малка Фригия — Гр. ист. III 4,13 и по-нататък; IV 1, 15
ДАФНАГОР — мизиец — Ан. VII 8, 9
ДЕЙНОН — лакедемонец — Гр. ист. V 4,33; VI 4, 14
ДЕКЕЛИЯ — местност в Атика — Гр. ист. I 1, 33 и по-нататък; 2, 14; 3, 22; II 2, 7; 3,3; III 5, 5

ДЕКСИП — лакедемонец — Ан. V 1, 15; VI 1, 32; 6, 5. 6. 9. 15. 17. 22. 25. 33
ДЕЛТА — област между Византион и Салмидес — Ан. VII 1, 33; 5, 1
ДЕЛФИ — град във Фокида, седалище на Аполоновия оракул; ж. делфийци — Гр. ист. III 3, 1; IV 3, 21; 7, 2; VI 4, 29 и по-нататък VII 1, 27; Ан. III 1, 5; V 3, 5; VI 1, 22
ДЕЛФИНИОН — местност на остров Хиос — Гр. ист. I 5, 15
ДЕЛФИОН — флиунтец — Гр. ист. V 3, 22. 24
ДЕМЕНЕТ — атинянин — Гр. ист. V 1, 10. 26
ДЕМАРАТ — спартански цар, прогонен от Спарта — Гр. ист. III 1,6; Ан. II 1, 3; VII 8, 17
ДЕМАРХ — сиракузки военачалник — Гр. ист. I 1, 29
ДЕМЕТРА — *митол.* богиня на плодородието — Гр. ист. VI 3, 6
ДЕМОКРАТ — темносец — Ан. IV 4, 15
ДЕМОСТРАТ — атинянин — Гр. ист. VI 3,2
ДЕМОТЕЛ — лакедемонец — Гр. ист. VII 1, 32
ДЕМОТИОН — атинянин — Гр. ист. VII 4, 4 и по-нататък
ДЕРАТ — укрепление недалеч от Сикион — Гр. ист. VII 1, 22
ДЕРД — владетел на Елимия — Гр. ист. V 2, 38 и по-нататък; 3, 1—9
ДЕРКИЛИД — лакедемонски военачалник — Гр. ист. III на много места; IV 3, 1 и по-нататък; 8,3—32; Ан. V 6,24
ДЕРН — сатрап на Финикия и Арабия — Ан. VII 8, 25
ДИАГОР — родосец — Гр. ист. I 1, 2
ДИГМА — пазар в Пирей — Гр. ист. V 1, 21
ДИОКЪЛ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ДИОМЕДОНТ — атински стратег — Гр. ист. I 5,16; I 6,22 и по-нататък; 6, 29; 7, 2. 16. 29
ДИОН — атинянин — Гр. ист. IV 8, 13
ДИОНИС — син на Зевс и Семела, бог на виното — Гр. ист. V 3, 19
ДИОНИСИЙ — 1. атинянин — Гр. ист. V 1, 26; 2. син на Хермократ, тиран на Сиракуза — Гр. ист. II 2, 24; 3, 5; VI 2, 4. 33. 35; VII 1, 20—22. 28—32; 4, 12
ДИОПИТ — прорицател в Спарта — Гр. ист. III 3, 3
ДИОСКУРИ — *митол.* Кастор и Полидевк, синове на Зевс — Гр. ист. VI 3, 6; 5, 31
ДИОТИМ — 1. атинянин — Гр. ист. I 3, 12; 2. атинянин — Гр. ист. V 1, 25
ДИФРИД — лакедемонец — Гр. ист. IV 8, 21
ДОЛОПИ — племе в Тесалия — Гр. ист. VI 1, 7; Ан. I 2, 6
ДОРИЕЙ — родосец — Гр. ист. I 1, 2. 4; 5, 19
ДОРОТЕЙ — атинянин — Гр. ист. I 3, 13
ДРАКОНТ — пеленец — Гр. ист. III 2, 11
ДРАКОНТИД — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2

ДРАКОНТИЙ — спартанец — Ан. IV 8, 25. 26; VI 6, 30
ДРИЛИ — племе, близо до гр. Трапезунт — Ан. V 2, 1 и по-нататък

Е

ЕВАГОР — 1. елидец — Гр. ист. I 1, 2; 2. владетел на Кипър — Гр. ист. II 1, 29; IV 8, 24; V 1, 10
ЕВАЛК — 1. елидец — Гр. ист. VII 4,15; 2. атинянин — Гр. ист. IV 1, 40
ЕВАРХИП — ефор в Спарта — Гр. ист. I 2, 1; II 3, 10
ЕВБАТ — от Кирена — Гр. ист. I 2, 1
ЕВБЕЯ — остров срещу Атика; ж. евбейци — Гр. ист. II 3, 9; IV 2, 17; 3, 15; VI 5, 23; VII 5, 4
ЕВДАМИД — лакедемонец — Гр. ист. V 2, 24 и по-нататък
ЕВДИК — лакедемонец — Гр. ист. V 4, 39
ЕВКЛЕЯ — празник в Коринт — Гр. ист. IV 4, 2
ЕВКЛИД — 1. атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2; 2. флиунтец — Ан. VII 8, 1. 3
ЕВКСЕН — лакедемонец — Гр. ист. IV 2, 5
ЕВКСИНСКИ ПОНТ — вж. ПОНТ 1.
ЕВКТЕМОН — архонт в Атина — Гр. ист. I 2, 1
ЕВКЪЛ — сиракузки военачалник — Гр. ист. I 2, 1
ЕВМАТ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ЕВМАХ — атински стратег — Гр. ист. I 1, 22
ЕВМОН — атинянин, командуващ флота — Гр. ист. V 1, 5. 7 и по-нататък
ЕВОДЕЙ — лохаг — Ан. VII 4, 18
ЕВРИЛОХ — аркадец — Ан. IV 2, 21. 7. 11 и по-нататък; VII 1, 32; 6. 40
ЕВРИМАХ — дарданец — Ан. V 6, 21
ЕВРИМЕДОНТ — река в Памфилия — Гр. ист. IV 8, 30
ЕВРИПТОЛЕМ — 1. син на Пизианакс и братовчед на Алкивиад — Гр. ист. I 4, 19; 7, 12 и по-нататък; 16—34; 2. атинянин, пратеник при персийския цар — Гр. ист. I 3, 12 и по-нататък
ЕВРИСТЕЙ — *митол.* цар на Аргос — Гр. ист. VI 5, 47
ЕВРИСТЕН — потомък на лакедемонския цар Демарат — Гр. ист. III 1, 6
ЕВРОПА — противопоставена е на Мала Азия — Гр. ист. III 2, 9; IV 2, 6; 3, 15; 8, 5; Ан. VII 1, 27; 6, 32; 8, 25
ЕВРОТА — река в Лакония — Гр. ист. V 4, 28; VI 5, 27. 30
ЕВТЕЯ — местност в АРКАДИЯ — Гр. ист. VI 5, 12. 20 и по-нататък
ЕВТИКЪЛ — лакедемонец — Гр. ист. VII 1, 33
ЕВТРЕЗИЙ — местност в южната част на Аркадия — Гр. ист. VII 1. 29

ЕВФРОН — сикионец — Гр. ист. VII 1, 44 и по-нататък; 46; 2, 11; 3 на много места
ЕГЕ — еолийски град — Гр. ист. IV 8, 5
ЕГИНА — остров между Арголида и Атика; ж. егинци — Гр. ист. II 2, 3. 9; V 1, 1 и по-нататък; V 2, 21; VI 2, 1
ЕГИПЕТ — ж. египтяни — Ан. I 8, 9; II 1, 14; 5, 13
ЕГОСПОТАМИ — река и селище в Тракийски Херсонес — Гр. ист. II 1, 21 и по-нататък; 2,3 и по-нататък
ЕГОСТЕНА — град в Мегарида — Гр. ист. V 4, 18; VI 4, 26
ЕЕТ — цар на Колхида, — Ан. V 6, 36
ЕКБАТАНА — столица на Мидия — Ан. II 4, 25; III 5, 15
ЕКДИК — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. IV 8, 20. 22
ЕКЗАРХ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ЕКСОНЕ — дем (община) южно от Атина; ж. ексонци — Гр. ист. II 4, 26
ЕЛАДА — 1. първоначално област и име на гръцко племе в Южна Тесалия. От 7 в. пр. н. е. — название за всички области, населени от гърците; ж. елини — Гр. ист. на много места. Ан. на много места; 2. жена на Гонгил — Ан. VII 8, 8
ЕЛЕВЗИН — град в Атика — Гр. ист. II 4, на много места; VII 5, 15
ЕЛЕВТЕРА — местност между Беотия и Атика — Гр. ист. V 4, 14
ЕЛЕУНТ — град в Херсонес — Гр. ист. II 1, 20
ЕЛИДА — местност в Пелопонес; ж. елидци — Гр. ист. III 2, 21—31; 5, 12 IV 2, 16; 7, 4; VI; VII на много места
ЕЛИМИЯ — 1. област в Македония — Гр. ист. V 2, 38; 2. област в Аркадия — Гр. ист. VI 5, 13
ЕНДИЙ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 1. 10
ЕНЕЗИЙ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 9
ЕНЕЙ — 1. стимфалец — Гр. ист. VII 3, 1; 2. стимфалец — Ан. IV 7, 13
ЕНИАЛИЙ — прозвище на бога на войната Арес — Гр. ист. II 4, 17; Ан. I 8, 18; V 2, 14
ЕНИАНИ — племе в Средна Гърция, при р. Сперхей — Гр. ист. III 5, 6; IV 3, 15; Ан. I 2, 6; VI 1, 7
ЕОЛИДА — северната част на Малоазийското крайбрежие ж. еолийци — Гр. ист. III на много места; IV 3, 17; 8, 33; Ан. V 6, 24
ЕПАМИНОНД — прочут тивански военачалник — Гр. ист. VII на много места
ЕПАРИТИ — войсков контингент, поддържан от Аркадския съюз — Гр. ист. VII 4, 22. 33 и по-нататък; 5,3
ЕПЕРАТ — ефор в Спарта — Гр. ист.
ЕПИАКСА — киликийка — Ан. I 2, 12. 25
ЕПИДАВЪР — град в Арголида; ж. епидавърци — Гр. ист. IV 2, 16; VI 2, 3; 5, 29; VII 1, 18. 25; 2, 2
ЕПИИКИЯ — местност между Сикион и Коринт — Гр. ист. IV 2, 14; 4, 13

ЕПИКИД — сиракузец — Гр. ист. I 1, 29
ЕПИКИДИД — спартанец — Гр. ист. IV 2, 2; V 4, 39
ЕПИОН — град в Трифилия — Гр. ист. III 2, 30
ЕПИР — област в Северна Гърция — Гр. ист. VI 1, 7; 2, 9
ЕПИСТЕН — 1. от Амфиполис — Ан. I 10, 7; IV 6, 1. 3; 2. олинтиец — Ан. VII 4, 7. 10
ЕПИТАЛИОН — град в Трифилия; ж. епиталийци — Гр. ист. III 2, 25. 29 и по-нататък
ЕРАЗИСТРАТ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ЕРАСИНИД — атински стратег — Гр. ист. I 5, 16; 6, 16. 29; 7, 2. 29
ЕРАТОСТЕН — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ЕРЕТРИЯ — град на остров Евбея; ж. еретрийци — Гр. ист. III 1, 6
ЕРИТРЕ — град в Беотия — Гр. ист. V 4, 49
ЕСХИН — 1. атинянин, един от тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2. 13 2. акарнанин — Ан. IV 3, 22; 8, 18
ЕТЕЙЦИ — населяват планината Ета в Локрида — Гр. ист. I 2, 18; III 5, 6
ЕТЕОНИК — 1. лакедемонец — Гр. ист. I 1, 32; 6, 26 и по-нататък; II 1, 1 и по-нататък. 10; 2, 5; V 1, 1, 13; Ан. VII 1, 12. 15. 19
ЕТИМОКЪЛ — лакедемонец — Гр. ист. V 4,22 и по-нататък; VI 5, 33
ЕТОЛИЯ — област в Средна Гърция; ж. етолийци — Гр. ист. IV 6, 1. 14
ЕФЕС — град в Йония; ж. ефесци — Гр. ист. I 2, 6 и по-нататък; 5, 1. 10 и по-нататък; III 4, 16; IV 8, 3. 17; V 1, 6 и по-нататък Ан. I 4, 2; II 2, 6; V 3, 12; VI 1, 23
ЕФИАЛТ — атинянин — Гр. ист. IV 8, 24
ЕФРАТ — река в Азия, влива се в Персийския залив — Ан. I 3, 20; 4, 11. 14; 5, 1. 5. 10; 7, 15; 8, 4; II 4, 6; IV 1, 3; 5, 2

З

ЗАКИНТ — остров в Йонийско море; ж. закинтийци — Гр. ист. VII 2,1; 2 и по-нататък
ЗАПАТ — река в Асирия, приток на р. Тигър — Ан. II 5, 1; III 3, 6
ЗЕВКСИП — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ЗЕВС — *митол.* син на Кронос и Рея, върховен бог, баща на хората и боговете — Гр. ист. III 2, 22; 26; 31; IV 7, 2; VII 4, 35 Ан. I 8, 17; III 1, 12; 2, 9; 4, 12; IV 8, 25; V 3, 11; VI 1, 22; 5, 25; VII 6,44; VII 8, 4
ЗЕЛАРХ — от Керасунт — Ан. V 7, 24; 29
ЗЕНИС — дарданец — Гр. ист. III 1, 10 и по-нататък.
ЗОСТЕР — нос в западната част на Атика — Гр. ист. V I, 9

И

ИБЕРИЙЦИ — влизат в състава на военната помощ, изпратена от Сиракуза за лакедемонците — Гр. ист. VII 1, 20
ИДА — планина в Троада — Гр. ист. I 1, 25
ИДЕЙ — лакедемонец, писар на Агезилай — Гр. ист. IV 1, 39
ИЗАНОР — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ИЗИЙ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ИКОНИОН — град във Фригия — Ан. I 2, 19
ИЛАРХ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ИЛИОН — град в Троада; ж. илионци — Гр. ист. I 1, 4; III 1, 16
ИМБРОС — остров в Егейско море — Гр. ист. IV 8, 15; V 1, 31
ИРИС — река в Пафлагония — Ан. V 6,9; VI 2, 1
ИРКТЕ — местност в Арголида — Гр. ист. IV 7, 7
ИСМЕНИЙ — тиванец — Гр. ист. III 5,1; V 2, 25 и по-нататък
ИСИ — град в Киликия — Ан. I 2, 24; 4, 1
ИСТЪМ — провлак (при Коринт) — Гр. ист. IV 5, 1; 8, 8; VII 5, 15
ИСХОЛАЙ — лакедемонски военачалник — Гр. ист. VI 5, 24—26
ИТАЛИЯ — имат се пред вид гръцките градове, съюзници на лакедемонците — Гр. ист. V 1, 26
ИТАМЕН — персиец — Ан. VII 8, 15
ИФИКРАТ — атинянин, предводител на наемна войска от палтасти — Гр. ист. IV на много места; V 1, 25; VI на много места
ИХТЮС — нос по крайбрежието на Елида — Гр. ист. VI 2, 31

Й

ЙОНИЯ — крайбрежието на Мала Азия от Фокея до Милет — Гр. ист. II 1, 17; III 1, 3 и по-нататък; 4, 11; IV 3, 17; V 1, 28; Ан. I 4, 13; II 1, 3; 2, 6; III 5, 15

К

КАДМЕЯ — крепостта (акрополът) на Тива — Гр. ист. V; VI на много места
КАДУСИ — племе в Мидия — Гр. ист. II 1, 13
КАЙК — река в Мизия — Ан. VII 8, 8
КАЙСТРУПЕДИОН — град във Фригия — Ан. I 2, 11
КАЛИБИЙ — 1. лакедемонец — Гр. ист. III 3, 14; 2. водач на демоса в Тегея — Гр. ист. VI 5, 6 и по-нататък
КАЛИДОН — град в Етолия; ж. калидонци — Гр. ист. IV 6, 1. 14
КАЛИЙ — 1. архонт в Атина — Гр. ист. I 6, 1; 2. лакедемонец — Гр. ист. IV 1, 15; 3. атински стратег — Гр. ист. IV 5, 13 и по-нататък; V 4, 22; VI 3, 2 и по-нататък
КАЛИКРАТИД — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. I 6 на много места
КАЛИКСЕН — атинянин — Гр. ист. I 7 на много места

КАЛИМАХ — от Паразия — Ан. VI 1, 27; 7, 8 и по-нататък; V 6, 14; VI 2, 7. 9
КАЛИМЕДОНТ — атинянин — Гр. ист. IV 8, 13
КАЛИСТЕН — атинянин — Гр. ист. IV 8, 13
КАЛИСТРАТ — 1. атинянин Гр. ист. II 4, 27; 2. атински оратор и политик — Гр. ист. VI 2, 39; 3, 3. 10 и по-нататък
КАЛПЕ — пристанище във Витиния — Ан. VI 2, 13. 17; 3, 2. 10. 16. 24; 4, 1. 3
КАЛХЕДОН — град на Босфор; ж. калхедонци; обл. Калхедония — Гр. ист. I 1, 22, 26, 35; 3, на много места; II 2, 1 и по-нататък; IV 8, 28. 31; V 1, 25; Ан. VII 1, 20; 2, 24. 26; VI 6, 38
КАМАРИНА — град в Сицилия — Гр. ист. II 3, 5
КАНОН — атинянин — Гр. ист. I 7, 20. 34
КАПАДОКИЯ — област в Мала Азия — Ан. I 2, 20; 9, 7; VII 8, 25
КАРДИЯ — град в Херсонес — Гр. ист. I 1, 11
КАРДУХИ — племе в Армения — Ан. III 5, 15. 17; IV на много места; V 5, 17; VII 8, 25
КАРИЕ — местност в Лакония — Гр. ист. VI 5, 25. 27; VII 1, 28
КАРИЯ — страна в Мала Азия; ж. карийци — Гр. ист. I 1, 10; 4, 8; II 1, 15; III на много места
КАРКАС — река в Лидия — Ан. VII 8, 18
КАРС — река в Киликия — Ан. I 4, 4
КАРТАГЕНЦИ — ж. на Картаген, град в Африка — Гр. ист. I 1, 37; 5, 21; II 2, 24; 3, 5
КАСТОЛ — град и равнина в Лидия — Гр. ист. I 4, 3; Ан. I 1, 2; 9, 7
КАТАНЕ — град в Сицилия — Гр. ист. II 3, 5
КАУЕ — село във Фригия — Гр. ист. IV 1, 20
КЕБРЕН — град в Троада — ; ж. кебренци — Гр. ист. III 1, 17 и по-нататък
КЕДРЕЯ — град в Кария — Гр. ист. II 1, 15
КЕЛЕНА — град във Фригия — Ан. I 2, 7; 2, 9
КЕЛТИ — влизат в състава на изпратената от Сиракуза военна помощ за лакедемонците — Гр. ист. VII 1, 29; 31
КЕЛУЗА — планина южно от Флиунт — Гр. ист. IV 7, 7
КЕНЕ — град на р. Тигър — Ан. II 4, 28
КЕНТРИТ — приток на р. Тигър в Армения — Ан. IV 3, 1
КЕНХРЕЯ — пристанище на Коринт — Гр. ист. IV 5, 1; VI 5, 51; VII 1, 17. 41; 4, 5
КЕОС — един от Цикладските острови — Гр. ист. V 4, 61
КЕРАМ — град по крайбрежието на Кария — Гр. ист. I 4, 8; II 1, 15
КЕРАМЕЙК — квартал в Атина — Гр. ист. II 4, 33
КЕРАМОНАГОРА — град във Фригия — Ан. I 2, 10
КЕРАСУНТ — град в Колхида, край Черно море; ж. керасунтци — Ан. V 3, 2; 4, 1; 5, 10; 7, на много места
КЕРКИРА — остров в Йонийско море; ж. керкирци — Гр. ист. V 4, 64—66; VI 2, на много места

КЕФАЛЕНИЯ — остров в Йонийско море — Гр. ист. VI 2, 31. 33. 38
КЕФИС — 1. река западно от Атина — Гр. ист. II 4, 19; 2. река в Беотия — Гр. ист. IV 3, 16
КЕФИСОДОР — атинянин — Ан. IV 2, 13. 17
КЕФИСОДОТ — 1. атински стратег — Гр. ист. II 1, 16; 2. атинянин — Гр. ист. VI 3, 2; VII 1, 12 и по-нататък
КЕФИСОФОНТ — атинянин — Гр. ист. II 4,36
КИДНОС — река в Киликия — Ан. I 2, 23
КИДОН — жител на Византион — Гр. ист. I 3, 18
КИЗИК — остров и град в Пропонтида — Гр. ист. I 1, 11—19; 3, 13; III 4, 10; IV 1, 29; Ан. V 6, 23; VI 2,4; VII 2, 5. 36; 3, 10
КИЛЕНЕ — град и пристанище в Елида — Гр. ист. III 2, 27. 30; VII 4, 19
КИЛИКИЯ — страна в Мала Азия; ж. киликийци — Гр. ист. III 1, 1; Ан. I 2, 12 и по-нататък; III 1, 10; VII 8, 25
КИЛОН — аргосец — Гр. ист. III 5, 1
КИМЕ — град на еолийското крайбрежие — Гр. ист. III 4, 27
КИНАДОН — спартанец, организатор на заговор — Гр. ист. III 1,4—11
КИНИСК — лакедемонец — Ан. VII 1, 13
КИНОСКЕФАЛЕ — местност в Беотия — Гр. ист. V 4, 15; VI 4, 5
КИОС — град в Мизия — Гр. ист. I 4, 7
КИПЪР — остров срещу Киликия — Гр. ист. II 1, 29; IV 8, 24; V 1, 10. 31
КИР — 1. син на Дарий II, сатрап в Мала Азия — Гр. ист. I; II; III на много места; VI 1, 12; Ан. на много места; 2. Кир Стари, син на Камбиз, основател на персийската монархия (559—529 г. пр. н. е.) — Ан. I 9, 1
КИРЕНА — град в Северна Африка — Гр. ист. I 2, 1
КИСИД — сиракузец — Гр. ист. VII 1, 29
КИТЕРА — остров южно от Пелопонес; ж. китерци — Гр. ист. IV 8, 7. 8
КИТОНИОН — град в Мизия — Ан. VII 8, 8
КЛАДАЙ — река в Елида — Гр. ист. VII 4, 29
КЛАЗОМЕНЕ — град по крайбрежието на Мала Азия — Гр. ист. I 1, 10 и по-нататък; V 1, 31
КЛЕАГОР — флиунтец — Ан. VII 8, 1
КЛЕАНДЪР — 1. сикионски военачалник — Гр. ист. VII 1, 45; 2. спартанец — Ан. VI 2, 13; 6, 1
КЛЕАНОР — орхоменец — Ан. II 1, 10; 5, 37. 39; III 1, 47; 2, 4. 8; IV 6, 9; 8, 18; VI 4, 22; VII 1, 40; 2, 2; 3, 46. 48; 5, 10
КЛЕАРЕТ — лохаг — Ан. V 7, 14 и по-нататък
КЛЕАРХ — лакедемонец, хармост във Византион, по-късно военачалник в наемната войска на Кир Млади — Гр. ист. I 1, 35; I 3, 15 и по-нататък; Ан. I; II на много места; V 3, 5; 6, 24; VI 2, 16
КЛЕЕНЕТ — лохаг — Ан. V 1, 17

КЛЕЙ — спартанец — Гр. ист. V 4, 39
КЛЕОКРИТ — атинянин — Гр. ист. II 4, 20 и по-нататък
КЛЕОМБРОТ — цар на Спарта, син на Павзаний и брат на Агезиполид — Гр. ист. V на много места; VI 1, 1; 4, 2. 3 и по-нататък. 13
КЛЕОМЕД — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
КЛЕОНЕ — град в Арголида — Гр. ист. VII 5, 15
КЛЕОНИМ — 1. лакедемонец — Гр. ист. V 4, 25 и по-нататък; VI 4, 14; 2. Ан. IV 1, 18
КЛЕОСТЕН — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
КЛЕОСТРАТ — аргосец — Гр. ист .I 3, 13
КЛЕОФОНТ — атинянин — Гр. ист. I 7, 35
КЛЕТОРИЙЦИ — жители на гр. Клетор в Аркадия — Гр. ист. V 4, 36 и по-нататък
КЛИГЕН — от гр. Акант — Гр. ист. V 2, 12—20
КЛИНОМАХ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
КЛИТЕЛ — коринтец — Гр. ист. VI 5, 37
КНИДОС — град в Кария — Гр. ист. IV 3, 11 и по-нататък; 8, 22 и по-нататък
КОЙРАТАД — беотийски военачалник — Гр. ист. I 3, 15; 3, 17; 21 и по-нататък; VII 1, 33 и по-нататък; Ан. VII 1, 33 и по-нататък
КОЙТИ — племе, населяващо южното крайбрежие на Черно море — Ан. VII 8, 25
КОКИЛИС — град в Троада; ж. кокилийци — Гр. ист. III 1, 16
КОЛИТ — дем (община) в Атика — Гр. ист. V 1, 26
КОЛОНЕ — град в Троада — Гр. ист. III 1, 13. 16
КОЛОСЕ — град във Фригия — Ан. I 2, 6
КОЛОФОН — йонийски град в Мала Азия; ж. колофонци — Гр. ист. I 2, 4
КОЛХИДА — страна на източния бряг на Черно море; ж. колхидци — Ан. IV 8, на много места; V 2, 1; 3, 2; 7, 2; VII 8, 25
КОМАНИЯ — крепост в Мизия — Ан. VII 8, 15
КОНОН — атински стратег — Гр. ист. I 4, 10; 5, 16. 18. 20; 6, 15 и по-нататък; 7, 1; II 1, 28 и по-нататък; IV 3 на много места
КОРЕ — *митол.* = Персефона, дъщеря на Деметра и Зевс, съпруга на Хадес — Гр. ист. VI 3, 6
КОРЕС — планина в околностите на Ефес — Гр. ист. I 2, 7 и по-нататък
КОРИЛ — сатрап на Пафлагония — Ан. V 5, 12. 22; 6, 11; VI 1, 2; VII 8, 25
КОРИНТ — град на Истъм; ж. коринтци — Гр. ист. II; III; IV; V; VI; VII на много места
КОРИФАЗИОН — възвишение в Месения — Гр. ист. I 2, 18
КОРОНЕЯ — град в Беотия — Гр. ист. IV 3, 15—21; Ан. V 3, 6
КОРСОТЕ — град в Месопотамия — Ан. I 5,4
КОС — остров срещу Кария — Гр. ист. I 5, 1

КОТИОРА — град по южното крайбрежие на Черно море — Ан. V 3 и по-нататък; 6, 10. 25; 8, 23
КРАНИОН — предградие на Коринт — Гр. ист. IV 4,4
КРАНОН — град в Тесалия; ж. кранонци — Гр. ист. IV 3, 3
КРАТЕСИПИД — лакедемонски военачалник — Гр. ист. I 1, 32; 5,1
КРЕВСИС — пристанище в Беотия — Гр. ист. IV 5, 10; V 4, 16 и по-нататък; VI 4, 3. 25
КРЕМАСТЕ — местност в околностите на гр. Абид в Троада — Гр. ист. IV 8, 37
КРИНИП — сиракузец — Гр. ист. VI 2, 33 и по-нататък
КРИТИЙ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3 на много места; 4,8 —19
КРИТЯНИ — жители на остров Крит — Гр. ист. IV 2, 16; 7, 6; VII 5, 10; Ан. I 1, 9; III 3, 7. 15; 4, 17; IV 2, 28; 8, 27; V 2, 29 и по-нататък
КРОКИН — тесалиец — Гр. ист. II 3, 1
КРОМИОН — крепост в Мегарида — Гр. ист. IV 4, 13; 5, 19
КРОМНОС — град в Аркадия — Гр. ист. VII 4, 20—27
КРОНИОН — планина в Олимпия — Гр. ист. VII 4, 14
КРОНОС — *митол.* баща на Зевс — Гр. ист. VII 4, 14
КСАНТИКЪЛ — ахеец — Ан. III 1, 47; V 8, 1; VII 2,1
КСЕНИЙ — 1. елидец — Гр. ист. III 2, 27; 2. парасиец — Ан. I 1, 2; 2, 1. 3. 10; 3,7; 4, 7. 8
КСЕНОКЪЛ — лакедемонец — Гр. ист. III 4, 20
КСЕНОФОНТ — атинянин, историк и военачалник, автор на „Гръцка история", „Анабазис" и други произведения — Ан. I 8, 15; II 1, 12; 4, 15 5, 37. 41; III — VII на много места
КСЕРКС — персийски цар — Гр. ист. II 1, 8; Ан. I 2, 9; III 2, 13
КТЕЗИЙ — от Книдос — Ан. I 8, 26 и по-нататък
КТЕЗИКЪЛ — атински стратег — Гр. ист. VI 2, 10 и по-нататък

Л

ЛАБОТ — лакедемонец — Гр. ист. I 2, 18
ЛАКЕДЕМОН — употребено е както за града Спарта, така и за цялата зависима от Спарта област; ж. лакедемонци — Гр. ист. на много места; Ан. на много места
ЛАКОНИЯ — област в Пелопонес, употребено като синоним на Лакедемон; ж. лаконци — Гр. ист. на много места; Ан. на много места
ЛАКРАТ — лакедемонец — Гр. ист. II 4, 33
ЛАМПСАК — град на Хелеспонт — Гр. ист. I 2, 13 и по-нататък; II 1, 18 и по-нататък; 2, 1 и по-нататък; III 2, 6; Ан. 8, 1 — 6
ЛАРИС — гранична река между Ахея и Елида — Гр. ист. III 2, 23
ЛАРИСА — 1. град в Тесалия; ж. ларисейци — Гр. ист. II 3, 4; IV 3, 3; VI 4, 33 и по-нататък; 2. град в Еолида — Гр. ист. III 1, 7;

3. град в Троада — Гр. ист. III 1, 13. 16; 4. град на р. Тигър — Ан. III 4, 7

ЛАСИОН — град в Елида; ж. ласионци — Гр. ист. III 2, 30; IV 2, 16; VII 4, 12 и по-нататък

ЛЕВКАДА — остров в Йонийско море — Гр. ист. VI 2, 3. 26

ЛЕВКОЛОФИД — атинянин — Гр. ист. I 4, 21

ЛЕВКОФРИС — местност, близо до която бил построен град Магнезия — Гр. ист. III 2, 19; IV 8, 17

ЛЕВКТРА — град в Беотия — Гр. ист. V 4, 33; VI 4, 4; 5, 1. 23; VII 1, 35; 2, 2

ЛЕВКТРОН — местност в Лакония — Гр. ист. VI 5,24

ЛЕЗБОС — остров край брега на Еолида — Гр. ист. I 2, 11 и по-нататък; 6, 12. 16. 26 и по-нататък; II 2, 5; 3, 32. 35; IV 8, 28

ЛЕМНОС — остров в Егейско море — Гр. ист. IV 8, 15; V 1, 31

ЛЕОНТ — 1. атински стратег — Гр. ист. I 5, 16; 6, 16; 2. саламинец — Гр. ист. II 3, 39; 3. ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10; 4. атинянин — Гр. ист. VII 1, 33. 37 и по-нататък; 5. от гр. Турии — Ан. V 1, 2

ЛЕОНТИАД — тиванец — Гр. ист. V 2, 25—36; 4, 7. 19

ЛЕОНТИДА — атическа фила — Гр. ист. II 4, 27

ЛЕОНТИНИ — град в Сицилия; ж. леонтинци — Гр. ист. II 3, 5; Ан. II 6, 16

ЛЕОНТИХ — атинянин — Гр. ист. V 1, 26

ЛЕОТИХИД — спартанец, син на цар Агид — Гр. ист. III 3, 1 и по-нататък

ЛЕПРЕАТИ — жители на град Лепреон в Трифилия — Гр. ист. III 2, 25; VI 5, 11

ЛЕТРИНИ — град в Елида — Гр. ист. III 2, 25. 30; IV 2, 16

ЛЕХЕОН — пристанище на Коринт — Гр. ист. IV 4, 7—17; 5, 7—19; 8, 10. 23; V 1, 29

ЛИБИС — лакедемонец, брат на Лизандър — Гр. ист. II 4, 28

ЛИДИЯ — страна в Мала Азия; ж. лидийци — Гр. ист. I 2, 4; Ан. I 2, 5; 9, 7; III 1, 31; 5, 15; VII 8, 20. 25

ЛИЗАНДЪР — 1. лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. I; II; III на много места; 2. военачалник от Сикион — Гр. ист. VII 1, 45

ЛИЗИЙ — атински стратег — Гр. ист. I 6, 30; 7, 2

ЛИЗИМАХ — атинянин — Гр. ист. II 4, 8. 26

ЛИЗИМЕН — сикионец — Гр. ист. VII 1, 45

ЛИЗИП — лакедемонец — Гр. ист. III 2, 29 и по-нататък

ЛИК — река в Пафлагония — Ан. VI 2, 3

ЛИКАОНИЯ — област в Мала Азия; ж. ликаонци — Ан. I 2, 19; III 2, 23; VII 8,25

ЛИКАРИЙ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10

ЛИКЕЙОН — район около Атина с храм на Аполон и гимназион — — Гр. ист. I 1, 33; II 4, 27; Ан. VII 8, 1

ЛИКЕТ — атинянин — Гр. ист. VI 3, 2

ЛИКЕЯ — празник в чест на Зевс Ликейски — Ан. I 2, 10

ЛИКИЙ — 1. атинянин — Ан. III 3, 20; IV 3, 22. 25; 7, 24; 2. сиракузец — Ан. I 10, 14
ЛИКИСК — атинянин Гр. ист. I 7, 13
ЛИКОМЕД — аркадец — Гр. ист. VII 1, 23 и по-нататък. 39; 4, 2. 3
ЛИКОН — ахеец — Ан. V 6, 21; VI 2, 4. 7. 9
ЛИКОФРОН — тиран от Фере в Тесалия — Гр. ист. II 3, 4
ЛИКУРГ — жител на Византион — Гр. ист. I 3, 18
ЛИХ — лакедемонец — Гр. ист. III 2, 21
ЛОКРИДА — област в Средна Гърция; ж. локрийци — Гр. ист. III 5, 3 и по-нататък; IV 3, 15. 21 и по-нататък; VI 5, 23. 30; разделя се на 1. област на опунтийските локрийци — Гр. ист. III 5, 3 и по-нататък; IV 2, 17; 2. област на озолските локрийци — Гр. ист. IV 2, 17
ЛОТОФАГИ — *митол.* племе в Северна Африка — Ан. III 2, 25
ЛУСИ — град в Аркадия; ж. лусийци — Ан. IV 2, 21; 7, 11. 12; VII 6, 40

М

МАГНЕЗИЯ — град и област в Тесалия; ж. магнезийци — Ан. VI 1, 7
МАДИТ — град на Хелеспонт — Гр. ист. I 1, 3
МАКЕДОНИЯ — област в Северна Гърция; ж. македонци — Гр. ист. I 1, 12; IV 3, 3; V 2, 12—43; 3, 18; VI 1, 11
МАКИСТ — град в Трифилия; ж. макистийци — Гр. ист. III 2, 25. 30; Ан. VII 4, 16
МАКРОНИ — племе в околностите на град Трапезунт — Ан. IV 7, 27; 8, 1. 3. 5. 7 и по-нататък; V 5, 18; VII 8, 25
МАЛЕЯ — 1. местност в Лакония; ж. малейци — Гр. ист. I 2, 18; VI 5, 24; 2. нос на остров Лесбос — Гр. ист. I 6, 26
МАНИЯ — дарданка, съпруга на Зенис — Гр. ист. III 1, на много места
МАНТИНЕЯ — град в Аркадия; ж. мантинейци — Гр. ист. III; IV; V; VI; VII на много места; Ан. VI 1, 11
МАНТИТЕЙ — атинянин — Гр. ист. I 1, 10; 3, 13
МАРАКИ — племе в Етолия — Гр. ист. VI 1, 7
МАРГАНА — град в Елида; ж. марганци — Гр. ист. III 2, 25. 30; IV 2, 16; VI 5, 2; VII 4, 14. 26
МАРДИ — племе в Армения — Ан. IV 3, 4
МАРИАНДИНИ — племе във Витиния — Ан. VI 2, 1
МАРОНИЯ — град в Тракия; ж. маронийци — Ан. VII 3, 16
МАРСИЙ — 1. приток на р. Меандър — Ан. I 2, 8; 2. *митол.* божество от свитата на бог Дионис — Ан. I 2, 8
МАСК — река в Месопотамия — Ан. I 5, 4
МЕАНДЪР — река в Мала Азия — Гр. ист. III 2, 14. 17; 4, 12. 21; IV 8, 17; Ан. I 2, 5 и по-нататък
МЕГАБАТ — персиец — Гр. ист. IV 1, 28

МЕГАБИЗ — жрец на Артемида в гр. Ефес — Ан. V 3, 6 и по-нататък
МЕГАЛОПОЛИС — град в Аркадия — Гр. ист. VII 5, 5
МЕГАРА — град в Мегарида; ж. мегарци — Гр. ист. I 1, 36; 2, 14; 3, 15; 3, 32; II 4, 1; IV 4, 13; V 4, 18. 41. 55. 58; VI 4, 26; Ан. VI 2, 1
МЕГАРИДА — област до Коринтския провлак — Гр. ист. V 4, 18; VI 4, 26
МЕГАФЕРН — персиец — Ан. I 2, 20
МЕГИЛ — лакедемонец — Гр. ист. III 4, 6
МЕДЕЯ — 1. местност в Аркадия — Гр. ист. VII 1, 29; 2. царица на Мидия — Ан. III 4, 11
МЕДОК — вж. АМЕДОК
МЕДОСАД — тракиец — Ан. VII 1, 5; 2, 1. 23. 25 и по-нататък; 7, 1. 3. 11 и по-нататък
МЕЛАНДИТИ — племе в европейската част на Тракия — Ан. VII 2, 32
МЕЛАНИП — родосец — Гр. ист. VI 2, 35
МЕЛАНОП — атинянин — Гр. ист. VI 3, 2
МЕЛАНТИЙ — атински стратег — Гр. ист. II 3, 46
МЕЛЕТ — атинянин — Гр. ист. II 4, 36
МЕЛИДЦИ — жители на областта Мелида в Тесалия — Гр. ист. III 5, 6; IV 2, 17; VI 5, 23
МЕЛИНОФАГИ — в превод „просоядци“, тракийско племе, недалеч от Византион — Ан. VII 5, 12
МЕЛОБИЙ — атинянин, един от Тридесетте —ирани — Гр. ист. II 3, 2
МЕЛОН — тиванец — Гр. ист. V 4, 2—19
МЕЛОС — един от Цикладските острови; ж. мелосци — Гр. ист. II 2, 3 IV 8, 7
МЕНАНДЪР — атински стратег — Гр. ист. I 2, 16; II 1, 16. 26
МЕНАСК — лакедемонец — Гр. ист. IV 2, 8
МЕНЕКРАТ — сиракузец — Гр. ист. I 1, 29
МЕНЕКЪЛ — атинянин — Гр. ист. I 7, 34
МЕНОН — 1. от гр. Теспия — Гр. ист. V 4, 55; 2. от гр. Фарсал — Ан. I; II на много места
МЕСАД — тракийски цар — Ан. VII 2, 32; 5, 1
МЕСЕНЕ — главен град на Месения; ж. месенци — Гр. ист. V; VI; VII на много места
МЕСПИЛА — град в Асирия — Ан. III 4, 10
МЕТИДРИОН — град в Аркадия; ж. метидрийци — Ан. IV 1, 27; 6, 20; 7, 9. 12
МЕТИМНА — град на остров Лезбос; ж. метимнейци — Гр. ист. I 2, 12; 6, 12 и по-нататък. 18. 38; II 2, 5; IV 8, 28 и по-нататък
МИГДОН — лакедемонец — Гр. ист. III 4, 20
МИДАС — *митол.*, цар на Фригия — Ан. I 2, 13
МИДИЙ — владетел на Скепсис и Горгита — Гр. ист. III 1, 14. 20—28

МИДИЯ — страна между Месопотамия и Каспийско море; ж. мидийци — Гр. ист. I 2. 19; II 1, 13; Ан. I 7, 15; II 4, 12. 27; III на много места; VII 8, 25
МИЗГОЛИД — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
МИЗ — мизиец — Ан. V 2, 29 и по-нататък
МИЗИЯ — страна в Мала Азия; ж. мизийци — Гр. ист. I 4, 7; III 1, 13; IV 1, 24; Ан. I 2, 10; 6, 7; 9, 14; II 5, 13; III 2, 23 и по-нататък; V 2, 29; VI 1, 9. 12; VII 8, 7. 8
МИЛЕТ — град в Йония; ж. милетчани — Гр. ист. I 1, 31; 2, 2 и по-нататък; 5, 1; 6, 2. 7 и по-нататък; II 1, 30; Ан. I 1, 6. 7. 11; 2, 2; 4, 2; 9, 9. 11; VI 1, 15
МИЛТОКИТ — тракиец — Ан. II 2, 7
МИНДАР — лакедемонски военачалник — Гр. ист. I 1, 4. 11. 14—18. 23; 3, 17
МИРИАНД — град в Сирия — Ан. I 4, 6
МИРИНА — град в Еолида — Гр. ист. III 1, 6
МИСКОН — сиракузец — Гр. ист. I 1, 29
МИТИЛЕНЕ — град на остров Лезбос — Гр. ист. I 6 на много места; II 2, 5; IV 8, 28 и по-нататък
МИТРАДАТ — сатрап на Кападокия и Ликаония — Ан. II 5, 35; III 3, 1. 4. 6; 4, 2 и по-нататък; VII 8, 25
МИТРЕЙ — персиец — Гр. ист. II 1, 8
МИТРОБАТ — персиец — Гр. ист. I 3, 12
МНАЗИП — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. VI 2, 4—31
МНЕЗИЛОХ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
МНЕЗИТИД — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
МОСИНЕКИ — племе по южното крайбрежие на Черно море — Ан. V 4, 2—30; 5, 1; VII 8, 25
МУНИХИЯ — едно от трите пристанища на Пирей и полуостров — Гр. ист. II 4, 11. 37

Н

НАВБАТ — лакедемонец — Гр. ист. III 2, 6
НАВЗИКЛИД — пратеник на Тиброн — Ан. VII 8, 6
НАВКЛИД — ефор на Спарта — Гр. ист. II 4, 36
НАВКЪЛ — лакедемонец — Гр. ист. VII 1, 41
НАВПАКТ — пристанище на Коринтския залив — Гр. ист. IV 6, 14
НАВПЛИЯ — пристанище в Арголида — Гр. ист. IV 7, 6
НАРТАКИОН — планина в Тесалия — Гр. ист. IV 3, 8 и по-нататък
НЕАНДРИЯ — град в Троада; ж. неандрийци — Гр. ист. III 1, 16
НЕМЕЯ — местност и поток между Флиунт и Клеоне — Гр. ист. IV 2, 14; 7, 3; VII 2, 5; 5, 6 и по-нататък
НЕОН — от гр. Азина — Ан. V 3, 4; 6, 36; 7, 1; VI 2, 13. 17. 29; 3, 2. 7; 4, 11. 23; 5, 4; VII 1, 40; 2, 1. 2. 11. 17. 29; 3, 2. 7

НЕОНТЕЙХОС — крепост и град в Тракия — Ан. VII 5, 8
НИКАНДЪР — лакедемонец — Ан. V 1, 15
НИКАРХ — аркадец — Ан. II 5, 33; III 3, 5
НИКЕРАТ — атинянин — Гр. ист. II 3, 39
НИКИЙ — прочут атински стратег — Гр. ист. II 3, 39
НИКОЛОХ — лакедемонец — Гр. ист. V 1, 6; 7, 25; 4, 65. 66
НИКОМАХ — тесалиец — Ан. IV 6, 20
НИКОСТРАТ — атинянин — Гр. ист. II 4, 6
НИКОФЕМ — атинянин — Гр. ист. IV 8, 8
НОТИОН — пристанище на Колофон — Гр. ист. I 2, 4. 11; 5, 12 и по-нататък; II 1, 6

О

ОДЕОН — обществена сграда в Атина, предимно за музикални състезания — гр. ист. II 4, 9 и по-нататък, 29
ОДИСЕЙ — *митол,* от Итака, един от участниците в похода срещу Троя — Ан. V 1, 2
ОДРИСИ — тракийско племе — Гр. ист. III 2, 2 и по-нататък; IV 8, 26; Ан. VII 2, 32; 3, 16; 4, 21; 5, 1. 15; 7, 11
ОЗОЛСКИ ЛОКРИЙЦИ — Гр. ист. вж. ЛОКРИДА
ОЙНИАДЕ — пристанище в Акарнания — Гр. ист. IV 6, 14
ОЙНОЕ — 1. укрепление в Атика на границата с Беотия — Гр. ист. I 7, 28; 2. укрепление на Пиреон — Гр. ист. IV 5, 5. 19
ОЙОН — местност в Скиритида; ж. ойети — Гр. ист. VI 5, 24—26
ОКИЛ — лакедемонец — Гр. ист. V 4, 22; VI 5, 33
ОЛИМПИЯ — град в Елида — Гр. ист. III 2, 26; IV 1, 40; 7, 2; VII 4, 14. 28—32; 2. Ан. V 3, 7. 11
ОЛИНТ — град на Халкидическия полуостров; ж. олинтийци — Гр. ист. V на много места; Ан. I 2, 6
ОЛОНТЕЙ — лакедемонец — Гр. ист. VI 5, 33
ОЛУР — град в Ахея — Гр. ист. VII 4, 17 и по-нататък
ОНИОН — възвишение недалеч от Коринт — Гр. ист. VI 5, 51 и по-нататък; VII 1, 15. 41 и по-нататък; 2,5
ОНОМАКЪЛ — 1. атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2; 2. ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ОНОМАНТИЙ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ОПИД — град в Асирия — Ан. II 4, 25
ОПУНТИЙСКИ ЛОКРИЙЦИ — Гр. ист. вж. ЛОКРИДА
ОРЕОС — град на север от Евбея; ж. орети — Гр. ист. V 4, 56 и по-нататък
ОРОНТ — 1. персиец — Ан. I 6, 1 и по-нататък; 9,29; 2. сатрап на Армения — Ан. II 4, 8 и по-нататък; 5, 40; III 4, 13; 5, 17; IV 3, 4
ОРОП — град на границата между Атика и Беотия — Гр. ист. VII 4, 1
ОРСИП — лакедемонец — Гр. ист. IV 2, 8

ОРХОМЕН — 1. град в Беотия; ж. орхоменци — Гр. ист. III 5, 6. 17; IV; V на много места; VI 4, 10; 2. град в Аркадия — Гр. ист. IV 5, 18; V 4, 36 и по-нататък; VI 5, 11—29
ОТИС — владетел на Пафлагония — Гр. ист. IV 1, 2. 4 и по-нататък
ОФРИНИОН — град в Троада — Ан. VII 8, 5

П

ПАВЗАНИЙ — цар на лакедемонците — Гр. ист. II; III; на много места; V 2, 3. 6
ПАГАСЕ — пристанище в Тесалия — Гр. ист. V 4, 56
ПАЗИМАХ — лакедемонец — Гр. ист. IV 4, 10
ПАКТОЛ — река в Лидия — Гр. ист. III 4, 22. 23 и по-нататък
ПАЛАНТИОН — град в Аркадия; ж. палантийци — Гр. ист. VI 5,9; VII 5,5
ПАЛЕГАМБРИОН — град в Мизия — Гр. ист. III 1, 6
ПАЛЕНЕ — западният от трите полуострова на Халкидика — Гр. ист. V 2, 15
ПАМФИЛ — атински стратег — Гр. ист. V 1, 2
ПАНГЕЙ — планина в Македония — Гр. ист. V 2, 17
ПАНТАКЪЛ — ефор в Спарта — Гр. ист. I 3, 1; II 3, 10
ПАРАЗИЯ — град в Аркадия; ж. паразийци — Гр. ист. VII 1, 28; Ан. I 1, 2
ПАРАЛ — един от двата атински държавни кораба — Гр. ист. II 1, 28 и по-нататък; 2, 3; VI 2, 14
ПАРАПИТА — персийка, съпруга на Фарнабаз — Гр. ист. IV 1, 39 и по-нататък
ПАРИОН — град на брега на Пропонтида — Гр. ист. I 1, 13; Ан. VII 2, 7. 25; 3, 20; VII 3, 16
ПАРИСАТИДА — царица на Персия — Ан. I 1, 1; 4, 9; 7, 9; II 4, 27
ПАРОС — един от Цикладските острови — Гр. ист. I 4, 11
ПАРТЕНИЙ — река в Пафлагония — Ан. V 6, 9; VI 2, 1 .
ПАРТЕНИОН — град в Мизия — Ан. VII 8, 15—21
ПАСИМЕЛ — коринтец — Гр. ист. IV 4, 4. 7; VII 3, 2
ПАСИОН — мегарец — Ан. I 2, 3; 3, 7; 4, 7. 8
ПАСИПИД — лакедемонец — Гр. ист. I 1, 32; 3, 13. 17
ПАТЕГИЙ — персиец — Ан. I 8, 1
ПАТЕСИАД — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ПАФЛАГОНИЯ — страна в Мала Азия; ж. пафлагонци — Гр. ист. IV 1, 2 и по-нататък. 21 и по-нататък; Ан. I 8, 5; V 5, 12. 22 и по-нататък; 6, 1; VI 1, на много места, VII 8, 25
ПЕЛЕС — спартанец — Гр. ист. IV 3, 23
ПЕЛА — град в Македония — Гр. ист. V 2, 13
ПЕЛЕНЕ — 1. град в Ахея; ж. пеленци — Гр. ист. IV 2, 20; VI 5, 29; VII на много места; 2. град в Лакония — Гр. ист. III 2, 11; VII 5, 9; Ан. V 2, 15
ПЕЛОПИД — тивански военачалник — Гр. ист. VII 1, 33—40

ПЕЛОПОНЕС — южният полуостров на Гърция; ж. пелопонесци — Гр. ист. III 2, 17; VI 5, 1; VII 4, 35; 5, 1—3; Ан. I 1, 6; 4, 2; VI 2, 10
ПЕЛТЕ — град във Фригия — Ан. I 2, 10
ПЕРГАМОН — град в Мизия — Гр. ист. III 1, 6; Ан. VII 8, 8. 23
ПЕРИКЪЛ — син на известния държавник Перикъл, атински стратег — Гр. ист. I 5, 16; 6, 29; 7, 2. 16. 21
ПЕРИНТ — град на брега на Пропонтида; ж. перинтци — Гр. ист. I 1, 20 и по-нататък; Ан. II 6, 2; VII 2, 8. 11. 28; 4, 2; 6, 24
ПЕРКОТЕ — град в Троада — Гр. ист. V 1, 25
ПЕРСИЙЦИ — население на Персия, главна провинция на персийската империя; поданици на персийския цар — Гр. ист. I 2, 19; III 2, 15; 4, 10. 14. 22 и по-нататък; IV 1, 6. 30; V 2, 35; VI 1, 12; VII 1, 33—39; Ан. на много места
ПИГЕЛА — град в Йония; ж. пигелци — Гр. ист. I 1, 2 и по-нататък
ПИГРЕТ — преводач на Кир — Ан. I 2, 17; 5, 7; 8, 12
ПИЗАНДЪР — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. III 4, 29; IV 3, 10 и по-нататък
ПИЗИАНАКС — атинянин — Гр. ист. I 4, 19; 7, 12
ПИЗИЙ — аргоски военачалник — Гр. ист. VII 1, 41
ПИЗОН — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ПИЛЕ — град и крепост на р. Ефрат — Ан. I 5, 5
ПИЛОС — град в Елида; ж. пилосци — Гр. ист. VII 4, 16. 26
ПИРАМ — река в Киликия — Ан. I 4, 1
ПИРЕЙ — пристанище на Атина — Гр. ист. I; II; III на много места; V 1, 9. 19 и по-нататък; 4, 20 и по-нататък. 34
ПИРЕОН — пристанище северно от Коринт — Гр. ист. IV 5, 1. 3. 5. 19
ПИРИЙ — аркадец — Ан. VI 5, 11
ПИРОЛОХ — аргосец — Гр. ист. I 3, 13
ПИСА — град в Елида — Гр. ист. VII 4, 28 и по-нататък
ПИСИДЦИ — племе в Мала Азия — Гр. ист. III 1, 13; Ан. I 1, 11; 2, 1. 4; 9, 14; II 5, 13; III 1, 9; 2, 23
ПИТАГОР — лакедемонец — Ан. I 4, 2
ПИТИЙ — ефор в Спарта — Гр. ист. I 6, 1; II 3, 10
ПИТИЙСКИ ИГРИ — игри в Делфи в чест на Аполон — Гр. ист. VI 4, 29 и по-нататък
ПИТОДОР — архонт в Атина — Гр. ист. II 3, 1
ПЛАТЕЯ — град в Беотия; ж. платейци — Гр. ист. V 4, 10. 14. 48; VI 3, 1. 5; VII 1, 34
ПЛИНТЕРИИ — празник в Атина — Гр. ист. I 4, 12
ПЛИСТОЛ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ПОДАНЕМ — 1. лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. IV 8, 10. 11; 2. флиунтец — Гр. ист. V 3, 13
ПОЛ — лакедемонец, командуващ флота — Ан. VII 2, 5
ПОЛИАНИД — лакедемонец — Гр. ист. VII 4, 23
ПОЛИАНТ — коринтец — Гр. ист. III 5, 1

ПОЛИБИАД — лакедемонец — Гр. ист. V 3, 20. 26
ПОЛИД — лакедемонец — Гр. ист. IV 8, 11; V 4, 61
ПОЛИДАМ — фарсалец — Гр. ист. VI 1—16; 4, 34
ПОЛИДОР — тесалиец — Гр. ист. VI 4, 33
ПОЛИКРАТ — атинянин — Ан. IV 5, 24; V 1, 16; VII 2, 17. 29. 30; 6, 41
ПОЛИКСЕН — сиракузец — Гр. ист. V 1, 26
ПОЛИНИК — лакедемонец — Ан. VII 6, 1. 39. 43; 7, 13. 56
ПОЛИСТРАТ — атинянин — Ан. III 3, 20
ПОЛИТРОП — коринтец — Гр. ист. VI 5, 11—14
ПОЛИФРОН — тесалиец — Гр. ист. VI 4, 33. 34
ПОЛИХАР — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3,2
ПОЛИХАРМ — 1. тесалиец — Гр. ист. IV 3, 8; 2. лакедемонец — Гр. ист. V 2, 41
ПОНТ — 1. Черно море — Гр. ист. I 1, 22; II 2, 1; IV 8, 27. 31; V 1, 28; Ан. IV 8, 22; V 1, 1; 6, 16; VI 4, 1; 5, 20; 2. област на южния бряг на Черно море — Ан. V 1, 15; 6, 15; 7, 7; VI 2, 4
ПОСЕЙДОН — *митол.*, син на Кронос и Рея, брат на Зевс, бог на морето и водите ,владетел на земните недра — Гр. ист. III 3, 2; IV 5, 1. 2. 4; 7, 4 и по-нататък; VI 5, 30
ПОТАМИД — сиракузки военачалник — Гр. ист. I 1, 29
ПОТИДЕЯ — град на Халкидика — Гр. ист. V 2, 15. 24. 39; 3, 6
ПОТНИЕ — град в Беотия — Гр. ист. V 4, 51
ПРАКСИТ — лакедемонец — Гр. ист. IV 4, 7—13, 18; 5, 19
ПРАНТ — град в Тесалия — Гр. ист. IV 3, 9
ПРАСИЕ — пристанище в Лакония — Гр. ист. VII 2, 2 и по-нататък
ПРИЕНЕ — град в Йония — Гр. ист. III 2, 17; IV 8, 17
ПРОЕН — коринтец, командуващ флота — Гр. ист. IV 8, 11
ПРОКОНЕС — остров в Пропонтида — Гр. ист. I 1, 13. 18. 20; 3, 1; IV 8, 36; V 1, 26
ПРОКСЕН — 1. сиракузец — Гр. ист. I 3, 13; 2. водач на демократите в Тегея — Гр. ист. VI 5,6; 7, 36; 3. тиванец, военачалник при Кир Млади — Ан. I; II на много места; III 1, 4. 8. 16; V 3, 5
ПРОКЪЛ — 1. потомък на спартанския цар Демарат — Гр. ист. III 1, 6; Ан. II 1, 3; 2, 1; VII 8, 17; 2. флиунтец — Гр. ист. V 3, 13; VI 5, 38—48; VII 1, 1—11
ПРОМЕТЕЙ — тесалиец — Гр. ист. II 3, 36
ПРОТОМАХ — атински стратег — Гр. ист. I 5, 16; 6, 30. 33; 7,1
ПРОТООС — лакедемонец — Гр. ист. VI 4, 2 и по-нататък
ПСАР — река в Киликия — Ан. I 4, 1

Р

РАМФИЙ — лакедемонец — Гр. ист. I 1, 35
РАТИН — персиец — Гр. ист. III 4, 13; Ан. VI 5, 7
РИОН — нос в Етолия на Коринтския залив — Гр. ист. IV 6, 14; 8, 11

РИТИОН — планина и град в Троада — Гр. ист. I 1, 2
РОДОС — остров пред югозападното крайбрежие на Мала Азия; ж. родосци — Гр. ист. I 1, 2; 5, 1. 19; 6, 3; II 1, 15. 17; III 5, 1; IV 8, 20—25; V 1, 5 и по-нататък; Ан. III 2, 16. 17; 4, 15; 5, 8
РОПАР — сатрап на Вавилония — Ан. VII 8, 25

С

САЛАМИН — остров западно от Атина — Гр. ист. II 2, 9; 3, 39
САЛАМИНИЯ — един от двата атински държавни кораба — Гр. ист. VI 2, 14
САЛМИДЕС — град в Тракия на Черно море — Ан. VII 5, 12
САМИЙ — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. III 1, 1
САМОЛ — ахеец — Ан. V 6, 14; VI 5, 11
САМОС — остров срещу йонийското крайбрежие; ж. самосци — Гр. ист. I 2, 1; 4, 8 и по-нататък; II 2, 6; 3, 3. 6 и по-нататък; 8, 23; Ан. I 7, 5
САМОТРАКИ — остров в Егейско море — Гр. ист. V 1, 7
САРДИ — главен град на Лидия — Гр. ист. I 1, 9 и по-нататък; 5, 1; III 2, 11; 4, 21. 25; IV 1, 27; 8, 21; Ан. I 2, 2 и по-нататък; 6, 6; III 1, 8
САТИР — 1. атинянин — Гр. ист. II 3, 54 и по-нататък; 2. *митол.* сатирът Силен, възпитател и спътник на бог Дионис — Ан. I 2, 13
СВЕЩЕНА ПЛАНИНА — планина в Тракия — Ан. VII 1, 14
СЕВТ — цар на тракийското племе одриси — Гр. ист. III 2, 2. 9; IV 8, 26; Ан. VII на много места
СЕЛАЗИЯ — град в Лакония — Гр. ист. II 2, 13. 19; VI 5, 27; VII 4, 12
СЕЛИМБРИЯ — град на Пропонтида; ж. селимбрийци — Гр. ист. I 1, 20 по-нататък; 3, 10; Ан. VII 2, 28; 5, 15
СЕЛИНУНТ — 1. град в Сицилия, селинунтци — Гр. ист. I 1, 37; 2, 8. 10; 2. река в Йония и едноименна река в Елида — Ан. V 3, 8
СЕСТОС — град на Хелеспонт — Гр. ист. I 1, 7. 11. 36; 2, 13; II 1, 20. 25; IV 8, 3. 5 и по-нататък
СИДУНТ — укрепление близо до Коринт — Гр. ист. IV 4, 13; 5, 19
СИЕНЕС — цар на Киликия; вероятно това не е името на владетеля, а самата титла, т. е. „цар" — Гр. ист. III 1, 1; Ан. I 2, 12. 21 и по-нататък; 4, 4; VII 8, 25
СИЗИФ — прозвище на Деркилид — Гр. ист. вж. ДЕРКИЛИД
СИКИОН — град в Пелопонес; ж. сикионци — Гр. ист. III 1, 18; IV 2, 14. 16; VI 4, 18; VII на много места
СИЛАН — 1. пелопонесец от град Макист — Ан. VII 4, 16; 2. гадател от Амбракия в Епир — Ан. I 7, 18; V 6, 16 и по-нататък. 29. 34; VI 4, 13
СИНОПЕ — град в Пафлагония; ж. синопци — Ан. IV 8, 22; V 3, 2; 5, 3. 7. 8. 10. 13. 24 и по-нататък; 6, на много места; VI 1, 15

СИРАКУЗА — град в Сицилия; ж. сиракузци — Гр. ист. I 1, 18. 26—31; 2, 8—14. 24; 3, 5; III 5, 14 и по-нататък; V 1, 26—58; VI 2, 35 и по-нататък; VII 1, 20—22. 28—32
СИРИЯ — страна в Мала Азия; ж. сирийци — Ан. I 4, 4. 6. 9. 10. 19 VII 8, 25
СИТАКЕ — град във Вавилония — Ан. II 4, 13
СИТАЛК — тракийски цар; военна песен в чест на Ситалк — Ан. VI 1,6
СИЦИЛИЯ — най-големият остров в Средиземно море; ж. сицилийци — Гр. ист. I 1, 37; 5, 21; II 2, 24; VI 2, 9
СКЕПСИС — град в Троада; ж. скепсийци — Гр. ист. III 1, 15. 19—25. 28
СКИЛУНТ — град в Трифилия; ж. скилунтци — Гр. ист. VI 5, 2; Ан. V 3, 7. 8
СКИОНЕ — град на Халкидическия полуостров — Гр. ист. II 2, 3
СКИРИТИДА — област в Лакония; ж. скирити — Гр. ист. V 2, 24; 4, 52; VI 5, 24 и по-нататък; VII 4, 21
СКИРОС — остров в Егейско море — Гр. ист. IV 8, 15; V 1, 31
СКИТ — лакедемонец — Гр. ист. III 4, 20
СКИТИ — племена на север от Дунав, Черно и Каспийско море — Ан. III 4, 15
СКИТИНИ — племе в Армения — Ан. IV 7, 18; 8, 1
СКОЛОС — местност в Беотия — Гр. ист. V 4, 49
СКОПАС — тесалиец — Гр. ист. VI 1, 19
СКОТУСА — град в Тесалия; скотусци — Гр. ист. IV 3, 3
СМИКРЕТ — аркадец — Ан. VI 3, 4 и по-нататък
СОКЛИД — спартанец — Гр. ист. VII 4, 19
СОКРАТ — 1. известният атински философ — Гр. ист. I 7, 15; Ан. III 1, 5. 7; 2. ахеец — Ан. I 1, 11; 2, 3; 5, 31; 6, 30; III 1, 47
СОЛИ — град в Киликия — Ан. I 2, 24
СОСИД — сиракузец — Ан. I 2, 9
СОСТРАТИД — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
СОТЕРИД — сикионец — Ан. III 4, 47. 49
СОФЕНЕТ — стимфалец, военачалник — Ан. I 1, 11; 2, 3. 9; II 5, 37; IV 4, 19; V 3, 1; 8, 1; VI 5, 13
СОФОКЪЛ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
СПАРТА — главен град в Лакония; ж. спартанци — Гр. ист. на много места; Ан. II 4, 6
СПАРТОЛ — град на Халкидическия полуостров — V 3, 6
СПИТРИДАТ — знатен персиец — Гр. ист. III 4, 10; IV 1, 2 на много места; Ан. VI 5, 7
СТАГ — персиец, помощник на Тисаферн — Гр. ист. I 2, 5
СТАЗИП — водач на пролакедемонската партия в Тегея — Гр. ист. VI 4, 18; 5, 7 и по-нататък. 9. 10. 36
СТЕНЕЛАЙ — лакедемонец — Гр. ист. II 2, 2
СТИМФАЛ — град в Аркадия; ж. стимфалци — Гр. ист. VII 3,1; Ан. I 1, 11

СТРАТОКЪЛ — критянин — Ан. IV 2, 28
СТРАТОЛ — олигарх от Елида — Гр. ист. VII 4, 15. 31
СТРАТОС — град в Акарнания — Гр. ист. I. 6, 4
СТРОМБИХИД — атинянин — Гр. ист. VI 3, 2
СТРУТ — сатрап на Йония — Гр. ист. IV 8, 17—21 и по-нататък
СУЗА — зимна столица на персийските царе — Ан. II 4, 25; III 5, 15
СУНИОН — нос в южната част на Атика — Гр. ист. V 1, 23
СФАГИЕ — остров срещу Месения — Гр. ист. VI 2, 31
СФОДРИЙ — спартанец, приближен на цар Клеомброт — Гр. ист. V 4, на много места; VI 4, 14

Т

ТАЛАМЕ — град в Елида — Гр. ист. VII 4, 26
ТАМНЕРИЯ — местност в Мидия — Гр. ист. II 1, 13
ТАМОС — египтянин, командуващ флота — Ан. I 1, 21; 4, 2; II 1, 3
ТАНАГРА — град в Беотия — Гр. ист. V 4, 49
ТАОХИ — племе в Армения — Ан. IV 4, 18; 6, 5; 7, 1. 17; V 5, 17
ТАПСАК — град в Сирия — Ан. I 4, 11. 18
ТАРИП — любимец на Менон — Ан. II 6, 28
ТАРСИ — град в Киликия — Ан. I 2, 23. 25. 26
ТАСОС — остров срещу тракийското крайбрежие — Гр. ист. I 1, 12. 32; 4, 9; V 1, 7
ТЕВТРАНИЯ — град и област в Мизия — Гр. ист. III 1, 6; Ан. II 1, 3; VII 8, 17
ТЕГЕЯ — град в Аркадия; ж. тегейци — Гр. ист. III 5, 25; IV 2, 13. 19. 21; V 1, 33; 4, 37; VI 4,18; 5, 6—10; VII на много места
ТЕЛЕБОАС — река в Армения — Ан. IV 4, 3
ТЕЛЕВТИЙ — спартанец, брат на цар Агезилай — Гр. ист. IV; V на много места
ТЕМИСТОГЕН — (от Сиракуза), псевдоним на Ксенофонт — Гр. ист. III 1, 2
ТЕМНОС — град в Еолида; ж. темносци — Гр. ист. IV 8, 5
ТЕНЕДОС — остров пред крайбрежието на Троада; ж. тенедосци — Гр. ист. V 1, 6 и по-нататък
ТЕНЕЯ — местност в околностите на Коринт — Гр. ист. IV 4, 19
ТЕОГЕН — 1. атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. I 3, 13; II 3, 2; 2. лохаг от Локрида — Ан. VII 4, 18
ТЕОГНИД — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ТЕОПОМП — 1. пират от Милет — Гр. ист. II 1, 30; 2. атинянин — Ан. II 1, 12
ТЕОС — град на йонийското крайбрежие — Гр. ист. I 5, 15
ТЕРАМЕН — атински стратег — Гр. ист. I; II на много места
ТЕРЕС — 1. основател на одриското царство, прадядо на Севт — Ан. VII 2, 22; 2. Одриски владетел, съвременник на Севт — Ан. VII 5, 1
ТЕРИМАХ — лакедемонец — Гр. ист. IV 8, 29

ТЕРМА — местност с топли извори на Коринтския залив — Гр. ист. IV 3, 8
ТЕРМОДОНТ — река в Пафлагония — Ан. V 6, 9; VI 1, 2
ТЕРМОПИЛИ — проход в Локрида — Гр. ист. VI 5, 43
ТЕРСАНДЪР — лакедемонец — Гр. ист. IV 8, 18
ТЕСАЛИЯ — област в Северна Гърция; ж. тесалийци — Гр. ист. II 3, 1. 4. 36; IV 3, 3 и по-нататък. 8; V 3, 9; VI на много места; VII 1, 28; 5, 4. 16; Ан. I 1, 10
ТЕСМОФОРИИ — празник в чест на Деметра — Гр. ист. V 2, 29
ТЕСПИЯ — град в Беотия; ж. теспийци — Гр. ист. IV 2, 20; V на много места; VI 3, 1. 5
ТЕХ — планина в Мала Азия — Ан. IV 7, 21
ТИАМИЯ — укрепление между Сикион и Флиунт — Гр. ист. VII 2, 1. 20. 23; 4, 1. 11
ТИБАРЕНИ — племе на южния бряг на Черно море — Ан. V 5, 1 и по-нататък; VII 8, 25
ТИБРАХ — лакедемонец — Гр. ист. II 4, 33
ТИБРОН — лакедемонец — Гр. ист. III 1, на много места; IV 8, 17 и по-нататък. 19. 21 и по-нататък; Ан. VII 6, 1. 43; 7, 57; 8, 24
ТИВА — град в Беотия; ж. тиванци — Гр. ист. на много места; 2. град и област в Мизия — Ан. VII 8, 7
ТИГРАН — персиец — Гр. ист. IV 8, 21
ТИГЪР — река в Месопотамия — Ан. на много места
ТИДЕЙ — атински стратег — Гр. ист. I 1, 16. 26
ТИМАГОР — атинянин — Гр. ист. VII 1, 33. 35. 38
ТИМАСИОН — дарданец, военачалник — Ан. III 1, 47; 2, 37; V 6, 19. 21. 26. 35. 37; VI 1, 32; 3, 14. 22; 5, 28; VII 1, 40; 2, 1; 3, 18. 27. 46; 5, 4. 10
ТИМБРИОН — град във Фригия — Ан. I 2, 13
ТИМЕСИТЕЙ — жител на град Трапезунт — Ан. V 4, 2 и по-нататък
ТИМОКРАТ — 1. атинянин — Гр. ист. I 7, 3; 2. родосец — Гр. ист. III 5, 1; 3. лакедемонец — Гр. ист. VII 1, 13; 4. сиракузец, командуващ флота — Гр. ист. VII 4, 12
ТИМОЛАЙ — коринтец — Гр. ист. III 5, I; IV 2, II и по-нататък
ТИМОМАХ — атинянин — Гр. ист. VII 1, 41
ТИМОТЕЙ — атински стратег — Гр. ист. V 4, 63—66; VI 2, 2 и по-нататък. 11 и по-нататък
ТИМОХАР — атински стратег — Гр. ист. I 1, 1
ТИНДАРИДИ — *митол.* = Диоскури, по името на техния баща Тиндарей — Гр. ист. вж. ДИОСКУРИ
ТИНИ — племе в Тракия — Ан. VII 2, 22. 32; 4, 2. 14. 1822
ТИРИБАЗ — сатрап първоначално на Армения, а след това на Йония и Голяма Фригия — Гр. ист. IV 8, 12—17; V 1, 6. 25. 28. 30; Ан. IV 4, 4. 17. 1821, 5, 1; VII 8, 25
ТИРИЕОН — град във Фригия — Ан. I 2, 14
ТИРИОН — град в Акарнания; ж. тирийци — Гр. ист. VI 2, 37
ТИСАМЕН — прорицател в Спарта — Гр. ист. III 2, 11

ТИСАФЕРН — сатрап на Кария — Гр. ист. I; III на много места; IV 1, 32; VII 6, 1; Ан. I; II на много места; III 2, 4; 4, 13; VII 6, 1. 7; 8, 24
ТИСБА — град в Беотия — Гр. ист. VI 4, 3
ТИСИФОН — тиран в Тесалия — Гр. ист. VI 4, 37; 5, 1
ТИТРАУСТ — персийски сатрап — Гр. ист. III 4, 25 и по-нататък; 5, 1 и по-нататък
ТЛЕМОНИД — лакедемонец Гр. ист. V 3, 3 и по-нататък
ТОЛМИД — елидец — Ан. II 2, 20; III 1, 46; V 2, 18
ТОРАКС — 1. лакедемонец — Гр. ист. II 1, 18. 28; 2. беотиец — Ан. V 6, 19. 21. 25. 35
ТОРИК — дем (община) в Атика — Гр. ист. I 2, 1
ТОРОНЕ — град на Халкидическия полуостров; ж. торонци — Гр. ист. II 2, 3; V 3, 18
ТРАЗИБУЛ — 1. атински стратег от дема Стирия — Гр. ист. I—IV на много места; 2. атински оратор от дема Колит — Гр. ист. V 1, 26 и по-нататък
ТРАЗИДЕЙ — водач на демократите в Елида — Гр. ист. III 2, 27 и по-нататък
ТРАЗИЛ — атински стратег — Гр. ист. I на много места
ТРАЗОНИД — елидец — Гр. ист. VII 4, 15
ТРАИСТ — местност в Акрорея — Гр. ист. VII 4, 14
ТРАКИЯ — страна източно от Македония, граничеща с Егейско и Черно море; също и част от Мала Азия (Витинска Тракия) — Гр. ист. I 3, 10. 17; 4, 9; II 2, 5; III 2, 8—10. 17; IV 8, 26; V 1, 26; 2, 12. 17. 24; Ан. на много места
ТРАЛИ — град в Кария — Гр. ист. III 2, 19; Ан. I 4, 8
ТРАНИПСИ — тракийско племе — Ан. VII 2, 32
ТРАПЕЗУНТ — град в Колхида; ж. трапезунтци — Ан. IV 8, 22. 23; V 1, 1; 2, 1 и по-нататък. 28; 5, 14; VI 6, 5. 22 и по-нататък
ТРИКАРАН — планина в околностите на Флиунт — Гр. ист. VII 2, 1. 5. 11. 13; 4, 11
ТРИПИРГИЯ — местност на остров Егина — Гр. ист. V 1, 10
ТРИПТОЛЕМ — *митол.* — херос, който разпространил земеделието като дар от Деметра — Гр. ист. VI 3, 6
ТРИФИЛИЯ — южната част на Елида; ж. трифилийци — Гр. ист. III 2, 30; IV 2, 16; VI 5, 2; VII 1, 26
ТРИЯ — местност източно от Елевзин — Гр. ист. V 4, 21
ТРОАДА — област в западната част на Мала Азия — Ан. V 6, 23 и по-нататък; VII 8, 7
ТРОЙЗЕН — град в Пелопонес; ж. тройзени — Гр. ист. IV 2, 16; VI 2, 3; VII 2, 2
ТРОЯ = Илион, град между Хелеспонт и планината Ида — Гр. ист. III 4, 3; VII 1, 34
ТУРИИ — град в Италия — Гр. ист. I 5, 19; Ан. V 1, 2

Ф

ФАЛИН — грък от остров Закинт в Йонийско море — Ан. II 1, 7 и по-нататък
ФАНИЙ — атинянин — Гр. ист. V 1, 26
ФАНОСТЕН — атинянин — Гр. ист. I 5, 18 и по-нататък
ФАРАКС — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. III 1, 12. 14; IV 5, 6; VI **5,** 33
ФАРНАБАЗ — сатрап на Витиния и Фригия — Гр. ист. I; III; IV на много места; V 1, 28; Ан. V 6, 24; VI 4, 24; 5, 7. 30; VII 1, 2; 2, 4. 7. 12. 14.; 8, 25
ФАРСАЛ — град в Тесалия; ж. фарсалци — Гр. ист. IV 3, 3. 8; VI 1, 2 и по-нататък. 8. 18; 4, 34
ФАСИЙЦИ — 1. племе по течението на р. Фасис в Армения — Ан. IV 6, 5; VII 8, 25; 2. племе по течението на р. Фасис в Колхида — Ан. V 6, 36
ФАСИС 1. река в Армения — Ан. IV 6, 4; 2. река в Колхида — Ан. V 6, 36; 7, 1—9
ФЕА — град в Елида — Гр. ист. III 2, 30
ФИДОН — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ФЕДРИЙ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ФЕРЕ — 1. град в Тесалия — Гр. ист. II 3, 4; VI 4, 31; 2. град в Пелопонес — Гр. ист. IV 8, 7
ФИБИД — лакедемонец — Гр. ист. V 2, 24, 25 и по-нататък. 32; 4, 41. 42 и по-нататък. 45 и по-нататък
ФИЛЕ — укрепление на северната граница на Атика — Гр. ист. II 4, 2 на много места
ФИЛЕСИЙ — ахеец — Ан. III 1, 47; V 3, 1; 6, 27; 8, 1; VII 1, 32; 2, 1
ФИЛИД — тиванец — Гр. ист. V 4, 2 и по-нататък
ФИЛИП — тиванец — Гр. ист. V 4, 2
ФИЛИСК — абидец — Гр. ист. VII 1, 27
ФИЛОКИД — атинянин — Гр. ист. I 3, 13
ФИЛОКРАТ — атинянин, командуващ флота — Гр. ист. IV 8, 24
ФИЛОКСЕН — пеленец — Ан. V 2, 15
ФИЛОКЪЛ — атински стратег — Гр. ист. I 7, 1; II 1, 30. 31 и по-нататък
ФИНИКИЯ — страна на източното крайбрежие на Средиземно море; ж. финикийци — Гр. ист. III 4, 1; IV 3, 11; Ан. I 4, 5. 6; 7, 12; VII 8, 25
ФИНИКУНТ — пристанище на остров Китера — Гр. ист. IV 8, 7
ФИСК — приток на река Тигър — Ан. II 4, 25
ФЛИУНТ — град в Пелопонес; ж. флиунтци — Гр. ист. IV 2, 16; V; VI; VII на много места
ФОКЕЯ — град на малоазийското крайбрежие; ж. фокейци — Гр. ист. I 3, 1; 5, 11; 6, 33; Ан. I 10, 2

ФОКИДА — област в Средна Гърция; ж. фокидци — Гр. ист. III 5, 3 и по-нататък. 5 и по-нататък. 17. 21; IV; V; VI на много места; VII 5, 4
ФОЛОЕ — планина в Аркадия — Ан. V 3, 10
ФРАСИЙ — атинянин — Ан. V 6, 11
ФРИГИЯ — страна в Мала Азия; ж. фригийци — Гр. ист. I 4, 1; III на много места; IV 1, 1. 15 и по-нататък; Ан. I 2, 6. 13. 19; 9, 7; V 6, 24; VI 4, 24; VII 8, 25
ФРИКСА — град в Елида — Гр. ист. III 2, 30
ФРИНИСК — ахеец — Ан. VII 2, 1. 2. 29; 5, 4. 10.
ФТИЯ — област и град в Южна Тесалия — Гр. ист. I 2, 18; IV 3, 9

X

ХАБРИЙ — атински стратег — Гр. ист. V на много места; VI 2, 39; VII 1, 25
ХАГНОН — атинянин — Гр. ист. II 3, 30
ХАЛ — река в Сирия — Ан. I 4, 9
ХАЛДЕИ — племе в Армения — Ан. IV 3, 4; V 5, 17; VII 8, 25
ХАЛЕ — езеро около Пирей — Гр. ист. II 4, 34
ХАЛИАРТ — град в Беотия; ж. халиартци — Гр. ист. III 5, 6. 17 и по-нататък
ХАЛИБИ — племе на южния бряг на Черно море — Ан. IV 4, 18; 5, 34; 6, 5 и по-нататък; 7, 15; V 5, 1; VII 8, 25
ХАЛИЕЙС — град в Пелопонес; ж. халисйци — Гр. ист. IV 2, 16; VI 2, 3; VII 2, 2
ХАЛИПЕДОН — местност около Пирей — Гр. ист. II 4, 30
ХАЛИС — река в Пафлагония — Ан. V 6, 9; VI 2. 1.
ХАЛИСАРНА — град в Троада — Гр. ист. III 1, 6
ХАЛКИДЦИ — жители на град Халкида на остров Евбея — Гр. ист. IV 2, 17
ХАМАКСИТ — град в Троада — Гр. ист. III 1, 13. 16
ХАРЕС — атински стратег — Гр. ист. VII 2, 18—23; 4, 1. 5
ХАРИКЪЛ — атинянин, един от Тридесетте тибани — Гр. ист. II 3, 2
ХАРМАНДА — град на река Ефрат — Ан. I 5, 10
ХАРМЕНА — пристанище на град Синопе на Черно море — Ан. VI 1, 15. 17
ХАРМИД — атинянин Гр. ист. II 4, 19
ХАРМИН — лакедемонец — Ан. VII 6, 1. 39; 7, 13. 15. 56
ХАРОН — тиванец — Гр. ист. V 4, 3
ХАРОП — елидец — Гр. ист. VII 4, 15 и по-нататък
ХАРПАС — река в Армения — Ан. IV 7, 18
ХЕГЕЗАНДЪР — аркадец — Ан. VI 3, 5
ХЕКАТОНИМ — синопец — Ан. V 5, 7. 24; 6, 3
ХЕЛЕСПОНТ — *дн.* Дарданели; ж. хелеспонтци — Гр. ист. I 1, 2

на много места; III 4, 11; IV на много места; Ан. I 1, 9; II 6, 3; VII 2, 5
ХЕЛИКОН — планина в Беотия — Гр. ист. IV 3, 16 и по-нататък
ХЕЛИКС — мегарец — Гр. ист. I 3, 15; 3, 17. 21 и по-нататък
ХЕЛИОС — *митол.* бог на слънцето — Ан. IV 5, 35
ХЕЛОС — местност в Лакония — Гр. ист. VI 5, 32
ХЕРА — *митол.* дъщеря на Кронос и Рея, съпруга на Зевс, богиня — покровителка на брака — Гр. ист. IV 5, 5—8; VII 2,-1. 6. 11 и по-нататък
ХЕРАКЛЕЯ — 1. Трахинска Хераклея, град в Тесалия — Гр. ист. I 2, 18; III 5, 6; VI 4, 9. 27; 5, 23; 2. град във Витиния; ж. хераклейци — Ан. V; VI на много места
ХЕРАКЛИД — 1. сиракузки военачалник — Гр. ист. I 2, 8; 2. от град Маронея в Тракия — Ан. VII на много места
ХЕРАКЪЛ — *митол.* родоначалник на двете царски фамилии в Спарта, син на Зевс и Алкмена — Гр. ист. I 3, 7; III 3, 3 V 1, 10; VI 3, 6; 4, 7; 5, 47; VII 1, 31; Ан. IV 8, 25; VI 2, 2. 15; 5, 24 и по-нататък
ХЕРЕЛЕЙ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ХЕРЕЯ — град в Аркадия; ж. херейци — Гр. ист. III 2, 30; 3, 1; VI 5, 11. 22
ХЕРИЛ — ефор в Спарта — Гр. ист. II 3, 10
ХЕРИПИД — лакедемонски военачалник — Гр. ист. III 4, 6. 20; IV 1, 11. 13. 20 и по-нататък; 2, 8. 3, 15. 17; 8, 11
ХЕРМИОН — град в Пелопонес; ж. хермионци — Гр. ист. IV 2, 16; VI 2, 3; VII 2, 2
ХЕРМОГЕН — атинянин — Гр. ист. IV 8, 13
ХЕРМОКРАТ — 1. сиракузки военачалник — Гр. ист. I 1, 27—30 и по-нататък; 3, 13; 2. баща на сиракузкия тиран Дионисий — Гр. ист. II 2, 24
ХЕРМОН — мегарец — Гр. ист. I 6, 32
ХЕРОД — сиракузец — Гр. ист. III 4, 1
ХЕРОН — лакедемонец — Гр. ист. II 4, 33
ХЕРСОНЕС — полуостров на Хелеспонт откъм Европа — Гр. ист. I 3, 8 и по-нататък; III 2, 8—10; IV 8, 5. 35 и по-нататък; V 1, 7; Ан. I 1, 9; 3, 4; II 6, 2; V 6, 25; VII 1, 13; 2, 2. 15; 3, 3; 6, 14
ХЕСПЕРИТИ — племе в Армения — Ан. VII 8, 25
ХЕСТИЯ — *митол.* дъщеря на Кронос и Рея, богиня на домашното огнище и домакинството — Гр. ист. II 3, 52; VII 4, 31
ХИАМПОЛИС — град вав Фокида; ж. хиамполити — Гр. ист. 4, 27
ХИАЦИНТ — *митол.* любимец на Аполон, убит случайно от него при хвърляне на диск — Гр. ист. IV 5, 11
ХИЕРАКС — лакедемонец, командуващ флота — Гр. ист. V 1, 3. 5 и по-нататък
ХИЕРАМЕН — персиец — Гр. ист. II 1, 9
ХИЕРОН — 1. атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2; 2. лакедемонец — Гр. ист. VI 4, 9

ХИЕРОНИМ — елидец — Ан. III 1, 34; VI 4, 10; VII 1, 32; 4, 18
ХИЛОН — спартанец — Гр. ист. VII 4, 23
ХИМЕРА — град в Сицилия — Гр. ист. I 1, 37
ХИОС — остров срещу крайбрежието на Мала Азия; ж. хиосци — Гр. ист. I 1, 32; 6, на много места; II 1, 1 и по-нататък. 10 и по-нататък; III 2, 11
ХИПАТ — тиванец — Гр. ист. VII 3, 7
ХИПАТОДОР — водач на пролакедемонската партия в Танагра — **Гр. ист. V 4, 49**
ХИПЕЙ — самосец, командуващ флота — Гр. ист. 6, 29 нататък
ХИПЕРМЕН — лакедемонец — Гр. ист. VI 2, 25 и по-нататък
ХИПИЙ — елидец — Гр. ист. VII 4, 15
ХИПОДАМ — 1. милетчанин — Гр. ист. II 4, 11; 2. сикионски военачалник — Гр. ист. VII 1, 45
ХИПОКРАТ — лакедемонец — Гр. ист. I 1, 23; 3, 5 и по-нататък
ХИПОЛОХ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ХИПОМАХ — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2; 4, 19
ХИПОН — сиракузец — Гр. ист. I 2, 8
ХИПОНИК — 1. атинянин — Гр. ист. IV 5, 13; VI 3, 2; 2. флиунтец — Гр. ист. V 3, 13
ХИРИСОФ — спартанец, военачалник — Ан. I 4, 3; II 1, 5; 2, 1; III; IV на много места; V 1, 3. 5. 10; 3, 1. 4; 6, 36; VI на много места
ХИРКАНЦИ — жители на град Хиркания в едноименната област край Каспийско море — Ан. VII 8, 15
ХИСТИЕЯ — град на остров Евбея; ж. хистиейци — Гр. ист. II 2, 3
ХРЕМОН — атинянин, един от Тридесетте тирани — Гр. ист. II 3, 2
ХРИЗОПОЛИС — град във Витиния — Гр. ист. I 1, 22; 3, 12; Ан. VI 3, 16; 6, 39; VII 1, 1

Ц

ЦЕРБЕР — *митол.* многоглаво куче, което пазело входа на подземното царство — Ан. VI 2, 2

Я

ЯЗОН — тиран от Фера и тагос (предводител) на Тесалия — Гр. ист. VI на много места
ЯЗОНОВ БРЯГ — планински нос в Черно море при град Котиора в Мала Азия — Ан. VI 2, 1

ХРОНОЛОГИЧЕСКА ТАБЛИЦА

ГОДИНИ ПР. Н. Е.	СЪБИТИЯ
431—404	Пелопонеска война
427—401	Агид II. — лакедемонски цар
424—404	Дарий II. Нотос — персийски цар
411	Олигархически преврат на Четиристотините в Атина
411	Победа на атиняните при Кинос Сема
410	Победа на атиняните при Кизик (Гр. ист. I 1, 16—18)
410	Възстановяване на демокрацията в Атина
408—394	Павзаний — лакедемонски цар
408	Завръщане на Алкивиад в Атина (Гр. ист. I 4, 8—20)
408 (?)	Кир Млади става сатрап на Лидия, Голяма Фригия, Кападокия и каран (предводител) на персийските войски в Мала Азия (Гр. ист. I 4,3; Ан. I 1,2; 9,7)
407	Победа на лакедемонците при Нотион (Гр. ист. I 5, 11—15)
406	Победа на атиняните при Аргинуските острови (Гр. ист. I 6, 27 - 38)
405	Победа на лакедемонците при Егоспотами (Гр. ист. II 1. 21—30)
405—367	Дионисий I. — тиран на Сиракуза
404—359	Артаксеркс II. Мнемон — персийски цар
404	Капитулация на Атина. Установяване властта на Тридесетте в Атина (Гр. ист. II 2,23; II 3,11—4,24)
404 (?)	Лизандър завладява Самос (Гр. ист. II 3,3.6)
403	Междуособици в Атина и възстановяване на демокрацията (Гр. ист. II 4,24—43)
401—361	Агезилай — лакедемонски цар
401	Поход на Кир Млади срещу персийския цар; битката при Кунакса. Смъртта на Кир Млади (Гр. ист. III 1,1—2; Ан. кн. I)
400—394	Война на Лакедемон срещу персите в Мала Азия (Гр. ист. III 1,3—IV 28)
399	Завръщане на гръцките наемници при Кир Млади предвождани от Ксенофонт и присъединяването им към лакедемонската войска в Мала Азия (Гр. ист. III 1,6; Ан. VII 8,24)

496	Изпращане на Агезилай в Мала Азия (Гр. ист. III 4,2—4)
395—386	Коринтска война
395	Победа на тиванците над лакедемонците при Халиарт и смъртта на Лизандър (Гр. ист. III 5,17—24
394—380	Агезиполид I — лакедемонски цар
394	Отзоваване на Агезилай от Мала Азия (Гр. ист. IV 2, 1—8)
394	Битката при Немея, недалеч от Коринт—(Гр. ист. IV 2, 16—23)
394	Унищожаване на лакедемонската флота при Книдос (Гр. ист. IV 3, 10—12)
394	Победа на Агезилай при Коронея (Гр. ист. IV 3, 15—23)
393—370	Аминт III — македонски цар
393	Конон построява отново стените на Атина (Гр. ист. IV 8, 9—10)
393—388	Междуособици в Коринт; Коринт попада под властта на Аргос; походи на лакедемонците срещу Аргос и Коринт (Гр. ист. IV 4, 19 — гл. 7)
392	Мирни преговори под покровителството на Тирибаз (Гр ист. IV 8, 12—17)
389	Поход на Агезилай срещу акарнаните (Гр. ист. IV 6)
389—388	Успехи на атинската флота предвождана от Тразибул (Гр. ист. IV; 8, 25—31)
389—387	Битки на остров Егина (Гр. ист. V 1, 1—24)
386	Анталкидов мир (Царски мир) (Гр. ист. V 1, 30—36)
385 (?)	Завладяване на Мантинея от лакедемонците и разделянето и на села (Гр. ист. V 2, 1—7)
382—379	Война на лакедемонците срещу Халкидическия (Олинтийския съюз (Гр. ист. V 2, 11—24; 37—43; 3, 1—9; 18—20; 26)
382	Лакедемонците завладяват Кадмея в Тива (Гр. ист. V 2, 25—36)
381—379	Лакедемонците обсаждат и превземат Флиунт (Гр. ист. V 2, 8—10 3, 1—17; 21—25)
380—371	Клеомброт I. Цар на лакедемонците
379	Лакедемонският гарнизон прогонен от Тива (Гр. ист. V 4, 2—12)
378—371	Походи на лакедемонците срещу Беотия (Гр. ист. V 4, 13—18) 35—59; VI 1,1)
377	Образуване на Втория Атински морски съюз (не се споменава от Ксенофонт)
376	Победа на атинянните при Наксос (Гр. ист. V 4,61)
374—372	Сражения за Керкира (Гр. ист. VI 2, 2—39)
374 (?)	Тиванците разрушават Платея и Теспия (Гр. ист. VI 3,1.5)
374—370	Язон от Фере става тагос (предводител) на Тесалия (Гр . ист. VI 1 2—19; 4, 20—32)
371	Мирен договор между лакедемонците и атиняните (Гр. ист. IV 3 18—20)
371	Поражение на лакедемонците при Левктра (Гр. ист, VI 4, 4—15)
371 (?)	Подновяване на Царския мир (Гр. ист. VI 5, 1—3)
370	Мантинея възстановена (Гр. ист. VI 5, 3—5)
След 371	Образуване на Аркадския съюз (Гр. ист. VI 5, 6)
370—369	Първо нахлуване на беотийците и техните съюзници предвождани от Епаминонд в Пелопонес (Гр. ист. VI 5, 22—52)

369	Освобождаване на Месения. Епаминонд основава Месене (не се споменава от Ксенофонт)
370—366	Военни действия в областта на Флиунт (Гр. ист. гл. 2)
369	Преговори за образуване на съюз между лакедемонците и атинянените (Гр. ист. VI 5, 33—VII 1,14)
369	Второ нахлуване на беотийците в Пелопонес (Гр. ист. VII 1, 15—22)
368	Победа на лакедемонците над аркадците, аргосците и месенците (Гр. ист. VII 1, 28—32)
367—357	Дионисий II — тиран на Сиракуза
367	Трето нахлуване на Епаминонд в Пелопонес. Договор между Беотия и Ахея (Гр. ист. VII 1, 41—43)
366	Съюз между атинянните и аркадците (Гр. ист. VII 4, 6—4)
365 (?)	Мир между Коринт, Флиунт и Тива (Гр. ист. VII 4, 6—11)
365—363	Война между аркадците и елидците (Гр. ист. VII 4, 12—35)
364	Битка при Алтис в Олимпия (Гр. ист. VII 4, 28—32)
362	Четвърто нахлуване на Епаминонд в Пелопонес (Гр. ист. VII 5, 4—27)
362	Защитата на Спарта (Гр. ист. VII 5, 10—13)
362	Битката при Мантинея. Смъртта на Епаминонд (Гр. ист. VII 5, 21—27)
361—338	Архидам III — лакедемонски цар

Ксенофонт

ИСТОРИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ

Старогръцка

Преводачи
МИЛКО МИРЧЕВ
РУМЕН СТЕФАНОВ
Рецензент
МАРГАРИТА ТАЧЕВА-ХИТОВА
Редактор
БОГДАН БОГДАНОВ
Художници
НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВ
БУЯН ФИЛЧЕВ
Художествен редактор
НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВ
Технически редактор
МИЛКА ИВАНОВА
Коректор
РАЙНА ЗИМБИЛЕВА

Дадена за набор на 14. I. 1984 г.
Подписана за печат на 29. IX. 1984 г.
Излязла от печат на през септември 1984 г.
Печатни коли 28,50
Издателски коли 28,50
Условно издателски коли 30,24
Формат 60/90/16 Цена 4,70лв.
Издателски № 25914
КОД 02/9531472511/0610—12—84
София
НАУКА И ИЗКУСТВО
Враца
„ВАСИЛ АЛЕКСАНДРОВ“

ПЕЧАТНИ ГРЕШКИ

Стр.	Ред	Напечатано	Да се чете	По вина на
30	1 отдолу	вид	вик	печ.
141	8 отгоре	нас	вас	ред.
177	1 отдолу	Поли ократ	Поликрат	„
224	5„	Гразил	Тразил	печ.
226	1 отгоре	Ерасивид	Ерасинид	„
234	3„	Кизандър	Лизандър	„
249	14„	брой	много	кор.
289	18 отдолу	лакедевонски	лакедемонски	печ.
330	6 отгоре	убити	убили	ред.
351	21 отдолу	Халпейс	Халиейс	кор.
354	6„	Елада	Елида	„
384	6 отгоре	оргосци	аргосци	печ.
„	20„	одобрявал	ободрявал	кор.
395	25„	пратениците	претенциите	ред.

Ксенофонт